

MUSEU DE MATARÓ - SECCIÓ ARQUEOLÒGICA

LAIETANIA

ESTUDIS D'HISTÒRIA I D'ARQUEOLOGIA DE MATARÓ I DEL MARESME

EL CARDO MAXIMVS
DE LA CIVTAT ROMANA D'ILVRO
(HISPANIA TARRACONENSIS)

10

volum 1

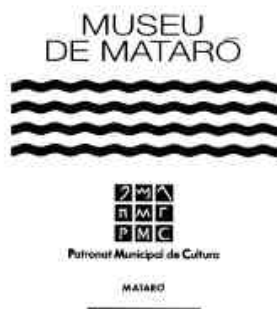
1997

LAIETANIA

Consell de Redacció de la revista *Laietania*.

- Josep Antoni Cerdà i Mellado
- Joan-Francesc Clariana i Roig
- Carles Martí i Garcia
- Joaquim Pera i Isern
- Jaume Pujol i del Horno

EDITOR I PROPIETARI DE L'EDICIÓ:

Pre-impressió:
TAG-CS, S.L.
Ptge. ca l'Ymbern, 2, 2n 2a - 08302 MATARÓ

Impressió: IMGESA

I.S.S.N.: 0212-8985
D.L.: B-10.286-98

EL CARDO MAXIMVS
DE LA CIVTAT ROMANA D'ILVRO
(HISPANIA TARRACONENSIS)

Josep Antoni Cerdà Mellado

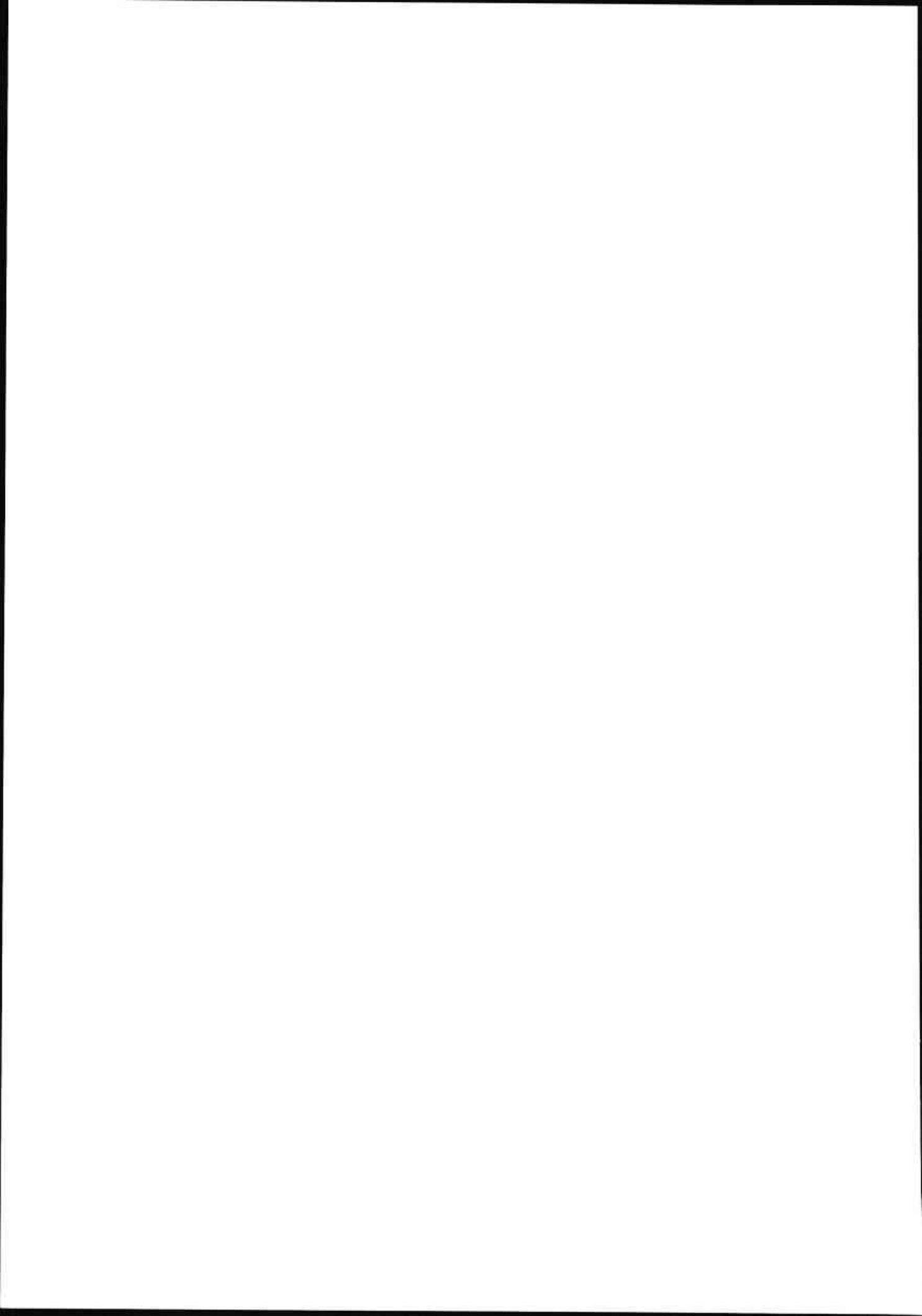
Joaquim García Roselló

Carles Martí Garcia

Jaume Pujol Del Horno

Joaquim Pera Isern

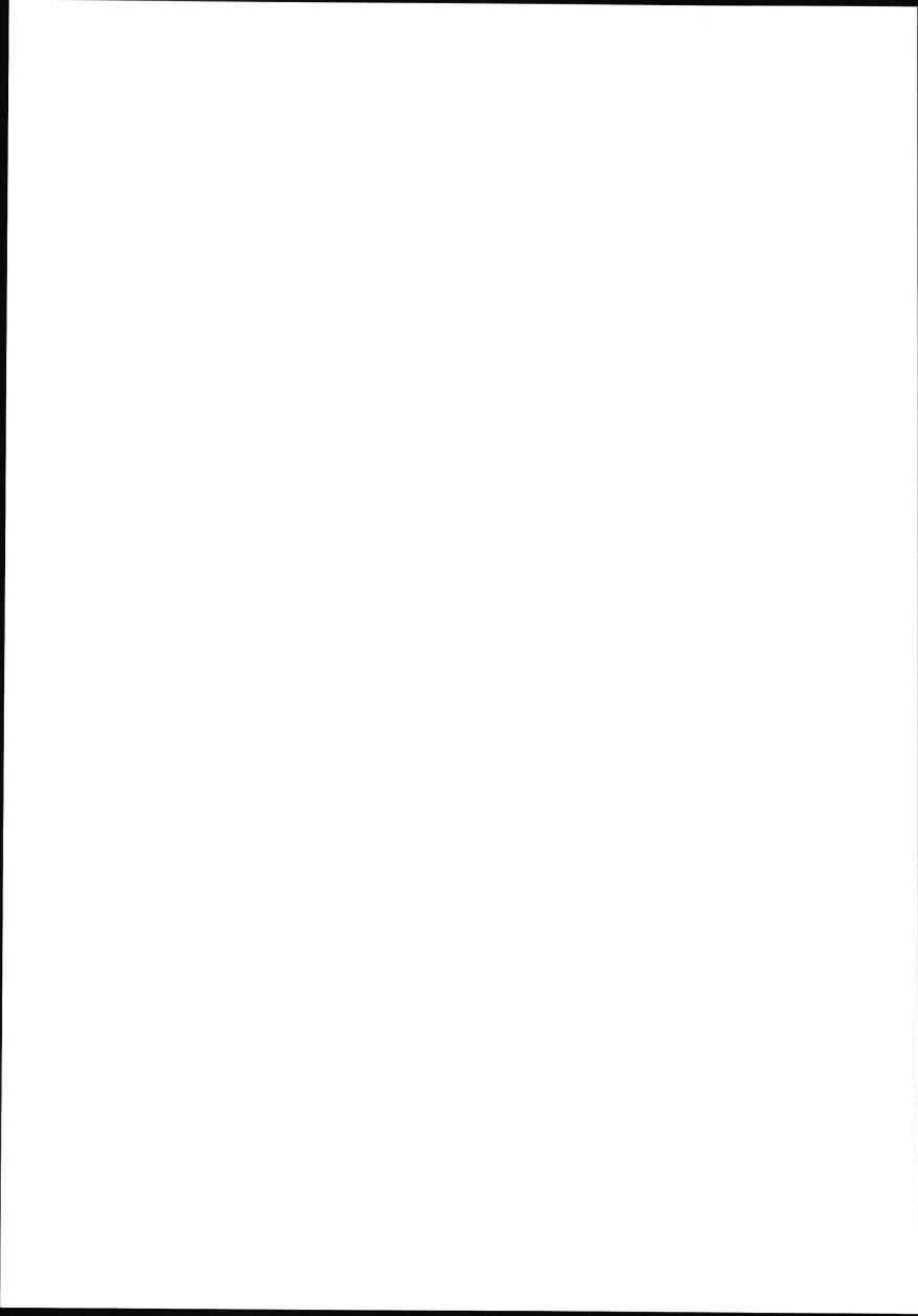
Victor Revilla Calvo

A **MARIÀ RIBAS i BERTRAN** (1902-1996), insigne historiador i arqueòleg mataroní, en reconeixement a la seva meritòria i valuosa tasca de recerca i difusió del nostre passat històric. Membre d'Honor del Patronat del Museu de Mataró. Creu de Sant Jordi 1995.

Arxiu Municipal de Mataró: Fotografia de Santi Carreras Suris

Í N D E X

Volúmen núm. 1

PRESENTACIÓ.....	5
PRÒLEG.....	7
RESUMS.....	9

1.- INTRODUCCIÓ.

1.1.- Introducció.....	13
1.2.- El marc geogràfic, humà i històric.....	15
1.3.- Història de la investigació.....	25
1.4.- Bibliografia general del jaciment.....	31

2.- LES EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES.

2.1.- Introducció.....	37
2.2.- Antecedents arqueològics.....	41
2.3.- Carrer Nou, núm. 54.....	44
2.4.- El Carreró, núm. 43-45 (Can Ximenes).....	54
2.5.- El Carreró, núm. 47.....	71
2.6.- Carrer d'En Pujol, núm. 51.....	89
2.7.- Recolzada del Carrer d'En Pujol.....	109
2.8.- Carrer Sant Cristòfor, núm. 10 (Bar Oliveras).....	128
2.9.- Carrer d'En Pujol, 43-45.....	134
2.10.- Carrer Sant Cristòfor, núm. 12 (Can Puig/Can Fullerachs).....	172
2.11.- Carrer de Barcelona, núm. 55-57 (Can Castany).....	219
2.12.- Plaça de la Peixateria.....	234

Fotos de les excavacions.....	240
-------------------------------	-----

3.- EL <i>CARDO MAXIMUS</i> I L'URBANISME D'ILURO.....	253
--	-----

4.- PERVIVÈNCIES DE L'ENTRAMAT ROMÀ EN L'URBANISME DEL MATARÓ MEDIIEVAL I MODERN I LA INCIDÈNCIA DE L'EVOLUCIÓ D'AQUEST SOBRE LA TRAMA URBANA ROMANA.....	270
---	-----

Volúmen núm. 2

Annex núm. 1: CONTEXTOS AUGUSTIANS ANTERIORS AL CANVI D'ERA.....	5
--	---

Annex núm. 2: CONJUNTS ESTRATIGRÀFICS DE FINALS DEL SEGLE III/COMENÇAMENTS DEL IV DC.....	65
--	----

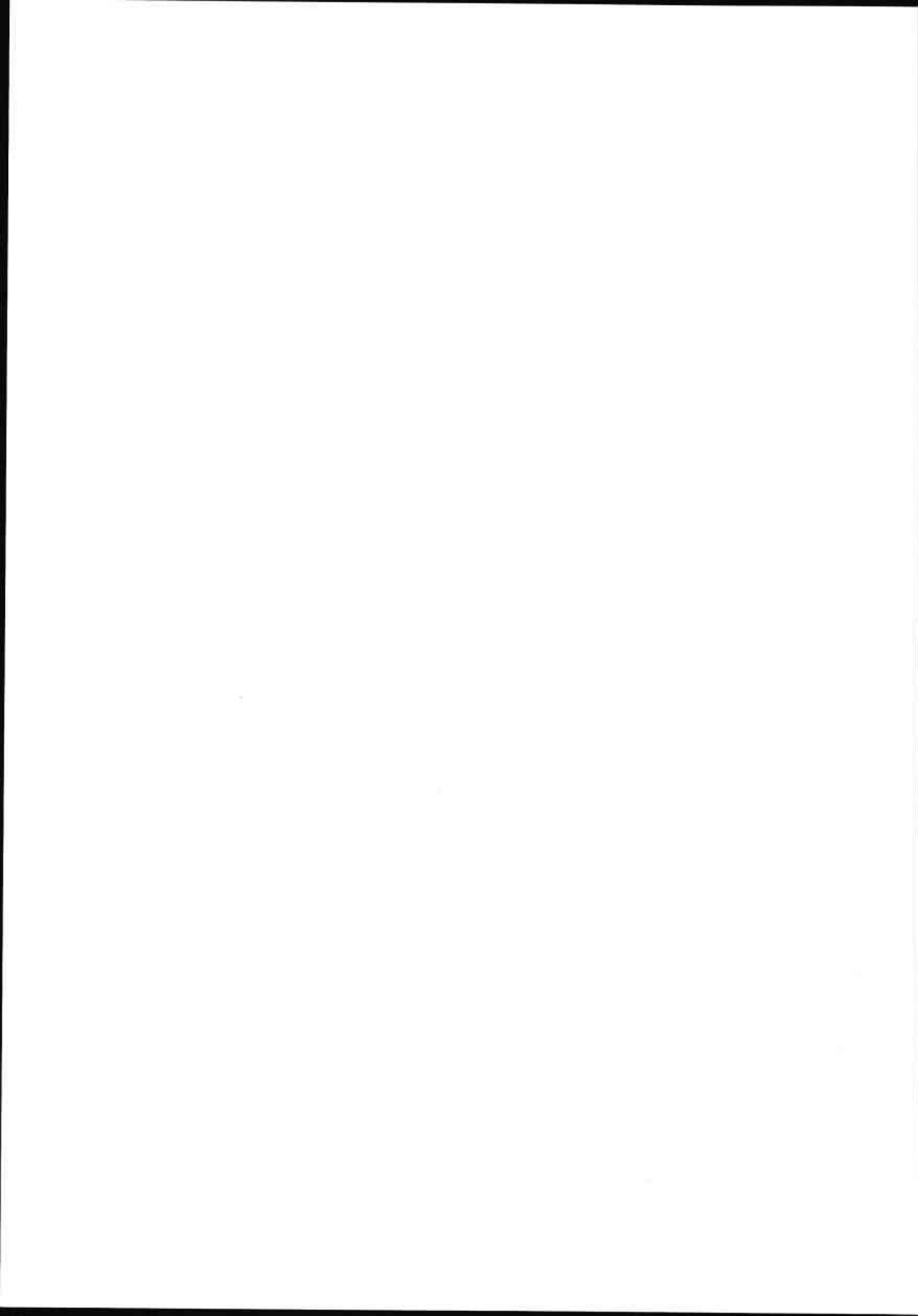
Annex núm. 3: ELS ESTRATS DEL SEGLE V DC I L'AMORTITZACIÓ DEL <i>CARDO MAXIMUS</i> D'ILURO.....	121
--	-----

Annex núm. 4: EL MATERIAL MONUMENTAL I SUMPTUARI.....	207
---	-----

BIBLIOGRAFIA UTILITZADA.....	229
------------------------------	-----

Volúmen núm. 3

PLANIMETRIA.....	
------------------	--

PRESENTACIÓ

L'excel·lència i les especials característiques del **LAIETANIA** que teniu a les mans requereixen un encapçalament institucional. I no tant perquè amb aquest volum s'assoleixi la fita —potser tòpica— del desè número de la revista (una coincidència afortunada) sinó perquè amb aquesta publicació s'enceta una nova etapa en la investigació arqueològica sobre la ciutat romana d' *Iluro*. D'alguna manera, n'estem convençuts, aquest important estudi assenyalarà un abans i un després en la recerca científica sobre aquest jaciment que l'any 1995, per orgull i satisfacció de tots els mataronins, fou declarat BCIN; és a dir: adquirir la categoria jurídicopatrimonial de Bé Cultural d'Interès Nacional.

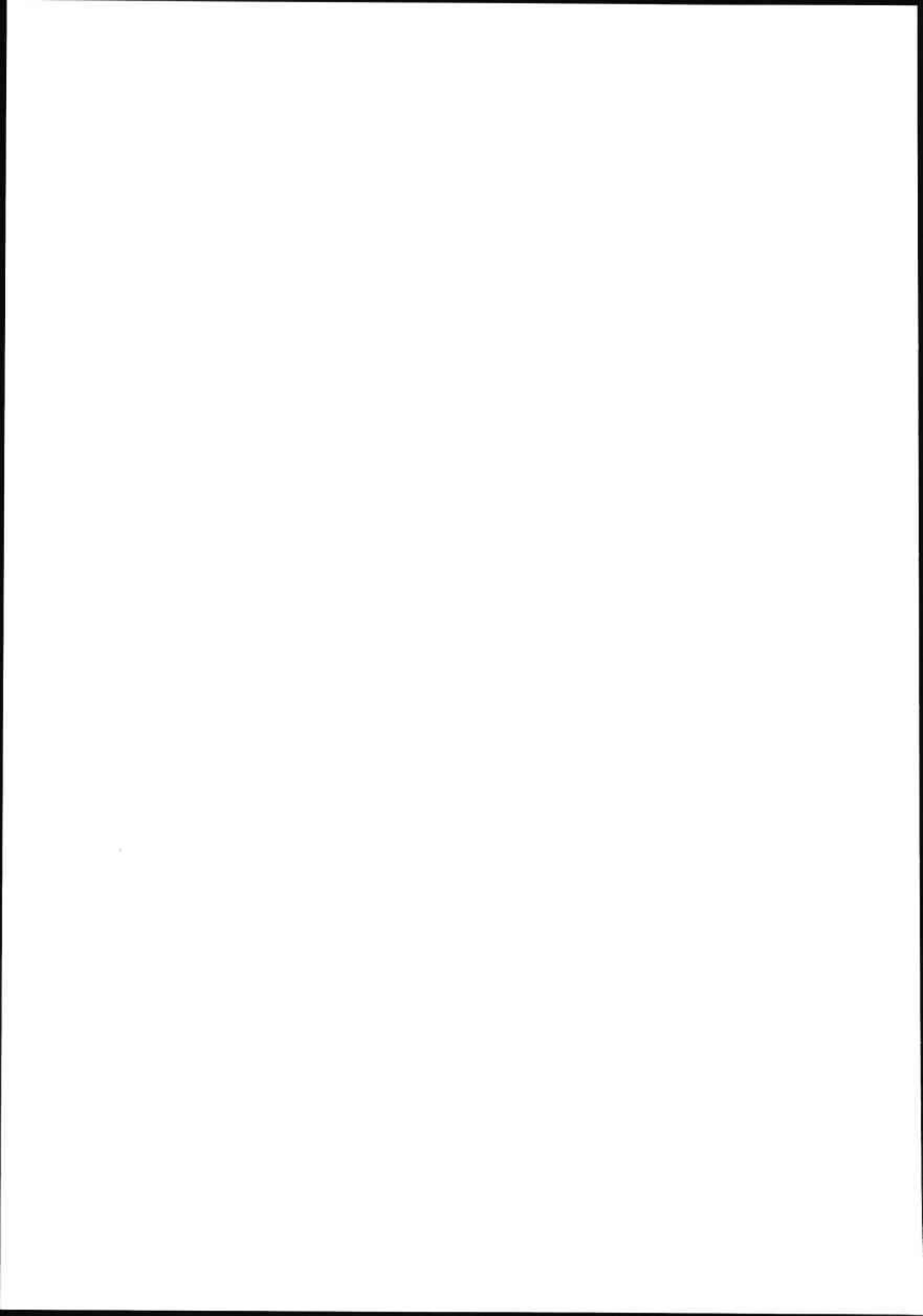
L'any 1992, el **Museu de Mataró** iniciava la dinàmica d'emmarcar els seus estudis arqueològics en projectes de recerca plurianuals, homologant així els procediments i la metodologia en les línies pròpies d'investigació amb les habituals d'altres centres de recerca científica. L'estudi sobre **El *cardo maximus* de la ciutat romana d' *Iluro* (*Hispania Tarraconensis*)** que presentem és el resultat d'un d'aquests projectes endegats pel Museu, un dels més importants, i el primer que es publica. Tanmateix, i també per primera vegada, en aquest estudi el jaciment d' *Iluro* és analitzat de forma global i s'ha

practicat una rigorosa posta al dia de les múltiples intervencions arqueològiques que s'han realitzat a l'indret. La intensa recerca ha aportat molta llum i ha omplert importants llacunes, com es podrà comprovar, en el coneixement del passat històric de la ciutat romana d' *Iluro*. L'esforç, més que notable, dels autors, mereix una efusiva felicitació i gaudirà, ben aviat, del reconeixement de la comunitat científica.

Els resultats d'aquest estudi han de ser el fonament de futures vies d'investigació i de nous projectes de recerca, alguns dels quals ja es troben en funcionament, com el projecte sobre **Topografia urbanística de la ciutat romana d' *Iluro***. Alhora, proporcionen la base científica que ha de permetre extreure'n les síntesis necessàries per començar a difondre la ciutat romana a tots els col·lectius ciutadans interessats, una tasca que considerem prioritària i on hi abocarem nous esforços.

Des del **Museu de Mataró** i des de la **Secció Arqueològica** volem dedicar aquest **LAIETANIA** a la memòria de **Marià Ribas i Bertran**, eminent i prestigiós arqueòleg, historiador i dibuixant mataroní, malauradament traspasat l'any 1996, mestre de tots nosaltres.

Carme Benito Vales
Presidenta del Patronat Municipal de Cultura
Museu de Mataró

PRÒLEG

La publicació d'aquest llibre en tres volums sobre el *cardo maximus* de la ciutat romana d' *Iluro* és sens dubte una fita important i valuosa. Ho és, òbviament, per a l'arqueologia de Mataró i per extensió de la comarca del Maresme, part important de l'antiga *Laietania*. Però ho és també per avançar en la comprensió del procés de romanització del nostre país.

Cal dir d'entrada que el títol del llibre és en realitat un xic reduccionista respecte el seu contingut real, ja que els autors, si bé parteixen de l'estudi arqueològic del resultat de les intervencions fetes els darrers anys a l'entorn d'un dels carrers de la ciutat romana, no s'accontenten amb això sinó que assagen una lectura general sobre l'urbanisme de l'antiga *Iluro*. I a partir d'aquí fan possible, i inicien ells mateixos, la reflexió sobre la problemàtica inicial d'aquella fundació romana i aporten una nova visió sobre la seva evolució històrica fins a la baixa romanitat.

Això avui és possible, cal remarcar-ho, gràcies a l'esforç realment lloable que s'ha fet a Mataró als darrers lustres amb el seguiment arqueològic de totes les obres realitzades en el centre històric dins l'àmbit del jaciment d'època romana.

En aquest sentit Mataró és un dels exponents, ben modèlic, de com des de la instauració democràtica s'ha sabut, en general, tenir cura del valuós patrimoni arqueològic que es conserva encara en el nostre subsòl. La ferma voluntat de molts mataronins de defensar aquesta part important de la seva cultura ha trobat, afortunadament, el ressò adequat en les institucions polítiques i l'instrument adequat en l'entorn participatiu del Museu de Mataró.

Ara, aquest llibre, permet visualitzar com es comencen a recollir els fruits intel·lectuals d'aquests encerts, com el coneixement de l'antiga *Iluro* va prenent forma progressivament a mesura que aflora i s'interpreta la seva topografia arqueològica, i com les arrels històriques i també físiques de la ciutat es van concretant. És ben evident que els esforços institucionals i ciutadans, que la gestió arqueològica requereix dia a dia, queden ben justificats amb resultats com els que aquí es presenten.

La nostra arqueologia, que en els darrers anys ha anat multiplicant les intervencions de salvament o d'urgència, està molt necessitada de treballs que, com aquest, treguin partit de les memòries d'excavació i

en donin a conèixer els seus resultats. Sens dubte, un dels defectes a esmenar de la política arqueològica d'aquests darrers anys és precisament que molts dels resultats de la tasca arqueològica romanin inèdits i sense elaborar en les memòries que dormen en els prestatges d'algun negociat.

La gènesi del llibre és, precisament, i amb això el voldria qualificar també d'exemplar, la presa de consciència que un total de deu intervencions arqueològiques d'urgència, realitzades entre 1981 i 1994 a diversos punts del nucli antic de Mataró, estaven íntimament relacionades entre si pel fet de la seva situació en l'eix d'un dels *cardines* de la ciutat romana, i que per tant conformaven una bona unitat d'estudi per endegar un projecte de recerca coherent sobre l'arqueologia mataronina.

L'elecció va ser encertada. El llibre parteix d'una relació de les intervencions i de les memòries d'excavació elaborades pels diversos autors responsables de cada excavació, i opta, crec que adequadament, per presentar una síntesi dels resultats. De cada intervenció es reproduïx: l'estratigrafia, amb les característiques i contingut bàsic de cada unitat estratigràfica, la relació de les diverses fases constatades i una interpretació i integració de les conclusions topogràfiques i cronològiques. Amb aquest tractament s'aconsegueix donar una visió sintètica però molt ben documentada, fruit d'unes anàlisis fines i compromeses, que són presentades amb una senzillesa i un ordre rigorós que permet al lector seguir, amb el detall que vulgui, les diverses dades sobre la topografia arqueològica, les estratigrafies i les bases per a la datació arqueològica de cada una de les fases. El resultat és un capítol dens, però clau i bàsic com a fonament de l'obra, on els autors demostren a més la maduresa de la seva formació científica i un alt grau de compenetració amb la complexa temàtica que comporta l'estudi de l'arqueologia d'una ciutat com *Iluro*.

Amb aquest bagatge s'arriba al capítol més suggestiu del llibre, dedicat a refer, primer, el traçat i les característiques del *cardo maximus*, i després a interpretar l'estructura urbana global d' *Iluro*.

Pel que fa al *cardo maximus*, val a dir que, malgrat la naturalesa tan fragmentària de les evidències arqueològiques amb que cal treballar, s'aconsegueix fer reviure amb força aquest element tan representatiu

de la ciutat antiga. Sobta la seva considerable amplada, al voltant dels nou metres, si la comparem amb la que era usual a l'època, i s'intueix una certa monumentalització a partir de l'època d'August.

L'acurat estudi de les restes d'aquest carrer és el que dona les claus per intentar la lectura general de l'urbanisme. I hem d'agrair als autors que s'hagin llançat amb entusiasme a aquesta tasca, desbordant com dèiem el propòsit inicial de l'estudi i el mateix títol del llibre, fent jugar totes les altres dades conegudes de la topografia arqueològica de la ciutat. El resultat és extremadament positiu, perquè s'aconsegueix configurar i entendre la planificació urbanística que els romans van donar a l'*oppidum* d'Iluro i alguns aspectes de l'evolució i adaptacions posteriors, i, a més, perquè aquestes conclusions combinades amb els avenços també notables que s'aporten en els aspectes cronològics obren un ampli ventall de qüestions interpretatives que amb tota seguretat donaran peu a un ampli debat científic, que el rigor de les dades aportades farà segurament molt fructífer per avançar en l'estudi de la urbanització del nostre país en els primers temps de la romanització.

Em permetré aquí només un primer comentari a l'esquema urbanístic fundacional tal com es configura amb les sòlides dades que s'aporten, i que al meu parer apareix finalment amb una nitidesa bastant excepcional: una retícula d'illes quadrades amb un *actus* (120 peus) de costat i amb carrers de 20 peus d'amplada. Tinc la impressió, després de la lectura i l'anàlisi provisional que he pogut fer de la planta general, que aquest esquema, desenvolupat en base al peu romà de 0,2957 metres, degué ser aplicat rigorosament en el moment inicial de la fundació, i que la superior amplada del *cardo maximus* (una mica menys del doble) seria una rectificació feta en el moment de consolidar el seu traçat i de construir la claveguera central, és a dir a mitjan segle I aC. Però aquesta rectificació es faria no pas modificant la disposició general de la retícula, sinó ocupant una part del mòdul de les illes a cantó i cantó del *cardo*, ja consolidades sobre el terreny des del primer moment. Aquesta apreciació que caldria contrastar-la amb acurats amidaments sobre el terreny, donaria la mesura de la complexitat del tema i deixa oberta la problemàtica de la cronologia i significació inicial de l'*oppidum*, que d'altra banda queda palesa també en les fases inicials que algunes estratigrafies ens constaten clarament. En definitiva, doncs, només una prova de com un treball rigorós i ben fet com aquest, donarà elements abundants per enriquir el debat científic i per avançar amb pas ferm en la recerca d'unes fases històriques tan apassionants com difícils d'interpretar.

Haver posat l'èmfasi d'aquest pròleg introductor i en la novetat important que suposa la interpretació urbanística global de la ciutat romana d'Iluro, no ha de desmerèixer però les altres aportacions del llibre. He llegit amb un gran interès, i crec que se'l mereix, el capítol dedicat a les pervivències de l'entramat romà en l'urbanisme del Mataró medieval i modern, i la incidència que aquestes fases van tenir sobre el propi jaciment. I cal remarcar també l'alt valor arqueològic de referència que tenen els quatre annexos finals, que són una part important del llibre i que amb la seva solidesa analítica tanquen amb equilibri el conjunt de la recerca.

Però aquest llibre, tal com se'ns presenta, crec que té encara un altre valor que també voldria destacar: el fet de ser fruit d'un treball de recerca en equip, generat, nascut i desenvolupat en el si de la Secció Arqueològica del Museu de Mataró. Els seus autors els hem conegut, fa més de vint anys, encara nens, col.laborant i iniciant-se il.lusionats en l'arqueologia de camp al costat del grup entusiasta de col.laboradors del Museu, presidits aleshores per en Joan Bonamusa, que recollien la torxa de la generació d'en Marià Ribas i que en mantenien aquell esperit que feia de l'arqueologia quelcom més que una ciència freda, per convertir-la en un acte de servei envers el país i la seva cultura.

Avui en Josep Antoni Cerdà, en Joaquim García, en Carles Martí, en Joaquim Pera, en Jaume Pujol i en Victor Revilla ens ofereixen aquest estudi, fruit madur del seu mestratge en el camp de l'arqueologia romana on es mouen amb una gran soltesa i rigor. És un mèrit ben seu, pel qual cal felicitar-los i donar-los les gràcies per la seva dedicació i la seva persistència en els objectius. Però també és, ben certament, un èxit del Museu de Mataró, que com institució aconsegueix una vegada més amb eficàcia el paper d'aglutinar i transmetre uns valors culturals renovats. Permeteu-me, doncs, que felicitati també des d'aquí a la Institució Museu i a tots els qui d'una o altra manera han col.laborat directament o han fet possible la seva tasca. I permeteu-me que celebri també la capacitat de Mataró, com altres de les nostres ciutats mitjanes, de transmetre de generació en generació les inquietuds culturals i el desenvolupament d'unes línies de recerca pròpies, arrelades a la vegada en el context local i contrastades i posades al dia en l'avui ja ben madur marc universitari del nostre país.

Bellaterra, desembre 1997

Josep Guitart i Duran

RESUMEN

En el presente trabajo se analizan los resultados obtenidos en diez excavaciones realizadas en el yacimiento arqueológico de la ciudad romana de *Iluro*, actual Mataró (El Maresme, Barcelona), entre los años 1981 y 1994. Estas excavaciones permiten definir las características topográficas y arquitectónicas de uno de los ejes principales de la ciudad romana: el *cardo maximus*. Ha podido establecerse la orientación, longitud mínima, anchura (unos nueve metros) y características constructivas de la calle: aceras de dos metros y medio de ancho, pavimentos de tierra compactada y zonas protegidas por pórticos. La presencia de infraestructuras de alcantarillado y de elementos monumentales contribuyen a destacar esta vía como eje organizador del espacio de la ciudad de *Iluro*. Asimismo, estas excavaciones han permitido obtener una seriación de las diversas fases cronológicas de la ciudad en este sector, desde mediados del siglo I aC hasta finales del siglo V dC.

Uno de los resultados importantes del trabajo es la restitución de la posible trama urbana de *Iluro*. Para su confección se ha utilizado toda la información disponible actualmente: hallazgos fortuitos, noticias antiguas y, sobre todo, los datos que han aportado las numerosas excavaciones realizadas en Mataró durante la segunda mitad del siglo XX hasta la actualidad. Evidentemente, las excavaciones más recientes realizadas por el Servicio de Arqueología de la ciudad son las que han proporcionado un mayor número de información, aunque en ocasiones se han completado con datos de intervenciones arqueológicas antiguas, difíciles de utilizar por sí mismos por su carácter fragmentario. Merecen especial reconocimiento las actuaciones del arqueólogo local Marià Ribas entre los años 40 y 70 de este siglo, que aportaron las primeras evidencias estratigráficas y arquitectónicas relacionadas con los distintos aspectos de la vida urbana: infraestructuras públicas, fortificaciones, residencia privada, cultos públicos, ritos funerarios, etc.

A partir de una planificación rigurosa, que tiene en cuenta la situación y la topografía del lugar y sus posibilidades de expansión, la estructura urbana de *Iluro* se organiza durante el segundo cuarto del siglo I aC. La estructura es ortogonal, basada en el pie romano de 0,2957 m, y se define a partir de una red de *cardines* y *decumani* que separan *insulae* de unos 35 m de lado. El trazado distingue cuidadosamente vías principales (*cardo maximus* y *decumanus maximus*)

y secundarias. Las primeras, más anchas, con una construcción cuidadosa que concentra los únicos elementos monumentales conocidos, parecen servir para conectar y organizar los distintos sectores de la ciudad. Es importante señalar indicios de una clara separación entre las áreas dedicadas a la vida municipal y las áreas dedicadas a las actividades económicas (al sur de la ciudad). Los límites y dimensiones de la ciudad sólo se han podido determinar de un modo aproximado: las limitaciones impuestas por la topografía y la restitución de la trama urbana permiten proponer una superficie cercana a las 7 Ha. Estas dimensiones, similares a las de otras ciudades romanas de Catalunya, justifican plenamente el apelativo de *parva oppida* con el que Pomponio Mela las cita. Algunas evidencias arqueológicas y epigráficas hacen pensar que *Iluro* dispuso de una muralla.

El análisis de la evolución global de un eje viario tan importante como es el *cardo maximus*, y su comparación con la documentación arqueológica disponible, ha permitido definir algunos aspectos de la evolución de la ciudad romana. Entre estos merecen destacarse especialmente la continuidad y mantenimiento de la red viaria y de sus infraestructuras, en lo esencial, hasta un momento avanzado de la antigüedad tardía; o los que se refieren a las relaciones entre la estructura urbana, la residencia privada y la localización y desplazamientos de las actividades económicas. Pero junto a una continuidad fundamental, reflejo de la utilidad de la planificación inicial, también son importantes las transformaciones sufridas por la ciudad. En este sentido cabe destacar algunas alteraciones de la red viaria y la conversión en necrópolis de algunos sectores intramuros, posiblemente el área del *forum*.

Los resultados de algunas de las intervenciones arqueológicas incluidas en este trabajo han permitido reconsiderar algunas de las hipótesis ya formuladas sobre la localización de algunos espacios e infraestructuras públicas de la ciudad. En concreto, el trabajo plantea de nuevo la cuestión de la situación del *forum* y otros elementos propios de la vida de un municipio romano, así como la distribución espacial de las distintas actividades públicas y privadas.

Palabras clave: *Iluro*, *cardo maximus*, urbanismo romano, Mataró, cerámica romana, *Hispania Tarraconensis*.

SUMMARY

This book analyses the findings resulting from ten archaeological digs carried out between the years 1981 and 1994 on the site of the roman city of Iluro, currently known as Mataró (El Maresme, Barcelona). These excavations enable us to define the topographical and architectural characteristics of one of the essential axes of the roman city, i.e. the *cardo maximus*. It has been possible to establish the orientation, minimum length, width (around nine metres) and constructive characteristics of the road, i.e. pavements measuring two and a half metres wide, road surfaces made from compressed earth and areas protected by porticos. The presences of drainage infrastructures and monumental elements further highlights this roadway as the axis or nucleus for the way the rest of the space was arranged in the city of Iluro. These excavations have at the same time enabled us to distinguish a series of different chronological phases relating to the city in this area, since the middle of the 1st. century BC to the end of the 5th. century AD.

One of the major findings resulting from this work is the restoration of the possible urban road network of Iluro. In order to do so, all the information currently available has been used, i.e. random findings, previous information and above all, data resulting from the numerous excavations undertaken in Mataró during the second half of the 20th. century up to the present day. It is obvious that the most recent excavations carried out by the city Archaeology Service are the ones which have provided most information, although occasionally these have been complemented by data resulting from past archaeological interventions, which are otherwise difficult to make use of due to their fragmentary nature. Particularly worthy of mention is the work carried out by the local archaeologist, Marià Ribas, between the 40's and 70's of this century; his work provided the first stratigraphical and archaeological evidence of the different aspects of urban life, i.e. public infrastructures, fortifications, private residences, public cults, funeral ceremonies, etc.

The urban structure of Iluro was laid out during the second quarter of the 1st. century BC, starting with rigorous planning and taking its situation and topography into account. The structure is orthogonal, based on the roman foot (i.e. 0.2957 m), and is defined starting from a network of *cardines* and *decumani* which separate *insulae* of around 35 m each side. The lay-out carefully distinguishes main roadways

(*cardo maximus* and *decumanus maximus*) and secondary ones. The first, being wider and carefully constructed and where the only known monumental elements are concentrated, seem to be used to connect and organise the different sectors of the city. It is important to note indications of a clear separation between the areas dedicated to town life and those dedicated to economic activities (to the south of the city). The boundaries and dimensions of the city have only been able to be calculated approximately; the limitations imposed by the topography and the restoration of the urban area allow us to suggest a surface area of around 7 hectares. These dimensions, similar to those of other roman cities in Catalunya, fully justify the denomination of *parva oppida*, the term which *Pomponius Mela* uses to quote them. Some archaeological and epigraphical evidence suggests that Iluro had a wall.

The analysis of the global evolution of such an important road axis as the *cardo maximus*, and its comparison with the archaeological documentation available, has allowed for certain aspects of the evolution of the roman city to be defined. Amongst these, the continuity and upkeep of the road network and its infrastructures are worth special mention, mainly up to an advanced moment in time late roman empire; or those which refer to the relationship between the urban structure, private residences and the localisation or shifting of economical activities. Though besides a fundamental continuity, which reflects the usefulness of the initial planning, the transformations which the city has suffered from are also important. In this sense it is worth pointing out some of the alterations in the road network and some intra-mural sectors, possible the *forum* area, converted into a necropolis.

The results of some of the archaeological interventions which are included in this book, have meant that some of the hypotheses already formulated about the localisation of some spaces and public infrastructures within the city can be reconsidered. Basically, the book again raises the question of the situation of the *forum* and other elements typical of life in a roman municipality, as well as the spacial distribution of the different public and private activities.

Key Words: Iluro, *cardo maximus*, roman urban development, Mataró, roman pottery, *Hispania Tarraconensis*.

RÉSUMÉ

Cet ouvrage analyse les résultats obtenus à partir de 10 excavations réalisées entre 1981 et 1994, dans le gisement archéologique de la ville romaine de *Iluro*, actuellement Mataró (El Maresme, Barcelona). Ces excavations permettent de définir les caractéristiques topographiques et architectoniques d'un des principaux axes de la ville romaine: le *cardo maximus*. Ceci a permis d'établir l'orientation, la longueur minimum, la largeur (9 mètres environ) et les caractéristiques constructives de la rue: trottoirs de 2,5 m. de largeur, pavés de terre compacte et zones protégées par des portiques. La présence d'infrastructures d'égoûts et d'éléments monumentaux contribuent à détacher cette voie comme l'axe organisateur de l'espace de la ville de *Iluro*. De même, ces excavations ont permis d'obtenir un enchaînement des diverses phases chronologiques de la ville dans ce secteur, depuis la moitié du siècle 1er avant J.C. jusque la fin du 5ème siècle après J.C.

Un des résultats importants de l'ouvrage est la restitution du possible réseau urbain de *Iluro*. Pour ce faire, toute l'information disponible actuellement a été utilisée: trouvailles fortuites, anciennes notices, et surtout les données apportées par les nombreuses excavations réalisées à Mataró pendant la deuxième moitié du XXème siècle jusqu'à nos jours. Evidemment, les excavations les plus récentes réalisées par le Service d'Archéologie de la ville, sont celles qui ont apporté les plus d'information, bien que parfois elles ont été complétées avec les données des interventions archéologiques anciennes, difficiles d'utiliser par elles-mêmes à cause de leur caractère fragmentaire. Il faut faire une mention spéciale à l'intervention de l'archéologue local, Marià Ribas, entre les années 40 et 70 de ce siècle, qui a apporté les premières évidences stratigraphiques et architectoniques en rapport avec les différents aspects de la vie urbaine: infrastructures publiques, fortifications, résidence privée, culte public, rites funéraires, etc.

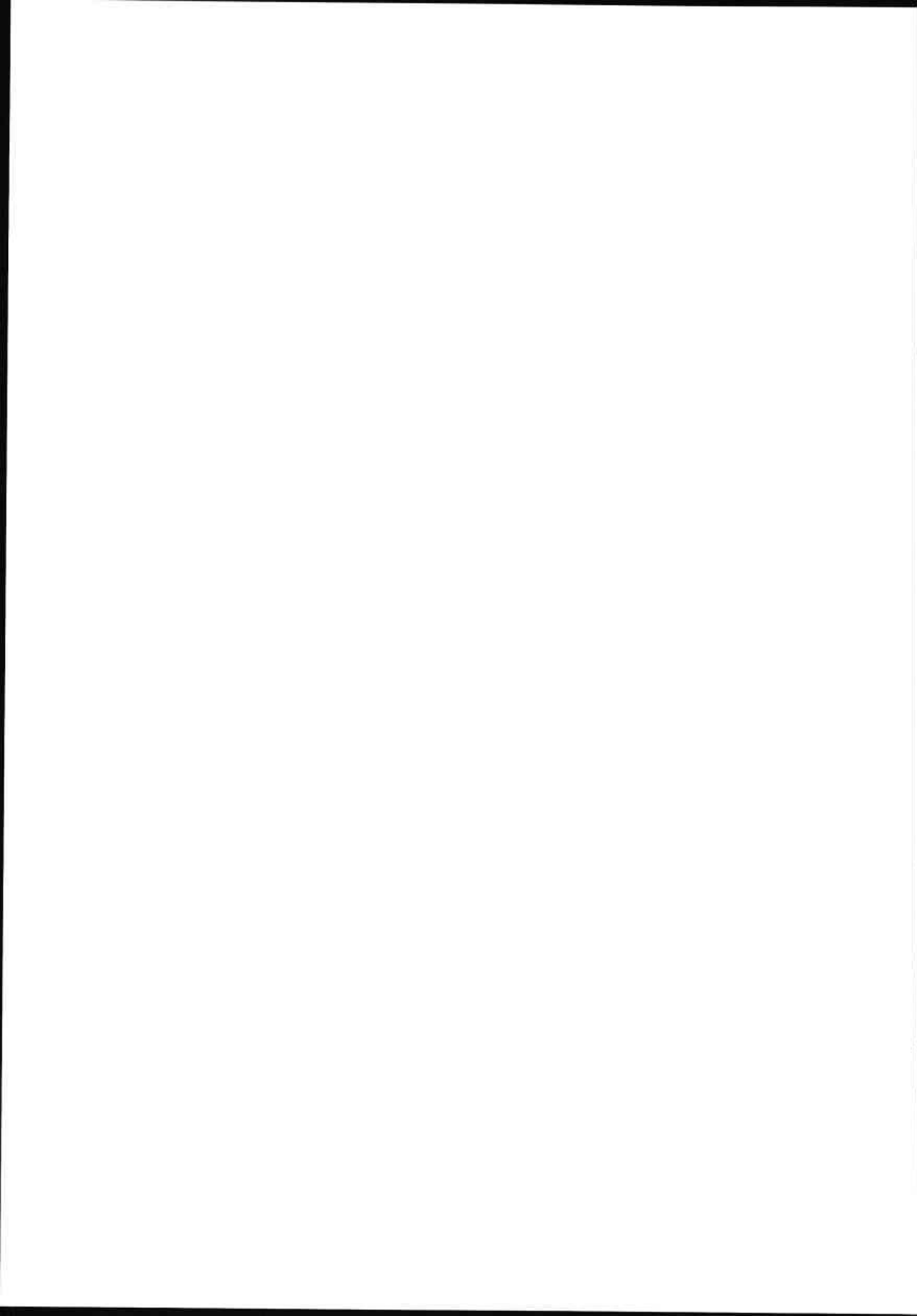
A partir d'une rigoureuse planification qui tient compte de la situation, de la topographie des lieux et des possibilités d'expansion, la structure urbaine de *Iluro* s'organise pendant le deuxième quart du siècle 1er avant J.C. La structure est orthogonale, basée sur le pied romain de 0,2957 m., et se définit à partir d'un réseau de *cardines* et *decumani* qui séparent *insulae*, de 35 m. de côté. Le tracé distingue clairement les voies principales (*cardo maximus* et *decumanus*

maximus) et secondaires. Les premières, plus larges, d'une construction soignée, et concentrant les seuls éléments monumentaux connus, semblent destinées à relier et à organiser les différents secteurs de la ville. Il est important de signaler des indices d'une claire séparation entre les zones de vie municipale et les zones des activités économiques (au sud de la ville). Les limites et dimensions de la ville n'ont pu être établies que d'une façon approximative: les limitations imposées par la topographie et la restitution du réseau urbain permettent de penser à une surface d'environ 7 hectares. Ces dimensions, semblables à celles d'autres villes romaines de la Catalogne, justifient pleinement l'appellatif de *parva oppida*, que *Pomponius Mela* leur donne. Quelques évidences archéologiques et épigraphiques font penser que *Iluro* disposait d'une muraille.

L'analyse de l'évolution globale d'un axe de voies si important comme le *cardo maximus*, et sa comparaison avec la documentation archéologique disponible, a permis de définir quelques aspects de l'évolution de la ville romaine. Parmi ceux-ci, il faut signaler spécialement la continuité et l'entretien du réseau de voies et ses infrastructures, en l'essentiel, jusqu'à un moment avancé de l'antiquité tardive. Ou bien ceux qui font référence aux relations entre la structure urbaine, la résidence privée et la localisation et déplacements des activités économiques. Mais si une continuité fondamentale, reflexe de l'utilité de la planification initiale, est importante, il n'en est pas moins en ce qui concerne les transformations que la ville a souffert. Dans ce sens, il faut signaler quelques altérations du réseau des voies et la conversion de quelques secteurs intramurs en nécropole, possiblement la zone du *forum*.

Les résultats de quelques unes des interventions archéologiques incluses dans cet ouvrage, ont permis de reconsidérer quelques unes des hypothèses déjà formulées sur la localisation de quelques espaces et infrastructures publics de la ville. En concret, la situation du *forum* et d'autres éléments propres de la vie d'un municipe romain sont à nouveau questionnés, ainsi que la distribution de l'espace des différentes activités publiques et privées.

Mots clé: *Iluro*, *cardo maximus*, urbanisme romain, Mataró, céramique romaine, *Hispania Tarraconensis*.

1.- INTRODUCCIÓ

1.1.- INTRODUCCIÓ

Quan s'analitzen els problemes que pot originar la sobreposició de ciutats en un mateix indret sovint es tendeix a pensar equivocadament que hi ha d'haver certa incompatibilitat entre la modernització de la ciutat actual i el coneixement i la conservació de les restes patrimonials de les ciutats antigues. El cas de Mataró és un d'aquests exemples de convivència on les despulles d'una ciutat romana, la d'*Iluro*, estan situades en el subsòl d'una ciutat viva en ple i constant desenvolupament urbanístic. Les nombroses excavacions arqueològiques d'urgència que s'hi realitzen anualment són conseqüència, doncs, de les actuacions urbanístiques i per tant no són el resultat d'una planificació científica. Aquest fet sol provocar importants llacunes de coneixement en alguns sectors del jaciment però en ocasions pot afavorir el coneixement d'altres.

Aquesta és una de les característiques que identifica l'arqueologia urbana, anomenada així no perquè metodològicament comporti unes tècniques arqueològiques especials o pròpies sinó perquè està condicionada a uns factors externs que compliquen el seu procés. Les successives remodelacions urbanístiques que configuren cada una de les etapes per les quals ha passat la ciutat de Mataró han provocat amb el temps una destrucció total o parcial de les restes més antigues. Aquest és un inconvenient important que condiciona sovint la possibilitat d'obtenir un registre arqueològic intacte on es pugui reflectir l'evolució de la ciutat. El nucli antic i històric de Mataró és el que conserva en el seu subsòl les restes de la romana *Iluro* i el que ha sofert més remodelacions urbanístiques, sobretot a partir del segle XVI.

Les continuades actuacions arqueològiques proporcionen un important volum de materials i d'informació arqueològica que, si es pretén tenir una visió global i de síntesi del jaciment, forçosament ha de ser canalitzada cap a projectes de recerca. És per aquesta raó que el Museu de Mataró, institució científica que actualment acull el servei d'arqueologia de la ciutat, és conscient que ha de potenciar grups de recerca capaços de transformar en coneixement històric la important tasca arqueològica que es desenvolupa a Mataró per difondre'l vers els col·lectius interessats en aquesta disciplina i el ciutadà en general.

L'estudi que ara presentem va néixer com a iniciativa d'un grup d'investigadors de la Secció Arqueològica del Museu de Mataró en adonar-se que hi havia 10 excavacions arqueològiques d'urgència, que s'havien realitzat des de l'any 1981 fins el 1994, que coincidien amb el traçat del carrer principal de la ciutat romana d'*Iluro*, el *cardo maximus*. Cal dir que amb posterioritat a l'any 1994 s'han realitzat altres intervencions arqueològiques en zones properes a aquest eix principal de la ciutat romana, i altres un xic més allunyades, les quals per raons de calendari i de disponibilitat de les dades no s'han inclòs en aquest treball, si bé s'ha tingut en compte la informació preliminar extreta per elaborar les conclusions i per confeccionar la proposta de xarxa urbana d'*Iluro*.

El projecte s'afrontà com un repte atractiu i novedós perquè per primera vegada en molts anys d'intervencions arqueològiques al jaciment es posseïa suficient informació extreta de forma metòdica per realitzar un estat de la qüestió, no només referit al *cardo maximus*, sinó a l'urbanisme de la ciutat, conscients, però, que aquest estudi és només un punt de partida, la base de futures recerques.

El treball està estructurat en tres parts ben diferenciades. La primera part consta de quatre capítols. En el primer, introductor, se situa el jaciment en l'espai i el temps, es fa un repàs a la història de la investigació i s'esmenta tota la bibliografia publicada sobre *Iluro*. El segon capítol està dedicat a l'estudi exhaustiu de les 10 excavacions arqueològiques associades al traçat del *cardo maximus* d'*Iluro*, de les quals cal destacar, per la seva extensió, complexitat i volum de dades aportades, la realitzada els anys 1989-90 al solar núm. 12 del carrer Sant Cristòfor (Can Puig/Can Fullerachs), que ha permès obtenir una seqüència crono-evolutiva dels diferents períodes de la ciutat, des dels moments inicials fins poc abans del seu abandonament. El tercer capítol l'hem dedicat a l'estudi i interpretació de conjunt de les dades que fins el moment es disposen referides al traçat i característiques del *cardo maximus* i a l'estructura urbana de la ciutat romana, dades que han estat essencials per a poder formular una proposta de restitució hipotètica de la xarxa urbanística d'*Iluro* a partir de la informació que s'ha extret de totes les intervencions arqueològiques realitzades al jaciment. Per acabar aquesta primera part hi ha un capítol dedicat a les pervivències de l'entramat urbanístic romà en l'urbanisme del Mataró medieval i modern i la incidència d'aquests sobre les restes romanes que es conserven en el seu subsòl, que ha provocat la continuada degradació i, en alguns ca-

sos, destrucció, que ha sofert amb els segles el jaciment arqueològic d'Iluro.

La segona part del treball, presentada en forma d'annexos, la constitueix l'estudi de quatre conjunts de materials localitzats en diferents estrats d'algunes de les excavacions analitzades. Pel que fa als tres primers annexos, la quantitat i diversitat del material trobat, bàsicament ceràmic, i la seva homogeneïtat cronològica han estat raons suficients per a analitzar-los monogràficament per tal d'aprofundir en el coneixement de la cultura material representativa de tres períodes concrets i determinats a la ciutat romana. Es tracta d'un conjunt d'època d'August (de poc abans del canvi d'era), un altre del primer quart del segle IV dC i un tercer del darrer quart del segle V dC. El quart annex està dedicat a l'estatuària, epigrafia, elements arquitectònics i arts menors. Una bona part dels dibuixos dels materials arqueològics s'encarregaren a Marc Bosch i Marc Jiménez i han estat informatitzats per Xabier Cela. Les fotografies d'aquests materials són d'Antoni Canal i de Ramon Manent.

Però, potser, la feina més novedosa és la que es presenta en la tercera part del treball: la planimetria del jaciment informatitzada, expressió gràfica digitalitzada de la proposta de restitució de la xarxa urbanística d'Iluro. Aquesta ha estat una tasca complicada de preparació i llarga d'elaboració, entre d'altres qüestions perquè s'han digitalitzat les restes estructurals del jaciment, pedra a pedra, i després s'han situat en un parcel·lari de la ciutat actual, amb un marge d'error menyspreable. La perfecta situació de les restes arqueològiques al territori ha estat la base que ha possibilitat analitzar i calcular modulacions i esbrinar la unitat bàsica de superfície amb la qual inicialment es projectà i s'estructurà l'urbanisme de la ciutat romana d'Iluro. Aquest treball ens ha permès conèixer els sistemes (GIS) i programes informàtics (ARC/INFO i ARC/VIEW) de tractament i anàlisi del territori, essencials per a aquest tipus d'estudi. En aquest sentit cal destacar la inestimable tasca realitzada pel Departament de Plànol de la Ciutat de l'Ajuntament de Mataró que amb els seus equips informàtics i traça dels seus tècnics, Joan Montero, Robert Lleonart, Pere Grivé i Jesús Nieto, han fet possible l'elaboració de la planimetria general del jaciment. La digitalització de la planimetria de les restes arqueològiques va anar a cura de Carles Soriano i Joaquim Quadrada, que realitzaren la prestació social substitutòria al Museu de Mataró.

D'altra banda, cal agrair al Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya i a l'Àrea d'Intervenció

Arqueològica de Mataró les facilitats que en tot moment ens han proporcionat per a la realització del treball; també al CIRIT, que el subvencionà en part amb un ajut econòmic (ACOM-94-54); i al departament de restauració de l'Escola d'Arts i Oficis de la Diputació de Barcelona, concretament a les professores Mireia Marquès i Núria Vecilla, les quals dirigiren la consolidació i restauració d'alguns dels materials arqueològics, especialment els més delicats.

També volem expressar el nostre reconeixement i agraïment als propietaris dels immobles i promotors d'obra que donaren facilitats per dur a terme les tasques d'excavació; als directors de cada una de les excavacions per la seva ajuda i col·laboració a l'hora de realitzar aquest estudi; a tots aquells que participaren de forma desinteressada en les excavacions (membres de la Secció Arqueològica del Museu de Mataró i estudiants universitaris); als companys de la Secció Arqueològica Josep Garrido i Jaume Turà, del taller de restauració, la tasca realitzada en el tractament de consolidació i restauració dels material que els hi foren lliurats, a Alfons Palau la realització de la maqueta de l'excavació feta al núm. 12 del Carrer Sant Cristòfor i a Jordi Arenas, que ens ha permès publicar dos dels seus dibuixos.

Per últim agraïm el seu inestimable consell, per aspectes puntuals d'alguns materials, a: Geza Alföldy, Marc Mayer i Isabel Rodà (material sumptuari i epigrafia), Aureli Álvarez (anàlisi petrogràfiques), Cèsar Carreras (àmfores), Joan-Francesc Clariana (t.s. Itàlica), Marianna Pérez-Sala (vidres), Carme Puerta (ceràmiques de parets fines i comuna romana) i Dolors Zamora (vernís negre).

La correcció del text en català l'ha feta Martí Duran; les traduccions del resum a l'anglès i al francès han anat a cura de Gráinne Mary Maher i Mireia Fonoll, respectivament.

1.2.- EL MARC GEOGRÀFIC, HUMÀ I HISTÒRIC.

El Maresme és una comarca del Principat de Catalunya que té com a capital la ciutat de Mataró, població que amb els seus 103.000 habitants constitueix avui la novena ciutat de Catalunya quant a nombre d'habitants. El nucli antic i històric de la ciutat de Mataró està situat al damunt d'un petit elevació (una mena de promontori amb dos desnivells molt marcats al sud i a l'est: uns 8m) de la plana maresmenca actualment delimitada pels carrers de La Riera per una banda i Carrer de l'Hospital/Carrer Sant Bonaventura/El Rierot per l'altra, els quals encara conserven un topònim clarament relacionat amb la seva naturalesa. En aquest nucli antic de la ciutat, que té una trama urbanística ben diferenciada dels sectors més moderns, es conserven en el seu subsòl les restes de la ciutat romana d'Iluro.

La comarca del Maresme la formen avui trenta municipis. Aquest mateix territori, en època romana, se'l repartien tres ciutats. Sembla clar que el petit terme municipal actual de la ciutat de Mataró no es correspon amb el *territorium* de la ciutat romana d'Iluro, que devia ser molt més extens. Per això, hem considerat interessant, abans de parlar del marc geogràfic de l'indret on està situat el jaciment, intentar delimitar l'antic *territorium*. Això avui és difícil de fer amb exactitud, ja que si bé dos dels límits semblen clars, la Serralada Litoral i la Mediterrània, els altres dos són imprecisos.

Marta Prevosti proposa de situar el límit sud/SO del *territorium* d'Iluro a la Riera d'Alella, si bé reconeix que ho fa de manera una mica arbitrària basant-se en la distribució de les ciutats i la geografia. Nosaltres hi afegiríem que també el turó de Montgat podria ser un bon element geogràfic de separació entre aquest *territorium* i el de *Baetulo*. Respecte al límit nord/NE del *territorium* d'Iluro disposem d'una dada històrica, que recull Pons Guri, que pot ajudar-nos a situar-lo: el límit del bisbat de Girona arribava fins a Arenys des dels primers temps de la reconquesta carolíngia. Cal tenir en compte que les línies divisòries eclesiàstiques d'aquella època solen ser molt més antigues i respondre a la pròpia organització administrativa romana (PREVOSTI 1981: 18).

D'altra banda des del segle IX la part de la comarca entre Montgat i Caldes d'Estrac (Baix Maresme) formà part del Comtat de Barcelona, mentre que la part entre Arenys de Mar i la Tordera (Alt Maresme) formà part del comtat de Girona i del vescomtat de Cabrera.

Efectivament, el límit entre els territoris d'Iluro i *Blanda* podria molt bé situar-se en la riera de Caldes; sabem a través de la documentació dels segles IX i X que el *Torrents Malus* o Torrent Major, transmudat en Torrentbó (posterior riera de Caldes) feia de terme entre els comtats de Girona i Barcelona des del seu inici. Sens dubte aquest límit calcava el de les jurisdiccions eclesiàstiques (PONS GURI 1966). Si tenim en compte la geografia, aquesta divisió té força raó de ser, car és ben cert que a partir d'Arenys l'aspecte de la costa canvia considerablement: es torna més feréstega i rocosa i el paisatge més muntanyenc; els índexs de pluviositat són també més alts i la topografia s'assembla més a la Costa Brava que no pas al Baix Maresme (PREVOSTI 1995: 20-21).

En aquesta introducció geogràfica haurem de considerar, doncs, el marc geogràfic, no pas únicament de l'actual terme municipal de Mataró, sinó el d'un territori més ampli: la comarca del Maresme, amb especial atenció al Baix Maresme, part de la comarca que podria més o menys coincidir amb el *territorium* d'Iluro.

Els límits geogràfics de la comarca són: al S-SE, la Mediterrània; al N-NE, la comarca gironina de la Selva, separades pel riu Tordera; al N-NO, la Serralada Litoral, que la separa del Vallès Oriental; cap al S-SO limita amb el Barcelonès, separades ambdues pel turó de Montgat.

Per a l'estudi del medi físic de la comarca hem emprat com a treball bàsic l'estudi realitzat pels companys de la Secció de Ciències Naturals del Museu Comarcal del Maresme-Mataró: «El Maresme en viu» (AAVV 1992). També hem consultat obres de caràcter més general (JARDÍ 1992: 431-432), i altres d'específiques que citarem puntualment. Pel cas concret del terme municipal de Mataró hem seguit especialment l'estudi fet per l'historiador mataroní Joaquim Llovet per a la Gran Geografia Comarcal de Catalunya (LLOVET 1982).

Dins de les grans unitats de relleu de Catalunya, el Maresme es troba situat dins el Sistema Mediterrani, orientat paral·lelament a la costa en direcció NE-SW. Aquest sistema està compost per diverses subunitats: la Serralada Pre-litoral, la Serralada Litoral o de Marina i la Depressió Pre-litoral, situada entre ambdues serralades. Es dins la Serralada Litoral -un fragment de massís hercinià-, l'amplada de la qual oscil·la entre 10 i 15 quilòmetres, en el segment limitat per la Tordera i el turó de Montgat, que se situa el Maresme,

una estreta franja costanera que abasta un total de 398 km² entre el mar i els cims de la serralada.

Des del punt de vista morfològic distingim al Maresme tres unitats diferenciades que es disposen paral·lelament al mar: el vessant oriental de la Serralada i els seus contraforts, la plana al·luvial que s'estén al seu peu i la línia de la costa que té uns 50 Km.

El material geològic predominant a la comarca és el granit, ric en quars, feldspats alcalins i miques que es descomposa fàcilment degut a l'acció de l'aigua i el clima càlid que dona lloc al sauló. Aquest granit aixecà materials paleozoics, esquistosos, els quals arrabassats en moltes bandes per l'erosió posterior, han sobreviscut encara a l'Alt Maresme, especialment al Montnegre, on la conservació d'aquests materials ha fet que les alçades màximes (759 m alt) estiguin uns 200 m per damunt dels altres cims.

La Serralada Litoral, que ocupa el 70% del territori comarcal, està constituïda per muntanyes de formes gastades, de 300 a 470 metres d'alçada de mitjana. Les falles transversals han provocat la seva divisió a la comarca en un conjunt de tres blocs: el de Sant Mateu, el del Corredor i el del Montnegre. Els punts màxims s'assoleixen al massís del Montnegre (759 m) i al Corredor (632 m). Altres punts elevats són El Montalt (598 m), Céllecs (534 m) i Sant Mateu (498 m). Cal esmentar que en alguns punts entre Caldes d'Estrac i Sant Pol de Mar els vessants de la serralada arriben al mar.

Litològicament el terreny de la comarca es compon bàsicament del granit de la muntanya, del sauló de la plana, i d'una platja sorrenca al llarg de gran part de la línia de la costa, provinent del sauló erosionat i descompost del granit de les parts més altes de la serralada. A la zona muntanyosa, en menys proporció, hi ha els dics aplítics i porfírics i petits afloraments de roques metamòrfiques (esquists, llicorelles i quarsites).

La xarxa hidrogràfica del Maresme està constituïda per diverses rieres, de curt recorregut, que néixen a la pròpia Serralada Litoral i que desemboquen directament al mar, i un riu, la Tordera -possiblement el *flumen Arnun* de Plini- que neix a la Serralada Prelitoral, al Montseny, a la desembocadura del qual s'ha format un petit delta. No sembla haver existit en l'antiguitat cap més altre riu malgrat la referència que es fa en un document de l'any 1063 a *...in rivo argentona qui discurrit tempus pluviarum...* Segons Cuadrada la riera d'Argentona no devia pas ser un

riu veritable, atès que els documents medievals no fan diferència semàntica entre riu, areny o riera (CUADRADA 1988: 36-37).

Les rieres són cursos d'aigua de cabal temporal que tan sols porten aigua quan hi ha hagut pluges a la serralada. Són, per tant, cursos irregulars, molt emprats, des de sempre, com a vies de comunicació cap a l'interior. Entre elles cal destacar la riera d'Argentona -la més important- que arriba terra endins fins a uns 12 km del litoral, la riera d'Arenys i la riera de Vallalta. Les rieres, molt abundoses a la comarca, han fet que aquesta estigui solcada de petites valls perpendiculars al mar.

Aquestes rieres tenen efectes molt erosius i fins perillosos els dies de pluges fortes. Les rierades i inundacions són molt freqüents a la tardor, quan es dona la màxima pluviositat. Cau tanta aigua en poca estona que el sòl no la pot absorbir, per més sec que estigui després de l'estiu, i tota l'aigua s'escorre ràpidament cap als torrents i les rieres. La crescuda és més ràpida i sobtada com més petita és la conca de drenatge de la riera. Aquest és el cas de la major part de les nostres rieres, ja que només la d'Argentona té una conca considerable. En el cas concret de Mataró, fins que no s'acabaren les obres iniciades el 1916 pel desviament de la Riera de Cirera, menant-la cap a la de Valdeix, no se solucionà el problema de la invasió del centre de la ciutat per les aigües torrencials.

Quant a les aigües subterrànies, la geologia i la litologia de la comarca no permeten l'existència de grans aqüífers. D'un costat, el granit, que apareix pràcticament a tota la comarca, és molt poc permeable, i les pissarres i calcàries es comporten com a impermeables. Només les zones amb materials al·luvials i col·luvials (que es troben vorejant les rieres i la Tordera, i a la regió de la plana) tenen aqüífers que, bo i no ser de massa importància, son aprofitats per a l'agricultura.

La plana litoral, que representa aproximadament el 30% de la superfície de la comarca, és de formació bàsicament quaternària i ocupa la zona compresa entre la Serralada Litoral i el mar. És constituïda pels sediments aportats per la serralada a través, fonamentalment, de les aigües marines i continentals, i assoleix una amplada que oscil·la entre 1 i 3 quilòmetres.

Aquesta plana al·luvial és fèrtil i molt apte per a l'aprofitament agrícola, és on hi trobem els conreus d'horta, que aprofiten les capes freàtiques del subsòl,

aigües que s'extreuen mitjançant mines i pous, molts dels quals resten actualment secs o inutilitzats per les filtracions d'aigua salada. En general és més extensa des del Masnou fins a Caldes d'Estrac, des d'aquesta última població a Sant Pol de Mar els contraforts muntanyosos arriben molt sovint fins a la mar, tot seguit venen les costes de Calella -preludi de la Costa Brava- i des de Calella fins a Malgrat de Mar es reprèn la planura formada per la retenció del delta de la Tordera pel cap de Calella.

Malgrat els indicis de l'existència de maresmes litorals al Maresme (algunes d'elles ben documentades, com les de la zona de Malgrat de Mar, en el delta de la Tordera, i la de Vilassar), l'origen del nom de la comarca és incert: tant el podríem trobar en el fet de l'existència d'aiguamolls com en el fet que és una zona de contacte amb el mar.

D'aquestes dues hipòtesis la primera és la que actualment té més defensors. L'existència d'antics aiguamolls en el litoral sembla clara segons es desprèn de la documentació conservada. Actualment només es conserven els de la desembocadura de la Tordera. A la documentació medieval (segles X-XIV), els aiguamolls de l'andana litoral són esmentats com «ses illes», «salarn», «bardina» (CUADRADA 1988: 35). L'existència d'aiguamolls també es pot comprovar en el plànol de Miquel Garriga Roca de l'any 1847, conservat al Museu del Masnou, on encara en figura un (PREVOSTI 1981: 59). En un altre treball la mateixa autora opina que la presència de les vil·les romanes més riques de la zona a la plana, davant del mar, fa pensar que l'home explotava els marenys com en tantes àrees similars de la riba mediterrània (PREVOSTI 1995: 19).

Oriol Olesti manté un altre punt de vista sobre l'origen del nom de la comarca: si bé no nega l'existència de maresmes en períodes precedents creu que la presència d'aiguamolls en aquest territori fou esporàdica -potser lligada a èpoques de pluges torrencials- i, en tot cas, l'àrea ocupada per aquests no seria important. El topònim de la comarca provindria, doncs, no de l'existència d'aiguamolls sinó del terme medieval *Maritima*, proper al mar, el nom que rebien tots aquests territoris ja des del segle IX (OLESTI 1995: 33).

La configuració de la línia de la costa determinada per la platja no afavoreix a la comarca l'existència de ports naturals, llevat d'alguns indrets on els vessants rocosos de la cadena litoral entre Caldes d'Estrac i Sant Pol de Mar arriben al mar. No està documentada

de l'existència a l'antiguitat de cap port al Maresme. Fins al segle XX la variació del traçat de la línia de la costa era motivada pels factors naturals d'erosió de la platja i sedimentació de sorres: el predomini d'un o altre factor implicava respectivament un avenç o retrocés de les platges. Durant el segle actual la construcció de ports i espigons ha alterat aquest procés natural. La variació d'aquesta línia, però, al llarg dels temps històrics no sembla haver estat gaire important com sembla demostrar la ubicació dels jaciments romans més propers al mar i la situació dels llocs d'ancoratge antics.

La comarca del Maresme està situada dins l'àrea que globalment s'anomena de clima mediterrani; és a dir, presenta estius més aviat secs i calents, hiverns suaus, i tardors i primaveres plujoses. El fet d'estar amb contacte amb el mar confereix a la comarca una important humitat, i com que es troba arrecerada de l'interior per la Serralada Litoral no té canvis de temperatura importants, presentant la menor oscil·lació climàtica de Catalunya i una gran benignitat climàtica, lloada ja per autors antics com seria el cas del poeta romà Marcial.

La precipitació mitjana anual que s'enregistra al Maresme oscil·la entre els 550 i els 800 mm (a Mataró, 584 mm), llevat del Montnegre on és superior (supera els 1000 mm). La precipitació en forma de neu és molt rara i quan ho fa les volves rarament queden preses a terra. Les pedregades -a l'igual que les glaçades poc freqüents- poden ser esporàdicament fortes.

El bosc autòcton de la Serralada Litoral al Maresme és l'alzinar. La vegetació autòctona de les zones més baixes de la serralada i de la plana és la vegetació de ribera, prop dels torrents, rieres i fons de les valls, formada per herbes i arbusts i a mesura que ens enfilem cap a les parts baixes de la serralada pels boscos de ribera (la verneda, l'omeda, l'avellanosa etc.), que avui ocupen extensions molt reduïdes a la comarca. La vegetació autòctona no és avui la predominant. De fet, la climax originària es quasi inexistent i es troba molt degradada per la instal·lació de conreus, singularment la vinya, i de diverses espècies arbòries introduïdes per l'home: entre aquestes hi destaca l'alzina surera i sobretot el pi. Pràcticament totes les espècies de pins que trobem a la nostra comarca, llevat del pi roig -autòcton i que només es troba al cim del Corredor- han estat introduïdes per l'home en èpoques més o menys reculades.

Molt important pel coneixement de la vegetació de la comarca durant l'Edat Mitjana han estat les dades fornides per la toponímia i les sentències de terminació dels castells de les dues jurisdiccions feudals del Baix Maresme en el segle XIV. Segons aquesta documentació, les principals espècies arbòries eren els pins (pi bord i pi pinyoner), alzines, oliveres, lledoners i arboç. Al sotabosc hi era present el bruc, romaguera, esbarzer, brolles d'estepes i l'aura. També, ginesta, romanyí o cap d'ase, garric i argelaga (CUADRADA 1988: 45 i 661).

Finalment, per acabar aquesta introducció geogràfica, pel fet de ser Mataró el municipi actual on s'ubicà l'antic municipi romà d'*Iluro* hem cregut interessant incidir una mica més en les característiques geogràfiques concretes que presenta, tot i participar plenament de les generals descrites per a la comarca.

El terme municipal de Mataró té el punt més alt en una cadena de petits turons que el tanca pel nordoest -la serra de Can Bruguera amb altures de poc més de 400 m-. Aquest relleu és una mena d'estrep del bloc del Corredor que baixa per la banda de llevant fins molt a prop del mar -a l'indret del turó d'Onofre Arnau- i que per la de ponent s'estén d'una manera més oberta i cau sobre la vall formada per la riera d'Argentona. Els turons i els ressalts més importants són el turó d'Onofre Arnau (133 m) a llevant, els de Can Flequer (308 m) i d'en Tonyí (406 m) a tramuntana, i tocant la riera d'Argentona, els turons d'en Dori (359 m), d'en Cabanyes (408 m) i de Cerdanyola (181 m). A mig pendent hi ha unes ondulacions suaus cobertes d'un mantell de sauló i, en alguns indrets, per clapes d'argiles roges antigues. En aquest replà hi ha les vinyes i els conreus de secà. El terme mataroní, a l'igual que tot el Maresme, és travessat per moltes rieres i torrents que neixen a les extremitats de la serralada i s'adrecen cap a mar. El cursos principals, d'est a oest, són la riera de Mata, la riera de Valldeix o de Sant Simó, la riera de Cirera -que anys enrere travessava la ciutat fins que fou desviada cap a la de Valldeix- i la riera d'Argentona (LLOVET, J. 1982 (G.G.C.C. volum 6): 377-378 i 384).

El Maresme ha estat sempre una zona de pas. La seva ubicació a la costa ha suposat des d'època antiga la possibilitat de contactar amb les rutes comercials marítimes. D'altra banda, l'orografia ha facilitat el contacte amb les zones interiors de la Depressió Prelitoral (el Vallès), ja que la Serralada Litoral mai no ha estat un obstacle geogràfic important.

La xarxa de camins que hi havia en època ibèrica i romana l'estimem força completa. Bàsicament seguia dues direccions: una de paral·lela i una altra de perpendicular a la línia de la costa, que comunicava la costa amb les zones de l'interior. Mentre les vies paral·leles a la costa aprofitaven la zona de la plana o les zones més accessibles de la serralada, les transversals remuntaven sempre les valls de la Serralada Litoral, anaven a buscar els colls de perfils més suaus i seguien els passos naturals més fàcils. La major part d'aquests camins deurien ser utilitzats encara durant l'Edat Mitjana i alguns fins a l'època moderna.

Pel que fa a les vies que seguien un traçat paral·lel a la costa en coneixem tres: el Camí del Mig, el Camí dels Contrabandistes i el Camí de Dalt. El Camí del Mig està farcit de vil·les romanes i sembla que el seu traçat correspon més o menys al de l'antiga via romana coneguda amb el nom de *Via Augusta*, principal via de comunicació en època romana.

De la *Via Augusta* es coneixen dos mil·liaris segurs i un de probable: el de Vilassar de Mar, localitzat *in situ* l'any 1954 a Can Vilalta, datat entre el 9-8 aC (FABRE, MAYER, RODÀ 1983: 123; IRC I 183) el d'Arenys de Mar, avui desaparegut, tan sols conegut per un protocol notarial de l'any 1599 (IRC I 182); i com a novetat recent cal esmentar la troballa prop del turó del Balís (Sant Vicenç de Montalt) d'un possible mil·liari, es tracta d'un bloc de granit cilíndric anepígraf (BURJACHS *et alii* 1987). També es coneixen d'aquesta via diversos trams: el de Vilassar de Mar, on aparegué el mil·liari, el localitzat al barri de Peramàs de Mataró i el d'el Balís, prop de Sant Andreu de Llavaneres (RIBAS 1952: 70). El ramal costaner d'aquesta via, construït en època d'August, posaria en comunicació les ciutats de *Blanda*, *Iluro*, *Baetulo* i *Barcino*. En la seva construcció hi jugaria un paper fonamental l'establiment de la colònia augustiana de *Barcino* (Barcelona) vers el 15-10 aC.

El Camí dels Contrabandistes sembla seguir el traçat d'una antiga via d'arrel ibèrica que comunicava els *oppida* ibèrics més importants de la comarca durant els períodes Ibèric Ple i Final. D'aquesta via, Pellicer, en el segle passat, esmenta la troballa de dos possibles mil·liaris al seu pas pels veïnats de Mata i Valldeix (PELLICER 1887: 245 i 492). Possiblement fou la principal via de comunicació durant l'època ibèrica. El seu ús continuaria durant l'època romana.

La via longitudinal que travessaria la comarca a més alçada seria el Camí de la Carena o Camí de

Dalt, testimoni d'una ruta viària que té com a eix la Serralada Litoral, la qual recorreria, mitjançant una xarxa de camins, pel seu punt més elevat. Possiblement d'origen més antic, durant l'època ibèrica comunicaria els *oppida* més apartats de la costa.

L'únic cas que tenim ben documentat de via transversal és el de la via romana del Coll de Parpers, de la que es conserva un tram de 1 Km en el terme d'Argentona. El coll de Parpers és un dels passos més fàcils entre el Maresme i el Vallès ja que es troba només a uns 300 m.s.n.m. Per la banda del Maresme s'hi accedeix remuntant la riera d'Argentona, i per la del Vallès, la riera Gassuac.

Quant a altres vies de les quals s'ha conservat algun vestigi a la comarca tenim l'anomenada Via romana d'Agell (Cabrera de Mar), de la que encara avui es conserven alguns trams pavimentats amb *summa crustae*.

Diversos han estat els investigadors que han realitzat estudis sobre les vies de comunicació al Maresme en l'antiguitat. Hom ha de destacar els treballs realitzats per Marià Ribas (RIBAS 1952), Jesús Illa (ILLA 1973) i, més darrerament, Joan Francesc Clariana (CLARIANA 1989 i 1990), Oriol Olesti (OLESTI 1995) i Ramon Jàrraga (JÀRREGA 1995). A un nivell més general i pel cas concret de la *Via Augusta* no podem deixar d'esmentar el treball de Federico Palli (PALLI 1985).

La suavitat del relleu de la comarca, la facilitat de comunicacions, un clima força temperat i la fertilitat del sòl, han fet que hagi estat densament poblada com a mínim des de l'època ibèrica. D'altra banda la forma allargada que presenta el territori i la seva situació entre el mar i la Serralada Litoral, l'han configurat com a zona de pas des d'èpoques ancestrals, fet ja comentat. Per la comarca hi han passat molts de pobles i moltes cultures, les quals hi han deixat la seva empremta.

La presència humana està constatada arqueològicament al Maresme des del Neolític Antic, període al que corresponen els jaciments més antics referenciats. Fins no fa gaire temps la majoria dels jaciments que es coneixien del Neolític Antic eren en cova; cada cop però es van descobrir més jaciments a l'aire lliure. Aquest és precisament el cas dels més ben documentats del Maresme. En aquesta comarca els llocs d'habitació d'aquest primer neolític es troben en alçàries mitjanes de la Serralada Litoral, en un medi apte per a l'agricultura però, sobretot, favorable a les

pastures, per la qual cosa hom pot suposar que els primers grups neolítics foren bàsicament pastors.

Els primers territoris del Maresme que foren ocupats en el neolític, de manera més o menys estable, foren la zona muntanyosa de Vilassar de Dalt i el Montalt. Es aquí on s'han detectat els assentament humans més antics, els quals aprofiten els rocams granítics tan freqüents a la comarca. Es aquest el cas del jaciment del Roc d'en Sardinyà (Vilassar de Dalt), fins avui el jaciment més antic localitzat a la comarca i l'únic on ha aparegut ceràmica amb decoració cardial. La seva cronologia s'ha de situar probablement dins del Vè mil.lenni aC (BALDELLOU 1972: 41-52). A un moment una mica més avançat del Neolític Antic pertany el jaciment dels Rocs de Sant Magí o El Castellàs (Sant Andreu de Llanereres), on s'ha exhumat ceràmica epicardial. La cronologia d'aquest assentament, envoltat per una tanca de pedres col.locades en sec, s'ha situat entre el 4100-3600 aC (LLEONART 1982-83: 8-23; BOSCH, MIRÓ 1991: 5-17). Pertanyen també al Neolític Antic Epicardial dos jaciments més descoberts al Montalt en abrics rocosos: L'Avenc (Dosrius), a uns 1500 m dels Rocs de Sant Magí, i l'excavat recentment al Cau de la Serra Polseruda (Dosrius) (BASSOLS, LLEONART 1991:7-20).

El ple neolític català (Neolític Mig-recent) està representat per la cultura dels Sepulcres de Fossa, que es desenvolupà entre el 3500-2500 aC. Durant aquesta època el poblament es disseminà per tot el Maresme, i s'ocupà la plana litoral que fins llavors havia estat deshabitada. D'això en tenim bona prova en els enterraments exhumats arreu de la comarca, els quals, agrupats normalment en necròpolis, s'han localitzat a la plana litoral o a les valls interiors. Tal és el cas dels apareguts a la Bòbila de Can Jordana (Tiana), a la Bòbila Boatella (Vilassar de Dalt), a Can Marchal i Can Pineda (Mataró), a Sant Pol de Mar, i a Can Rogent (Canyamars/Dosrius). Tot i que, fin el moment, no s'ha trobat cap hàbitat, el lloc on han aparegut els enterraments -els terrenys més fèrtils i aptes per a la pràctica de l'agricultura- fa pensar que aquesta fou una cultura eminentment agrícola, batejada pel professor Miquel Tarradell com «els primers pagesos del pla» (TARRADELL 1962: 71).

Són característiques del període Neolític Final (2500-2200 aC) un retorn del poblament a la muntanya, l'inici dels enterraments col·lectius i una progressiva jerarquització de la societat. Correspon a un dels grups més ben definits d'aquest període final del neolític, l'anomenat grup de Veraza, el jaciment

de El Coll (Llinars del Vallès), localitzat a la banda del Vallès de la Serralada Litoral (MARTÍN 1982: 93-95).

Sembla que pertanyen també al neolític, possiblement ja avançat o bé a l'inici del Calcolític, les pintures rupestres de La Roca de les Orenetes (La Roca del Vallès), a la banda de la Serralada Litoral que dóna al Vallès, si bé la seva atribució cultural i cronològica és difícil, atès que l'erosió del lloc no ha permès conservar cap sediments relacionable amb les pintures.

El desenvolupament de la cultura megalítica i la introducció de l'ús del metall -el coure- es produí durant el Calcolític, ben representat a la nostra comarca (LLEONART 1995: 28-40). Durant aquest període (2200-1800 aC) té lloc la generalització de l'enterrament col·lectiu, que es realitzava dins dels megàlits o en coves sepulcrales. Pel que fa als enterraments en megàlits els més ben coneguts són La Roca d'en Toni (Vilassar de Dalt) (CASTELLS, VILARDELL 1983: 49-52) i a la banda de la serralada que dóna al Vallès cal destacar el conjunt megalític de Cèllec (Orrius) -format pels dòlmens La Cabana del Moro i Can Gol II i per la galeria coberta Can Gol I- i el dolmen conegut com La Pedra Gentil (Vallgorguina). Quant als enterraments dins de coves es coneixen de fa temps els jaciments La Cova d'en Pau i La Cova de la Granota (tots dos a Vilassar de Dalt) (RIBAS 1952: 16). Molt recentment (l'any 1995) se n'ha excavat un altre, únic a Catalunya per la seva singularitat i excel·lent estat de conservació: La Costa de Can Martorell (Dosrius) on s'ha localitzat una cova excavada a la roca amb poc més d'un centenar d'individus enterrats. Entre el material exhumat cal destacar la troballa de dos molins manuals de pedra, diversos fragments de vasos de tipus campaniforme i sobretot la descoberta extraordinària d'una setantena de puntes de sageta fetes de sílex.

Pertanyent també al Calcolític s'han identificat al Maresme dues inscultures -gravats sobre pedra-, que cal relacionar amb la cultura megalítica. En aquests gravats esquemàtics s'hi poden observar diverses cassoles unides per reguerons o acanalats. Una es localitzà al Pla de Forcs (Sant Iscle de Vallalta), a tocar del terme de Vallgorguina, i l'altre -descoberta l'any 1990- al repeu del Turó dels Castellans (Argentona) a la Serra de Parpers (LLEONART 1995: 37-40).

A diferència del període precedent l'absència, de jaciments al Maresme del Bronze Antic i Mig (1800-1200 aC) és pràcticament total. Tan sols s'hi poden

relacionar algunes troballes de les quals no es tenen prou referències del context on aparegueren. Aquest és el cas d'una destrada de bronze exhumada al paratge de Santa Rita (Mataró) que es conserva al Museu de Mataró.

Referit al Bronze Final disposem del jaciment de Ca l'Estrada (Argentona), pertanyent a la cultura dels Camps d'Urnes, on es trobà una necròpolis d'incineració que ha estat datada entre el 1100-1000 aC (PÉREZ 1982-83: 24-31). També s'han trobat materials d'aquesta època al jaciment del Cau de la Serra Polseruda (Dosrius). Durant aquest període, i també durant la primera Edat del Ferro (molt mal documentada al Maresme), tingueren lloc tot un seguit de canvis i transformacions que marcaren profundament el primer mil·lenni aC. Aquests foren motivats per l'arribada a Catalunya de pobles de cultura indoeuropea, portadors d'uns coneixements metal·lúrgics més avançats, una llengua diferent i d'un nou ritual funerari fonamentat en la incineració del cadàver, que incorporaren el nostre país al corrent de civilització indoeuropea comú a tota l'Europa centre-meridional, i que en barrejar-se amb la població autòctona, donaren lloc al substrat ètnic bàsic que davant determinats estímuls desenvolupà, uns segles després, la cultura Ibèrica, la nostra primera civilització històrica i la primera amb escriptura pròpia.

Les primeres mostres de la cultura ibèrica al Maresme es documenten ja a partir del segle VI aC a la muntanya de Burriac (Cabrer de Mar), indret on s'ha localitzat una població que vivia en cabanes i que mantenia relacions comercials amb pobles vinguts de la Mediterrània oriental. Les importacions més antigues trobades fins ara són fragments d'àmfora i de ceràmiques gregues d'aquesta època.

La societat ibèrica va ser una societat immersa dins d'un procés de canvis accelerats. Mai fins aquest moment els canvis i les transformacions s'havien produït tan ràpidament. L'estudi de la informació extreta dels jaciments arqueològics i de les fonts escrites antigues ens permet sintetitzar les principals transformacions que va experimentar el Maresme durant l'època ibèrica (segles VI-I aC), les quals poden ser qualificades de transcendents (PUJOL 1988: 205-208). Veiem-ne tot seguit algunes: instal·lació d'un poblament intens a la comarca, ocupant-se primer la Serralada Litoral des del Besòs fins a la Tordera, i durant el període Ibèric Final, la zona de la plana al·luvial; establiment de pautes d'assentament i de jerarquització en la ocupació i control del territori; generalització de l'arquitectura en pedra, de la

utilització del fang com element important emprat en la construcció i d'una certa planificació urbanística dels poblats; aparició de l'escriptura (les mostres més antigues de la qual s'han documentat sobre ceràmica i sobre una fusaiola); implantació del torn ràpid per a la fabricació de la ceràmica; aprenentatge de les tècniques per fer el ferro fort i durador i generalització del seu ús a la vida quotidiana i com armament. Pel que fa a aspectes ja purament econòmics, cal destacar el pas d'una economia, destinada bàsicament a l'autoproveïment, a una d'encaminada a l'obtenció d'excedents i, en un període més avançat, la progressiva introducció de l'ús de la moneda.

Durant els temps ibèrics, els poblats, situats en el cim i vessants dels turons, són relativament nombrosos, i donen una densitat molt més alta que a la majoria de les comarques catalanes; també n'hi ha algun ha ran de mar, com és el cas del de La Torre dels Encantats (Arenys de Mar). El més important fou el de Burriac (Cabrera de Mar), nucli de primer ordre. D'altres que també cal esmentar són els de La Cadira del Bisbe (Premià de Mar), el del Puig Castell (Sant Cebrià de Vallalta), el de Montpalau (Pineda de Mar), i a cavall del Maresme/Vallès, els del Turó Gros de Céllecs (Òrrius) i Turó del Vent (Llinars del Vallès). Enllacen amb el poblament, també dens, del Barcelonès, de la zona de la desembocadura del riu Llobregat i del Vallès, territoris amb els quals el Maresme compartia la mateixa tribu o poble, els laietans, ben documentats a partir del segle IV aC.

Amb una extensió d'entre 7 i 10 ha Burriac fou un dels *oppida* ibèrics més grans de tot Catalunya. Durant tota l'època ibèrica fou el principal nucli de població del Maresme, i l'únic que arribà a encunyar moneda. El paper predominant de Burriac entre els poblats de la comarca a partir del segle IV aC és clar. Aquest és el moment en què es construí un impressionant recinte fortificat, del qual encara avui són visibles algunes torres i diversos panys de la muralla (RIBAS 1952: 32-34; ZAMORA, GUITART, GARCÍA 1991: 337-353). També correspon al Període Ibèric Ple (segles IV-III aC) la construcció d'un edifici d'ús públic de característiques excepcionals amb una gran llar central i el sostre sustentat amb columnes (BARBERÀ, PASCUAL 1979-80: 212-222; BARBERÀ 1982-83: 146-151).

Al peu de Burriac s'estén la vall de Cabrera de Mar, on s'han fet nombroses troballes (GARCÍA, ZAMORA 1993: 147-179): dues necròpolis -la de Can Rodon de l'Hort i la del Turó dels Dos Pins- on s'enterrava la classe dirigent de la zona, diversos assentaments

rurals dispersos, el més ben conegut és el del Turó dels Dos Pins, a on s'ha localitzat una gran torre de guaita construïda cap a mitjans del segle III aC, nombroses sitges (algunes agrupades i altres de disperses) on s'emmagatzemava l'excedent cerealístic que controlava l'*oppidum*, i un lloc de culte interpretat com un santuari a la cova de les Encantades de la muntanya del Montcabrer (COLL, CAZORLA, BAYÉS 1994: 35-86).

Després de la II Guerra Púnica (219-202 aC), un cop consumada la conquesta romana del territori, els laietans i la resta de pobles ibèrics perderen la seva independència i passaren a dependre de Roma. S'inicià llavors una època de canvis durant la qual es produí una reestructuració del territori, que en el cas de la Laietània es reflectí en l'abandonament d'alguns *oppida* i en la potenciació d'altres, com seria el cas del de Burriac, que a la primera meitat del segle II aC inicià les seves emissions monetàries amb la llegenda *Iluro*. Altres poblats de la part central del Maresme que no s'abandonaren foren els de La Cadira del Bisbe, el del Turó Gros de Céllecs i el de La Torre dels Encantats.

Durant aquesta etapa inicial de la presència romana a la Península Ibèrica, la política d'explotació fiscal del territori es fonamentà bàsicament en l'aprofitament de les estructures econòmiques indígenes, ara sota el seu control. L'*oppidum* de Burriac esdevingué un centre romanitzador, i se n'aprofità la infraestructura, poder organitzatiu i «capitalitat» que havia tingut durant el Període Ibèric Ple (GARCÍA, ZAMORA 1993: 160).

A partir aproximadament del 150 aC, un cop assentat ja de manera irreversible el domini romà, continuà el procés de romanització de la Laietània, diversificant-se el poblament laietà fins llavors agrupat bàsicament en *oppida*. El fet més destacable d'aquest moment fou l'inici de la colonització agrícola ibèrica de la plana litoral del Maresme que, propiciada pels romans, es convertí en un veritable assaig previ a la implantació del sistema d'explotació del territori mitjançant les *villae* (PUJOL, GARCÍA 1994: 106). Per a tal fi s'ocuparen terres planeres no explotades anteriorment i es construïren tot un seguit d'establiments de caire agrícola de nova creació, com seria el cas de Can Balençó (Argentona) (CODEX 1992: 163-169), Jardí Park (Premià de Dalt), Can Bartomeu i Can Català (Cabrera de Mar), Camí de la Geganta/Ca l'Enrich, Can Bada i Can Majoral (Mataró) i Horta Fassina (Arenys de Mar), per esmentar-ne alguns del Maresme central. Segons Oriol Olesti, la

instal·lació a la plana dels laietans es faria, aproximadament en aquesta època, en llocs determinats prefixats per l'administració romana, mitjançant la implantació prèvia d'un cadastre, com a instrument de control polític i fiscal (OLESTI 1995: 260, 310 i 313).

L'*oppidum* de Burriac, en absència d'una ciutat romana, actuà durant aquesta etapa com a centre director d'aquest procés d'explotació del territori i gaudi entre el 150 i el 100 aC d'un dels períodes més àlgids de la seva història, realitzant-se noves emissions monetàries de la seca d'*Illuro*, l'última a partir del 104 aC.

Corresponen a aquesta etapa del poblat molts dels habitatges excavats fins ara, alguns amb sitges en el seu interior (RIBAS 1964: 46-68; BANÚS 1991: 57-83; BENITO *et alii* 1986: 15-23) en una de les quals es trobà un lot format per 18 àmfores, la majoria itàliques del tipus Dressel 1 i una amb un *titulus pictus* de l'any 90 aC (MIRÓ 1991: 57), un edifici que fou emprat com a magatzem, en el terra del qual es trobaren tot un seguit de clots per a encabir-hi grans atuells o *dolia* (BARBERÀ, PASCUAL 1979-80: 226-236), un gran dipòsit que ha estat interpretat com una cisterna comunitària, on s'han documentat els estrats més moderns trobats fins ara a Burriac -la seva inutilització es data pels volts del 100-90 aC (MIRÓ, PUJOL, GARCÍA 1988: 110)- i una reforma en el pany meridional de la muralla de l'*oppidum*, lloc on es construí una entrada, emprant-se una tècnica mixta típicament ibèrica en alguns trams i semblant a l'*opus quadratum* en d'altres (GARCÍA, MIRÓ, PUJOL 1991: 199-213). A sota de l'empedrat d'aquesta es diposità, a manera d'ofrena ritual propiciatòria, una espasa de ferro de fulla recta tipus La Tène II doblegada dins de la seva beina, juntament amb el que sembla ser una mandíbula d'ovicaprí (BANÚS 1994: 26).

El desenvolupament del procés de colonització agrícola de la plana implicà la parcel·lació definitiva del territori, que amb petites modificacions sembla que es mantingué durant tot l'Alt Imperi. Molt interessants, per fixar el moment en què es produeix aquesta parcel·lació, són les dades obtingudes per Marta Prevosti en el seu estudi sobre l'àrea rural d'*Illuro* (PREVOSTI 1981: 531), mitjançant les quals pot observar-se que el nombre d'establiments rurals existents en el segle I aC, pràcticament és el mateix que els que hi havia en el període de màxim nombre d'aquests en el segle I dC, la qual cosa és un indicatiu força clar que la parcel·lació del territori agrícola ment apte es produí en el segle I aC.

Durant les dècades centrals del segle I aC, possiblement amb relació a l'arribada de colons itàlics, es produí un fet cabdal per a l'evolució econòmica i social del territori: l'inici de la producció i el comerç del vi. Els precedents directes d'aquest fet se situen a partir del 80-75 aC, moment en què es daten les primeres àmfores vinàries laietanes -la Dressel 1/ Laietana- fetes a imitació d'envasos itàlics. L'elevada quantitat de forns d'àmfores vinàries trobats a l'àrea laietana que imiten els models itàlics de moda en aquells moments (75% dels trobats a Catalunya) i el fet que es localitzin en aquesta zona les àmfores indígenes vinàries més antigues de tipologia romana trobades a Catalunya, són també dades clares que fan palesa la importància que assolí ben aviat la viticultura laietana (MIRÓ 1988: 282).

Dues dades més suggereixen que a les dècades centrals del segle I aC tingué lloc un canvi en l'orientació econòmica del territori. Ambdues podien ser interpretades en el sentit d'una disminució de la producció cerealística ben important fins llavors. Ens referim a la pràctica desaparició de l'àmfora ibèrica, envàs associat segons Jordi Miró amb el transport de cereals (MIRÓ 1983-84: 157-189) i que segons dades obtingudes en els estrats de farciment del gran dipòsit excavat a Burriac és pràcticament residual a partir del 70 aC (MIRÓ, PUJOL, GARCÍA 1988: 116-117), i a l'amortització de la major part de les sitges ibèriques -lloc on tradicionalment es guardaven els cereals- no més enllà del 50 aC.

L'aparició al Maresme central dels tipus més antics d'àmfores vinàries laietanes, en concret l'àmfora Dressel 1/ Laietana documentada encara amb la pasta típica ibèrica, en un estrat del gran dipòsit excavat a l'*oppidum* de Burriac datat entre el 80-70 aC (MIRÓ, PUJOL, GARCÍA 1988: 69 i 116), i l'àmfora Lamboglia 2/Laietana documentada per primera vegada a l'excavació realitzada l'any 1990 al carrer Nou, 54 de Mataró en un estrat datable del segon quart del segle I aC (GARCÍA, GURRI 1996-97: 399), és una dada força interessant a tenir en compte per explicar el naixement en aquest indret de la ciutat romana d'*Illuro*, precisament cap al segon quart del segle I aC.

Diverses foren les causes que confluïren en la creació d'una ciutat romana a la plana litoral del Maresme central, en un indret de comunicacions fàcils, tant terrestres com marítimes, la qual havia de dirigir la nova organització del territori, un cop l'*oppidum* de Burriac -ja absolut, i molt més mal situat i apartat dels centres de producció i vies de

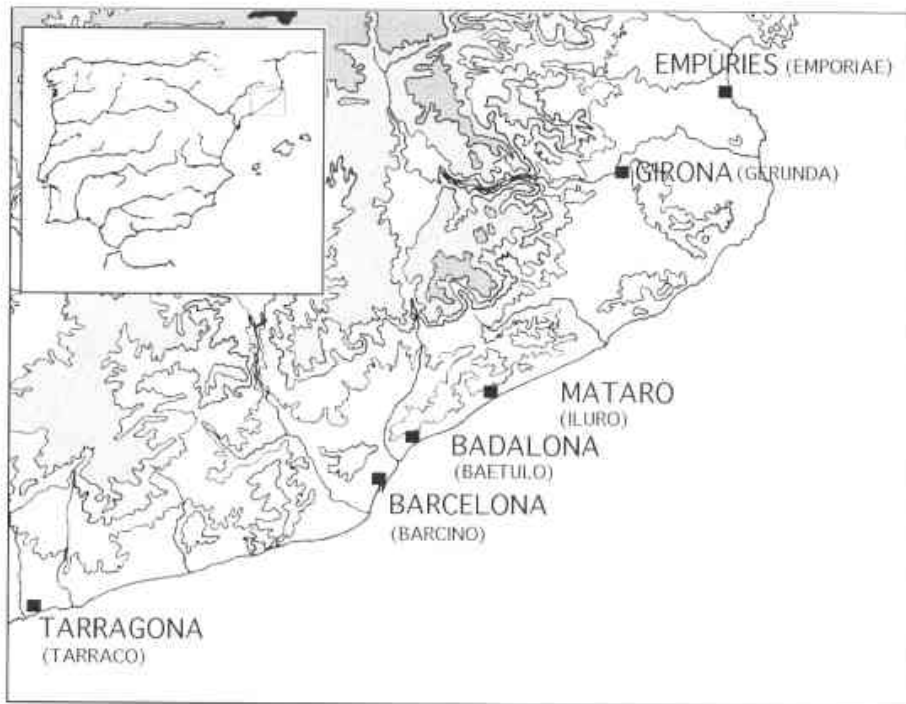
comunicació del moment ubicats a la plana- havia entrat en una fase d'abandonament definitiu, fet que es produí cap el 50-40 aC (MIRÓ, PUJOL, GARCÍA, 1988: 110-111). Entre aquestes causes tingueren especial rellevància dos fets molt concrets que creiem cal situar en el segons terç del segle I aC. El primer d'ells fou el final del procés de colonització agrícola de la plana, ara ja amb presència de colons romans, que culminà amb l'establiment del sistema de *villae* romanes. El segon fou l'orientació d'un gran nombre d'aquestes vil·les en la producció i el comerç del vi a gran escala, especialment a partir de l'època augustiana. Tant una cosa com l'altra feien del tot imprescindible l'existència prèvia d'un centre urbà que regulés tot el procés. En aquest sentit, la fundació d'*Iluro* no fou res més que la fi d'una etapa d'estructuració del territori i la culminació natural del procés de romanització d'aquesta part de la Laietània.

La creació d'*Iluro*, però, no només s'explica per raons econòmiques. Al nostre entendre, un altre element clau que determinà la fundació de la ciutat fou la necessitat de situar i encabir una elit indígena fortament romanitzada, descendent de l'antiga oligarquia que establerta a l'*oppidum* de Burriac havia controlat i administrat el territori, i que encara devia conservar molts dels seus privilegis i una sèrie de clientelismes que els romans decidiren aprofitar. En aquest sentit, la fundació d'*Iluro* fixà un lloc de residència d'un nou grup de poder constituït pels últims representants de l'elit laietana i segurament també per una comunitat itàlica nouvinguda (PUJOL, GARCÍA 1994: 111), que fonamentava la seva prosperitat en un nou esquema econòmic basat en el sistema de la vil·la.

La fundació d'*Iluro* possibilità l'ordenació i l'explotació del territori vinculada especialment al vi. La indústria vinatera devia ser una important font de riquesa de la ciutat fins ben entrat el segle I dC. D'entrada ja assolí una gran empenta a tot el *territorium* de la ciutat. Bona mostra d'això és l'increment observat al Baix Maresme del nombre de centres terrissers, que ben aviat començaren a fabricar àmfores per envasar el vi produït al territori que havia de ser transportat, en alguns casos fins a regions llunyanes del domini romà. Aquests centres durant el segle I aC produïren àmfores dels tipus coneguts com Dressel 1/Laietana, Lamboglia 2/Laietana, Tarracense 1/Laietana 1 i Pascual 1. Cap el canvi d'era es començà a fabricar l'àmfora Dressel 2-4. La troballa de l'àmfora Dressel 1/Laietana als llocs d'ancoratge entre Vilassar de Mar i Mataró (MATAMOROS 1991: 95) testimonia que ja amb aquest envàs, el més antic,

es realitzaren les primeres exportacions del vi laietà. Tret d'alguns, que pot ser una mica anterior, la majoria dels forns més antics coneguts fins ara tenen el seu moment inicial a la segona meitat del segle I aC. Aquest seria el cas dels centres terrissers del Torrent de Sistres (Alella), Riera de Teià i Cal Ros de les Cabres (El Masnou), Veïnat de Sant Crist (Cabrils), Ca l'Arnau, en curs d'excavació (Cabrera de Mar), Can Portell i Can Notxa (Argentona), Torre Llauder (Mataró), El Morrell (Sant Andreu de Llavaneres) i El Sot del Camp (Sant Vicenç de Montalt).

El resultat final del procés de romanització fou la desaparició de les estructures econòmiques, polítiques i socials dels pobles ibèrics. Entre els anys 175/150 i el 50 aC el canvi experimentat per la societat laietana fou brutal, passant-se en tan sols 100 anys d'uns esquemes de funcionament totalment ibèrics a uns altres de romans.

Situació geogràfica del jaciment d'Iluro

Àrea declarada B.C.I.N. (Zona Arqueològica) del jaciment de la ciutat romana d'Iluro.

1.3. HISTÒRIA DE LA INVESTIGACIÓ

Avui en dia no hi ha cap dubte en identificar l'antiga ciutat romana d'Iluro amb l'actual ciutat de Mataró. Les fonts epigràfiques, però sobretot les arqueològiques, permeten associar les restes d'època romana que es conserven en el subsòl del nucli antic i històric de Mataró amb la Iluro de les fonts escrites, esmentada per diversos autors clàssics: Pomponi Mela *De Chorographia*, II, 5, 90; Plini el Vell *Naturalis Historia*, III, 4, 22; i Ptolemeu *Geographias Hyphêgesis*, II, 6, 18.

La primera notícia referida a restes romanes trobades a Mataró és de l'any 1586. Es tracta de la transcripció fidel feta pel notari Joan Cortés de les inscripcions de dues ares descobertes molt probablement, com diu Ribas (RIBAS 1994: 9-12), durant les obres de construcció de set noves capelles a l'església de Santa Maria, autoritzades l'any 1579 pel bisbe de Barcelona.

Per arribar a l'estat actual del coneixement del jaciment d'Iluro han calgut anys de pacient i dedicat treball d'erudició i d'investigació arqueològica, l'inici del qual l'hem de situar al segle XVII coincidint amb el ràpid desenvolupament de la ciutat moderna. El primer autor que es referí al passat romà de Mataró fou el Dr. Jeroni Pujades. En la seva *Crònica Universal del Principat de Catalunya* (1609) comenta que els precedents de la vila de Mataró es remuntaven a la *civitas fracta* o *tracta*, i la Iluro de l'època romana la situa a Lloret. En un manuscrit inèdit de la versió castellana de la mateixa obra i conservat a la Biblioteca Nacional de París hi figuren tota una sèrie d'afegits i dades noves, entre les quals hi ha un primer intent de composició d'un *corpus* de les inscripcions romanes mataronines fins aleshores descobertes (FABRE, MAYER, RODÀ 1983: 9).

En canvi el rector Folquer, en el seu *Memorial* (1631-1638) fa per primera vegada la equivalència Iluro=Mataró: "La Vila de Mataró està murallada, fundada a tir de arcabús del mar y prop la vora del aygua té una torre ab peces de artilleria ab municions necessàries per a sa defensa. Dista de la Ciutat de Barcelona quatre llegues. Fonch dita Iluro ..."

L'any 1669, Joan Gaspar Roig i Jalpí va escriure un fals *Cronicó de Liberat*, atribuït a Liberat de Girona, on es fa l'equivalència Mataró=*Beturo* que a partir d'aquests moments tanta polèmica i confusió va generar fins la publicació de la coneguda obra de Josep M. Pellicer l'any 1887 sobre Iluro. El mateix Roig

Jalpí, poc després, escrigué el *Libre de feyts d'armes de Catalunya* (1673-1675) que atribuï al rector de Blanes Bernat Boades, el qual, segons pretenia Roig i Jalpí, el degué escriure cap el 1420 i on es deia, entre altres coses, que la romana Iluro fou la pàtria de les santes i màrtirs Juliana i Semproniana. Basant-se en el fals cronicó, el pare carmelità José de la Ascensió (1677) continuà identificant Mataró amb *Beturo*. El mateix feu al 1678 Roig i Jalpí en la seva *Crònica general de Catalunya*, mentre que Iluro la situà a Pineda de Mar.

Deu anys separen aquesta obra de la de l'arquebisbe de Tolosa de Llenguadoc Pere de Marca *La Marca Hispànica* (1688), en la qual identificava Iluro amb Mataró i donava a conèixer, per primera vegada, una sèrie d'objectes d'època romana trobats a Mataró, entre els quals tres pedestals de marbre situats prop del temple parroquial dedicats pels sevirs augustals a Silvà, Juno i Minerva.

Per la seva banda, Feliu de la Penya en la seva obra *Anales de Cataluña* (1709) identificà *Beturo* amb Mataró i Iluro amb Lloret.

Baltasar Pi, en la seva obra *Breu resum de l'antiguitat y noblessa de la ciutat de Mataró* (1737) deia entre altres coses que la ciutat de Mataró la fundà Beto VI, rei d'Espanya, l'any 2150 de la creació del món, i que Juli Cèsar, l'any 2958, li donà el títol de colònia romana *Beturo*. A més dels pedestals de marbre comenta la troballa d'altres materials -mosaics, monedes, conduccions subterrànies, etc- que eren obra de romans. De la troballa dels pedestals se'n feu ressò el pare Flórez en la seva obra *Espanya sagrada* (1747) i Bernardo Espinallt en l'*Atlante Español* (1786-1789). Al 1786, Francisco de Zamora, en el *Diario de los viajes hechos en Cataluña*, donà a conèixer un quart pedestal, trobat a Mataró, dedicat a *Bono Evento* pels sevirs augustals i esmenta altres troballes de restes romanes a Mataró i les seves rodalies. A inicis del XIX, Alexandre de Laborde, en el *Voyage pittoresque et historique de l'Espagne* (1807-1818), es tornà a fer ressò de les troballes anteriors. En la mateixa època, al 1814, es produí la troballa fortuïta d'una làpida epigràfica de marbre al carrer de La Riera on figurava escrit el nom de la ciutat romana (CIL, II, 4616). Aquestes noves troballes foren recopilades gairebé simultàniament en dos treballs, un el de Ceán Bermúdez *Sumario de las antigüedades romanas que hay en España* (1832) i l'altre una obreta anònima titulada *La Gloria de Iluro*, de 1834.

La polèmica sobre la situació de la *Iluro* romana es mantingué amb els autors Josep Finestres *Sylloge inscriptionum romanorum* (1762), Jaume Caresmar *Disertación histórica sobre la antigua población de Cataluña en la Edad Media* coneguda com *Carta al barón de la Linde* (1780) els quals afirmaven que calia identificar *Iluro* amb Mataró, cosa que negava Pascual Madoz en el seu *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar* (1845-1850), segons el qual, interpretant Ciceró, el nom de Mataró era *Fenicularia*. Per la seva banda, el Dr. Antoni Puigblanc identificava *Iluro* amb *Setelsis*.

Modesto Lafuente en la *Historia General de España* (1850-1859) colocà en una de les làmines una moneda de *Lauro* sota l'epígraf *Iluro* (Lloret), idea que confirmà Antonio Delgado en la seva obra *Nuevo método de la clasificación de las medallas autónomas de España* (1876).

En qüestió de pocs anys aparegueren diverses obres que tractaren de resumir la història de la ciutat de Mataró, dues degudes a mataronins: la de Joan de Palau *Apuntes históricos acerca de Mataró* (1850) i la de Josep Rius *Memorias históricas de la ciudad de Mataró* (1866); i per una tercera d'anònima, la coneguda *Mataró a trozos, ó sea historia de la ciudad de Mataró, antes Civitas Fracta y anteriormente Iluro, por un sugeto que no es natural de ella*, manuscrit de 12 cartes aparegut en la *Historia de Cataluña y de la Corona d'Aragón* de Víctor Balaguer (1850-1863).

L'any 1869 el llatínia alemany Emil Hübner publicà a Berlín el segon volum del *Corpus Inscriptionum Latinarum* (CIL, II), on es recullen i publiquen cinc inscripcions mataronines: els quatre pedestals trobats a Santa Maria i la làpida de *L. Marcivs* trobada a La Riera a principis del segle XIX. Aquest autor defensà que el nom romà de Mataró era *Iluro*.

Alguns anys més tard encara continuava la confusió sobre la localització d'*Iluro*, així Antoni de Bofarull i Brocà, en la seva *Història crítica de Catalunya* (1876-1878) comentava que, tot interpretant Ptolemeu calia identificar *Iluro* amb Arenys de Mar; segons aquest autor, *Iluro* no podia ser Mataró, ja que aquesta es deia *Fenicularia*. Poc després, però, en una memòria presentada en un certamen literari al 1883 canvià d'opinió i la identificà amb Mataró.

Aquesta polèmica s'acabà durant la dècada dels anys vuitanta del segle XIX gràcies, fonamentalment,

al treball de Josep Maria Pellicer i Pagès, amb el qual s'encetà una nova etapa en els estudis històrics mataronins. En la seva obra *Estudios histórico-arqueológicos sobre Iluro, antigua ciudad de la España tarraconense, región Layetana*, publicada a Mataró l'any 1887, basada en autors clàssics i moderns, aquest autor barceloní escrigué una història de Mataró des de la Prehistòria fins l'Edat Mitjana, recollint tota la informació arqueològica, documental i bibliogràfica possible. Es tracta, sens dubte, de la primera obra historiogràfica moderna referida a la comarca del Maresme i, més particularment, a la ciutat de Mataró. L'obra de Pellicer donà per acabada la polèmica sobre la correcta identificació d'*Iluro* amb Mataró. A partir de llavors augmentà l'interès pel passat romà de Mataró, i altres autors i investigadors iniciaren una continuada recerca que progressivament anava augmentant la informació referent al municipi romà.

Durant les dues darreres dècades del segle XIX va créixer notablement l'interès per la història de Mataró, la qual cosa originà la creació de la «*Asociación Artístico-Arqueológica Mataronesa*» l'any 1888, la primera exposició de materials arqueològics realitzada a la nostra ciutat l'any 1889 a les Escoles Pies, la publicació al mateix any de l'obra *Topografía Médica de Mataró y su Zona* d'Antoni Franquesa -on fa referència a la troballa de diverses restes d'època romana al carrer d'En Pujol- i la fundació l'any 1894 per part de Terenci Thos i Codina, Josep Vinardell -que en fou el primer director-, August Ribas i Josep Puig i Cadafalch del Museu Municipal de Mataró que s'estatjà provisionalment en l'edifici de l'Escola d'Arts i Oficis, creada l'any 1887, on es dipositaren i mostraren els objectes arqueològics procedents d'excavacions i de troballes fortuïtes.

De les darreres dècades del XIX i de començaments del XX són els treballs de F. Carreras i Candi sobre Argentona i el Castell de Burriac i J. Puig i Cadafalch. Aquest últim, en la seva obra *Arquitectura romànica de Catalunya* (1909), publicà un gravat que corresponia a un fragment de mosaic romà donat a conèixer anys abans per Pellicer, que figurava sota una casa de la Plaça Gran, mosaic que es redescobrí, l'any 1981, en el decurs d'unes excavacions furtives fetes sota la graneria de can Fradera.

Altres fets culturals destacats d'aquesta època foren el descobriment i excavació per part de J. Rubió de la Serna a Cabrera de Mar de la necròpolis ibèrica de Can Rodon de l'Hort (1881); la publicació feta per

aquest investigador l'any 1888 dels resultats de les excavacions anteriors; el descobriment del poblat ibèric de Burriac per Lluís Bonet i Garí l'any 1915; i l'adquisició per part de l'Ajuntament de l'edifici renaixentista de Can Serra (1915) per a estatjar-hi el Museu.

L'any 1928 es publicà la coneguda obra de Josep de Calassanç Serra-Ràfols ***Forma Conventus Tarraconensis I: Baetulo-Blanda***. Amb aquesta obra el territori de l'antiga *Iluro* començà a ser estudiat metòdicament i per primera vegada se'l posava en relació amb d'altres jaciments romans, rurals i urbans, contextualitzant-lo històricament.

Fou, però, el matoroní Marià Ribas i Bertran qui encetà una nova i decisiva etapa de la investigació arqueològica local i comarcal: aquest autor representà l'inici de l'aplicació de la metodologia arqueològica moderna en els seus treballs i estudis. L'any 1928 publicà el seu primer estudi d'arqueologia, la ***Topografia ibèrica i romana de la nostra comarca***, al qual seguirien molts d'altres, molt especialment ***Origen i Fets Històrics de Mataró*** (1934) i ***El Poblament d'Iluro*** (1952).

L'any 1931 es va constituir el primer patronat del Museu de Mataró, del qual Josep de C. Serra Ràfols fou el secretari. Finalitzada la guerra civil s'emprengueren les obres d'adequació, impulsades, en part, per les subvencions de l'entitat cultural "*Amigos del Arte y la Arqueología*", les quals finalitzaren l'any 1942, quan s'inaugurà el museu.

Amb el temps l'activitat arqueològica a Mataró i rodalies tingué com a pal de paller la figura de Marià Ribas, inicialment en solitari i més tard ajudat per un equip d'entusiastes col.laboradors agrupats entorn de la Secció Històrico-arqueològica, que possibilitaren l'aparició en els difícils anys de la postguerra de la revista ***Museu*** que fou editada íntegrament en català des de l'any 1948 al 1950, quan fou suprimida per ordre governativa.

Els ex-col.laboradors de la revista ***Museu*** seguiren publicant en altres mitjans de difusió els estudis històrics de Mataró, mentre que els d'arqueologia se centraren principalment entorn dels investigadors Marià Ribas i Jaume Lladó. Fou, però, Marià Ribas qui portà el pes de l'activitat arqueològica en ser

nomenat l'any 1948 ***Comisario Local de Excavaciones Arqueológicas de Mataró***. En aquest període es realitzaren les excavacions de la necròpolis paleocristiana de l'església de Santa Maria, de la plaça del Beat Salvador i de la Plaça Xica. La troballa en els estrats més profunds del Fossar Xic, al costat de l'església de Santa Maria, del que llavors s'interpretà com les restes d'una necròpolis d'incineració originà una encesa polèmica local sobre la fundació d'*Iluro* entre Marià Ribas, Jaume Lladó i J. de C. Serra Ràfols.

Pocs anys més tard, Marià Ribas inicià una sèrie d'actuacions en el poblat ibèric de Burriac i, aprofitant la celebració del Congrés Eucarístic Internacional a Barcelona, excavà també diverses esglésies i capelles maresmenques (Sant Martí de Mata, Sant Jaume de Traià, Sant Cristòfor de Cabrils, etc).

Una fita important en la història de l'arqueologia local fou el descobriment, l'any 1961, de la vil.la romana de la Torre Llauder, al Pla d'en Boet, on s'efectuaren diverses campanyes d'excavacions fins l'any 1969. El jaciment arqueològic fou declarat ***Monumento Histórico-Artístico de Interés Nacional*** per Decret de 23 de desembre de 1964 (publicat al BOE núm. 17 de 20 de gener de 1965), el mateix any que Marià Ribas publicà els seus ***Orígens de Mataró***, guardonat l'any anterior amb un premi *Iluro*. En les campanyes d'excavació de Torre Llauder es formà i consolidà un equip de treball dirigit per Marià Ribas, el qual fou, temps a venir, l'embrió de la futura Secció Arqueològica del Museu Municipal de Mataró. A més de la vil.la romana de la Torre Llauder, destruïda en part l'any 1970, aquest equip excavà part de les restes de l'edifici romà trobat a Can Xammar destruïdes l'any 1968.

L'any 1970 es fundà la Secció Arqueològica del Museu Municipal de Mataró¹, moment a partir del qual s'encetà una nova etapa on es realitzà una important tasca arqueològica en equip, no tan sols a Mataró sinó en altres llocs de la comarca. La trajectòria d'aquest col.lectiu s'inicià amb treballs com els de la topografia de la via romana de Parpers (Argentona), les excavacions de la necròpolis de Ca La Madrona, dels forns de la riera de Sant Simó i de la vil.la romana dels Caputxins, les prospeccions als jaciments prehistòrics de la Serralada Litoral a la zona del Montalt (Sant Andreu de Llavaneres/Sant Vicenç de Montalt) i una sèrie de nombroses intervencions

¹ Segons consta a les actes foren membres fundadors de la Secció Arqueològica els senyors Joan Bonamusa Roure, Rafael Esteban Salvador (+), Joaquim Garcia Roselló, Josep Garrido Salazar, Joan Giménez Blasco, Jesús Illa París (+), Robert Leonart Casadevall, Josep Lloansi Rimundi, Francesc Navarro Bonamusa, Carles Martí Garcia, Ferran Martí Garcia, Joan Recto Carol (+), Antoni Roca Casanovas, Joaquim Sarlat Borrell, Jaume Soler Jubinyà (+), Jaume Turà Dalmau, Joan Turà Dalmau i Jesús Vives Olivares.

puntuals de salvament al jaciment d' *Iluro*.

L'any 1974 el Museu de Mataró passà a ser una fundació pública municipal regida per un patronat, i la seva Secció Arqueològica estrenà els actuals locals. També aquell mateix any s'iniciaren les excavacions al jaciments de Can Modolell (Cabrera de Mar) i a l'assentament ibero-romà de Can Majoral.

L'any 1979 després de tota una sèrie de gestions i d'una llarga campanya de sensibilització de l'opinió pública per part de la Secció Arqueològica del Museu Municipal per protegir les restes de la vil·la romana de la Torre Llauder, s'aconseguí que el "Ministerio de Obras Públicas y Urbanismo" construís un mur perimetral de protecció. El "Clos Arqueològic de Torre Llauder" s'inaugurà el 26 de març de 1980.

La voluntat i necessitat de difondre els treballs i estudis de la Secció Arqueològica es materialitzà l'any 1976 amb la publicació de les *Miscel·lànies Arqueològiques de Mataró i el Maresme*, i l'any següent amb la *Carta dels vestigis arqueològics del terme municipal de Mataró*. Després es continuà, entre els anys 1977 i 1980, amb la sèrie periòdica dels *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Mataró i el Maresme*, dels quals es publicaren dotze números.

Fou especialment important el fet que quedés reflectida en la primera normativa bàsica municipal (el Pla General d'Ordenació Urbana i Territorial de l'any 1977) la voluntat municipal de protegir el patrimoni arqueològic de Mataró. Aquest interès demostrat pel patrimoni arqueològic es refermà amb la inclusió de la *Carta dels vestigis arqueològics del terme municipal de Mataró* dins del "Catàleg del Patrimoni Arquitectònic i Ambiental de Mataró", pla especial, actualment en procés de revisió, que regulava i procurava la protecció de tot el patrimoni arquitectònic, artístic i cultural de la ciutat i el seu terme municipal, aprovat definitivament el 4 de maig de l'any 1983.

L'any 1979 s'excavà part del subsòl de l'immoble núm. 16 del carrer de Sant Francesc d'Assís (Can Genissans), i l'any 1980 es produïa una nova destrucció d'un sector important del jaciment, quan la Caixa d'Estalvis Laietana realitzà obres per construir plantes subterrànies en l'edifici central situat en el núm. 18-20 del carrer d'en Palau. En aquesta ocasió, no es permeté l'entrada als arqueòlegs ni tant sols per documentar les restes que hi apareixien.

A finals de l'any 1980 es creà el Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, el qual es feu càrrec de les activitats arqueològiques en tot el territori nacional, i molt especialment en aquelles ciutats que tenien una important problemàtica arqueològica però no posseïen una infraestructura arqueològica adient a les noves necessitats. En el cas de Mataró, la Secció Arqueològica que des de la seva creació havia capitalitzat l'activitat arqueològica de la ciutat, lluny de perdre protagonisme o de desaparèixer, col·laborà estretament amb les excavacions de l'Administració autonòmica dirigides per professionals. En el període 1981-1984 s'efectuaren les excavacions de la Plaça Gran, El Carreró, 43-45 (Can Ximenes) i Plaça de l'Ajuntament, i es reanudaren de forma sistemàtica les excavacions a la vil·la romana de Torre Llauder.

Des del punt de vista de la investigació, cal destacar l'aparició l'any 1981 del primer número de la revista *Laietania*, publicació de la Secció Arqueològica del Museu Comarcal del Maresme que substituï els anteriors *Quaderns*, i d'un estudi de la Dra. Marta Prevosti *Cronologia i poblament a l'àrea rural d'Iluro*. L'any 1983 es publicà el treball *Inscripcions romanes de Mataró i la seva àrea*, obra de George Fabre, Marc Mayer i Isabel Rodà.

Poc abans, l'any 1982, s'havia signat el conveni de creació del Museu Comarcal del Maresme-Mataró, i a l'any següent, a instàncies de la Junta del Patronat del nou Museu, l'Ajuntament de Mataró sol·licità a la Generalitat de Catalunya la incoació d'un expedient per declarar monument el jaciment de la ciutat romana d' *Iluro*, la qual cosa es feu efectiva el mes d'octubre d'aquell any (DOGC núm. 383, de 23 de novembre de 1983).

Les excavacions realitzades durant el trienni 1987-1989 representaren la incorporació professional de les primeres promocions de llicenciats membres de la Secció Arqueològica. Al jaciment d' *Iluro* es realitzaren les excavacions al Carrer Sant Cristòfor, 10 (Bar Oliveras); Carrer d'En Xammar, 13-15; recolzada del Carrer d'en Pujol; Plaça de la Peixateria; Baixada Sant Simó, 13; Carrer Barcelona, 55 (Can Castany); Carrer d'en Pujol, 51; Carrer Sant Cristòfor, 12 (Can Puig/Can Fullerachs) i El Carreró, 47. En el terme municipal de Mataró s'efectuaren les del polígon industrial Mata-Rocafonda (assentament ibèric de Can Bada i necròpolis alto-medieval de Ca la Madrona) i les de Torre Llauder (sector del mosaic de la palmera).

La Secció Arqueològica del Museu Comarcal del Maresme-Mataró també participà, durant els anys 1986 i 1987 en l'elaboració de la **Carta Arqueològica de la comarca del Maresme**, realitzada pel Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, la qual cosa permeté actualitzar la del terme municipal de Mataró de l'any 1977. Aquest document, lliurat a l'Ajuntament de Mataró el setembre de 1989, no només quantificava el ric patrimoni mataroní, sinó que en facilitava la seva gestió alhora que esdevenia una important eina de treball de cara a plantejar una recerca acurada. Tanmateix, la problemàtica arqueològica que presentava Mataró no acabava de solucionar-se satisfactòriament. La continuada remodelació urbanística al nucli antic de la ciutat afectava sovint les restes arqueològiques, produint-se, en ocasions, situacions contradictòries en un moment en el qual el patrimoni arqueològic teòricament estava protegit.

L'any 1989, el Patronat del Museu Comarcal del Maresme-Mataró encarregà a un grup de membres de la Secció Arqueològica un informe en el qual s'havia d'exposar l'estat de la qüestió de l'arqueologia a Mataró i la seva implicació en el desenvolupament urbanístic de la ciutat. L'informe fou presentat en una reunió extraordinària de la Junta del Patronat el dia 16 de març de 1989, a la qual assistiren representants de l'Ajuntament de Mataró i del Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya. Un dels punts que es considerava fonamental per agilitzar la gestió arqueològica i la seva aplicació era la constitució estable d'un servei municipal d'arqueologia.

El període de converses i negociacions entre les administracions competents i afectades coincidí amb una activitat arqueològica intensa, de nou originada per la reurbanització de diversos sectors del nucli històric de Mataró. En poc més d'un any, l'INEM concedí dos "Plans de lluita contra l'atur", complementats per un bon nombre de contractacions de personal tècnic i auxiliar per poder assumir totes les urgències arqueològiques que sorgien. En total, es realitzaren setze intervencions arqueològiques d'urgència a Mataró. Fou en aquest període, mentre es realitzaven varies excavacions arqueològiques simultànies, quan començà a funcionar, d'una manera oficiosa, un arqueòleg coordinador. Mentrestant, les negociacions entre les diferents Administracions afectades pel problema arqueològic continuaren i, conscients que era necessari resoldre'l, arribaren a un acord per pactar un conveni, que es signà el dia 8 de juny de 1990.

En el pacte primer del conveni s'especificava que per tal de salvaguardar el patrimoni arqueològic de la ciutat de Mataró, el Museu Comarcal del Maresme-Mataró amb el suport de la Generalitat de Catalunya i de l'Ajuntament de Mataró, es dotava d'un servei municipal d'arqueologia: **l'Àrea d'Intervenció Arqueològica**. D'acord amb el pacte tercer es convocà públicament una plaça d'arqueòleg per coordinar el nou servei. L'AIA començà a funcionar l'1 d'octubre de 1990.

L'existència de l'AIA ha permès el total desplegament, normalització i aplicació de les normatives existents encaminades a protegir el patrimoni arqueològic municipal. Així, el mateix any 1990 se signava un altre conveni entre l'Ajuntament de Mataró i el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya per desenvolupar el **Programa d'Arqueologia Urbana** a Mataró, amb la finalitat de promoure la salvaguarda, protecció i estudi d'aquest patrimoni arqueològic. El programa fou realitzat per professionals vinculats a la Secció Arqueològica i l'AIA, i s'enllestí el maig del 1992. L'any 1994 es completava l'expedient que va permetre que el 7 d'octubre de 1995 el Govern de la Generalitat de Catalunya prengués l'acord de declarar Bé Cultural d'Interès Nacional, en la categoria de zona arqueològica, al jaciment de la ciutat romana d'*Iluro*, a Mataró (DOGC 2146, de 22 de setembre de 1995). El nou Pla General d'Ordenació Urbana i Territorial de Mataró, de 12 de desembre de 1996 (DOGC 2378, de 24 d'abril de 1997), incorpora les mesures necessàries que garanteixen la total protecció i salvaguarda del jaciment d'*Iluro*.

En el període 1990-1997 s'han realitzat una cinquantena d'intervencions arqueològiques al jaciment d'*Iluro*, entre les quals cal destacar: Baixada de Les Espenyes, 25-26 (1990), Plaça de Santa Maria (1990), Plaça de Santa Maria, 7 (1990), Carrer Nou, 54 (1990), Carrer Sant Francesc d'Assís, 22 (1990), Carrer Palau, 26 (1991), Carrer Sant Francesc d'Assís, 26 (1991), Carrer Sant Francesc d'Assís, 9 (1991), Carrer Sant Francesc d'Assís, 19 (1993), Carrer d'en Pujol, 43-45 (1994), Carrer d'en Pujol, 15 (1994), Carrer d'en Xammar (1994), Carrer de Magí de Vilallonga, 16 (1994), Carrer Palau, 32-34 (Can Palauet) (1993-1995), Carrer d'en Pujol, 41 (1995), Plaça Sant Salvador, 8 (1996), La Riera (1996), Carrer Barcelona, 38 (1996), Carrer Barcelona, 45 (1996), Carrer de Na Pau (1997) i El Carreró, 49 (1997).

Altres excavacions realitzades per l'AIA s'han fet a la porta meridional de l'*oppidum* de Burriac (Cabrera

de Mar, 1991), Castell de Mata (1991), grup de sitges i assentament rural ibèrics de Can Bartomeu (Cabrera de Mar, 1991), assentament rural romà de Can Soleret (1994), àrea d'enterrament ibèrica de Can Ros (Cabrera de Mar, 1994), assentament rural romà de Les Piques (1995), cova sepulcral calcolítica de la Costa de Can Martorell (Dosrius, 1995-1996), i *tugurium* ibero-romà dels Vidals (1995-1996).

La intensa activitat arqueològica ha originat un important volum de materials i d'informació, l'estudi dels quals es canalitza a través de diferents projectes de recerca que es desenvolupen des del Museu de Mataró, molts dels quals en col.laboració amb les universitats catalanes: és el cas de "**El poblament ibèric de la vall de Cabrera de Mar**", en el marc del qual des de l'any 1990 al 1995 s'efectuaren diverses campanyes d'excavació programada al jaciment ibèric del Turó dels Dos Pins (Cabrera de Mar), integrat en un altre projecte més ampli "**Romanización inicial y transformación urbana en la Tarraconense mediterranea**" (PB92-1061); "**El *cardo maximus* de la ciutat romana d'*Iluro***" (ACOM94-54) -objecte del present treball- i "**La ciutat romana d'*Iluro*. Topografia i evolució urbanística**" (ACOM97-16). Bona part dels resultats d'aquests projectes de recerca, així com altres estudis es publiquen a la revista *Laietania*, de la qual des de l'any 1981 fins el 1997 el Museu de Mataró ha editat 10 números.

1.4. BIBLIOGRAFIA REFERIDA AL JACIMENT D'ILURO.

A.A.V.V. Can Xammar (Mataró, El Maresme). Campanyes d'excavació 1964-68 i 1970 a *Laietania* 5 (monografia). Museu Comarcal del Maresme-Mataró, Mataró, 1990.

A.A.V.V. «Can Xammar, Campanya de 1987» a *Laietania* 7. Museu Comarcal del Maresme-Mataró. Pàgs. 5 a 154. Mataró, 1992.

A.I.A. El patrimoni arqueològic a Mataró. *Excavacions arqueològiques a Mataró*, núm. 1. Mataró, 1990.

A.I.A. Can Fullercas. *Excavacions arqueològiques a Mataró*, núm. 2. Mataró, 1990.

A.I.A. El tresoret de monedes d'or romanes de Mataró. *Excavacions arqueològiques a Mataró*, núm. 4. Mataró, 1995.

A.I.A. L'excavació de la Riera. *Excavacions arqueològiques a Mataró*, núm. 5. Mataró, 1997.

ALARONI, V. «Nuevo e interesante hallazgo de carácter arqueológico», a *Diario de Barcelona* de 2/III/1965.

ALARONI, V. «Nuevos vestigios de la época romana», a *Diario de Barcelona*, de 29/VIII/1968.

ALBERT, E. *D'Iluro a Mataró. El Maresme del segle V al segle XIII*. Caixa d'Estalvis Laietana. Mataró, 1973.

ANÒNIM *La gloria de Iluro* Mataró, 1834.

ANÒNIM *Mataró a trozos, ó sea historia de la ciudad de Mataró, antes Civitas Fracta, y anteriormente Alarona, por un sugeto que no es natural de ella*. Historia de Catalunya i de la Corona de Aragón, de Victor Balaquer, vol. I. Pàg. 144 a 168. Libreria Salvador Manero. Barcelona, 1860.

ARÀBIA, R. «Sobre les restes de Can Xammar» a *Anuari de l'Associació d'Excursions Catalana*, vol. 1. Pàg. 446. Barcelona.

ARÀBIA, R. «Excursió col·lectiva a Mataró» a *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana*, VI. Pàg. 238 a 250. Barcelona, 1883.

ARXÉ, J. CERDÀ, J. A. «Informe de l'excavació de la Plaça Gran de Mataró» a *Laietania* 2-3. Pàg. 289-290. Mataró, 1982-1983.

ARXÉ, J. CERDÀ, J. A. «Notícies sobre les darreres actuacions arqueològiques a la Plaça Gran de Mataró. L'excavació de l'any 1982» a *Laietania* 2-3. Pàgs. 289-290. Mataró, 1982-1983.

ARXÉ, J. BACÀRIA, A. BASTIT, C. CABALLERO, M. PRATDESABA, P. «Últimes intervencions a Iluro (Mataró, El Maresme)» a *Tribuna d'Arqueologia* 1984-85. Pàgs. 73 a 82. Generalitat de Catalunya. Barcelona, 1985.

ARXÉ, J. GARCÍA, J. «Un conjunt de motlures i cornises trobat a la ciutat romana d'Iluro (Mataró, El Maresme)» a *Empúries* 48-50. Vol. I. Pàgs. 46 a 51. Barcelona, 1986-1989.

BARRAL, X. «Mosaicos romanos de Mataró: la villa de Can Llauder y el edificio de Can Xammar» *XII CNA*. Pàg. 735 a 746 (pub. 1973 a Saragossa). Jaén, 1971.

BARRAL, X. «Les mosaïques romanes et medièvales de la regió Laietana» a *Publicaciones Eventuales de l'Institut d'Arqueologia i Prehistòria de la Universitat de Barcelona*, 29. Barcelona, 1978.

BASSOLS, I. «El material amfòric de Can Xammar (Mataró) de la campanya 1970 (1)», a *Actes de la X Sessió d'Estudis Mataronins*. Pàgs. 75 a 94. M.A.S.M. Mataró, 1994.

BASSOLS, I. «Un cop més Can Xammar: l'edifici dels mosaics» a *Actes de la XI Sessió d'Estudis Mataronins*. Pàgs. 107 a 143. M.A.S.M. Mataró, 1994.

BASSOLS, I. «La ceràmica d'ús comú de Can Xammar (Mataró). Campanya

de 1970», a *Actes de la XIII Sessió d'Estudis Mataronins*. Pàgs. 99-132. Mataró, 1997.

BASSOLS, I. JÀRREGA, R. «Estudi d'un nivell arqueològic baix-imperial a Can Ximenes (Mataró), a través de les àmfores», a *Actes de la XII Sessió d'Estudis Mataronins*. Pàgs. 79-100. Museu Arxiu de Santa Maria. Mataró, 1996.

BOFARULL I BROÇÀ, A. de: *Història crítica de Catalunya*. 1876-1878.

BONAMUSA, J. «La Casa Xammar» a *Butlletí de l'Agrupació Científico-Excursionista*. Pàg. 34-37, abril-maig-juny. Mataró, 1968.

BONAMUSA, J. «Las fuentes escritas referentes a Iluro y a la comarca Layetana» a *Mataró*, 8/6. Mataró, 1968.

BONAMUSA, J. «L'emmurallament d'Iluro» a *Cingles IV*. Pàg. 12-13. Mataró, 1970.

BONAMUSA, J. «Troballes de materials romans en Les Espenyas (Mataró)» a *Memòria d'activitats, S.A.M.M.*, núm. 3. Pàg. 33 i 34. Mataró, 1971.

BONAMUSA, J. «Mataró: la necròpolis ilironesa de la Riera actualitzada arran de les últimes troballes» a *Información Arqueológica*, núms. 8-9. Pàg. 37-42. Barcelona, 1972.

BONAMUSA, J. «La Carta arqueològica de Mataró», a *Memòria d'activitats, S.A.M.M.*, núm. 4. Pàg. 17 a 19. Mataró, 1972.

BONAMUSA, J. «Tempteig a la Plaça de Santa Maria (Mataró)» a *Memòria d'Activitats, S.A.M.M.*, núm. 4. Pàg. 34 a 41. Mataró, 1972.

BONAMUSA, J. «Materials ceràmics trobats en el carrer de la Palma núm. 15» a *Memòria d'Activitats*, S.A.M.M., núm. 4. Pàgs. 55. Mataró, 1972.

BONAMUSA, J. «Tempteig estratigràfic a l'Hort del Campaner-I» a *Memòria d'Activitats*, núm. 5. S.A.M.M. Pàgs. 42 a 52. Mataró, 1973.

BONAMUSA, J. «Tempteig estratigràfic a l'Hort del Campaner-II» a *Memòria d'Activitats, S.A.M.M.* núm. 6. Pàg. 83-88. Mataró, 1973.

BONAMUSA, J. «Els orígens de Mataró» a *Mataró* 24/XII/1974

BONAMUSA, J. «Trobada de ceràmica romana de paret gruixuda en el carrer d'en Pujol de Mataró» a *Memòria d'Activitats*, núm. 6. S.A.M.M. Pàg. 48. Mataró, 1974.

BONAMUSA, J. «Retrobament d'un paviment ilironès en la Plaça Gran de Mataró» a *Mataró* de 13/XI/1975.

BONAMUSA, J. «Els Orígens de Mataró» a *Mataró* de 24/XII/1975.

BONAMUSA, J. «El Forum d'Iluro» a *Cingles XXVII*. Pàg. 482-483. Mataró, 1976.

BONAMUSA, J. «Noves descobertes de sepultures romano-cristianes a la Riera de Mataró» a *Butlletí de l'Agrupació Científico-Excursionista*. Pàg. 70-71, juliol-setembre. Mataró, 1976.

BONAMUSA, J. «Carta al director sobre el llibre «El Maresme en els primers segles del Cristianisme», a *Cingles*. Pàg. 464, gener-maig. Mataró, 1976.

BONAMUSA, J. «Tempteig a la Plaça de Santa Maria (Mataró)» a *QPAMM*. Pàg. 8-16, gener-abril. Mataró, 1977.

BONAMUSA, J. «Materials ceràmics trobats en el carrer de la Palma núm. 15» a *QPAMM*. Pàg. 21, gener-abril. Mataró, 1977.

BONAMUSA, J. «Destrució de sepultures romanes en el carrer de Barcelona (Mataró)» a *QPAMM*. Pàg. 22, gener-abril. Mataró, 1977.

BONAMUSA, J. «Els orígens del temple basilical de Santa Maria» a *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 5. Mataró, 1979.

BONAMUSA, J. *Mataró, una realitat històrica de 2000 anys*. Mataró, 1979.

BONAMUSA, J. «Trobada d'una cisterna al carrer Nou núm. 17 (Mataró)» a *QPAMM*, núm. 10. Pàg. 350, gener-juny. Mataró, 1980.

- BONAMUSA, J. «Els orígens de Mataró», a *QPAMM*, 10. Pàgs. 314-320. Museu de Mataró, Mataró, 1980.
- BONAMUSA, J. «La importància i defensa dels vestigis de la ciutat romana a Mataró» a *Fulles del Museu-Arxiu de Santa Maria*, núm. 22. Mataró, 1985.
- BONAMUSA, J. LLOANSI, J. Tempteig a la plaça de Sta. Maria (Mataró)» a *QPAMM* núm. 1. Mataró, 1987.
- CALSAPEU, J. «Tresor arqueològic sota el Carreró» a *El Maresme*, núm. 202. Mataró, 1982.
- CARESMAR, J. *Disertación histórica sobre la antigua población de Cataluña en la Edad Media coneguda com "Carta al barón de la Linde"*, 1780.
- CEAN BERMÚDEZ, J.A. *Sumario de las antigüedades romanas que hay en España*, Imprenta de D. Miguel de Burgos, Madrid, 1832.
- CELA, X. CHADWICK, E. MARTÍ, C. PUERTA, C. «L'excavació al carrer d'en Pujol, 43-45. La troballa d'un tresoret d'Aurei d'època Claudia a Iluro (Mataró, El Maresme)» a *Laietania* 9. Pàgs. 133-158. Mataró, 1994.
- CERDÀ, J.A. «Troballes arqueològiques al carrer de la Pau (Mataró)» a *Laietania* 1. Pàg. 65-82. Mataró, 1981.
- CERDÀ, J.A. «Troballes a Can Genissans, al carrer de Sant Francesc d'Assís núm. 16 (Mataró)» a *Laietania* 2-3. Pàg. 286. Mataró, 1982-1983.
- CERDÀ, J.A. «Informe de les excavacions efectuades a Can Ximenes» a *Laietania* 2-3. Pàg. 288. Mataró, 1982-1983.
- CERDÀ, J.A. «Un conjunt de ceràmica del segle XVI procedent de Can Xammar (Mataró, El Maresme). Campaña d'excavació de 1987» a *Laietania* 6. Pàgs. 157-185. Mataró, 1991.
- CERDÀ, J.A. «La ceràmica catalana» a *Mataró Escrit*. Pàgs. 45-47 (Juny) Mataró, 1992.
- CERDÀ, J.A. «Un conjunt de pisa i terrissa dels segles XVIII-XIX trobat a Mataró (El Maresme). I part», a *Butlletí informatiu de ceràmica*, núm. 51. Pàgs. 12-17. Barcelona, 1992.
- CERDÀ, J.A. «Un conjunt de pisa i terrissa dels segles XVIII-XIX trobat a Mataró (El Maresme). II part», a *Butlletí informatiu de ceràmica*, núm. 52. Pàgs. 29-33. Barcelona, 1993.
- CERDÀ, J.A.; GARCIA, J. «Proposta per una metodologia d'estudi de la romanització d'un territori: El territori d'Iluro» a *Actes de la III Sessió d'Estudis Mataronins*. Pàgs. 7-15. Mataró, 1987.
- CERDÀ, J.A.; GARCIA, J.; MARTÍ, C.; PERA, J.; PUJOL, REVILLA V. «Iluro, oppidum civium romanorum: un estat de la qüestió» a *Pre-actes XIV Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica*. Pàg. 87. Tarragona, 1993.
- CERDÀ, J.A.; GARCIA, J.; MARTÍ, C.; PERA, J.; PUJOL, REVILLA V. «Iluro, oppidum civium romanorum: un estat de la qüestió» a *Actes XIV Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica*. Pàgs. 97-99. Tarragona, 1994.
- CLARIANA, J.F. «Troballa de materials arqueològics al carrer Nou (Mataró)» a *Mataró de 27/VI/1974*.
- CLARIANA, J.F. «Troballa de materials romans en el carrer d'en Pujol, núm. 39 (Mataró), a *Memòria d'Activitats*, núm. 6, S.A.M.M. Pàgs. 50-51. Mataró, 1974.
- CLARIANA, J.F. «Troballes arqueològiques en el carrer Melcior de palau (Mataró)» a *Memòria d'Activitats*, núm. 6, S.A.M.M. Pàg. 97. Mataró, 1974.
- CLARIANA, J.F. «Notícia sobre la troballa de restes romanes a la Baixada de Les Escaletes i Plaça de la Peixeteria» a *Memòria d'activitats*, núm. 7, S.A.M.M. Pàg. 42. Mataró, 1975.
- CLARIANA, J.F. «Troballes romanes al carrer de les Espenyas (Mataró)» a *Memòria d'Activitats*, S.A.M.M., núm. 8. Pàgs. 13-15. Mataró, 1976.
- CLARIANA, J.F. «Troballes romanes al carrer Enric Granados, 13-15 (Mataró)» a *Memòria d'Activitats*, S.A.M.M., núm. 8. Pàg. 63. Mataró, 1976.
- CLARIANA, J.F. «Sobre la fundació d'Iluro» a *QPAMM*, núm. 3. Pàg. 57, octubre-novembre-desembre, Mataró, 1977.
- CLARIANA, J.F. «Troballa de materials romans al carrer d'en Pujol (Mataró)» a *QPAMM*, núm. 3. Pàg. 71, setembre-desembre, Mataró, 1977.
- CLARIANA, J.F. «Troballa de vestigis romans a la casa núm. 16 del carrer Sant Francesc d'Assís. (can Genissans-Mataró)», a *Memòries S.A.M.M.*, núm. 11. Mataró, 1979.
- CLARIANA, J.F. «Troballes romanes al solar de la Caixa d'Estalvis Laietana, al carrer d'en Palau (Mataró)», a *Memòries S.A.M.M.* núm. 11. Pàg. 12. Mataró, 1979.
- CLARIANA, J.F. «Troballes romanes en la casa núm. 48 de La Riera (Mataró)», a *Memòries S.A.M.M.*, núm. 12. Pàg. 9. Mataró, 1980.
- CLARIANA, J.F. «Troballes romanes al carrer de Barcelona» (Mataró)» a *QPAMM*, núm. 10. Mataró, 1980.
- CLARIANA, J.F. «Troballes romanes a la casa núm. 48 de La Riera (Mataró)» a *Laietania* 1. Pàg. 223. Mataró, 1981.
- CLARIANA, J.F. «Notes sobre l'estructura urbana d'Iluro» a *Faventia* 6/1. Pàgs. 89-111. Universitat Autònoma de Barcelona. Bellaterra, 1984.
- CLARIANA, J.F. «Addenda a Notes sobre l'estructura urbana d'Iluro» a *Faventia* 6/2. Pàg. 137. Barcelona, 1984.
- CLARIANA, J.F. «Problemes plantejats en l'arqueologia d'Iluro» a *Actes de la IV Sessió d'Estudis Mataronins*. Mataró, 1988.
- CLARIANA, J.F. «L'urbanisme i l'evolució d'Iluro. Noves aportacions» a *Actes de la VII Sessió d'Estudis mataronins*. Pàgs. 21-48. Mataró, 1991.
- CLARIANA, J.F. «Estampilles en ceràmica aretina de barniz negro de la comarca del Maresme (Barcelona)». *XX Congreso Nacional de Arqueología*. Pàgs. 421-426. Zaragoza, 1991.
- CLARIANA, J.F. *Iluro Ciutat romana*. Grup d'història del Casal. Mataró, 1994.
- CLARIANA, J.F. «Apunts sobre la Iluro romana» a *X Sessió d'Estudis Mataronins*. Pàgs. 47-74. Museu Arxiu de Santa Maria. Mataró, 1994.
- CLARIANA, J.F. BONAMUSA, J. «La plaça Gran: un espai que cal preservar per a Mataró» a *QPAMM*, núm. 2. Mataró, 1977.
- CLARIANA, J.F. LLEONART, R. «Dos quadres estratigràfics a la rectoria vella de Santa Maria de Mataró» a *QPAMM*, núm. 8-9. Mataró, 1979.
- CLARIANA, J.F. CLEMENTE, M. JÁRREGA, R. JUHÉ, E. «Aportación al estudio de la arquitectura doméstica de Iluro (Mataró)». En *La Casa Urbana Hispanorromana*. Pàgs. 49-55. Zaragoza, 1991.
- CLARIANA, J.F. CLEMENTE, M. JÁRREGA, R. JUHÉ, E. «La arquitectura doméstica de la romana Iluro, estat de la qüestió» a *IX Sessió d'Estudis Mataronins*. Pàgs. 39-60. Mataró, 1993.
- CLARIANA, J.F. JÁRREGA, R. «Noticia d'unes curioses ceràmiques de procedència xipriota i egípcia d'època tardeo romana, trobades en el Maresme. a *XI Sessió d'Estudis Mataronins*. Pàgs. 87-94. M.A.S.M. Mataró, 1995.
- CLARIANA, J.F. JUHÉ, E. «Noves dades sobre el programa decoratiu de la domus de la Plaça Gran (Mataró)», a *Actes de la XIII Sessió d'Estudis Mataronins*. Pàgs. 133-159. Mataró, 1997.
- COLOMER, J.M. «En casa Xammar aparece el mosaico de mayor tamaño descubierto hasta la fecha en Mataró» a *Mataró de 21/II/1965*.
- COLOMER, J.M. «Los mosaicos romanos de la calle de la Palma» a *Mataró de 24/III/1966*.
- COLOMER, J.M. «Nuevos hallazgos arqueológicos en casa Xammar» a *Mataró*, 10/VIII/1968.
- CORREO CATALÁN, EL. «Hallazgos de restos de unas termas romanas en Mataró» a *El correo Catalán*, de 25/VIII/1968.

- CORREO CATALÁN, EL. «Todavía, el asunto de la finca Xammar» a *El Correo Catalán*, de 6/XII/1968.
- CRESPO, P. «La labor del Ayuntamiento de Mataró» a *La Vanguardia Española*, de 2/XI/1968.
- DELGADO, A. *Nuevo método de la clasificación de las medallas autónomas de España*. Madrid 1876.
- DIARIO DE BARCELONA «Trabajos arqueológicos de reparación» a *Diario de Barcelona*, de 16/II/1964.
- ESPINALT, B. *Atlante Español*, tom. VII, part IV. Pàg. 87. Madrid, 1783.
- FABRE, G. «À propos de deux inscriptions latines du Musée de Mataró» a *QPAMM*, núm. 7. Mataró, 1979.
- FABRE, G. MAYER, M. «Sobre un nou cursus eqüestre a Mataró» a *Laietania* 2-3. Pàg. 214-216. Mataró, 1982-1983.
- FABRE, G. MAYER, M. RODÀ, I. *Inscripcions romanes de Mataró i la seva àrea*. Caixa d'Estalvis Laietana, Accésit premi Iluro (1980). Mataró, 1983.
- FABRE, G. MAYER, M. RODÀ, I. *Inscriptions romaines de Catalogne. I. Barcelone. (sauf Barcino)*. Pàg. 125-173. Paris, 1984.
- FÀBREGAS, J. M. «El subsòl mataroní pot ser declarat monument històric» a *El Maresme*, de 24/XI/1982.
- FADÓ, R. SOLER, A. «Troballes romanes al carrer de Fortuny (Mataró)» a *QPAMM*, núm. 4. Pàgs. 91-92, gener-juny. Mataró, 1978.
- FADÓ, R. SOLER, A. «Troballes romanes al carrer de Sant Elies (Mataró)» a *QPAMM*, núm. 4. Pàg. 100, gener-juny. Mataró, 1978.
- FADÓ, R. SOLER, A. «Estudi de les troballes arqueològiques de la Plaça Pius XIIè. (Mataró)» a *QPAMM*, núm. 7. Pàg. 199-206, gener-maig. Mataró, 1979.
- FERRER, LI. «Santa Maria de Ciutat Freta» a *Analecta Sacra Tarraconensis*, vol. XXXVII. Pàg. 361. Barcelona, 1965.
- FERRER, LI. *Santa Maria de Mataró, la parròquia, el temple*, vol. 1. Pàgs. 22-23. Mataró, 1969.
- FINESTRES, J. *Sylloge inscriptionum romanorum*. 1762.
- FLÓREZ, E. *España sagrada*. Madrid, 1747.
- FOLQUER. *Memorial*. 1631-1638.
- FRANQUESA, A. *Topografía médica de Mataró y su zona*. Mataró, 1889.
- GARCÍA, J. «La romanització en el territori d'Iluro, I» a *Cingles* núm. 71. Pàg. 293-295. Mataró, 1990.
- GARCÍA, J. «La romanització en el territori d'Iluro, II» a *Cingles*, núm. 73. Pàgs. 329-331. Mataró, 1990.
- GARCÍA, J. «Plaça Gran 100 anys. Les troballes arqueològiques», a *Mataró Escrit*. Pàgs. 44 i 45, (juny). Mataró, 1992.
- GARCÍA, J. «Una aproximació al coneixement de la ciutat romana d'Iluro (Mataró)», a *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 52. Pàgs. 4-19. Mataró, abril de 1995.
- GARCÍA, J. «La transició del món ibèric al món romà en el Maresme» a *Roma al Maresme*. Pàgs. 41-64. Grup d'Història del Casal. Mataró, 1997.
- GARCÍA, J. ARXÉ, J. BAGARÍ, A. BANÚS, J. CERDÀ, J.A. i PERA J. «Intervencions a Iluro (1982-1989), Mataró» a *Anuari d'intervencions arqueològiques a Catalunya. Època romana-antiguitat tardana. Campanyes 1982-1989*. Pàgs 147-153. Generalitat de Catalunya. Barcelona, 1993.
- GARCÍA, J. CARPIO, I. «Les excavacions arqueològiques del carrer d'En Pujol» a *Mataró escrit*, d'agost. Mataró, 1987.
- GARCÍA, J. GURRI, E. «Les imitacions laietanes d'àmfores itàliques a la zona central de la comarca del Maresme en època tardo-republicana» a *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*. vol. XXXVI. Pàgs. 397-424. Girona, 1996-1997.
- GILBERT, F. «Marca de rajoler a Can Xammar (Mataró)» a *QPAMM*, núm. 7. Pàg. 226. Mataró, 1979.
- G.M.D. «En Mataró no hemos destruido ninguna mansión romana» a *Mataró* de 29/X/1968.
- GONZÁLEZ, J. «El corpus epigràfic romà-mataroní en les obres d'alguns erudits del segle XVIII» a *QPAMM*, núm. 7. Pàg. 207-216. Mataró, 1979.
- GRAUPELA, J. «Les necròpolis iluronenses en el Baix Imperi» a *Fellitrejada*, 1. Gener de 1994. Pàgs. 3-6. Grup d'Història del Casal. Mataró, 1994.
- GUITART, J. «La ciutat i l'urbanisme romans: Iluro (Mataró)» a *Roma a Catalunya* (Catàleg de l'exposició). Pàg. 130. Barcelona, 1992.
- GUITART, J. «La ciudad romana en el ámbito de Cataluña» a *La ciudad hispanorromana* (Catàleg de l'exposició). Pàgs. 53-83. Ministerio de Cultura. Barcelona, 1993.
- GUITART, J. «Un programa de fundacions urbanes a la Hispània Citerior del segle I a.C.» a *Pre-actes del XIV Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica*. Volum I. Pàgs 93-99. Tarragona, 1993.
- GUITART, J. «Un programa de fundacions urbanes a la Hispània Citerior de principis del segle I a.C.» a *Actes del XIV Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica*. Volum I. Pàgs 205-213. Tarragona, 1994.
- GURRI, F. «Destrucció de una mansión romana en la antigua Iluro» a *Montaña*, núm. 116, any XXI, Barcelona; i a *La Vanguardia española*, de 24/X/1968.
- GURRI, F. «Carta al director de *La Vanguardia española* sobre les excavacions a Can Xammar», de 6/XI/1968.
- GURRI, E. RUIZ, M. «El sector nord-est de la ciutat d'Iluro (Mataró, Maresme). Noves aportacions arqueològiques» a *Puig Castellar*, 5. Pàgs. 72-85. Santa Coloma de Gramenet, 1993.
- GUSI, F. «La Topografia urbanística de Iluro» a *Miscel·lànies arqueològiques de Mataró i El Maresme*. Pàgs. 35-39. Mataró, 1976.
- GUSI, F. «Hallazgo de dos monedas de los procuradores de Judea en Iluro (Mataró, Barcelona)», a *Numisma*. Pàgs. 67-69. Madrid, 1976.
- HÜBNER, E. *Corpus Inscriptionum latinarum*, Vol. II. Berlin, 1869.
- ILLA, J. «Noves troballes a la Plaça Gran» a *Memòria d'Activitats*, núm. 8, S.A.M.M.. Pàg. 23. Mataró, 1976.
- ILLA, J. «Diverses troballes Arqueològiques en el sector de Santa Maria (Mataró)» a *Memòria d'Activitats*, núm. 8, S.A.M.M.. Pàg. 24. Mataró, 1976.
- JÁRREGA, R. «La fundació de la ciutat romana d'Iluro. Consideracions sobre unes hipòtesis», a *Actes de la XII Sessió d'Estudis Mataronins*. Museu Arxiu de Santa Maria. Pàgs. 55-77. Mataró, 1996.
- JÁRREGA, R. «L'antiguitat tardana al Maresme», a *Roma al Maresme*. Pàgs. 67-80. Grup d'Història del Casal. Mataró, 1997.
- JÁRREGA, R. CLARIANA J.F. «Aportación al estudio de la ciudad romana de Iluro/Alarona (Mataró) durante la antigüedad tardía», comunicació presentada al XIV è Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica. Pàgs. 168-169 Tarragona, 1993.
- JÁRREGA, R; CLARIANA, J.F. «Restes arquitectòniques d'època romana i un petit context estratigràfic tardo-antic trobats al carrer de les Espehyes (Mataró)» a *X Sessió d'Estudis Mataronins*. Pàgs. 33-46. Mataró, 1994.
- JIMÉNEZ, M. «Les necròpolis d'Iluro: estat de la qüestió i cronologia», a *Actes de la XII Sessió d'Estudis Mataronins*. Museu Arxiu de Santa Maria. Pàgs. 101-122. Mataró, 1996.
- JUHÉ, E. CLARIANA, J.F. «Dues mostres d'evergetisme a Iluro», a *Actes de la XII Sessió d'Estudis Mataronins*. Museu Arxiu de Santa Maria. Pàgs. 123-144. Mataró, 1996.

- LABORDE, A. de. *Voyage pittoresque et historique et description de la principauté de Catalogne*, a *Voyage pittoresque et historique de l'Espagne 1806*. Reeditat a Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 1973.
- LAFUENTE, M. *Historia General de España*. 1850-1859.
- LLADÓ, J. «La romana Iluro fue levantada en el área de la Ilduro ibérica» a *Mataró*, de 6/VII/1957.
- LLADÓ, J. «Ilduro-Iluro-Mataró» a *Mataró*, de 6/VIII/1957.
- LLADÓ, J. «Ilduro» a *Mataró*, de 20/VIII/1957.
- LLEONART, R. «Descoberta d'un enterrament en carrer d'en Pujol» a *Memòria d'Activitats*, núm. 7. S.A.M.M., Pàg. 14. Mataró, 1975.
- LLEONART, R. «Trobada de materials al carrer Bisbe Mas, núm. 27 (Mataró)» a *Memòria d'activitats*, S.A.M.M., núm. 8. Mataró, 1976.
- LLOANSI, J. «Trobada de materials ceràmics a l'Església de Santa Anna (Mataró)» a *Memòria d'Activitats*, núm. 6, S.A.M.M. Pàg. 49, Mataró, 1974.
- LLOANSI, J. «Noves troballes de l'origen del Mataró actual en la Riera núm. 45» a *QPAMM*, núm. 1. Pàg. 17-18, gener-abril, Mataró, 1977.
- LLOANSI, J. «La ceràmica catalana de Can Xammar (Mataró)» a *QPAMM*, núm. 3. Pàg. 74-76, octubre-novembre-desembre, Mataró, 1977.
- LLOVET, J. *La ciutat de Mataró*. Ed. Barcino. Barcelona, 1959.
- LLOVET, J. «Mataró» a *Gran Geografia Comarcal de Catalunya*. Vol. 6. Pàgs. 377-402. Ed. Enciclopèdia Catalana. Barcelona, 1982.
- MADOZ, P. *Diccionario-Geográfico-Estadístico-Histórico de España y sus posesiones de ultramar*, tom. XI. Pàg. 304. Madrid, 1850.
- MARCA, P. de. *La Marca Hispànica*. Paris, 1688.
- MARESME, EL. «Notícia sobre la trobada de restes romanes al darrera del magatzem de la Ferreteria Masriera núm. 8» a *El Maresme* de 23/II/1970, i núm. 10, de 6/II/1970.
- MARTÍ, C. «Troballes romanes al carrer d'entrada a la Plaça del Fossar Xic, a *Memòria d'Activitats*, núm. 7, S.A.M.M., Pàg. 44. Mataró, 1975.
- MARTÍ, C. «Notícia sobre les darreres actuacions a la Plaça Gran de Mataró. La intervenció de l'any 1981», a *Laietania* 2-3. Pàg. 289. Museu Comarcal del Maresme-Mataró, Mataró, 1982-1983.
- MARTÍ, C. «Annex: Les monedes de la UE-4 de l'excavació d'urgència al carrer d'en Xammar, a Mataró», a *Laietania* 6 Pàgs. 185-189. Mataró, 1991
- MARTÍ, C. NAVARRO, F. «Troballes romanes al carrer de la Beata Maria de Mataró» a *QPAMM*, núm. 5-6. Pàg. 135-156. Mataró, 1976.
- MARTÍNEZ, S. «Les descobertes arqueològiques en la nova farmàcia de la Creu Blanca» a *Museu*, Pàg. 4-5. Mataró, 1948.
- MATA, J. *Memorias de la Patria, Martirio y Culto de las bienaventuradas Virgenes y Mártires Juliana y Semproniana*. Publica: Jaime Matas. Barcelona, 1777.
- «MATARÓ» «Los mosaicos romanos de la Casa Xammar» a *Mataró*, de 13/II/1964.
- «MATARÓ» Editorial: «Las cosas claras», a *Mataró*, de 30/XI/1968
- «MATARÓ» «Visita del Alcalde a los arqueólogos» a *Mataró*, de 28/XI/1968.
- MELA, Pomponi. *De Chorographia*. Lib. II.
- «MONTAÑA» Editorial publicada a aquesta revista del Centre Excursionista de Catalunya, de juliol-agost, Mataró, 1968.
- MAYER, M. «La Crònica de Pujades i l'epigrafia de Mataró» a *Faventia* 2/2. Barcelona, 1980.
- MUSEU. «Notícia sobre troballes romanes a la plaça de Santa Anna» a *Museu*. Pàg. 6. Mataró, 1948.
- MUSEU. «Notícia sobre la trobada de restes romanes a la Plaça Xica de Mataró, a *Museu*. Pàg. 13. Mataró, 1948.
- NAVARRO, F. «Trobada circumstancial de materials romans al carrer de Sant Pere (Mataró)» a *La Vanguardia*, 28/IV/1972.
- NAVARRO, F. «Els materials metal·lúrgics trobats a Can Xammar (campanya de l'excavació de 1970), a *XI Sessió d'Estudis Mataronins*. Pàgs. 95-106. M.A.S.M. Mataró, 1995.
- NAVARRO, F. MARTÍ, C. «Troballes romanes al carrer de la Palma (Mataró) a *Mataró*, de 26/VII/1978.
- OLESTI, O. «La romanització del Maresme: un nou model d'interpretació» a *L'Avenç* núm. 172. Pàgs. 8-15. Barcelona, 1993.
- OLESTI, O. «Les actuacions pompeianes a Catalunya: reorganització del territori i fundació de noves ciutats» a *Pre-actes del XIV Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica*. Volum II. Pàgs. 245-246. Tarragona, 1993.
- OLESTI, O. «Les actuacions pompeianes a la Catalunya central: reorganització del territori i fundació de noves ciutats» a *Actes del XIV Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica*. Volum II. Pàgs. 316-317. Tarragona, 1994.
- OLESTI, O. *El territori del Maresme en època republicana (s. III-I a.C.)*. Estudi d'arqueomorfologia i història. Premi Iluro 1994. Mataró, 1995.
- PALAU, J. de. *Apuntes històrics acerca de Mataró*. 1850.
- PELLICER, J. M. «Monumentos antiguos» a *El Semanario de Mataró*, Mataró, 1882.
- PELLICER, J. M. *Estudios histórico-arqueológicos sobre Iluro, antigua ciudad de la España Tarraconense, región Layetana*. Tip. Feliciano Horta. Mataró, 1887.
- PELLICER, J. M. *Mataró. Synthesis historial d'aquesta ciutat en relació ab sa major gloria las Santas patronas y patrycias Juliana y Symphroniana Verges y Martires*, Mataró, 1902.
- PENYA, F. de la. *Anales de Cataluña*. 1709.
- PERA, J. «La Ceràmica sigillata africana de Iluro: estat de la qüestió» a *Laietania* 6. Pàgs. 149-156. Mataró, 1991.
- PERA, J. *La romanització a la Catalunya interior: Estudi històric-arqueològic de lesso i Sigarra i el seu territori*. Tesi doctoral. 1993 (inèdita).
- PI, B. «Breu resum de la antiguitat i noblesa de la ciutat de Mataró», manuscrit publicat a *Museu*, gener-febrer del 1949. Mataró, 1737.
- PLINI EL VELL. *Naturalis Historia*, Lib. III.
- PUJOL, J. GARCIA, J. «El poblament Ibèric dispers al Maresme Central: l'exemple de Can Bada (Mataró), i el procés de romanització des de l'inici de la colonització agrícola fins al naixement d'Iluro» a *Laietania* 9. Pàgs. 89-129. Mataró, 1994.
- PREVOSTI, M. *Cronologia i poblament al àrea rural d'Iluro*. Premi Iluro 1980. Mataró, 1981.
- PREVOSTI, M. «The establishment of the villa system in the Maresme (Catalonia) and its development in the Roman Period», a *Archeological Monographs of the British School at Rome*. 2. Pàgs 135-141. London, 1991.
- PREVOSTI, M. «El treball al camp en època romana» a *Roma al Maresme*. Pàgs. 27-39. Grup d'Història del Casal. Mataró, 1997.
- PTOLEMEU *Geographias Hyphégesis*, Lib. II.
- PUIG I CADAFALCH, J. *Arquitectura romànica de Catalunya*. 1909.
- PUJADES, J. *Crònica Universal del Principat de Catalunya*. 1609.

- REGAS, F.E. «Se abatió un cedro centenari a *La Hoja del lunes*, de 15/VII/1968.
- REVILLA, V. MARTÍ, C. GARCÍA, J. PERA, J. CERDÀ, J.A. PUJOL, J. «El nivell d'amortització del *cardo maximus* d'Iluro», a *Actes de la Taula Rodona: Contextos ceràmics d'època romana tardana i de l'alta edat mitjana (segles IV-X)*. Badalona. (En premsa).
- RIBAS, M. «Topografia ibèrica i romana de la nostra comarca» a *Mataró*, 26/VII/1928.
- RIBAS, M. «El temple romà d'Iluro» a *La Paraula Cristiana*, VI, núm. 72, desembre, Barcelona, 1930.
- RIBAS, M. «La romana Iluro» a *La Paraula Cristiana*, XVII, Barcelona, 1933.
- RIBAS, M. *Origen i fets històrics de Mataró*. Mataró, 1934.
- RIBAS, M. *Mataró arqueològic*, IV Fira Comercial de Mataró. Programa oficial. Mataró, 1936.
- RIBAS, M. «Las excavaciones arqueológicas en Mataró», a *Mataró*. Mataró, 29/II/1944.
- RIBAS, M. «Les excavacions de la Plaça Xica i de la plaça del Beat Salvador» a *Museu*. Pàgs. 45-49. Mataró, 1948.
- RIBAS, M. «Les comunicacions romanes d'Iluro» a *Museu*. Pàgs. 67. Museu de Mataró. Mataró, 1948.
- RIBAS, M. «Els vidres romans d'Iluro» a *Museu*. Pàg. 2. Museu de Mataró. Mataró, 1949.
- RIBAS, M. *El poblament d'Iluro*, Institut d'Estudis Catalans, Memòries de la secció Històric-Arqueològica, XII. Barcelona, 1952.
- RIBAS, M. «La actual Mataró es de origen ibero-romano», a *Mataró* de 13/VII/1957.
- RIBAS, M. «La ciudad ibero-romana de Iluro fue fundada en el siglo II antes de J.C.» a *Mataró*, de 10 i 17/VIII/1957.
- RIBAS, M. «Las excavaciones de la Plaza del «Fossar Xic», a *Mataró*, de 24/VIII/1957.
- RIBAS, M. «Mitra tuvo culto en Iluro», a *Diari de Barcelona*, de 8/II/1958.
- RIBAS, M. «Sobre el culto a Mitra en Iluro», a *Diari de Barcelona*, de 17/II/1958.
- RIBAS, M. «Recientes descubrimientos en la necrópolis cristiana de Iluro», a *Mataró*, de 26/IV/1958.
- RIBAS, M. «Nuevos descubrimientos en la necrópolis romana de Iluro», a *Diario de Barcelona*, de 21/VI/1958.
- RIBAS, M. «Primeros datos sobre el cristianismo en Iluro», a *Mataró* de 26/VII/1958.
- RIBAS, M. «Etapa final de unas excavaciones en Iluro», a *Diario de Barcelona*, de 31/X/1958.
- RIBAS, M. «Excavació de la necrópolis cristiana d'Iluro». *Revista de Archaeologia Cristiana*, núms. 1 i 2. Roma, 1960.
- RIBAS, M. «Los hipogeos anhistóricos de Cataluña (I)», *Chthonia*, vol. 1, Ed. Herder. Pàg. 56-91, Barcelona, 1963.
- RIBAS, M. *Els orígens de Mataró*, Caixa d'Estalvis Laietana, Mataró, 1964.
- RIBAS, M. «Los hipogeos de Mataró (últimos descubrimientos)» *Chthonia*, vol. 3. Barcelona, 1964.
- RIBAS, M. «Excavación de un edificio romano en la calle de la Palma a Actividades», a *Butlletí de la Caixa d'Estalvis de Mataró*. Pàg. 5-7 i 64-66, i Mataró de 26/VII/1965.
- RIBAS, M. «Descubrimiento de los restos de un edificio romano de Iluro (Mataró)» a *Pyrenae*, vol. II. Pàg. 125-128. Barcelona, 1966.
- RIBAS, M. «Los hipogeos de Mataró», a *Mataró*, 26/VII/1966.
- RIBAS, M. «Actividad arqueológica actual», a *Mataró*, 23/III/1967.
- RIBAS, M. «Excavació d'un edifici romà d'Iluro», a *Butlletí de l'Associació Científico-Excursionista*. Pàgs. 77-79. Mataró, 1968.
- RIBAS, M. «Desaparición de un suntuoso edificio romano de Iluro (Mataró)», a *Montaña* núm. 116. Pàgs. 135-143. Barcelona, 1968.
- RIBAS, M. «Les vil·les romanes d'Iluro», a *Butlletí de l'Agrupació Científico-Excursionista*. Pàgs. 387-388. Mataró, 1969.
- RIBAS, M. «Descubrimiento de nuevas sepulturas en la necrópolis romana de Iluro (Mataró)», a *Ampurias*, 31-32. Pàgs. 291-293. Barcelona, 1969-1970.
- RIBAS, M. *El Maresme en els primers segles del Cristianisme*, Caixa d'Estalvis Laietana. Mataró, 1975.
- RIBAS, M. «Trobada de mosaics romans a l'antiga casa Guafabens», a *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*. Mataró, 1980.
- RIBAS, M. «Troballes de restes romanes en una casa de la plaça Gran de Mataró», a *QPAMM*, núm. 11-12, Mataró, 1980.
- RIBAS, M. «La fundació d'Iluro (I)», *Butlletí del Col·legi RRMM. de la Immaculada Concepció*, 8 desembre, Mataró, 1980.
- RIBAS, M. «La fundació d'Iluro (II)» a *Butlletí del Col·legi RRMM. de la Immaculada Concepció*, de 8 de febrer. Mataró, 1981.
- RIBAS, M. «La fundació d'Iluro (III)» a de 8 d'abril. *Butlletí del Col·legi RRMM. de la Immaculada Concepció*. Mataró, 1981.
- RIBAS, M. «Notícia sobre la muralla d'Iluro» a *Laietania*, núm. 1. Pàg. 187-189. Mataró, 1981.
- RIBAS, M. «La ciutat d'Iluro (I)» a *Butlletí del Col·legi de RRMM. de la Immaculada Concepció*, de 8 de juny. Mataró, 1981.
- RIBAS, M. «La ciutat d'Iluro (II)» a *Butlletí del Col·legi de RRMM. de la Immaculada Concepció*, de 8 d'octubre. Mataró, 1981.
- RIBAS, M. «Ampliació d'una notícia sobre uns enterraments descoberts a La Riera», a *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 25. Pàgs. 51-55. Mataró, abril de 1986.
- RIBAS, M. *Els Orígens de Mataró*. Segona edició revisada i ampliada. Premi Iluro 1963. Mataró, 1988.
- RIBAS, M. «Excavació d'unes restes romanes a Can Xammar», a *Laietania*, núm. 5. Museu Comarcal del Maresme-Mataró. Mataró, 1990.
- RIBAS, M. «Tres històrics personatges i el cristianisme a Iluro», a *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 41. Mataró, 1991.
- RIBAS, M. «Un document notarial històric» a *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 50. Pàgs. 9-12. Mataró, octubre de 1994.
- RIBAS, M. *El cristianisme a Iluro*, a *Espania*, 12. Homenatge a Pere de Palol. Pàgs. 209-214. Abadia de Montserrat, 1996.
- RIGAU, P. «Hallazgo de un mosaico romano en las excavaciones de la casa Xammar» a *La Vanguardia*, de 28/III/1965.
- RIUS, J. *Memorias históricas de la ciudad de Mataró*. Impremta José Abadal. Mataró, 1866.
- ROIG i JALPÍ, J.G. *Cronico de Liberat*. 1669.
- ROIG i JALPÍ, J.G. *Libre de feyts d'armes de Catalunya*. 1673-1675.
- ROIG i JALPÍ, J.G. *Crònica general de Catalunya*. 1678.

- ROLDÓS, J. «La ceràmica catalana de la Riera, 45 de Mataró» a *Laietania* 1. Pàg. 231-248. Mataró, 1981.
- S.A.M.M. «Trobada de vestigis romans al solar de la Caixa d'Estalvis Laietana del carrer d'en Pujol» a *Boletín de Información Municipal*, núm. 15. Pàg. 15, de 6 d'octubre.
- S.A.M.M. «Trobada de vestigis romans al solar de la Caixa d'Estalvis Laietana del carrer d'en Pujol» a *Memòria d'activitats*, núm. 8. Pàg. 57, i «Mataró», del 24/XII/1976. Mataró, 1976.
- S.A.M.M. «Trobada de vestigis romans al solar de la Caixa d'Estalvis Laietana del carrer d'en Pujol» a *Mataró*, del 24/XII/1976.
- S.A.M.M. *Carta dels vestigis arqueològics del terme municipal de Mataró*. Museu Municipal de Mataró. Mataró, 1977.
- S.A.M.M. «Materials romans al carrer de Fortuny (Mataró)» a *QPAMM*, núm. 1. Pàg. 21. Mataró, 1977.
- S.A.M.M. «La protecció jurídica del patrimoni històric, artístic i arqueològic de Mataró» a *QPAMM*, núm. 2. Pàg. 25, maig-setembre. Mataró, 1977.
- S.A.M.M. «Trobada d'un enterrament romà en caixa de plom a Mataró» a *QPAMM*, núm. 2. Pàg. 40. Mataró, 1977.
- S.A.M.M. «Vestigis de la lluro romana en el carrer d'en Pujol, nùms. 19-25 (Solar de la caixa d'estalvis Laietana)» a *QPAMM*, núm. 3. Pàg. 58-64, octubre-novembre-desembre. Mataró, 1977.
- S.A.M.M. «Templeig a la rectoria vella de Santa Maria (Mataró)» a *QPAMM*, núm. 4. Pàg. 123, gener-juny. Mataró, 1978.
- S.A.M.M. «Mataró» a *Les excavacions arqueològiques a Catalunya en els darrers anys*. Pàgs. 314-318. Barcelona, 1982.
- S.A.M.M. *La problemàtica arqueològica a Mataró i el Maresme. Anàlisi i proposta de solució*. (Dossier presentat al Patronat del Museu Comarcal del Maresme, inedit). Mataró, 1989.
- SÁNCHEZ, L. «Los arqueólogos protestan por la destrucción de una mansión romana» a *Tele-Expres*, 30/X/1968.
- SANTOS, C. «La muralla romana d'Iluro pot estar situada entre la Plaça de la Peixateria i el carrer d'En Pujol» a *Crònica de Mataró*, de 28/X/1989.
- SERRA RAFOLS, J. de C. *Forma Conventus Tarraconensis I. Beatuló-Blandá*. Institut d'Estudis Catalans. Barcelona, 1928.
- SERRA i RAFOLS, J. de C. «Iluro-Mataró-Burriac» a *Mataró* de 12, 14 i 23/XI/1957.
- SERRA RAFOLS, J. de C. ALMAGRO, M. COLOMINAS, J. *Carta Arqueològica de España*. Barcelona, C.S.I.C. Madrid, 1945.
- SOLER, A. «De nou sobre la destrucció de les termes d'Iluro» a *QPAMM*, núm. 10. Pàg. 351, gener-juny. Mataró, 1980.
- SOLER, L. «No es verdad que se destruyera una mansión romana de la antigua Iluro en Mataró» a *La Vanguardia Española*, de 1/IX/1968.
- TELE-EXPRES Notícia publicada a *Tele-expres*, de 22/XI/1968.
- TORRES AMAT *Memoria de la Academia Española de la Historia*, núm. 7. Pàg. XXIV. Madrid, 1832.
- TURÀ, J. «Rebaixos al carrer Fortuny» a *Memòria d'activitats S.A.M.M.*, núm. 3. Pàg. 34. Mataró, 1971.
- VANGUARDIA, LA «El Ayuntamiento aprobó importantes obras municipales» a *La Vanguardia*, de 6/XI/1968.
- VANGUARDIA, LA «Expediente por destrucción de ruinas antiguas en Mataró» a *La Vanguardia*, de 28/XI/1968.
- VELLVEHÍ, J. «Notes sobre el topònim Iluro per a un estat de la qüestió dels

2.- LES EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES FETES AL *CARDO MAXIMUS*

2.1. INTRODUCCIÓ

L'any 1988 entrà a l'Ajuntament el projecte d'enderroc d'un antic casal setcentista que estava inclòs dins del catàleg del patrimoni arquitectònic de Mataró, l'entrada principal del qual s'obria al Carrer Sant Cristòfor -també anomenat Plaça Xica. A la planta baixa d'aquest casal hi havia hagut antigament una botiga de fils coneguda amb el nom de «Can Fullerachs», el bar Oliveras i un celler. Com que l'edifici estava situat al nucli històric de Mataró era preceptiva la realització d'unes excavacions arqueològiques.

Abans que s'iniciessin aquestes excavacions arqueològiques ja es comptava amb els resultats d'altres dues intervencions arqueològiques que s'havien fet ben a prop l'any 1987. La primera la del «Bar Oliveras», al núm. 10 del Carrer Sant Cristòfor, que l'Ajuntament de Mataró havia enderrocat per permetre la comunicació directa entre els carrers d'en Pujol i Sant Cristòfor (Plaça Xica), l'altra fou la realitzada a la recolzada del Carrer d'En Pujol quan l'Ajuntament decidí de reurbanitzar aquest carrer. En aquest tram de carrer, que discorre paral·lelament al Carrer Sant Cristòfor (Plaça Xica), es va localitzar una gran claveguera d'època romana alguns trams de la qual estaven coberts amb restes arquitectòniques (cornises de marbre, un pedestal, una acrótera, etc). El fet que també s'hi localitzessin tot un seguit de claveguerons, també romans, que hi desguassaven, ja va fer pensar llavors que s'havia trobat la claveguera d'un carrer de la ciutat romana d' *Iluro*.

Les excavacions arqueològiques que es preveia d'efectuar en el solar de «Can Fullerachs», s'esperava que confirmessin aquesta hipòtesi inicial. Les excavacions, realitzades en dues etapes entre els mesos d'agost de 1989 i de gener de 1990, donaren el resultat que s'esperava: es localitzaren diverses estructures romanes que foren identificades com les restes d'un dels carrers de la ciutat romana d' *Iluro*, concretament les voreres, les façanes de les cases, una claveguera principal i diversos claveguerons que hi desguassaven. Aquesta claveguera romana principal, una vegada situada en un plànol amb la resta de troballes d'època romana efectuades a Mataró, es va veure que podia posar-se en relació amb un altre tram

de claveguera romana localitzat i excavat anys enrere (concretament, entre finals de 1981 i el mes de febrer de 1982 en el solar núm. 43-45 d'El Carreró), on hi havia hagut una antiga joieria coneguda com «Can Ximenes».

Així doncs en l'espai temporal de deu anys (1981-1990) s'havia aconseguit de prospectar un sector suficientment ampli de la ciutat com perquè ens n'adonéssim que els diversos trams de claveguera romana localitzats corresponien a un mateix carrer, un dels dos principals de la ciutat romana d' *Iluro*: el *cardo maximus* (amb una desviació respecte el nord magnètic actual de 11° O). La localització d'aquesta claveguera romana va donar un impuls considerable a l'estudi de la *Iluro* romana perquè una part important de la ciutat romana s'havia d'haver vertebrat al seu entorn.

No cal dir que des de bon començament es considerà prioritari d'efectuar un estudi aprofundit de les restes romanes relacionables amb el traçat del *cardo maximus*. De seguida es va veure que la informació que se'n podria extreure havia de servir, entre altres qüestions, per a aportar més llum pel que fa a l'origen de la ciutat romana d' *Iluro* i a les seves principals fases evolutives fins al Baix Imperi.

L'any 1992, doncs, es constituí un equip de treball en el si de la Secció Arqueològica del Museu de Mataró i la primera actuació que es feu fou la de situar en un mateix plànol totes les restes romanes aparegudes fins aleshores. Això va fer possible un primer esbós de la configuració de la trama urbana de la ciutat romana d' *Iluro*. Aquesta hipòtesi sobre el traçat urbà d' *Iluro* fou presentada públicament al Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica celebrat a Tarragona l'any 1993 (CERDÀ *et alii* 1994: 97-99).

En total han estat deu les excavacions arqueològiques realitzades a Mataró, des de desembre de l'any 1981 fins a finals de 1994, que afecten o són totalment relacionables amb el *cardo maximus* de la ciutat romana d' *Iluro* i constitueixen la base del nostre treball (s'indiquen les coordenades UTM de cada una d'elles):

- 1.- **El Carreró, 43-45 («Can Ximenes»)** (1981-1982):
X = 453.900; Y = 4.599.100; Z = 25,60.
- 2.- **Carrer Sant Cristòfor, 10 («Bar Oliveras»)**
(1987): X = 453.950; Y = 4.599.005; Z = 21'30.
- 3.- **Recolzada del Carrer d'En Pujol** (1987):
Part alta: X = 453.927; Y = 4.599.024; Z = 22'80.
Part baixa: X = 453.937; Y = 4.599.002; Z = 22'00.

- 4.- **Plaça de la Peixateria** (1987):
X = 453.965; Y = 4.598.940; Z = 18'20.
- 5.- **Carrer Sant Cristòfor, 12**
(«**Can Puig**»/«**Can Fullerachs**») (1989-1990):
X = 453.945; Y = 4.598.990; Z = 21'00.
- 6.- **Carrer Barcelona, 57**
(«**Can Castany**») (1989-1990):
X = 453.960; Y = 4.598.955; Z = 19'60.
- 7.- **El Carreró, 47** (1990):
X = 453.908; Y = 4.599.100; Z = 25'60.
- 8.- **Carrer d'En Pujol, 51** (1990-1991):
X = 453.922; Y = 4.599.015; Z = 23'00.
- 9.- **Carrer Nou, 54** (1990):
X = 453.880; Y = 4.599.135; Z = 27,30.
- 10.- **Carrer d'En Pujol, 43-45** (1994):
X = 453.930; Y = 4.599.006; Z = 21'80.

El mètode d'excavació emprat a totes les intervencions arqueològiques de què tractarem fou l'estratigràfic en àrea oberta i el sistema de registre fou el proposat per Harris/Carandini, excepte per la realitzada al solar núm. 43-45 d'El Carreró («Can Ximenes»), any 1982, que fou l'última a Mataró on encara s'aplicà el mètode d'excavació i registre proposat per Wheeler.

La metodologia que hem emprat per fer l'estudi ha estat la consulta de totes les memòries d'excavació, diverses converses amb els seus autors -sempre que ha estat possible-, la verificació dels inventaris dels materials arqueològics i el resum i síntesi de cada una de les excavacions. Aquesta recerca ens ha portat a presentar una reinterpretació de les excavacions -que pot diferir de la dels autors de les memòries-, que acompanyem d'una selecció de la planimetria i del dibuix dels conjunts de materials arqueològics que hem considerat més representatius de cadascuna de les excavacions.

Hem consultat les següents memòries d'excavació:

CERDÀ MELLADO, Josep Antoni: Informe-memòria de les excavacions arqueològiques d'urgència fetes al Carreró, 43-45 de Mataró (Can Ximenes), durant el desembre de 1981-febrer de 1982 i agost de 1982.

PERA ISERN, Joaquim; i CERDÀ MELLADO, Josep Antoni: Memòria de l'excavació arqueològica d'urgència realitzada al carrer de Sant Cristòfor, 10 (Bar Oliveras) de Mataró (El Maresme). Gener de 1987.

GARCÍA ROSELLÓ, Joaquim; i CARPIO PÉREZ, Isabel: Informe preliminar a la memòria de les

excavacions arqueològiques d'urgència efectuades al carrer d'en Pujol (Mataró, El Maresme). Maig-juny de 1987.

GARCÍA ROSELLÓ, Joaquim; i CARPIO PÉREZ, Isabel: Informe-memòria de les excavacions arqueològiques d'urgència efectuades a la Plaça de la Peixateria (Mataró, El Maresme). Octubre-desembre de 1987.

GARCÍA ROSELLÓ, Joaquim; CERDÀ MELLADO, Josep Antoni; i BANÚS TORT, Joan: Informe de les excavacions arqueològiques d'urgència efectuades al jaciment d' *Iluro* (Mataró, El Maresme), durant els mesos d'agost de 1989 a gener de 1990. Pla de lluita contra l'atur.

GARCÍA ROSELLÓ, Joaquim: Memòria de l'excavació arqueològica d'urgència efectuada a l'immoble núm. 55-57 del carrer de Barcelona (Can Castany) (Mataró, El Maresme). Agost de 1989 a gener de 1990.

GARCÍA ROSELLÓ, Joaquim; CARPIO PÉREZ, Isabel; PÉREZ TORT, Santiago; i BANÚS TORT, Joan: Memòria de les excavacions arqueològiques d'urgència efectuades al solar núm. 55-57 del carrer de Barcelona (Can Castany) (Mataró, El Maresme). Abril de 1990.

GARCÍA ROSELLÓ, Joaquim; PÉREZ TORT, Santiago: Memòria de l'excavació arqueològica d'urgència efectuada al solar núm. 47 del Carreró (Mataró, El Maresme). Maig-abril de 1990.

BANÚS TORT, Joan; CARPIO PÉREZ, Isabel; GARCÍA ROSELLÓ, Joaquim; GURRI COSTA, Esther; i PÉREZ TORT, Santiago: Memòria de les excavacions del solar del carrer d'en Pujol núm. 51 (Mataró, El Maresme). del 28 d'abril al 4 de maig de 1990. Del 3 de desembre de 1990 al 4 de gener de 1991.

GURRI COSTA, Esther; GARCÍA ROSELLÓ, Joaquim; i CARPIO PÉREZ, Isabel: Memòria de les excavacions arqueològiques d'urgència al carrer Nou, 54. Mataró. Octubre 1990.

CELA ESPÍN, Xabier; CHADWICK, Eva; i PUERTA LÓPEZ, Carme: Memòria de l'excavació arqueològica d'urgència al carrer d'en Pujol, 43-45 (Mataró, El Maresme). Juny de 1994.

Hem d'agrair, doncs, als seus autors les facilitats que ens han donat i els aclariments que ens han fet a

totes les nostres consultes.

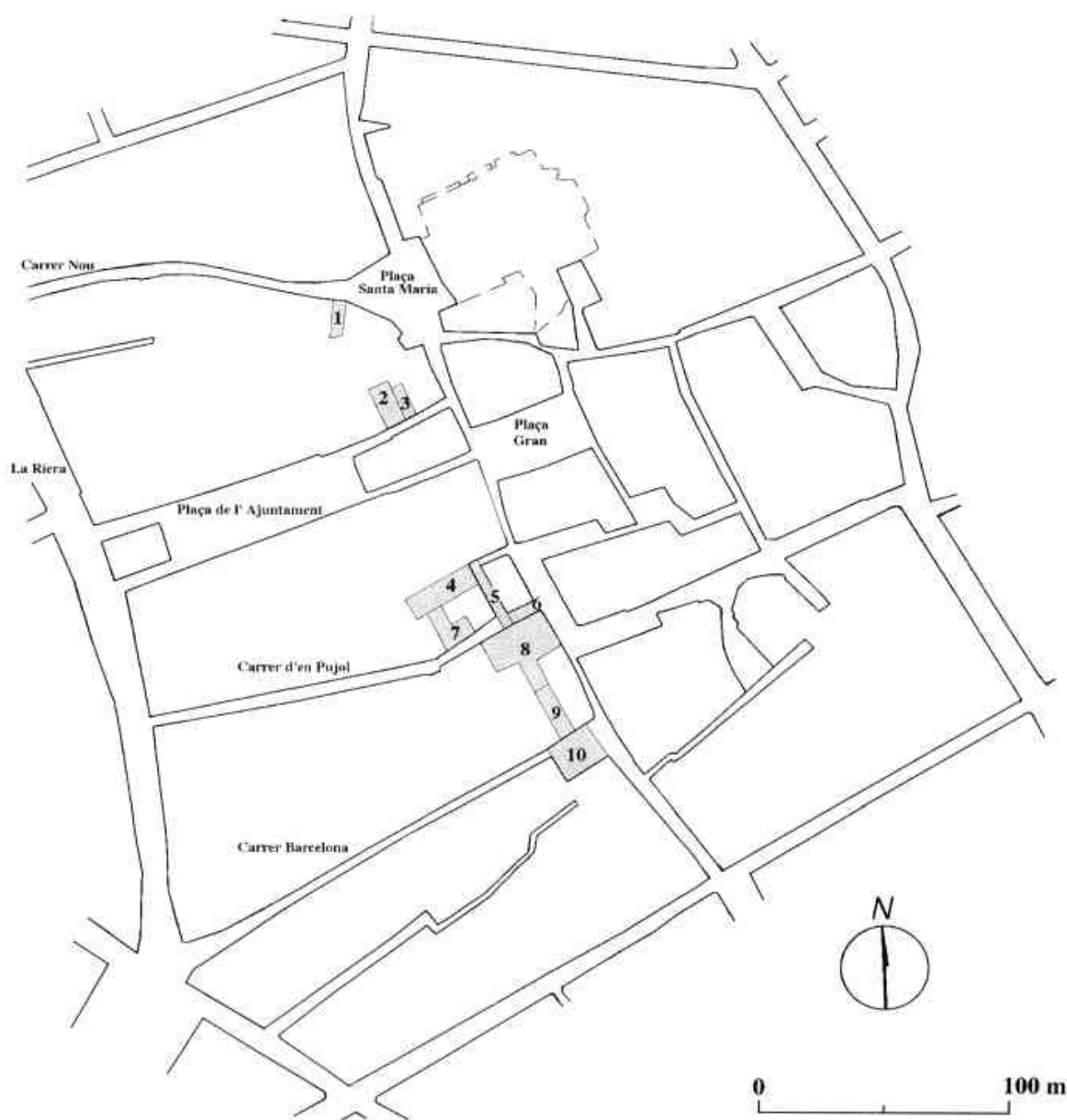
Per a la interpretació correcta de cada una de les excavacions també ha estat important la situació de les estructures exhumades en un plànol parcel·lari actual digitalitzat, tasca que s'ha pogut realitzar gràcies a la col·laboració del Servei d'Informació de Base de l'Ajuntament de Mataró, concretament de la Secció de Plànol de la Ciutat.

El criteri d'ordenació que hem adoptat a l'hora de presentar cada una de les excavacions ha estat el de la seva situació geogràfica, començant per la situada més al nord, més que no pas el criteri cronològic de realització de les excavacions.

Per acabar aquesta introducció volem deixar constància que l'estudi de cadascuna de les excavacions l'hem subdividit en tres apartats:

- a) - L'excavació. El material arqueològic¹.
- b) - Les fases documentades.
- c) - Interpretació de l'excavació.

¹ En aquest apartat, en la part que dediquem a descriure les diferents UE, hem utilitzat lletra més menuda i hem agrupat en paràgrafs les que formaven part d'una mateixa unitat d'activitat; hem utilitzat la negreta per indicar les UE que integren cada una d'aquestes unitats i hem deixat la lletra normal per les UE que es referencien indirectament.

1. Carrer Nou, 54 (1990)
2. El Carreró, 43-45 (Can Ximenes) (1982)
3. El Carreró, 47 (1990)
4. Carrer d'en Pujol, 51 (1990)
5. Recolzada del Carrer d'en Pujol (1987)
6. Carrer de Sant Cristòfor, 10 (Bar Oliveras) (1987)
7. Carrer d'en Pujol, 43-45 (1994)
8. Carrer Sant Cristòfor, 12 (Can Fullerachs) (1989)
9. Carrer de Barcelona, 55-57 (Can Castany) (1990)
10. Plaça de la Peixateria (1987)

2.2. ANTECEDENTS ARQUEOLÒGICS

Per a la descripció dels antecedents arqueològics de cada una de les excavacions ens han estat de gran ajut les nombroses publicacions de l'eminent arqueòleg matoroní Marià Ribas i Bertran (+1996), guardonat l'any 1995 amb la Creu de Sant Jordi, que fan referència a *Iluro*. En especial hem consultat les seves següents obres: RIBAS 1934, RIBAS 1952, RIBAS 1964 i RIBAS 1975.

També hem consultat l'obra de Josep M^è Pellicer sobre *Iluro* (PELLICER 1887), les circulars «MVSEV» editades pel Museu de Mataró durant els anys 1948-1950 adreçades als socis de la Secció d'Història i Arqueologia del Museu, les memòries d'activitats de la Secció Arqueològica del Museu de Mataró (SAMM) dels anys 70 i 80, la revista «Quaderns de Prehistòria i Arqueologia del Maresme» (QPAM) editada per la Secció Arqueològica del Museu de Mataró entre els anys 1977-1980 i la «Carta dels Vestigis Arqueològics del Terme Municipal de Mataró» (SAMM 1977).

Per tractar els antecedents arqueològics del *cardo maximus* de la ciutat romana d'*Iluro* hem subdividit les excavacions estudiades en quatre sectors: Carrer Nou núm. 54/Plaça Santa Maria, El Carreró núm. 43-45/Carrer Santa Maria, recolzada del Carrer d'En Pujol/Carrer Sant Cristòfor, i Plaça de la Peixateria. Cal deixar constància que sols hem considerat com a antecedents arqueològics les actuacions i notícies relacionades amb la zona més propera al *cardo maximus*.

Es disposa d'un considerable volum d'informació arqueològica (en gran part ja recollit per Marià Ribas) que fa referència a aquest entorn. En la seva major part es tracta d'observacions puntuals fetes amb motiu de diferents remodelacions urbanístiques, públiques o privades, que han anat afectant el subsòl de la zona; malauradament, doncs, molt poca de la informació obtinguda prové d'excavacions arqueològiques metodològiques.

Sector Carrer Nou, 54/Plaça de Santa Maria.

A la finca núm. 27 del Carrer Nou (carrer Obispo Mas durant el règim franquista) Marià Ribas (RIBAS 1952: 91 nota 33) documentà les següents restes:

«Carrer del Bisbe Mas, casa núm. 27. Restes de construcció; molta ceràmica i restes d'un paviment fet de teules planes, trobat a dos metres de profunditat.»

De nou a la finca núm. 27 del Carrer Nou, el 1976 Robert Lleonart (LLEONART 1976: 37, Memòria de la SAMM núm. 8) esmenta una notícia oral, d'una empresa constructora que anys enrere havia fet obres en l'esmentada finca, sobre la troballa, a 3 m de profunditat, de:

«... molts fragments de ceràmica, entre la qual hi havia moltes anses i pivots. La peça més important exhumada fou una rajola de 21x21 cm de marbre de color blanc i rosa ...»

Al mateix carrer, però més a prop de la Plaça Santa Maria, Marià Ribas (RIBAS 1952: 91 nota 32) esmenta la següent troballa:

«Carrer del Bisbe Mas, prop de la Plaça del Dr. Samsó. Pareds i fonaments d'un edifici que ocupen part del carrer i es fiquen per sota les cases.»

A la finca núm. 7 de la Plaça de Santa Maria, en efectuar-se la remodelació de l'edifici, es realitzà una excavació d'urgència, dirigida per Isabel Carpio i Santiago Pérez, on es posà al descobert un *lacus*. Al davant de la finca, en construir-se el seu clavegueró particular, també varen aparèixer restes arqueològiques, per la qual cosa es va haver de fer una altra actuació d'urgència, aquesta dirigida per Albert Martín, en la qual es posaren al descobert dues inhumacions tardoromanes i un mur i restes d'un paviment d'*opus signinum* de cronologia tardorepublicana. També hi aparegueren les restes d'un *dolium in situ*, també d'època tardorepublicana (MARTÍN 1990). Quant a les inhumacions trobades, és evident la seva relació directa amb la necròpolis tardoromana coneguda de fa temps i situada al voltant de la basilica de Santa Maria de Mataró (RIBAS 1975: 78-82).

Sector El Carreró, 43-45/Carrer Santa Maria.

Els antecedents arqueològics més propers són la cala feta l'any 1972 en el solar núm. 2 del carrer de Santa Maria, que fou un templeig realitzat pels membres de la Secció Arqueològica del Museu de Mataró i que va donar resultats negatius, ja que no varen aparèixer restes de construccions romanes, ni tan sols de la necròpolis paleocristiana situada uns metres més amunt (Memòria de la SAMM núm. 9 1977: 25; BONAMUSA/LLOANSI 1977: 8-16, QPAM núm. 1).

En la finca núm. 20 del Carrer Santa Maria, on hi havia hagut l'antiga «Adrogueria Amorós», Josep M.

Pellicer (PELLICER 1887: 239) esmenta la troballa d'un mosaic, del qual ell conservava un fragment:

«Iguales indicios proporcionaba otro mosaico, calle de Santa María, nº 20, hoy desaparecido ...»,

En aquest mateix indret s'esmenta la troballa d'un pedestal romà de marbre (ANÓNIM 1860, «Mataró a trozos...» 1860: 154).

Sector recolzada del Carrer d'en Pujol/Plaça Xica.

En relació amb aquest sector primer comentarem les restes conegudes de la banda est del *cardo maximus* (Carrer Sant Cristòfor/Plaça Xica) i després les de la banda oest (Carrer d'en Pujol).

A la cantonada de la Plaça Xica amb el Carrer de Na Pau, quan es construí l'any 1946 l'edifici on ara hi ha la farmàcia «La Creu Blanca» van fer-se uns rebaixos de terres que van posar al descobert diferents estructures d'època romana que Martínez Saurí (MARTÍNEZ SAURÍ 1948, MVSEV, circular de gener/febrer, pàg. 4) descriu de la següent manera:

«... diverses conduccions d'aigua o clavagueres que atravessaven aquella zona en direcció Nord a Sud i Nord-Est a Sud-Oest i a una profunditat variant entre 1 i 2 metres sota el nivell actual del sol. ... un angle de safareig petit, trobat al sector Est i a un metre de fondària aproximadament. ... En el costat Sud i arran de la casa pròxima van aparèixer fragments d'habitacions amb paviment *opus testaceum* que continua a l'altra casa. També van aparèixer aïllades al sector Nord-Oest cap una cinquantena de peces rectangulars de 6,5x4 cm i 1,5 de gruix, elements constructius d'una altra classe de paviment. Altres fragments i peces romanes sortiren en diversos llocs d'aquella zona: monedes, vidre, pondus, tres ànfores (de les quals dues s'han pogut restaurar) fragments d'objectes de tocador, ceràmica «sigil.lata» més o menys trossejada i d'altres classes amb gran quantitat, ferro, etc. ...».

L'any 1948, amb motiu dels treballs previs a la pavimentació del Carrer de Sant Cristòfor/Carrer de Na Pau, Marià Ribas (RIBAS 1948, MVSEV, circular de març abril, pàg. 13; RIBAS 1948, MVSEV, circular de setembre, pàg. 45) va documentar:

«... s'ha començat el descobriment d'una paret d'edifici romà de 7 metres de llargada. També han sigut trobades restes d'altres més fondes, i part de quatre altres parets, i un paviment romà de picadís, de dimensions 2,50 per 1,70 aproximades.»

«El rebaix de terres i l'adoquinat de la Plaça Xica es realitzà amb tanta rapidesa ... que no ens donà temps a res. Tant sols varem veure pedres de parets desfetes, molta ceràmica romana des de la fina feta a torn fins a les ànfores i dolium, teules, i diversos trossos de paviment de picadís.» Més avall continua la descripció: «... poguérem veure com es feia a «preu fet» el rebaix de la Placeta de la Pau, i gràcies a l'excavació que ja portavem feta poguérem anar situant les parets que ràpidament desapareixien. Es tracta de l'existència de dues construccions romanes situades una sobre de l'altre; la primera de 0,70 m a un metre i mig de fondària, i la segona a uns 15 centímetres. Les parets d'aquesta darrera, corresponen amb les que es descobriren al fer el nou edifici de la Creu Blanca (vegi's pàg. 4 de «MVSEV»). Les parets de les primeres construccions no corresponen en res amb les de major profunditat, i tant les unes com les altres són de pedres desiguals unides amb fang pastat. La ceràmica era diferent en els dos nivells, dominant la romana senzilla feta a torn de les formes corrents, i les ànfores; també alguns trossos de ferro sense cap forma, escassos trossos de vidres, paviment de picadís i trossos d'estuc, blanc, negre, i vermell, caiguts de les parets. Tant sols una habitació estava pavimentada, presentant l'aspecte d'una modesta piscina, les parets de la qual eren de pedres petites, amb morter de calç, arrebossades amb un bon gruix de calç, sorra i cendra, i tots els contorns emmarcats per un minbell, en forma de gros bordó d'un picadís fi estucat de color vermell, igual que les parets. En aquesta habitació hi anava una conducció d'obra de la qual n'hem vist un petit tros.»

A la Plaça Xica/Carrer Sant Cristòfor, vora la finca on es feu l'excavació del «Bar Oliveras», amb motiu de les canalitzacions que la companyia de gas realitzava a Mataró en el mes d'agost de 1948, Marià Ribas (RIBAS 1948, MVSEV, circular de setembre, pàg. 45), documentà:

«... un tros de columna de pedra de 90 centímetres de diàmetre per 75 d'alt, idèntic a un altre que anteriorment havia sortit a l'altra banda de la plaça». Més avall indica: «... cal esmentar una paret de pedra romana en sentit diagonal al centre de la plaça i un bon tros de paviment ordinari.»

També a la Plaça Xica/Carrer Sant Cristòfor, al davant de la finca on es féu l'excavació de «Can Fullerachs» Marià Ribas (RIBAS 1948, MVSEV, circular de setembre, pàg. 47) va documentar una estructura de 4 m d'amplada que descriu de la següent manera:

«Hem vist un important conjunt de pedres formant un massís de 4 m d'ampla travessant la Plaça, essent les pedres dels costats, de grosses dimensions escairades, formant una tècnica idèntica a la de moltes muralles. Ens dol no poder dir res en concret d'aquesta notabilíssima construcció.»

A la casa de la cantonada dels Carrers d'En Xammar i Sant Cristòfor, on hi havia hagut l'antiga «Ferreteria Masriera», Marià Ribas (RIBAS 1948, MVSEV, circular de setembre, pàg. 45) documentà:

«... descobriren altres quatre peces de columnes de pedra, d'uns 60 centímetres de diàmetre col·locades de rengle, junt amb elles restes d'un altre edifici romà, (paviment, àmfores, teules, trossos de parets, etc.)»

Davant mateix de la finca anterior, al mig del Carrer d'En Xammar, l'any 1948, Marià Ribas havia observat restes d'habitacions (RIBAS 1948, MVSEV, circular de setembre, pàgs. 46-47) que, pel dibuix que publica, sembla que havien estat pavimentades amb *opus testaceum*:

«De les parets d'enfront la Ferreteria Masriera, tant sols n'hem pogut prendre unes notes aproximades.»

A tocar amb aquestes habitacions, l'any 1972, es localitzà un mur de tàpia de 90 cm d'amplada que fou seguit en una llargada de 12'5 m en direcció est-oest i fou interpretat com una estructura d'època medieval (SAMM 1977: 35).

La primera notícia de vestigis arqueològics apareguts en el carrer d'En Pujol la donà Marià Ribas (RIBAS 1934: 68 nota 30):

«Carrer d'En Pujol. Lloc molt interessant, per haver-s'hi fet diverses troballes romanes ... Per allà al mig del carrer, en fer la claveguera

es varen trobar restes d'un notable edifici; mosaics de marbre, marbres treballats, etc. Fou tot novament colgat.»

El lloc exacte de la troballa correspondria a la recolzada del carrer, segons pot deduir-se d'una publicació posterior del mateix Marià Ribas (RIBAS 1952: 91 nota 31):

«Carrer d'En Pujol. A la recolzada del carrer es trobaren restes d'un edifici romà amb paviments, descobert amb motiu de fer-s'hi una claveguera. ... S'ha trobat ceràmica per tot el carrer.»

També a prop de la recolzada del carrer d'En Pujol Marià Ribas (RIBAS 1948: MVSEV, circular de setembre, pàg. 45) referencia la troballa d'una pedra de columna semblant a les anteriorment descrites:

«Als mateixos dies, al carrer d'En Pujol, es descobrí una altra pedra de columna d'aquestes, en l'indret proper a la recolzada, on la ceràmica romana no ha escassejat.»

Una altra notícia publicada sobre aquest sector tracta de la troballa superficial d'uns materials al davant de la finca núm. 39 del Carrer d'En Pujol (CLARIANA 1977, QPAM núm. 3, pàg. 71).

Sector Plaça de la Peixateria.

A la cantonada de la Plaça de la Peixateria amb la Baixada de les Escaletes, l'any 1963, quan es remodelà la Baixada, aparegueren les restes de dos grans murs de filiació desconeguda (RIBAS 1964: 184):

«... en arribar a la placeta de la Peixateria, ... es descobrí una sòlida paret de pedra, d'uns noranta centímetres, que anava des de tocar el fons de la Peixateria fins l'entrada del carrer de Sant Cristòfor. En aquest punt quedava interrompuda per una altra paret, encara de major solidesa, de prop de dos metres d'espessor, orientada en sentit diagonal a la placeta.»

Una altra notícia fa referència a la troballa de divers material ceràmic romà quan la companyia distribuïdora de gas va obrir una rasa a la banda nord de la Plaça de la Peixateria (CLARIANA 1975: Memòria de la SAMM núm. 7, pàg. 42).

Ambdues notícies foren recollides i resumides en la «Carta dels Vestigis Arqueològics del Terme Municipal de Mataró» (SAMM 1977: 33).

2.3.- CARRER NOU NÚM. 54

L'excavació. El material arqueològic.

En haver entrat a l'Ajuntament de Mataró una sol·licitud de llicència d'obres en la finca núm. 54 del Carrer Nou, el mes d'octubre de 1990 es va haver de realitzar una intervenció arqueològica d'urgència al solar. L'equip que realitzà l'excavació, contractat durant sis mesos dins un Pla de lluita contra l'Atur per l'INEM, estava format per dues arqueòlegues -Isabel Carpio i Esther Gurri-, un dibuixant i quatre obrers. La direcció tècnica dels treballs s'encomanà a les dues arqueòlegues contractades i a l'arqueòleg de l'Àrea d'Intervenció Arqueològica de Mataró, Joaquim García.

Quan s'arribà al solar per a iniciar l'excavació resultà que l'àmbit a excavar, el pati de la finca, ja havia estat parcialment rebaixat pels paletes de l'obra -havia aïllat el paviment modern i part del subsòl-, per la qual cosa els estrats més moderns sols pogueren documentar-se a la zona per on passaven canalitzacions, on el rebaix sols havia afectat uns 0'40 m, mentre que a la resta de l'àmbit el rebaix abastava 1'00 m. D'aquests rebaixos previs sols es conservaren alguns fragments de ceràmiques que els mateixos paletes havien recollit.

La zona que s'excavà tenia una superfície aproximada de 4'00 x 4'00 m i corresponia a la part del darrera del solar. Durant l'excavació s'enregistraren 62 unitats estratigràfiques.

UE 1. Paviment del pati de la casa actual.

UE 2. Estrat de terra. Hi aparegué el següent material arqueològic: ceràmica catalana de reflexes metàl·lics, ceràmica catalana envernissada amb decoració blava, ceràmica catalana envernissada blanca, marró, groc i verda i ceràmica catalana grisa moderna. Pels materials trobats sembla que es tractava d'un estrat modern de cronologia indeterminada a situar dins dels darrers 50 anys.

UE 3. Canalització d'uralita que es bifurcava; en el punt de bifurcació estava coberta per maons i calç.

UE 4. Canalització feta amb peces de terrissa envernissada marró, trencada en col·locar-se la canalització UE 3. Estava amortitzada per un estrat de sorres, la **UE 10**, on no hi aparegué material arqueològic.

UE 5. Canalització feta amb peces de terrissa envernissada marró, trencada en col·locar-se la canalització UE 3. També estava amortitzada per la **UE 10**.

UE 6. Mur fet amb pedres, totxos i morter sense cap tipus d'aparell concret. Conservava una alçada d'uns 0'30 m i anava en direcció NE-SO.

UE 7, 8 i 9. Es tracta dels murs de fonamentació de la casa actual, fets amb pedra en sec.

UE 11 i 12. Estrat de terres al dessota de les UE 4 i 5.

UE 13. Mur d'aparell més acurat que el de la UE 6 que prenia una direcció NO-SE.

UE 14. Es tracta d'un estrat que s'adossava a la UE 13.

UE 15. Pou mort del tipus dit «mitjer», dividit en construir-se la casa actual. Per les filtracions líquides que s'hi observaren sembla que la casa veïna encara el deu d'utilitzar. L'altra meitat, que estava reomplerta, no s'excavà per la dificultat que representava el reduït espai del qual es disposava.

UE 16. Estrat de terra amb punts de carbó, força totxo, pintura mural i calç; era molt semblant a la UE 17, de la qual sols es diferenciava per la seva consistència més compacta. Hi aparegué força material arqueològic d'època moderna i també d'època ibèrica i romana. De material modern hi va aparèixer: pisa catalana blava, pisa catalana daurada, ceràmica amb vernís de color melat i de color marró i ceràmica negra. De material ibèric i romà hi va aparèixer: ceràmica campaniana del grup B, t.s. itàlica, t.s. gàlica, t.s. hispànica, t.s. africana A, ceràmica de parets fines, llàntia romana, ceràmica comuna ibèrica, ceràmica comuna romana, ceràmica de cuina africana, àmfores ibèriques, àmfores bètiques i àmfores africanes. Aquesta UE era equivalent a la **UE 24**, un estrat de terra on s'exhumaren, a part dels mateixos tipus de materials que en la UE 16, pisa de Manises daurada de la 2a meitat del segle XVI. Per la pisa catalana blava i daurada apareguda aquestes UE podrien datar-se vers 1600 o poc abans.

UE 17. Estrat de terra de consistència tova, era el farciment d'una fossa. Hi aparegué el següent material arqueològic: un important lot de pisa catalana daurada; pisa catalana blava; pisa catalana sense decorar; ceràmica catalana amb vernís de color marró, melat i verd; ceràmica catalana negra; i ceràmica italiana de Montelupo; a part de divers material d'època ibèrica i romana. Per la pisa catalana daurada trobada l'estrat és datable entre finals del segle XVI i inicis del XVII.

UE 18. Mur de poca consistència fet amb morter, pedra i totxos, que prenia una direcció NE-SO; a causa del rebaix que havien fet els paletes de l'obra sols se'n conservava una filada. En el seu aparell hi aparegué pisa catalana daurada, ceràmica amb vernís de color verd i marró i divers material romà.

UE 19. Estrat de terra argilosa molt humida. Hi aparegué el següent material arqueològic: pisa catalana blava del segle XVI, ceràmica amb vernís de color marró i ceràmica negra, a part de material d'època romana.

UE 21 i 48. Estructura rectangular de 1'20 x 0'90 m, potser un dipòsit, amb murs de pedra, principalment granítica, i arrebossats, l'ús de la qual és indeterminat. No es conservava el terra o no n'havia tingut mai. Per cronologia relativa aquesta estructura segurament fou construïda en el segle XVII, en un moment posterior al d'amortització de la fossa UE 17. Estava amortitzat per les **UE 36 i UE 34**. La primera no era més que una capa prima de sorres netes sense material arqueològic. La segona estava formada per calç, sorres, elements constructius (teula, canal de terrissa negra) i pedres; en aquest estrat hi va aparèixer força material arqueològic modern, a part de ceràmica de cuina africana: pisa catalana daurada, pisa catalana blava dels tipus «de la ditada», «de Poblet» i «d'influència francesa», ceràmica amb vernís de color marró i ceràmica negra. Aquests materials donen una cronologia d'amortització de l'estructura de finals del segle XVIII o de començaments del XIX.

UE 22. Canalització feta amb peces de terrissa envernissada. Estava col·locada dins de l'interestrat **UE 20** i relligada per la **UE 23**, un estrat de calç i sorra on aparegué el següent material arqueològic: ceràmica negra, t.s. africana A i ceràmica comuna romana. La cronologia de la **UE 23** és, doncs, difícil de precisar.

UE 25. Estrat de terra amb taques de carbó. Hi aparegué el següent material arqueològic: t.s. africana A, ceràmica comuna romana, ceràmica de cuina africana i àmfora. Per cronologia relativa caldria donar a aquesta UE una cronologia posterior a la de la meitat del S V dC

UE 26. Estrat de terra amb punts de carbó. Hi aparegué el següent material arqueològic: fragments informes de ceràmica comuna ibèrica, de ceràmica de cuina africana i d'àmfora ibèrica i romana, i un sol fragment de vora de ceràmica comuna romana (Lâm. 1, núm. 1); també hi aparegué força *tegulae*. Si bé pel material aparegut no podem precisar cap cronologia, per cronologia relativa cal pensar en una cronologia posterior a la de la **UE 29**.

UE 28. Estrat de terra i abundant morter. Hi aparegué el següent material arqueològic: ceràmica negra moderna i ceràmica comuna romana. La cronologia d'aquesta UE és, doncs, moderna però imprecisa.

UE 30. Fossa. Estava amortitzada per la **UE 33**, un estrat de terra argilosa tova on aparegué el següent material arqueològic: pisa catalana blava del segle XV, pisa catalana daurada del 3r quart del segle XVI, pisa catalana sense decorar, ceràmica amb vernís de color marró i ceràmica negra; i divers material romà.

UE 31. Interestrat de forma circular de 1'50 m de diàmetre, potser una fossa. Estava amortitzada per la **UE 29**, un estrat de terra molt semblant a la de la **UE 37** però més flonja, on aparegué el següent material arqueològic: fragments amorfs de t.s. itàlica, un fragment de fons de t.s. africana A, fragments amorfs de t.s. africana D, fragments amorfs de ceràmica de cuina africana i ceràmica comuna romana (Lâm. 1, núm. 2); quant a àmfora n'aparegué de sud-hispànica de la forma Keay XVI/Almagro 50 (Lâm. 1, núm. 3-4); també hi aparegué algun fragment de vidre romà (Lâm. 1, núm. 5). Aquest material ens dóna una cronologia per a l'amortització molt àmplia a partir del segle IV dC, posterior però a la de les **UE 53** i **37**.

UE 32. Estrat en el qual no s'exhumà material arqueològic.

UE 35. Mur de pedra col·locada en sec del qual tan sols se'n conservaven les dues primeres filades; feia 0'60 m de gruix i prenia una direcció NO-SE; no tenia trinxera de fonamentació i estava trencat/perforat per la canal **UE 41**. Se li adossava un paviment de terra molt compacta, la **UE 55**. En el paviment aparegué molt poc material arqueològic i tot ell informe: ceràmica comuna ibèrica oxidada i grisa i ceràmica de cuina itàlica. El material trobat no permet, doncs, precisar la seva cronologia.

UE 41. Canalització feta amb peces de terrissa de mitja canya que anava en direcció NE-SO i trencava/perforava el mur **UE 35**. Al seu interior sols aparegué un punxó d'os. Era equivalent a la **UE 27**, restes de canalització aparegudes a la banda Est de la cala, i a l'estrat **UE 39**, un estrat de terra molt fangosa amb alguns punts de carbó -en realitat no era més que l'empremta que restava de la canalització de mitja canya que no es va conservar al seu pas pel dessobre de les **UE 29** i **37**-. En aquest darrer estrat aparegué molt poc material arqueològic: ceràmica campaniana del grup B, t.s. africana A, ceràmica comuna ibèrica, ceràmica comuna romana i àmfora. Aquest material no dóna una cronologia precisa per a la **UE**.

UE 42. Estrat d'argila fangosa. No hi aparegué material arqueològic.

UE 43. Estrat de terra força compacta amb petits punts de calç; ocupava la meitat del perímetre de l'element **UE 21**. Hi aparegué el següent material arqueològic: un fons de t.s. gàl·lica de la forma Drag. 37, fragments de ceràmica comuna romana, ceràmica de cuina romana i àmfora. Pel fons de sigil·lata aparegut la cronologia de la **UE** deu ser de segona meitat del segle I dC

UE 45 i 46. Murs fets amb pedra i totxo, gairebé sense lligar, que formaven una estructura que podria interpretar-se com una entrada d'un hipogeu. Aquesta estructura tenia un paviment de rajoles de terrissa, **UE 57**, col·locat sobre la **UE 58**, un estrat de terra de poca consistència on hi aparegué el següent material arqueològic: ceràmica amb vernís de color marró i melat (entre ella fragments dels anomenats «plats de foc») i ceràmica negra, a part de ceràmica romana, conjunt de materials que dóna una cronologia de segona meitat avançada del segle XVII; també sabem que per cronologia relativa aquesta estructura es degué construir en el segle XVII, amb posterioritat a l'amortització de la fossa **UE 17**. Un dels murs de l'estructura, la **UE 46**, es va bastir dins de l'interestrat **UE 40** i l'espai que en restava es va reomplir amb la **UE 44**, un estrat fangós on aparegué el següent material arqueològic: pisa catalana daurada, pisa catalana sense decorar i ceràmica negra, conjunt de materials que donen una cronologia àmplia dels segles XVI-XVII. L'estructura estava amortitzada per les **UE 50** i **UE 38**. La primera era un estrat sorrenc on s'hi exhumà el següent material arqueològic: pisa catalana blava «de la ditada», pisa catalana sense decorar; ceràmica amb vernís de color marró i verd, ceràmica sense envernissar, ceràmica negra, pisa italiana i terrissa d'Albisola. La segona també era un estrat de terres sorrenques amb totxo i pedres, format pel que sembla gairebé en el mateix moment -per no dir contemporàniament- a la **UE 50**; hi aparegué el següent material arqueològic: molta ceràmica dels mateixos tipus esmentats en la **UE 50** i també pisa catalana blava dels tipus «d'orles diverses», de «faixes i cintes» i «de la corbata», porcellana i ceràmica amb vernís de color melat i groc. Els materials d'ambdues **UE** donen una cronologia d'amortització de l'estructura de finals del segle XVIII/inicis del XIX.

UE 47. Estrat equivalent a la **UE 26** que hi havia a l'altre costat del mur **UE 35**. Hi aparegué el següent material arqueològic: fragments de t.s. africana A, de ceràmica comuna romana, de ceràmica de cuina africana i d'àmfora.

UE 49. Estrat de terra argilosa en el qual hi havia molta *tegulae*. A més a més hi aparegué molt poc material arqueològic i gairebé tot ell informe: fragments de ceràmica comuna romana (Lâm. 1, núm. 12), de ceràmica de cuina i d'àmfora.

UE 51. Estrat de terra força tova. Hi aparegué un interessant lot d'àmfores romanes de les formes Dressel 1/laietana (2 exemplars) (Lâm. 2, núm. 5-6) i Lamb. 2/laietana (7 exemplars) (Lâm. 2, núm. 1-4 i 7) de pasta local, al qual acompanyaven fragments de ceràmica campaniana del grup B de les formes Lamb. 1 i 2 (Lâm. 3, núm. 1-2) i diversos fragments de ceràmica comuna ibèrica (Lâm. 3, núm. 3-8) i romana (Lâm. 3, núm. 9-10). El conjunt d'aquests materials i el fet de no haver-se trobat àmfores de les formes Tarraconense 1/Laietana 1 o Pascual 1 permet datar aquesta UE vers el 50 aC. El material amfòric ha estat publicat recentment (GARCIA-GURRI 1996-1997).

UE 56. Restes d'una claveguera romana, ja d'antic saquejada i trencada, de la qual només restaven algunes *tegulae* del fons i de la paret encara ben col·locades, cap d'elles però no restava sencera. Es bastí dins de l'interestrat **UE 54** i es col·locà sobre un petit llit d'anivellament de sorres, la **UE 60**, en el qual no aparegué material arqueològic. La claveguera estava amortitzada per la **UE 52**, un estrat de terra amb molts punts de carbó on aparegué el següent material arqueològic: una vora de t.s. hispànica de la forma Drag. 35 (Lâm. 3, núm. 11), un fragment informe de t.s. africana A, ceràmica comuna

ibèrica, ceràmica comuna romana (Làrn. 3, núm. 12), ceràmica de cuina africana de les formes Ostia III-267 i Ostia III-332 (Làrn. 3, núm. 13) i també fragments informes d'àmfores itàliques i bètiques. Aquest material dona una cronologia de S. II dC, potser de 1a meitat, per a l'amortització de la claveguera.

UE 59. Es tracta d'un retall de 1'30 m de diàmetre per a encaixar-hi un *dolium*. Estava amortitzat per dos estrats, les **UE 53** i **UE 37**. La primera UE era terra força compacta que contenia abundants fragments de *dolium* i on aparegué, a més a més, el següent material arqueològic: fragments de t.s. africana A, t.s. africana C, t.s. africana D (de la forma Lamb. 51), ceràmica comuna romana, ceràmica de cuina africana, àmfora romana, àmfora bètica i àmfora africana; la presència de la forma Lamb. 51 de t.s. africana D permet datar aquesta UE en el segle IV dC. La segona UE era un estrat de terra amb punts de calç i de carbó en el qual tot i tenir força potència no aparegué massa material arqueològic i gairebé tot era residual: algun fragment informe de ceràmica campaniana del grup B, ceràmica comuna romana (Làrn. 1, núm. 6-7), ceràmica de cuina africana de les formes Ostia III-332 (Làrn. 1, núm. 8) i Ostia III-267 (Làrn. 1, núm. 9), i algun fragment informe de ceràmica de cuina romana i d'àmfora. Per cronologia relativa cal atribuir a aquest estrat una cronologia igual o posterior a la de la UE 53.

UE 61. Estrat que no s'excavà per manca d'espai per treballar.

UE 62. Estrat que tampoc no s'excavà per manca d'espai per treballar.

Les fases documentades.

Fase 1: tardorepública-S II dC

Aquesta fase s'inicià vers el 50 aC amb un anivellament de la zona, mitjançant el farciment UE 51 en el qual s'exhumaren diversos materials arqueològics, els més interessants dels quals, el lot d'àmfores, ja han estat publicats per Joaquim García i Esther Gurri (GARCIA-GURRI 1996-1997). Aquest anivellament es deuria fer per a construir-hi una estança o àmbit, l'ús del qual ens és desconegut, d'una casa romana: mur UE 35 i potser el paviment UE 55.

També deu de correspondre a aquesta fase la construcció de la claveguera romana domèstica UE 56, de la qual sols s'han conservat una petita part d'una de les parets i també una petita part del terra - ambdós elements fets amb *tegulae*, i que en principi associem a la casa romana abans esmentada. En opinió de Joaquim García (GARCIA 1995) les clavegueres domèstiques romanes d'Iluro fetes amb *tegulae* (murs i sòl) són característiques del període tardorepúblicà.

Dins d'aquesta fase creiem que també cal enquadrar la UE 43, de difícil interpretació, que cal datar a partir de l'època flàvia per la presència de la forma Drag. 37 de t.s. gàl·lica. Semblaria que es tractava de part del farciment de la claveguera romana domèstica UE 56 i per tant hauria de ser equivalent a la UE 52; malgrat

això, la profunditat a la qual va aparèixer aquesta UE també ens fa pensar en la possibilitat que es tractés d'un estrat d'anivellament sobre el qual s'hauria construït el paviment UE 55 en una de les remodelacions d'aquest espai de la casa romana.

L'amortització UE 52 de la claveguera romana domèstica, que es data en el segle II dC per la presència de la forma 35 de la t.s. hispànica, de fragments de t.s. africana A, i de les formes Ostia III-267 i Ostia III-332 de ceràmica de cuina africana, i segurament la UE 49, on aparegueren moltes *tegulae*, sembla que assenyalarien el moment final de la fase. Creiem que cronològicament no es pot anar més enllà del segle II dC, perquè després d'aquesta data no es coneixen clavegueres romanes en funcionament a Iluro, excepte la del *cardo maximus*.

Fase 2: segles II-IV dC

En un moment no ben determinat, que potser caldria situar dins del segle II dC si es relaciona amb l'amortització de la fase anterior, es remodelà l'estança per a encaixar-hi un *dolium* al paviment UE 55; això ens indica que en aquest moment l'ús de l'estança o àmbit podria haver estat el de magatzem.

L'amortització UE 53 i UE 37 del *dolium* es produí en el segle IV dC, a jutjar per la presència de fragments de t.s. africana C i de la forma Lamb. 51 de t.s. africana D.

Fase 3: segle IV-mitjans segle V dC?

En un moment no ben determinat del segle IV dC es detecta l'interestrat circular UE 31 (una fossa?), els materials arqueològics apareguts en el farciment del qual, UE 29, cal datar a partir del segle IV dC (t.s. africana D i àmfora africana de la forma Key XVI/Almagro 50).

Correspon també a aquesta fase la construcció d'una canalització de terrissa, UE 27, UE 39 i UE 41 que trencava/perforava el mur UE 35.

Aquesta fase s'acabaria amb l'estrat UE 26, que amortitzava tota la zona i on aparegueren moltes *tegulae*, i els estrats UE 25 i UE 47.

Fase 4: segle XVI-inicis del segle XVII.

Es la fase d'època moderna més antiga detectada en l'excavació; hi correspondrien el mur UE 18 i l'estrat UE 19.

També correspondria a aquesta fase la construcció de la fossa UE 30, i la seva amortització UE 33 en el tercer quart del segle XVI.

Posteriorment es construí una altra fossa que ja a inicis del segle XVII havia estat amortitzada per la UE 17.

Fase 5: segle XVII-finals del segle XVIII/inicis del XIX.

Correspon a aquesta fase un anivellament UE 16 i UE 24 que amortitza el mur UE 18 per a construir-hi tot un seguit d'estructures:

- el mur UE 13,
- l'estructura d'ús indeterminat (dipòsit?) (UE 21 i 48), i
- el pou mort UE 15.

També cal incloure en aquesta fase l'estrat UE 58, sobre el qual descansava el paviment UE 57 d'una possible entrada d'hipogeu UE 45 i UE 46.

Fase 6: finals del segle XVIII/inicis del XIX-fins l'actualitat.

A finals del segle XVIII/començaments del XIX es produí una forta remodelació de la zona: s'amortitzaren l'estructura rectangular indeterminada, la possible entrada d'hipogeu per les UE 34 i UE 50/38 i el mur UE 13; es construí la canalització UE 22; i es feu un anivellament UE 11/UE 12) que creiem que s'ha de relacionar amb la construcció de la casa actual UE 7, UE 8 i UE 9).

També en el segle XIX es construí el mur UE 6, la finalitat del qual desconeixem, que fou amortitzat en el moment de construcció de les canalitzacions UE 4 i UE 5, segurament a les acaballes d'aquell segle o poc després, perquè és en aquells moments quan es comença a construir la xarxa del clavegueram de Mataró. Aquest darrer fet ens fa pensar que l'amortització del pou mort UE 15 també cal situar-la en aquell moment.

Ja en el segle XX s'amortitzaren les canalitzacions UE 4 i UE 5 en construir-se la de fibrociment UE 3. Aquest mateix moment es deuria aprofitar per a pavimentar el pati (UE 2 i UE 1).

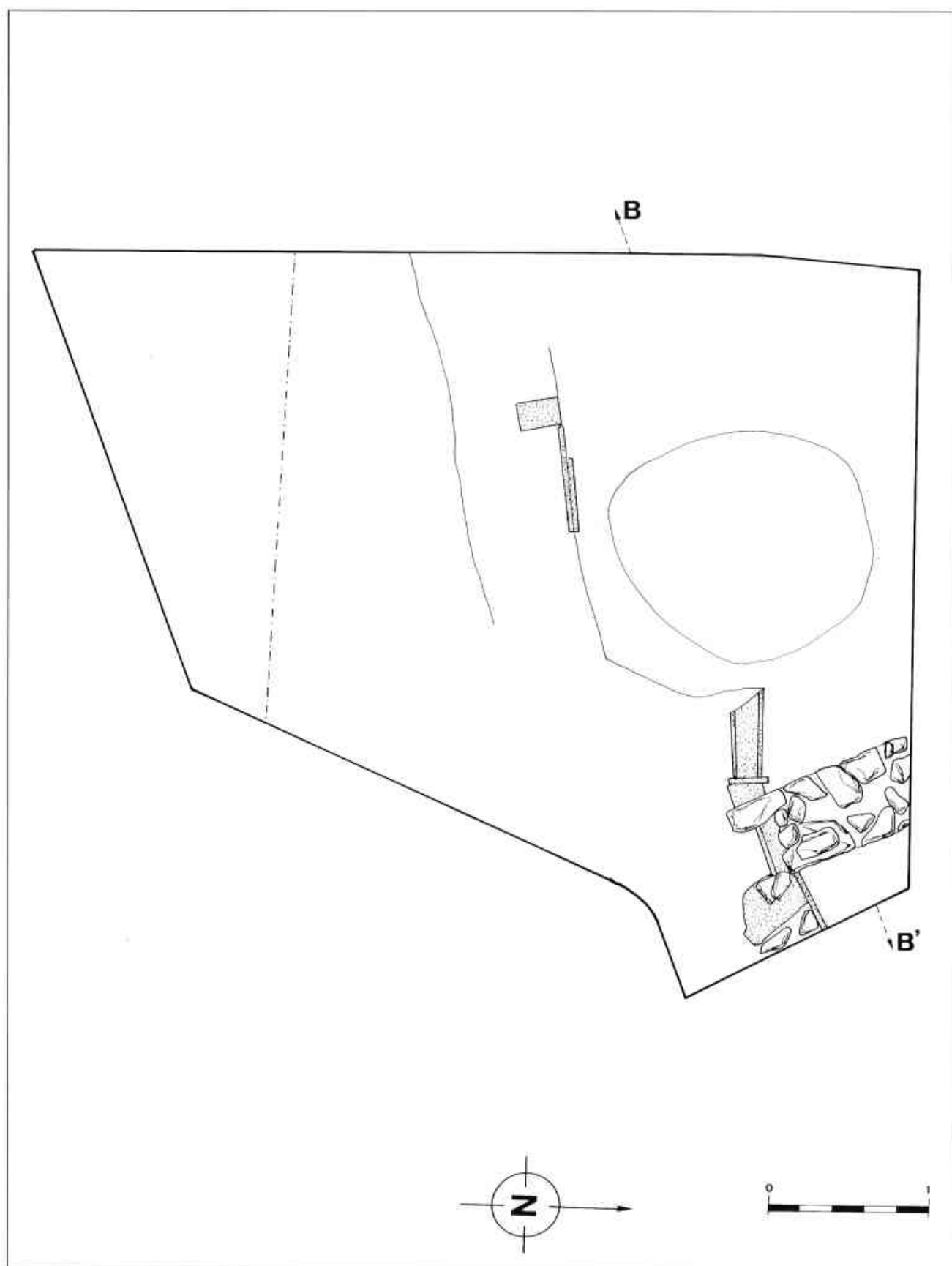
Interpretació de l'excavació.

L'excavació arqueològica del pati de la finca núm. 54 del Carrer Nou ha permès de documentar un anivellament en aquest sector vers el 50 aC sembla

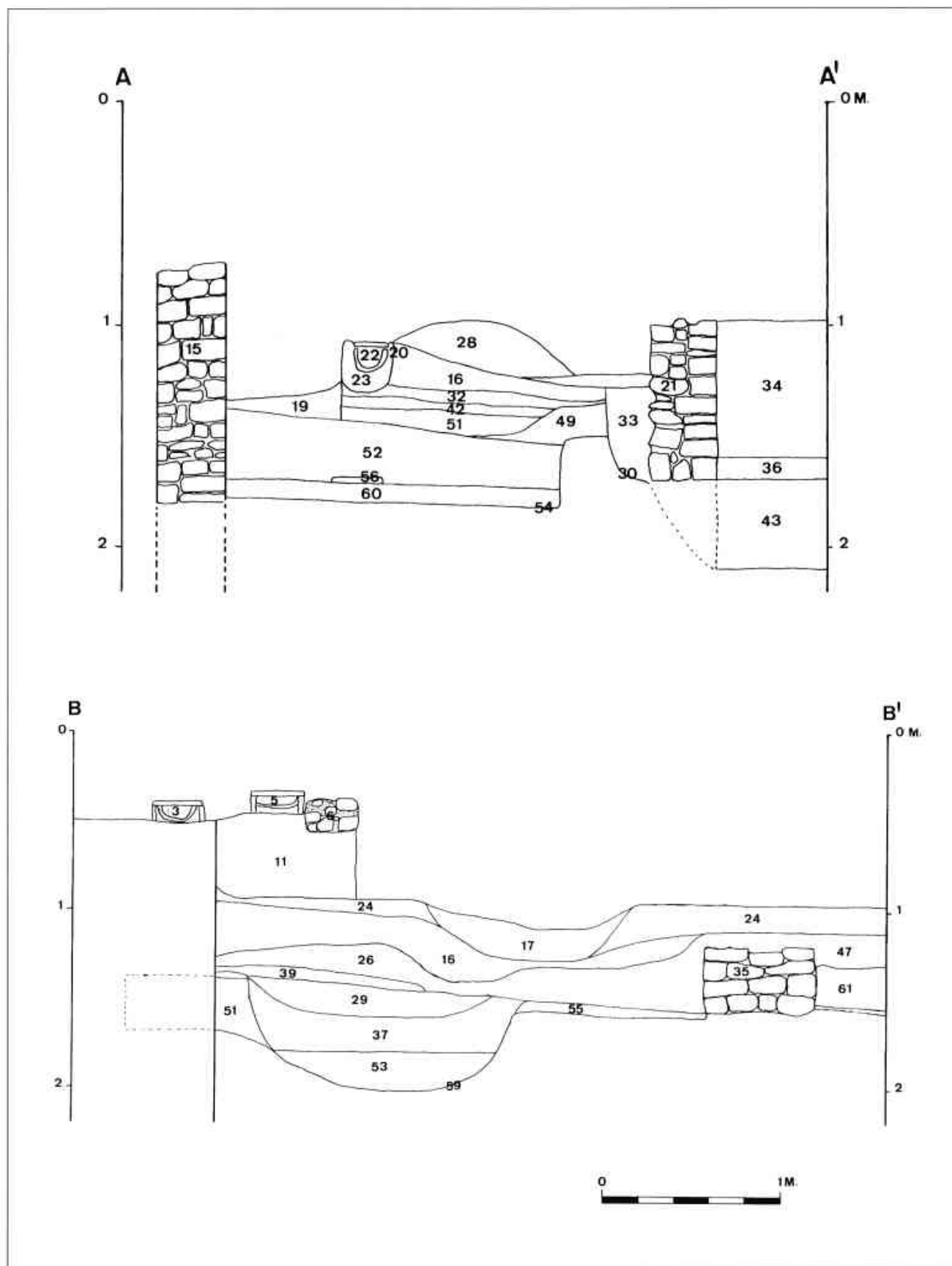
que per a construir-hi un edifici romà que tenia façana al *cardo maximus* de la ciutat d'Iluro. D'aquest edifici romà es va excavar part d'una estança pavimentada i part d'una claveguera domèstica.

En un moment que sembla poder situar-se dins del segle II dC, l'estança es convertí en un lloc d'emmagatzematge, que perdurà com a mínim fins ben entrat el segle IV dC. Posteriorment el sector sembla gairebé abandonat: sols s'utilitzà per a llençar-hi deixalles, i a mitjans del segle V dC? la zona restà ja completament abandonada. En aquest sector de la ciutat no s'ha tornat a constatar activitat fins un moment no ben determinat del segle XVI, quan es detecta la construcció d'una paret i d'una fossa.

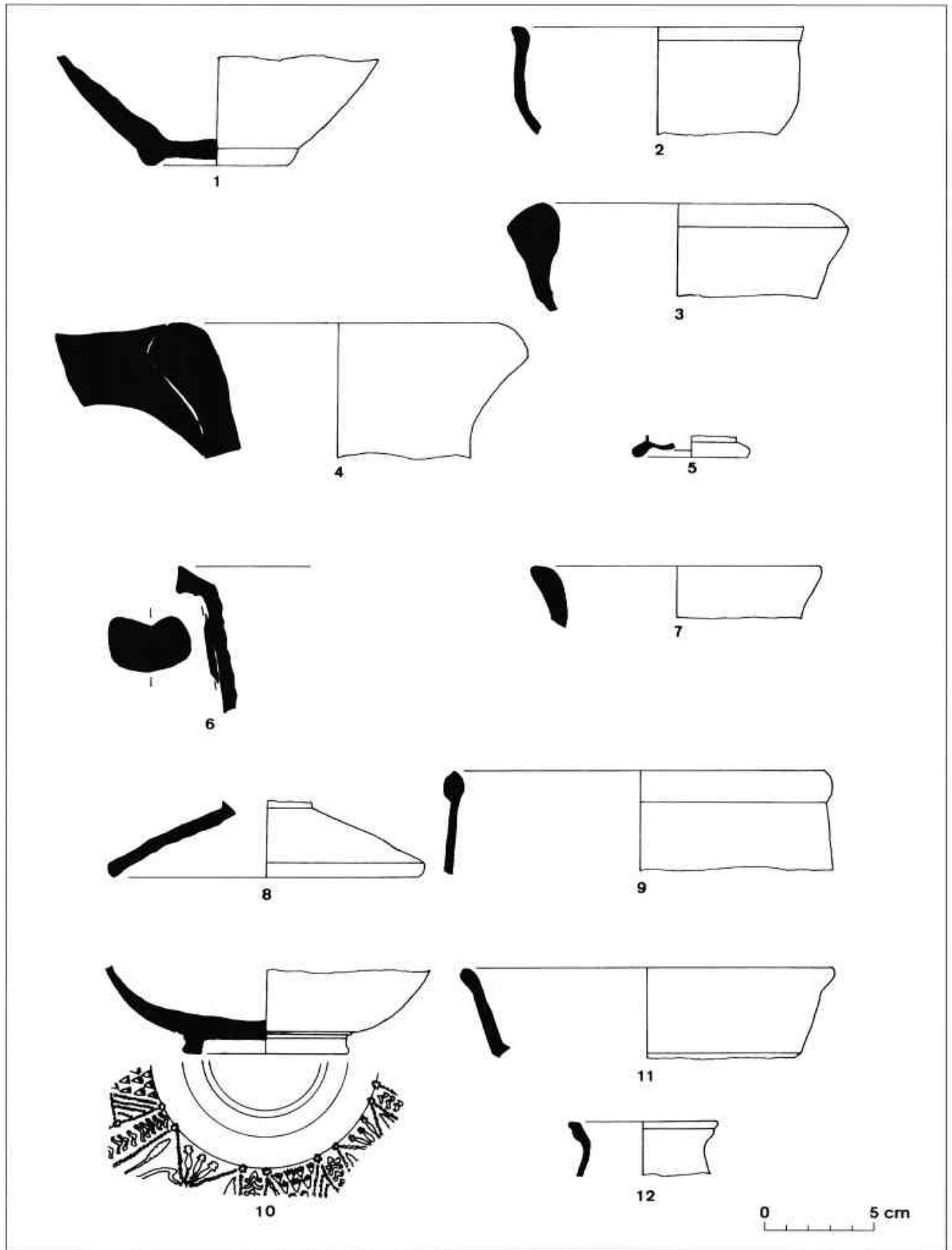
A finals del segle XVI o començaments del següent es detecta una altra fossa, ràpidament amortitzada, i un anivellament per a construir-hi una sèrie d'elements (estructura rectangular, pou mort, hipogeu?, etc.) que semblen indicar-nos que ens trobem a l'eixida d'un edifici. Malgrat les posteriors i successives remodelacions que s'hi han detectat (anivellaments, amortitzacions, construcció de diverses canalitzacions i parets, etc.) la funció de pati o eixida mai no canvià.

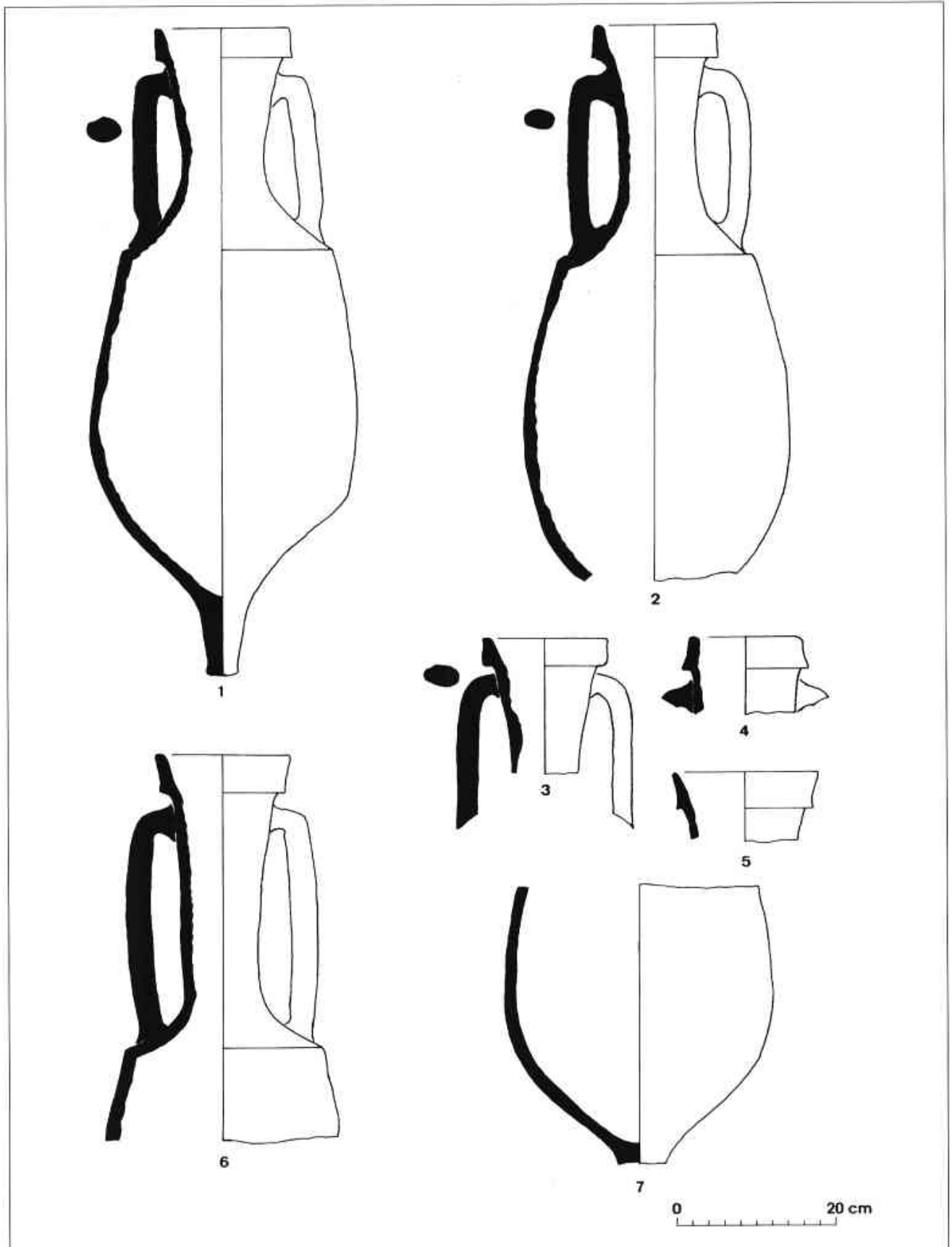
CARRER NOU, 54.

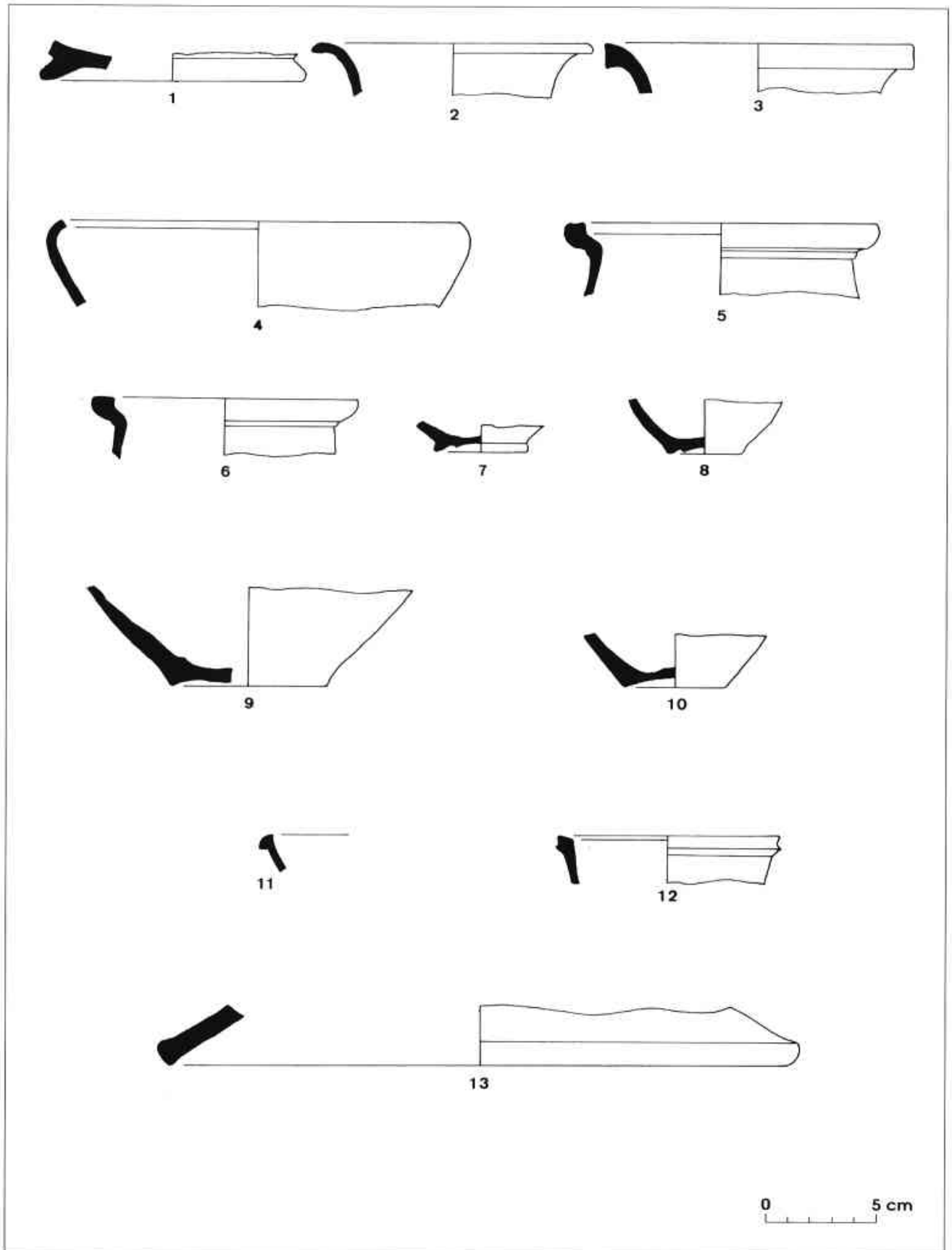
CARRER NOU, 54.

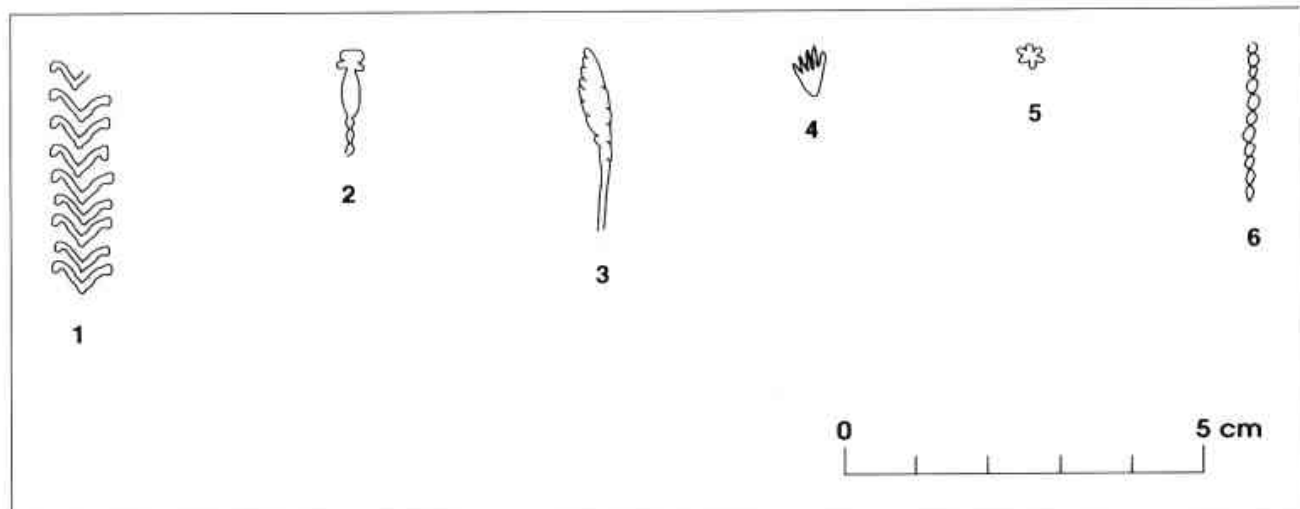
CARRER NOU, 54. Lám. 1

UE. 51
CARREER NOU, 54. Lám. 2

CARRER NOU, 54. Lám. 3

CARRER NOU, 54. Lám. 4

2.4.- EL CARRERÓ NÚM. 43-45 (CAN XIMENES)

L'excavació. El material arqueològic.²

La intervenció arqueològica a la finca núm. 43-45 del Carreró, que corresponia a un antic habitatge en els baixos del qual hi havia hagut una joieria coneguda com «Can Ximenes», va ser realitzada en dues etapes per la Secció Arqueològica del Museu de Mataró sota la direcció de Josep Antoni Cerdà i Mellado.

La primera intervenció precedí l'enderrocament de l'edifici i es realitzà entre els mesos de desembre de 1981 i febrer de 1982; consistí en l'obertura de sis cales situades en les habitacions de la casa on es disposava d'espai suficient per fer-les.

La segona intervenció es realitzà durant un cap de setmana a les darreries del mes d'agost de 1982, un cop l'edifici ja havia estat enderrocat i s'havia tret la major part de la runa. Consistí en la recerca i excavació de la resta de la claveguera romana que s'havia trobat en la cala excavada en el pati de la finca. Un cop localitzada i excavada, i mentre es netejaven les restes aparegudes -bàsicament l'empedrat-, fou possible de detectar una estructura romana que en un principi se suposà que era un petit temple situat prop de la zona del *forum* pel dessota del qual passava la claveguera excavada.

Les unitats estratigràfiques que s'enregistraren durant la primera intervenció es descriuran ordenades per cales.

Cala núm. 1. S'obri al menjador de l'habitatge a enderrocar, feia 3'90x2'80 m.

UE 1. Farciment d'època moderna sota l'enrajolat modern i la seva capa de sorres d'anivellació, que ocupava tota la cala. Hi varen aparèixer diverses monedes: un senyal de Vic (1484-1487), diverses de Joana i Carles V (1523-1547), una de Carles V (1516-1556).

UE 2. Empedrat fet amb morter de pedra i calç.

Cala núm. 2. S'obri en una sala de l'habitatge que donava al carrer, feia 3'20 x 2'80 m.

UE 1. Estrat d'època moderna on aparegueren diverses monedes de Lluís XIV (1646).

UE 2. Sols es localitzà en una part de la cala, en l'altra deuria d'haver estat destruïda per les construccions modernes. Els materials arqueològics recuperats foren escadussers: aparegué t.s. gàlica de les formes Drag. 15/17, Drag. 18 i Drag. 36; t.s. hispànica de la

forma 37 (Lâm. 1, núm. 1-2); t.s. africana C de la forma Hayes 50/ Lamb. 40 bis (Lâm. 1, núm. 3); ceràmica comuna africana (Lâm. 1, núm. 4); ceràmica de cuina africana de les formes Lamb. 9A (Lâm. 1, núm. 5), Lamb. 10A (Lâm. 1, núm. 6), Ostia III-267 (Lâm. 1, núm. 7-8), Ostia I-262 (Lâm. 1, núm. 9) i Ostia III-332 (Lâm. 1, núm. 10-12); fragments de llànties romanes de disc de la forma Deneauve VIIIID; llavis d'àmfores bètiques de les formes Beltrán I (Lâm. 1, núm. 13), Keay XIII i Keay XVI (Lâm. 1, núm. 14); i llavis d'àmfores africanes de la forma Keay XXVI (Lâm. 1, núm. 15) i Keay XXXV-A (Lâm. 1, núm. 16); també es trobà un denari fals, d'estany, d'August i un sesterci de Sabina. D'aquest material cal concloure que aquesta UE es va formar molt a finals del S. III dC o a inicis del segle IV dC.

UE 3. Estava situada al dessota de la UE 2, el tallava l'empedrat UE 5 i una petita claveguera romana domèstica. Hi va aparèixer el següent material arqueològic: fragments de ceràmica campaniana A tardana de la forma Lamb. 5 (Lâm. 1, núm. 17-19) i de ceràmica campaniana del grup B de les formes Lamb. 1 (Lâm. 1, núm. 20), Lamb. 2 (Lâm. 1, núm. 21) i Lamb. 5 (Lâm. 1, núm. 22-23); també varen aparèixer vores de vasets de ceràmica de parets fines de procedència itàlica de la forma Mayet II (Lâm. 1, núm. 24); esmentar també la presència de ceràmica comuna ibèrica (Lâm. 1, núm. 25-26 i Lâm. 2, núm. 1-3), alguns fragments de la qual imiten formes pròpies de la ceràmica ceràmica campaniana; quant a àmfores, n'aparegueren fragments de púnica i una nansa de la forma Dressel 43 -possiblement de Cos-; per últim, cal remarcar l'absència de t.s. itàlica. Tot això permet de datar la UE amb anterioritat a 40/30 aC, potser dins del segle quart.

UE 4. Terres molt compactes. S'hi recuperà el següent material arqueològic: fragments de ceràmica ibèrica feta a mà i ceràmica comuna ibèrica, ambdues de datació imprecisa. Per cronologia relativa ha de ser anterior a la UE 3.

UE 5. Empedrat de característiques similars a les de la UE 2 de la cala 1. Al cantó est de la cala s'hi observà una reparació feta amb una tècnica més grollera.

UE 6. Angle d'un mur, a l'angle NE de la cala, que després es comprovà que era un dels angles del cos central d'una petita construcció romana de què es parlarà després.

UE 7. Possible mur, situat a l'angle NO de la cala, que seccionava la claveguera romana domèstica UE 8.

UE 8. Claveguera romana domèstica que travessava la cala en diagonal seguint aproximadament una direcció O-E i que es descobrí en una longitud d'uns 2'50 m; les parets estaven fetes amb pedres, fragments d'àmfores itàliques i *tegulae*, tot unit amb calç i tenien uns 0'24/0'26 m de gruix i una altura d'uns 0'30/0'32 m; el terra estava fet amb *tegulae*. L'amplada de la claveguera era d'uns 0'24 m. Fou inutilitzada quan es construí l'empedrat UE 5.

UE 9. Fonament d'un mur, de difícil interpretació, situat a la banda S de la cala; fou tallat quan es construí l'empedrat UE 5. A partir de l'empedrat es conservava en una llargada d'uns 0'80 m.

Cala núm. 3. S'obri en l'habitació on hi havia hagut l'antiga «Joieria Ximenes», feia 2'00 x 1'80 m.

UE 1. Estrat de formació moderna (segles XVI-XVII) situat sota l'enrajolat modern i la seva capa de sorres d'anivellament. Hi va aparèixer una moneda, possiblement de Jaume I.

² Com que aquesta és l'única excavació en la qual s'hi aplicà un mètode diferent al que s'ha utilitzat en la resta d'excavacions, vàrem decidir de reconvertir la numeració dels estrats i la descripció d'aquests i de les estructures aparegudes, en la mesura del possible, a la seguida en les altres excavacions. El criteri adoptat ha estat el de mantenir invariable la numeració per als estrats i afegir-hi correlativament la dels elements quan ha calgut.

UE 2. Estrat de terres sorrenques situat al costat E de la cala. Hi va aparèixer el següent material arqueològic: fragments de vasos de t.s. itàlica (un amb la marca del terrisser d'Arezzo SEX. ANNIUS AFER) (Là. 2, núm. 4); fragments de vasos de ceràmica t.s. marmorata (Hermet 4 ó 5) (Là. 2, núm. 5); fragments de t.s. gàl·lica de les formes Drag. 18 (Là. 2, núm. 6), Drag. 27 (Là. 2, núm. 7), Drag. 29, Drag. 35a, Drag. 37 i Ritt. 8 (Là. 2, núm. 8), i dos fragments de fons amb marca (un d'ells OF. PATRICIUS) (Là. 2, núm. 9-10); fragments de vasos de t.s. hispànica, entre els quals hem identificat la forma 29 (Là. 2, núm. 11); la ceràmica més moderna estava representada per fragments de vasos de t.s. africana A de la forma Lamb. 19 (Là. 2, núm. 12); la ceràmica de parets fines estava representada pels tipus dits «esclovina d'ou» de la forma Mayet XXXIV (Là. 2, núm. 13), «escates de pinya» (Là. 2, núm. 14), «granet de sorra», etc; també s'hi varen trobar fragments de ceràmica comuna romana (Là. 2, núm. 15-17) i de ceràmica de cuina africana de les formes Lamb. 10A (Là. 2, núm. 18), Ostia I-15, Ostia II-303 (Là. 2, núm. 19), Ostia III-267, Ostia II-302 (Là. 2, núm. 21-22), Ostia III-332 (Là. 2, núm. 23) i Atlante CVIII-1 (Là. 1, núm. 20); també es va trobar un fragment de tap d'àmfora (Là. 2, núm. 24). La t.s. africana A i la ceràmica de cuina africana, conjuntament amb la resta del material, donen una datació per a aquesta UE de primera meitat del segle II dC

UE 3. Empedrat, localitzat ja a les cales 1 i 2. En aquesta cala feia com una mena de graó i s'endinsava per sota dels fonaments vers la finca veïna (El Carreró núm. 47).

UE 4. Mur construït damunt de l'empedrat. Es tractava del mateix mur UE 6 de la cala 2.

Cala núm. 4. S'obri en una petita estança de l'habitatge situada entre la cuina i el menjador, feia 2'00 x 1'80 m.

UE 1. Estrat de formació moderna on hi varen aparèixer diverses monedes de Carles V (1535-1553), una de Felip III (1618) i una altra de Felip IV (1653-1655).

UE 2. Farciment de més de 2'00 m de potència destruït en part quan es construí un dipòsit modern. Hi va aparèixer força material arqueològic. Destaca la troballa d'un total estimat de 32 vasos de t.s. africana D on el grup principal el formen plats sense peu o amb peu atrofiat dins dels quals destaquen les formes Hayes 58B (1 exemplar: là. 3, núm. 3), Lamb. 51, 51A=Hayes 59 núm. 9 (2 exemplars: là. 3, núm. 4), Hayes 61 núm. 29-30, 33 = Lamb. 53 bis (4 exemplars) a les quals s'han d'afegir 3 vores de la forma Hayes 61 (massa fragmentades per a establir-ne la variant) (Là. 3, núm. 5-10) i Hayes 67 (7 exemplars: là. 3, núm. 11-12); el segon grup en importància quantitativa l'integren els bols i copes amb llistell, àpodes o amb peu atrofiat, es tracta de vuit peces Hayes 91 (Là. 3, núm. 13-15) -de les quals una és una Hayes 91A, una altra una 91B, i una tercera una variant Atlante XLVIII-16-, 1 peça de la forma Hayes 99 (Là. 3, núm. 16) i 1 peça de la forma Fulford 40 (Là. 3, núm. 17); també hi varen aparèixer diversos fragments informes de t.s. africana D amb decoració estampada (Là. 3, núm. 18-21). La resta de produccions ceràmiques de taula es corresponen perfectament amb la cronologia que aporten els vasos de t.s. africana D: d'origen gàl·lic hi varen aparèixer dues vores de Lucente de la forma Lamb. 1/3 (Là. 3, núm. 28-29), fragments de D.S.P. grisa de les formes Rigoir 3 (Là. 3, núm. 22) i Rigoir 18 (Là. 3, núm. 23-24), un fragment de tapadora (Là. 3, núm. 25), un altre de cassola (Là. 3, núm. 26), i un fragment informe de D.S.P. taronja amb decoració estampada (Là. 3, núm. 27); també hi va aparèixer t.s. hispànica tardana, un fragment de la forma 37 (Là. 3, núm. 30) i una vora que imita la forma Hayes 61 de la t.s. africana D (Là. 3, núm. 31). De ceràmica comuna varen aparèixer fragments de ceràmica pintada baiximperial (Là. 3, núm. 32-33), ceràmica comuna africana (Là. 4, núm. 1-3), ceràmica co-

munica africana de pasta groga (Là. 4, núm. 4-8), ceràmica comuna romana (Là. 5 núm. 1-3) i diverses vores de morter (Là. 5 núm. 4-5). La producció més abundosa, d'altra banda, és la ceràmica de cuina africana: les cassoles (28 en total) inclouen les formes Lamb. 9b (3 peces), Lamb. 9A (2 peces; là. 5, núm. 6-7), Lamb. 10A (7 peces; là. 5, núm. 8-12), Lamb. 10B (1 peça), Ostia IV-1 (3 peces; là. 5, núm. 15), Ostia IV-51 (Là. 5, núm. 13-14) i Ostia III-267 (12 peces; là. 5, núm. 16-17); entre els plats/tapadora (35 peces) destaquen en particular les formes Ostia I-261 (12 peces), Ostia I-18 (1 peça), Ostia IV-59 (1 peça), Ostia IV-61 (1 peça), Ostia II-302 (Là. 5, núm. 18) i Ostia III-332 (Là. 5, núm. 19-21 i Là. 6 núm. 1-2). També hi va aparèixer ceràmica de cuina romana (Là. 6, núm. 5) i força ceràmica grollera de cuina (Là. 6, núm. 6-18). Quant a les àmfores (13 peces) són majoritàriament africanes (7 peces), n'hi ha dels tipus Keay III (Là. 7, núm. 4), Keay V (Là. 7, núm. 5), Keay XXV (Là. 7, núm. 6-8) i Keay LXII A i Q (Là. 7, núm. 9-10 respectivament); d'àmfores bètiques (4 exemplars) n'hi ha dels tipus Keay XIII A i C (Là. 7 núm. 1-2 respectivament i Keay XXIII (Là. 7 núm. 3); altres dues àmfores ho han pogut ser identificades (Là. 7, núm. 11-12). Hi aparegué també un fragment de pàtera de pedra negra (Là. 7, núm. 13), possiblement basalt, així com varis fragments de marbre blanc decorats que deurien de correspondre a una escultura. Destacar també el conjunt de petites monedes, una vintena, entre les quals s'han identificat peces de Constantí I, Constant, Contanci II, Julià i Valentinà I. També hi va aparèixer material residual divers: fragments de t.s. africana A de les formes Lamb. 2a, Lamb. 2b, Lamb. 3b1, Lamb. 3b2, Lamb. 4/36 i Hayes 147; fragments de t.s. africana C de les formes Lamb. 40 bis (Là. 3, núm. 1) i Lamb. 41 (Là. 3, núm. 2). Pels fragments de t.s. africana D i pels fragments de llavis d'àmfores apareguts la datació d'aquest farciment seria del darrer quart del segle V dC

UE 3. Empedrat, localitzat ja a les cales 1, 2 i 3, situat a l'angle SE de la cala.

Cala núm. 5. Fou l'única que s'obri en el pati, al costat del mur de separació del solar amb el de l'habitatge del darrera, feia 3'20 x 2'80 m.

UE 1. Estrat d'època moderna on hi va aparèixer una moneda de Felip III/IV (1612-1640) i una altra de l'Arxiduc Carles (1707-1711).

UE 2. Estrat d'època moderna on hi varen aparèixer diverses monedes de Joana i Carles V (1523-1547) i un senyal de plom.

UE 3. Estrat que també farcia la claveguera romana UE 6. Entre els materials arqueològics més representatius exhumats hi ha fragments de t.s. africana A de les formes Hayes 3, Hayes 8, Hayes 9, Hayes 14A, Hayes 14B, Hayes 27, Lamb. 8, Lamb. 9a2, Lamb. 9b i Lamb. 13; i fragments de t.s. africana C de la forma Lamb. 40 bis. També hi ha fragments de vasos de t.s. Narbonesa B de la forma Lamb. 9 i de Lucente de la forma Lamb. 1/3B. Entre la ceràmica de cuina africana hi ha les formes Lamb. 10A, Lamb. 10B, Ostia I-261, Ostia I-273, Ostia II-312, Ostia III-267 i Ostia III-324. Quant a àmfores, hi ha vores de les formes Almagro 50 (segons Keay aquesta forma apareix en els jaciments catalans a finals del segle III dC), Keay VI (no apareix a Empúries i per tant seria posterior al 280 dC), Dressel 7/11, Dressel 2/4, Gauloise 4, Dressel 20 i Beltrán IIA. També hi varen aparèixer tres monedes ibèriques. Per la presència de la Lucente i de les àmfores de la forma Keay VI, tipus ceràmics que no apareixen a Empúries i per tant serien posteriors al 280 dC, i de les àmfores de la forma Almagro 50, que segons Keay apareixen en els jaciments catalans a finals del segle III dC, es pot datar aquesta UE cap a finals del segle III dC o a inicis del segle IV dC.

UE 4. Localitzat sota de la UE 3, estava tallat per una fossa moderna. Entre els materials arqueològics recuperats hi ha fragments de

ceràmica campaniana A tardana de la forma Lamb. 31 (Là. 8, núm. 1); de ceràmica campaniana del grup B de les formes Lamb. 1 (Là. 8, núm. 2-3), Lamb. 2 (Là. 8, núm. 4-6), Lamb. 3 i Lamb. 5 (Là. 8, núm. 7); i també ceràmica aretina de vernís negre (Là. 8, núm. 8). Quant a imitacions de la ceràmica de vernís negre hi ha un fons decorat amb estampilles (Là. 8, núm. 9) i un fragment de vora amb decoració incisa (là. 8, núm. 10) -ambdues amb pasta grisa i el fons amb restes d'un vernís grisós. També aparegueren fragments de vasos de ceràmica comuna ibèrica (Là. 8, núm. 11-13), ceràmica grisa ibèrica (Là. 8, núm. 15-16) i un pom de tapadora de ceràmica ibèrica pintada (Là. 8, núm. 14). De ceràmica italo-megàrica se'n va trobar un fragment decorat amb una cara possiblement de gorgona (Là. 9, núm. 1). També s'hi exhumaren fragments de t.s. itàlica: un és el fons d'una gran pàtera amb diversos segells dels quals n'hem pogut llegir un amb la inscripció PRIAMUS SESTIUS (Là. 9, núm. 4), un altre és de la forma Pucci XXXI (Là. 9, núm. 2) i un tercer de la forma *Conspectus* 22 (Là. 9, núm. 3), que apareixen vers el 20 aC. També aparegueren fragments de ceràmica de parets fines, un de la forma *Mayet* III (là. 9, núm. 5) i altres amb decoració d'espines (tipus de decoració que apareix en el darrer quart del segle I aC); fragments de lànties de volutes (apareixen en el darrer quart del segle I aC); diversos fragments de ceràmica de cuina itàlica, entre els quals hi ha la forma *Aguarod* 3/Luni 1 (Là. 9, núm. 6), la cassola *Vegas* 14 (Là. 9, núm. 9-10), la tapadora *Aguarod* 3/*Celsa* 80.8145 (Là. 9, núm. 7-8) i l'olla de la forma *Celsa* 79.28 (Là. 9, núm. 11); i ceràmica de cuina romana (Là. 9, núm. 12-13). Quant a àmfores hi havia llavis d'àmfora de les formes *Dressel* 1, *Dressel* 1/*laietana* (Là. 9, núm. 14), *Pasqual* 1 (Là. 9, núm. 15-16) i *Dressel* 2-4. Per últim comentar la troballa d'un *pondus* (Là. 9, núm. 17) i de dues monedes ibèriques, una d'*Ausesken* i una altra d'*Ilirta*. Tot aquest material permet datar aquesta UE en època augustiana, vers l'últim decenni del segle I aC.

UE 5. Fossa moderna.

UE 6. Claveguera romana de grans dimensions que es descriurà més endavant en parlar dels resultats de la segona intervenció.

UE 7. Claveguera romana, sembla que domèstica, que desguassava a la claveguera UE 6. Estava en tan mal estat de conservació que va ser impossible de descriure-la.

Cala núm. 6. S'obrí en el passadís que comunicava l'entrada a l'habitatge amb les diferents habitacions, feia 3'20 x 0'90 m.

UE 1. Estrat de formació moderna on hi va aparèixer una moneda de Felip III (1612-1619).

UE 2. Empedrat, ja localitzat a les cales 1 a 4, situat a la part S de la cala.

UE 3. Fonament d'un mur, construït sobre l'empedrat UE 2.

UE 4. Paviment d'*opus signinum* que ocupava gairebé tota la cala i presentava una falla més o menys rectangular que després es comprovà que corresponia al lloc per on havia discorregut el fonament d'una de les parets laterals del cos central de la petita construcció romana que més endavant es descriurà.

Les sis cales, doncs, varen posar al descobert diverses restes d'estructures d'època romana i moderna que llavors resultaren de difícil interpretació per la reutilització que es féu a Mataró durant els segles XV, XVI i XVII d'estructures romanes (parets i paviments) per a edificacions modernes. En aquesta

excavació no fou fins que s'enderrocà l'edifici modern i se n'extragué la runa que fou possible de posar degudament en connexió les diferents restes aparegudes i interpretar-les correctament.

Un cop extreta la runa procedent de l'enderroc de l'edifici modern es procedí a realitzar la segona intervenció; la neteja del solar posà al descobert la planta d'una construcció romana de petites dimensions, que interpretarem més endavant, i permeté l'excavació de la continuació de la claveguera romana que ja havia estat documentada en la cala 5-la UE 6.

D'aquest nou tram de claveguera romana se'n pogueren excavar 6'20 m de llargada, un dels quals pel dessota de l'empedrat que ja havia estat documentat en les diferents cales de la primera intervenció; així doncs, si a aquests 6'20 m s'hi afegeixen els 1'40 m de la cala 5 i els 1'60 m que no es pogueren excavar entre la cala i aquest nou tram, el tram sencer de claveguera romana descoberta hagués fet 9'20 m. Estava bastida directament sobre la terra verge, sense farciment entre els murs i la seva trinxera de fonamentació, i discorria en direcció NO/SE amb un pendent aproximat del 2'60%. Les parets, de 0'36 m de gruix i una alçada màxima conservada de 0'56 m, estaven fetes amb pedres petites sense treballar i trossos de ceràmica grollera (*tegulae* i fragments d'àmfores itàliques) units amb calç; el fons estava fet amb *tegulae* de 0'60 x 0'48 m; i l'amplada de la claveguera era de 0'44 m. Cal destacar que, en endinsar-se pel dessota de l'empedrat, la coberta de la claveguera era un encofrat de pedra i calç que feia volta i que les *tegulae* del terra havien estat substituïdes per lloses de pedra de dimensions similars; entre el punt més alt del sostre i el terra de la claveguera hi havia una distància de 0'84 m.

En l'estrat que farcia la claveguera va aparèixer gran quantitat de material arqueològic: t.s. africana A de les formes Hayes 7B, Hayes 8A, Hayes 9A, Hayes 9B, Hayes 10A, Hayes 14, Hayes 31, Lamb. 3, Lamb. 3b1, Lamb. 3c1, Lamb. 4/36, Lamb. 8, Lamb. 9a2, Lamb. 9A, Lamb. 9b, Lamb. 23, Ostia I-30 i Ostia I-57, característiques de la segona meitat del segle II dC i primera meitat del III dC; t.s. africana C de les formes Hayes 45A, Hayes 48A i Hayes 50, l'aparició de les quals es data vers 235 dC i perdurà fins el segle V dC; varen aparèixer també alguns fragments de t.s. narbonesa B i Lucente (la darrera apareix a finals del segle III dC). Pel que fa a ceràmica de cuina africana, estava abundantment representada per les formes Lamb. 9, Lamb. 10A i Lamb. 10B, Ostia I-17, Ostia I-

261, Ostia I-262, Ostia I-264, Ostia I-271, Ostia I-273, Ostia I-278, Ostia II-310, Ostia II-312, Ostia III-267, Ostia III-324, Ostia III-331 i Ostia III-332. Quant a àmfors, cal destacar diverses peces mauritanes força senceres del tipus Keay I-B, propis de la segona meitat del segle III dC, i llavis de la forma Keay I-A; també hi havia llavis d'àmfors nord-africanes de les formes Keay V, Keay VI i Keay XXV-G, d'àmfors bètiques de les formes Keay XIII-B, Keay XVI-A i Dressel 20, d'àmfors gal.les de la forma Dressel 30 i tarraconeses de la forma Dressel 2-4. Per últim comentar la troballa de tres monedes, la més moderna de les quals correspon a l'emperador Gal·liè (259-268 dC) i essent les altres dues inclassificables. El material més modern ens data aquest estrat de finals del segle III dC o a començaments del IV dC. L'estudi d'aquest material i les corresponents làmines poden veure's en l'annex núm. 2 d'aquest treball.

La petita construcció romana apareguda estava bastida al damunt de l'empedrat ja esmentat i documentat en les diferents cales, que estava fet amb morter de pedra i calç i conservat en un tram de 8'00 x 5'00 m i que sembla que continuava pel dessota dels fonaments de la finca veïna (El Carreró núm. 47) i del carrer actual. Aquesta edificació constava de tres cossos, un de central de forma rectangular, de 4'00 x 2'50 m i amb paviment d'*opus signinum*, i dos de laterals de forma absidial de 3'00 x 1'60 m cadascun, un d'els quals conservava encara un paviment d'*opus signinum*; el gruix de les parets del cos central era de 0'46 m i el de les parets dels cossos laterals de 0'30 m. A les parets dels cossos laterals s'observava la presència de quatre carreus de pedra que deuriem formar una mena de costellam. Cal destacar també que la paret divisòria entre el cos central i els cossos laterals estava feta amb blocs de pedra arenisca de Montjuïc.

Al cantó est de la construcció, sobre l'empedrat, hi havia al terra els senyals de dues columnes circulars de 0'48 m, possiblement fetes amb *semilateres* recoberts amb un enlluït, la disposició dels quals fa suposar que n'hi deuria haver hagut quatre.

En el cos lateral al NE de la construcció, en haver desaparegut el paviment, es podia veure la mitja volta del sostre de la claveguera que hi passava pel dessota.

Les fases documentades

Deixant de banda les d'època moderna, es detectaren les següents fases:

Fase 1: època tardorepublicana.

Corresponia a aquesta fase la UE 4 de la cala 2. L'absència de material arqueològic amb cronologia precisa no ens permet de datar-la. Per cronologia relativa ha de ser anterior a la de la UE 3 de la cala 2.

D'aquesta fase seria també la UE 3 de la cala 2; la presència majoritària de ceràmica campaniana del grup B, acompanyada d'algun fragment de ceràmica campaniana A tardana i l'absència de t.s. itàlica, ens permet fixar la cronologia entre el 75-40/30 aC.

Per últim, ha de correspondre també a aquesta fase la construcció de la xarxa del clavegueram.

Fase 2: època d'August.

Durant el principat d'August es deuria de bastir l'empedrat i la construcció romana aparegudes, coincidint amb unes reformes de més gran abast. Aquesta construcció romana va ser la causa de l'amortització de la claveguera secundària UE 8 de la cala 2, que anava a desguassar a la principal.

També seria d'aquesta època la formació de la UE 4 de la cala 5. L'aparició en aquesta fase de t.s. itàlica de les formes Pucci XXXI i *Conspectus* 22 i d'àmfora tarraconense de la forma Dressel 2-4 ens permet de datar-la en el darrer decenni del segle I aC.

Fase 3: primera meitat del segle II dC

Correspondria a aquesta fase l'estrat UE 2 de la cala 3 que amortitzava l'empedrat i potser també la construcció romana. Com a ceràmica més moderna podem esmentar la presència de fragments de vasos de t.s. africana A de la forma Lamb. 19 i fragments de ceràmica de cuina africana de les formes Hayes 23/Lamb. 10, Ostia I-15, Ostia II-303, Ostia III-267 i Ostia III-332. Tot aquest material, associat a força material datable en el segle I dC, ens permet situar aquesta UE en la primera meitat del segle II dC.

Fase 4: finals del segle III dC/inicis del IV dC

Correspondria a aquesta fase l'amortització de la claveguera romana del *cardo maximus*. Disposem de dos estrats: la UE 3 de la cala 5 i el farciment de la claveguera principal excavat en la segona intervenció. La presència de Lucente i d'àmfors Keay I-B, Keay VI, Keay XVI-A i Keay XXV, ens permetria de datar aquest farciment cap a finals del segle III dC/inicis del IV dC.

També correspondria a aquesta fase la UE 2 de la cala 2. Dels materials arqueològics recuperats (un fragment de t.s. africana C de la forma Hayes 50/Lamb. 40 bis, un fragment de llàntia de disc de la forma Deneauve VIII-D, un fragment de ceràmica de cuina africana de la forma Lamb 9A, llavis d'àmfores bètiques de les formes Keay XIII i Keay XVI i un llavi d'àmfora africana de la forma Keay XXV) es dedueix que es va formar molt a finals del S. III dC o a començaments del IV dC. Aquest estrat cobria part de l'empedrat.

Fase 5: segle V dC

D'aquesta època no va aparèixer cap estructura, sols es trobà un potent farciment, la UE 2 de la cala 4, que cal datar del darrer quart del segle V dC. Si bé la datació de la majoria de les formes de t.s. africana D correspon a les dècades centrals dels segle V dC (cas de les variants de la forma Hayes 61 o Hayes 67), n'hi ha d'altres que se situen perfectament entre aquestes dates i la segona meitat/finals del segle V dC; en particular, la cronologia de la forma Fulford 40 (475/500-530) ens situa l'estrat en el darrer quart del segle.

Interpretació de l'excavació

Cap a mitjans/tercer quart del segle I aC es construí la claveguera del *cardo maximus* de la ciutat d'Iluro, que discorria aproximadament en direcció NO-SE. També deurien correspondre a aquesta mateixa època les dues clavegueres secundàries que hi desguassaven.

Quant a la construcció romana bastida sobre l'empedrat, pensem que possiblement ens trobem davant d'una font monumental que estaria situada al bell mig del *cardo maximus*. L'existència d'aquest petit monument situat al centre del carrer, construït al dessorre d'un empedrat més extens que no pas la seva pròpia planta així com la situació en planta del propi carrer, ens fan pensar que no devem estar gaire lluny del *forum* d'Iluro i que el carrer deuria estar empedrat, com a mínim en aquest tram.

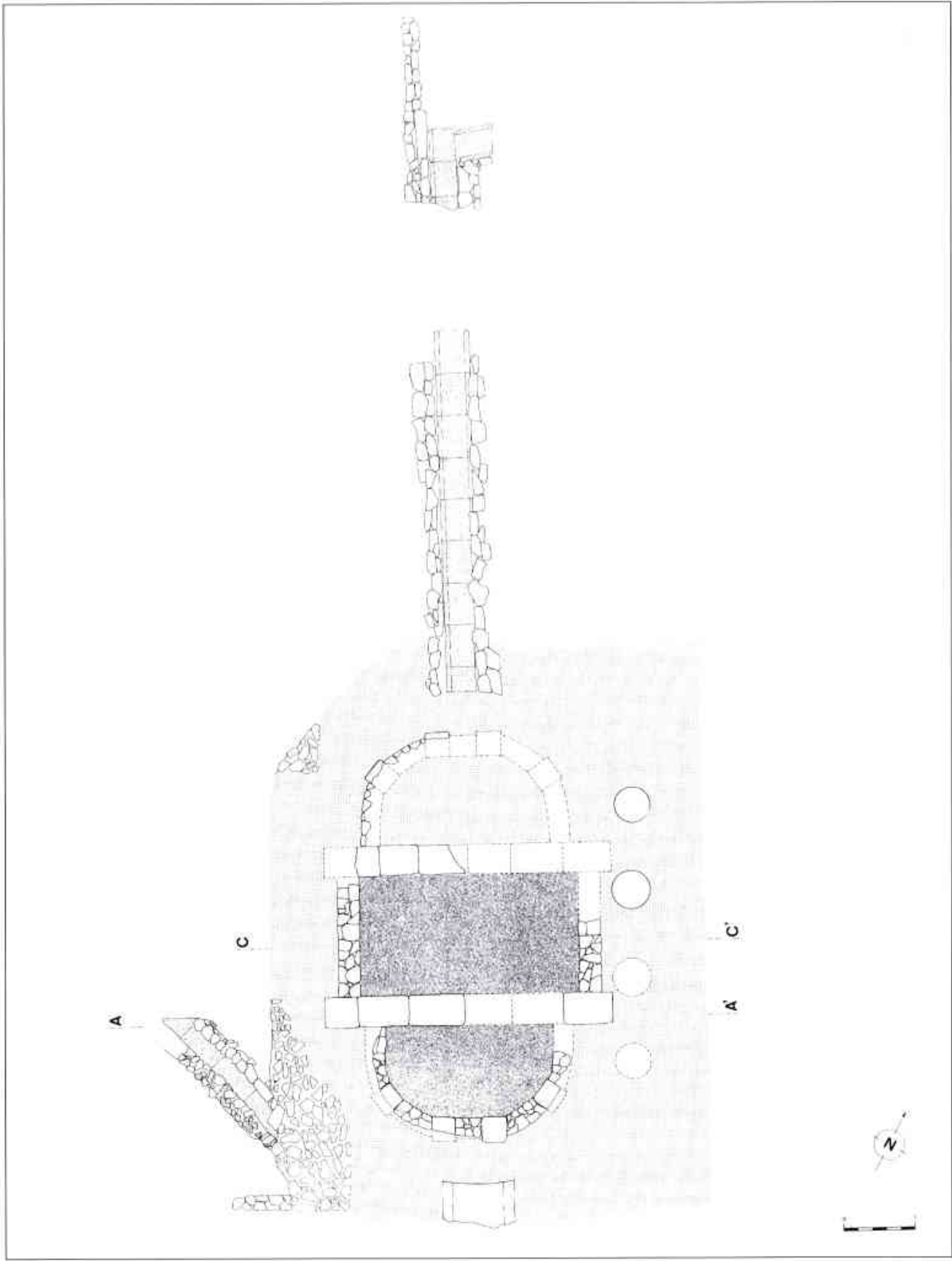
Com que en construir-se la base d'aquest petit monument s'amortitzà una claveguera secundària que desguassava a la principal, creiem que aquesta font no es construí en els moments fundacionals de la ciutat sinó en unes reformes fetes, tal vegada, per embellir la zona propera al *forum* en època d'August. Per bastir aquesta construcció calgué reforçar l'estructura de la claveguera del *cardo maximus*, per

això foren substituïdes les *tegulae* del terra per lloses de pedra de dimensions semblants i el sostre se substituï per una volta feta amb encofrat de pedra i calç.

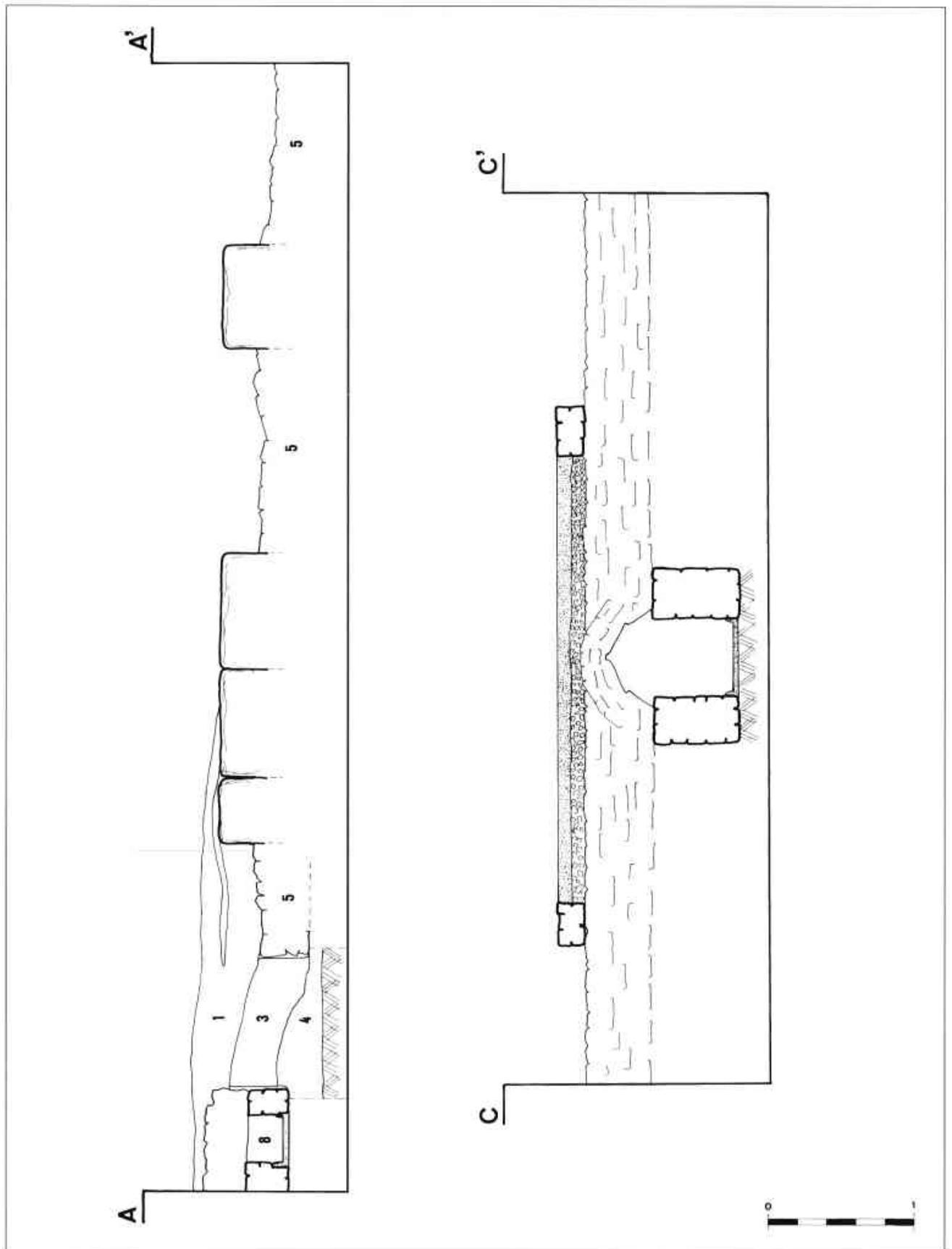
Pel que fa al moment en el qual s'amortitzà la font, es fa difícil de poder precisar. Tenim constància d'un estrat de la primera meitat del segle II dC que cobria una part de l'empedrat i d'un altre estrat de finals del segle III dC o de començaments del segle IV dC que cobria una altra part del mateix empedrat, a l'altra costat de la font.

L'amortització de la claveguera principal, d'acord els materials apareguts en el seu farciment, s'ha de situar cap a finals del segle III dC o inicis del IV dC. El fet que la claveguera d'un dels carrers principals de la ciutat romana -el *cardo maximus*- s'abandoni podria ser un indicatiu eloqüent de profunds canvis.

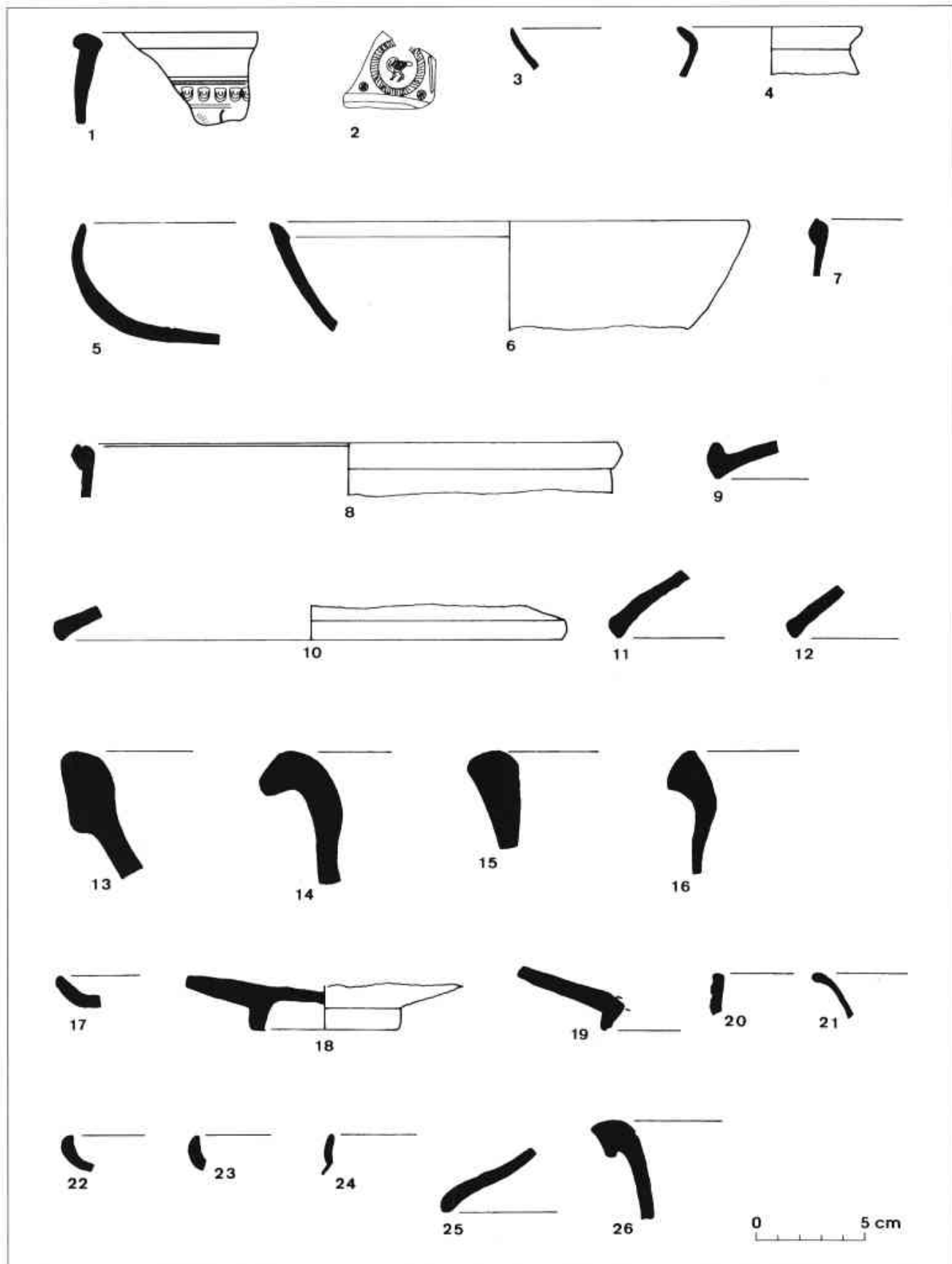
Durant el segle V dC tenim constatada l'existència d'alguna mena d'activitat en aquest indret per l'acumulació de restes domèstiques localitzades en el sondeig de la cala 4 -la UE 2-, si bé no hi ha cap estructura amb la qual pugui relacionar-se. Les característiques de formació i cronologia d'aquesta UE fan pensar que es tracta del mateix nivell d'amortització del *cardo* excavat el 1989 a Can Puig -la UE 2003- i el 1987 a la recolzada del Carrer d'En Pujol -la UE 24. Aquesta dada és important ja que demostra que l'amortització d'aquest sector del *cardo maximus* no és un fet parcial i que durant la 2a meitat del segle V, potser a a les darreries es produí una transformació important que afectà una gran part de l'estructura urbanística: com a mínim, a la part central i meridional d'Iluro.

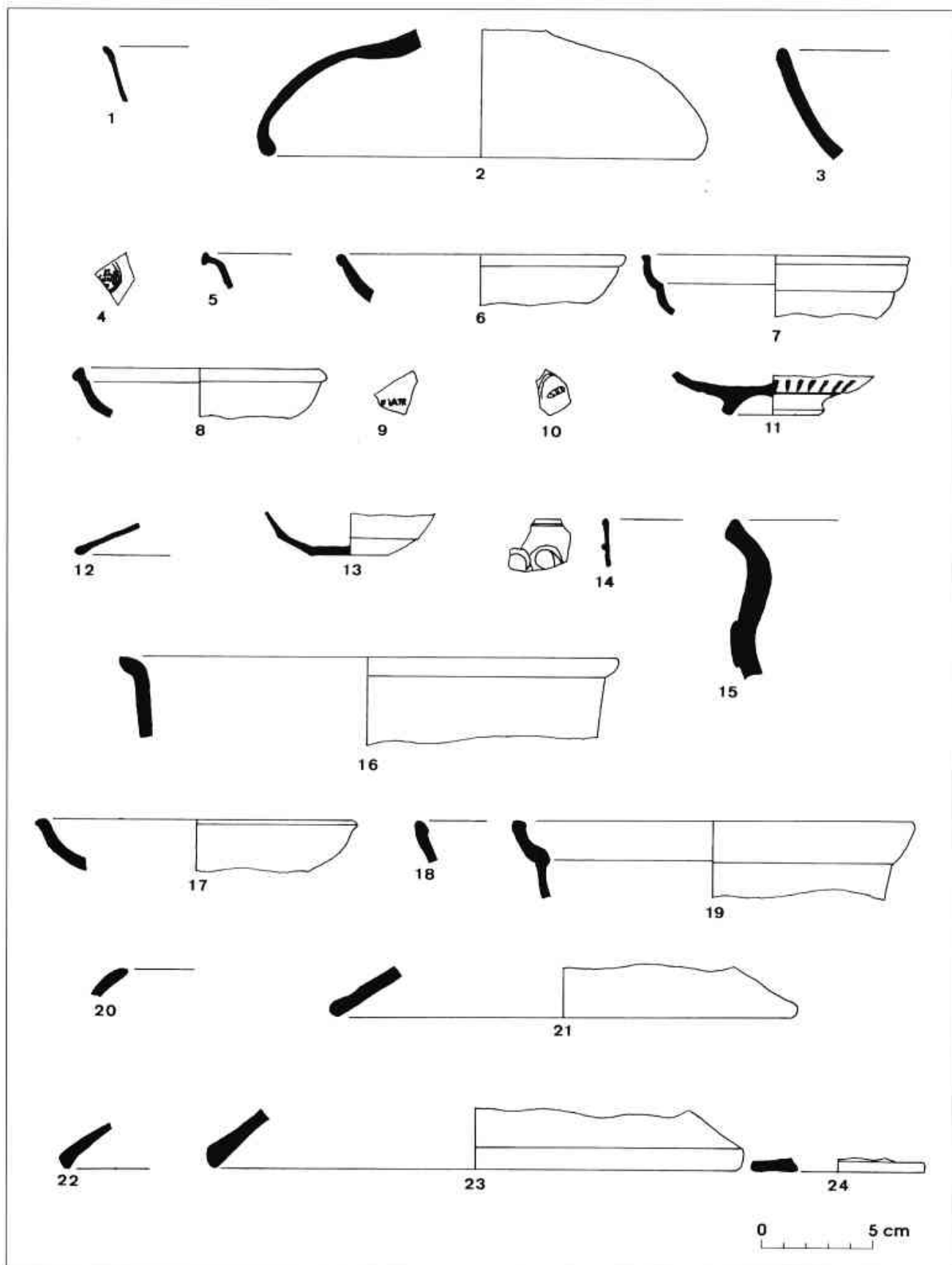
EL CARRERÓ 43-45.

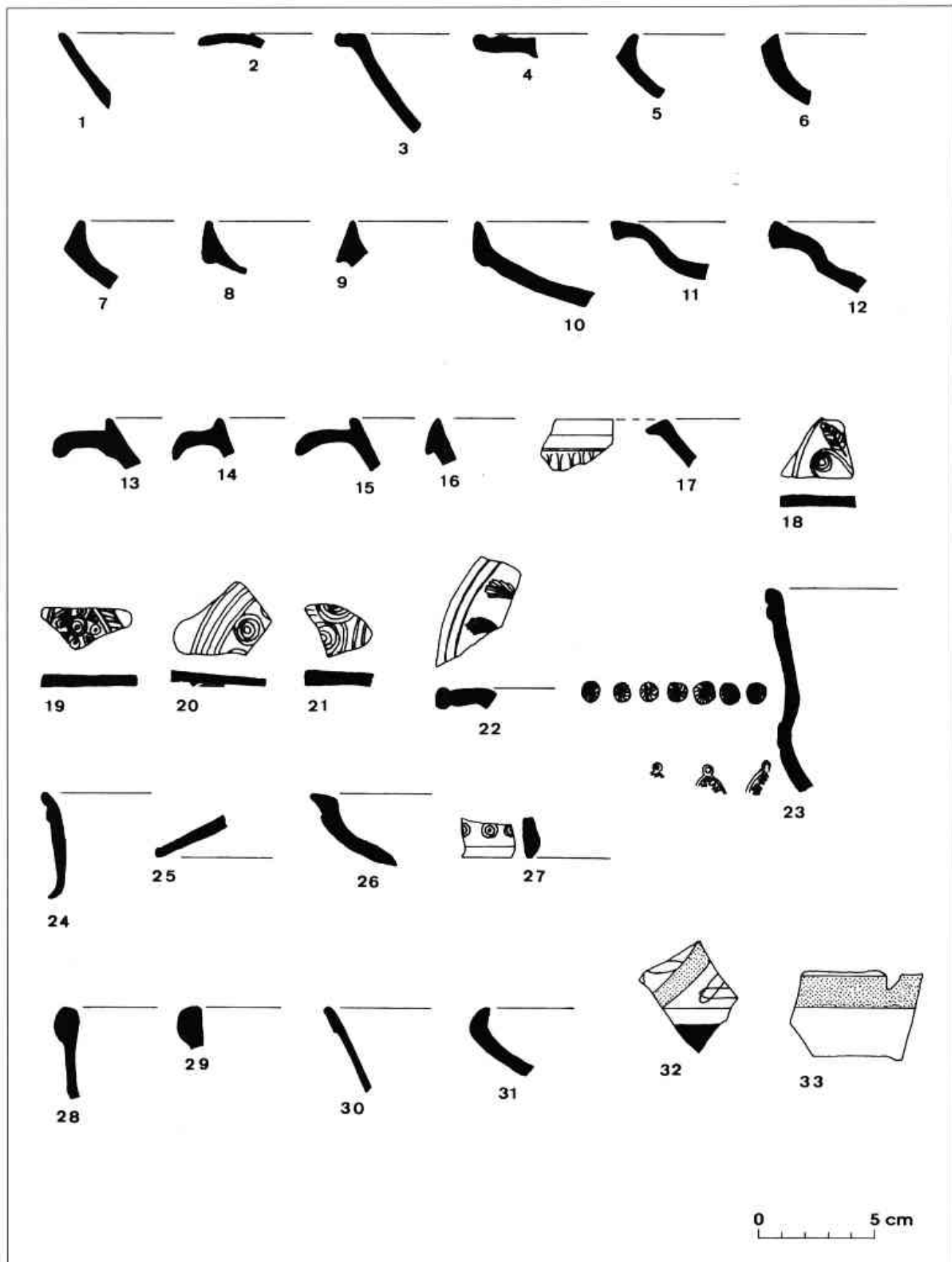
EL CARRERÓ 43-45.

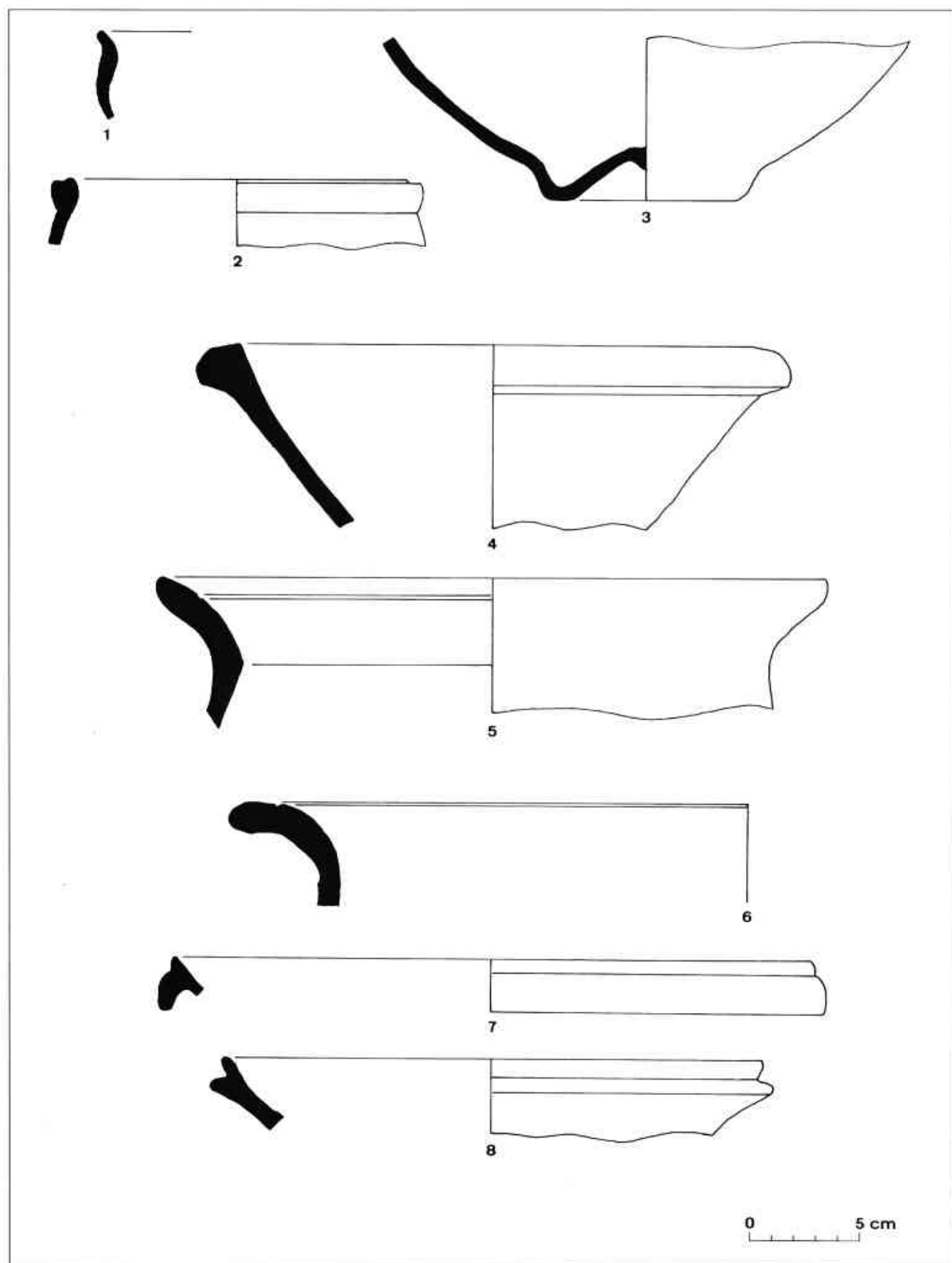
EL CARRERÓ 43-45. Làm. 1

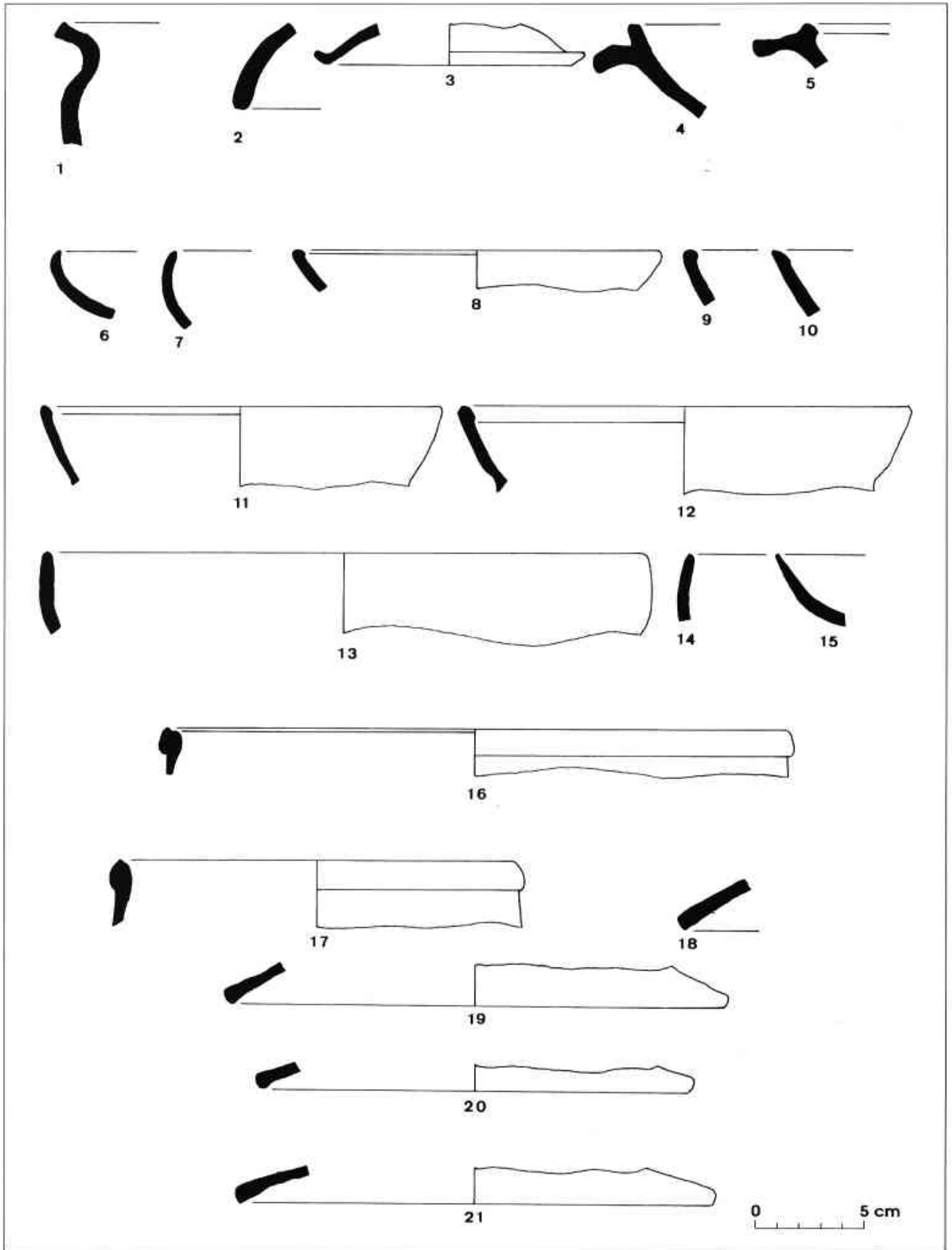
EL CARRERÓ 43-45. Lám. 2

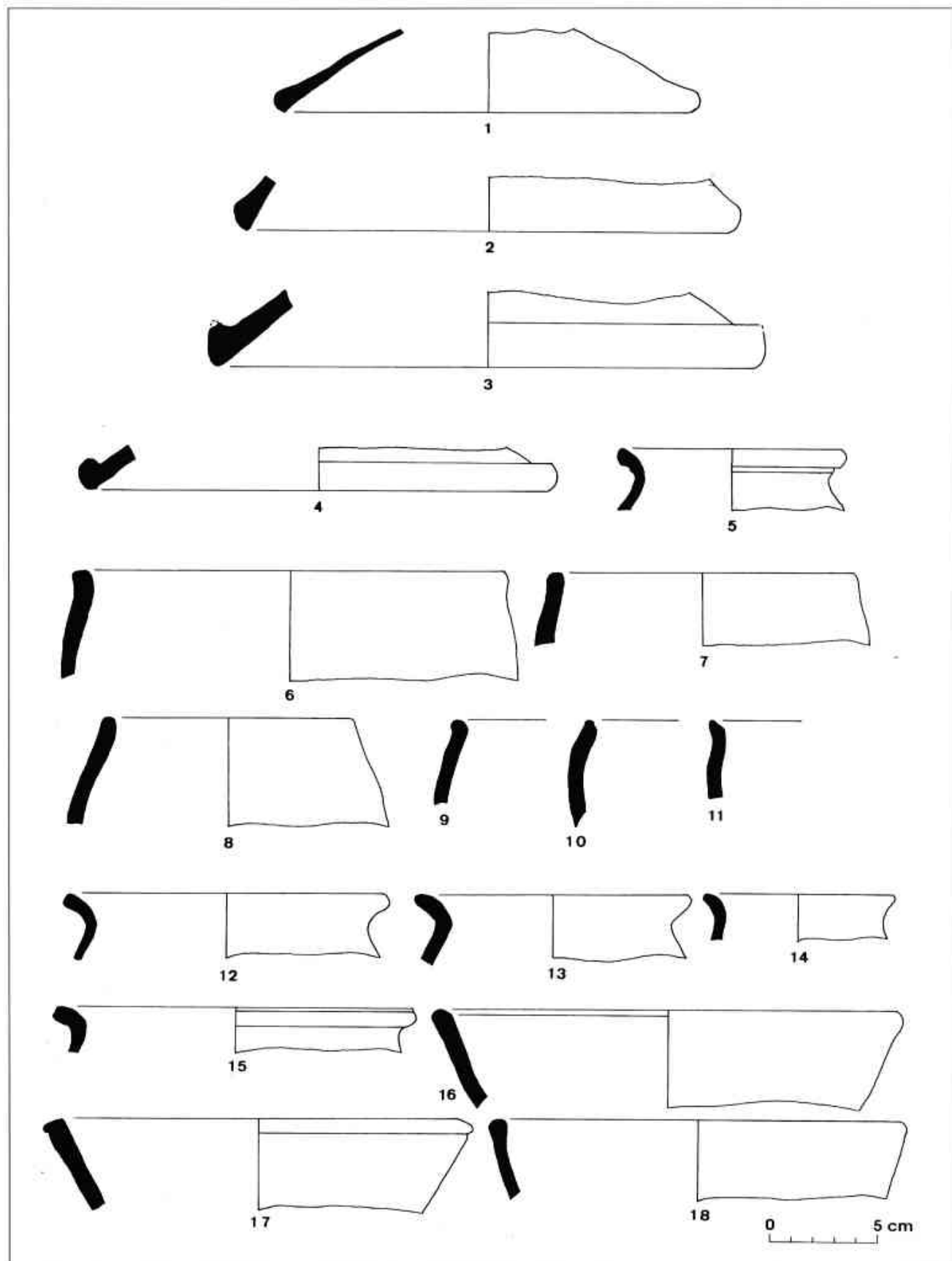
EL CARRERÓ 43-45. Lám. 3

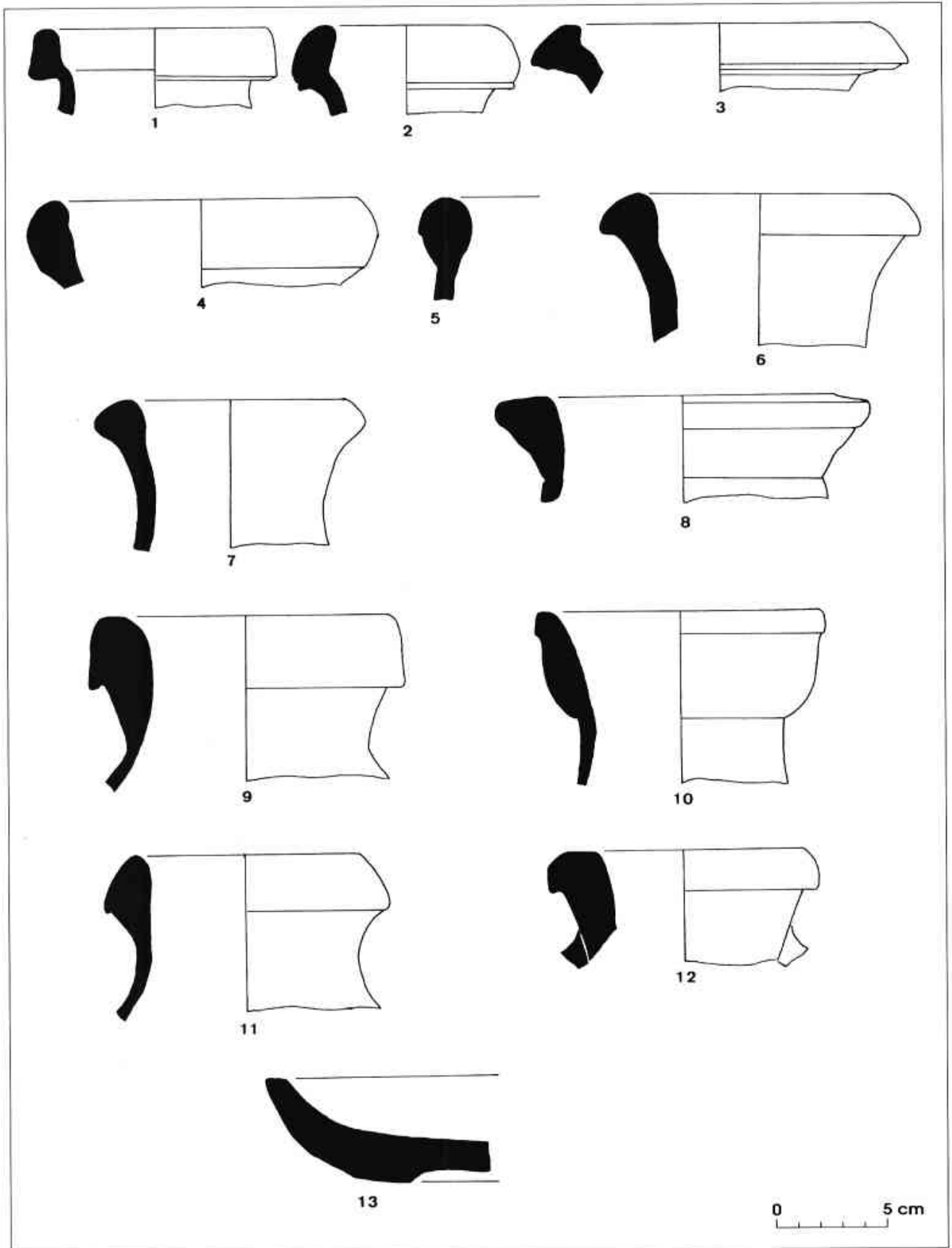
EL CARRERÓ 43-45. Lám. 4

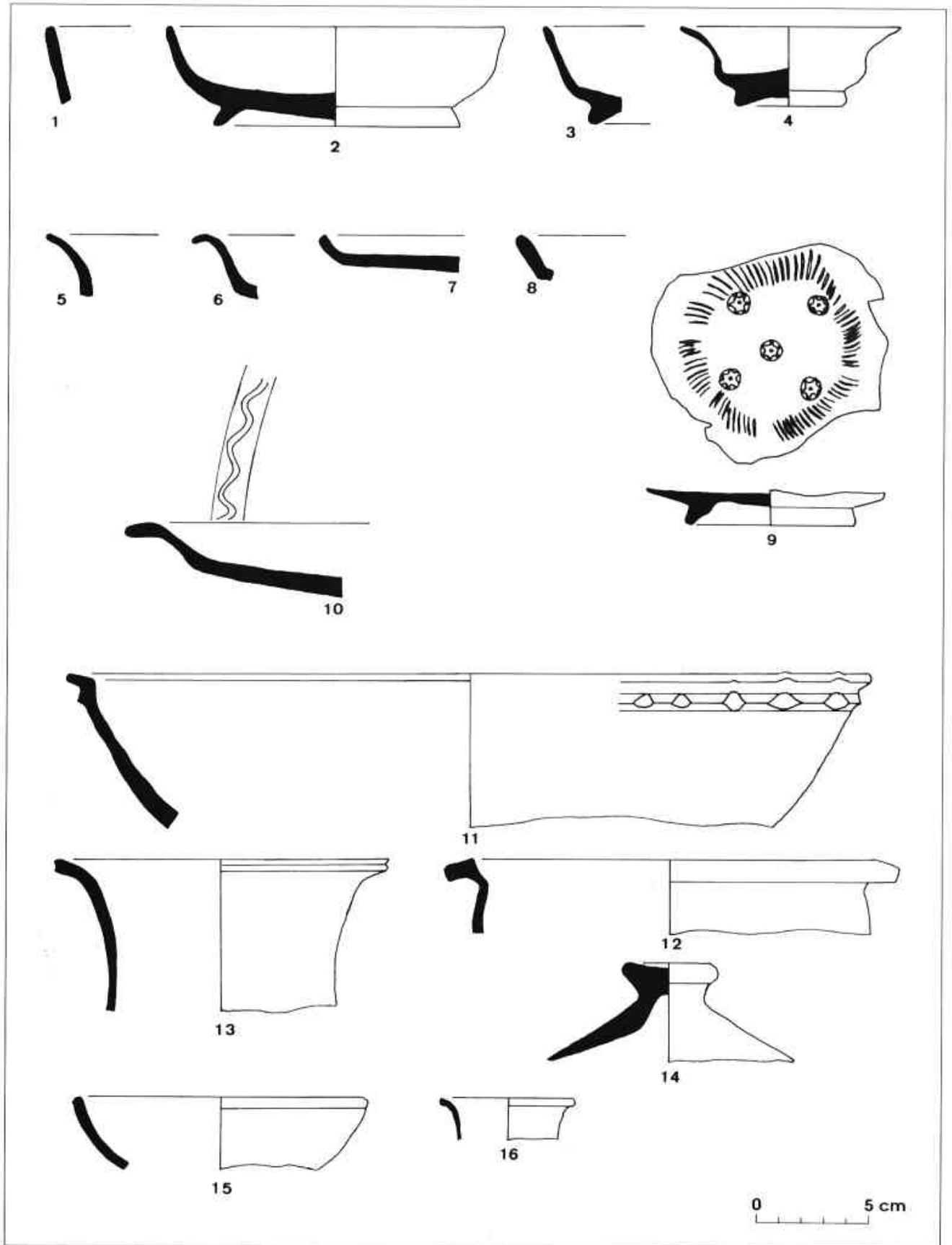
EL CARRERÓ 43-45. Làm. 5

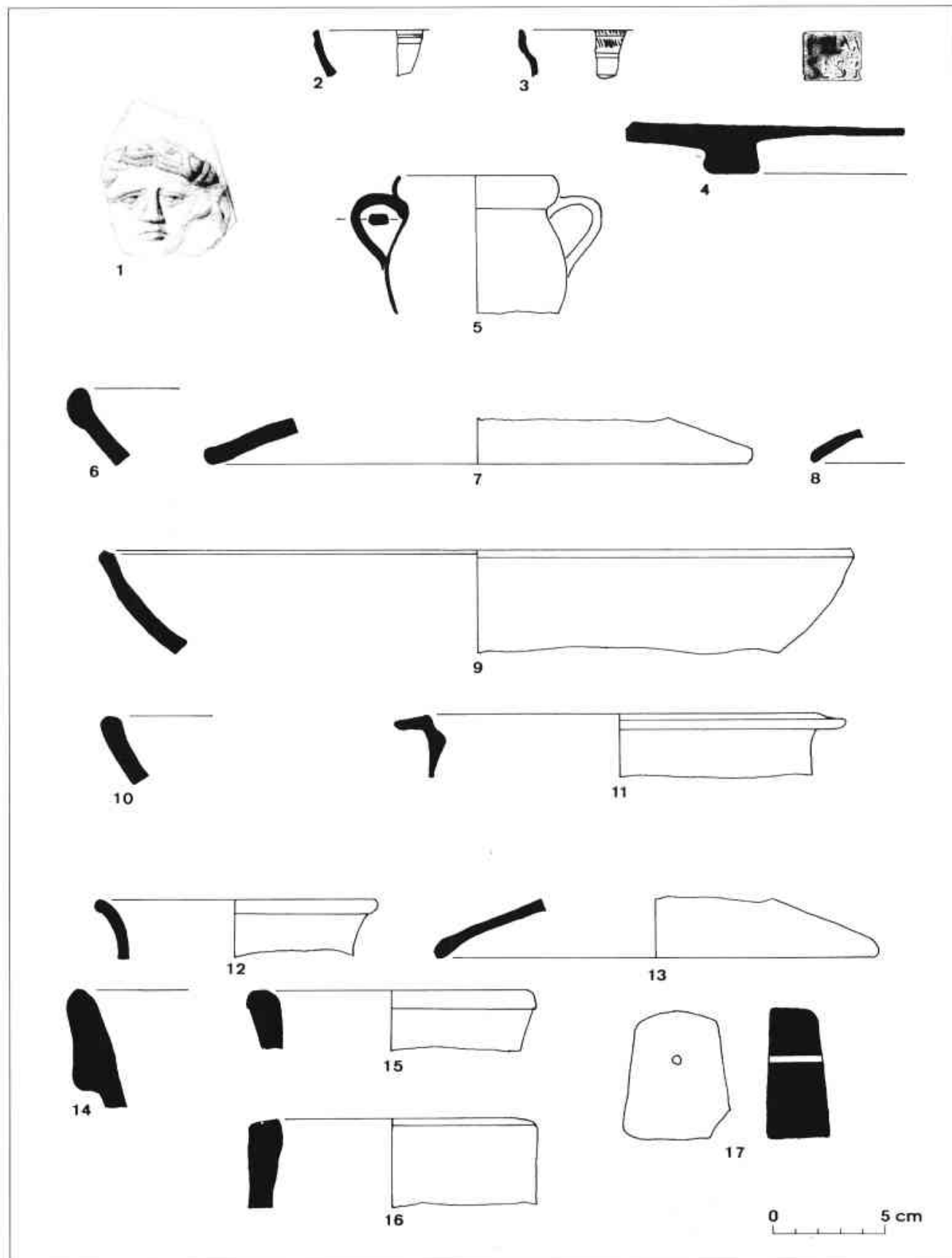
EL CARRERÓ 43-45. Lám. 6

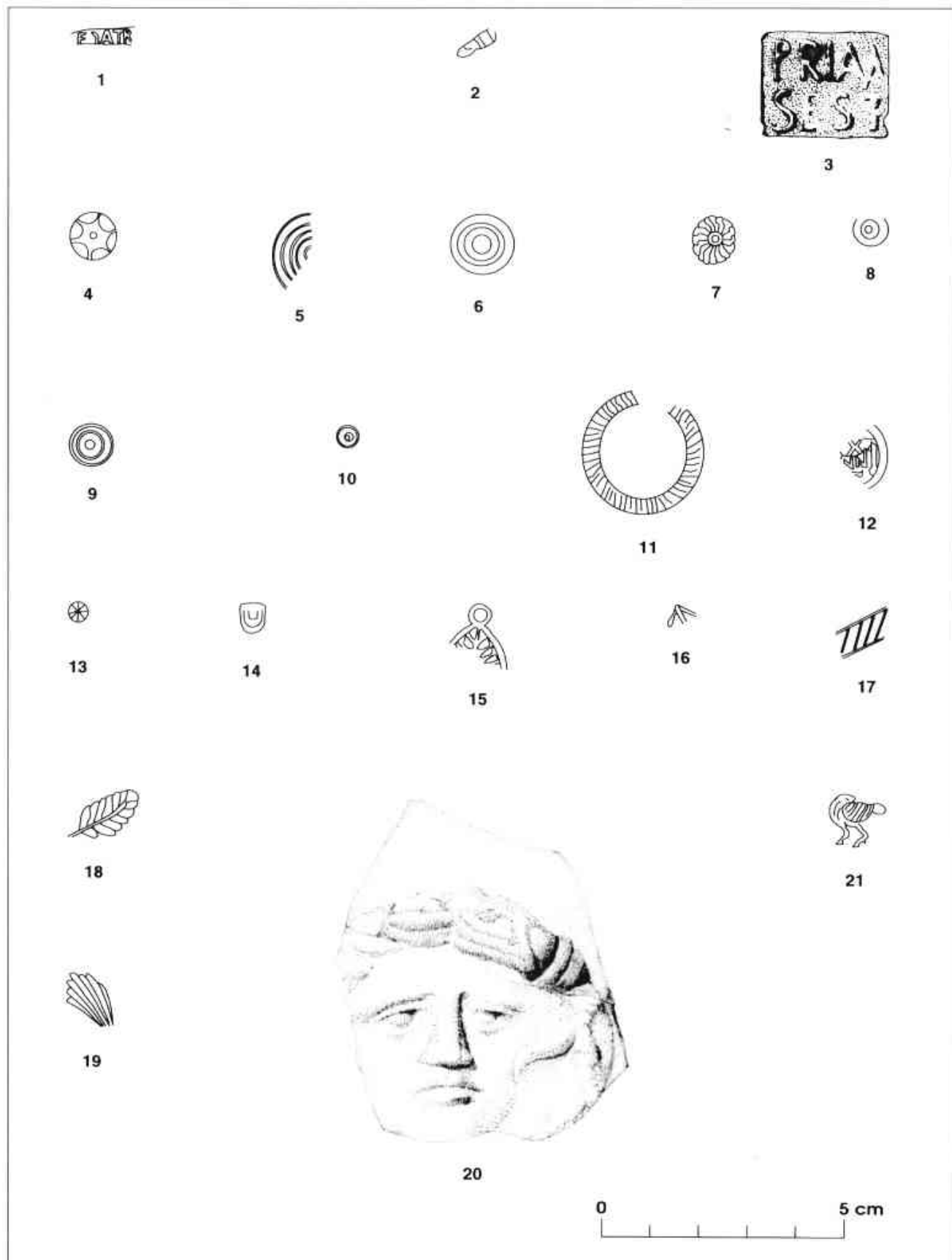
EL CARRERÓ 43-45. Lám. 7

EL CARRERÓ 43-45. Lám. 8

EL CARRERÓ 43-45. Lám. 9

EL CARRERÓ 43-45. Lám. 10

2.5.- EL CARRERÓ NÚM. 47

L'excavació. El material arqueològic.

L'any 1990 es va sol·licitar llicència municipal per a enderrocar l'edifici vell que hi havia en el solar núm. 47 d'El Carreró per a construir-ne un de nou; com que el solar està situat dins del perímetre que llavors assenyalava l'expedient per a la declaració com a Bé Cultural d'Interès Nacional (Zona Arqueològica) a favor del jaciment de la ciutat romana d'Iluro, es va haver de realitzar una excavació arqueològica prèvia.

L'excavació la realitzà el Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya i fou dirigida per Joaquim García Roselló en una primera fase (4-30 de juny de 1990) i per Santiago Pérez Tort i Isabel Carpio Pérez en una segona fase (9-24 d'agost); l'equip d'excavació es completà amb dos peons cedits pel promotor de l'obra i alguns estudiants universitaris.

Un cop enderrocat l'antic edifici restà disponible per a excavar un solar d'uns 75'00 m². Per raons de seguretat no es pogué plantejar d'entrada l'excavació íntegra de tot el solar, per la qual cosa es dividí en tres sectors. El sector 1, que s'excavà durant la primera fase, ocupava la zona central del solar; el sector 2, que s'excavà durant la segona fase, coincidia amb un sector del pati posterior; i el sector 3, que també s'excavà durant la segona fase, era la zona propera a la façana. Cada un dels sectors s'excavà en extensió, excepció feta d'una petita part del sector 1 que no s'excavà per raons de seguretat.

La informació extreta de les dues fases en que es realitzaren els treballs arqueològics es va unificar ja en la memòria dels treballs. En total es documentaren 116 unitats estratigràfiques.

UE 1. Estrat de terres argiloses toves. Fou el primer estrat intacte conservat després d'extreure la runa de l'enderroc de la casa. Hi varen aparèixer materials arqueològics de diverses èpoques, especialment abundant fou la ceràmica catalana: t.s. gal·lica de les formes Drag. 18, 27 i 37; t.s. africana A de la forma Lamb. 3a; t.s. africana D; ceràmica comuna ibèrica; ceràmica de cuina africana de la forma Ostia III-267; àmfora romana de la forma Dressel 2-4, àmfora tarraconense i àmfora africana; pisa catalana en verd i manganès; pisa catalana daurada; pisa catalana blava del segle XVI i «de la ditada»; terrissa catalana envernissada en verd, en marró, en groc i del tipus «La Bisbal»; terrissa catalana sense envernissar i terrissa catalana negra. Segona meitat del segle XIX.

UE 2. Mur modern fet amb pedres sense treballar, de mida petita i mitjana, amb abundant morter de ciment; feia 0'40 m de gruix i es conservava en una llargada de 2'10 m; s'assentava sobre un altre mur d'època romana. Es bastí dins de l'interestrat **UE 113**.

UE 3 i UE 4. Restes de dos murs moderns, fets amb maons lligats

amb calç i fang; feien 0'30 m de gruix i es conservaven en una llargada de 1'86 i 1'10 m respectivament; el segon mur estava força malmès. Es bastiren dins de l'interestrat **UE 114**.

UE 5-UE 8 i UE 118. Murs i paviment d'un cup modern de 2'18 x 1'38 m i 1'70 m de profunditat; els murs estaven fets mitjançant el sistema de l'encofrat, amb un reomplert de pedres petites sense treballar i fragments ceràmics i elements de construcció -bàsicament maons-, la cara interior estava revestida amb rajoles de terrissa envernissada en verd de 0'34 x 0'40 x 0'04 m; el paviment estava fet d'obra i tenia la superfície envernissada, era pla i en un dels angles tenia un petit dipòsit quadrat de 0'30 m de costat i 0'30 m de profunditat. Es bastí dins de l'interestrat **UE 118**. El cup estava amortitzat pels farciments **UE 24 i UE 31**; el primer era un estrat de terres sorrenques molt soltes i toves que també farcia la canalització **UE 13** i que contenia abundants restes de deixalles domèstiques i de fragments ceràmics (pisa d'Onda -Castelló- en blau i negre de la 2a. meitat del segle XIX, terrissa catalana envernissada en marró i del tipus «La Bisbal», terrissa de «à taches noires» d'Albisola, un fragment de bronze i un botó d'os), material que permet datar el farciment en la 2a. meitat del segle XIX; el segon era un estrat de terres sorrenques un xic dures on també hi havien abundants restes de deixalles domèstiques -bàsicament ossos- i en el qual no es trobà material ceràmic.

UE 9-UE 11. Murs d'un dipòsit modern de 0'60 m de profunditat, fets amb pedres de mida petita lligades amb morter de calç, feien 0'34, 0'24 i 0'26 m de gruix; els murs **UE 9 i UE 11** es conservaven en una llargada de 0'80 m i el **UE 10** en 1'34 m. El dipòsit es bastí dins de l'interestrat **UE 117**. El dipòsit estava amortitzat pel farciment **UE 25**, un estrat de terres argiloses soltes; entre el material arqueològic aparegut cal esmentar pisa catalana blava dels segles XV-XVI, pisa catalana daurada del segle XVI, terrissa catalana envernissada en tons verds i vermells, terrissa negra i algun fragment de vidre. El material ceràmic proporciona una cronologia de formació de l'estrat d'inicis del segle XVII.

UE 13. Canalització moderna de secció semicircular de 0'46 m de diàmetre i una llargada conservada de 1'40 m; feta amb morter i amb l'exterior arrebossat amb calç; desguassava al cup **UE 5-8** per un forat de 0'40 m de diàmetre. Estava feta dins de l'interestrat **UE 12**. Estava farcida per la **UE 24**.

UE 14. Mur modern fet amb pedres de mida mitjana i petita lligades amb morter de calç i fang; feia 0'40 m de gruix i es conservava en una llargada de 0'84 m. Es bastí dins de l'interestrat **UE 116**.

UE 15-UE 18 i UE 19. Murs i paviment d'un dipòsit modern; el mur **UE 15**, de característiques similars a les de la **UE 2**, estava parcialment desmuntat a manera de petita canal, feia 0'40 m de gruix i es conservava en una llargada de 1'32 m; els murs **UE 16 i UE 17** estaven fets amb pedres de mida petita, lligades amb fang i amb un lliscat interior també de fang, feien 0'20-0'24 m de gruix i es conservaven en una llargada de 1'32 i 0'54 m respectivament; el mur **UE 18** estava fet amb maons col·locats dempeus enganxats amb fang i amb la superfície interior lliscada també amb fang, feia 0'04 m de gruix i es conservava en una llargada de 0'70 m; el paviment, per la seva banda, tenia un pendent d'uns 20° i estava fet amb maons de 0'18 x 0'40 m. El dipòsit es bastí dins de l'interestrat **UE 115** i estava amortitzat pel farciment **UE 105**, un estrat de terres sorrenques soltes amb algunes clapes argiloses més compactes; de material arqueològic hi aparegué pisa blava de Paterna; pisa catalana daurada; pisa catalana blava i groga; pisa catalana blava «d'orles diverses», «de la corbata», «de la ditada» i semblant a la de «Poblet»; pisa catalana sense decorar; terrissa catalana envernissada en verd i en vermell; terrissa catalana negra i dos fragments de canya de pipa de ceràmica; el material trobat permet

datar l'amortització del dipòsit cap a finals del segle XVII o molt a inicis del segle XVIII.

UE 20. Mur d'un pou modern, de factura excel·lent, de planta circular de 1'60 m de diàmetre exterior, les parets del qual, fetes amb pedres de mida mitjana, treballades al menys en una de les cares, i algunes de petites lligades amb abundant morter de calç, feien 0'32 m de gruix. Es bastí dins de l'interestrat **UE 120** i estava amortitzat pel farciment **UE 27**, un estrat de sorres de riera molt soltes i toves que no s'excavà totalment i que no contenia material arqueològic. Fou destruït parcialment en construir-se el dipòsit **UE 33**.

UE 21. Mur modern fet amb maons de 0'20 x 0'40 m, del qual només se'n conservaven cinc filades i estava molt degradat, feia 0'20 m de gruix i es conservava en una llargada de 0'64 m; la part interior estava ennegrida per l'acció del foc -algunes zones fins i tot estaven quasi vitrificades. Es bastí dins de l'interestrat **UE 22**. Aquesta construcció estava amortitzada per les **UE 26 i UE 23**; la primera era un estrat format per una gran acumulació d'escòria de vidre que ocupava la zona inferior -amb una potència mitjana de 0'20 m- i no contenia materials arqueològics datadors; la segona era un estrat de cendres soltes i de consistència molt tova -amb una potència d'uns 0'10 m-, el material arqueològic aparegut en la qual (pisa catalana blava del segle XV, pisa catalana sense decorar del segle XV-XVI, pisa catalana daurada, terrissa catalana envernissada en verd i en marró, alguns fragments de vidre i bastants fragments d'escòria de vidre) daten la seva formació en el segle XVI.

UE 30. Estrat de terres argiloses, un xic dures i compactes; podria tractar-se d'un estrat d'anivellació del sector. Hi aparegué el següent material arqueològic -de diverses èpoques- : t.s. gál·lica, t.s. africana A, ceràmica comuna ibèrica, ceràmica comuna romana, ceràmica de parets fines, ceràmica de cuina africana de la forma Lamb. 10, àmfores tarraconenses de les formes Pascual 1 i Dressel 2-4, àmfores gal·les de la forma G-4, pisa en verd i manganès d'inicis del segle XV, pisa catalana blava del segle XV, pisa blava de Manises de la primera meitat del segle XV, pisa daurada de Manises de mitjans del segle XV, pisa catalana sense decorar del segle XV, terrissa catalana envernissada en verd i en melat i terrissa catalana sense envernissar, material que proporciona una cronologia de tercer quart del segle XV.

UE 32. Mur modern fet amb pedres de mida mitjana i petita i alguns fragments ceràmics de construcció, lligats amb abundant morter de calç; feia 0'30 m de gruix i es conservava en una llargada de 1'20 m. Aquest mur s'aprofità parcialment quan es construí el dipòsit **UE 33**.

UE 33 i UE 35. Dipòsit modern de planta rectangular de 0'82 x 1'50 m i 0'60 m de profunditat, fet d'obra amb totxos i rajoles lligats amb morter de calç; la cara interna de les parets estava arrebossada amb calç; el paviment **UE 35**, pla, estava fet amb rajoles de 0'40 x 0'60 m unides amb morter de calç, en un dels angles del qual hi havia un petit dipòsit quadrat de 0'30 m de costat i 0'24 m de fondària. El dipòsit es bastí dins de l'interestrat **UE 28** i estava amortitzat pel farciment **UE 34**, un estrat de terres sorrenques dures i compactes on es trobà poc material arqueològic: pisa catalana sense decorar, pisa catalana blava, pisa d'Alcora, terrissa catalana envernissada i terrissa catalana negra, essent el més modern -el d'Alcora- datable del segle XVIII.

UE 36. Mur modern fet amb pedres de mida mitjana i petita lligades amb morter de calç, feia 0'38 m de gruix, es conservava en una llargada de 2'08 m i una tenia una altura conservada d'uns 0'40 m; no tenia connexió amb cap altra estructura. Es bastí dins de l'interestrat **UE 70** i l'espai que restava entre l'interestrat i el mur estava farcit per la **UE 29**, un estrat on hi aparegué molt poc material arqueològic: un fragment de t.s. africana C de la forma Hayes 53;

dos fragments de t.s. africana D, un dels quals de la forma Lamb. 51; un fragment de ceràmica comuna ibèrica; tres fragments de ceràmica comuna romana i un fragment de cossi de terrissa catalana sense envernissar.

UE 38. Estrat de terres argiloses toves d'una potència màxima de 0'26 m on hi aparegué molt poc material arqueològic: un fragment de t.s. gál·lica de la forma Drag. 37, dos de t.s. africana A, un de ceràmica comuna romana, un ceràmica de cuina africana, un fons de llàntia, un d'àmfora tarraconense i un sesterci d'Hadrià, material que data l'estrat en el segle II dC

UE 39/UE 97. Estrat de terres sorrenques un xic dures on aparegué molt poc material arqueològic: un fragment de ceràmica ceràmica campaniana A, ceràmica ceràmica campaniana del grup B (Lám. 7, núm. 11), ceràmica comuna ibèrica, ceràmica grisa ibèrica, t.s. itàlica, un fragment d'ungüentari itàlic (Lám. 7, núm. 12), ceràmica de parets fines (Lám. 7, núm. 13), ceràmica comuna romana (Lám. 7, núm. 14), llàntia romana, àmfora itàlica de la forma Dressel 1C (Lám. 7, núm. 15), àmfora romana de la forma Dressel 1, àmfora de la Campània, àmfora tarraconense, fragments de vidre romà i una moneda de *Boiskan*, material que permet datar la formació de l'estrat en època d'August.

UE 40. Mur d'època romana fet amb pedres de mida mitjana i petita, algunes de ben escairades, unides amb morter de calç, feia 0'50 m de gruix, es conservava en una llargada de 3'90 m i tenia una altura màxima conservada de 0'55 m. Es bastí dins de l'interestrat **UE 43** i l'espai que restava entre l'interestrat i el mur estava farcit per la **UE 44**, un estrat de terres argiloses, dures i compactes.

UE 41. Mur d'època romana, perpendicular al mur **UE 40**, fet amb pedres de mida mitjana i petita unides amb abundant morter de calç. Feia 0'56 m de gruix, es conservava en una llargada de 1'20 m i tenia una altura màxima conservada de 0'38 m.

UE 42. Estructura quadrangular d'època romana -un petit tram de mur o un basament?- perpendicular al mur **UE 40**, feta amb pedres de mida mitjana, ben escairades, unides amb morter de calç, feia 0'56 x 0'44 m i tenia una altura màxima conservada de 0'20 m.

UE 45. Retall de forma cònica i secció quasi circular de 0'82 m de diàmetre i una profunditat de 0'50 m; pot tractar-se d'una fossa. Estava amortitzat pel farciment **UE 46**, un estrat de terres argiloses toves i un xic soltes on va aparèixer molt poc material arqueològic: algun fragment de ceràmica de parets fines, dos fragments de t.s. africana A, un de t.s. africana D decorat (Lám. 1, núm. 1) i algun fragment de ceràmica comuna romana; material que proporciona una cronologia d'amortització d'època baix imperial.

UE 47-UE 48, UE 93 i UE 100. Murs, sostre i sòl d'una claveguera romana domèstica; els murs, de 0'20 m de gruix i una altura de 0'40 m, estaven fets amb pedres de mida petita i fragments ceràmics de construcció units amb força morter de calç i amb superfícies arrebossades amb calç; el sostre, que no es conservava al llarg de tota la claveguera -i en els trams on es conservava estava molt malmès-, bàsicament estava fet amb abundants fragments de *tegulae* i algun element constructiu reaprofitat -formant-ne part hi havia una làpida de marbre epigrafiada per ambdues cares-; per la seva banda, el sòl de la claveguera estava fet amb *tegulae*. La claveguera es bastí dins de l'interestrat **UE 94** i estava amortitzada pel farciment **UE 49/UE 104**, un estrat de terres argiloses soltes i toves on hi aparegué poc material arqueològic: un fragment de ceràmica ceràmica campaniana del grup B, un fons de t.s. itàlica amb la marca ATEI, ceràmica comuna ibèrica, alguns fragments de ceràmica comuna romana, dos fragments de ceràmica de parets fines, ceràmica de cuina africana de la forma Lamb. 10A (Lám. 1, núm. 2),

un fragment de llàntia (Là. 1, núm. 3), diversos fragments d'àmfora tarraconense, diversos ossos, una moneda de *Tarraco* i una altra de Nerva. Tant per cronologia relativa com pel material trobat cal datar la formació de l'estrat d'amortització en el segle II dC.

UE 50. Fossa de secció quasi circular de 1'00 m de diàmetre i 0'50 m de profunditat. Estava amortitzada pel farciment **UE 51**, un estrat on va aparèixer pisa blava de Paterna, pisa blanca de Paterna, terrissa envernissada en verd i en melat, terrissa sense envernissar i terrissa negra, material que permet datar l'amortització en la segona meitat del segle XIV.

UE 52. Mur medieval fet amb pedres de mida mitjana i petita lligades amb fang, de factura grollera i acabat poc acurat, que fou parcialment destruït quan es construí el cup **UE 5-UE 8**, feia 0'40 m de gruix, es conservava en una llargada de 2'00 m i tenia una altura conservada de 0,60 m. Es bastí dins de l'interestrat de forma irregular **UE 53**; l'espai entre l'interestrat i el mur estava farcit per la **UE 54**, un estrat de terres argiloses un xic dures i compactes on aparegué molt poc material arqueològic: un fragment de t.s. gál.lica, un fragment de ceràmica de cuina africana de la forma Ostia III-332, algun fragment d'àmfora africana, pisa catalana en verd i manganès i pisa catalana sense decorar, material que permet datar l'estrat en el primer quart del segle XV.

UE 55/UE 59. Estrat de terres argiloses toves on aparegué poc material arqueològic: ceràmica campaniana del grup B; t.s. itàlica; t.s. gál.lica de la forma Drag. 37 (Là. 1, núm. 4); t.s. africana A de les formes Lamb 2a (Là. 1, núm. 5) i Hayes 31, núm. 2-6 (Là. 1, núm. 6); ceràmica de cuina itàlica (Là. 1, núm. 10); ceràmica de cuina africana de la forma Ostia II-302 (Là. 6, núm. 1); ceràmica comuna romana (Là. 1, núm. 7); àmfora tarraconense de les formes Dressel 1/laietana (Là. 1, núm. 8) i Pascual 1; una fusaiola (Là. 1, núm. 9) i un fragment de vidre. Aquest material permet datar l'estrat cap a mitjans del segle III dC.

UE 56. Estrat de terres argiloses dures i compactes; era un estrat d'anivellació situat entre el mur **UE 40** i l'empedrat **UE 106**. Hi aparegué molt poc material arqueològic: ceràmica comuna romana, ceràmica de cuina itàlica, àmfora itàlica de la forma Dressel 1A, àmfora tarraconense i un *pondus*.

UE 57. Fossa de secció circular de 0'90 m de diàmetre i una profunditat de 0'70 m. Estava amortitzada pel farciment **UE 58**, un estrat de terres argiloses no molt dures que contenia algunes restes de carbons i cendres i abundant material arqueològic: ceràmica que imita la t.s. itàlica (Là. 1, núm. 11); t.s. gál.lica de les formes Drag. 15/17 (Là. 1, núm. 15), 18 (Là. 1, núm. 16), 18/31 (Là. 1, núm. 17), 24/25 (Là. 1, núm. 12-13) i Riitt. 9 (Là. 1, núm. 14); ceràmica de parets fines de la forma Mayet XXXVII/XXXVIII (Là. 1, núm. 18); un fons de llàntia; ceràmica comuna romana (Là. 2, núm. 1-2 i Là. 3, núm. 1-2); ceràmica de cuina itàlica del tipus roig pompeïa (Là. 3, núm. 3); ceràmica de cuina africana; ceràmica de cuina romana (Là. 3, núm. 4-10); tapadora d'àmfora (Là. 3, núm. 11); àmfors itàliques de les formes Dressel 1C (Là. 3, núm. 12) i Dressel 2-4 amb la marca H.LIVI.CA (Là. 5, núm. 3), àmfors tarraconenses de les formes Dressel 2-4 (Là. 3, núm. 13-14; Là. 4, núm. 1-3 i Là. 5, núm. 2) i Dressel 7/11 (Là. 4, núm. 4-5) (de Dressel 2-4 hi ha dos pivots amb marca, un PTE (Là. 5, núm. 5), l'altre L.COR PR (Là. 5, núm. 6), àmfors bètiques de la forma Dressel 20 (Là. 5, núm. 1), pivots d'àmfora indeterminada (Là. 5, núm. 4); dos *pondus*, fragments de vidre i un sesterci de Tiberi. Aquest material data el moment d'amortització de la fossa en època làvia.

UE 61. Fossa de secció quasi circular de 0'90 m de diàmetre i 0'10 m de profunditat. Estava amortitzada per la **UE 60**, un estrat de terres argiloses toves amb material arqueològic divers: t.s. itàlica, t.s.

hispanica, t.s. africana A i D, ceràmica comuna romana, ceràmica de cuina africana de la forma Lamb. 10, ceràmica de cuina romana, àmfors tarraconenses de les formes Dressel 1/laietana i potser Tarraconense 1/Laietana 1, pisa catalana en verd i manganès, pisa catalana sense decorar, pisa blava de Paterna, pisa daurada de Manises, terrissa catalana envernissada en verd i en melat i terrissa catalana sense envernissar. Aquest material permet datar l'amortització de la fossa en el primer quart del segle XV.

UE 62. Estrat de terres argiloses un xic dures amb abundants restes de carbons, pedres i fragments de feules; en algunes zones es documentaren petites clapes de terres argiloses més soltes, cendres **UE 66** i sorres **UE 63**. En aquest estrat i les seves diverses clapes va aparèixer força material arqueològic: ceràmica campaniana A; ceràmica campaniana del grup B; t.s. gál.lica; t.s. africana A de les formes Hayes 4 i 17B; t.s. africana C i D; ceràmica de parets fines; ceràmica comuna romana; morter romà; ceràmica de cuina africana de les formes Ostia III-332, Ostia III-267, Hayes 181, Hayes 196 i Hayes 197; ceràmica de cuina romana; àmfora romana Dressel 2-4; pisa catalana en verd i manganès; pisa catalana sense decorar; pisa valenciana blava; pisa blava de Paterna; pisa daurada de Manises de 1400-1425; terrissa catalana envernissada en verd, en melat, en marró i en groc; terrissa catalana sense envernissar i terrissa catalana negra. El material aparegut en aquesta UE permet datar la seva formació en el primer quart del segle XV.

UE 64. Mur d'època romana fet amb pedres de mida mitjana i petita unides amb morter de calç, feia 0'42 m d'amplada, es conservava en una llargada de 3'08 m i tenia una altura conservada de 0'35 m.

UE 65. Estrat de sorres de riera molt soltes on hi aparegué molt poc material arqueològic: àmfora romana, terrissa catalana envernissada en marró i terrissa catalana sense envernissar. Pel material aparegut tan sols es pot dir que era d'època moderna.

UE 67. Estrat de terres sorrenques barrejades amb carbons on aparegué el següent material arqueològic: ceràmica campaniana del grup B, t.s. itàlica, t.s. hispanica, t.s. africana A i D, Lucente de la forma Lamb. 1/3, ceràmica comuna romana, ceràmica de cuina africana de les formes Hayes 183 i 196, morter romà, ceràmica de cuina romana, àmfora romana, pisa catalana sense decorar, pisa valenciana blanca, pisa catalana en verd i manganès, pisa blava de Paterna i de Manises de 1400-1425 i terrissa catalana envernissada en verd i en marró. El material aparegut en l'estrat data la seva formació del primer quart del segle XV.

UE 71 i UE 72. Mur i sòl d'una claveguera romana domèstica: el mur, força malmès, estava fet amb pedres de mida mitjana i petita i abundants fragments de materials de construcció units amb morter de calç, feia 0'20 m de gruix i es conservava en una llargada de 0'50 m; el sòl estava fet amb *tegulae planes*. La claveguera es bastí dins de l'interestrat **UE 69**.

UE 74. Estrat de terres sorrenques soltes on aparegué molt poc material arqueològic: t.s. africana A, ceràmica comuna romana, ceràmica de cuina africana, ceràmica de cuina romana i àmfora romana.

UE 75. Mur modern construït amb maons que quedava tallat al perfil.

UE 76. Volta moderna construïda amb maons i calç.

UE 77. Estrat de terres argiloses un xic dures que contenia molt material arqueològic barrejat de diverses èpoques: ceràmica campaniana del grup B; fragments que imiten la ceràmica campaniana; t.s. itàlica; t.s. hispanica; t.s. africana A de les formes

Hayes 3, 9 i 23; t.s. africana C de la forma Hayes 50; t.s. africana D de la forma Hayes 61; Lucente; ceràmica de parets fines; ceràmica comuna romana; morter romà; ceràmica de cuina africana de les formes Hayes 196 i 197; fragments de llàntia; àmfora romana; vidre romà; una placa de bronze; dues agulles, una de bronze i una d'os; pisa catalana en verd i manganès; pisa catalana sense decorar; pisa blava de Paterna; pisa catalana blava; pisa catalana daurada decorada amb pinzell pinta; terrissa catalana envernissada en marró -plats de foc, cassoles llargues, gibrells, fogons, cassoles-, en verd -morters, gerros, gibrells, tapadores-; terrissa catalana sense envernissar; terrissa catalana negra -gibrells, cossis, olles, greixoneres, poals, càntirs-; ceràmica italiana de la Ligúria; i sis monedes, una de Claudi II, una de Constantí I; una de Constantí II, una d'Alfons IV, una de Joan II i una de Carles V. El material més modern permet datar l'estrat molt a finals del segle XVI o a inicis del segle XVII.

UE 78. Estrat de terres sorrenques toves on aparegué el següent material arqueològic: t.s. itàlica; t.s. africana A de les formes Hayes 3, 6A? i 181; t.s. africana C de la forma Hayes 50; t.s. africana D; D.S.P. ataronjada de la forma Rigoir 6; ceràmica comuna romana; ceràmica de cuina africana de les formes Hayes 182 i Ostia II-302; àmfora romana de la forma Dressel 2-4; àmfora tarraconense de la forma Dressel 2-4; pisa catalana blava; pisa catalana daurada; terrissa catalana envernissada en melat i en verd; terrissa catalana negra; un *pondus*; i una fitxa de vidre. La datació de l'estrat seria de molt a finals del segle XVI o d'inicis del segle XVII.

UE 79. Mur modern fet amb una filera de totxos units amb morter de calç, feia 0'16 m de gruix, es conservava en una llargada de 1'65 m i tenia una altura de 0'36 m. Es bastí dins de l'interestrat **UE 88**.

UE 80 i UE 86. Sostre d'una claveguera i claveguera d'època moderna; el sostre era una filada de maons disposats longitudinalment que es conservava en una llargada de 3'80 m, encara que estava força malmès en algun tram; la claveguera estava integradament feta amb maons, tant les parets com el sòl, es conservava en una llargada d'uns 4'00 m i tenia una altura de 0'20 m. Aquesta claveguera es bastí dins de l'interestrat **UE 85** i en l'espai entre l'interestrat i la claveguera estava farcit per la **UE 87**, un estrat de terres sorrenques molt soltes on no aparegué material arqueològic.

UE 82. Canalització feta amb tubs de formigó, de 1'00 m de llargada cadascun, units amb ciment, que pràcticament travessava longitudinalment el solar i connectava amb la claveguera del carrer. Aquesta canalització es bastí dins de l'interestrat **UE 81**; l'espai entre l'interestrat i la canalització estava farcit per la **UE 83**, un estrat de terres sorrenques soltes amb escassíssim material arqueològic: un fragment de ceràmica catalana blava del segle XVII i tres fragments de terrissa catalana negra.

UE 84. Paviment modern de calç força dur i compacte del qual sols es conservava una clapa de forma irregular construït sobre la **UE 91**, un estrat de sorres molt soltes d'escassa potència.

UE 89. Retall circular de 1'16 m de diàmetre amortitzat pel farciment **UE 96**, un estrat de terres argiloses un xic dures on aparegué abundant material arqueològic: t.s. itàlica; t.s. africana A de les formes Hayes 23A i 31; t.s. africana D de la forma Hayes 58B núm. 15 (Là. 6, núm. 4); Lucente de la forma Lamb 1/3 (Là. 6, núm. 5); ceràmica comuna romana (Là. 6, núm. 6-9); ceràmica de cuina africana de les formes Lamb. 9A (Là. 7, núm. 1); Ostia III-108 (Là. 7, núm. 2) i Ostia III-267 (Là. 7, núm. 3); ceràmica de cuina romana (Là. 7, núm. 4-8); àmfora romana; diversos fragments de peces de vidre (Là. 7, núm. 9-10); dues monedes de Gal·liè i dues monedes de Claudi II. El material més modern data l'amortització cap a la segona meitat del segle IV dC.

UE 90. Mur romà fet amb pedres de mida mitjana i petita unides amb morter de calç, feia 0'42 m de gruix, es conservava en una llargada de 1'60 m i tenia una altura conservada de 0'58 m. Feia cantonada amb el mur **UE 40**.

UE 92. Estrat modern de terres argiloses un xic dures on no hi aparegué cap tipus de material arqueològic. Per cronologia relativa cal datar aquest estrat d'època moderna.

UE 95. Estrat de terres argiloses un xic dures que amortitzava el nivell d'ús **UE 99**. Hi va aparèixer poc material arqueològic: t.s. africana A; ceràmica comuna romana; ceràmica de cuina africana de la forma Lamb. 9A (Là. 6, núm. 2); àmfora de la Campània de la forma Dressel 1 i àmfora tarraconense de la forma Dressel 2-4 (Là. 6, núm. 3).

UE 99. Estrat de terres argiloses un xic soltes que correspon a l'anivellació i nivell d'ús relacionat amb el mur **UE 90**. Hi va aparèixer el següent material arqueològic: ceràmica campaniana A tardana; ceràmica campaniana del grup B de la forma Lamb. 5 (Là. 8, núm. 1); t.s. itàlica de la forma *Conspectus* 10.3? (Là. 8, núm. 2); ceràmica de cuina itàlica; ceràmica comuna romana; ceràmica de cuina romana; àmfora de la Campània (Là. 8, núm. 3); àmfora romana; vidre (Là. 8, núm. 4) i una moneda ibèrica. El material trobat permet datar la seva formació en època d'August.

UE 101-UE 102 i UE 103. Murs i sòl d'una claveguera moderna; els murs estaven fets amb pedres de mida petita i fragments de material de construcció units amb morter, feien 0'10 m de gruix, es conservaven en una llargada de 1'00 m i estaven molt arranats; el sòl, molt degradat, estava fet amb totxos. Estava bastida dins de l'interestrat **UE 37**.

UE 106. Empedrat fet amb abundants pedres de mida mitjana, i sobre tot petita, sense treballar i unides amb abundant morter de calç, de tècnica poc acurada i disposades de forma irregular, es documentà en una llargada de 14'00 m i una amplada vista de 0'65 m -passava per sota de la paret mitjera de l'edifici veí-; sembla tractar-se de l'empedrat o enllosat del *cardo maximus* de la ciutat romana.

UE 107. Carreu de 0'60 x 0'40 x 0'40 m.

UE 108. Carreu de 0'80 x 0'44 x 0'40 m. En col·locar-se es rebentà part d'una claveguera domèstica romana.

UE 109. Dos carreus de 0'50 x 0'50 x 0'40 m cadascun aliniats.

UE 110. Mur romà fet amb pedres de mida mitjana i petita unides amb morter de calç, feia 0'50 m de gruix, es conservava en una llargada de 1'00 m i tenia una altura conservada de 0'18 m.

UE 121. Sòl natural.

Les fases documentades.

El solar excavat conservava en el subsòl restes de diverses èpoques que documenten l'ocupació de l'indret al llarg de diferents períodes. Aquest procés evolutiu s'ha pogut agrupar en vuit fases.

Fase 1: de l'època d'August al segle II dC

L'època d'August fou el moment de construcció de l'empedrat **UE 106** que ja va ser documentat al solar veí (El Carreró, 43-45) com a paviment d'aquest sec-

tor del *cardo maximus*. També fou el moment de construcció dels habitatges amb façana a aquest carrer, dels quals s'han conservat en algunes de les seves estructures les parets UE 40, UE 42, UE 64, UE 90 i UE 110 i la claveguera domèstica UE 47, UE 48, UE 93 i UE 100. Els estrats associats a aquesta fase són la UE 44 que farcia la rasa de fonamentació UE 43 del mur UE 40, l'estrat d'anivellament UE 56 situat entre l'empedrat UE 106 i el mur de façana UE 40/UE 110 i un potent estrat UE 39 i UE 97 (hi varen aparèixer alguns fragments de t.s. itàlica) fet per anivellar i regularitzar el terra dels habitatges. També correspon a l'època d'August l'estrat UE 99 (hi va aparèixer algun fragment de t.s. itàlica, un dels quals és de forma propera a la *Conspetus* 10.3) que formava part del terra d'un *decumanus* que en aquest punt es creuava amb el *cardo maximus*.

A la part nord de l'excavació varen aparèixer restes molt malmeses d'una altra claveguera domèstica, les UE 71 i UE 72. Si bé la seva datació no ha estat possible perquè no s'ha trobat cap trinxera de fonamentació ni cap estrat que s'hi relacioni, creiem que com l'altra claveguera domèstica documentada ha de correspondre també al moment de construcció dels habitatges.

També correspon a aquesta fase la construcció i ús de la fossa UE 57, que s'amortitzà, UE 58 (hi va aparèixer t.s. gàl·lica de les formes Drag. 15/17, Drag. 18, Drag. 18/31 i Drag. 24/25 i ceràmica de parets fines de la forma Mayet XXXVII/XXXVIII), en el segle I dC (concretament durant l'època dels Flavis; potser vers 75 dC).

També sembla d'aquest moment una reparació detectada en la claveguera domèstica UE 47, UE 48, UE 93 i UE 100 (es tracta de la primera reparació detectada a Iluro d'una claveguera d'aquest tipus) com sembla demostrar la troballa en el seu sostre alguns materials reaprofitats d'altres construccions anteriors, entre els quals cal destacar una làpida de marbre de caire funerari, reaprofitada diverses vegades, epigrafiada en ambdues cares, la darrera inscripció de la qual és datable d'època julio-clàudia.

Ja al segle II dC, encara que no es pot precisar el moment, correspon l'estrat UE 49/104 (hi va aparèixer una moneda de Nerva de 96-98 i ceràmica de cuina africana de la forma Lamb. 10A), que amortitzà la claveguera domèstica anteriorment descrita. També sembla correspondre a aquest moment l'estrat UE 38, que amortitza els habitatges anteriorment

esmentats. És molt possible que ambdós estrats siguin coetanis.

Fase 2: segle III dC

Sols s'ha documentat en dos llocs molt concrets de l'excavació: a la part central de l'excavació -es tracta dels estrats d'anivellament UE 55 (hi aparegué t.s. africana A de la forma Hayes 31 núm. 2-6) i UE 59- i a la part més meridional de l'excavació -la UE 95 (un altre estrat d'anivellament on aparegué ceràmica de cuina africana de la forma Lamb. 9A).

Durant aquesta fase, sembla construir-se també la paret UE 41, a la qual s'adossaria l'anivellament UE 55.

Fase 3: segle IV dC

És la darrera fase d'època romana que s'ha detectat en aquesta excavació. Sols hi pertanyen les amortitzacions de les fosses UE 45 i UE 89 -farciments UE 46 (hi aparegué t.s. africana D) i UE 96 respectivament (hi aparegué t.s. africana D de la forma Hayes 58B i Lucente de la forma Lamb. 1/3 i ceràmica de cuina africana de les formes Ostia III-108 i Ostia III-267).

Fase 4: segona meitat del segle XIV

Després d'un llarg interval de temps del qual no s'ha documentat cap indici d'ocupació s'han localitzat unes escasses restes que pertanyen a aquest període baix-medieval. Cal associar-hi l'amortització UE 51 de la fossa domèstica UE 50.

Fase 5: segle XV

Els sediments i estructures corresponents a aquesta fase es localitzaren íntegrament en la meitat nord del solar excavat. Les restes estructurals que pertanyen a aquest període poden datar-se perfectament a partir dels estrats que sel's hi associen. Aquests estrats documenten terraplens o anivellaments que amortitzaven fases anteriors i preparaven el terreny per les remodelacions urbanístiques d'aquest moment; es tracta de les UE 62 i UE 67, que es daten de primer quart d'aquest segle.

També sembla del primer quart del segle la fonamentació del mur UE 52, dins de la rasa UE 53, i un petit retall UE 61 que s'amortitzà ràpidament amb

la UE 60.

Del tercer quart del segle XV es data la UE 30 i els murs que se li associen, UE 2 i UE 14. Del mateix moment o poc posterior caldria datar la construcció del dipòsit UE 9, UE 10 i UE 11.

Fase 6: segle XVI.

Fase que només es documenta per les restes d'un possible forn de vidre, UE 21 i 22. Aquesta estructura estava soterrada: possiblement, era part de la fonamentació del forn que devia estar a la superfície.

Fase 7: de finals del segle XVI/inicis del XVII a segle XVIII.

Al contrari que la fase baix medieval, la majoria d'estrats i estructures conservades d'aquest període es localitzaren a la meitat sud del solar excavat.

Els estrats relacionables amb aquesta fase són dos farciments que ocupaven pràcticament tot el sector sud del solar; es tracta de les UE 78 i UE 77, que daten de finals del segle XVI o molt inicis del segle XVII. Possiblement es tractava de dos estrats de formació consecutiva per amortitzar sediments i estructures anteriors i preparar una nova fase constructiva. D'aquest moment també cal datar l'amortització del dipòsit UE 9, UE 10 i UE 11.

D'aquesta nova fase constructiva cal datar la construcció del pou circular UE 20 per a l'extracció d'aigua, dos murs, UE 32, i UE 36, propers al pou, i la construcció del cup UE 15, UE 16, UE 17, UE 18 i UE 19.

De finals del segle XVII/inicis del XVIII cal datar l'amortització del cup abans esmentat.

De mitjans del segle XVIII cal datar la construcció del dipòsit UE 33, del qual en formava part la UE 108, que s'amortitzà a finals del mateix segle.

Fase 8: segles XIX-XX.

Corresponents a aquesta fase s'han conservat una sèrie d'envans fets amb totxo -les UE 3, UE 4 i UE 79-, una claveguera domèstica feta amb maons -la UE 80- i un cup -les UE 5, UE 6, UE 7 i UE 8.

El cup s'amortitzà en la segona meitat del segle XIX. A part de l'estrat d'amortització del cup, sols s'ha localitzat un altre estrat datable d'aquesta època la

UE 1. Tanmateix, l'associació d'aquests elements estructurals a aquest període respon a un criteri tipològic, ja que són molt similars quant a característiques constructives, mides i funcionalitat a d'altres que s'han trobat en excavacions properes, i que s'han pogut datar perfectament.

La resta d'estructures aparegudes durant l'excavació: la UE 82 i les UE 75-76 han de situar-se ja en ple segle XX.

Interpretació de l'excavació.

En gairebé tot el sector 1 i en bona part del 2 les remodelacions d'època medieval i moderna varen ocasionar una important destrucció de les restes romanes (pràcticament no se n'ha conservat cap); en el tercer sector, en canvi, es conservaren millor perquè les remodelacions posteriors no foren tan importants.

Malgrat això, les característiques d'aquestes construccions romanes, així com la seva situació amb relació al *cardo maximus* de la ciutat, localitzat en l'excavació de l'any 1982 al solar veí (El Carreró, 45), defineixen un conjunt de restes que degueren formar part del mateix *cardo maximus* i d'un sector d'habitatges amb façana a aquest carrer principal d'Iluro. Pràcticament al llarg de tot el solar excavat es va descobrir una part d'un empedrat -UE 106- que és el mateix que el trobat en el solar veí que pavimentava aquest sector del carrer romà i alhora servia de base a la font pública que hi havia al mig.

La resta d'estructures romanes cal associar-les a un àmbit de configuració relativament senzilla i d'ús no determinable. Pel que sembla, foren construïdes en època d'August i definien un ampli espai rectangular de gairebé 12'00 m de llargada per una fondària indeterminada; aquest espai estava delimitat per tres dels cantons pels murs UE 90, UE 40/UE 110 i UE 64. Els murs UE 40 i UE 110 d'aquest àmbit eren la façana de l'edifici que donava al *cardo maximus* i el mur UE 90, que feia angle amb la UE 40, era la façana del mateix edifici a un dels *decumani* de la ciutat: per tant, ens trobem davant d'un edifici que feia cantonada. En aquesta darrera façana es va poder detectar una entrada a l'àmbit des del *decumanus*. Per últim, la UE 64, que també feia angle amb la UE 110, creiem que deuria ser una paret mestra que faria de separació entre dos àmbits diferents. Aquest espai degué estar compartimentat, si bé no s'ha conservat cap dels envans de separació, per bé que la UE 42 podria ser-ne un. És interessant de ressaltar que la confirmació que la UE 90 és una façana de *decumanus* ens l'ha

proporcionada l'excavació del solar contigu per la banda est (El Carreró, 49), realitzada l'any 1997, on s'ha constatat clarament la continuació de la façana amb diversos accessos.

Aquest àmbit disposava de dos claveguerons, construïts també en època d'August, que desguassaven a la claveguera del *cardo maximus*. Un d'ells estava força ben conservat -UE 47, UE 48, UE 93 i UE 100- mentre que l'altre estava força arranat -UE 71 i UE 72. En el punt d'intersecció del primer clavegueró esmentat amb la façana les parets d'aquell varen ser reforçades amb carreus.

En un moment posterior, dins del segle III dC, es remodela l'espai i es fa un anivellament al qual s'associaria el mur UE 41 que dividiria l'àmbit en dos espais d'ús no precisable.

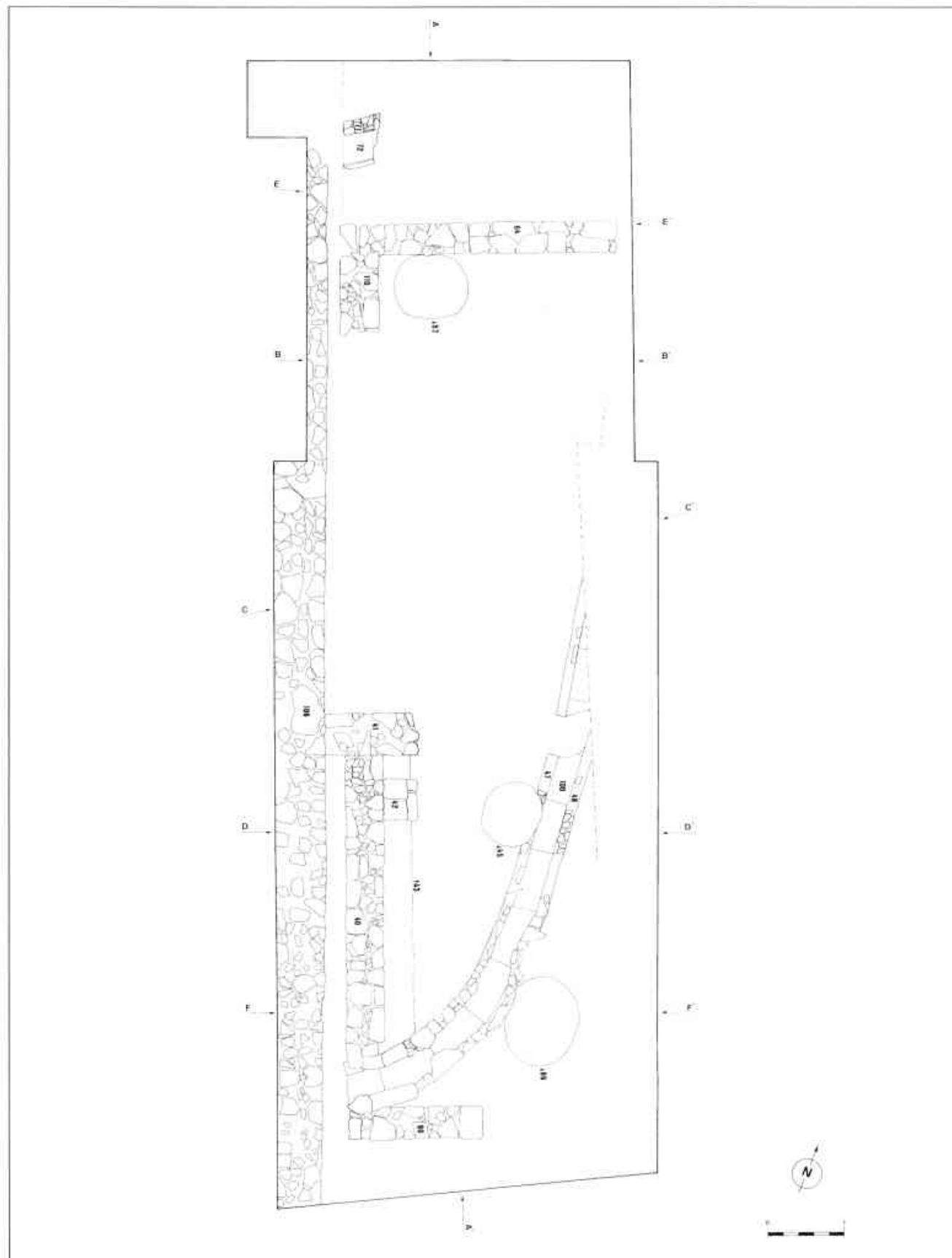
L'època baiximperial romana, a causa de les fortes remodelacions d'època medieval i moderna, sols l'hem documentat per l'amortització de dues petites fosses: les UE 45 i UE 89.

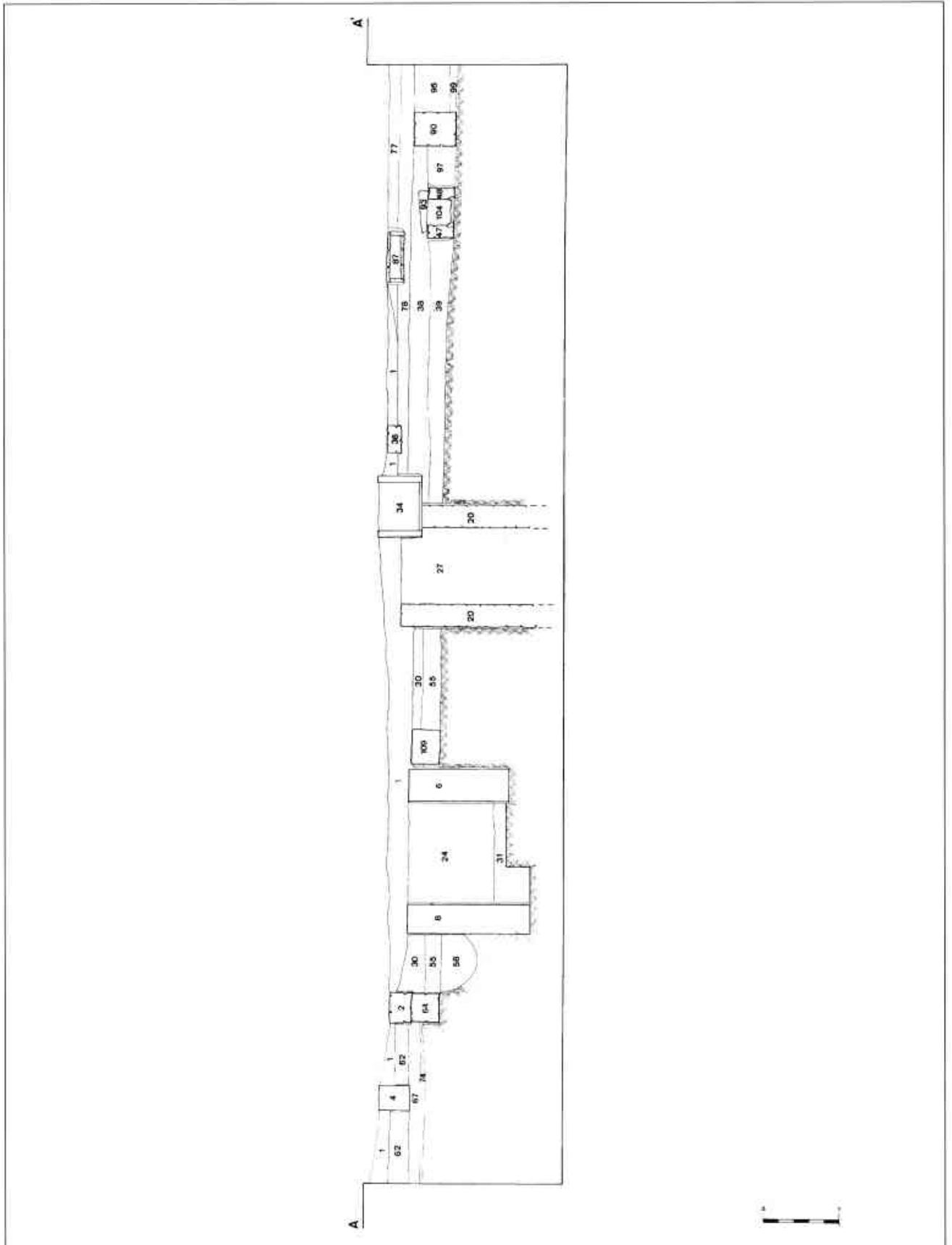
A la segona meitat del segle XIV correspondria l'amortització de la fossa UE 50. Del primer quart del segle XV, tindriem els anivellaments UE 62 i UE 67 i el tram de paret UE 52 i del tercer quart tindriem l'anivellament UE 30 i els trams de parets UE 2 i UE 14 que, si bé eren inconnexes entre ells per la seva orientació i situació, devien configurar una unitat estructural. També d'aquest moment sembla el dipòsit UE 9, UE 10 i UE 11.

Datable del segle XVI només es documentà el retall UE 22 dins del qual hi havia el muret de maons UE 21. Aquesta petita estructura s'interpretà com l'estructura soterrada d'un petit forn de vidre pel sediment que el farcia (bàsicament cendres) i el material arqueològic trobat al seu interior: abundant escòria de vidre i rebuigs de forn.

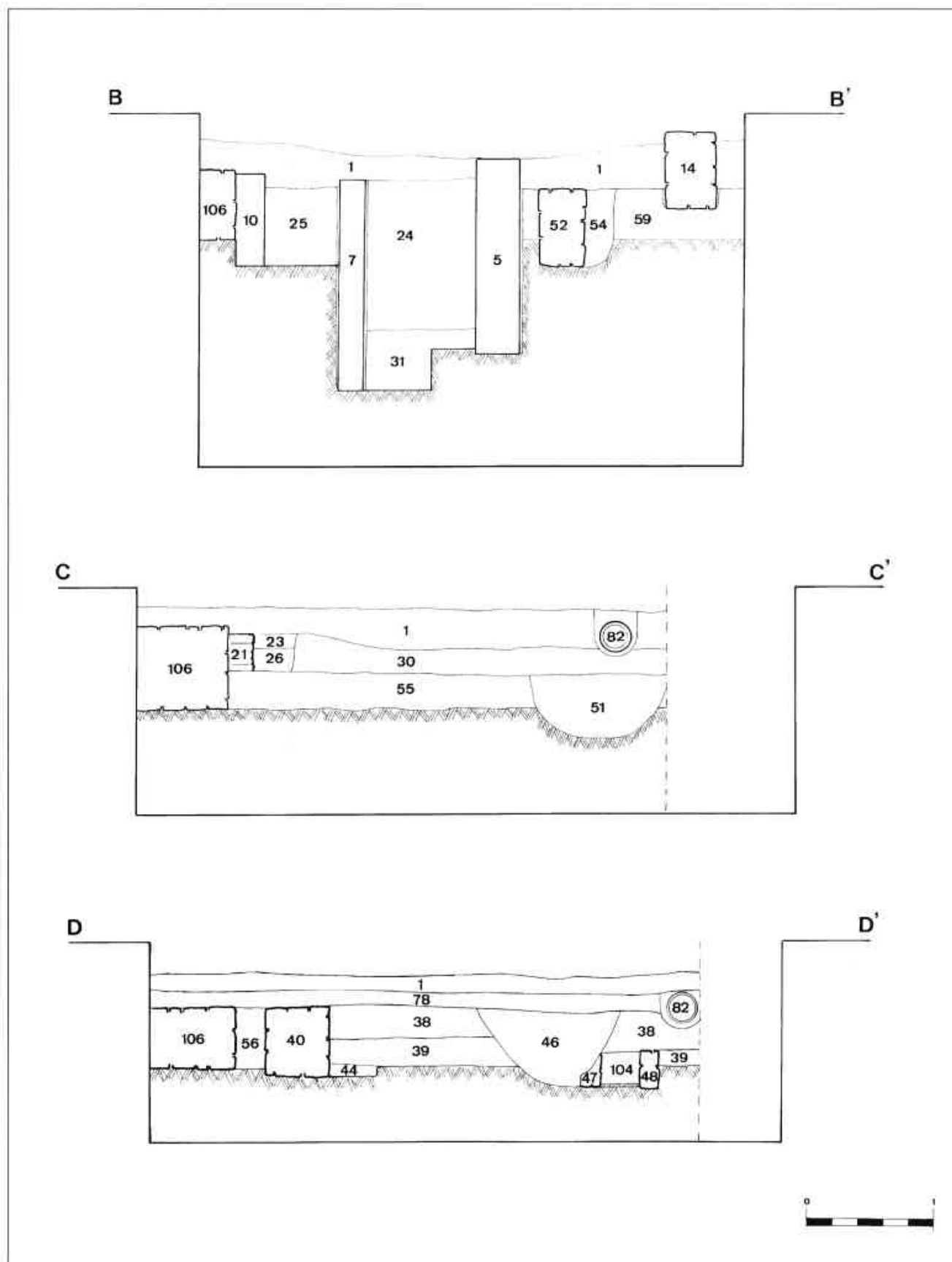
A finals del segle XVI o a inicis del segle XVII es fan uns anivellaments -UE 77 i UE 78- que, a part d'amortitzar el dipòsit -UE 9, UE 10 i UE 11-, serviran per a la construcció d'un pou circular -UE 20-, d'un cup -UE 15, UE 16, UE 17, UE 18 i UE 19- i de dos trams de mur inconnexes i arranats de funció en principi incerta -UE 32 i UE 36-; el cup abans esmentat ja a finals del segle XVII o a inicis del XVIII sembla estar amortitzat. En qualsevol cas, sembla que estem en l'eixida d'un edifici, del qual el tram de mur UE 36 potser correspondria a la paret de façana interior que separaria l'habitatge de l'eixida. En aquest pati, a

mitjans del segle XVIII es bastí un nou dipòsit -UE 33- del qual formava part també la UE 108, dipòsit que a finals del mateix segle ja havia estat amortitzat. I, posteriorment, es construí un altre cup -UE 5, UE 6, UE 7 i UE 8- que en la segona meitat del segle XIX ja havia estat amortitzat. Immediatament al dessorbe es detecta un estrat -UE 1- que anivella la zona del pati i serveix per a ampliar l'habitatge a costa del pati, que es feu més petit; aquesta serà la darrera remodelació important de l'immoble, ja que les següents estructures detectades no són més que una claveguera domèstica feta amb tubs de formigó anellats, a datar de mitjans del segle XX.

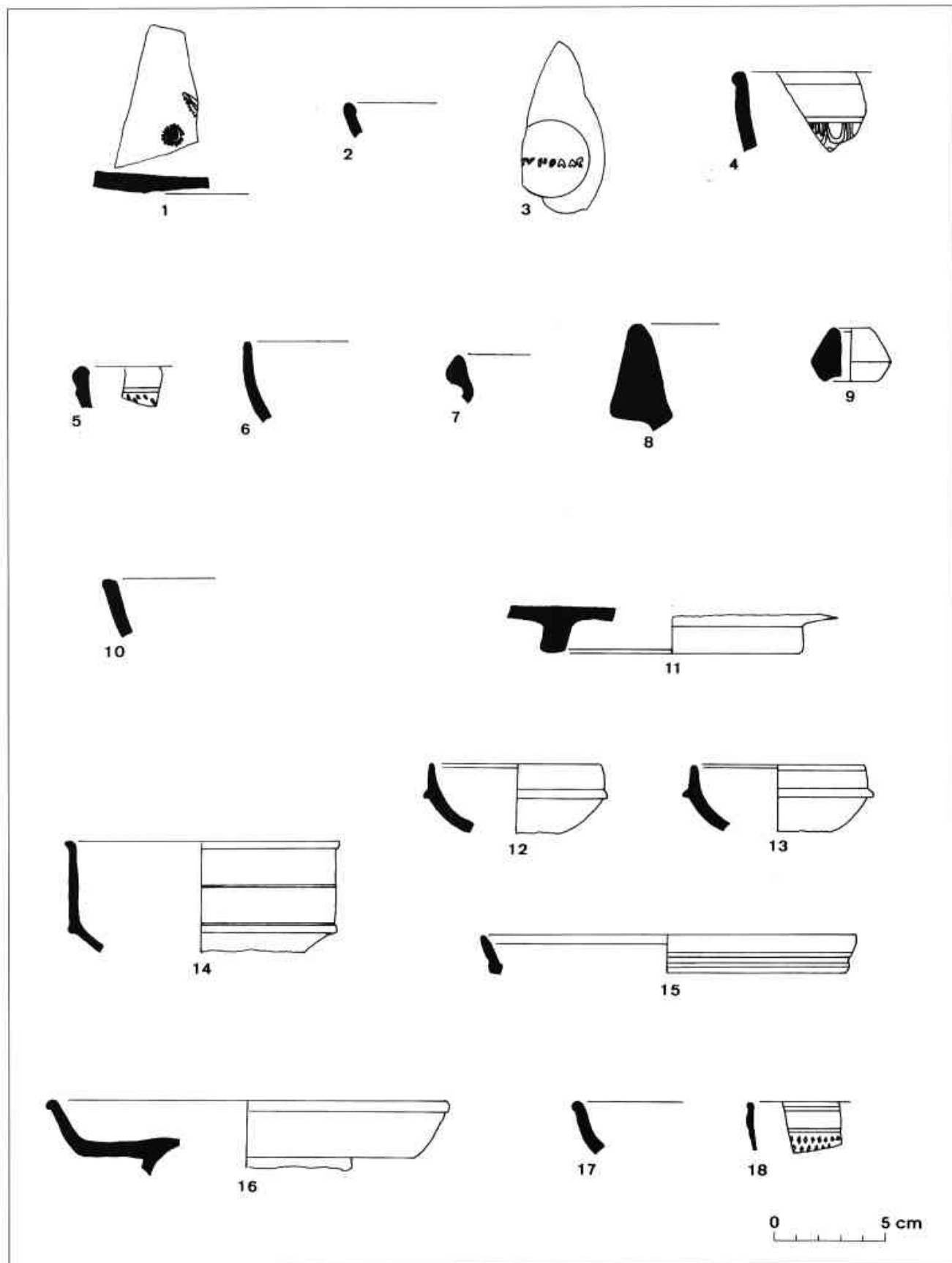

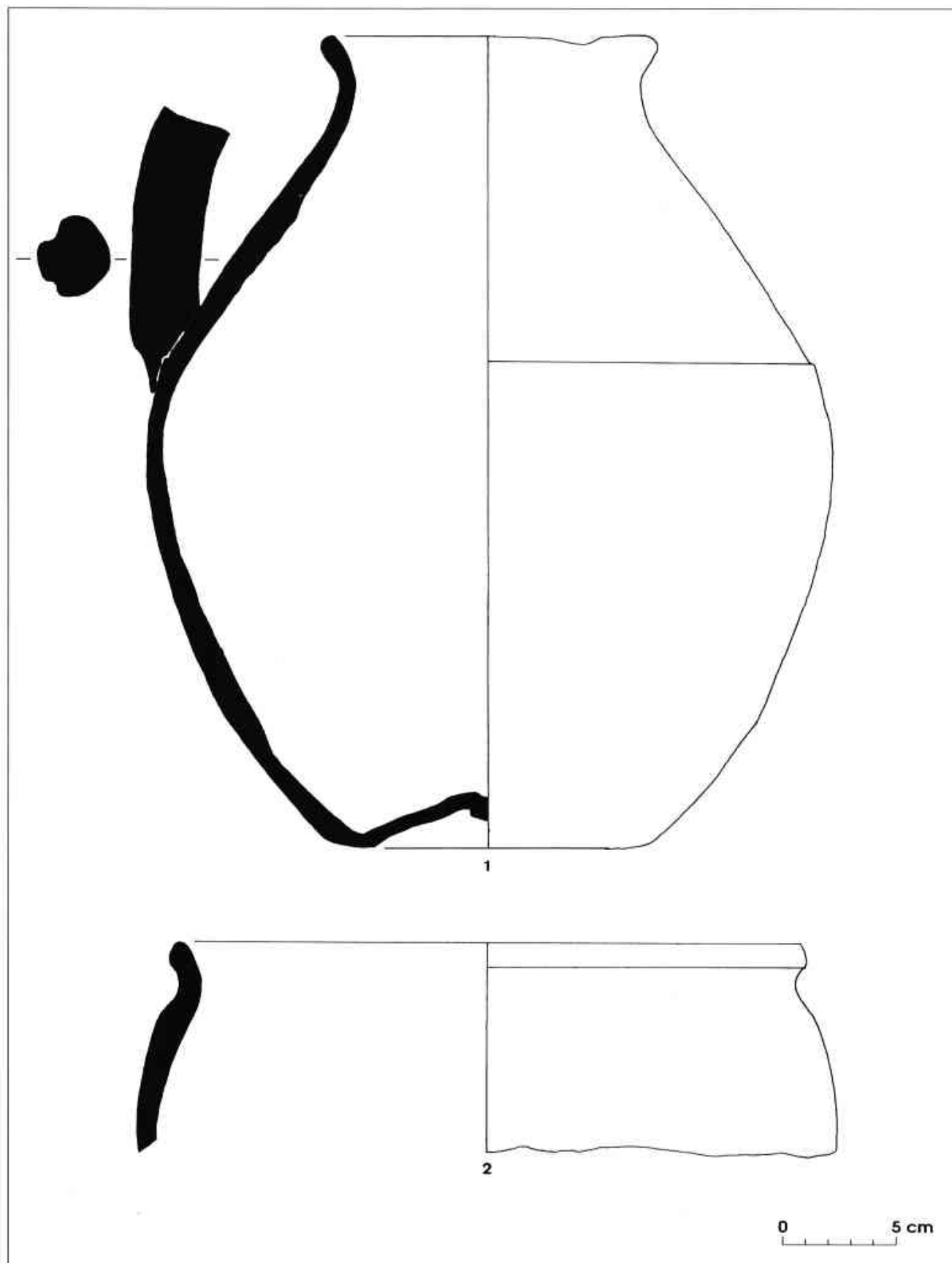
EL CARRERÓ, 47

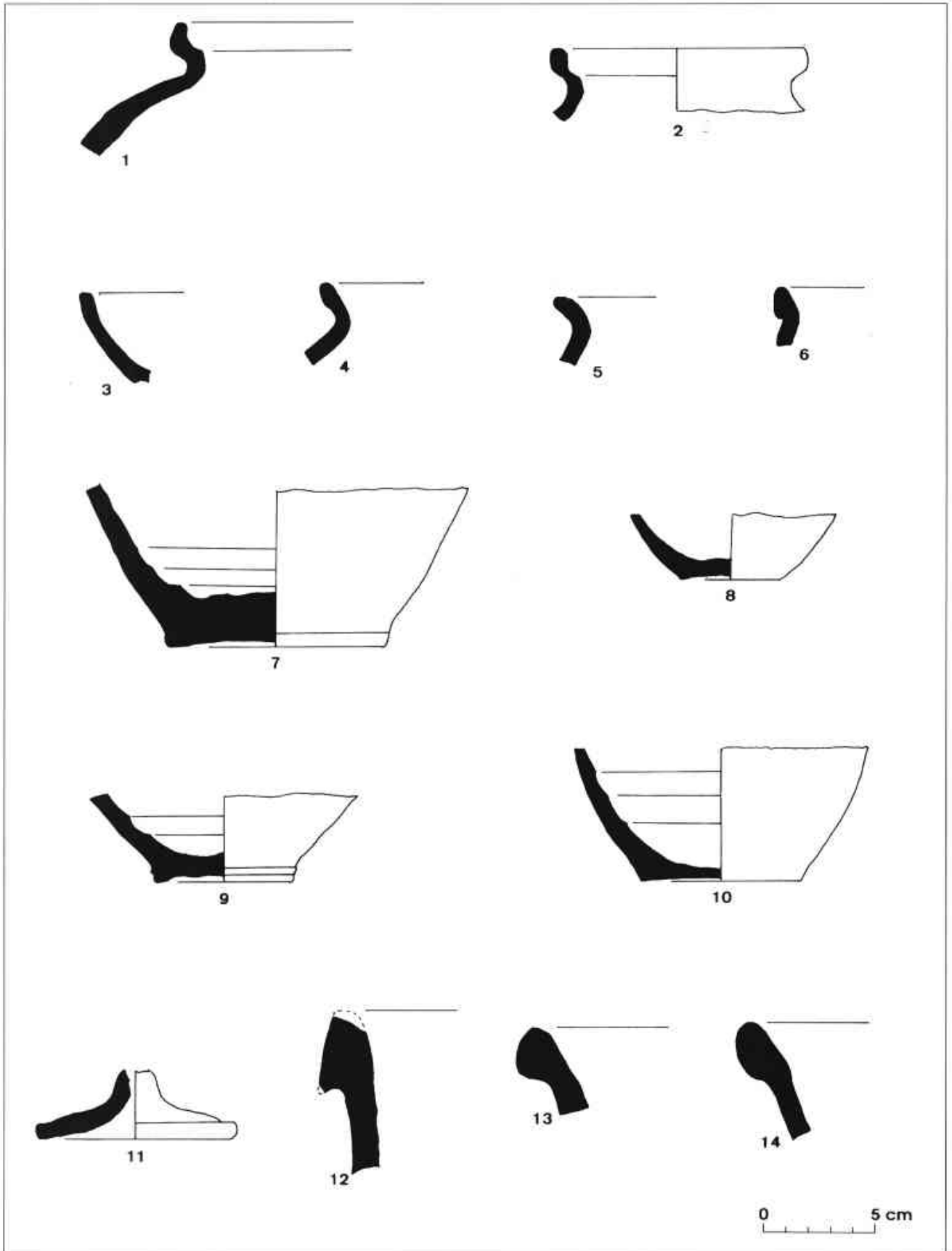
EL CARRERÓ. 47

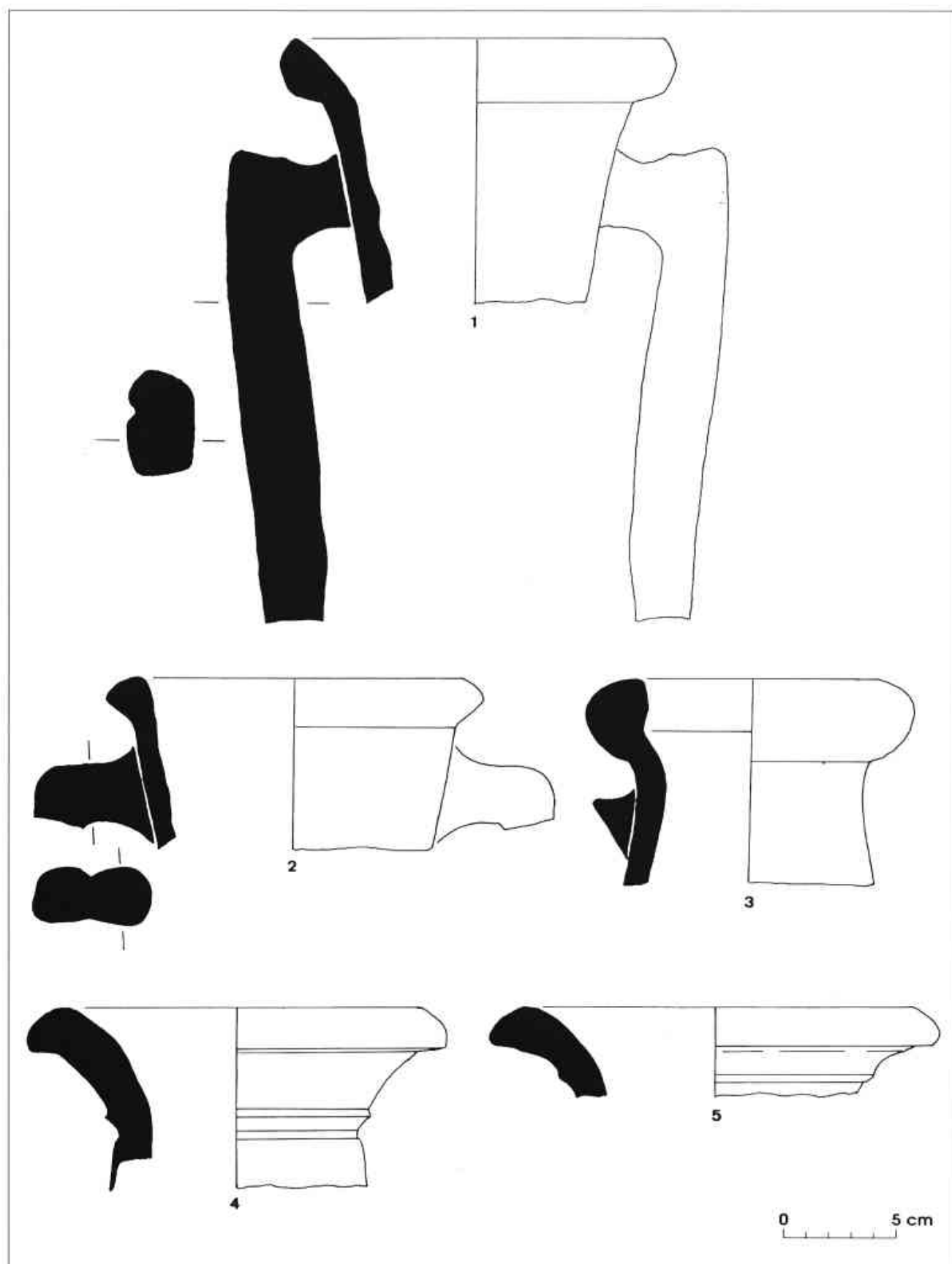
EL CARRERÓ 47. Làm. 1

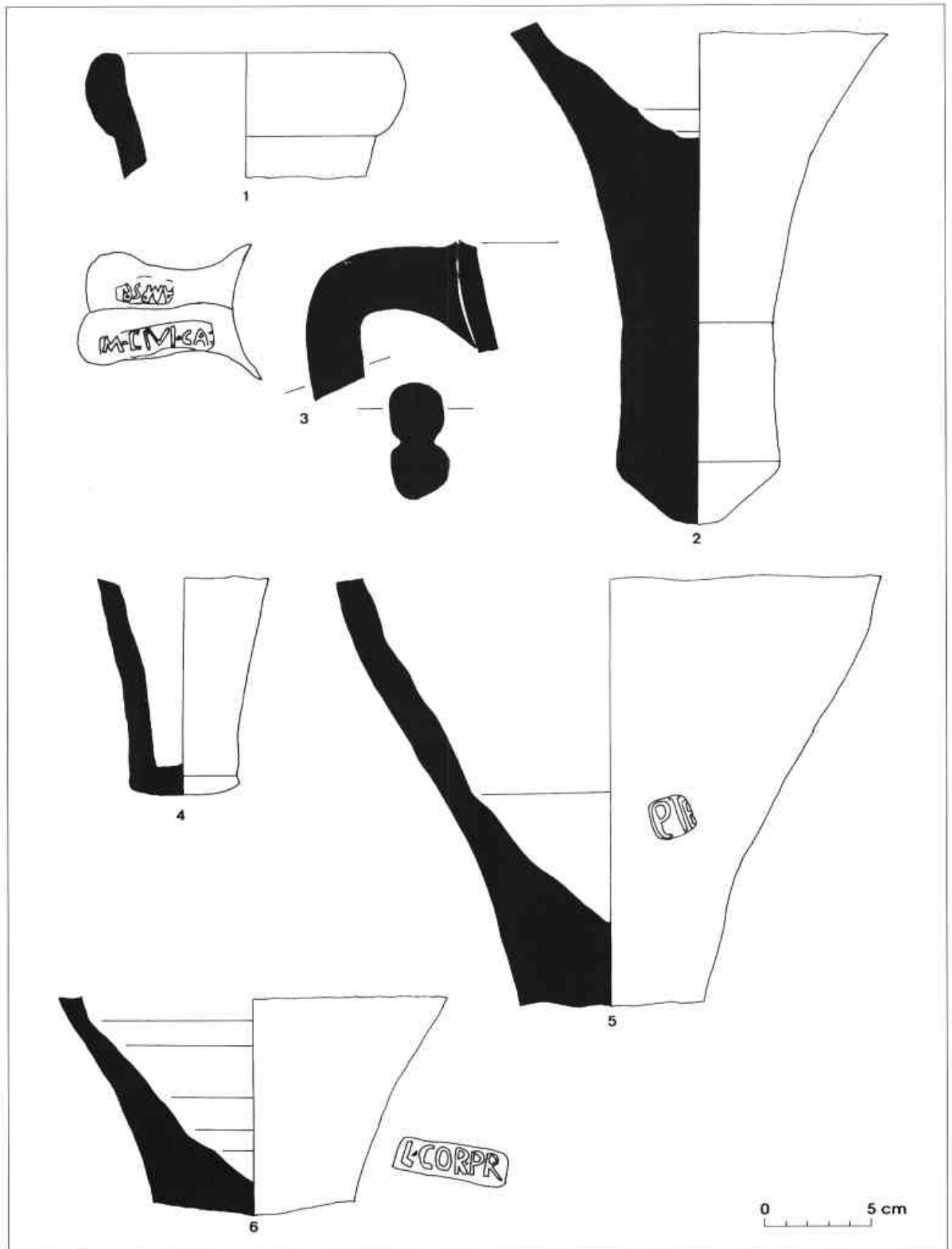
EL CARRERÓ 47. Lám. 2

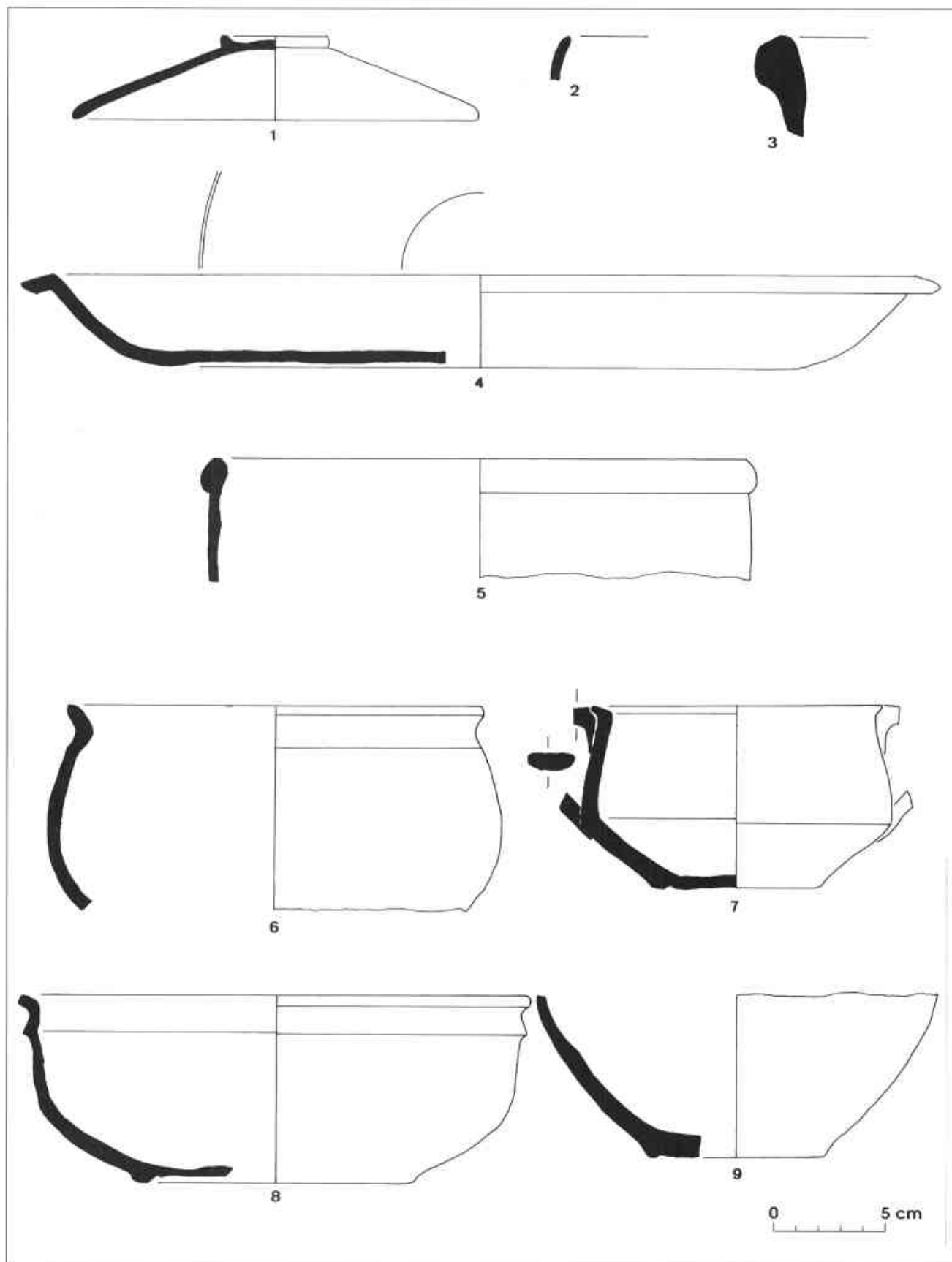
EL CARRERÓ 47. Lám. 3

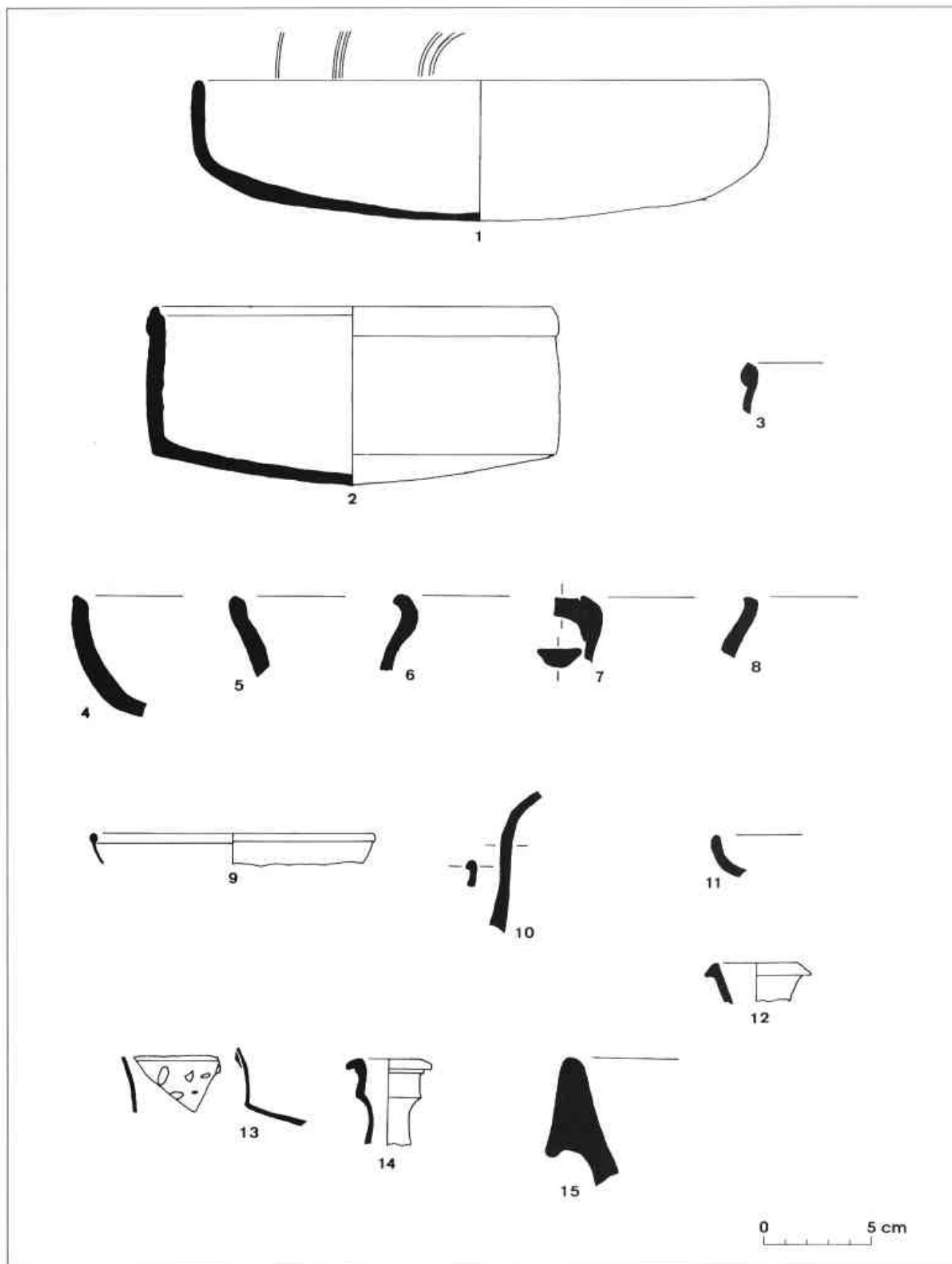
EL CARRERÓ 47. Lám. 4

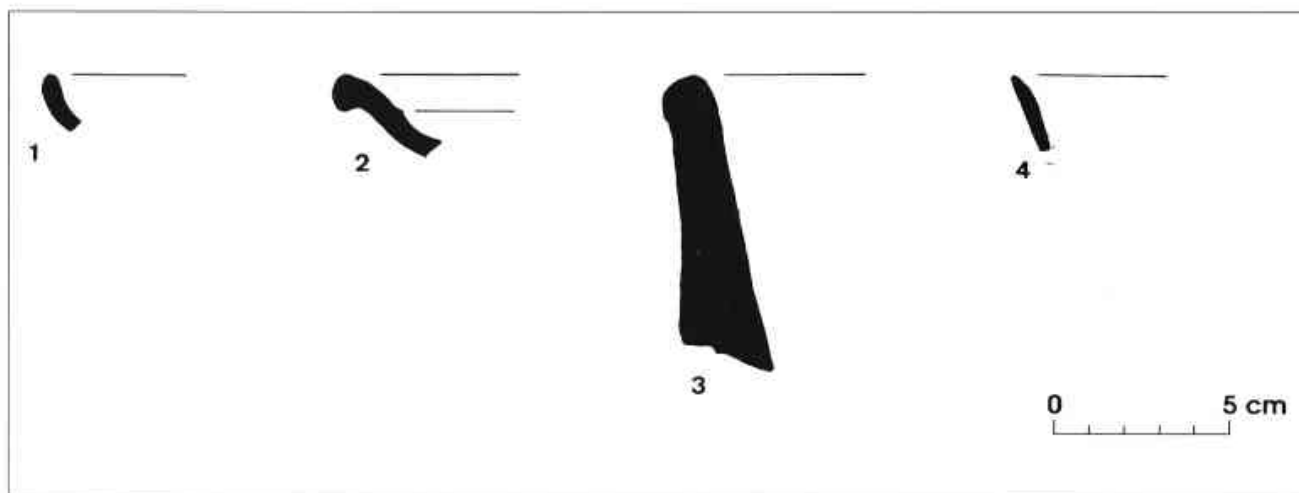
EL CARRERÓ 47. Lám. 5

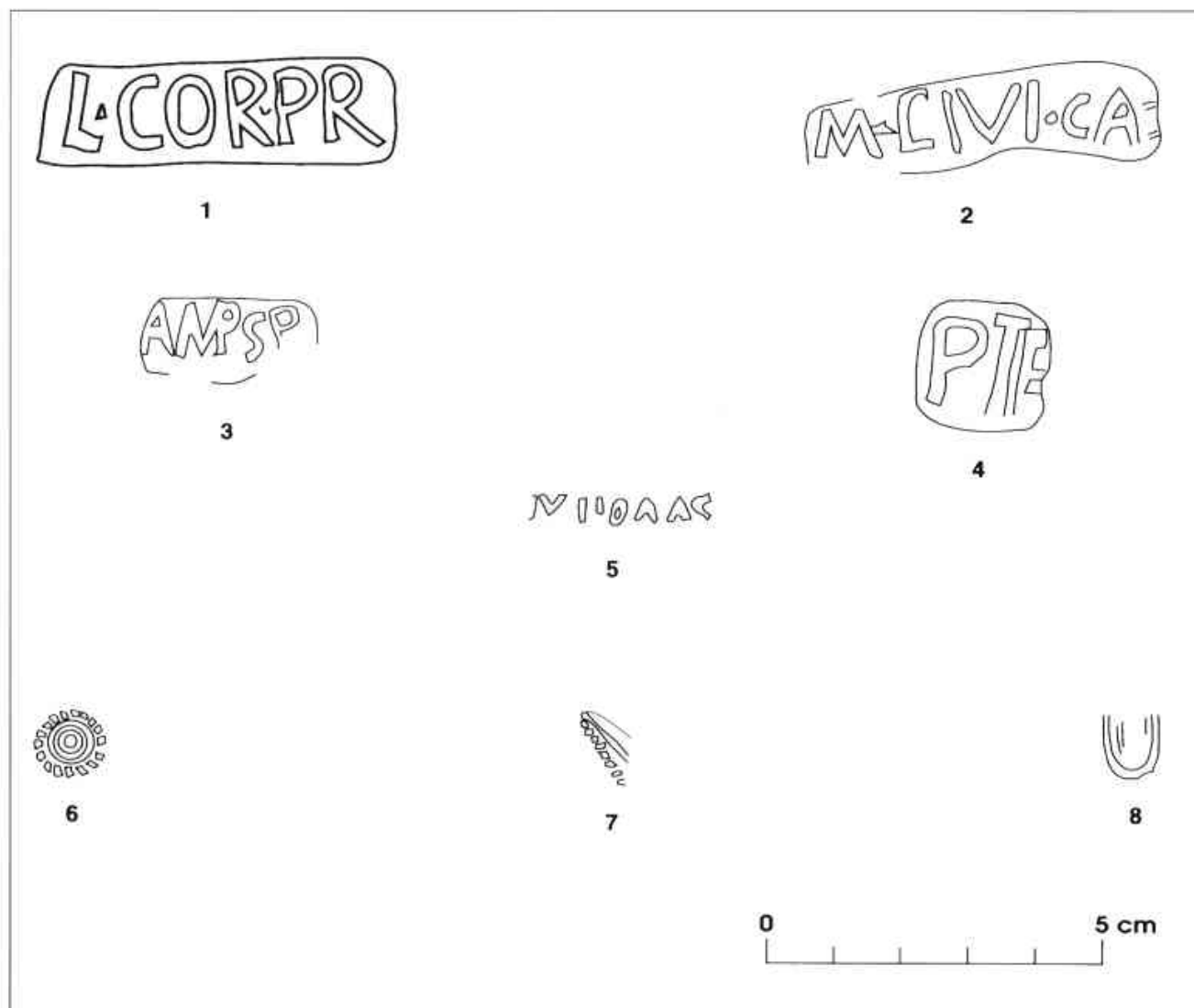
EL CARRERÓ 47. Lám. 6

EL CARRERÓ 47. Lám. 7

EL CARRERÓ 47. Lám. 8

EL CARRERÓ 47. Lám. 9

2.6.- CARRER D'EN PUJOL NÚM. 51.

L'excavació. El material arqueològic.

El mes d'abril de 1990 entrà a l'Ajuntament de Mataró la sol·licitud de permís d'enderroc i obra nova per la finca núm. 51 del carrer d'En Pujol, situada concretament a la recolzada del carrer. Per tant, calgué fer-hi excavacions arqueològiques. D'acord amb la propietat i el promotor de l'obra, es decidí de realitzar les excavacions en dues fases per tal de no entorpir les obres.

En la primera fase, del 18 d'abril al 4 de maig de 1990, es feren dues prospeccions arqueològiques -cales 3 i 4- en els punts on s'havien d'efectuar les obres urgents de pilotatge de la casa i després es procedí a obrir dues cales més: una just al darrera de la façana principal de la casa -cala 1- i l'altra en l'habitació de just al darrera -cala 2-, al costat del pati de la casa. La direcció tècnica d'aquests treballs arqueològics s'encarregà als arqueòlegs Joan Banús i Tort, Isabel Carpio i Pérez, Joaquim García i Roselló, i Santiago Pérez i Tort; l'equip d'excavació el completaren diversos estudiants de la Universitat de Barcelona i de la Universitat Autònoma de Barcelona; en moments puntuals el promotor de l'obra cedí dos obrers.

En la segona fase, del mes de desembre de 1990 fins el 15 de gener de 1991, es procedí a excavar el pati -cala 5-. Per aquests treballs l'equip d'excavació restà format pels arqueòlegs Joan Banús i Tort i Esther Gurri i Costa, que portaren la direcció tècnica, un dibuixant, estudiants de les Universitats abans esmentades i quatre obrers.

Les seqüències estratigràfiques han estat agrupades per cales.

Cala núm. 1. S'excavà en una habitació de la part del davant de la casa, darrera la façana i molt a prop del carrer, feia 2'40 x 2'00 m. El principal problema que presentà l'excavació d'aquesta cala fou el fet que molt aviat es va trobar un mur d'amplada considerable, la qual cosa provocà que els treballs s'haguessin de desenvolupar en un espai força reduït. Un cop extret el paviment de l'habitació i la seva preparació per part dels obrers de l'obra, seguint instruccions de la direcció de l'excavació, es documentaren vint-i-set unitats estratigràfiques.

UE 1001. Estrat de terres argiloses molt compactes que no es documentà en l'angle NE de la cala. S'hi trobà abundant material arqueològic d'època moderna: pisa catalana daurada, pisa catalana blava «de la ditada», pisa catalana policroma (blau-groc-verd), ceràmica amb vernís de color verd i groc, ceràmica amb vernís plumbífer i ceràmica negra. Si bé pel material aparegut s'hauria de situar aquesta UE en la segona meitat del segle XVII, creiem que ha

de ser coetani a la resta dels anivellaments detectats al dessota mateix de l'enrajolat de la casa que s'estava remodelant, datables a mitjans del segle XVIII.

UE 1002. Mur fet amb maons i de dimensions molt petites: feia 0'60 m de llargada, 0'10 m de gruix i tenia una altura que oscil·lava entre 0'10-0'20 m. Formava angle.

UE 1003. Estrat d'argiles poc compactades. Hi aparegué abundant material arqueològic: t.s. gàlica, t.s. africana A de la forma Hayes 31; t.s. africana C de la forma Hayes 50 (Lám. 1, núm. 1); t.s. africana D de les formes Hayes 61 i variants Lamb. 54 ter, Waagé IX-831-U (Lám. 1, núm. 4-7), Hayes 67 (Lám. 1, núm. 2), Hayes 73A (Lám. 1, núm. 3), Hayes 87A (Lám. 1, núm. 8) i Hayes 91 (Lám. 1, núm. 9); Lucente de la forma Lamb. 1/3-B (Lám. 1, núm. 10) i una de forma indeterminada (Lám. 1, núm. 11); diversos fragments informes de D.S.P. amb decoració (Lám. 1, núm. 12-14); ceràmica comuna romana (Lám. 1, núm. 15-19), un morter (Lám. 1, núm. 20); ceràmica de cuina (Lám. 1, núm. 26-32); ceràmica de cuina africana de les formes Lamb. 10B (Lám. 1, núm. 21), Ostia III-170 (Lám. 1, núm. 22), Ostia III-267 (Lám. 1, núm. 24-25) i Ostia III-332 (Lám. 1, núm. 23); àmfora africana de la forma Keay VI (Lám. 2, núm. 1) i una àmfora de producció indeterminada (Lám. 2, núm. 2); vidre (Lám. 2, núm. 3-4); i dues monedes de bronze del segle IV dC, una de Constantí i l'altra una imitació del revers *Fel Temp Reparatio*.

UE 1004. Mur d'època romana fet amb pedres de mides diverses i elements ceràmics com *tegulae* i fragments d'àmfora; tan sols se'n conservava una filada d'altura i feia 0'64 m de gruix.

UE 1005. Estrat de terres argiloses que no ocupava tota la cala. Hi aparegué el següent material arqueològic: fragments informes de t.s. africana C; t.s. africana D de la forma Lamb. 42 o Hayes 68 (Lám. 2, núm. 5); ceràmica de cuina africana de les formes Lamb. 10A (Lám. 2, núm. 6), Lamb. 10B (Lám. 2, núm. 7) i Ostia I-261 (Lám. 2, núm. 8); ceràmica de cuina (Lám. 2, núm. 9); i una motllura de marbre (Lám. 2, núm. 10).

UE 1006. Fossa. Estava farcida pel mateix estrat UE 1003.

UE 1008. Forn de forma quasi rectangular les parets del qual eren molt primes i estaven fetes amb tovots. Estava farcit per la **UE 1007**, un estrat prim de cendres amb molt poc material arqueològic, concretament, fragments informes de ceràmica de cuina itàlica.

UE 1009. Paviment de terra trepitjada on aparegueren fragments informes de t.s. africana A, fragments de ceràmica de cuina africana de la forma Ostia I-261 i ceràmica comuna romana. Aquest paviment es construí sobre l'estrat de preparació **UE 1016**, terres argiloses molt dures i ben compactades, on hi aparegué escassíssim material arqueològic.

UE 1010. Preparació d'un paviment d'*opus signinum* que tan sols es veié en el tall de la cala.

UE 1011. Estrat argilós, sota la UE 1010. Possiblement servia d'anivellament del sòl. Hi aparegueren alguns fragments informes de t.s. africana A i un fragment de ceràmica de cuina africana de la forma Ostia III-267, a part d'un fragment de t.s. itàlica, de ceràmica de parets fines i de ceràmica comuna romana.

UE 1012. Restes d'un possible mur situat a la banda NO de la cala del qual sols es conservava una filada d'altura. Hi aparegué un fragment informe de t.s. africana A i un fragment de ceràmica de cuina africana de la forma Lamb. 10A.

UE 1013. Estrat de terres on aparegué molt poc material arqueològic:

ceràmica de parets fines de la forma Mayet III i ceràmica comuna i àmfora itàliques.

UE 1014. Paviment de característiques idèntiques a les de la UE 1009. Hi aparegué el següent material arqueològic: ceràmica campaniana del grup B de la forma Lamb. 5? (Lám. 2, núm. 11), un fragment de prearetina de la forma Goudineau 1 (Lám. 2, núm. 12), fragments de ceràmica que imitaven la t.s. itàlica, ceràmica comuna romana (Lám. 2, núm. 13-15) i fragments d'una àmfora bética de la forma Haltern 70 (Lám. 2, núm. 16) datable en la 1a meitat del segle I dC. Aquest paviment es construí sobre la preparació **UE 1017**, de característiques idèntiques a les de la UE 1016, on aparegué el següent material arqueològic: t.s. gál.lica de la forma Drag. 36 (Lám. 2, núm. 17), t.s. hispànica, ceràmica comuna romana, ceràmica de cuina africana i una agulla d'os (Lám. 2, núm. 18).

UE 1015. Paviment de característiques idèntiques a les de les UE 1009 i 1014, construït sobre l'estrat de preparació **UE 1018**, de característiques idèntiques a les de les UE 1016 i 1017, on aparegué ceràmica comuna i àmfora itàliques.

UE 1019. Estrat situat dins de la rasa de la claveguera romana UE 1021-UE 1023-UE 1024-UE 1025, pel dessobre del sostre, eren terres argiloses soltes amb gran quantitat de carbonets. Hi aparegué el següent material arqueològic: t.s. hispànica, t.s. africana A, t.s. africana C de les formes Hayes 45-B (Lám. 2, núm. 20) i Lamb. 41/variant Salomonson C-8 (Lám. 2, núm. 19), ceràmica de cuina africana de les formes Ostia I-261 (Lám. 2, núm. 21) i Ostia III-263 i ceràmica comuna romana.

UE 1020. Estrat situat sota el forn UE 1008, eren terres argiloses molt dures on es trobaren molt pocs materials arqueològics: alguns fragments de t.s. itàlica, de t.s. gál.lica, de ceràmica de parets fines itàlica de la forma Mayet XV? i àmfora itàlica.

UE 1021, UE 1023, UE 1024 i UE 1025. Sostre, murs i terra d'una claveguera romana domèstica; el sostre estava fet amb dues tècniques constructives diferents -*tegulae* disposades en una doble filada sobreposada i pedres de granit-, els murs estaven fets amb *tegulae* relligades amb calç i el terra estava fet amb *tegulae* de 0'62 x 0'40 m. La claveguera s'havia construït dins de l'interestrat **UE 1026** i estava farcida per la **UE 1022**, un estrat de terres soltes, amb algun carbonet, que no proporcionà cap material arqueològic.

UE 1027. Sòl natural.

Cala núm. 2. Es feu en l'habitació contigua a la de la cala 1 i estava situada just abans del pati interior de la casa, feia 3'50 x 2'00 m. Un cop els treballadors de l'obra varen extreure el paviment de l'habitació i la seva preparació, seguint instruccions de la direcció de l'excavació, es documentaren vint unitats estratigràfiques.

UE 2001. Estrat de terres argiloses. Hi aparegué força material arqueològic: pisa catalana blava amb decoració de radis epicèntrics, de motius vegetals, amb una testa humana i de línies en diagonal; pisa catalana daurada; pisa italiana policroma; pisa catalana policroma; pisa catalana blava dels tipus «òculs units», «ditada», «orles diverses», «de la corbata?», d'«influència francesa»; pisa italiana de la zona lligur d'«estil caligràfic»; pisa catalana sense decorar; pisa policroma amb decoració floral (d'Alcora?); ceràmica amb vernís de color verd-melat i verd-amarronat; i ceràmica negra; a part d'alguns fragments de ceràmica d'època romana; també hi varen aparèixer dues monedes, una de Ferran II (1479-1516) i una altra de l'Arxiduc Carles (1707-1711). Aquest estrat té una cronologia de mitjans del segle XVIII.

UE 2002. Fossa. Estava farcida per la **UE 2003**, un estrat de terres sorrenques soltes.

UE 2004. Fossa. Estava farcida per la **UE 2005**, un estrat de terres sorrenques granalludes.

UE 2006. Fossa? Estava farcida per les **UE 2007/UE 2010**, uns estrats de terres argiloses soltes on aparegué, a part d'alguns materials d'època romana com t.s. gál.lica de les formes Riit. 9b i Drag. 18 (el darrer amb la marca LICINVS F), força material medieval i modern: pisa catalana verd-manganès; pisa catalana blava; pisa catalana sense decorar; pisa italiana policroma; pisa catalana daurada; pisa catalana policroma; ceràmica amb vernís verd; ceràmica amb vernís plumbífer, els «plats de foc»; ceràmica negra; un fons de gresol vidriat per a fondre vidre; i tres monedes catalanes del segle XVII, una de Felip III (1600-1605), una altra de Lluís XIV (1647) i, la més moderna, una de Felip IV (1655). La cronologia d'aquest estrat és de la segona meitat del segle XVII.

UE 2008. Estrat situat sobre el paviment modern UE 2009, eren terres sorrenques molt fines.

UE 2009. Paviment piconat d'època moderna.

UE 2011. Estrat de terres argiloses compactes. Hi aparegué el següent material arqueològic: un fons de t.s. gál.lica, t.s. africana A de la forma Hayes 14 (Lám. 3, núm. 1), ceràmica de cuina africana (Lám. 3, núm. 2), ceràmica de cuina africana de la forma Ostia III-332, ceràmica comuna romana, ceràmica de cuina (Lám. 3, núm. 3) i àmfora romana.

UE 2012. Paviment de terra trepitjada d'època romana.

UE 2013. Mur d'època romana fet amb pedres de mida mitjana i petita sense treballar i lligades amb argila i calç. Es documentà en el tall de la cala.

UE 2014, UE 2016, UE 2017 i UE 2019. Sostre, murs i terra d'una claveguera romana domèstica; el sostre estava fet amb *tegulae* i pedres, els murs amb pedres de mida petita i mitjana i elements ceràmics -entre els quals hi havia t.s. gál.lica (Lám. 3, núm. 4) i ceràmica de cuina africana de la forma Ostia II-302 (Lám. 3, núm. 5)- treballats amb calç i el terra amb *tegulae* encavalcades. La claveguera s'havia construït dins de l'interestrat **UE 2015** i estava farcida per la **UE 2018**, un estrat de terres argiloses soltes on s'hi trobaren fragments informes de t.s. africana A, fragments de ceràmica de cuina africana de la forma Ostia III-332 (Lám. 3, núm. 6), ceràmica comuna romana (Lám. 3, núm. 7-8) i una vora d'àmfora gal.lica de la forma G-4 (Lám. 3, núm. 9). Es tracta de la mateixa claveguera trobada en la cala 1.

UE 2020. Sòl natural.

Cala núm. 3. Es va realitzar a causa dels treballs de pilotatge que s'havien de fer. Estava situada en una zona annexa a la façana principal per la part interior de la casa, entre dues de les portes, i consistí en un quadre de 1'00 x 1'00 m amb un queixal o apèndix de 0'65 x 0'60 m que s'adossava a la paret. La seva estratigrafia fou simple. Dels cinc estrats documentats quatre pertanyien a l'època moderna, a partir del segle XVII, mentre que sols en el darrer es trobaren indicis d'època romana. En l'apèndix del quadre, però, es trobaren dues estructures: un fragment de paviment *opus signinum* UE 3005 que formava part d'una estructura moderna ja documentada en l'excavació feta l'any 1987 al carrer d'En Pujol i un amuntegament de pedres i fragments de teula al costat d'una pedra arrodonida de dimensions mitjanes UE 3006. En total, es documentaren vuit unitats estratigràfiques.

UE 3001. Paviment de la casa moderna fet amb rajoles de 0'40 x 0'40 m, bastit sobre l'estrat de preparació **UE 3002**, un estrat de sorres de riera on aparegué ceràmica amb vernís de color verd.

UE 3005. Fragment de paviment d'*opus signinum*. Formava part d'una estructura moderna localitzada ja a les excavacions arqueològiques del carrer d'en Pujol de l'any 1987 i que fou interpretada com una premsa. Estava amortitzada per la **UE 3004**, un estrat de terres argiloses poc compactes on les restes de material arqueològic eren bastant escadusseres, i per la **UE 3003**, un estrat de terres argiloses poc compactes on hi aparegué abundant material d'època moderna: pisa catalana sense decorar, pisa catalana daurada, pisa catalana blava dels tipus «de la ditada» i «de Poblet», pisa catalana policroma, ceràmica amb vernís de color verd i vermell-marró i ceràmica negra. Aquest estrat és de la segona meitat del segle XVII.

UE 3006. Estrat format per un amuntegament de pedres i teules. Les seves reduïdes dimensions impossibilitaren de confirmar si es tractava d'un mur. Destacava un bloc de pedra de dimensions mitjanes al qual es lliurava l'amuntegament.

UE 3007. Estrat de terres argiloses molt compactes on aparegueren molt poc material arqueològic: un fragment Hayes de t.s. hispànic, un fragment de t.s. africana D de la forma Hayes 99 (Là. 3, núm. 10), i fragments informes de ceràmica comuna romana i àmfora romana.

UE 3008. Sòl natural.

Cala núm. 4. S'excavà al passadís de la casa, en un altre punt on s'havia de fer un pilotatge. Pel fet d'estar ubicat al bell mig del passadís les seves dimensions s'hagueren de reduir al mínim: 1'00 x 1'00 m. El resultat d'aquesta prospecció fou més ric, pel que fa a estructures, que l'anterior cala, si bé totes elles eren de cronologia moderna. Cal destacar la doble estratigrafia que s'hi obtingué: un muret situat en els nivells més profunds de la cala separava l'amortització de les estructures en dos processos ben diferenciats. Tanmateix es interessava de remarcar la gran quantitat d'escòria de vidre trobada en la prospecció, que es registrà com a una unitat estratigràfica pròpia. En total es documentaren onze unitats estratigràfiques.

UE 4001. Paviment fet amb rajoles de 0'40 x 0'40 m; bastit sobre l'estrat de preparació **UE 4002**, fet amb calç, i aquest sobre l'estrat d'anivellament **UE 4003**, sorres de riera on no s'exhumaren materials arqueològics. Aquest paviment segurament pertanyia a la casa actual.

UE 4004. Estrat format per una gran acumulació d'escòria de vidre. Molt possiblement tingué com a funció la d'anivellar el sòl i la de fer d'aïllament de les humitats.

UE 4006 i UE 4008. Paviment i mur d'un dipòsit; el paviment estava fet amb rajoles de 0'30 x 0'30 m i el mur, que es recolzava directament sobre del paviment, amb pedres de petites dimensions i fang endurit; la paret feia 0'14 m de gruix i es veié al llarg de tota la cala. Aquest dipòsit estava amortitzat per la **UE 4005**, un estrat de terres argiloses soltes on hi aparegué abundant material ceràmic modern: pisa catalana verd-manganès; pisa catalana daurada; pisa catalana sense decorar; pisa catalana blava dels tipus «de la ditada», d'«orles diverses», «de la figueta» i «de Poblet»; ceràmica amb vernís de color verd i vermell-marró; i ceràmica negra; a part d'algun fragment de ceràmica d'època romana. La cronologia de l'amortització del dipòsit és de segona meitat del segle XVII.

UE 4007. Estrat sota el paviment UE 4006, de composició argilosa poc compacta. No es pogué excavar completament perquè tant les petites dimensions de la cala com la seva situació, entre parets, no aconsellava aprofundir excessivament. S'hi trobaren molt pocs materials arqueològics, en concret ceràmica catalana amb vernís.

UE 4009. Estrat de terres argiloses que ocupava una estreta franja de la cala, paral·lela al mur UE 4008.

UE 4010. Estrat de terres argiloses força més compactes que les de la UE 4009. No s'hi trobà material arqueològic.

UE 4011. Estrat de terres soltes amb força cendres. No s'hi trobà material arqueològic.

Cala núm. 5. Correspon a la segona fase d'excavació del solar i es realitzà en el pati, on s'obrí un quadre de 6'00 x 3'00 m. En total es documentaren trenta-nou unitats estratigràfiques.

UE 5001. Estrat superficial format per cendres, sorres i terres soltes. Hi aparegué el següent material arqueològic: pisa catalana blava; pisa catalana sense decorar; ceràmica d'Albisola (Itàlia) amb vernís de color marró; ceràmica amb vernís del tipus «de la Bisbal» i amb vernís de color groc i verd; i ceràmica negra; hi aparegueren també gran quantitat de fragments de rajoles de mostra i abundant material d'enderroc. La cronologia de l'estrat és del segle XX.

UE 5002. Font moderna, es tracta d'una estructura rectangular feta amb maons i amb un revestiment interior de rajoles: les parets, d'un gruix de 0'16 m, feien 2'50 m de llargada i 1'40 m d'altura. En el centre de la font hi havia un tub de plom que deuria correspondre al brollador. Estava farcida per la **UE 5003**, un estrat de terres argiloses barrejades amb sorres i molts fragments de rajola.

UE 5004. Estrat de terres argiloses. A part de diversos fragments ceràmica d'època romana hi aparegué el següent material arqueològic: pisa catalana blava dels tipus «de la ditada», «de la figueta», «de la corbata», «de la butifarra», d'«orles diverses», «de Poblet», «de transició» i «de la cirereta»; pisa catalana daurada; pisa catalana sense decorar; pisa italiana blava; pisa italiana policroma; ceràmica d'Albisola (Itàlia) amb vernís de color marró; ceràmica italiana amb vernís de color groc; ceràmica amb vernís del tipus «La Bisbal» i amb vernís de color verd, melat, groc-marró i marró; ceràmica negra; i diversos fragments de vidre modern. La seva cronologia és de primer quart del segle XIX.

UE 5005. Mur construït amb pedres i fragments ceràmics, amb una orientació N-S. Estava parcialment tallat en la part central per la font UE 5002.

UE 5006. Pou, amb paret revestida de pedra i maó i acabat amb una volta de maons, construït dins de l'interestrat **UE 5007**; l'espai que quedava entre l'interestrat i el pou es farcí amb la **UE 5008**, un estrat de terres argiloses de consistència tova on hi aparegué algun fragment de ceràmica catalana amb vernís.

UE 5009. Dipòsit modern. Es tracta d'una estructura rectangular les parets de la qual estan fetes amb maó revestit de calç i amb el sòl fet amb rajoles de 0'32 x 0'32 m; de les parets només es conservaven dues filades de maons. Aquest dipòsit estava dividit per una paret central, també de maons, feta posteriorment; en el fons d'una de les divisions hi havia un forat de forma arrodonida de 0'50 x 0'40 m. Aquest dipòsit estava farcit per la **UE 5010**, un estrat que en funció de la divisió del dipòsit presentava característiques diferents: en la divisió nord era un estrat de terres argiloses molt semblants a les de la UE 5004 i en la divisió sud era un estrat compost de calç desfeta i sorres molt fines.

UE 5011. Estrat argilós molt prim i tou situat sobre la separació del dipòsit UE 5009.

UE 5012. Paviment de rajoles, camí de l'antic jardí, delimitat amb altres rajoles partides i clavades al terra de forma vertical.

UE 5013. Estrat de terres argiloses compactes on aparegué gran quantitat de material arqueològic modern: pisa catalana daurada; pisa catalana blava dels tipus de «sanefes geomètriques», de «la

ditada», de «la figueta», «de la corbaia», d'«orles diverses» i «de Poblet»; pisa italiana policroma; ceràmica amb vernís de color verd, melat i marró; ceràmica sense vernís; ceràmica negra; diversos fragments de vidre; i un diner de Felip III (1600-1621); a part de divers material d'època romana. La datació de l'estrat seria de mitjans del segle XVIII.

UE 5014. Fossa de forma allargassada excavada a l'estrat UE 5013. Estava farcida per la **UE 5015**, un estrat format per sorres de riera on no es trobà cap tipus de material arqueològic.

UE 5016. Fossa arrodonida situada al costat del mur UE 5005. Estava farcida per la **UE 5017**, un estrat de terres argiloses semblants a les de la UE 5013 on no aparegué material arqueològic.

UE 5018. Estrat argilós molt compacte i de poca potència. Sols ocupava una part del quadre: l'angle format entre el mur UE 5005 i el pou UE 5006. Quant a material arqueològic, hi aparegué pisa catalana blava del segle XVIII i ceràmica amb vernís de color verd. La cronologia seria de mitjans del segle XVIII.

UE 5021. Estrat de terra força fangosa amb alguns carbons; es tractava d'un enderroc que contenia abundants fragments ceràmics de material constructiu i pedres, situat a l'angle oest del quadre.

UE 5022. Estrat de terres argiloses on es trobà gran quantitat de material arqueològic, gairebé tot ceràmica. Entre les ceràmiques residuals destaquen la ceràmica campaniana del grup B de la forma Lamb. 2; t.s. itàlica de les formes Goudineau 15, Goudineau 16, Goudineau 17, Goudineau 27?, Goudineau 28 i Goudineau 41 i un fons amb la marca SENTIVS (CVA 1729 Halt. 8) (Là. 7, núm. 7); t.s. gàl·lica de les formes Drag. 27 i Drag. 37; t.s. africana A de les formes Lamb. 1A, Lamb. 2A, Lamb. 2B, Lamb. 3-A, Lamb. 4/36, Lamb. 5, Lamb. 18/31 i Lamb. 23; ceràmica de parets fines de la forma Mayet V i altres d'informes amb diversos tipus de decoració; ceràmica de cuina itàlica; àmfors tarraconenses de les formes Tarraconense 1/Laietana 1, Pascual 1 i Dressel 2-4; àmfors bètiques de les formes Dressel 7-11, Dressel 20. La majoria de vaixelles de taula tardanes corresponen a la t.s. africana D. Aquesta producció inclou les formes Hayes 61 (majoritària) (Là. 3, núm. 14-18); Hayes 50 (Là. 3, núm. 12); Lamb. 51, 51A = Hayes 59 (Là. 3, núm. 13 i 19); Holwerda 1936, là. VI-658 (Là. 3, núm. 20); Hayes 67 (Là. 3, núm. 23-24); Hayes 73A (Là. 3, núm. 21); Lamb. 58 = Hayes 80B (Là. 3, núm. 22); Hayes 91A o 91B (tres peces) (Là. 3, núm. 25-27); Hayes 94B; Hayes 99 (Là. 3, núm. 28); i alguns fragments informes amb decoració (Là. 3, núm. 29-34). També estan ben representades la ceràmica Lucente i la D.S.P. A la primera corresponen quatre peces, tres de la forma Lamb. 1/3 (Là. 4, núm. 1-3) i una altra d'indeterminada (Là. 4, núm. 4); a la segona les formes Rigoir 1 i Rigoir 18 (Là. 4, núm. 5), en producció ataronjada, a més d'un fragment amorf en producció grisa. La t.s. hispànica tardana inclou un fragment de fons (Là. 3, núm. 11). També hi va aparèixer ceràmica comuna romana (Là. 4, núm. 6-17) i diversos morters (Là. 4, núm. 18-20). De ceràmica de cuina africana han aparegut les formes Lamb. 10A (Là. 4, núm. 21-22), Lamb. 10B (Là. 4, núm. 23), Ostia I-15, Ostia I-261 (Là. 4, núm. 24), Ostia I-264, Ostia I-272 variant (Là. 4, núm. 25), Ostia I-273, Ostia II-267 (Là. 4, núm. 26-30), Ostia III-332 (Là. 4, núm. 31), Ostia II-302 (Là. 4, núm. 32), Ostia IV-1 (Là. 4, núm. 33) i Vilatorna 5-40 (Là. 4, núm. 34). També hi ha aparegut gran quantitat de ceràmica de cuina: olles (Là. 5, núm. 1-6), cassoles (Là. 5, núm. 7-11), gerres (Là. 5, núm. 12-14), bols (Là. 5, núm. 15-16), tapadores (Là. 5, núm. 17-18 i Là. 6, núm. 1), alguns agafadors (d'olles?) i fons (Là. 6, núm. 2-5). Per últim, entre les àmfors hi han aparegut les sud-hispàniques Keay XIII-A (Là. 6, núm. 6-7), Keay XIII-C (Là. 6, núm. 17) i Keay XIX-C (Là. 6, núm. 8); les africanes de les formes Keay III, Keay VI (Là. 6, núm. 9), Keay VII (Là. 6, núm. 10), Keay XXIII (Là. 6, núm. 11), Keay XXV (Là. 6, núm. 12-15), Keay LXII?

(Là. 6, núm. 16), una d'indeterminada (Là. 6, núm. 18) i diversos pivots (Là. 7, núm. 1-3). També hi varen aparèixer diversos fragments de vidre (Là. 7, núm. 4-6).

UE 5023. Estrat de terres argiloses força dur i compacte. Hi aparegué el següent material arqueològic: fragments informes de t.s. itàlica, de t.s. africana A, de ceràmica de cuina itàlica del tipus «vermell pompeïà» i de ceràmica de parets fines; també hi aparegué ceràmica comuna romana (Là. 7, núm. 8-9), una imitació de la forma Ostia III-267 de la ceràmica de cuina africana (Là. 7, núm. 10) i ceràmica de cuina romana (Là. 7, núm. 11); pel que fa a àmfors n'hi varen aparèixer d'itàlica de la forma Dressel 1-C i de tarraconense de la forma Pascual 1.

UE 5024. Fossa de forma arrodonida excavada a la UE 5023. Estava farcida per la **UE 5025**, un estrat de terra argilosa a la part inferior del qual es trobaren abundants fragments de *tegulae* i alguns fragments de ceràmica comuna i àmfors romanes.

UE 5026. Fossa de forma allargassada situada sota el mur UE 5005. Estava farcida per la **UE 5027**, un estrat de terres sorrenques on aparegué ceràmica catalana amb vernís de color marró, alguns fragments de vidre i diversos fragments de material d'època romana.

UE 5028. Fragments de paviment d'*opus signinum*, calç i teules. Formant-ne part hi aparegué t.s. africana D de la forma Hayes 67?, ceràmica de cuina africana, ceràmica comuna romana, ceràmica grollera baix-imperial i fragments d'àmfors romanes baix-imperials.

UE 5029. Estrat compacte de sorres de gra molt fi. Hi aparegué el següent material arqueològic: fragments de t.s. gàl·lica de les formes Drag. 24/25 (Là. 7, núm. 12) i Drag. 27 (Là. 7, núm. 13) i un fragment informe de t.s. itàlica tardana.

UE 5032, UE 5033 i UE 5035. Murs i terra d'una claveguera romana domèstica: els murs estaven fets amb pedres de mida mitjana i petita i elements constructius ceràmics i tenien la cara interna arrebossada amb calç - en una de les parets, la UE 5032, hi aparegué un fragment de vora d'àmfora itàlica de la forma Dressel 1-C (Là. 7, núm. 14); el terra estava fet amb *tegulae* encavalcades. La claveguera es construï dins de l'interestrat **UE 5031** i estava farcida per la **UE 5034**, un estrat d'argiles molt soltes on aparegueren diversos fragments de ceràmica comuna romana (Là. 7, núm. 15), àmfora romana i un fragment informe de t.s. africana A.

UE 5036. Estrat d'argiles. Hi aparegueren els següents materials arqueològics: ceràmica campaniana del grup B de les formes Lamb. 1 (Là. 7, núm. 16) i Lamb. 3 (Là. 7, núm. 17); ceràmica grisa ibèrica (Là. 7, núm. 18); ceràmica de cuina itàlica del tipus «vermell pompeïà» de la forma Goudineau 3-B/4 (Là. 8, núm. 2); ceràmica de parets fines de producció local de la forma López 212.29.3 (Là. 8, núm. 1); ceràmica de cuina (Là. 8, núm. 3-4); i àmfors itàliques de les formes Dressel 1-C (pasta DB) (Là. 8, núm. 5) i Dressel 1-B (Là. 8, núm. 6); a part d'una moneda ibèrica d'*leso*. A destacar en aquest estrat l'absència de t.s. itàlica i d'àmfors tarraconenses. Per tot el que s'ha esmentat a aquesta UE cal assignar-li una cronologia de 1a meitat del segle I aC.

UE 5037. Mur romà fet amb pedres i algun element constructiu ceràmic.

UE 5038. Retall en forma de cubeta més o menys rectangular, situada al costat N del quadre, que destruï tots els estrats romans en aquesta zona. Estava farcit per la **UE 5030**, un estrat d'argiles i sorres, de gran potència, on aparegué força material arqueològic d'època romana barrejat amb alguns fragments d'època moderna (en concret, pisa catalana daurada i blava). D'altra banda, hi varen aparèixer gran

quantitat de fragments informes de bronze que sembla que formaven part o eren les restes de la fosa d'una campana. La cronologia d'aquest estrat seria del segle XVII. També estava farcit per la UE 5019, un estrat de terres argiloses de textura granalluda, on a part de material arqueològic d'època romana hi aparegué pisa catalana daurada, pisa catalana blava, ceràmica amb vernís de color marró i verd i ceràmica negra. La seva cronologia seria de segona meitat del segle XVII. Per últim, estava farcit també per la UE 5020, unes clapes de terres argiloses d'un color morat, molt compactes i de poca potència, que semblaven restes de tovots desfets.

UE 5039. Sòl natural.

Les fases documentades

Fase 1: època tardorepublicana.

Corresponen a aquesta fase l'anivellament UE 5036 i el mur UE 5037. Pot datar-se de molt a finals de l'època republicana (possiblement, dins de la primera meitat del segle I aC) per la presència de ceràmica campaniana del grup B de les formes Lamb. 1 i Lamb. 3 i d'àmfores itàliques de les formes Dressel 1-B i Dressel 1-C, i amb seguretat amb anterioritat al 40 aC per l'absència de t.s. itàlica i d'àmfores tarraconeses de les formes Tarraconense 1/Laietana 1 i Pascual 1.

Fase 2: època altoimperial.

La segona fase detectada correspon a l'època altoimperial romana. Tindria el seu moment inicial cap a mitjans del segle I dC -probablement amb posterioritat a 40 dC- i acabaria possiblement dins la segona meitat del segle III dC -amb tota seguretat amb posterioritat a 230/240 dC per la presència de t.s. africana C. Corresponen a aquesta fase tot un seguit d'UE que a continuació esmentarem ordenades cronològicament:

- 1.- Anivellaments UE 1020 i UE 5029 fets sobre la terra verge que cal situar amb posterioritat a 40 dC per la presència de les formes Drag. 24/25 i Drag. 27 de t.s. gàlica.
- 2.- Construcció de dues clavegueres domèstiques, una detectada a les cales 1 i 2 -interestrats UE 1026 i UE 2015, terres UE 1025 i UE 2019, murs UE 1023-1024 i UE 2016-2017, sostres UE 1021 i UE 2014- i l'altra detectada a la cala 5 -interestrat UE 5031, terra UE 5035 i murs UE 5032-5033-. Cronològicament, són posteriors als anivellaments comentats dins, però, del segle I dC.
- 3.- Construcció del mur UE 2013.
- 4.- Construcció del paviment de terra trepitjada UE

1014. A datar aproximadament a partir de 60 dC per la presència de t.s. gàlica de la forma Drag. 36 i t.s. hispànica.

- 5.- Preparació de paviment, UE 1016, i paviment de terra trepitjada UE 1009. Per cronologia relativa és posterior al paviment UE 1014.
- 6.- Construcció del forn UE 1008. Per cronologia relativa ha de ser posterior a l'anivellament UE 1020.
- 7.- Amortització de les dues clavegueres domèstiques, farciments UE 1022/2018 i UE 5034, que cal datar en el segle II dC, possiblement durant la segona meitat per la presència de t.s. africana A i de la forma G-4 de les àmfores gal·les.
- 8.- Amortització del sector, farciments UE 1019, UE 2011 i UE 5023, a datar dins de la segona meitat del segle III dC, amb posterioritat a mitjans del segle per la presència de t.s. africana C de la forma forma Lamb. 41/Salomonson C-8 i amb anterioritat al 300 dC per l'absència de t.s. africana D.

Fase 3: època tardoromana.

La darrera fase romana detectada correspon a l'època baix-imperial. Seria posterior a 360/370 dC - per la presència de t.s. africana D de la forma forma Lamb. 42 o Hayes 68- i acabaria entre 450/500 dC - per la presència de t.s. africana D de les formes Lamb. 58/Hayes 80-B, Hayes 76, Hayes 94B, Hayes 99 i d'àmfores de les formes Keay XXVI i Keay LXII?. Corresponen a aquesta fase tot un seguit d'UE que a continuació esmentarem ordenades cronològicament.

- 1.- Anivellament UE 1005, a datar amb posterioritat a 360/370 dC per la presència de ceràmica t.s. africana D de la forma Lamb. 42 o Hayes 68.
- 2.- Construcció del mur 1004, per cronologia relativa a datar amb posterioritat a l'anivellament anterior.
- 3.- Amortització del sector -farciments UE 1003, UE 3007 i UE 5022- a datar dins de la segona meitat avançada del segle V dC per la presència de t.s. africana D i d'àmfores d'aquesta època.

Fase 4: segle XVII-1a meitat del segle XVIII.

Les primeres estructures posteriors a l'època romana que es documentaren amb seguretat

corresponien ja al segle XVII, i foren bastides en la primera meitat o, com a molt tard, a mitjans del segle XVII. Hi corresponen el paviment UE 2009; el fons d'una premsa UE 3005; el dipòsit UE 4006 i UE 4008; i una sèrie de retalls de difícil interpretació, les UE 2006 i UE 5038, dels quals sabem que la UE 2006 era posterior al paviment 2009.

Ja a la segona meitat del segle XVII es detecta l'amortització de totes aquestes estructures. La UE 2007 amortitza el retall UE 2006 i s'ha de datar en aquest moment per la presència de pisa catalana daurada, pisa catalana blava, pisa catalana policroma, ceràmica amb vernís plumbífer -els anomenats «plats de foc»- i tres monedes catalanes del segle XVII, la més moderna de les quals és un ardit de Felip IV de 1655. Les UE 3003 i UE 3004 amortitzen la premsa UE 3005 i s'han de datar en aquesta època per la pisa catalana daurada, la pisa catalana blava dels tipus «de la ditada» i «de Poblet» i la pisa catalana policroma. La UE 4005 amortitza el dipòsit UE 4006 i UE 4008 i s'ha de datar en aquesta època per la pisa catalana daurada, la pisa catalana sense decorar, i la pisa catalana blava dels tipus «de la ditada», d'«orles diverses», «de la figueta» i «de Poblet». Les UE 5030, UE 5019 i UE 5020 amortitzen el retall UE 5038 i s'han de datar en aquest moment per la pisa catalana daurada i la pisa catalana blava; d'aquestes tres darreres UE, la UE 5030 podria ser lleugerament anterior.

Per cronologia relativa, semblen també del segle XVII el mur de maons UE 1002 i les fosses UE 2002 i UE 2004 amb els seus respectius farciments UE 2003 i UE 2005.

Aquesta fase conclou amb un seguit de fosses detectades en el pati de la casa, les UE 5016, UE 5024 i UE 5026 que foren farcides amb anterioritat a mitjans del segle XVIII.

Fase 5: mitjans del segle XVIII-segle XX.

A mitjans del segle XVIII, per la presència de pisa catalana blava d'aquesta època, de pisa italiana de la zona lligur d'«estil caligràfic», de pisa catalana sense decorar i de pisa policroma amb decoració floral (d'Alcora?), es detecten uns anivellaments UE 1001, UE 2001, UE 5013 i UE 5018 que semblen afectar tot el solar. També sembla correspondre a aquest moment la construcció del mur UE 5005, la del dipòsit UE 5009 i la del paviment UE 5012.

En el primer quart del segle XIX, per la presència de pisa italiana blava, de pisa italiana policroma, de

ceràmica d'Albisola (Itàlia) amb vernís de color marró, de ceràmica italiana amb vernís de color groc i de ceràmica amb vernís del tipus «La Bisbal», es realitzà una reforma del pati de la casa tot amortitzant les estructures anteriors documentades: la UE 5004 amortitza el mur UE 5005 i el paviment UE 5012 i la UE 5010 amortitza el dipòsit UE 5009.

Amb posterioritat, es construeix una font UE 5002 i un pou UE 5006. Són ja del segle XX els paviments UE 3001 i UE 4001 i les seves preparacions i els estrats UE 5003 i UE 5001 que amortitzen la font.

Interpretació de l'excavació.

Després de les excavacions realitzades en els anys 1989-1990 a la finca coneguda com «Can Fullerachs», en l'excavació que estem analitzant es tenien grans expectatives pel que fa a la delimitació del carrer així com de les cases romanes annexes. Els resultats obtinguts, però, no foren tan espectaculars com s'esperava.

En aquesta zona s'ha documentat, encara que sols a la cala 5, un estrat d'anivellament que cal datar de la primera meitat del segle I aC (amb seguretat, amb anterioritat al 40 aC). Sembla que el mur UE 5037 es pot relacionar amb aquest estrat.

A continuació, de cronologia força posterior, cap a mitjans del segle I dC, es detecta una important remodelació de la zona, amb uns anivellaments que arriben a la terra verge per a bastir-hi un mur, dues clavegueres domèstiques, dos paviments i un forn domèstic, estructures que cal relacionar amb un habitatge amb façana al *cardo maximus*.

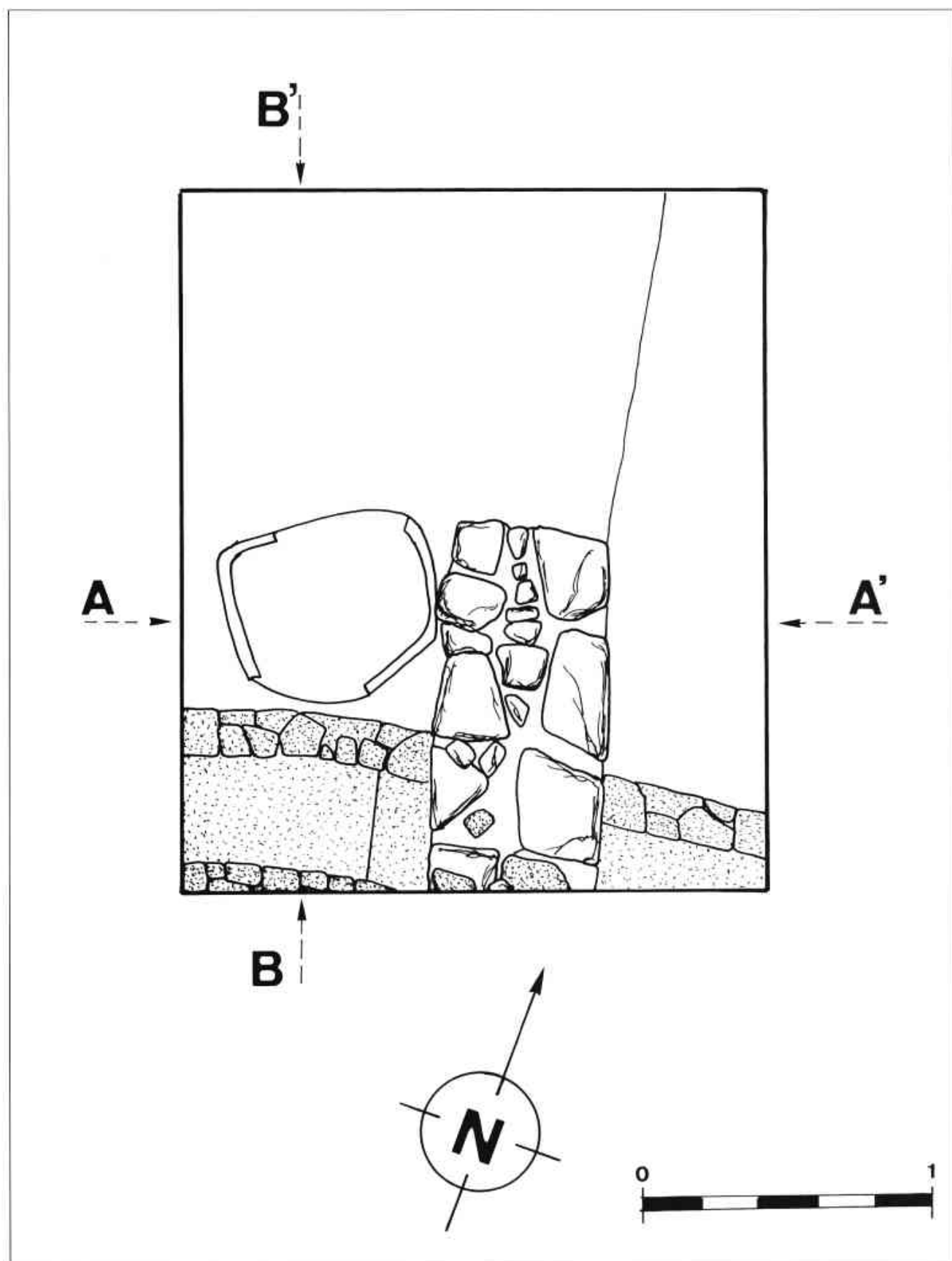
La troballa d'un forn domèstic en una zona que se suposava que havia de formar part de la vorera del *cardo maximus* permet plantejar la possibilitat que aquest lloc en concret fos més aviat un porxo de l'edifici. El fet de trobar zones porxades en carrers romans ja s'ha detectat en altres jaciments, com seria el cas de l'anomenat *cardo B* d'Empúries (CASTANYER *et alii* 1993: 161-162).

L'edifici construït cap a mitjans del segle I dC s'amortitzà definitivament en un moment de la segona meitat del segle III dC, si bé les dues clavegueres domèstiques trobades sembla que s'amortitzaren abans, probablement, en la segona meitat del segle II dC.

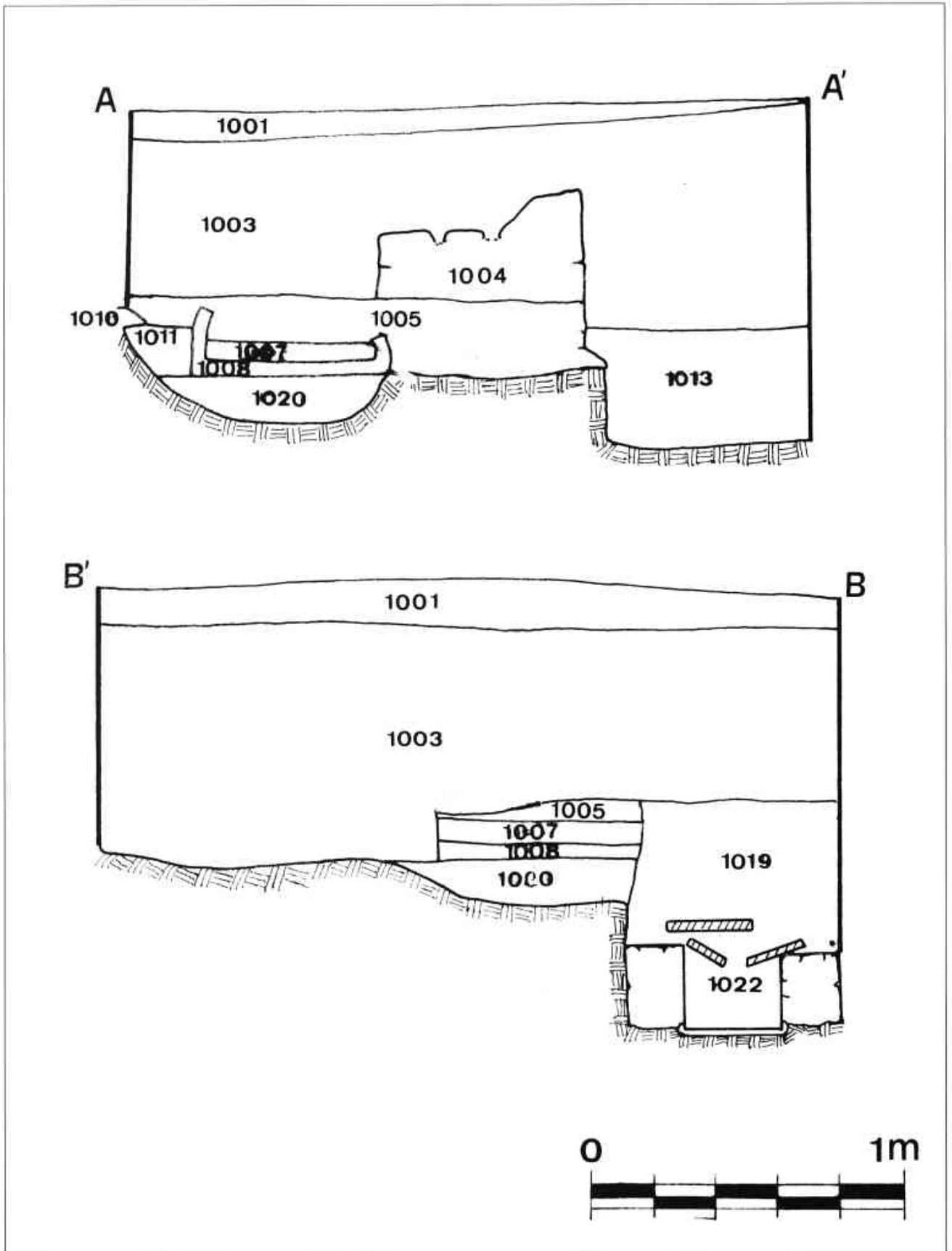
No es detecta cap nova actuació urbanística fins pràcticament el darrer quart del segle IV dC (amb

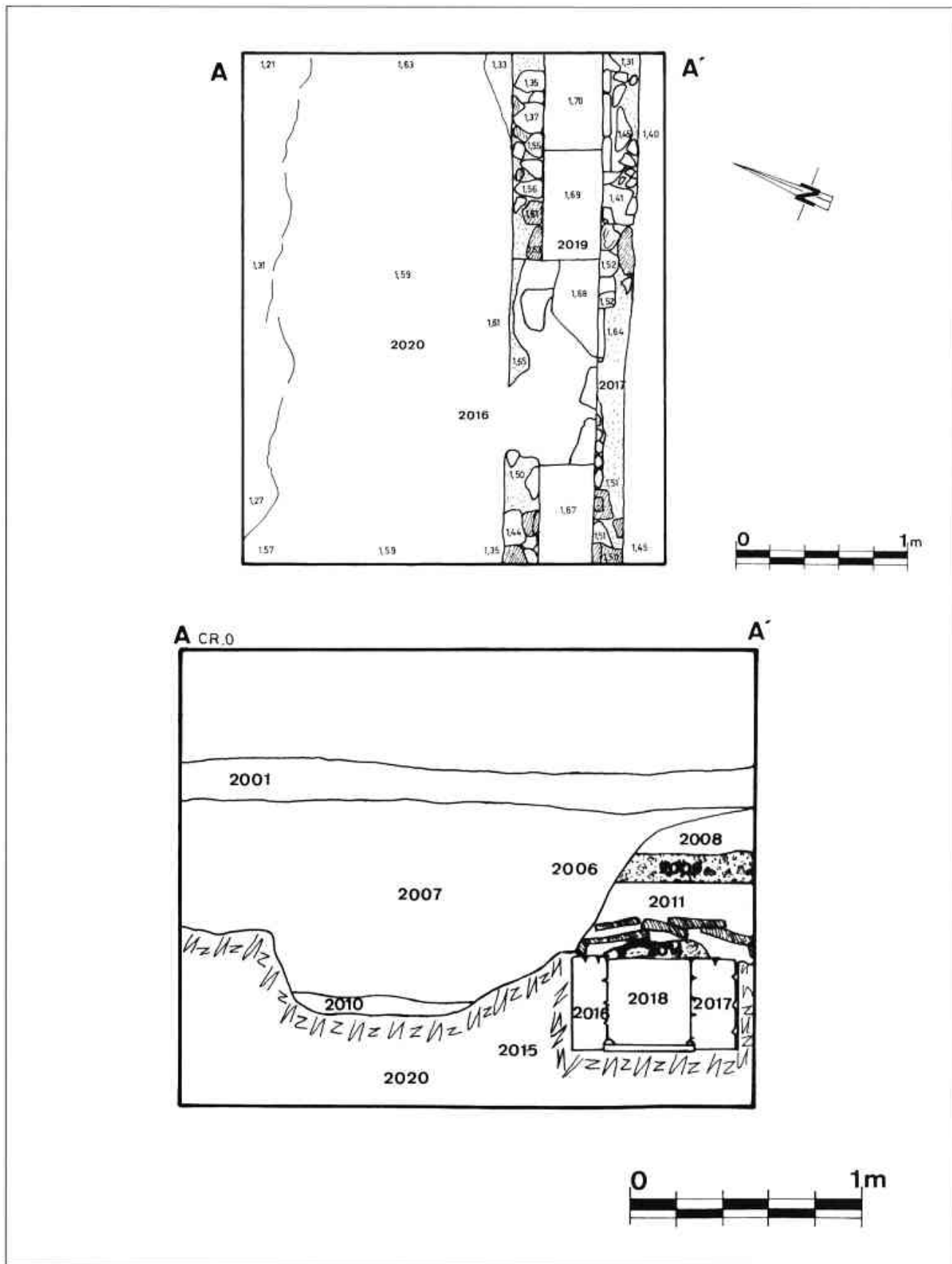
seguretat, amb posterioritat al 360/370 dC) quan s'anivella la zona per a construir-hi un mur la utilitat del qual no es pot precisar. L'amortització definitiva de tota la zona es produí en la segona meitat del segle V dC. Aquests darrers estrats d'abandonament UE 1003, UE 3007 i UE 5022 coincideixen amb els estrats més moderns detectats en altres excavacions fetes la ciutat romana d'Iluro: es tracta de la UE 2003 del Carrer Sant Cristòfor 12 (Can Puig/Can Fullerachs); la UE 2 de la cala 4 d'El Carreró 43-45 (Can Ximenes); UE 24 de la recolzada del Carrer d'En Pujol; i diversos nivells d'amortització de l'excavació del Carrer Pujol 43-45. En especial, la UE 5022 i altres nivells del Carrer Pujol 43-45 mostren l'abandonament d'una part dels edificis que donaven al *cardo maximus*, dins de la transformació general que afectà el sector sud d'aquesta via.

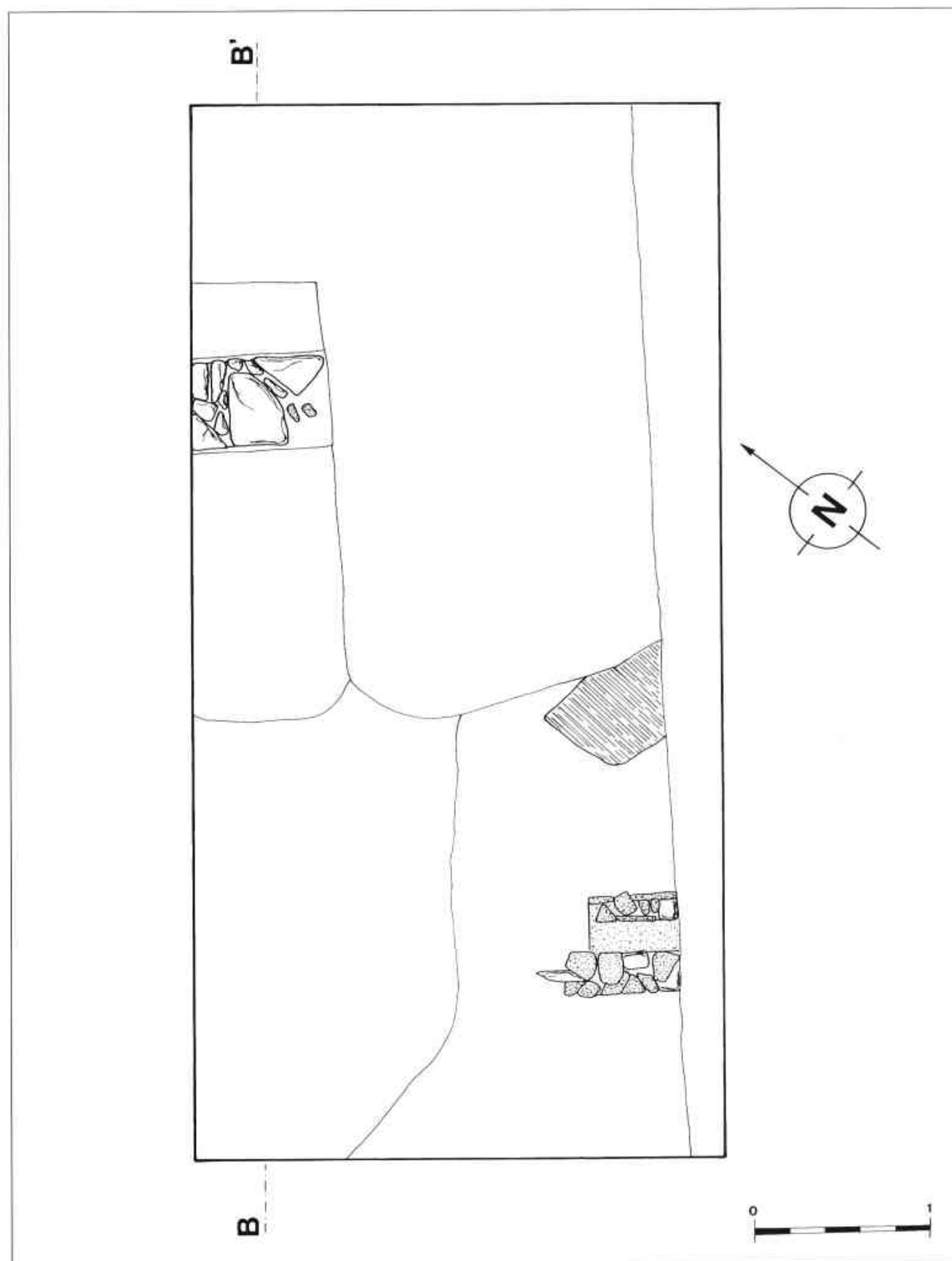
Després d'aquest moment hi ha un interval de temps de més d'un miler d'anys fins que no tornem a trobar novament indicis d'activitat en aquest lloc. Les següents estructures documentades cal datar-les de la primera meitat del segle XVII (com a molt tard, de mitjans de segle). Cal destacar la troballa de les restes d'una premsa que ja fou parcialment excavada l'any 1987 a la recolzada del Carrer d'En Pujol. Posteriorment, es detecta a tot el solar un anivellament a datar de mitjans del segle XVIII, que creiem que cal relacionar amb la construcció de la casa moderna objecte de rehabilitació.

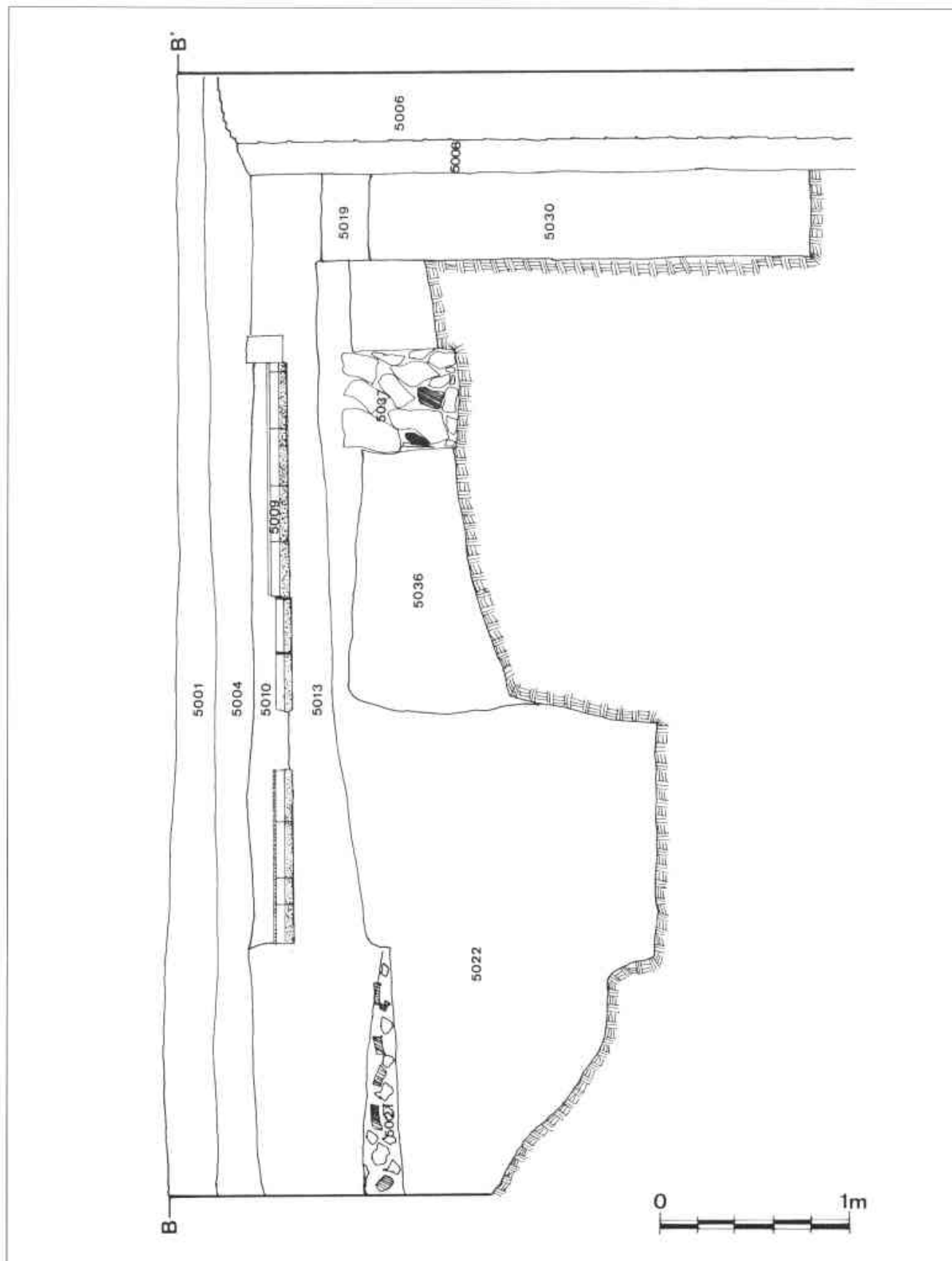

CARRER D'EN PUJOL, 51

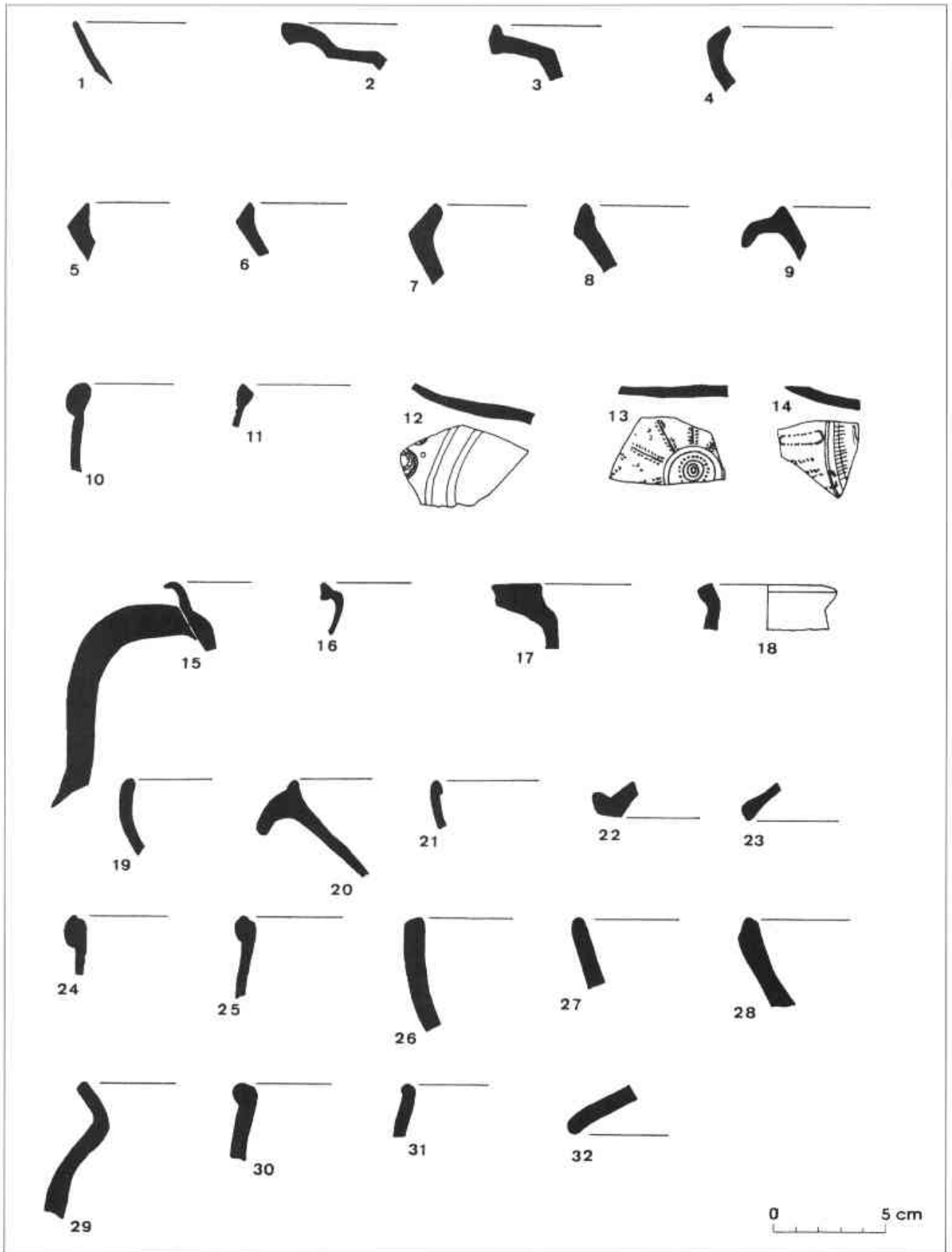

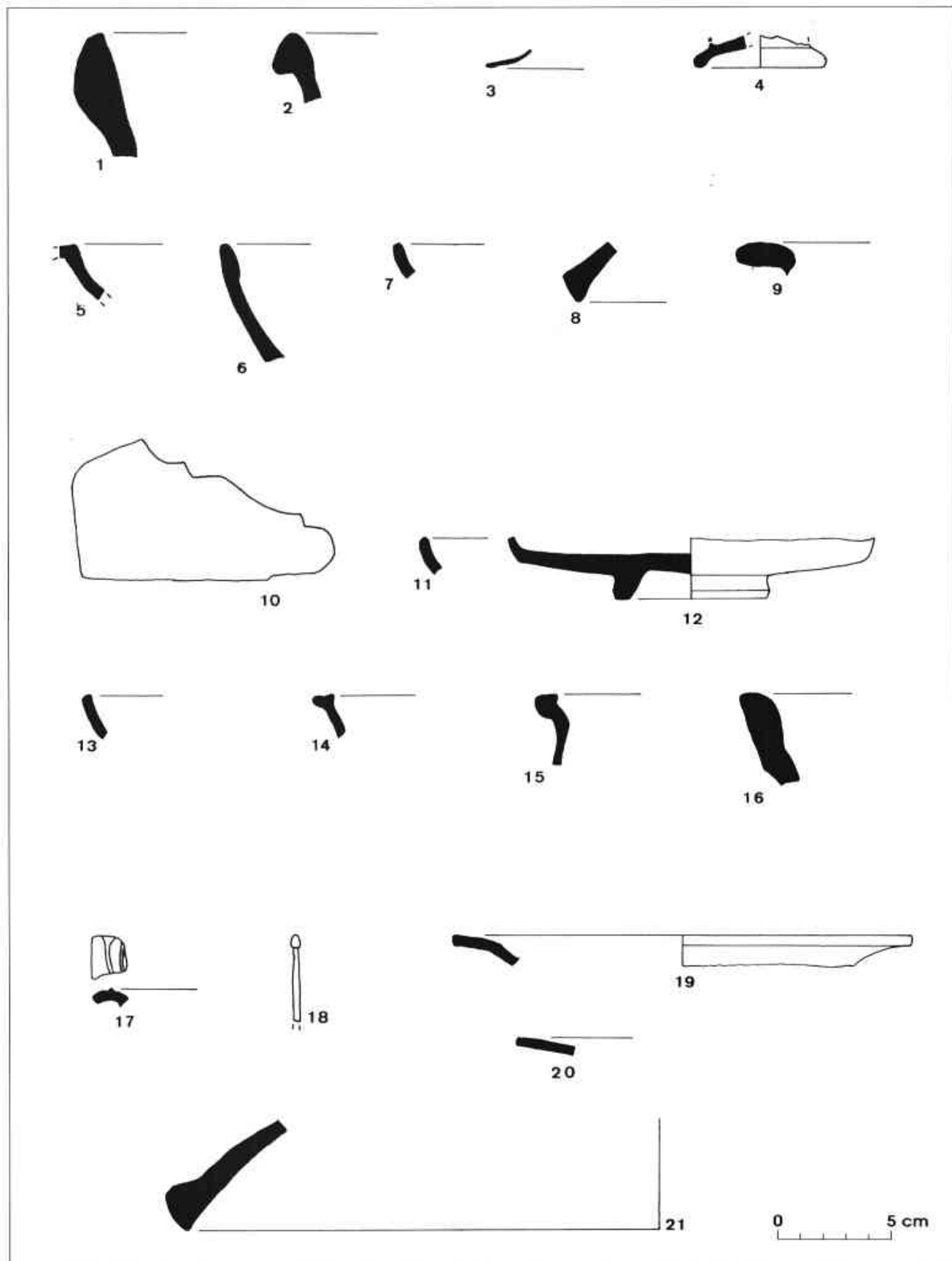

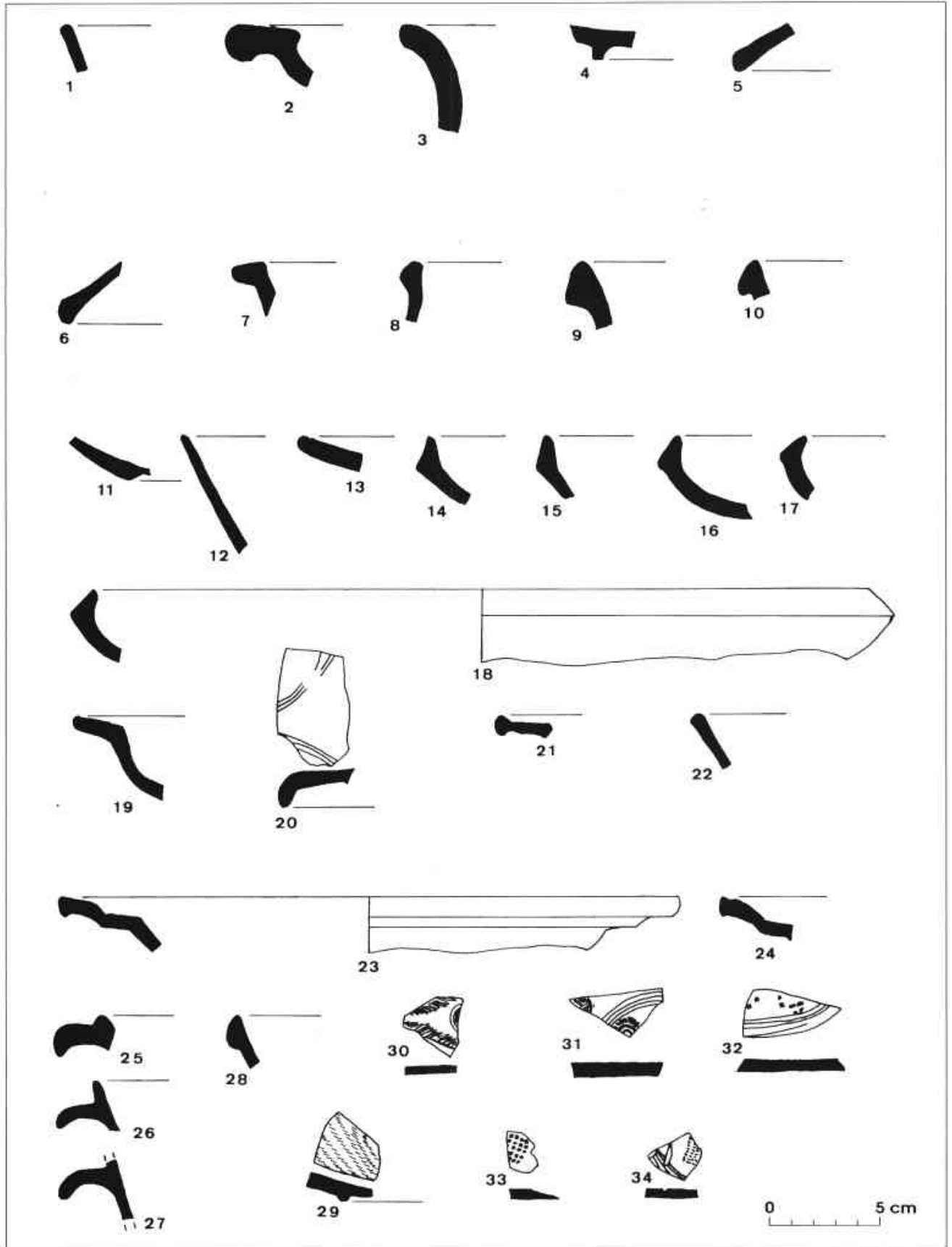
CARRER D'EN PUJOL, 51

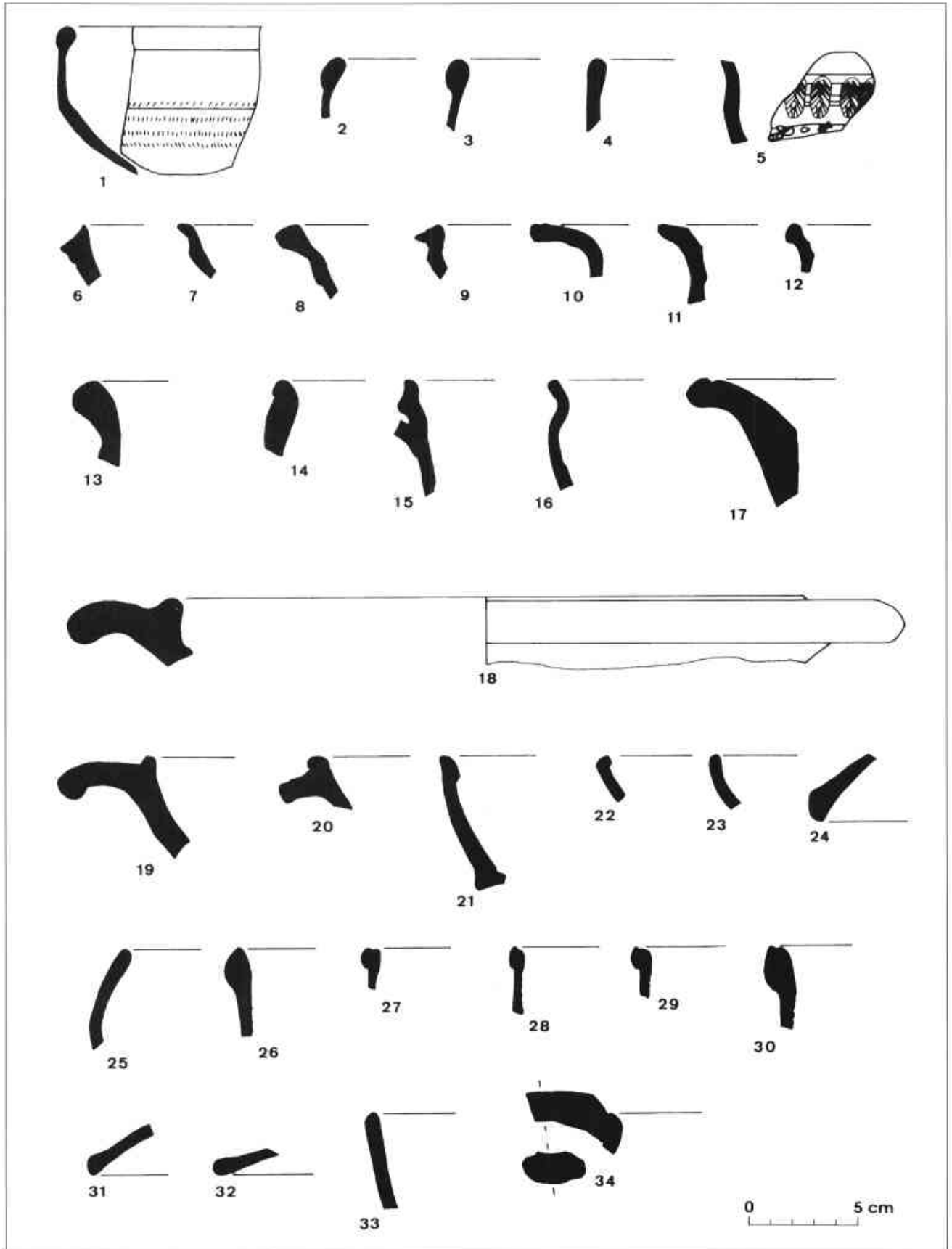
CARRER D'EN PUJOL, 51. Lám. 1

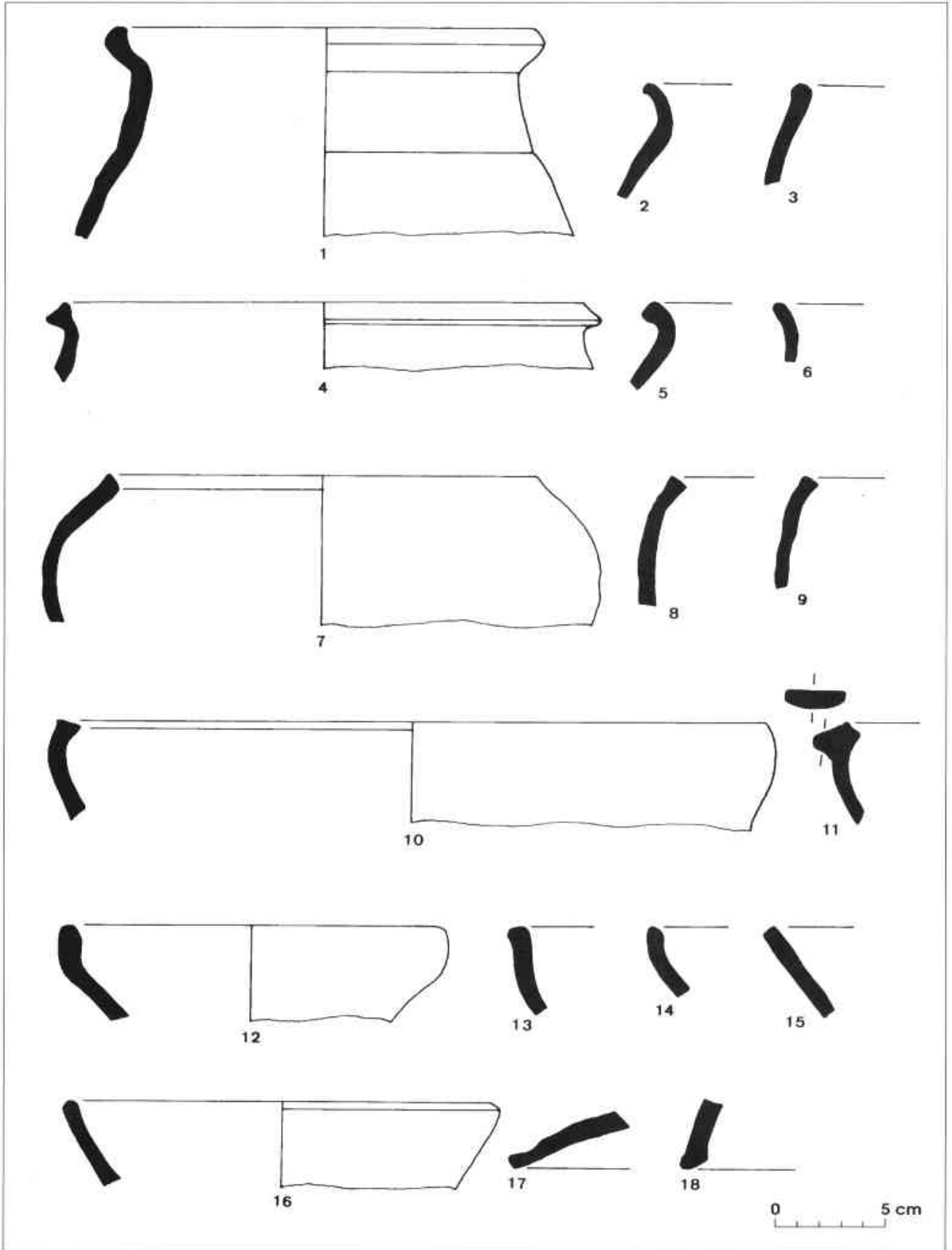
CARRER D'EN PUJOL, 51. Lám. 2

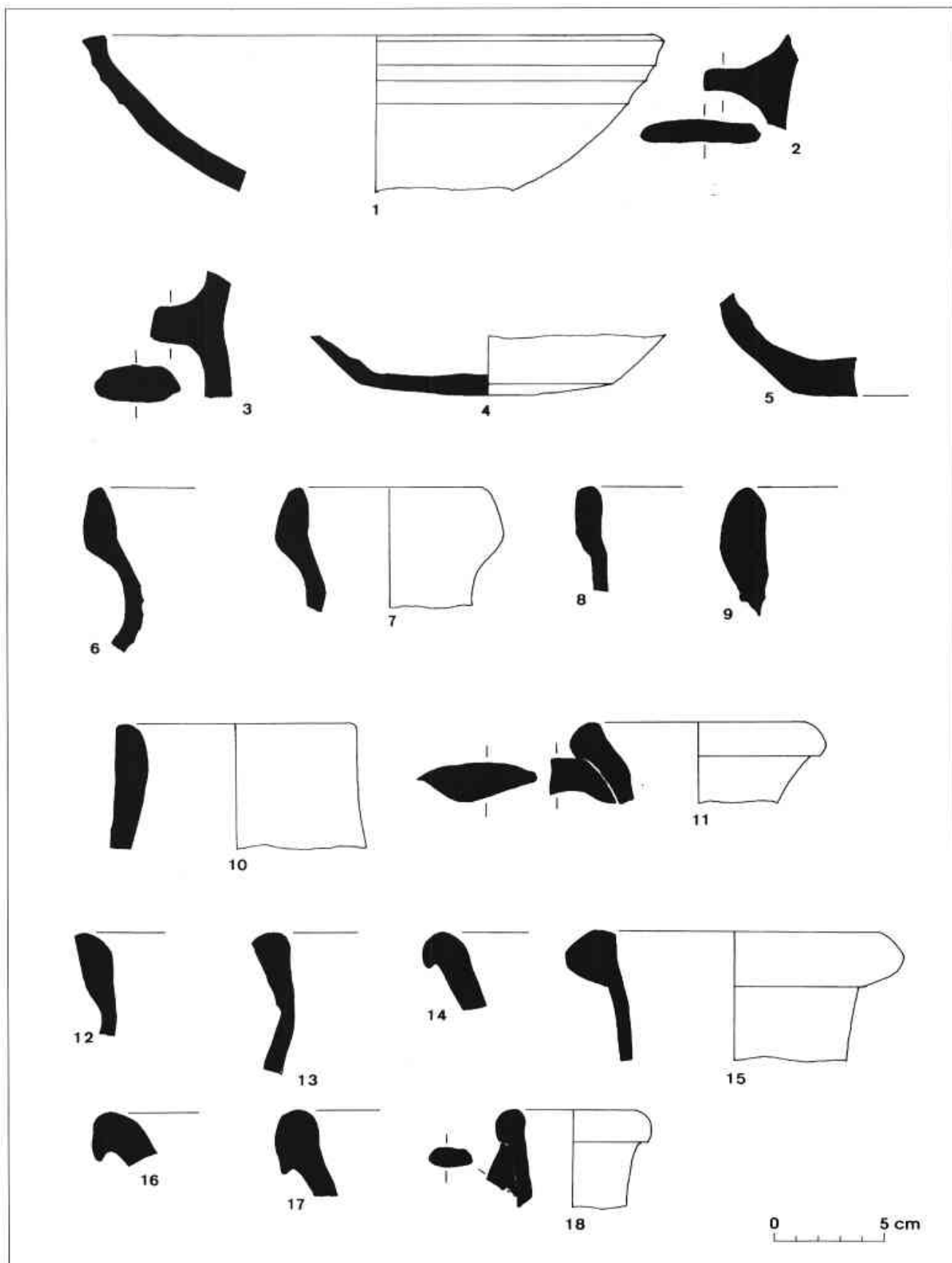

CARRER D'EN PUJOL, 51. Lám. 3

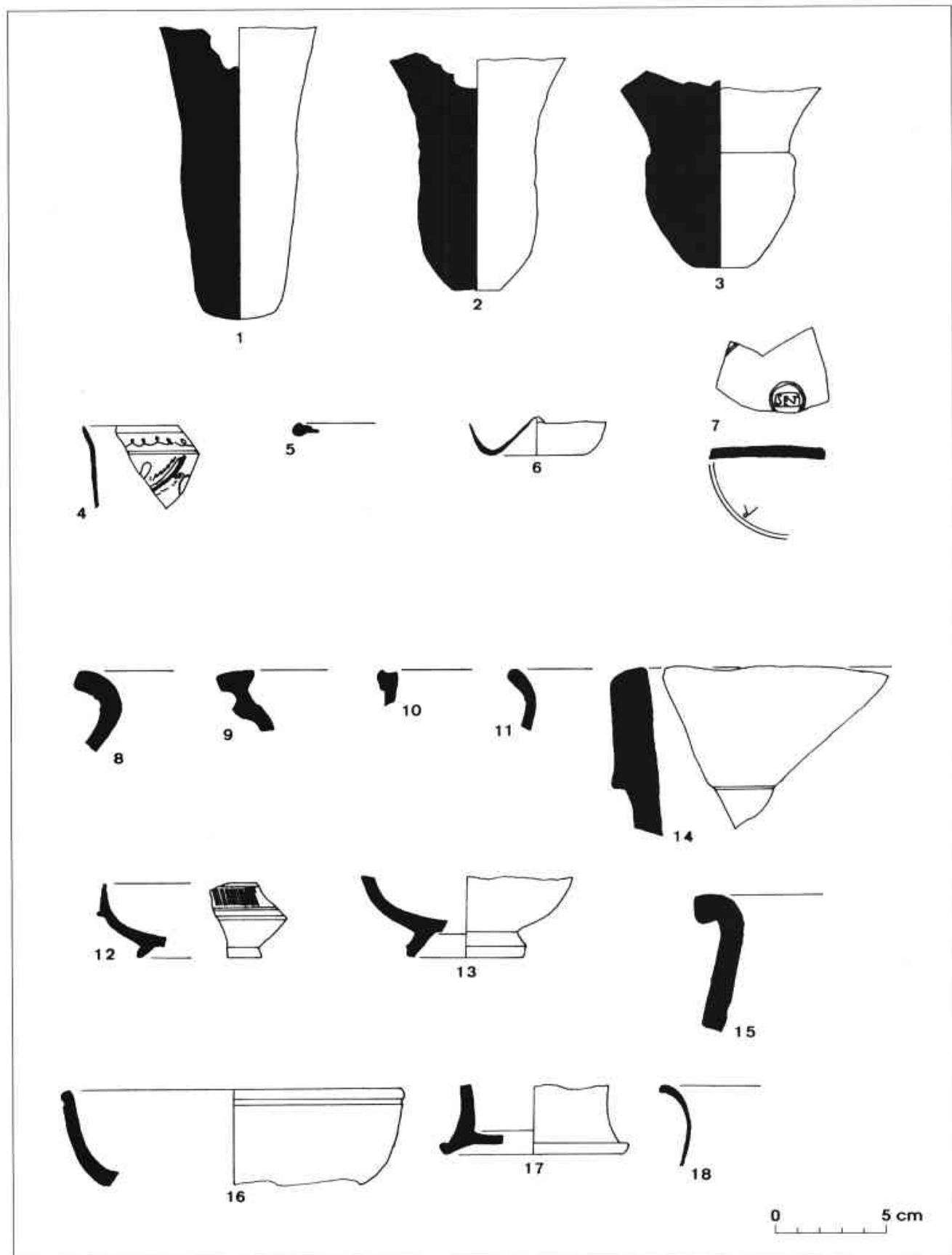

CARRER D'EN PUJOL, 51. Lám. 4

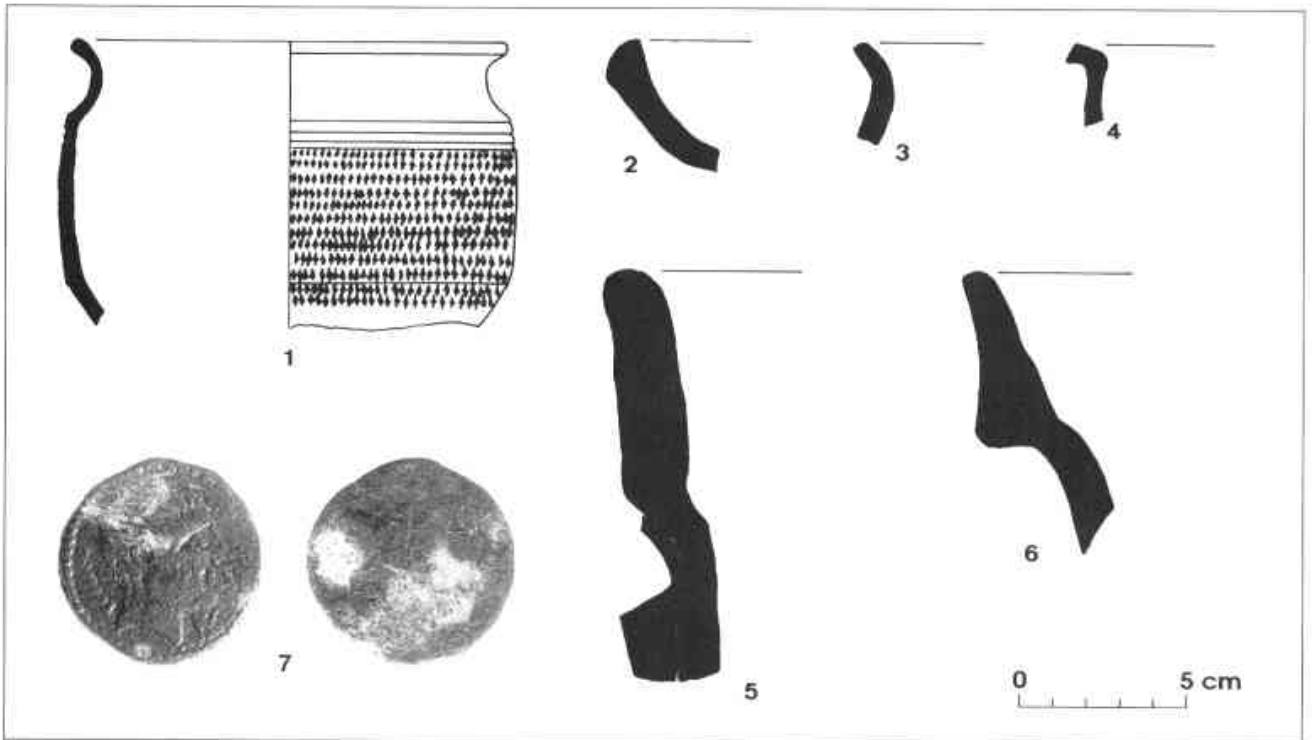

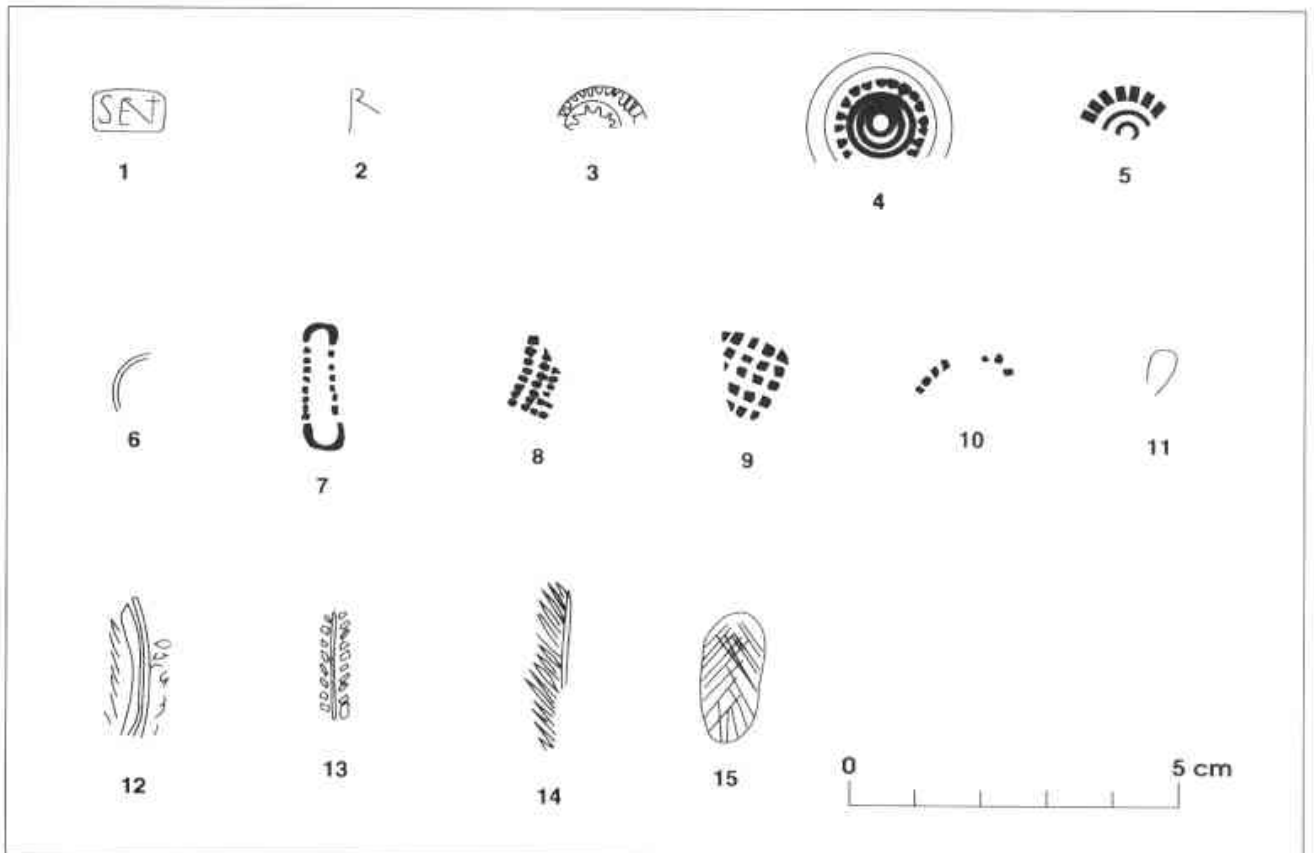
CARRER D'EN PUJOL, 51. Làm. 6

CARRER D'EN PUJOL, 51. Lám. 7

CARRER D'EN PUJOL, 51. Lám. 8

CARRER D'EN PUJOL, 51. Lám. 9

2.7.- RECOLZADA DEL CARRER D'EN PUJOL

L'excavació. El material arqueològic

Durant el mes d'abril de 1987 l'Ajuntament de Mataró decidí de reurbanitzar el carrer d'En Pujol, que comunica La Riera amb la Plaça Xica i és un dels més típics del nucli antic de la ciutat.

Com que les obres havien d'afectar directament el subsòl i com que en aquells moments ja s'havia incoat un expedient de declaració de monument històrico-artístic a favor del jaciment de l'antiga ciutat romana d'Iluro, la Direcció General de Patrimoni Artístic de la Generalitat de Catalunya va resoldre que el seu Servei d'Arqueologia havia de realitzar excavacions arqueològiques d'urgència i fer un seguiment de les obres de reurbanització d'aquest carrer durant tres setmanes: del 4 al 22 de maig de 1987. Acabat el termini previst i vista la importància dels vestigis arqueològics que s'anaven trobant els treballs d'excavació s'allargaren fins al 30 de juny de 1987.

La direcció tècnica dels treballs arqueològics s'encarregà als arqueòlegs Joaquim García i Roselló i Isabel Carpio i Pérez; l'equip d'excavació es completà amb cinc obrers i, sempre que fou necessari, amb Lluís Sans, arquitecte i dibuixant del Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya. En alguna ocasió l'equip es va veure reforçat amb l'ajut del personal tècnic i dels treballadors de les obres del carrer.

Inicialment, es pensà d'obrir una gran cala en la recolzada del carrer i, simultàniament, fer un seguiment de les obres al llarg del carrer. L'excavació d'aquesta gran cala no va ser possible perquè la claveguera actual, construïda durant l'última dècada del segle passat, està situada al bell mig del carrer i el recorre de punta a punta, per la qual cosa sols restava un marge excavable d'un metre a banda i banda. Davant d'això s'optà per excavar sols els marges. Però com que els veïns indicaren que el marge situat a l'est de la claveguera moderna estava farcit de pous morts (alguns d'ells en funcionament fins feia poc), s'optà per deixar de banda aquest marge i obrir una cala en forma de trinxera al llarg de tot el marge de ponent d'aquest tram del carrer. Tenint en compte que les cases d'aquesta zona tenien una molt escassa o nul·la fonamentació i l'arquitecte director de les obres de reurbanització del carrer va creure convenient d'anar refonamentant els edificis per evitar que s'ensulsiessin, l'excavació consistí en

l'obertura de divuit petites cales alternes, la més gran de les quals era de 2'00 x 1'00 m i la més petita, de 1'00 x 0'70 m.

En el decurs del seguiment de les obres del carrer s'obriren dues cales més (les núm. 3 i 5) la darrera de les quals, a la cantonada del nou tram obert del carrer Pujol amb la Plaça Xica ja que hi havia aparegut el fust d'una columna de granit mentre es feia una rasa per les canonades del gas. Com que els estrats que es lliuraven a la columna eren un seguit d'aportacions de terres i sorres amb material d'època moderna, com que les mides dels diàmetres dels dos extrems del fust de la columna indicaven que havia estat girada i com que no estava relacionada amb cap tipus d'estructura d'època romana, es feu evident que la columna no restava al seu lloc originari.

Acabada la intervenció arqueològica es decidí d'unificar les unitats estratigràfiques de totes les cales excavades, en total se'n documentaren 53.

UE 1. Petit estrat de sorres molt soltes on no es trobà cap tipus de material arqueològic. Era la preparació del paviment de llambordes que fins aquell moment havia hagut al carrer.

UE 2. Estrat d'argiles barrejades amb sorres de riera format a finals del segle passat com a conseqüència de l'excavació del terreny (UE 24) per a la construcció de la claveguera moderna. Hi aparegué força material arqueològic d'època romana barrejat amb algun altre material d'època moderna: t.s. africana A de la forma Hayes 31; t.s. africana C de la forma Hayes 50-A; t.s. africana D de les formes Hayes 59, Hayes 61 i Hayes 196; ceràmica de cuina africana de les formes Lamb. 10A, Lamb. 10B, Ostia II-306 i Ostia III-267; ceràmica d'ús comú romana de les formes Vegas 1, Vegas 4, Vegas 8, Vegas 17, Vegas 38 i Vegas 48; fragments de vidre; tacs d'àmfora; àmfora tarraconense de la forma Dressel 2-4; àmfora bètica de la forma Dressel 20; àmfora tripolitana de la forma Dressel 30; pisa catalana blava; pisa catalana daurada decorada amb pinzel-pinta; pisa catalana blava «de la ditada»; una xicra de porcellana sevillana; ceràmica amb vernís; i una moneda de Felip IV.

UE 3. Paviment d'*opus testaceum* interpretat com una premsa d'època moderna, en ús durant el segle XVII. Estava tallat per dos dels cantons, per un altre s'entregava a una gran pedra amb dos forats centrals i pel quart passava per sota de la paret de façana de les cases actuals. Tenia un petit pendent, es conservava en una llargada de 3'50 m i una amplada de 0'90 m i tenia un gruix de 3 cm. Al centre del paviment hi havia, de característiques similars, un cercle de 1'60 m de diàmetre que sobresortia uns 5 cm. Aquest paviment estava fet a sobre de diverses capes de preparació la **UE 4**, la **UE 5** i la **UE 6**, cada una d'uns 4-5 cm de gruix, fetes amb morter de calç i fragments ceràmics i molta pedra petita, assentades sobre un petit estrat de 2 cm de gruix, la **UE 7**, de sorres de riera molt soltes i fines que anivellava el terreny.

UE 8, UE 9, UE 10, UE 11, UE 13 i UE 12. Murs, paviment i pilar d'un dipòsit rectangular de 1'00 x 0'93 m: els murs, de 4 cm de gruix, estaven fets amb morter de calç, tenien la superfície interna lliscada i se'n conservava una alçada de 1'00 m; el paviment estava fet amb rajoles quadrades de terrissa de 20 x 20 x 4 cm lligades amb calç i col·locades sobre una petita capa de sorres molt fines que servia de

preparació; el pilar estava situat dins del dipòsit, en un dels angles, i estava format per cinc filades de setze maons de terrissa de 34 x 15 x 5 cm lligats amb calç. Aquest dipòsit estava amortitzat pel farciment **UE 14**, un estrat de terres sorrenques, on aparegueren diversos plats de ceràmica amb vernís de color marró amb decoració en groc, per tant pot situar-se cronològicament dins de la segona meitat del segle XIX.

UE 15. Mur fet amb pedres de mida gran lligades amb calç (encara que algunes ho estan en sec) que travessava gairebé perpendicularment per sota dels fonaments de les cases actuals. Es conservava en una llargada de 0'82 m i tenia un gruix de 0'68 m, sols es conservaven dues filades que assolien una altura de 0'48 m.

UE 16. Mur de pedres de mida mitjana lligades amb morter de calç. Es descobrí en un tram de 2'20 m de llargada, feia 0'60 m de gruix i es conservava en una alçada de 0'60 m. Part del mur servi de sostre d'un hipogeu.

UE 17. Farciment d'argiles molt dures i compactes. Possiblement igual a la UE 24. Servi de sostre d'un hipogeu. No hi aparegué material arqueològic.

UE 18, UE 19, UE 20 i UE 21. Murs, escaia de quatre graons i paviment d'un hipogeu: els murs estaven fets amb fragments de ceràmica i restes de materials de construcció d'època moderna lligats amb argila endurida i molt compacta; un d'ells es fonamentava damunt de la paret UE 32 de la claveguera romana del *cardo* i l'altre damunt de l'altra paret, la UE 31, de la mateixa claveguera; els graons de l'escaia estaven fets amb quatre maons de 28 x 15 x 4 cm cadascun, de similars característiques tècniques als del pilar UE 12, lligats amb argila, per a construir-la es va haver de desbastar el sostre UE 29 de la claveguera romana del *cardo* i es fonamentà directament sobre la UE 34, el farciment de la mateixa claveguera romana; el paviment de l'hipogeu no era doncs res més que la part superior del farciment UE 34 de la claveguera romana si bé en algunes zones s'hi varen col·locar lloses planes de pedra. Aquest hipogeu estava amortitzat pel farciment **UE 22**, un estrat de terres sorrenques. El material arqueològic del farciment aparegué molt concentrat immediatament damunt del paviment: pisa catalana sense decorar; pisa blanca amb decoració floral en groc, blau, verd i carabassa, possiblement d'Alcora o Talavera; pisa catalana blava dels tipus «de la corbata», «de la ditada» i «de faixes i cintes»; ceràmica amb vernís de color marró i decoració en groc; ceràmica amb vernís; ceràmica sense vernís; i ceràmica negra. Pel material trobat es veu que es tracta d'un farciment abocat en un moment concret i determinat de començaments del segle XIX.

UE 23. Mur fet amb maons de mides semblants a les dels utilitzats en la UE 20. Probablement es tracta de la cara externa d'un mur de pou mort d'època moderna.

UE 24. Farciment format per terres argiloses amb clapes més compactes que es trobà en totes les cales excavades. Hi aparegué gran quantitat de material arqueològic. De t.s. africana D varen aparèixer plats de les formes Lamb. 9A (Lám. 1, núm. 1), Lamb. 51.51A (Lám. 1, núm. 2), Hayes 61-13 (Lám. 1, núm. 3), Hayes 61-29/30 = Lamb. 53 bis (Lám. 1, núm. 4) (i altres vores de la forma Hayes 61 (Lám. 1, núm. 5-7) sense que es pugui especificar la variant), Waagé 1948.IX.821u (Lám. 1, núm. 8), Hayes 67 (Lám. 2, núm. 1-2), Conimbriga 1975-LXXII.92 (Lám. 2, núm. 3) i Hayes 104A (Lám. 2, núm. 4-5); també hi varen aparèixer copes de les formes Hayes 73A i 73B (Lám. 2, núm. 6-7), Hayes 91 (Lám. 2, núm. 8-9), Hayes 99 (Lám. 2, núm. 10-11), Hayes 12/102 (Lám. 2, núm. 12) i Hayes 110 (Lám. 2, núm. 13). Les produccions tardanes de les Gàl·lies estan representades per les ceràmiques Lucente i DSP: la primera inclou els bols carenats de la forma Lamb. 1/3 (Lám. 3, núm. 1) i la copa de

la forma Portout 36 (Lám. 3, núm. 2-3); la DSP inclou els plats de les formes Rigoir 1 (Lám. 3, núm. 4) i Rigoir 4 (Lám. 3, núm. 5), copes de les formes Rigoir 3a (Lám. 3, núm. 6) i Rigoir 9b (Lám. 3, núm. 7) i bols de les formes Rigoir 16 (Lám. 3, núm. 8) i Rigor 18 (Lám. 3, núm. 9). A la UE també hi aparegué algun fragment de llàntia africana de la forma Atlante VIII. També va aparèixer una gran quantitat de ceràmica de cuina africana de les formes Lamb. 10A (Lám. 3, núm. 10), Lamb. 10B, Ostia III-267 (Lám. 3, núm. 11 i Lám. 4, núm. 1-2), Atlante CVII-12 (Lám. 4, núm. 3), Ostia I-261 (Lám. 4, núm. 4-7), Ostia I-273, Ostia I-278, Ostia II-303, Ostia II-310, Ostia III-170 (Lám. 4, núm. 8), Ostia III-324, Atlante CVIII-4 i Atlante CVIII-10. Quant a àmfores, n'aparegueren de nord-africanes de les formes Keay IA (Lám. 5, núm. 1), Keay III, Keay IV, Keay V (Lám. 5, núm. 2), Keay VI (Lám. 5, núm. 3), Keay VII (Lám. 5, núm. 4), Keay XXV (Lám. 5, núm. 5), Keay XXXVI-B (Lám. 5, núm. 6) i Keay LXII (Lám. 5, núm. 7-8); àmfores bètiques de la forma Keay XIII (Lám. 5, núm. 11); àmfores lusitanes de la forma Keay XVI (Lám. 5, núm. 9); i àmfores tripolitanes de la forma Keay XI (Lám. 5, núm. 10). També cal esmentar la troballa d'onze monedes (veure annex 3), de les quals set són del segle IV, la més moderna de Valent, datada entre 364-375 dC. En aquest estrat també hi aparegué força material de cronologia anterior com: ceràmica campaniana A; ceràmica campaniana del grup B de les formes Lamb. 1 i Lamb. 5; t.s. itàlica de les formes Goudineau 17, Goudineau 18, Goudineau 28, Goudineau 38 i Goudineau 39; t.s. marmorata; t.s. gàl·lica de les formes Drag. 11, Drag. 15/17, Drag. 18, Drag. 24/25, Drag. 27, Drag. 29, Drag. 33, Drag. 35/36, i Drag. 37; t.s. hispànica de les formes 15/17, 27 i 37; t.s. africana A de les formes Hayes. 2 ò 3, Hayes 6, Hayes 8, Hayes 9-A, Hayes 9-B, Hayes 14 i Hayes 20 ò 22; t.s. africana C de les formes Hayes 45, Hayes 48 i Hayes 50; i t.s. hispànica tardana de la forma 37; ceràmica comuna romana de les formes Vegas 1, Vegas 7, Vegas 12, Vegas 17, Vegas 37, Vegas 38, Vegas 44, Vegas 46 i Vegas 61; per últim, cal esmentar la troballa d'àmfores itàliques de les formes Dressel 1, Dressel 2-4 i Lamb. 2; d'àmfores tarraconenses de les formes Pascual 1 i Dressel 2-4; i d'àmfores bètiques de les formes Dressel 7-11 i Dressel 20. Els materials més moderns daten a la UE cap a les darreries del segle V dC.

UE 25. Dues grans clapes de pedres, fragments ceràmics i fragments de *tegulae* immerses en la UE 24.

UE 26. Paviment de terra piconada, molt feble i sense cap tipus de preparació, en el qual hi havia restes de components orgànics i carbonets. No es trobà cap tipus de material arqueològic. Pensem que és la part superior de la UE 27 trepitjada.

UE 27. Farciment de terres argiloses. Hi aparegué força material arqueològic, majoritàriament ceràmic, molt divers. Cal destacar la presència de t.s. africana A de les formes Lamb. 2a (Lám. 6, núm. 9); de ceràmica de cuina africana de les formes Lamb. 10A (Lám. 6, núm. 12), Lamb. 10B (Lám. 6 núm. 13), Ostia I-261 (Lám. 6, núm. 10), Ostia I-262 (Lám. 6, núm. 11) i Ostia III-267 (Lám. 6, núm. 14). També cal comentar la presència d'altres tipus ceràmics, com ara la t.s. itàlica de les formes Goudineau 26 ò 28, Goudineau 27 (Lám. 6, núm. 1) i Goudineau 35; la t.s. gàl·lica de les formes Drag. 15/17 (Lám. 6, núm. 4), Drag. 24/25 (Lám. 6, núm. 3), Drag. 27, Drag. 29 (Lám. 6, núm. 5), Drag. 33, Drag. 35/36, Drag. 37 i Ritt. 8 (Lám. 6, núm. 2); i la t.s. hispànica de les formes 15/17, 29 (Lám. 6, núm. 6-7), 37 (Lám. 6, núm. 8) i 13. També varen aparèixer diverses formes de ceràmica comuna romana (Lám. 6, núm. 15-17), un morter de la forma Dramont 2 (Lám. 7, núm. 1), un tap d'àmfora de la forma Vegas 61 (Lám. 7, núm. 3), ceràmica de cuina romana (Lám. 7, núm. 2), entre els quals un peu de vas trípede de ceràmica grisa de la forma Aguarod 241. També aparegueren fragments d'àmfores sud-hispàniques de forma indeterminada (Lám. 7, núm. 4); àmfores tarraconenses de les formes Tarraconense 1/Laietana 1 (Lám. 7, núm. 5), Pascual 1 (Lám. 7, núm. 6-7) i Dressel 2-4 (Lám. 7, núm. 9-10).

Comentarem també l'aparició d'una moneda de Domicià, d'algun pes de teler i algun fragment de vidre (Lâm. 7, núm. 11). Per últim, deixarem constància de l'aparició de tres fragments de fons de t.s. (1 d'itàlica i 2 de gál.lica) i un pivot d'àmfora tarraconense amb marques (Lâm. 7, núm. 12-15 respectivament). Pels materials exhumats pot datar-se en el segle II dC, a partir de mitjans de segle.

UE 28. Reparació de la paret UE 31 de la claveguera del *cardo maximus*, de 2-3 cm de gruix, feta amb calç i fragments ceràmics, força dura i compacta. En no poder-se excavar sobre la paret oposada (UE 32) de la claveguera no es pogué esbrinar si també havia estat reparada.

UE 29/UE 30, UE 31, UE 32, UE 33 i UE 28. Sostre, murs, terra i reparació d'un dels murs de la claveguera romana del *cardo maximus*. El sostre, amb diverses reparacions, estava fet amb grans pedres, algunes de ben escairades, lligades i trabades en sec -entre mig de les grans pedres, i també pel seu dessobre, hi havia pedres petites sense treballar i fragments de ceràmica de construcció- que es conservava pràcticament al llarg de tota la claveguera excepte en algunes cales, on s'havia esfondrat; part de les pedres que feien de coberta de la claveguera eren una sèrie d'elements constructius -cornises de marbre llises i decorades, un pedestal de marbre i una acrótera de pedra arenisca que pel seu interès intrínsec seran objecte d'estudi a part-; també hi aparegueren un fragment de làpida de marbre, diversos fragments de molí de pedra volcànica (Lâm. 8, núm. 1-5) i una vora de morter itàlic (Lâm. 8, núm. 6). Els murs, d'un gruix de 0'40 m i amb una altura de 0'50 m, estaven fets amb pedres sense treballar trabades en sec, més grans les de les filades inferiors, falcades amb pedres més petites i fragments ceràmics de construcció; en algunes zones encara restava visible un lleuger arrebossat de calç. El terra, fet amb *tegulae* senceres de 75/70 x 45 cm, no es trobà al llarg de tota la claveguera. L'amplada lliure de la claveguera era d'uns 0'45 m. Aquesta claveguera estava amortitzada pel farciment **UE 34**, un estrat de sorres molt fines barrejades en algunes zones amb terres un xic més argiloses força soltes procedents de l'ensulsiada en alguns punts del sostre de la claveguera; en algunes parts aquest farciment no omplia totalment la claveguera. Hi aparegué força material arqueològic, majoritàriament ceràmic, molt divers. A part de material residual com ceràmica campaniana del grup B de la forma Lamb. 5; t.s. gál.lica de les formes Drag. 29 i Drag. 37; t.s. africana A de les formes Lamb. 3 (Lâm. 9, núm. 1-3), Lamb. 9a (Lâm. 9, núm. 4), Hayes 31 núm. 2-6 (Lâm. 9, núm. 5); t.s. africana A/D de la forma Ostia I-28 (Lâm. 9, núm. 6); ceràmica de parets fines de la forma Mayet II; i fragments de llànties de volutes i de disc; cal destacar la presència d'algun fragment de t.s. africana C; de Lucente de les formes Lamb. 1/3 (Lâm. 9, núm. 7-8) i Lamb. 14 (Lâm. 9, núm. 9); de ceràmica de cuina africana de les formes Lamb. 9A (Lâm. 9, núm. 10), Lamb. 10A (Lâm. 9, núm. 11), Ostia III-267 (Lâm. 9, núm. 12-13), Ostia I-18 (Lâm. 9, núm. 14), Ostia I-20, Ostia II-302 (Lâm. 9, núm. 15-16), Ostia I-261 (Lâm. 10, núm. 1-3); de ceràmica comuna romana de diverses formes (Lâm. 10, núm. 4-9); de ceràmica de cuina romana (Lâm. 10, núm. 10); d'àmfora gal.lica de la forma G-4 (Lâm. 10, núm. 11); d'àmfora africana de les formes Keay VI (Lâm. 10, núm. 12) i Keay XXXV o XXXVI (Lâm. 10, núm. 13) i algun pivot (Lâm. 11, núm. 1-3); d'àmfora sudhispànica de la forma Keay XIX (Lâm. 10, núm. 14); d'àmfora lusitana de la forma Keay XVI/Almagro 50 (Lâm. 10, núm. 15). Per últim, cal esmentar la troballa d'alguns fragments de vidre i d'un fragment d'antefixa de terracota (veure annex 4).

UE 35, UE 36 i UE 37. Murs i terra d'una claveguera romana domèstica (núm. 1) que desguassava a la claveguera del *cardo maximus* al mateix nivell que el terra d'aquesta; per tant, podria tractar-se d'una claveguera romana d'un *decumanus*. Els murs eren de característiques tècniques similars a les de les UE 31 i UE 32, d'alçada semblant però de gruix aproximadament la meitat; la tècnica

constructiva i l'encaix de les pedres de les UE 31 i UE 35 semblaven indicar que ambdues clavegueres foren construïdes en un mateix moment; formant part del mur UE 36 va aparèixer un pivot d'àmfora tarraconense amb marca (Lâm. 11, núm. 4). El terra estava fet amb *tegulae* senceres de 40/45 x 30/35 cm. L'amplada lliure de la claveguera era d'uns 0'40 m. Aquesta claveguera estava amortitzada pel farciment **UE 38**, un estrat de sorres fines barrejades amb clapes de terres argiloses molt toves que omplia completament la claveguera i estava en contacte amb la UE 27 en haver-li desaparegut el sostre. No s'hi exhumà material arqueològic.

UE 39, UE 40, UE 41 i UE 42. Sostre, murs i terra d'una claveguera romana domèstica (núm. 2), que desguassava a la del *cardo maximus* pel dessobre de la paret UE 31. El sostre estava fet amb pedres irregulars de mida gran sense treballar que travessaven la claveguera de paret a paret, estaven trabades en sec i falcades amb pedres més petites. Els murs estaven fets amb pedres de mida mitjana sense treballar, lligades amb calç i falcades amb pedres més petites; l'alçada conservada era de 0'35 m i el gruix de 0'40 m. El terra estava fet amb *tegulae*. L'amplada lliure de la claveguera era d'uns 0'35 m i desguassava per sobre de la UE 31 a la claveguera romana del *cardo*. Aquesta claveguera estava amortitzada pel farciment **UE 43**, un estrat de terres sorrenques amb clapes de terres argiloses toves que omplia totalment el seu interior. De material arqueològic sols van aparèixer set fragments de ceràmica: ceràmica de parets fines del tipus «esclava d'ou», t.s. africana A de la forma Hayes 8 i un fragment informe de cassola de ceràmica de cuina africana; també hi aparegué un fragment d'una copa de vidre. La cronologia d'aquesta UE se situa en el segle II dC.

UE 44, UE 45 i UE 46. Murs i terra d'una claveguera romana domèstica (núm. 3), que desguassava a la del *cardo maximus* pel dessobre de la paret UE 31. Els murs estaven fets amb vores de *tegulae* trencades i girades cap per avall, de manera que encaixessin perfectament amb les vores de les *tegulae* del terra; sols se'n conservava una alçada de 10 cm. El terra de la claveguera estava fet amb *tegulae* i estava unit amb les parets amb calç. L'amplada lliure de la claveguera era de 0'20 m. Aquesta claveguera també desguassava per sobre de la UE 31 a la claveguera romana del *cardo maximus*. Estava amortitzada pel farciment **UE 47**, una petita capa de sorres molt fines que estava en contacte amb la UE 24, ja que no s'havia conservat el sostre.

UE 48, UE 49, UE 50 i UE 51. Sostre, murs i terra d'una claveguera romana domèstica (núm. 4), que desguassava a la del *cardo maximus* pel dessobre de la paret UE 32. El sostre, fins el punt on es pogué excavar, estava fet amb una gran llosa treballada que travessava la claveguera de paret a paret. Els murs estaven fets amb morter de calç molt dur i compacte i tenien la superfície lliscada; se'n conservava una alçada de 0'23 m i feien 0'16 m de gruix. El terra de la claveguera estava fet amb *tegulae* escapçades per una de les vores. L'amplada lliure de la claveguera era de 0'22 m. Desguassava pel dessobre de la UE 32 a la claveguera romana del *cardo maximus*. Aquesta claveguera estava amortitzada pel farciment **UE 52**, un estrat de terres sorrenques molt soltes i amb algunes clapes de terres argiloses toves que omplia totalment la claveguera. No es trobà cap tipus de material.

UE 53: Sòl natural.

Les fases documentades

En aquesta excavació s'han detectat cinc fases romanes i una de moderna.

Fase 1: període tardorepublicà.

En aquest moment es construí la claveguera romana del *cardo maximus* (parets: UE 31 i UE 32; terra UE 33). Malauradament, en aquesta excavació no es disposa de cap element per precisar la data de construcció.

També és d'aquest moment la construcció de l'anomenada "claveguera romana domèstica 1" (parets UE 35 i UE 36; terra UE 37) que, com que desguassava al mateix nivell que la claveguera del *cardo maximus*, més probablement devia ser la claveguera d'un *decumanus*. Tampoc no es disposa de cap element per datar el moment de la seva construcció, si bé ha de ser de la mateixa època que la claveguera del *cardo maximus*.

Fase 2: segle I dC.

Correspon a aquesta fase, per comparació amb el sistema constructiu de les clavegueres domèstiques trobades en l'excavació del Carrer Sant Cristòfor núm. 12, la construcció de les clavegueres domèstiques núm. 2 (sostre UE 39, parets UE 40 i UE 41, terra UE 42), núm. 3 (parets UE 44 i UE 45, terra UE 46) i núm. 4 (sostre UE 48, parets UE 49 i UE 50 i terra UE 51).

Fase 3: segona meitat del segle II dC.

Es detecta un farciment (UE 27) i un paviment (UE 26) a datar en el segle II dC, a partir de mitjans de segle per la presència de t.s. africana A de la forma Lamb. 2a/Hayes 9A, que apareix a partir del 90-100 dC i és pròpia d'aquest segle II dC, per la presència de ceràmica de cuina africana de les formes Lamb. 10A i Lamb. 10B, que apareixen també a partir de 90-100 dC, i per l'aparició de la forma Ostia III-267, l'inici de la qual s'ha de situar en de la primera meitat del segle II dC.

També per comparació amb les dades aportades per l'excavació contigua del Carrer Sant Cristòfor núm. 12, cal situar l'amortització de les clavegueres domèstiques núm. 2 (UE 43) núm. 3 (UE 47) i núm. 4 (UE 52), de les quals sols se n'obtingueren dades per la núm. 2.

Fase 4: 1r quart del segle IV dC.

En aquesta excavació no s'ha pogut datar la reparació del sostre de la claveguera del *cardo maximus*, si bé per comparació amb l'excavació del Carrer Sant Cristòfor núm. 12 la podem situar a començaments del segle IV. Ens ajuda a corroborar

aquesta apreciació el fet que la cronologia dels materials trobats en la UE 34, que seria l'estrat que hi havia just pel dessorre de la coberta de la claveguera que es va ensulsiar, correspongui a aquest moment, com demostra la presència de Lucente, de les àmfores africanes de les formes Keay VI i Keay XXV i de l'àmfora sud-hispànica de la forma Keay XIX.

Fase 5: mitjans del segle V dC.

Dels materials trobats en aquestes UE cal destacar, d'una banda, la t.s. africana D de les formes Hayes 12/102, Hayes 64, Hayes 73-A, Hayes 73-B i Hayes 81 (apareixen aproximadament a partir del 400 dC), i la Hayes 99 (que apareix aproximadament a partir del 425 dC); també les àmfores africanes de les formes Keay XXXVB i Keay LXII (que apareixen en el primer quart del segle V dC).

D'altra banda, també cal destacar la presència de t.s. africana D de les formes Hayes 61-A (desapareix vers 420 dC), Hayes 59 (desapareix vers 450 dC) i Hayes 67 i Hayes 91 (desapareixen vers 470 dC.); les àmfores africanes de les formes Keay III, Keay IV, Keay VI, Keay VII i Keay XXV i la lusitana Keay XVI (desapareixen cap a mitjans del segle V dC); i les àmfores tripolitanes de la forma Keay XI (desapareix a finals del segle IV dC o a començaments del V dC).

També pot esmentar-se la presència de DSP grisa de les formes Rigoir 1, Rigoir 3, Rigoir 4, Rigoir 9-B, Rigoir 16 i Rigoir 18, així com llànties paleocristianes de la forma Atlante VIII, materials típics dels segles IV-V dC.

Tots aquests materials, doncs, ens donen una cronologia de mitjans del segle V dC.

Fase 6: època moderna.

Les UE 3 a UE 7 documenten una premsa: d'aquestes UE les UE 3 a UE 6 corresponen al paviment i la UE 7 a la seva preparació. Per altra banda, és molt possible que la paret que hi ha a la cala contigua, la UE 15, sigui un dels murs de tanca de la premsa. En no aparèixer cap mena de material arqueològic, no es va poder precisar la seva cronologia. En l'excavació contigua realitzada al solar núm. 51 del carrer d'En Pujol l'any 1990, va poder establir-se el moment d'amortització d'aquesta estructura en la segona meitat del segle XVII.

Les UE 16 a UE 21 documenten un hipogeu, la inutilització del qual es pot datar pel seu farciment, la UE 22, cap a començaments del segle XIX per la

presència de ceràmica catalana blava tipus "d'influència francesa", "de la cirereta", de "blondes" i de "l'arracada", ceràmica lligur i ceràmica blava d'Alcora (estil Bérain).

Les UE 8 a UE 13 documenten un dipòsit d'ús no determinat, l'amortització del qual datem dins de la segona meitat del segle XIX mercès al material aparegut en el seu farciment UE 14.

De cap de les dues estructures anteriors no en sabem, però, la data de construcció.

Per últim, les UE 1 i UE 2 documenten la preparació de l'empedrat del carrer Pujol fins el moment de l'excavació (UE 1) i la construcció de la claveguera actual (UE 2) durant l'última dècada del segle passat.

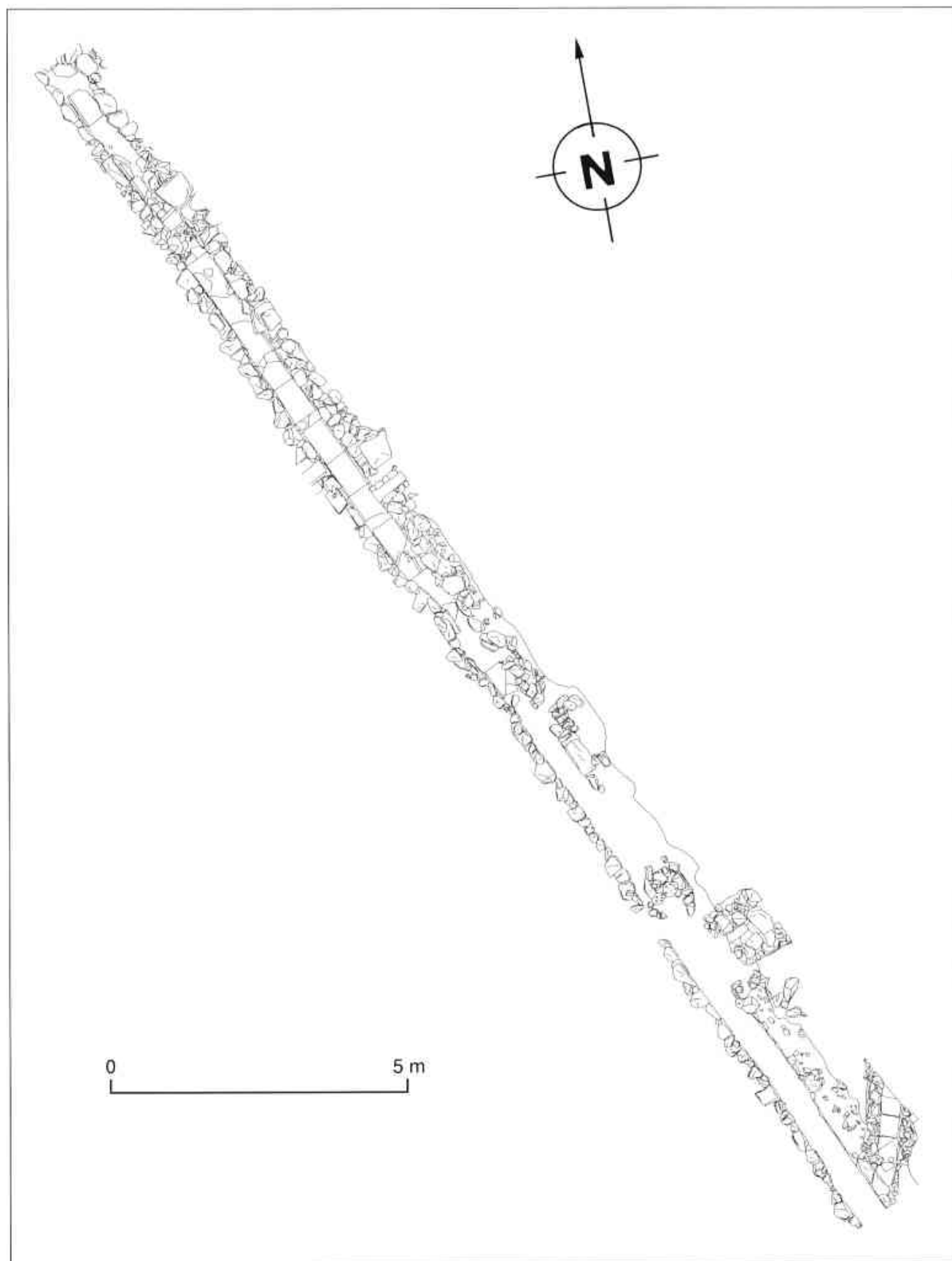
Interpretació de l'excavació

L'excavació a la recolzada del Carrer d'En Pujol va posar al descobert un tram de carrer romà identificat com un dels *cardines* de la ciutat romana d' *Iluro*, pel centre del qual passava una claveguera on en desguassaven altres de domèstiques, una de les quals creiem que pot interpretar-se com una claveguera d'un dels *decumani*. L'excavació realitzada al Carrer Sant Cristòfor núm. 12 (Can Fullerachs) durant els anys 1989-1990 permeté d'interpretar aquest carrer romà com el *cardo maximus* d' *Iluro*.

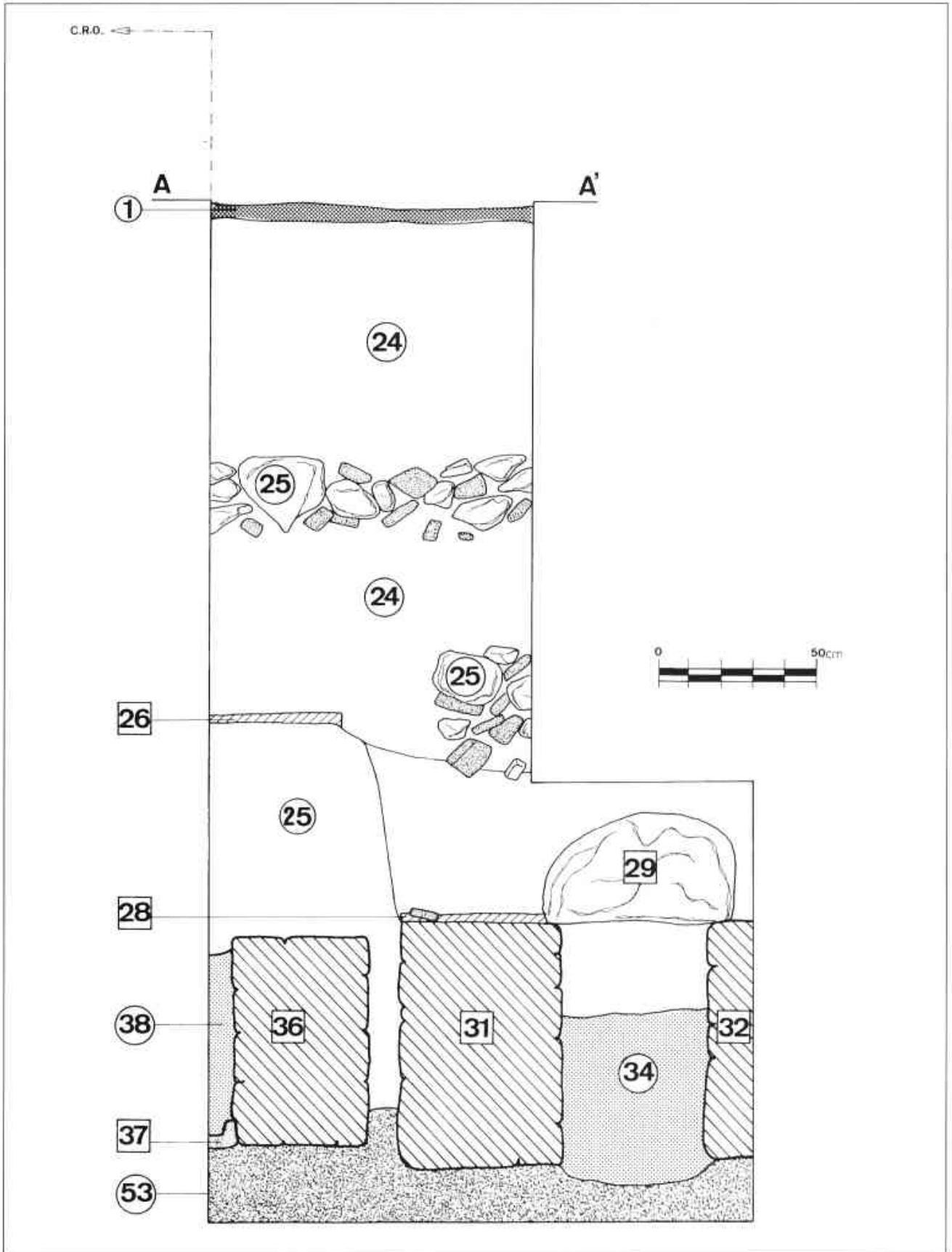
De tot el que anteriorment s'ha anat comentant, es desprèn que en un moment no precisable -en altres excavacions es data de mitjans/tercer quart del segle I aC- es construí la claveguera del *cardo maximus* i el seu paviment, del qual no se n'ha pogut localitzar cap resta. En un moment a situar entre el 140-200 dC es deuria tornar a anivellar el carrer (la UE 27) amb la qual cosa es formà un segon paviment (la UE 26) de terra piconada. Posteriorment, es realitzà una reparació a la claveguera del *cardo maximus*, reparació que no hem pogut datar amb precisió però que cal situar en algun moment del primer quart del segle IV dC. L'amortització definitiva del sector (farciment UE 24) es data vers mitjans del segle V dC.

Quant a la coberta de la claveguera (UE 29 i UE 30), no hem pogut destriar quina de les parts era l'originària i quina corresponia a la reparació efectuada a inicis del segle IV dC. L'únic que és evident és que el material sumptuari aparegut en alguns trams de la coberta es deu a una reparació.

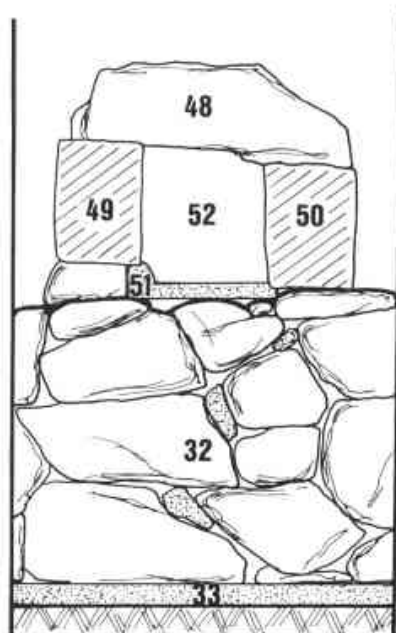
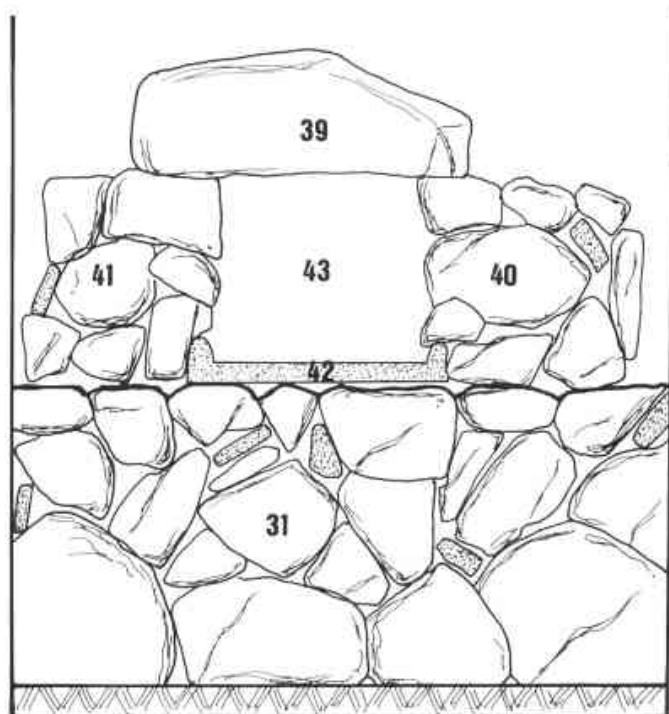
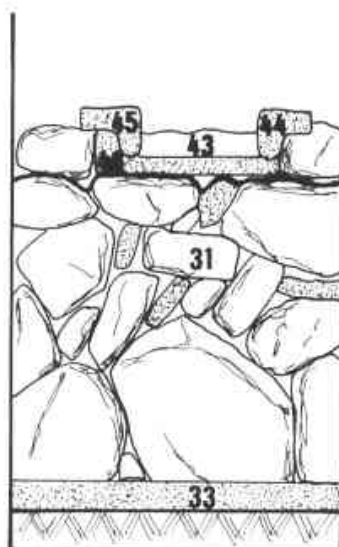
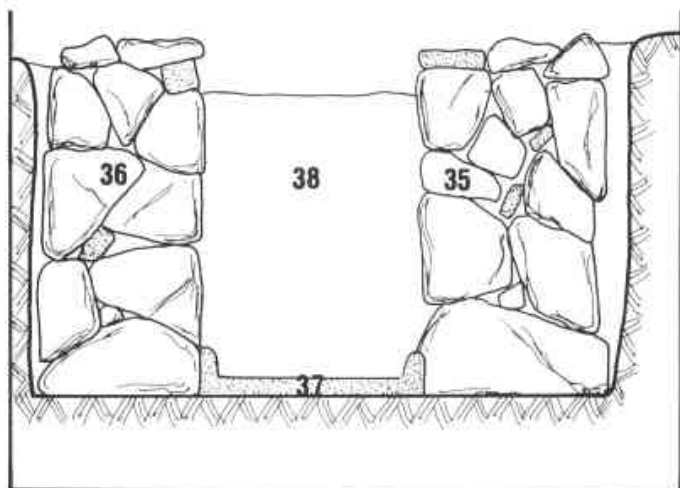
Pel dessorbre de la UE 24 les estructures que hi aparegueren -una premsa, un hipogeu i un dipòsit- ja són d'època moderna, tot i que no en podem fixar la seva data de construcció, sí que podem fixar la de la seva amortització: la premsa, mercès a les excavacions fetes al solar núm. 51 del carrer d'En Pujol, pot datar-se en la segona meitat del segle XVII; l'hipogeu a inicis del segle XIX i el dipòsit en la segona meitat del segle XIX. L'existència d'una premsa al mig del carrer actual és un indicatiu clar que, com a mínim, aquest tram del carrer d'En Pujol no existí com a tal fins almenys l'amortització de la premsa (segona meitat del segle XVII). Finalment, hi aparegué la preparació de l'empedrat i l'empedrat del carrer utilitzat fins el mateix any 1987.

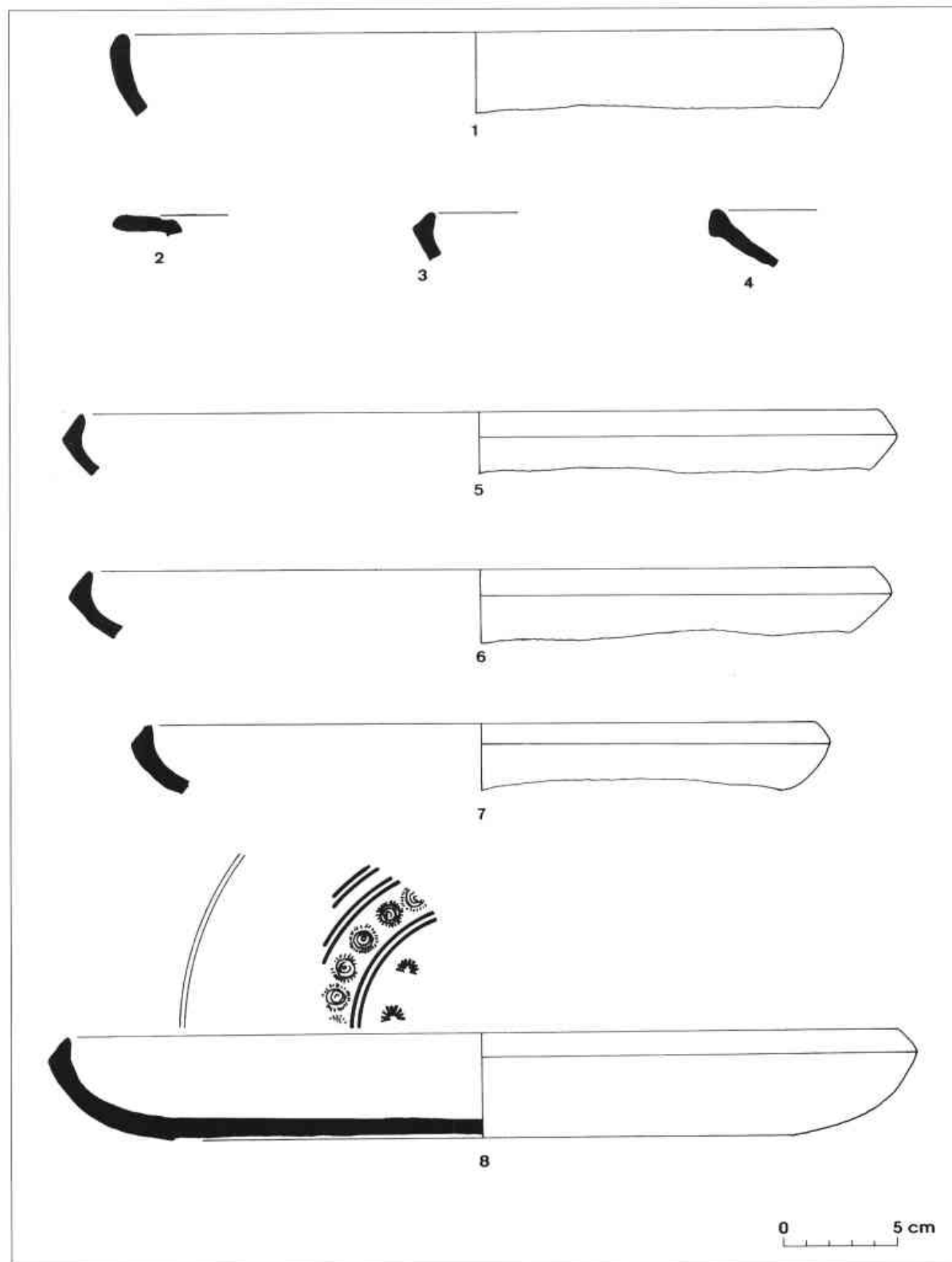

RECOLZADA DEL CARRER D'EN PUJOL

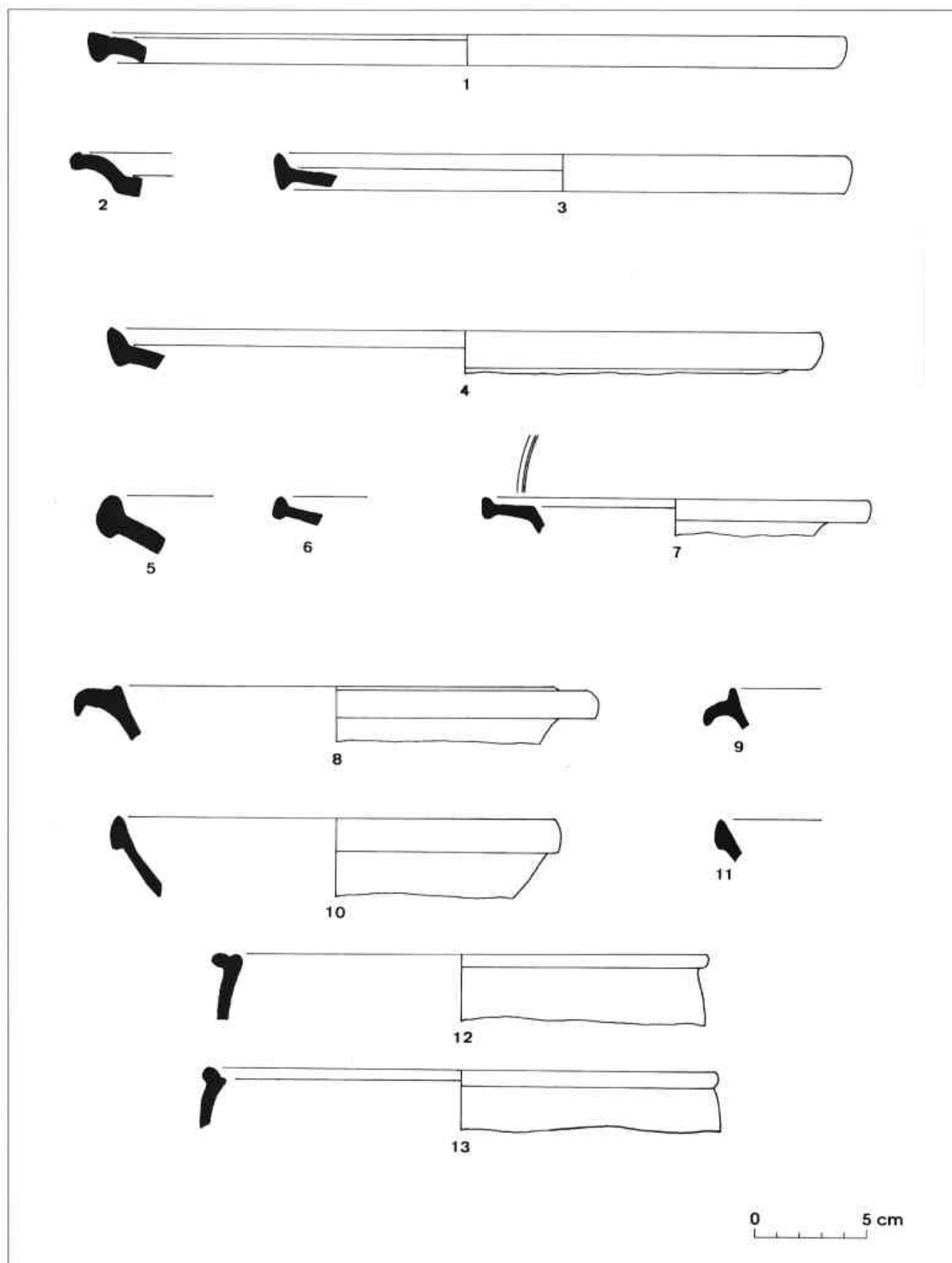

RECOLZADA DEL CARRER D'EN PUJOL

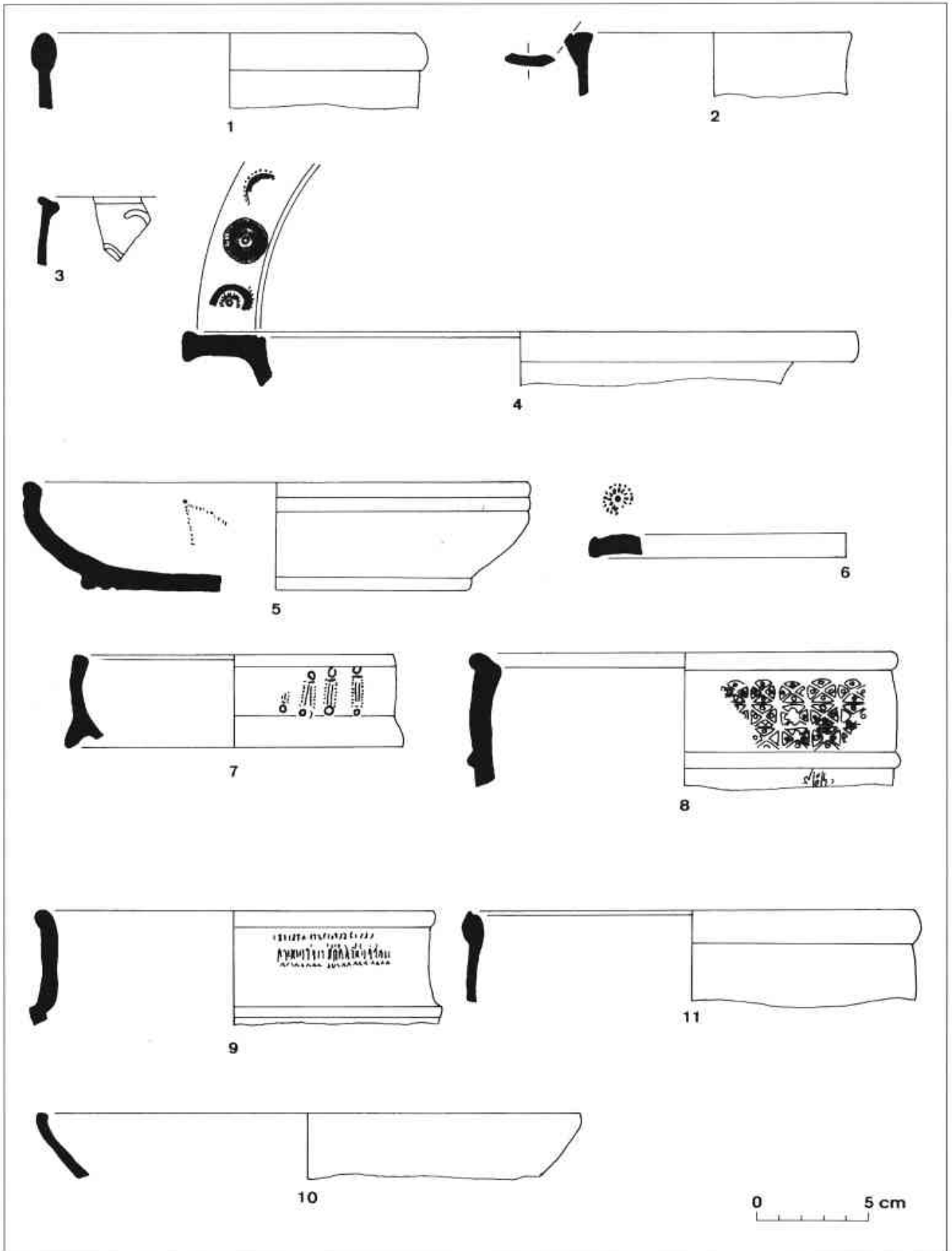

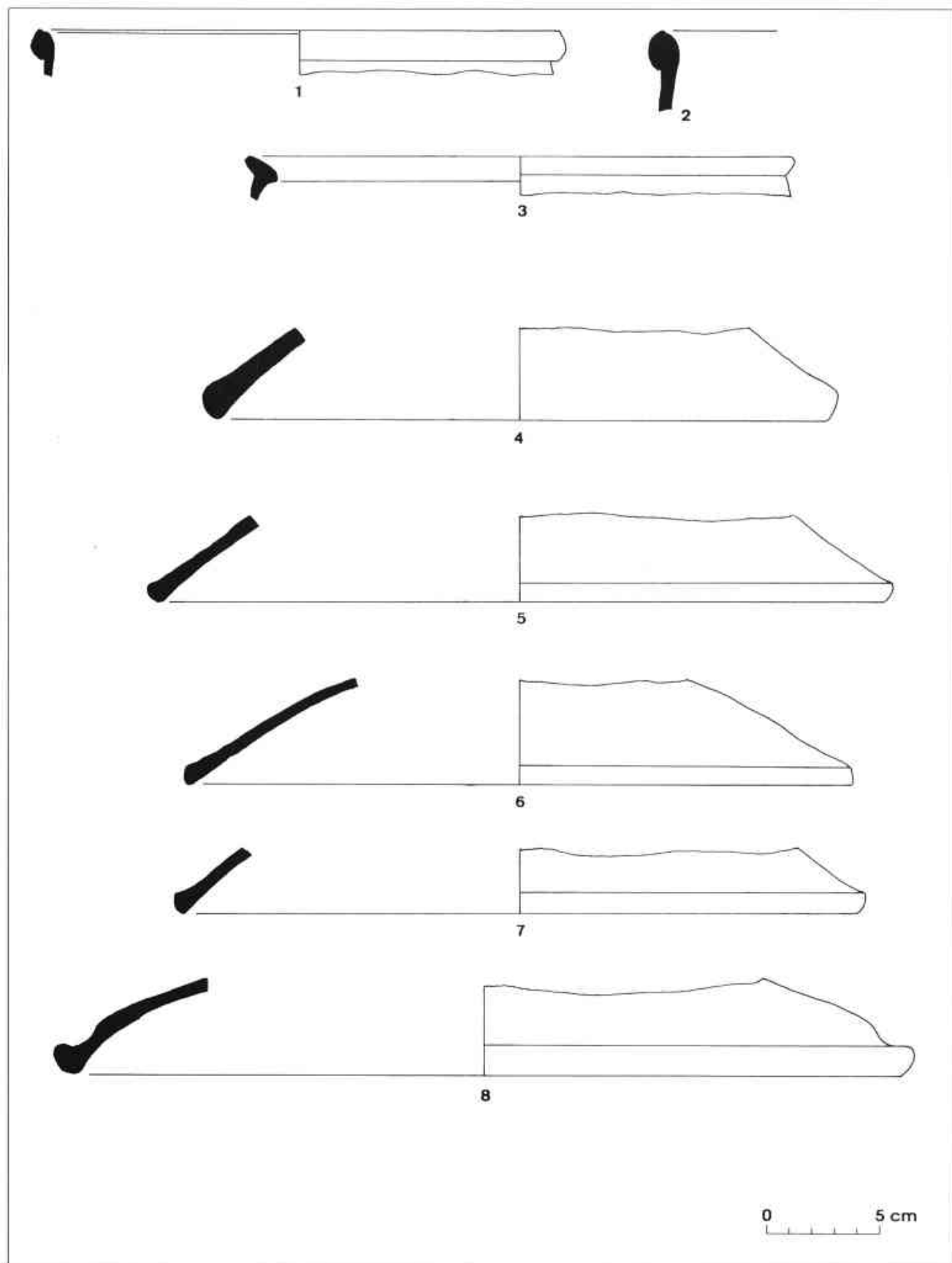
RECOLZADA DEL CARRER D'EN PUJOL. Lám. 1

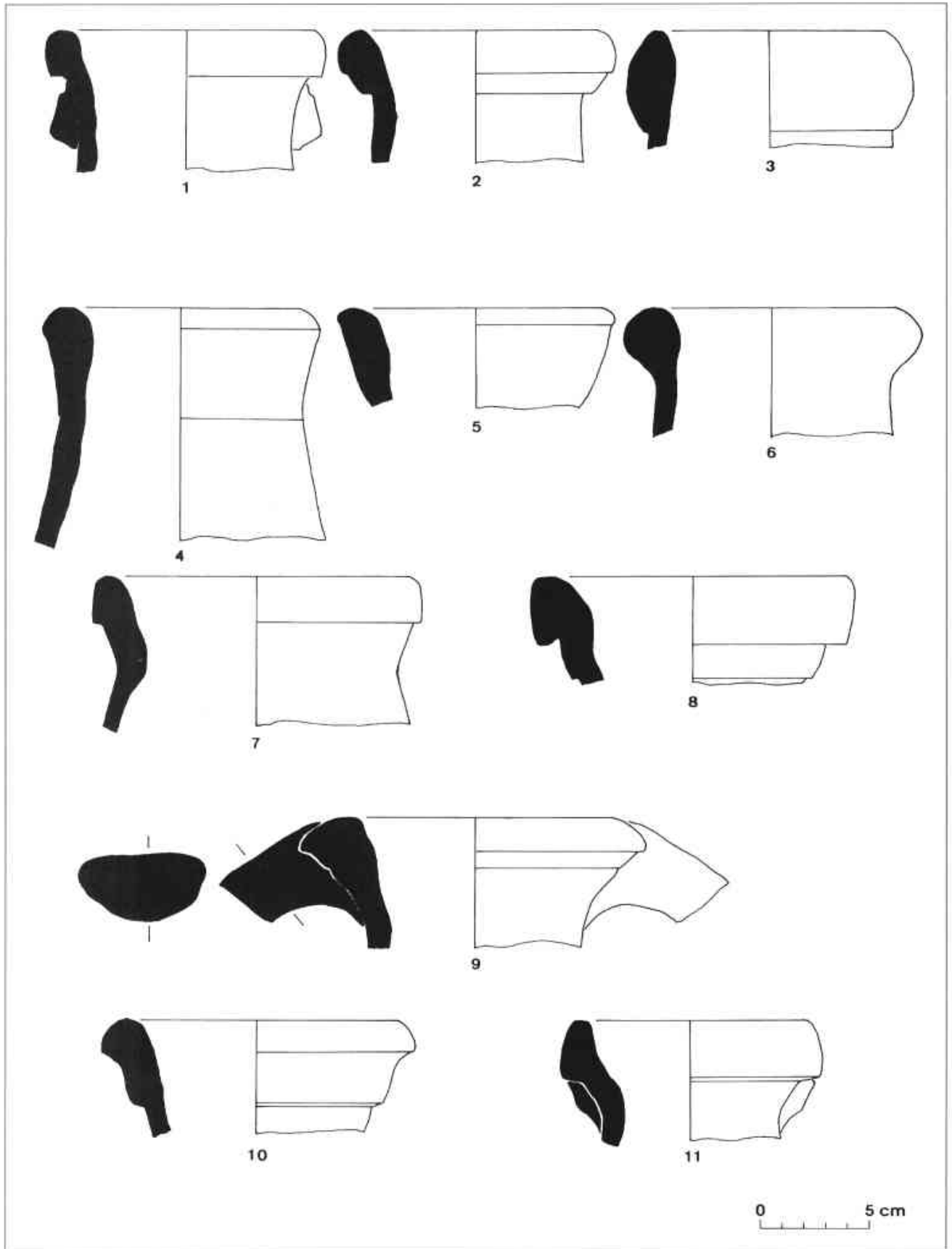
RECOLZADA DEL CARRER D'EN PUJOL. Lám. 2

RECOLZADA DEL CARRER D'EN PUJOL. Làm. 3

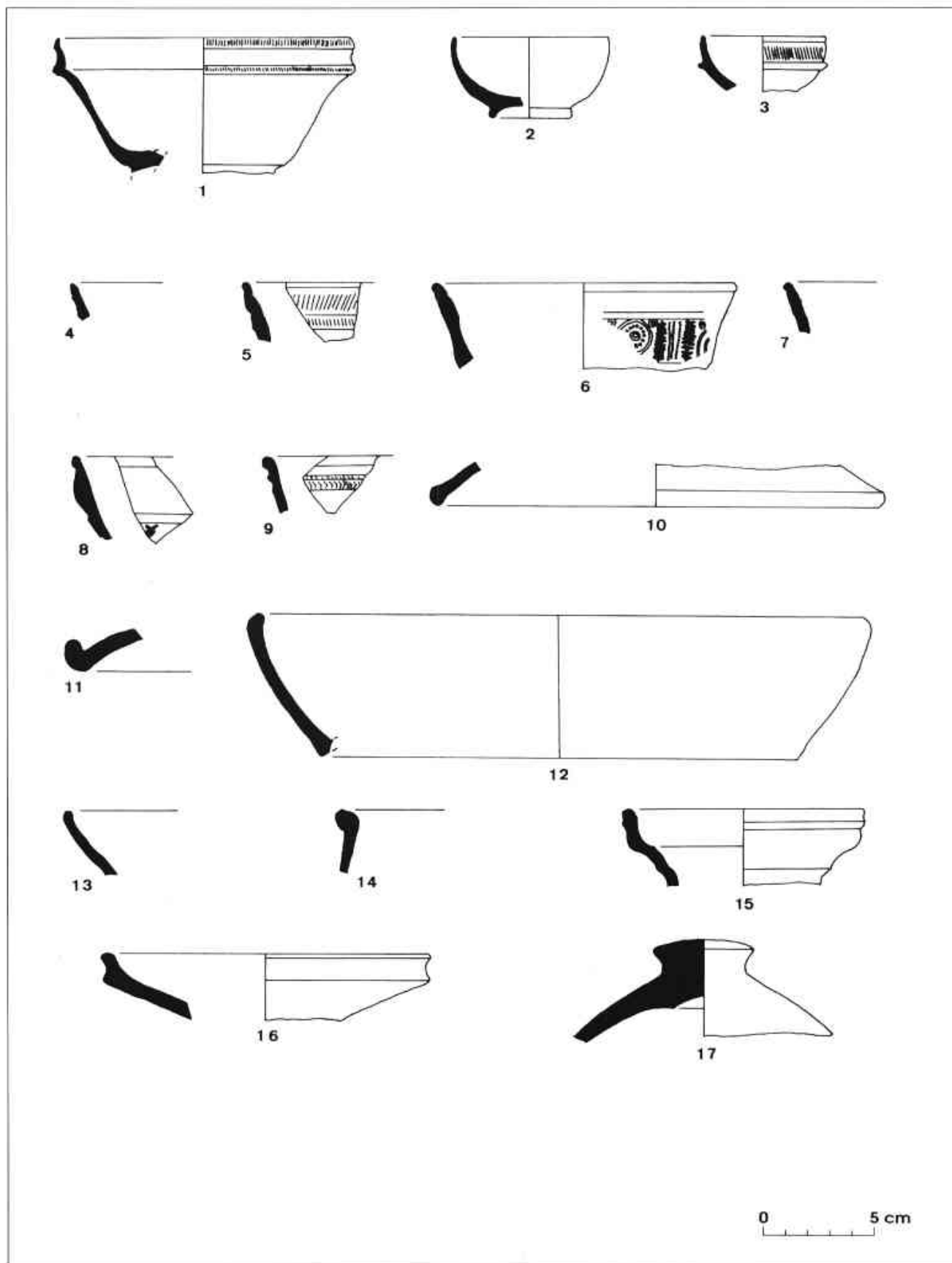

RECOLZADA DEL CARRER D'EN PUJOL. Làm. 4

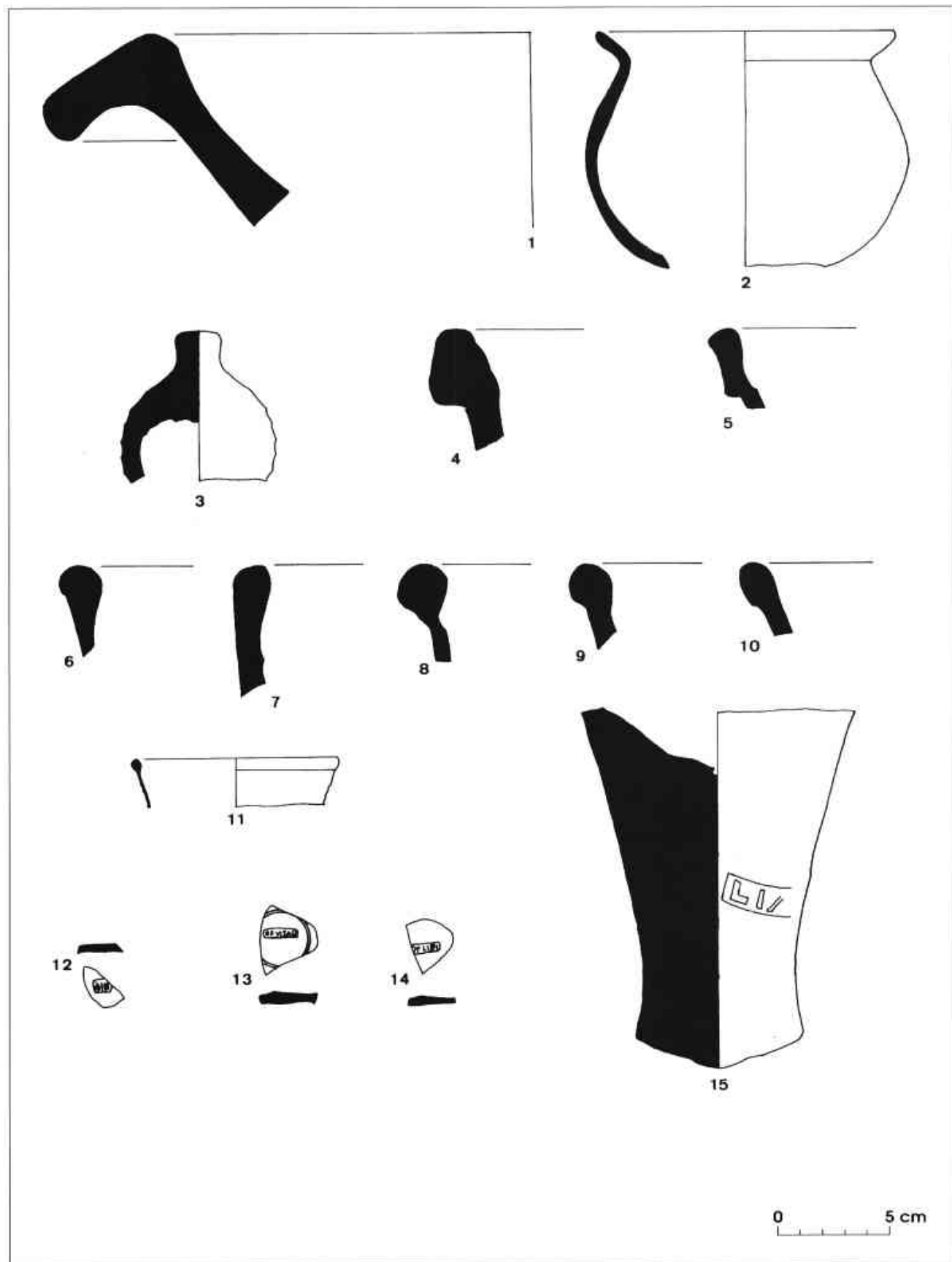

0 5 cm

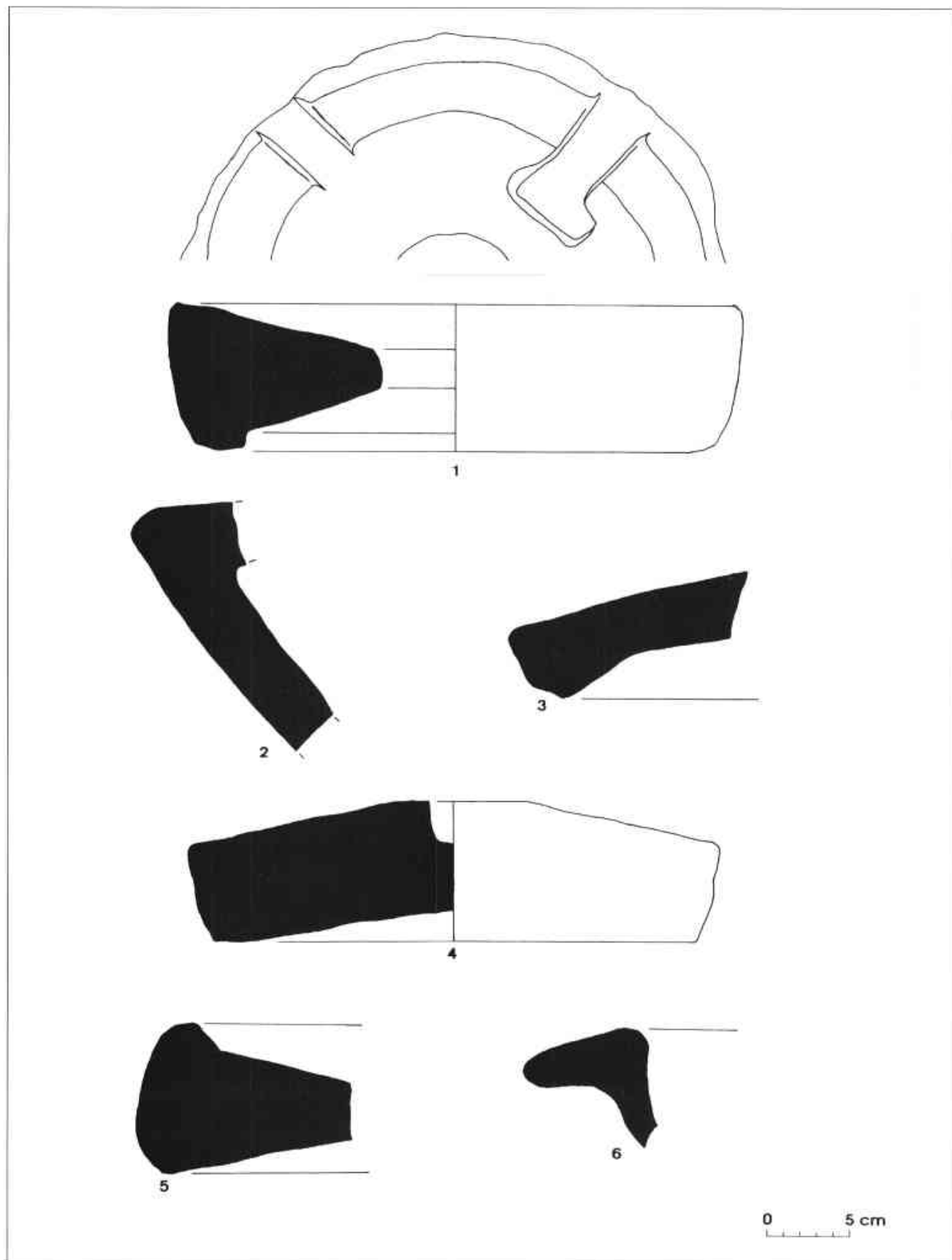
RECOLZADA DEL CARRER D'EN PUJOL. Lám. 5

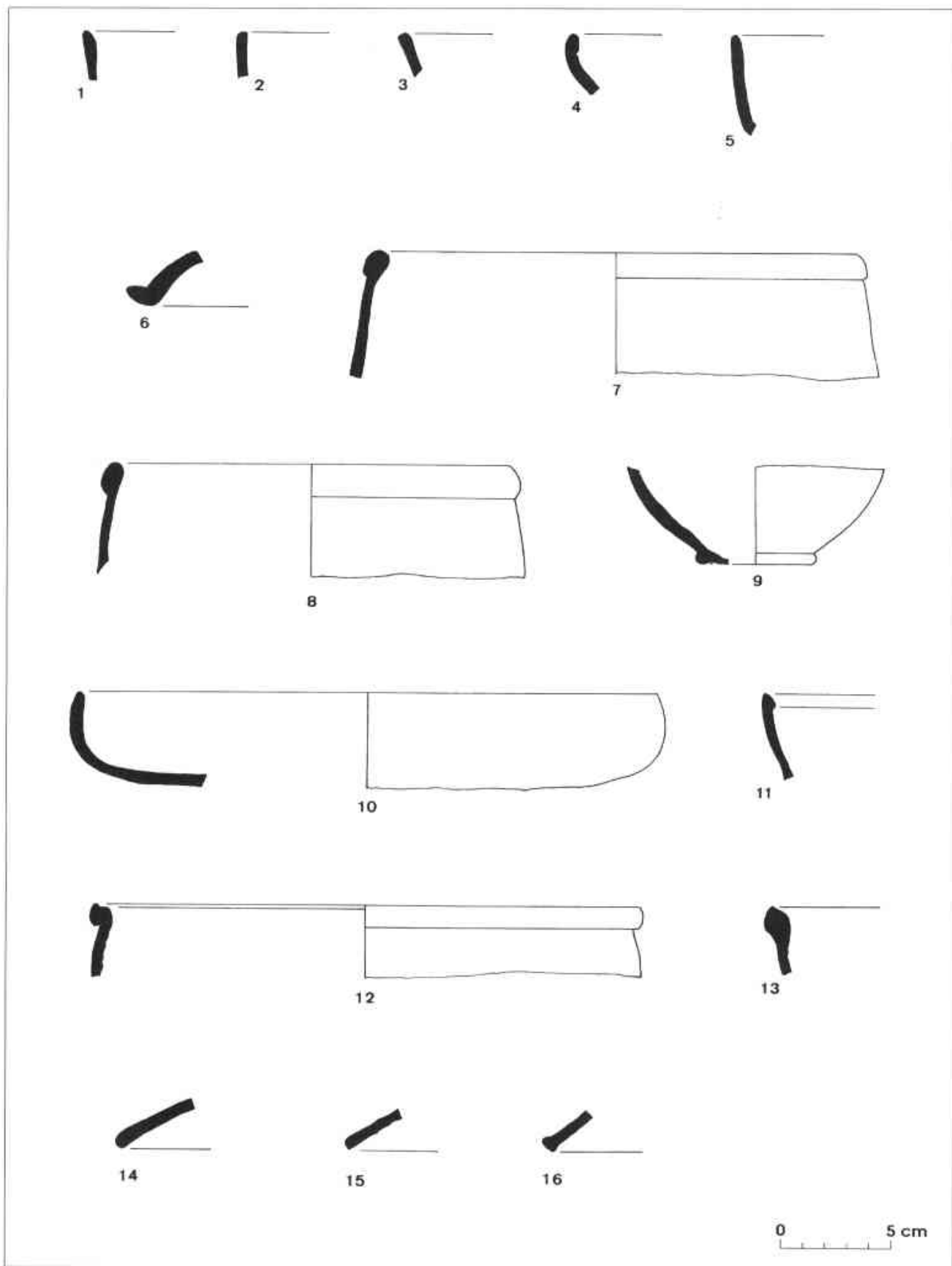
RECOLZADA DEL CARRER D'EN PUJOL. Lám. 6

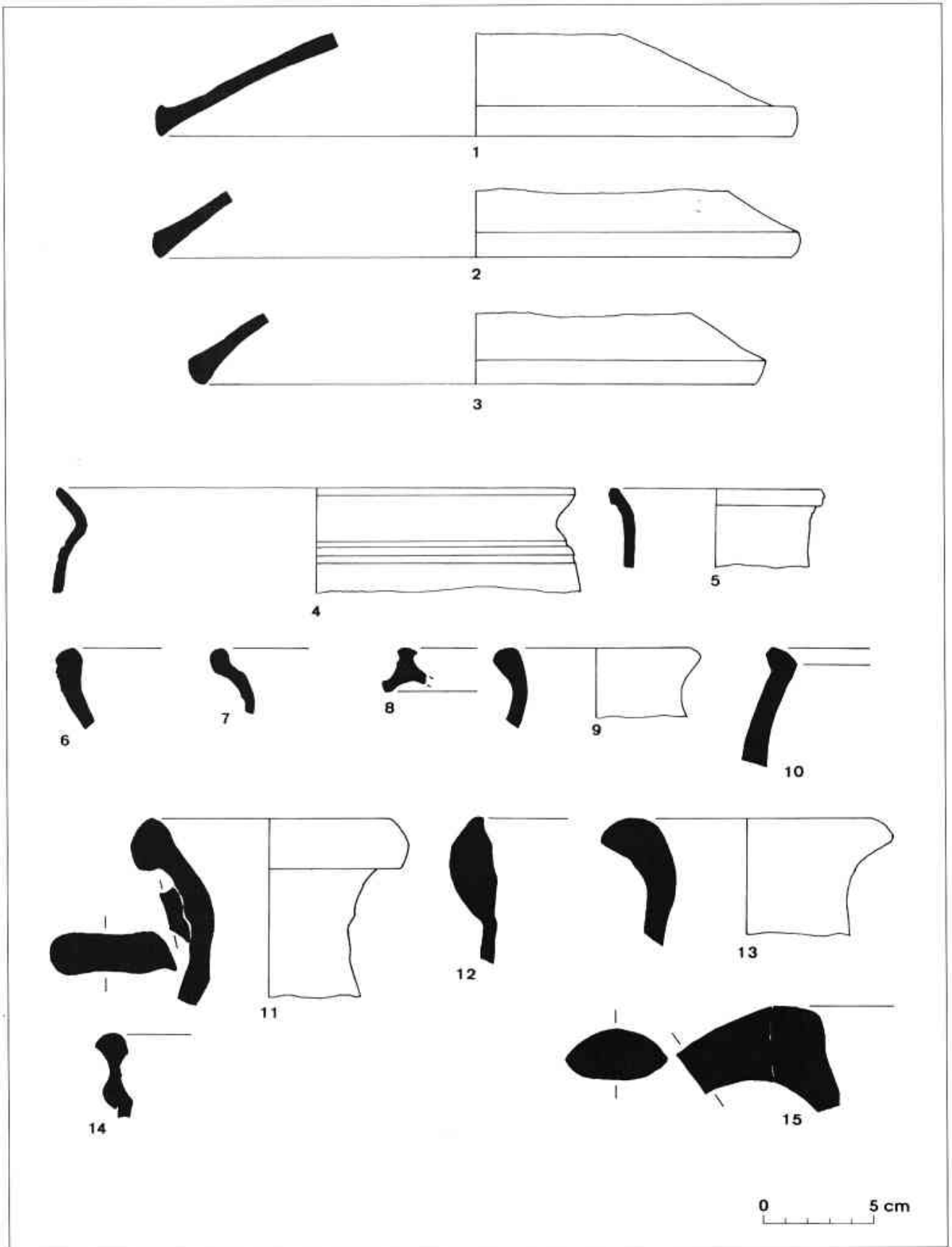
RECOLZADA DEL CARRER D'EN PUJOL. Lám. 7

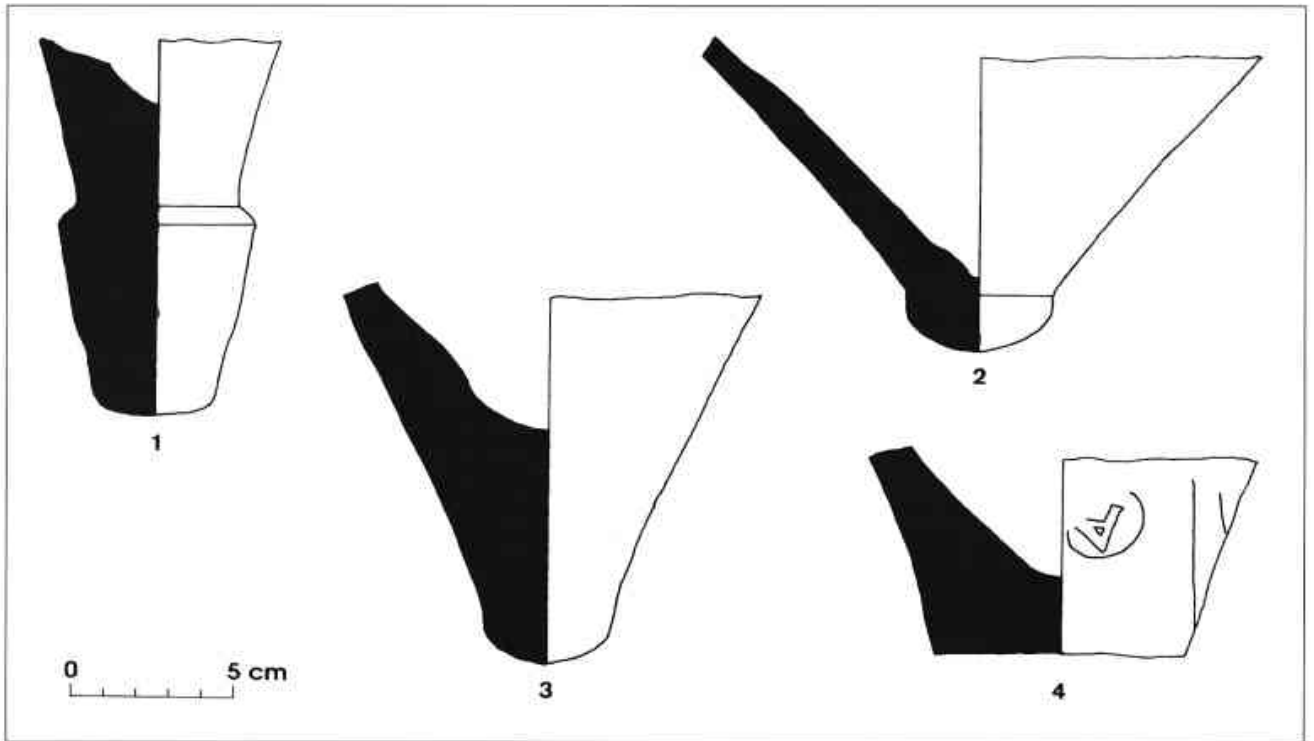
RECOLZADA DEL CARRER D'EN PUJOL. Lám. 8

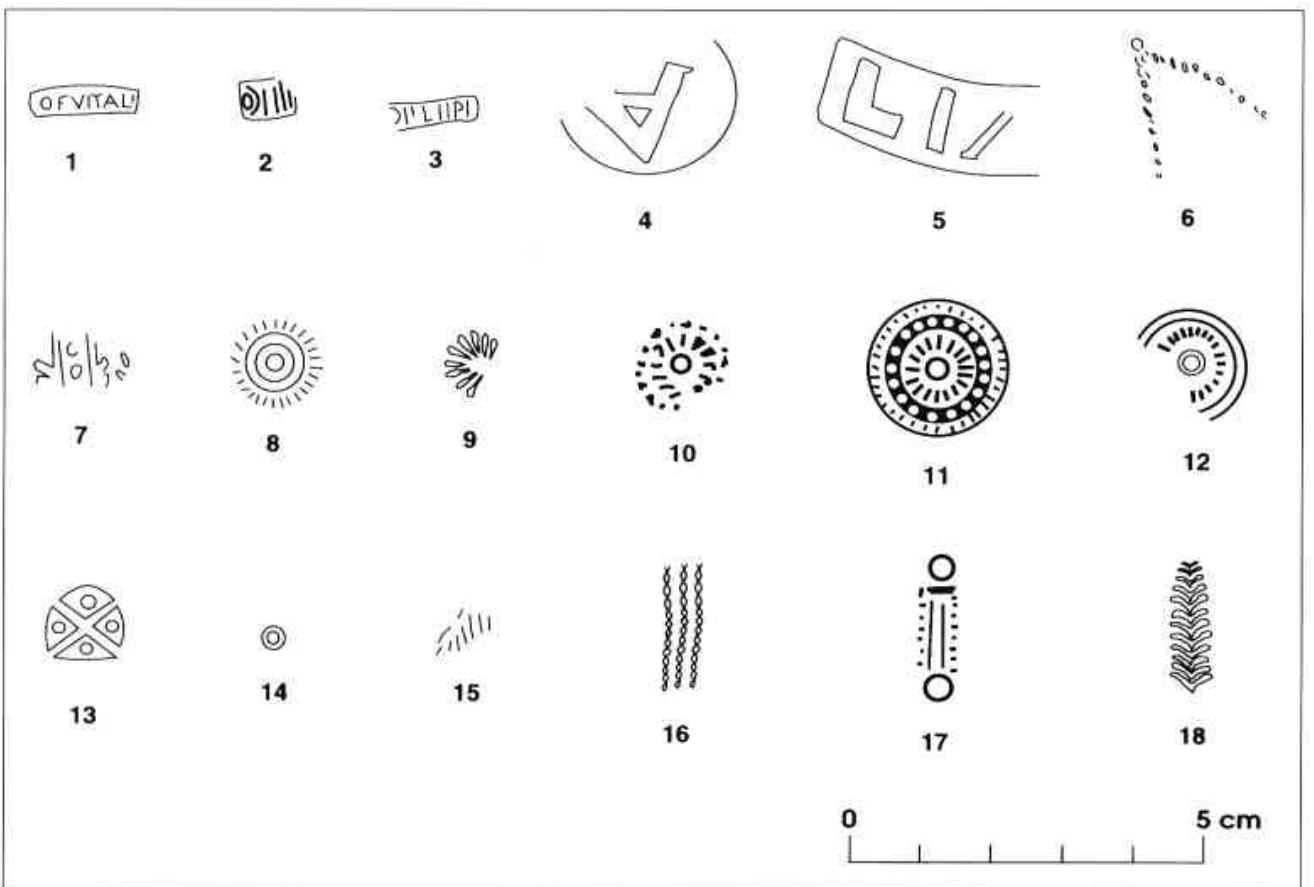
REGOLZADA DEL CARRER D'EN PUJOL. Lám. 9

RECOLZADA DEL CARRER D'EN PUJOL. Lám. 10

RECOLZADA DEL CARRER D'EN PUJOL. Lám. 11

RECOLZADA DEL CARRER D'EN PUJOL. Lám. 12

2.8.- CARRER SANT CRISTÒFOR NÚM. 10 (BAR OLIVERAS).

L'excavació. El material arqueològic.

Com que la finca núm. 10 del Carrer Sant Cristòfor, en part dels baixos de la qual hi havia hagut el popular «Bar Oliveras», s'havia d'enderrocar per fer l'obertura d'un pas de comunicació directa entre el Carrer d'En Pujol i el de Sant Cristòfor/Plaça Xica, entre els dies 21 de gener i 4 de febrer de 1987 es realitzà una intervenció arqueològica d'urgència dirigida pels arqueòlegs Joaquim Arxé, Josep A. Cerdà i Joaquim Pera. El fet que l'actuació s'hagués de fer abans de l'enderroc de la casa va condicionar les dimensions de la cala oberta, s'excavà un quadre de 4'70 x 2'50 m situat a l'habitació del davant de la casa, on hi havia hagut el bar.

Durant l'excavació arqueològica s'enregistraren 15 unitats estratigràfiques.

UE 1. Enrajolat modern fet amb rajoles vermelles de 20 x 20 cm, al dessota del paviment de terratzo del bar que ja havia estat arrencat. Es va bastir sobre la preparació **UE 2**, un estrat de sorres, calç i runa d'obra. Seria d'època contemporània.

UE 3. Construcció de petites dimensions de funció indeterminada. L'aparell dels murs combinava la pedra enganxada amb calç amb maons vermells i tenia una coberta de volta de mig punt feta amb maons. Estava amortitzada pel farciment **UE 11**, un estrat format per sorres, pedres i runa de construcció on va aparèixer força material arqueològic: pisa catalana blava del segle XVII, pisa italiana de la Ligúria dels segles XVII-XVIII, pisa valenciana d'Alcora del segle XVIII, ceràmica amb vernís i ceràmica negra, a part d'algun material romà com t.s. africana A, DSP grisa, ceràmica comuna romana i àmfora romana. Aquest farciment s'ha de situar, doncs, cap a mitjans del segle XVIII per la presència de la pisa de la Ligúria i sobretot per la presència de la pisa d'Alcora. Aquesta construcció per cronologia relativa ha de ser posterior a la UE 6 i evidentment anterior a la UE 11.

UE 4. Canalització doble d'aigua de mina feta amb peces cilíndriques de terrissa envernissada encaixades l'una amb l'altra i embegudes en un massís de rajola vermella i morter de calç. Per cronologia relativa, ha de ser posterior a la UE 6 i coetània amb la UE 5.

UE 5. Canalització d'aigua de mina de característiques idèntiques a les de la UE 4. Per cronologia relativa ha de ser posterior a la UE 6.

UE 6. Estrat d'anivellament o farciment format per argiles. El material arqueològic aparegut fou escàs i poc homogeni: un fragment informe de t.s. africana A; àmfora tarraconense de la forma *Tarraconense 1/Laietana 1*; i, com a material més modern pisa catalana blava i ceràmica negra. Per cronologia relativa ha de ser posterior a la UE 8.

UE 7. Canalització d'aigua de mina de característiques idèntiques a les de les UE 4 i UE 5, si bé pel seu interior hi passava un tub de plom encara en ús. Per cronologia relativa ha de ser posterior a la UE 8 i anterior a la UE 6.

UE 8. Estrat compost per argiles. Hi va aparèixer el següent material arqueològic: t.s. gal·lica, t.s. hispànica, t.s. africana A, t.s. africana D de la forma Hayes 99, ceràmica comuna romana, àmfora romana, una fusaiola, pisa catalana en manganès, pisa catalana sense decorar, pisa catalana blava, pisa catalana daurada, ceràmica amb vernís de color verd i ceràmica negra. Per la pisa catalana daurada apareguda la cronologia atribuïble a aquest estrat és de 1525-1550.

UE 9. Estrat d'aportacions naturals de riera format alternativament per clapes d'argila i sorra. En aquesta UE va aparèixer la major part del material arqueològic de l'excavació. Hi predominaven especialment l'àmfora romana -s'ha identificat un fragment d'àmfora africana de la forma Keay LXII-Q (Lám. 1, núm. 24)-, la ceràmica comuna romana (Lám. 1, núm. 15-17) i la ceràmica de cuina romana (Lám. 1, núm. 18-23). A part d'aquest material també es pot destacar la presència de nombrosos fragments de t.s. africana A de les formes Lamb. 2a i probables Lamb. 3 i 4/36 i t.s. africana D de les formes Hayes 61, Hayes 67 (Lám. 1, núm. 7), Hayes 81 (Lám. 1, núm. 6), Hayes 80-B (Lám. 1, núm. 4), Hayes 91, Hayes 94 (Lám. 1, núm. 5), Hayes 99 (Lám. 1, núm. 2) i Hayes 104-A? (Lám. 1, núm. 3). També fou nombrosa la presència de ceràmica de cuina africana de les formes Lamb. 10A (Lám. 1, núm. 14), Lamb. 10B (Lám. 1, núm. 13), Ostia I-261 (Lám. 1, núm. 9-10) i Ostia III-267 (Lám. 1, núm. 11-12). També es varen trobar alguns fragments de t.s. africana C, DSP grisa de la forma Rigoir 6 (Lám. 1, núm. 8), un fragment de t.s. hispànica tardana amb decoració (Lám. 1, núm. 1) i una moneda que cronològicament cal situar entre 348-357/8 dC pel tipus de revers. El material més modern aparegut ens situa aquest estrat, com a mínim, en la segona meitat del segle V dC.

UE 10. Sòl natural, la topografia del terreny presenta un marcat desnivell.

UE 12. Farciment d'època romana baix-imperial format per argiles. Hi aparegué gran quantitat de material arqueològic, predominant-hi l'àmfora africana de les formes Keay XXV (Lám. 2, núm. 9) i Keay LXII (Lám. 2, núm. 7-8), la ceràmica comuna romana i la ceràmica grollera de cuina (Lám. 2, núm. 4-6) majoritàriament fragments informes, i el material de construcció. Cal destacar la presència de t.s. africana A i de t.s. africana D de la forma Hayes 61 (Lám. 2, núm. 1-2) i de ceràmica de cuina africana (Lám. 2, núm. 3). A més, varen aparèixer alguns fragments de Lucente i un gresol (Lám. 2, núm. 10). Per últim, cal comentar l'extranya presència de dues peces, clarament residuals i força senceres: una és un perfil sencer de plat de ceràmica campaniana del grup B de la forma Lamb. 5 (Lám. 2, núm. 12) i l'altra és una gerreta bicònica de ceràmica grisa ibèrica (Lám. 2, núm. 11). Ambdues peces són datables del segle I aC. La datació de la UE la proporciona la t.s. africana D de la forma Hayes 61, podria situar-se entre 325-450 dC.

UE 13. Estrat que farcia parcialment la UE 15, format per argiles sorrenques molt dures. Hi aparegué molt poc material arqueològic, tot de construcció.

UE 14. Fonament d'un mur d'època romana, de 0'82 m de gruix i 1'40 m de llargada conservada, que aproximadament anava en direcció N-S, paral·lel al carrer de Sant Cristòfor. Estava fet amb pedres de granit sense treballar, de mides irregulars, enganxades amb fang, i disposades de manera que presentessin una cara plana en contacte amb la paret de la rasa UE 15, aconseguint un encaix perfecte, això va fer que no es formessin trinxeres de fonamentació que haurien permès, tal vegada, de precisar més el moment de construcció. Aquest mur estava fet dins de l'interestrat **UE 15** fet a la terra verge, les mides del qual eren 0'82 m d'amplada i 0'50 m de profunditat. La tècnica constructiva del mur, únic element que es pot tenir en compte per a datar-lo, suggereix una cronologia tardorepublicana.

Les fases documentades.

Fase 1: època tardorepublicana.

A aquesta fase hi atribuïm la construcció de l'únic mur aparegut a l'excavació, la UE 14, del qual sols es conserven restes del fonament. Estava col·locat dins de la rasa de fonamentació UE 15, feta en el terreny natural UE 10.

Fase 2: època tardoromana, segles IV-V dC

D'aquesta fase es documentaren amb seguretat dos estrats, les UE 9 i UE 12. Hi ha un altre estrat, la UE 13, que probablement també hi pertany.

La UE 9 era un nivell d'abandonament format per aportacions fetes per aigües pluvials. El material que hi aparegué era molt heterogeni. Daten aquesta UE la t.s. africana D del segle V dC i un fragment d'àmfora africana que cal situar a partir del 450 dC.

La UE 12 era un estrat que apareixia només al marge est de l'excavació i en el qual el material arqueològic es va trobar en una posició inversa al que seria el seu ordenament cronològic normal, de manera que els exemplars ceràmics més antics -com ara la ceràmica de vernís negre- apareixien a la part superior de l'estrat, mentre que els més moderns -com ara la t.s. africana D- ho feien a la inferior; aquesta peculiar posició invertida permet de determinar la naturalesa de la formació, que atribuïm a un terraplenat fet en època romana molt avançada; el fòssil director per la datació d'aquesta formació seria la t.s. africana D de la forma Hayes 61, datable entre 325-450 dC, i una moneda baix-imperial a datar entre 348-357/58 dC pel tipus de revers.

La tercera UE, la UE 13, on sols aparegué material de construcció, omplenava el buit deixat en desmantellar-se el mur UE 14 per a aprofitar-ne les pedres. La seva formació, doncs, sembla que cal relacionar-la amb el desmantellament del mur.

Fase 3: època moderna, 2n quart del segle XVI-època contemporània.

Amb posterioritat a l'època romana l'estrat modern més antic documentat en aquesta excavació és la UE 8, es tracta d'un estrat d'anivellament que datem en el segon quart del segle XVI per la presència de pisa catalana daurada d'aquesta època.

Amb posterioritat es construí la canalització d'aigua de mina UE 7 de cronologia imprecisa.

També correspon a aquesta fase la UE 6, un estrat d'anivellament a datar amb posterioritat a les dues UE anteriors.

Més tard es construïren les canalitzacions d'aigua de mina UE 4 i UE 5, de cronologia imprecisa.

També correspon a aquesta època la construcció rectangular d'ús indeterminat UE 3 i el seu farciment UE 11, a datar cap a mitjans del segle XVIII per la presència de pisa d'Alcora.

Finalment, d'aquesta fase també es van documentar diverses estructures relacionades amb seguretat amb la casa enderrocada: es tracta de l'enrajolat UE 1 i la seva preparació UE 2, anteriors al paviment més modern del bar.

Interpretació de l'excavació

Les dades aportades per aquesta intervenció arqueològica han estat escasses per les reduïdes dimensions de la cala i per les dificultats pròpies d'una excavació feta dins d'una casa.

La paret romana documentada, la UE 14, que de moment no es pot relacionar amb cap complex arquitectònic conegut, deuria correspondre a una construcció amb façana al *cardo maximus*.

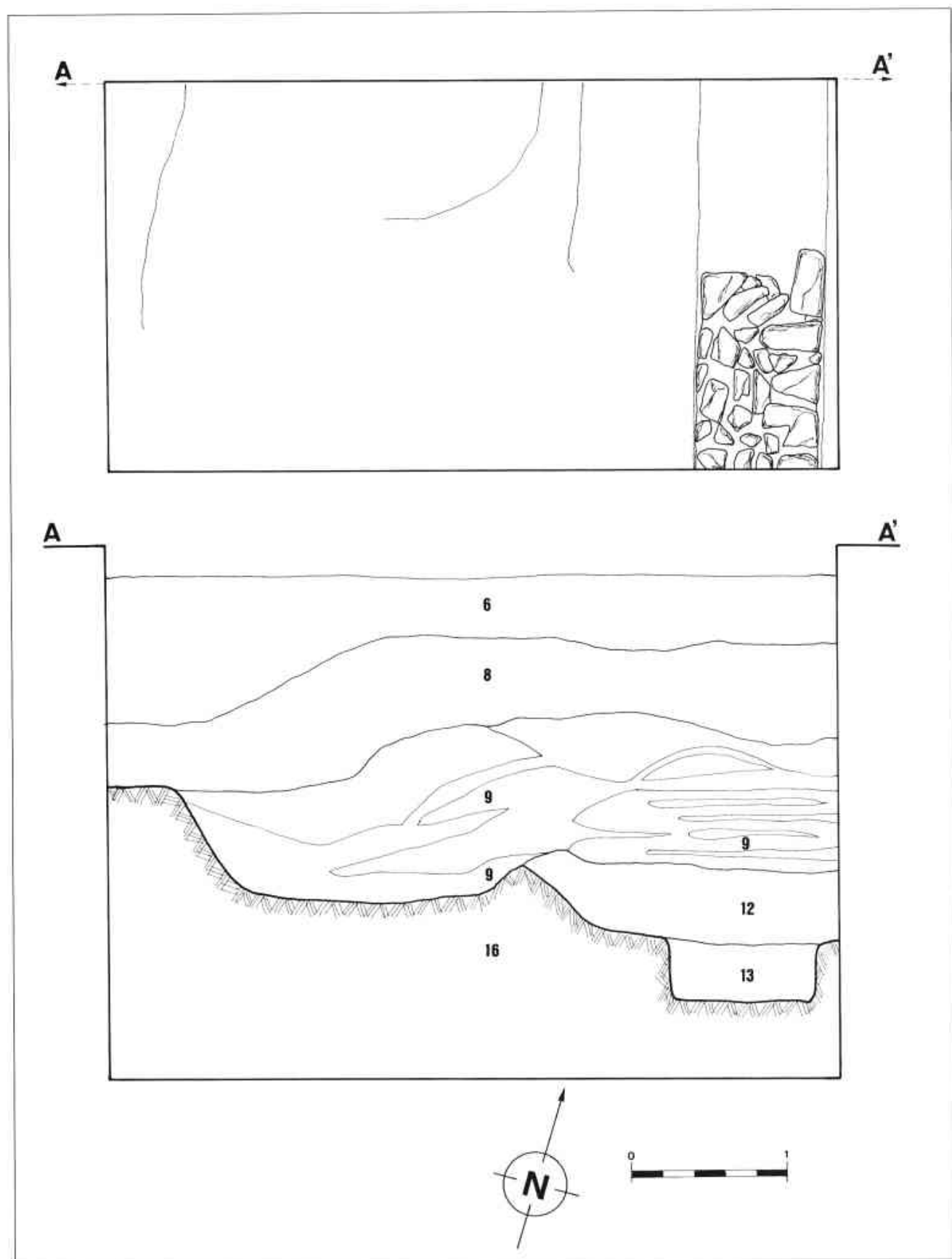
En aquesta excavació no s'ha documentat cap estrat ni cap fase que pugui adscriure's a l'Alt Imperi romà.

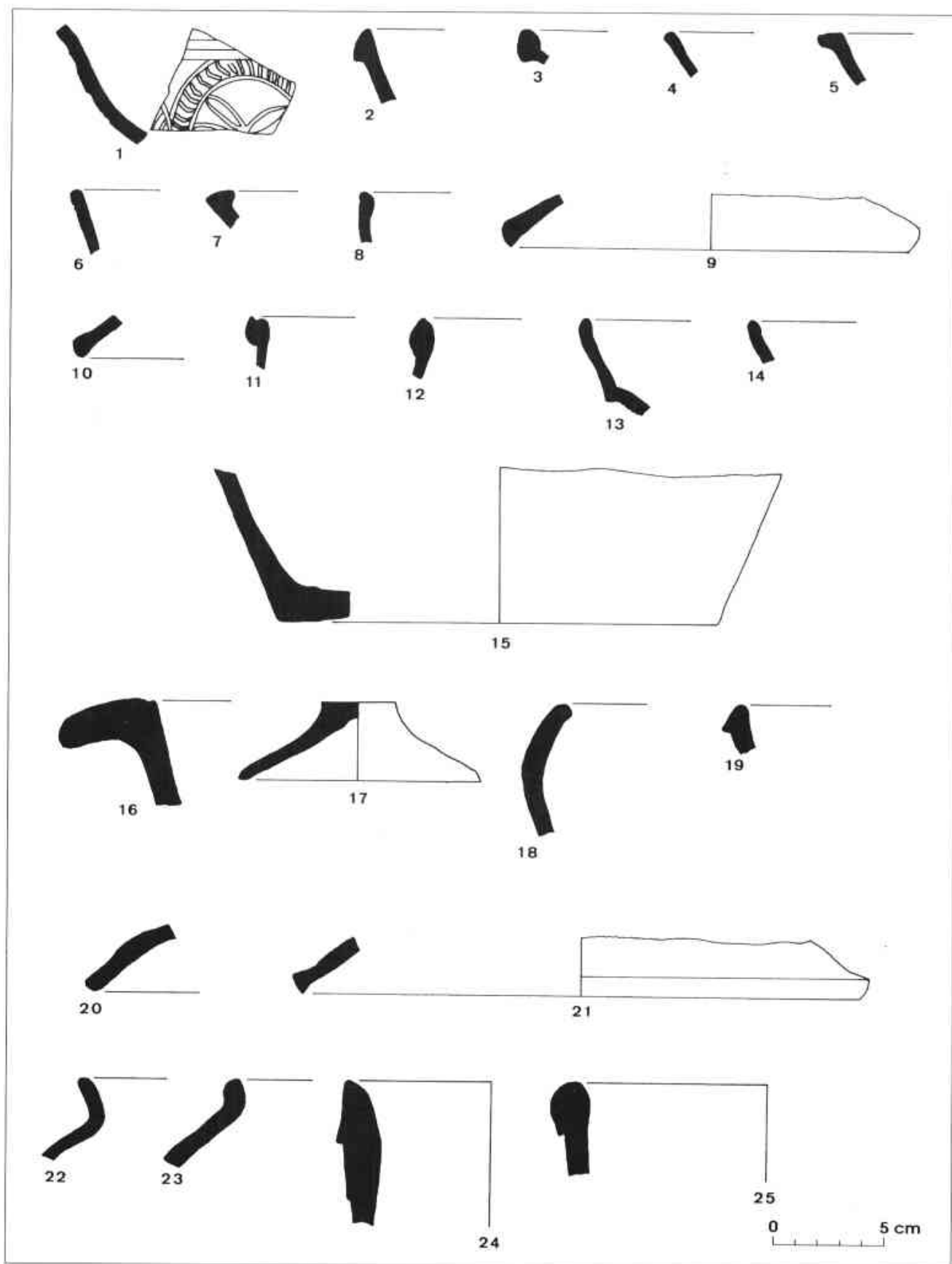
El que sí que s'ha pogut documentar és una activitat de recuperació de pedra fins ara desconeguda a Iluro. Aquesta pedra recuperada s'utilitzava per a altres construccions, desmantlant unes estructures ja amortitzades. Si bé aquest aprofitament no el podem datar amb seguretat, sembla poder situar-se amb posterioritat a mitjans del segle IV dC.

Com que en aquesta excavació s'ha detectat un estrat d'abandonament de formació natural, la UE 9, amb materials que podem datar de la segona meitat del segle V dC, sembla que pot concloure's que aquest lloc concret de la ciutat romana estava en aquesta època abandonat.

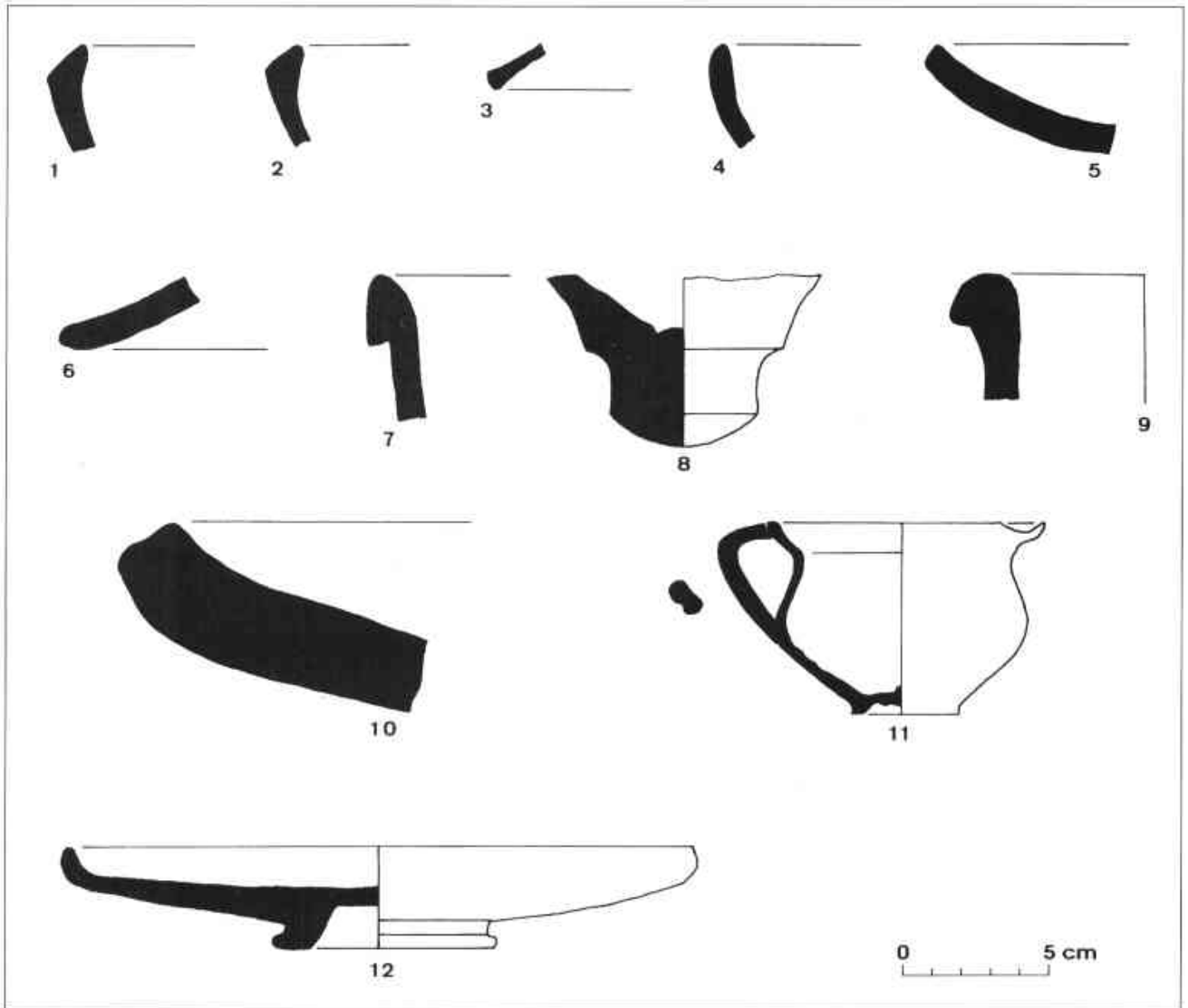
També és interessant d'assenyalar la concentració de tambors de columna de pedra de granit, en total 8 (l'últim aparegut l'any 1987 en refonamentar la casa veïna un cop enderrocada el «Bar Oliveras»), apareguts en aquesta zona (Carrer Sant Cristòfor/Plaça Xica).

dels quals, malauradament, no disposem de gaires dades. La troballa de tantes peces d'aquesta mena havia fet pensar que podien haver format part d'alguna construcció monumental desconeguda. Ara bé les dades de què disposem actualment mercès a les darreres excavacions fetes en aquest sector d'*Iluro* ens fan pensar que més aviat podem trobar-nos en patis interiors d'algunes edificacions, possiblement peristils. Ara sabem, doncs, que els llocs on es realitzaren les troballes corresponen a la part interior d'una *insula* de la ciutat romana.

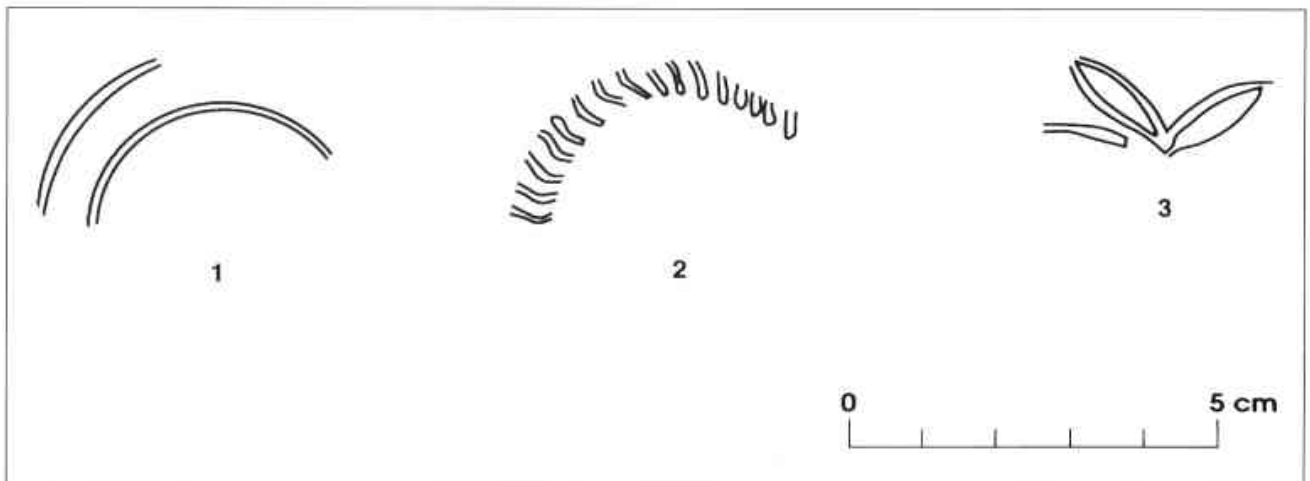

CARRER SANT CRISTÓFOR, 10. Làm. 1

CARRER SANT CRISTÒFOR, 10. Lám. 2

CARRER SANT CRISTÒFOR, 10. Lám. 3

2.9.- CARRER D'EN PUJOL NÚM. 43-45.**L'excavació. El material arqueològic.**

El solar on es va realitzar aquesta intervenció arqueològica correspon a la finca núm. 43-45 del Carrer d'En Pujol de Mataró i està situat davant per davant del solar on l'any 1989 aparegué part del traçat del *cardo maximus* de la ciutat romana d'Iluro (Can Fullerachs). Els treballs arqueològics, que es varen realitzar entre els mesos d'abril i juliol de 1994 en diversos intervals per a facilitar la construcció del nou edifici, foren dirigits pels arqueòlegs Eva Chadwick, Xavier Cela i Carme Puerta.

Inicialment s'obriren tretze cales d'aproximadament 1'00 m² cadascuna (núm. 1, 3 a 13 i 16 del plànol) a tot el llarg del perímetre del solar, als llocs on calia consolidar els fonaments de les cases veïnes i a la vegada fer els pilars de suport del nou edifici. També s'obriren quatre rases: una seguint els límits del solar pel cantó S (núm. 15 del plànol); una altra en el cantó O del solar, a tocar de la casa veïna (núm. 2 del plànol); i les altres dues (núm. 14 i 17 del plànol), més petites, perpendiculars a la darrerament esmentada.

Posteriorment, en un segon moment, s'excavà en extensió la resta del solar mitjançant l'obertura de dos grans quadres (núm. 18 i 19 del plànol) i una darrera cala una mica més gran que les altres (núm. 20 del plànol), al pati de la casa.

Les cales, rases i quadres es varen anar numerant correlativament a mesura que s'anaven excavant. Per a aquest treball nosaltres sols descriurem completament els quadres. De les cales i rases excavades, a part d'un molt breu comentari si el creiem necessari, només n'esmentarem els estrats que no hagin estat integrats en els quadres.

CALA 1. Fou parcialment buidada pels treballadors de l'obra. A part del mur romà **UE 19018** que es descriurà més endavant en parlar del quadre 19, cal destacar la següent unitat estratigràfica:

UE 2. Petita claveguera romana adossada a la cara N del mur **UE 19018**, els murs estaven fets amb pedra petita i fragments ceràmics i el terra **UE 13** amb *opus signinum*. Estava amortitzada per la **UE 6**, un estrat on va aparèixer molt poc material arqueològic i força heterogeni: en concret, dos fragments de ceràmica comuna ibèrica, un fragment informe de t.s. africana A i set fragments de ceràmica comuna tarraconense.

CALES 3 i 11. Es va continuar trobant el mur **UE 19018**, la petita claveguera romana **UE 2** i va començar a aparèixer el mur **UE 19014** que es descriurà més endavant en parlar del quadre 19.

CALA 4. Va començar a aparèixer el mur **UE 19037** i el forn **UE 19013**, que es descriuran més endavant en parlar del quadre 19.

CALES 5 i 12. Va continuar apareixent el mur **UE 19037**.

CALES 7, 8 i 10. Es van obrir a l'antic pati de la casa enderrocada. El més interessant a destacar de l'estratigrafia apareguda es redueix a uns estrats de terres humides amb materials arqueològics moderns; es tracta, respectivament, de les **UE 20**, **UE 21** i **UE 21b**. També cal fer constar l'aparició de dos murs moderns, les **UE 28** i **UE 29**.

CALA 9. Es continuà trobant la petita claveguera romana **UE 2**.

CALA 16. Es va continuar trobant el forn **UE 19013** i el mur **UE 19037** i va començar a aparèixer el paviment **UE 19016**, que es descriurà més endavant en parlar del quadre 19.

RASA 2. Es va fer en el límit O del solar. En la seva estratigrafia es detectaren successives etapes constructives modernes de la casa enderrocada.

En un primer moment sembla detectar-se la presència d'una sèrie d'unitats de cronologia no precisable; es tracta de les **UE 66**, **UE 71**, **UE 72**, **UE 73**, **UE 78**, **UE 83**, **UE 85** i **UE 200**.

Més tard, es construí una estança de la qual en coneixem els murs **UE 74**, **UE 75** i **UE 79** i amb els quals funcionava el paviment **UE 70** i **UE 77**. Amb els materials arqueològics apareguts tant en aquesta rasa com en la resta de sondatges fets al pati es podria dir, no sense dubtes, que aquesta primera etapa començaria amb posterioritat a la segona meitat del segle XVIII.

Posteriorment es detecta un reompliment **UE 69** i **UE 70** i una modificació dels espais. Els murs **UE 74**, **UE 75** i **UE 79** continuaren en funcionament i es devien construir els murs **UE 87** i **UE 92**, així com els murets de maons cuits **UE 86** i **UE 91**. També es devien construir durant aquesta etapa els pous **UE 93** i **UE 95** al pati, així com el dipòsit delimitat pels murets **UE 89** i **UE 90**. Aquestes construccions trencaven l'estratigrafia anterior, substituint-la per capes aïllants de sorres i carbons **UE 60**, **UE 60b**, **UE 61**, **UE 61b**, **UE 68**, **UE 80** i **UE 81**, que al mateix temps serviren de preparació pel nou paviment **UE 67**.

RASA 14. Només aparegué la **UE 49**, un nivell de terra humida equivalent als estrats **UE 20**, **UE 21** i **UE 21b** de les cales 7, 8 i 10 respectivament.

RASA 15. Sols aparegueren els fonaments del mur de façana **UE 74** de l'edifici enderrocant.

RASA 17. Es varen enregistrar vuit unitats estratigràfiques.

UE 17001. Paviment de la casa enderrocada, col·locat sobre l'estrat de preparació **UE 17002**, un estrat de terra tova de composició heterogènia.

UE 17003. Nivell de terra tova de composició argilosa.

UE 17004. Paret de pou feta amb maons lligats amb morter. Estava amortitzat per la **UE 17005**, un estrat de terra tova i sorrenca.

UE 17006. Nivell de terra argilosa.

UE 17007. Nivell de terra molt tova.

UE 17008. Sòl natural.

QUADRE 18. Es varen enregistrar 65 unitats estratigràfiques.

UE 18001. Paviment destruït parcialment abans d'iniciar els treballs d'excavació. Estava fet amb rajoles decorades amb motius

geomètrics de color blau fosc i pertanyia a l'edifici enderrocat.

UE 18002. Farciment fet amb terra tova amb intrusions de materials constructius moderns. Hi aparegué el següent material arqueològic: pisa catalana en verd-manganès, pisa catalana blava dels tipus «de la cirereta» i «de l'arracada» i pisa de la Ligúria (Itàlia) blava amb orles de tres puntets. També hi aparegué força material d'època romana, amb una moneda de Gal·liè.

UE 18003. Dos murs fets amb pedra i morter de calç situats al cantó est de la cala; eren les parets de la caixa d'escala de la casa moderna enderrocada.

UE 18004. Farciment fet amb terra tova amb intrusions de totxanes i altres materials constructius. Hi aparegué molt poc material arqueològic; entre ell, ceràmica amb vernís de color marró.

UE 18006. Nivell format per aportacions de terres de diverses composicions i de consistència tova. Entre el material arqueològic aparegut es va trobar ceràmica grisa ibèrica (Lâm. 1, núm. 1); t.s. itàlica; t.s. gàl·lica de les formes Drag. 18 (Lâm. 1, núm. 2-3), Drag. 24/25 (Lâm. 1, núm. 4) i Drag. 36 (Lâm. 1, núm. 5); t.s. hispànica de la forma 37 (Lâm. 1, núm. 6); t.s. africana A de les formes Lamb. 1a (Lâm. 1, núm. 7), Lamb. 2a (Lâm. 1, núm. 8-10) i Lamb. 4/36; t.s. africana C de la forma Lamb. 42 (Lâm. 1, núm. 11); ceràmica de parets fines itàlica forma Mayet XXXII (Lâm. 1, núm. 12); ceràmica de cuina africana de les formes Lamb. 10A (Lâm. 3, núm. 1-5), Lamb. 10B (Lâm. 3, núm. 6-10), Ostia I-261, Ostia II-302 (Lâm. 4, núm. 4-11), Ostia II-303 (Lâm. 3, núm. 11), Ostia III-267 (Lâm. 3, núm. 12-17), Ostia III-324 (Lâm. IV, núm. 1-3) i Ostia III-332 (Lâm. 4, núm. 12-16); ceràmica comuna romana (Lâm. 2, núm. 1-9); morters itàlics (Lâm. 2, núm. 10-11); llànties de disc de la forma Dressel 13 (Lâm. 1, núm. 13) i un fons de llàntia amb marca (Lâm. 1, núm. 14); àmfora tarraconense de les formes Pascual 1 (Lâm. 5, núm. 1-3) i Dressel 2-4 (Lâm. 5, núm. 6-17); àmfora itàlica de la forma Dressel 2-4 (Lâm. 5, núm. 4) i àmfora bètica de la forma Beltrán II (Lâm. 5, núm. 5). També es va trobar un pivot d'àmfora tarraconense amb marca (Lâm. 6, núm. 1), gran quantitat de *tegulae* i *imbrices*, dos pesos de teiler (Lâm. 6, núm. 12), diversos claus de ferro, un nombre considerable de fragments de vidre romà (Lâm. 6, núm. 2-8), dues agulles d'os (Lâm. 6, núm. 9-10) i una frontissa d'os (Lâm. 6, núm. 11). La cronologia de l'estrat és del segle III dC.

UE 18007. Claveguera moderna feta amb totxanes i morter, construïda dins de l'interestrat **UE 18008**.

UE 18009. Nivell sorrenc amb taques de morter. Del material arqueològic aparegut destaquen fragments informes de t.s. africana A, ceràmica de cuina africana de les formes Lamb. 10A (Lâm. 7, núm. 1) i Ostia II-303 (Lâm. 7, núm. 2), ceràmica de cuina romana (Lâm. 7, núm. 3-4), àmfora itàlica de la forma Dressel 2-4, àmfora tarraconense de les formes Pascual 1 i Dressel 2-4 i fragments informes d'àmfora bètica.

UE 18011. Mur fet amb pedra i materials reaprofitats d'època romana -en concret pivots d'àmfora-, lligats amb morter. El mur es va bastir dins de l'interestrat **UE 18012**; l'espai que restava entre el mur i l'interestrat estava farcit per la **UE 18010**, un estrat de terra tova.

UE 18013. Estrat molt tou de terra amb cendres; com que cobria el paviment **UE 18014/18036/18044/18047** podria interpretar-se com un nivell d'abandonament. Entre el material arqueològic aparegut destaquen ceràmica campaniana del grup B; t.s. gàl·lica de la forma Drag. 18 (Lâm. 7, núm. 5); t.s. africana A; ceràmica comuna romana (Lâm. 7, núm. 6); ceràmica de cuina africana de les formes Lamb. 10B (Lâm. 7, núm. 8), Ostia II-302 (Lâm. 7, núm. 10-13), Ostia II-306 (Lâm. 7, núm. 7), Ostia III-267 (Lâm. 7, núm. 9) i Ostia III-332; ceràmica de cuina romana (Lâm. 7, núm. 14-18); llàntia de disc; i àmfora ta-

rraconense de les formes Tarraconense 1/Laietana 1? i Pascual 1 i Dressel 2-4 de procedència indeterminada. També varen trobar-s'hi diversos fragments de vidre (Lâm. 8, núm. 1-3), de bronze (Lâm. 8, núm. 4) i de ferro (Lâm. 8, núm. 5-6). La cronologia de l'estrat seria segle II dC.

UE 18014. Paviment de terra batuda. De material arqueològic hi aparegué ceràmica campaniana del grup B; ceràmica comuna ibèrica oxidada; ceràmica comuna romana (Lâm. 8, núm. 9-11); ceràmica de cuina africana de les formes Lamb. 10A (Lâm. 8, núm. 7), Ostia II-303 (Lâm. 8, núm. 8) i Ostia III-324; ceràmica de cuina romana (Lâm. 8, núm. 12-13); àmfora tarraconense de les formes Pascual 1 i Dressel 2-4; àmfora bètica; i àmfora africana; també hi va aparèixer un clau de bronze (Lâm. 8, núm. 14). La cronologia de l'estrat seria segle II dC.

UE 18015. Mur molt deteriorat fet amb pedra. Sols aparegué en l'extrem nord del quadre.

UE 18016. Petita estrucutra de forma rectangular de terra vermella cremada; estava farcida per una terra fosca amb molta cendra, petits nòduls d'escòria vitrificada i escòria de ferro.

UE 18017. Paviment de terra batuda dura que no es trobà en tota la cala.

UE 18018. Mur fet amb pedra en sec; estava bastit dins de l'interestrat **UE 18064**.

UE 18020 i UE 18056. Interestrats per a encaixar-hi un *dolium* a cada un d'ells.

UE 18022. Resta de paviment compost per taques blanques de calç, situat sota les estructures **UE 18015** i **18016**.

UE 18024. Farciment fet amb terra semitova i gran quantitat de fragments de *tegulae* i *imbrices*. Hi aparegué el següent material arqueològic: fragments informes de t.s. africana C i Lucente; fragments informes d'àmfores ibèriques, tarraconenses, bètiques i africanes; una moneda ibèrica de Castulo; dues monedes romanes, una d'August i una altra de la segona meitat del segle III dC (vèure annex 3); i una agulla de bronze.

UE 18025. Estrat de terra de poca consistència, amb algun fragment de *tegulae* i *imbrices*. Hi aparegué el següent material arqueològic: t.s. hispànica de la forma 37?; t.s. africana A de la forma Hayes 6-C; t.s. africana C de les formes Lamb. 41 (Lâm. 9, núm. 2) i Lamb. 40bis (Lâm. 9, núm. 1); t.s. africana D de les formes Hayes 58B (Lâm. 9, núm. 3) i Hayes 60 (Lâm. 9, núm. 4); un morter itàlic de la forma Dramont 2 (Lâm. 9, núm. 7); ceràmica de cuina africana de les formes Lamb. 10A (Lâm. 9, núm. 9), Lamb. 9 (Lâm. 9, núm. 8), Ostia I-261 (Lâm. 9, núm. 16), Ostia I-262 (Lâm. 10, núm. 1), Ostia II-302 (Lâm. 9, núm. 13-15), Ostia II-312 (Lâm. 9, núm. 10) i Ostia III-267 (Lâm. 9, núm. 11-12); ceràmica comuna romana (Lâm. 9, núm. 5-6); una imitació local de la forma Ostia III-267 (Lâm. 10, núm. 3); ceràmica de cuina romana (Lâm. 10, núm. 4-5); i àmfora sud-hispànica de la forma Keay XVI-A (Lâm. 10, núm. 6).

UE 18026. Farciment de terra amb sorres i material romà de construcció. Hi aparegué el següent material arqueològic: t.s. hispànica de la forma 37 (Lâm. 10, núm. 7); t.s. hispànica tardana?; ceràmica de parets fines de la forma Mayet 34; ceràmica comuna romana (Lâm. 10, núm. 8); ceràmica de cuina africana de les formes Ostia I-261, Ostia III-267 (Lâm. 10, núm. 11) i Ostia III-332 (Lâm. 10, núm. 9-10); àmfora tarraconense de la forma Dressel 2-4; àmfora bètica de la forma Dressel 7-11; àmfora africana de la forma Keay XXV (Lâm. 10, núm. 11); un penjoll de bronze (Lâm. 10, núm. 13); i una moneda datada de 259-276 dC. La cronologia d'aquest estrat

sembla correspondre a la segona meitat del segle III dC.

UE 18027. Nivell d'abandonament format per una petita capa de terra amb cendres. Hi aparegueren fragments informes de t.s. gàl·lica.

UE 18028 i UE 18052. Fons de dues *dolia*, encaixades respectivament en els interestrats **UE 18038 i UE 18059**. Ambdues *dolia* estaven amortitzades per la **UE 18019**, un estrat de terra tova amb carbons on hi aparegueren fragments informes d'àmfora itàlica i tarraconense, per tant s'hauria de datar dins del segle I aC.

UE 18029, UE 18051, UE 18053 i UE 18054. Fons de quatre *dolia*, encaixades respectivament en els interestrats **UE 18046, UE 18032, UE 18057 i UE 18055**. Aquestes *dolia* estaven amortitzades per la **UE 18049**, un estrat de terra tova amb força cendra i carbons on aparegué ceràmica campaniana A de la forma Lamb. 31 (Lám. 15, núm. 1), ceràmica campaniana del grup B de la forma Lamb. 5 (Lám. 15, núm. 2), ceràmica de parets fines, ceràmica comuna ibèrica oxidada (Lám. 15, núm. 3), ceràmica grisa ibèrica, ceràmica comuna romana, ceràmica de cuina romana (Lám. 15, núm. 4-5), àmfora tarraconense, àmfora bètica de la forma Dressel 12 (Lám. 15, núm. 6), àmfora africana i un aplic d'ós (Lám. 15, núm. 7).

UE 18030. Estrat d'anivellament. Hi aparegué el següent material arqueològic: ceràmica comuna romana (Lám. 10, núm. 14), àmfora itàlica, àmfora tarraconense, àmfora itàlica i àmfora ibèrica, material no susceptible de datació.

UE 18031. Fossa més o menys circular d'època moderna. Estava amortitzada per la **UE 18005**, un estrat de terra tova amb intrusions de totxanes senceres i taques de morter. L'únic material arqueològic que hi aparegué fou d'època romana, clarament residual.

UE 18033. Fossa? Estava amortitzada per la **UE 18021**, un estrat de terra on aparegué ceràmica comuna romana (Lám. 8, núm. 15); àmfora púnicoebusitana, àmfora itàlica, àmfora tarraconense, àmfora bètica, àmfora de procedència i forma indeterminada (Lám. 8, núm. 16) i una moneda de bronze de Massàlia de la primera meitat del segle I aC. La datació de l'estrat és d'època tardorepublicana.

UE 18034 i UE 18035. Fosses? Estaven amortitzades per la **UE 18023**, un estrat de terra amb carbons on hi aparegué ceràmica campaniana del grup B, ceràmica comuna ibèrica, ceràmica comuna romana, una vora que imita la forma Vegas 14 de la ceràmica de cuina itàlica (Lám. 8, núm. 18), ceràmica de cuina romana (Lám. 8, núm. 17), àmfora tarraconense de la forma Pascual 1 (Lám. 8, núm. 19), àmfora oriental de la forma Dressel 2-4, àmfora bètica de la forma Dressel 7-11 (Lám. 8, núm. 20) i fragments informes d'àmfora itàlica. La datació de l'estrat seria d'últim quart del segle I aC.

UE 18036. Paviment de terra, no gaire dur.

UE 18037. Paviment de terra.

UE 18039. Nivell de terra no gaire dur amb moltes *tegulae* i *imbrices*. Hi aparegué el següent material arqueològic: fragments informes de ceràmica comuna romana i fragments informes d'àmfores tarraconenses, bètiques i africanes.

UE 18040. Nivell de terra tova. Hi aparegué el següent material arqueològic: t.s. itàlica; t.s. gàl·lica; t.s. hispànica; una llàntia de disc; ceràmica de cuina africana de les formes Lamb. 9, Lamb. 10A (Lám. 11, núm. 7), Ostia I-261 (Lám. 12, núm. 1-3), Ostia III-108 (Lám. 11, núm. 9), Ostia III-267 (Lám. 11, núm. 10-11), Ostia III-332 (Lám. 11, núm. 11-14), Ostia IV-1 (Lám. 11, núm. 8) i Ostia IV-59 (Lám. 12, núm. 4); una imitació en pasta local de la forma Ostia III-267 (Lám. 12, núm. 5); ceràmica comuna romana de la forma Vegas 12 (Lám. 11, núm. 1-2) i d'altres (Lám. 11, núm. 3-6); ceràmica de cuina roma-

na (Lám. 12, núm. 6-10); àmfora tarraconense de les formes Pascual 1 i Dressel 2-4; àmfora bètica de la forma Keay XXIII (Lám. 12, núm. 11); àmfora africana Keay XXV-B (Lám. 12, núm. 12); diversos fragments de vidre (Lám. 12, núm. 13).

UE 18041. Nivell de terra no gaire dura amb alguna cendra. El material arqueològic de cronologia més tardana que s'hi trobà és la t.s. africana C de la forma Lamb. 41 (Lám. 12, núm. 14); la t.s. africana D de les formes Hayes 32/58 (Lám. 12, núm. 15) i Hayes 80A (Lám. 12, núm. 16); i la ceràmica Lucente de la forma Lamb. 1/3 (Lám. 12, núm. 17-18). De cronologia semblant són la majoria de les ceràmiques de cuina africanes trobades: entre elles, les cassoles de les formes Lamb. 9, Lamb. 10A (Lám. 12, núm. 19) i Lamb. 10B (Lám. 12, núm. 20); entre els plats hi ha les formes Ostia I-261 (Lám. 12, núm. 22) i Ostia III-332 (Lám. 12, núm. 21). A part, també s'hi trobà ceràmica de cuina romana (Lám. 12, núm. 23) i vidre (Lám. 12, núm. 24). Cal esmentar també la troballa d'una moneda de Valent de 367-375 dC.

UE 18042. Nivell equivalent a les UE 18006/UE 18026. Hi aparegué el següent material arqueològic: t.s. itàlica; t.s. gàl·lica; t.s. africana A de les formes Lamb. 2a (Lám. 13, núm. 1) i Lamb. 7b (Lám. 13, núm. 2); t.s. africana A/D de la forma Hayes 31 (Lám. 13, núm. 3); t.s. africana C de la forma Lamb. 40bis (Lám. 13, núm. 4) i una altra peça decorada a motlle que pertany a una forma que no hem pogut determinar (Lám. 13, núm. 5); t.s. africana D de la forma Hayes 91; ceràmica de parets fines; ceràmica de cuina africana de les formes Lamb. 10A (Lám. 13, núm. 12-13), Lamb. 10B, Ostia I-15, Ostia III-332 (Lám. 13, núm. 14), Ostia II-303 (Lám. 13, núm. 15), Ostia II-306 (Lám. 13, núm. 16), Ostia II-312 (Lám. 13, núm. 18) i Ostia III-267 (Lám. 13, núm. 17); ceràmica comuna romana (Lám. 13, núm. 6-8), entre ella morters itàlics de la forma Dramont 2 (Lám. 13, núm. 9-11); ceràmica de cuina romana (Lám. 13, núm. 19-20); llàntia de disc; àmfora tarraconense de les formes Pascual 1 i Dressel 2-4; àmfora sud-hispànica de la forma Keay XVI (Lám. 14, núm. 1); àmfora africana (Lám. 14, núm. 2); claus de ferro; nombrosos fragments de vidre (Lám. 14, núm. 3-6); un pes de teler (Lám. 14, núm. 7); claus de ferro (Lám. 14, núm. 8); una motllura de marbre (Lám. 14, núm. 9); fragments d'estucs pintats (Lám. 14, núm. 10); i una fitxa de Lucente. Vist el conjunt de material exhumat considerem que tant la troballa de la fitxa de Lucente com la del fragment de t.s. africana D de la forma Hayes 91 deuen de ser intrusions. La cronologia de l'estrat és de la segona meitat del segle III dC.

UE 18043. Nivell de terra tova i composició cendrosa. Hi aparegué el següent material arqueològic: ceràmica de parets fines de la forma Mayet XLII?; ceràmica de cuina africana de les formes Lamb. 10B (Lám. 14, núm. 11) i Ostia II-302 (Lám. 14, núm. 12); ceràmica de cuina romana (Lám. 14, núm. 13); i àmfora bètica. La cronologia és del segle II dC.

UE 18044. Paviment de terra trepitjada. Hi aparegué el següent material arqueològic: t.s. itàlica de la forma Drag. 24/25; ceràmica de cuina africana de les formes Lamb. 10B i Ostia II-302; ceràmica comuna romana; llàntia de disc; i fragments informes d'àmfora africana.

UE 18045. Paviment de terra trepitjada. Hi aparegué el següent material arqueològic: ceràmica de parets fines, ceràmica comuna ibèrica, àmfora itàlica, àmfora tarraconense, àmfora bètica i àmfora africana. Època d'August.

UE 18047. Paviment de terra dura. Hi aparegué molt poc material arqueològic: predominaven els fragments informes d'àmfores tarraconenses i bètiques.

UE 18048. Anivellament fet amb terra tova amb molta cendra. Hi aparegué el següent material arqueològic: t.s. itàlica de la forma Conspectus 4.2 (Lám. 14, núm. 14), ceràmica comuna ibèrica oxi-

dada (Là. 14, núm. 15) i també reduïda, àmfora tarraconense, àmfora bètica i àmfora africana. Aquest estrat seria d'època augustiana.

UE 18050. Muret fet amb fragments de *dolium*, pedra i àmfora en sec.

UE 18058. Mur fet amb pedres petites irregulars i alguns fragments d'àmfores; es bastí dins de l'interstrat **UE 18063**. En l'aparell de la paret hi havia fragments d'àmfora púnicoebusitana, d'àmfora tarraconense i d'àmfora bètica.

UE 18060. Muret fet amb fragments de *dolia* en sec; es bastí dins de l'interstrat **UE 18062**.

UE 18061. Interstrat fet al sòl natural possiblement per a encaixar-hi algun tipus de contenidor.

UE 18065. Sòl natural.

QUADRE 19. Es varen registrar 47 unitats estratigràfiques.

UE 19001. Nivell de terra solta, era l'estrat que hi havia sota l'enrajolat de la casa moderna, contaminat en enderrocar l'edifici. Hi aparegué el següent material arqueològic: pisa blanca decorada; pisa catalana blava; ceràmica amb vernís del tipus «La Bisbal» i de color marró i verd clar i fosc; ceràmica negra; una moneda de 1709, una de 1708-1711, una altra de 1720 i una de 1755; també hi aparegué divers material d'època romana.

UE 19002 i 19003. Murs de la caixa d'escala de la casa moderna enderrocada, construïts amb morter de calç, pedra i totxanes.

UE 19004. Nivell de runa format en enderrocar la casa. Hi aparegueren alguns fragments de material arqueològic d'època romana i una moneda de l'Arxiduc Carles de 1708-1711.

UE 19005. Nivell argilós un xic dur en la superfície del qual hi havia uns retalls irregulars farcits per la UE 19008. Hi aparegué el següent material arqueològic: t.s. africana A de la forma Lamb. 3, ceràmica comuna romana i fragments informes d'àmfora africana.

UE 19006. Nivell de terra dura. Sols aparegué en un racó del quadre, entre les UE 19002 i 19003.

UE 19007. Nivell de terra tova amb abundants carbons.

UE 19008. Nivell de terra tova amb abundants carbons. Hi aparegué el següent material arqueològic: t.s. africana D de les formes Hayes 94 (Là. 15, núm. 8), Hayes 99 (Là. 15, núm. 9) i Hayes 104-A (Là. 15, núm. 10) (encara que amb alguns dubtes); ceràmica de cuina africana de les formes Lamb. 10A (Là. 15, núm. 13), Ostia III-332 (Là. 15, núm. 15) i Ostia III-267 (Là. 15, núm. 14); ceràmica comuna oxidada romana (Là. 15, núm. 11-12); ceràmica grollera de cuina (Là. 16); una vora d'àmfora africana de la forma Keay LXII-A (Là. 17, núm. 2) i una àmfora oriental de la forma Keay LIV bis (Là. 17, núm. 1). Hi aparegué també material residual, entre el qual destaca una àmfora itàlica de la forma Dressel 1A i una àmfora tarraconense de la forma Tarraconense 1/Laietana 1.

UE 19009. Nivell de terra dura. Hi aparegué el següent material arqueològic: t.s. africana C de les formes Lamb. 40-bis i Hayes 45-B/Salomonson C-3 (Là. 17, núm. 3); t.s. africana D de les formes Hayes 58-B (Là. 17, núm. 4), Hayes 99 (Là. 17, núm. 6), Hayes 91-C (Là. 17, núm. 7), Hayes 93 (Là. 17, núm. 4) i una possible Conimbriga 1975 LXXII-92; ceràmica de cuina africana de les formes Lamb. 10A (Là. 18, núm. 10), Lamb. 10B (Là. 18, núm. 11-13), Ostia I-261 (Là. 19, núm. 8), Ostia I-262, Ostia I-273, Ostia I-

302 (Là. 19, núm. 3), Ostia III-332 (Là. 19, núm. 4-7), Ostia III-267 (Là. 18, núm. 14-16), Atlante CVII-12 (Là. 19, núm. 1) i Atlante CVIII-1 (Là. 19, núm. 2); una vora que imita la forma Ostia I-28 (Là. 19, núm. 9) i una altra que sembla voler imitar la forma Atlante CVII-12 (Là. 19, núm. 10); ceràmica comuna romana oxidada (Là. 18, núm. 2-6), entre ella de la forma Vegas 12 (Là. 18, núm. 1); ceràmica comuna romana reduïda (Là. 18, núm. 7-9); ceràmica grollera de cuina (Là. 19, núm. 1 i Là. 20, núm. 1-8). També aparegueren àmfora bètica de la forma Keay XIX (Là. 20, núm. 9-10), dues àmfores orientals Late Roman 1/Keay LIII-A (Là. 20, núm. 11) i Late Roman 2/Keay LXV (Là. 20, núm. 12); diversos pivots d'àmfora africana (Là. 21, núm. 1-4); un pivot d'àmfora tarraconense amb marca (Là. 21, núm. 5); diverses monedes del segle IV dC -Licini, Constanti II/Constanci II?, Constanci II/Constant, Julià; diverses peces de vidre (Là. 21, núm. 6-8); una fusaïola (Là. 21, núm. 9); una agulla d'os (Là. 21, núm. 10); claus de bronze i ferro (Là. 21, núm. 11-12 respectivament) i fragments d'*imbrices*. També hi va aparèixer material residual, entre el qual destaca la t.s. africana A de les formes Lamb. 1 i Lamb. 3c. La cronologia de l'estrat seria de la segona meitat del segle V dC.

UE 19010. Nivell de terra semidura amb grans quantitats de *tegulae* i *imbrices*, es tractava d'un estrat d'enderroc. Hi aparegué el següent material arqueològic: ceràmica campaniana del grup B de les formes Lamb. 1, Lamb. 2 i Lamb. 5; t.s. itàlica, t.s. gàllica, t.s. africana A de les formes Lamb. 3b (Là. 22, núm. 1) i Lamb. 3c; ceràmica de parets fines del tipus «esclova d'ou»; ceràmica comuna romana (Là. 22, núm. 2-4); morter itàlic de la forma Vertet (Beltrán 960); ceràmica de cuina africana de les formes Lamb. 10A (Là. 22, núm. 5-7) Lamb. 10B (Là. 22, núm. 8), Ostia II-302 (Là. 22, núm. 11), Ostia II-303, Ostia III-332 (Là. 22, núm. 12), Ostia III-267 (Là. 22, núm. 9) i Ostia III-324; una vora que imita la forma Ostia II-267 (Là. 22, núm. 10); llàntia de volutes; àmfora tarraconense de la forma Dressel 2-4; àmfora bètica de la forma Dressel 7-11 (Là. 22, núm. 13); una moneda ibèrica d'*Untikesken*; claus de bronze (Là. 22, núm. 14) i de ferro; fragments de pintura mural; i una agulla d'os (Là. 22, núm. 15).

UE 19013. Petit forn per a coure ceràmica de baixa qualitat o material de construcció del qual s'han trobat dues de les parets, part de la cambra de combustió i tres dels pilars de suport de la graella. Les parets i la sola de la cambra de combustió estaven fetes amb maons de ceràmica de 38 x 7 cm, i els pilars amb maons cuits. Era el mateix forn que ja va ser parcialment excavat en la sala 16. Estava fet dins de l'interstrat **UE 19045**. Estava farcit per les **UE 19012** i **UE 19011**. La primera era el nivell d'enderroc del forn, compost per fragments de tovots, on aparegueren fragments informes de t.s. gàllica, ceràmica comuna romana (Là. 23, núm. 1-2); una imitació de ceràmica de cuina africana de la forma Ostia III-267 (Là. 23, núm. 3), una ampolla de ceràmica comuna romana que interpretem com a una possible joguina i una espàtula d'os (Là. 23, núm. 4). La segona era un nivell de terra tova on aparegueren t.s. africana D de la forma Lamb. 51, 51-A (Là. 22, núm. 16); DSP ataronjada de la forma Rigoir 15 (Là. 22, núm. 17); ceràmica comuna romana (Là. 22, núm. 18); ceràmica de cuina africana de les formes Lamb. 10A (Là. 22, núm. 19), Lamb. 10B (Là. 22, núm. 20), Ostia III-332 (Là. 22, núm. 21) i Atlante CVIII-3 ó 4 (Là. 22, núm. 22); ceràmica grollera de cuina (Là. 22, núm. 23); i diversos fragments d'àmfora africana.

UE 19014. Mur de pedra en sec; estava bastit dins de l'interstrat **UE 19043**; conservava restes d'un estucat blanc **UE 19020**. Hi aparegué un fragment d'àmfora tarraconense de cronologia no precisable.

UE 19015. Nivell format per terra, restes d'estuc, pedres i tapial de les parets **UE 19014**, **UE 19018** i **UE 19037**, també hi varen aparèixer fragments d'*opus signinum*. Hi aparegué el següent material

arqueològic: alguns fragments de ceràmica comuna ibèrica oxidada; ceràmica campaniana del grup B de la forma Lamb. 4; t.s. itàlica; t.s. gàl·lica de les formes Ritt. 8 (Làm. 23, núm. 5), Ritt. 9 (Làm. 23, núm. 6), Drag. 35-36 (Làm. 23, núm. 7) i Drag. 37 (Làm. 23, núm. 8); un fragment informe de t.s. africana A; ceràmica comuna romana (Làm. 23, núm. 9-11); morter itàlic de la forma Dramont 1; ceràmica de cuina africana de les formes Lamb. 10B; Ostia II-302 (Làm. 24, núm. 1-3) i Ostia II-303; molta ceràmica comuna romana; ceràmica de cuina reduïda romana (Làm. 24, núm. 4-5), entre ella una olla (Làm. 24, núm. 6); àmfora tarraconense de les formes Dressel 1/ laietana, Pascual 1, Dressel 2-4 (Làm. 24, núm. 7-9) i un pivot amb marca (Làm. 24, núm. 10), àmfora bètica de la forma Beltrán II-A?; una agulla d'os (Làm. 24, núm. 16); alguns fragments de vidre (Làm. 24, núm. 11); claus de ferro i bronze (Làm. 24, núm. 12-15) i fragments de pintura mural. Finals del segle I dC.

UE 19016. Paviment de terra trepitjada. Hi aparegué el següent material arqueològic: ceràmica campaniana del grup B, t.s. itàlica, ceràmica de parets fines, ceràmica comuna romana, àmfora itàlica amb pasta del tipus «DB», àmfora tarraconense, ceràmica comuna ibèrica oxidada (Làm. 24, núm. 17-18) i vidre (Làm. 24, núm. 19). Aquest paviment estava fet sobre l'estrat de preparació **UE 19026**, terra dura amb carbons, on aparegué ceràmica campaniana del grup B, t.s. itàlica de la forma Goudineau 18 (Làm. 25, núm. 6), una imitació local en pasta gris de la forma Lamb. 1 de la ceràmica campaniana del grup B (Làm. 25, núm. 7), ceràmica comuna ibèrica (Làm. 25, núm. 8); ceràmica comuna romana (Làm. 25, núm. 9); ceràmica de cuina romana (Làm. 25, núm. 10); ceràmica de cuina africana de la forma Ostia III-332 (Làm. 25, núm. 11), àmfora tarraconense de la forma Dressel 2-4 i àmfora bètica de la forma Dressel 20. Aquest estrat seria d'època augustiana.

UE 19017. Graó de pedra granítica de forma rectangular.

UE 19018. Mur de pedra en sec, bastit dins de l'interestrat **UE 19036**; conservava restes d'estuc blanc **UE 19019**. Adossada per la banda N del mur hi aparegué la petita claveguera romana **UE 2** anteriorment descrita.

UE 19021. Petit estrat format per terra bastant solta.

UE 19022. Estrat de terra amb força pedres i *tegulae*.

UE 19023. Mur molt deteriorat que formava part, amb la **UE 19017**, d'un graó. Hi aparegué ceràmica campaniana A, ceràmica campaniana del grup B, t.s. gàl·lica, ceràmica de parets fines, ceràmica comuna ibèrica (Làm. 25, núm. 1-2), ceràmica ibèrica a mà (Làm. 25, núm. 3), ceràmica comuna romana, àmfora tarraconense de la forma Pascual 1 (Làm. 25, núm. 4) i una agulla d'os (Làm. 25, núm. 5). Època d'August.

UE 19024. Estrat de terra solta format per cendres i argiles.

UE 19025. Estrat format per granit desfet, pedres i argila.

UE 19027. Estrat d'anivellament fet amb argiles. De material arqueològic hi aparegué ceràmica de parets fines, ceràmica comuna ibèrica oxidada, ceràmica comuna romana i llàntia tardorepublicana. Material no susceptible de datació.

UE 19028. Estrat d'amortització i d'anivellament. De material arqueològic hi varen aparèixer diversos fragments informes d'àmfores itàliques i tarraconenses i alguns de *dolia*. Segle I aC.

UE 19029. Estrat d'aportacions argiloses. Hi aparegué el següent material arqueològic: una imitació (grup de Madà) de la forma Lamb. 7 de la ceràmica campaniana del grup B (Làm. 25, núm. 12), molta ceràmica comuna ibèrica oxidada, força àmfora ibèrica (Làm. 25,

núm. 13-14) i també d'itàlica, i una anella de bronze (Làm. 25, núm. 15). Segle I aC.

UE 19030, UE 19034 i UE 19042. Fosses? Estaven farcides per l'estrat **UE 19031**, on hi aparegué el següent material arqueològic: ceràmica campaniana del grup B de la forma Lamb. 5 (Làm. 25, núm. 16), ceràmica comuna ibèrica (Làm. 25, núm. 20), t.s. itàlica de les formes Goudineau 1 (Làm. 25, núm. 17) i Goudineau 12? (Làm. 25, núm. 18), ceràmica de parets fines (Làm. 25, núm. 19), un morter itàlic de la forma Dramont 1 (Làm. 25, núm. 23), ceràmica de cuina romana -tres peus- feta a la tarraconense (Làm. 25, núm. 25), ceràmica comuna romana (Làm. 25, núm. 21), fragments de dues llànties de volutes -una d'elles decorada amb una quàdriga- (Làm. 25, núm. 22), ceràmica de cuina africana de la forma Ostia II-302 (Làm. 25, núm. 24) i àmfora tarraconense de la forma Pascual 1 (Làm. 25, núm. 26); també hi va aparèixer una moneda de *Boïskan*. La datació d'aquest estrat seria de cap a finals del segle I aC.

UE 19032. Fons de *dolium* encaixat en l'interestrat **UE 19047**. Estava farcit pel mateix estrat d'anivellament i amortització de les fosses **UE 19030** i **UE 19034**.

UE 19033. Sòl natural.

UE 19035. Tresoret de monedes romanes d'or dipositades dins de l'interestrat **UE 19044**. Es tracta d'un conjunt format per dinou *aurei*: deu de Tiberi, un de Calígula i vuit de Claudi I. El conjunt de monedes del tresoret té un pes mitjà de 774 gr. El fet de tenir una moneda amb un pes de 728 gr, inferior al pes mitjà dels *aurei* de Neró posteriors a la seva reforma monetària de l'any 64 dC, fa pensar que la datació del tresoret ha de ser anterior a aquesta data. D'altra banda, el fet que en el tresoret tampoc no hi hagi cap *aureus* de Neró anterior a la seva reforma monetària, conjuntament amb el fet que el pes mitjà de les monedes del tresoret s'ajusta perfectament al pes dels *aurei* del principat de Claudi I, fa suposar que el tresoret fou amagat durant el principat de Claudi I, entre 50-51 dC (data de la moneda més moderna del tresoret) i 54 dC (data en la qual morí l'emperador).

UE 19037. Mur construït amb pedres bastant grosses disposades en sec i en el qual s'obria una porta d'uns 2'00 m d'amplada delimitada a banda i banda per sengles blocs granítics grans. Estava fet dins de l'interestrat **UE 19039**. L'espai entre el mur i l'interestrat estava farcit per la **UE 19038**, en la qual va aparèixer molt poc material arqueològic: un fragment informe de ceràmica comuna grisa ibèrica, dos fragments també informes de ceràmica grollera, dos fragments informes d'àmfora ibèrica i un fragment també informe d'àmfora tarraconesa. Aquest mur va ser desmuntat parcialment en construir-hi el form **UE 19013**. Vora l'angle amb el mur **UE 19018** varen aparèixer tres fileres d'*imbrices* senceres adossades a aquest tram de paret i recolzades sobre el paviment.

UE 19040. Afegit constructiu realitzat amb pedra en sec que tapiava una antiga porta oberta en el mur **UE 19018**, bastit dins de l'interestrat **UE 19046**.

UE 19041. Paviment de terra trepitjada.

Les fases documentades.

Fase 1: època tardorepublicana.

Les estructures d'aquesta fase estaven assentades sobre uns estrats al·luvials (**UE 19028** i **UE 19029**) en els quals va aparèixer material datable en el segle I aC: ceràmica campaniana del grup B de la forma

Lamb. 5, molta ceràmica ibèrica, àmfora itàlica i algun fragment d'àmfora tarraconense.

En aquesta fase es va construir un magatzem. Les restes aparegudes ens indiquen que els productes s'emmagatzemaven dins de *dolia* (UE 18020, UE 18056, UE 18028, UE 18029, UE 18051, UE 18052, UE 18053, UE 18054, UE 19032) i potser també en fosses (UE 18033, UE 18034, UE 18035, UE 19034 i UE 19042).

També es va documentar la presència d'un petit forat UE 18061 de difícil interpretació, però que creiem que deuria formar part del mateix magatzem i, per tant, de la mateixa època.

L'amortització d'aquest magatzem (les UE 18021, UE 18023 i UE 19031 amortitzaven les fosses i les UE 18019 i UE 18049 amortitzaven les *dolia*), sembla haver-se produït en època d'August, vers el 10 aC. Els materials que daten aquesta amortització són l'àmfora oriental de la forma Dressel 2-4, l'àmfora tarraconense de la forma Pascual 1, l'àmfora bètica de la forma Dressel 7-11, l'àmfora de la vall del Guadalquivir i la t.s. itàlica de la forma Goudineau 12?

Fase 2: època d'August.

Les primeres estructures edilícies que varen detectar-se en l'excavació corresponien a aquesta època. Es tracta de diversos murs, que semblen configurar dos àmbits diferents, i una claveguera romana petita.

Un dels àmbits, el delimitat pels murs UE 19014, UE 19018 i UE 19037 -els dos primers amb restes d'estucat-, era una estança amb paviment (UE 19016) i amb una porta oberta al mur UE 19037 per la qual s'accedia bé a una altra estança -possibilitat més viable-, bé directament al *cardo maximus* mitjançant un porxo. En aquesta estança hi havia també un graó de pedra que potser donava accés, a través d'una altra porta oberta al mur UE 19018, a una altra estança o a un carrer que, en tot cas, estarien a un nivell superior.

L'altre àmbit estava delimitat pels murs UE 18018 i UE 19014; sembla que en aquesta època també formaven part d'aquest àmbit els murets UE 18050, 18058 i 18060).

També sembla correspondre a aquesta època la claveguera romana petita UE 2, adossada al mur UE 19018 per la part exterior del primer àmbit descrit, que desguassaria a la claveguera romana del *cardo*

maximus per la direcció que portava.

El moment inicial d'aquesta fase es correspondria amb el moment d'abandó/amortització del magatzem, vers 10 aC, com ratifiquen els materials arqueològics apareguts en els anivellaments UE 18030, UE 18048 i UE 19027 i en la UE 19026 -preparació del paviment UE 19016-: t.s. itàlica de les formes Goudineau 18 i Conspectus 4.2; àmfora bètica de la forma Dressel 20 i ceràmica de cuina africana de la forma Ostia II-302.

Per a datar el moment final d'aquesta fase disposem, per al primer àmbit descrit, d'una banda, de la troballa del tresoret d'*aurei* que datem de vers 51/52-54 dC i, de l'altra, de l'estrat d'abandonament UE 19015, a datar pel material arqueològic aparegut a partir del 60/70 dC i fins a finals del segle I dC: t.s. gàl.lica de les formes Ritt. 9, Ritt. 8, Drag. 37 i Drag. 35 ò 36. Cal destacar que en aquest estrat d'abandonament no hi varen aparèixer *tegulae* sino fragments d'*opus signinum*.

D'altra banda el moment final de la claveguera romana petita UE 2 ens l'indiquen els estrats que l'omplien UE 6 i UE 32, a datar a finals del segle I dC o començaments del II dC atès que hi varen aparèixer alguns fragments informes de t.s. africana A.

Fase 3: època antonina.

Corresponia a aquesta època una remodelació detectada en el segon dels àmbits descrits en la fase anterior. Consistí en l'enderroc dels murets UE 18050, UE 18058 i UE 18060 i en la construcció d'un paviment UE 18014/UE 18017 a l'estança. També hi correspondria el forn UE 18016, en el qual varen aparèixer restes d'escòria de ferro. Per a datar aquesta remodelació disposem dels materials apareguts en el paviment, que daten de la primera meitat del segle II dC: ceràmica de cuina africana de les formes Ostia II-303, Ostia III-324, Lamb. 10A i Lamb. 10B.

El moment final de la fase en aquest segon àmbit ens el donen els estrats d'enderroc UE 18013/UE 18027/UE 18043, que amortitzaven el forn i la paret UE 18018. Els materials apareguts en aquests estrats (ceràmica de cuina africana de les formes Lamb. 10B, Ostia II-302, Ostia II-306, Ostia III-267 i Ostia III-332) ens el daten en el segle II dC.

Sembla que també corresponia a aquesta època la construcció del forn UE 19013, possiblement per a coure-hi ceràmica grollera, a sobre del mur UE 19037

que havia delimitat per la banda E el primer dels àmbits descrits en la fase anterior.

I també devia correspondre a aquesta època el tancament UE 19040 de la porta que hi havia hagut en el mur UE 19018 d'aquest àmbit, la qual cosa indicaria que en aquesta fase aquest mur encara era utilitzat. Aquestes dues actuacions es produïren després de l'enderroc del sostre de l'estança UE 19010, que podria datar-se en la primera meitat del segle II dC per la presència de ceràmica de cuina africana de les formes Lamb. 10A, Ostia I-261 i Ostia III-267.

Fase 4: S III dC

Corresponia a aquesta època l'estrat UE 18006/UE 18026/UE 18042 que hi havia en el segon àmbit, datable de la segona meitat del segle III dC per la presència de t.s. africana A/D de la forma Hayes 31, de t.s. africana C de les formes Lamb. 40-bis i Lamb. 42 i d'una moneda del tercer quart del segle III dC, encara que hi ha força material que cronològicament correspon al segle II dC. Malauradament, aquest estrat no ha pogut associar-se a cap de les estructures conservades.

Si bé no pot datar-se amb precisió, també deu correspondre a aquesta època l'estrat UE 19012: l'enderroc del forn. Considerem que l'enderroc del forn -per tant, també la seva amortització- s'hauria de situar en aquest segle.

Per últim, volem deixar constància de la possibilitat de datar d'inicis del segle III dC l'anteriorment esmentat estrat UE 19010, i això per la presència d'alguns fragments de t.s. africana A de les formes Lamb. 3-b i Lamb. 3-c i per l'absència de t.s. africana C, a no ser que aquests fragments de t.s. africana A es consideressin com a una intrusió de l'estrat immediatament superior. Si no fossin una intrusió, caldria situar en aquesta fase tant l'enderroc del sostre com la subseqüent construcció del forn per a fer ceràmica i el tapiat de la porta.

Fase 5: època tardoromana.

Corresponien a aquesta època tot un seguit d'estrats d'anivellament: la UE 19011 que farcia definitivament el forn UE 19013 i les UE 18009/UE 18025/UE 18041/UE 19005 i UE 19009 que amortitzaven totes les estructures que hi havia en el sector i abastaven els dos àmbits. Excepte pel primer estrat esmentat, malauradament no sabem amb qui-

na mena d'estructures tenien relació: sembla que les construccions modernes les van fer desaparèixer totalment. Aquesta fase s'ha de datar en la segona meitat avançada del segle V dC per la presència de t.s. africana D de les formes Conimbriga 1975 LXXII-92, Hayes 91-C i Hayes 99. Coincideixen amb aquesta cronologia la ceràmica Lucente de la forma Lamb. 1/3 i l'àmfora bètica, africana i oriental.

També semblen correspondre a aquesta fase els estrats UE 18024/UE 18039/UE 18040/UE 19008. Els materials que els datarien serien la t.s. africana D de les formes Hayes 104-A?, Hayes 94 i Hayes 99; i l'àmfora africana de la forma Keay LXII-A.

Fase 6: època moderna.

En una època no determinable per la manca de material arqueològic en la trinxera de fonamentació UE 18010, es construeix el mur UE 18011, fet amb material reaprofitat d'època romana. També a la rasa 2 s'exhumaren un seguit d'estructures modernes a les quals malauradament no es pot assignar una cronologia gaire concreta.

Del segle XVII s'ha documentat el pou UE 17004, fet amb maons lligats amb morter.

A mitjans del segle XVIII es féu un anivellament UE 20, UE 21, UE 21b, UE 49, UE 18002, UE 19001 a tot el sector per a bastir-hi la casa que ha estat objecte d'enderroc actualment: murs UE 18003 UE 19002 UE 19003. D'altra banda, la UE 21 cobria dos murets, les UE 28 i UE 29, també moderns però de cronologia anterior no precisable.

Quan a finals del segle XIX i inicis del XX es construí al carrer d'En Pujol la claveguera general, a la casa s'hi construí el clavegueró UE 18007 per a desguassar les aigües brutes.

Interpretació de l'excavació.

L'excavació de la finca núm. 43-45 del Carrer d'en Pujol (CELA *et alii* 1994a) ha permès de documentar l'existència d'un magatzem en aquesta zona. La disposició de les restes trobades semblen assenyalar un magatzem de tres fileres de com a mínim quatre *dolia* cada una (s'han conservat nou de les empremtes, set amb el fons del *dolium* conservat *in situ*), que ocuparien una posició central dins de l'àrea d'emmagatzematge; a banda i banda del magatzem s'han documentat unes restes de forma més o menys circular i de mida força més gran que les empremtes

de les *dolia* i que interpretem com a cinc fosses d'ús incert (possiblement d'un total de sis). Cal deixar constància, però, que els límits concrets del magatzem no els hem pogut establir amb precisió. En conseqüència, cal esperar que les excavacions que es puguin realitzar en els solars contigus ens ajudin a fixar-los.

Aquestes *dolia* i fosses, que tallaven un estrat d'època tardorepublicana que datem en el segle I aC, no s'utilitzaren més enllà del 10 aC, moment en el qual s'amortitzà el magatzem. En excavacions fetes en altres zones de la ciutat romana d'Iluro (Carrer Sant Simó núm. 13, Carrer Palau núm. 32 i Carrer Dom Magí de Villalonga núm. 16) també s'ha constatat la presència de magatzems, ja sigui en fosses o en *dolia*, amortitzats en el segle I aC (PUJOL, GARCÍA 1994: 103-105).

Abans del canvi d'era, doncs, durant el principat d'August, s'amortitzà el magatzem i en l'espai que en resultà es bastiren diverses construccions.

Per una banda es va excavar una habitació de 3'60 x 5'00 m, que anomenem àmbit 1, de la qual només s'han localitzat tres dels murs que la delimitaven: els dels costats N, E i O. L'aparell de les parets era de pedres granítiques de mida mitjana lligades en sec. Aquesta habitació tenia un paviment de terra trepitjada i havia estat decorada amb estuc amb pintures d'estil geomètric. De les restes recuperades d'estuc es desprèn que la composició original de la decoració devia consistir en metopes rectangulars consecutives de línies de diversos colors i gruixos sobre un fons llis, majoritàriament de color blau verdós, amb un sòcol amb esquitxades de color vermell. Aquest tipus de decoració és semblant a la decoració de l'àmbit 3 de les *tabernae* de *Baetulo* (PADRÓS 1985: 44). En aquesta habitació s'hi obrien dues portes: una de mida gran -de 1'90 m d'amplada- que comunicava amb una estança que no es pogué excavar i l'entrada a la qual es deuria fer pel *cardo maximus*, i una altra de més petita -de 1'10 m d'amplada- al davant de la qual hi havia un graó de pedra darrera del qual s'exhumà el tresoret de monedes d'or. Col·locats sobre el paviment de l'habitació i recolzats en una de les seves parets es varen trobar *in situ* una àmfora tarraconense de la forma Dressel 2-4, sense coll, i diversos *imbrices* sencers.

A l'estrat d'enderroc que amortitzava aquesta habitació es varen detectar força restes d'estuc corresponents a les seves parets, grans taques d'argila desfeta i nombrosos fragments d'*opus*

signinum. De tot això, és possible deduir que part de l'alçat de les parets estava fet amb tàpia i que pel dessorre d'aquesta habitació hi podia haver hagut un pis. L'accés a aquest pis es podria haver realitzat mitjançant una escala de fusta adossada al mur que separava els dos àmbits excavats i recolzada en el graó de pedra.

Adossada a la part exterior de la paret N de l'àmbit 1 fins ara descrit hi aparegué un tram d'una claveguera romana petita formada per dos murets fets amb pedra petita i amb el terra construït amb *opus signinum*, no es conservava però cap resta de la coberta. La profunditat conservada era de 15 cm i tenia una amplada lliure de 22 cm.

Per una altra banda es va excavar parcialment una segona estança, que anomenem àmbit 2, de la qual coneixem dos dels murs, un d'ells compartit amb l'àmbit abans descrit, i l'altre a la banda S; l'orientació d'aquest darrer mur suggereix una posició d'angle recte amb els de l'altre àmbit. Conve destacar que la tècnica constructiva d'aquest darrer mur és idèntica a la dels altres. Dins d'aquest àmbit també es localitzaren tres murets fets amb pedres petites i fragments de *tegulae* i d'àmfores que el compartimentaven.

La interpretació que fem per a les restes documentades en l'àmbit 1 és que ens trobem en una estança a la part posterior d'una *taberna* que s'obriria al *cardo maximus*, *taberna* que no ha pogut ser excavada, ja que encara hi ha al dessorre una casa del Mataró actual. La rebotiga, i potser també la *taberna*, sembla que disposava d'un pis on podria viure-hi el mateix comerciant.

La claveguera amb terra d'*opus signinum* (senyal inequívoc de la seva antiguitat) pensem que podria correspondre a un dels *decumani* de la ciutat romana d'Iluro. Es tractaria de la continuació del possible *decumanus* del qual l'any 1987 es localitzà la claveguera en excavar-se la recolzada del Carrer d'En Pujol.

L'accés al pis i a la rebotiga fins ara descrits, doncs, també es deuria poder fer a través de l'entrada amb graó documentada en l'àmbit 1, que donaria al *decumanus* esmentat.

Si els petits murets detectats en l'àmbit 2 s'interpreten com a murets de suport per a petites *dolia*, la interpretació d'aquest àmbit podria ser la d'un *thermopolium* similar als de les ciutats romanes de

Pompeia i Ostia, hipòtesi molt suggerent que s'exposa a la memòria d'aquesta excavació (CELA, CHADWICK, PUERTA 1994b: 52 i 56, memòria inèdita). Si fos així, hauria de disposar d'un d'accés públic i directe des del carrer, que evidentment situaríem a la part nord de l'excavació -es tractaria del possible *decumanus* anteriorment comentat.

Quant al moment final de la rebotiga de la *taberna*, sabem que va ser abandonada amb posterioritat a la data en la qual s'amagà el tresoret d'*aurei* (posteriorment a 51-54 dC.) i sabem també que el terra del pis superior es va anar ensorrant lentament al llarg del període flavi.

Pel que fa a la claveguera del *decumanus* la seva amortització es produí en algun moment del segle II dC per ara no precisable.

Quant al possible *thermopolium* sabem que un moment no determinable de la primera meitat del segle II dC ja no deuria funcionar com a tal, perquè s'havia remodelat l'espai arranant les estructures, repavimentant l'estança i construint un petit forn per a adobar eines de ferro -com queda demostrat per la troballa d'escòries d'aquest metall i diverses tiges de claus de ferro. Aquesta petita estructura estava situada en la part N de l'àmbit. L'amortització d'aquesta fornal es produí en el mateix segle II dC.

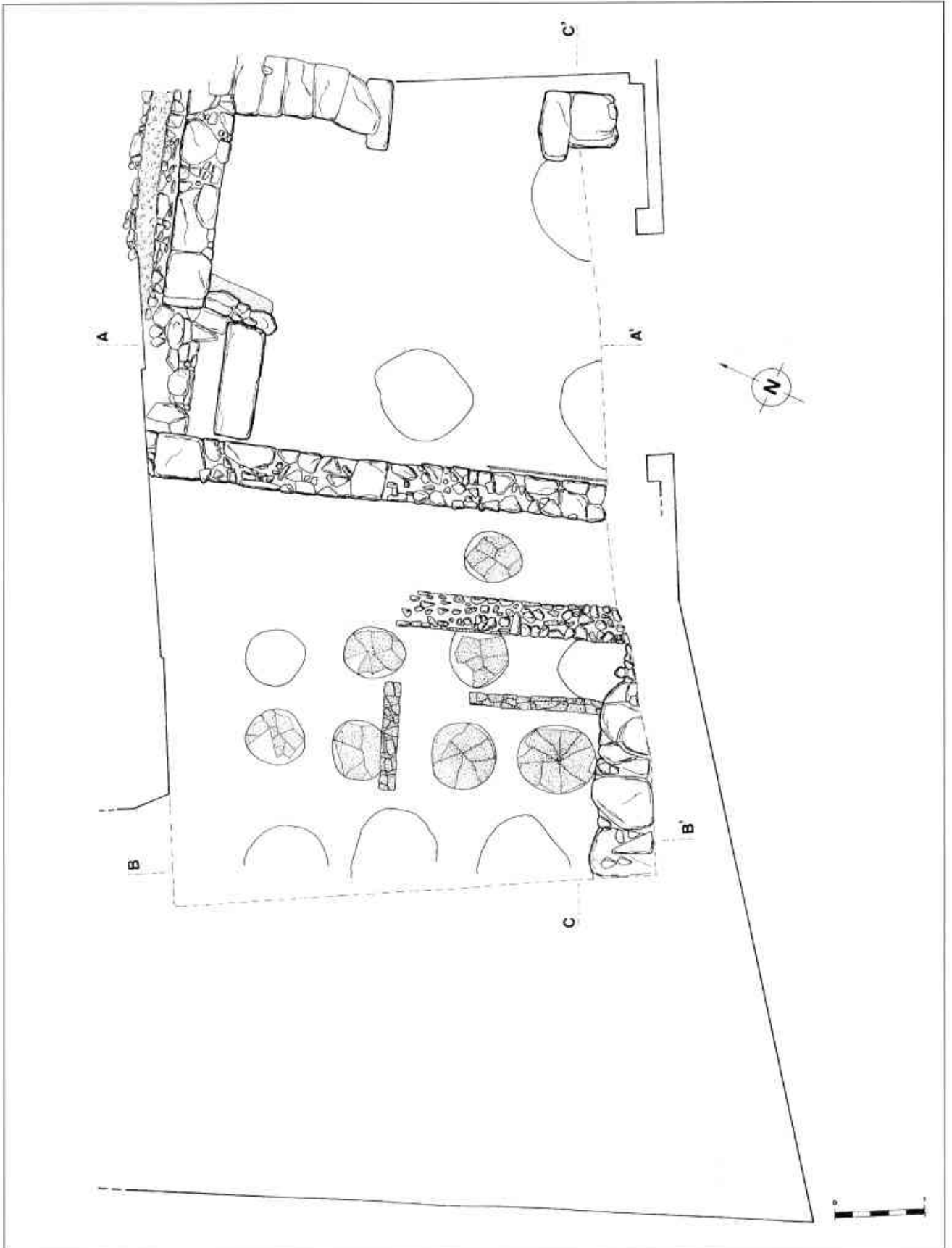
També en algun moment a datar en la primera meitat del segle II dC es detecta en l'àmbit 1 un estrat amb l'enderroc del sostre. Després es devia construir en aquesta zona un forn no gaire gran que devia ocupar part de la rebotiga i part de la *taberna* no excavada, per tant es devien unificar aquestes dues estances que possiblement es varen convertir en un pati. Aquest forn deuria servir per a la fabricació de ceràmica de baixa qualitat o de material de construcció ateses les dimensions de l'estructura i el fet que les seves parets no estaven vitrificades, la temperatura de cocció doncs no deuria haver estat mai gaire alta. Potser al mateix temps que es construí el forn es tapià la porta que tenia el graó al davant. Durant el segle II d. C, doncs, funcionarien els dos àmbits coetàniament i caldria pensar que en la zona s'havia produït un canvi d'usos: de comercial a industrial.³

De la segona meitat del segle III dC s'ha detectat en l'àmbit 2 un estrat que malauradament no pot relacionar-se amb cap estructura concreta.

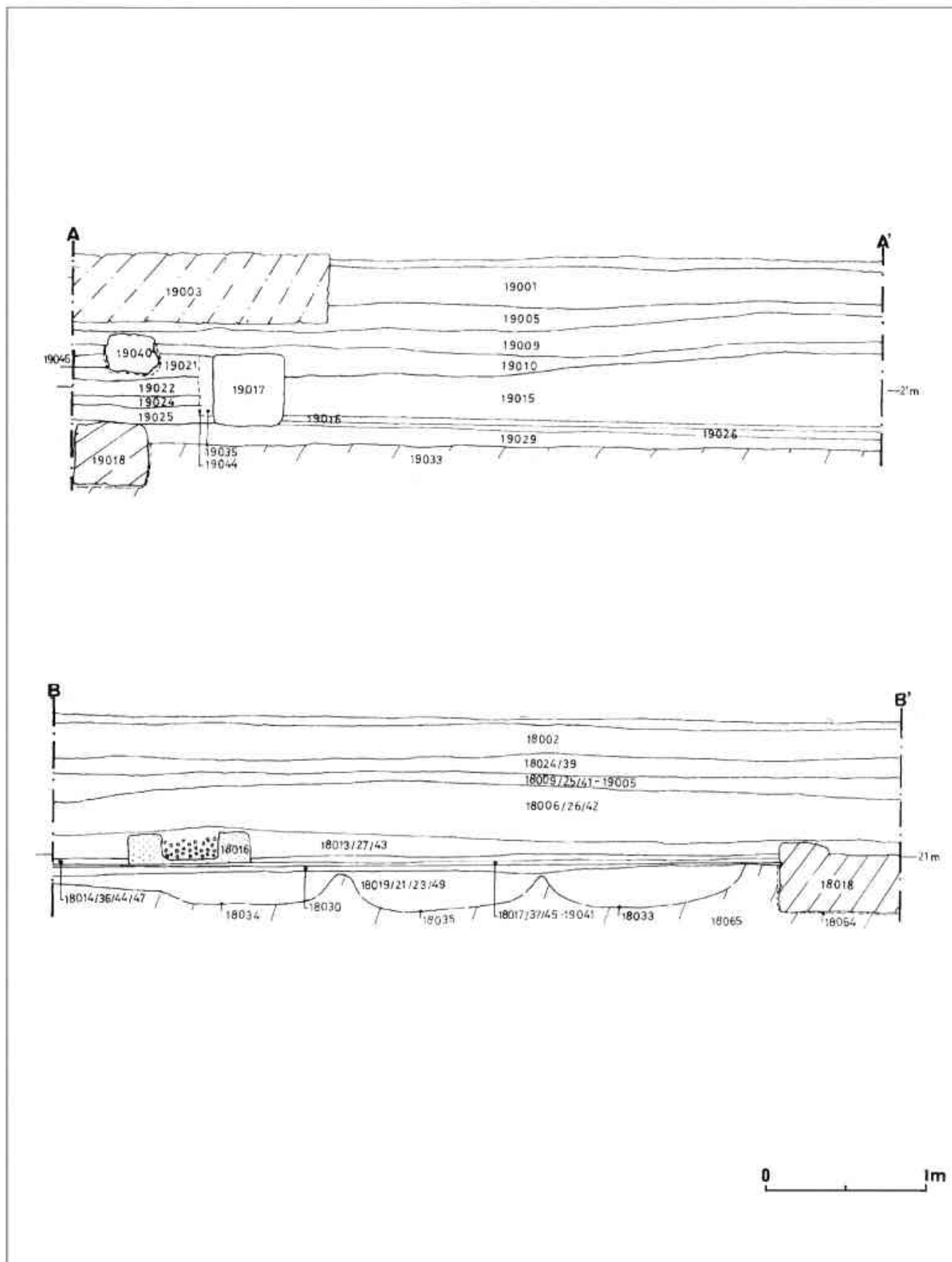
Pel dessorre tant de l'estrat d'enderroc del sostre de l'àmbit 1 com de l'estrat del segle III dC de l'àmbit 2 s'hi han constatat tot un seguit d'estrats datables en la segona meitat avançada del segle V dC, estrats que no han pogut relacionar-se amb cap estructura conservada atès que a mitjans del segle XVIII es realitzà a la zona un potent rebaix que les deuria destruir. Aquests estrats del segle V dC eren un anivellament o un farciment d'un gran retall que havia arranat en una data no precisable totes les estructures anteriors. Cal constatar el fet que aquests estrats tardoromans d'anivellament han aparegut en la majoria d'excavacions realitzades al llarg del *cardo maximus* i que en cap d'elles tampoc no s'han trobat estructures clarament relacionables.

L'excavació del c/ Pujol núm. 43-45 aporta doncs una nova evidència sobre l'abast de les transformacions sofertes pel *cardo maximus* a les darreries del segle V. Concretament, les UE 18041, UE 19005, UE 19008, UE 19009 i UE 19011, mostren que l'amortització del carrer també va suposar la desaparició d'alguns edificis que el limitaven, com a mínim al sector sud; juntament amb la vialitat es transformà, doncs, una part de l'organització dels espais privats i de treball. Una altra qüestió és si aquesta transformació afectà o no tota l'àrea sud de la ciutat romana i si es produí quelcom de semblant al centre, on també apareixen nivells d'amortització del *cardo maximus* (excavació de Can Ximenes).

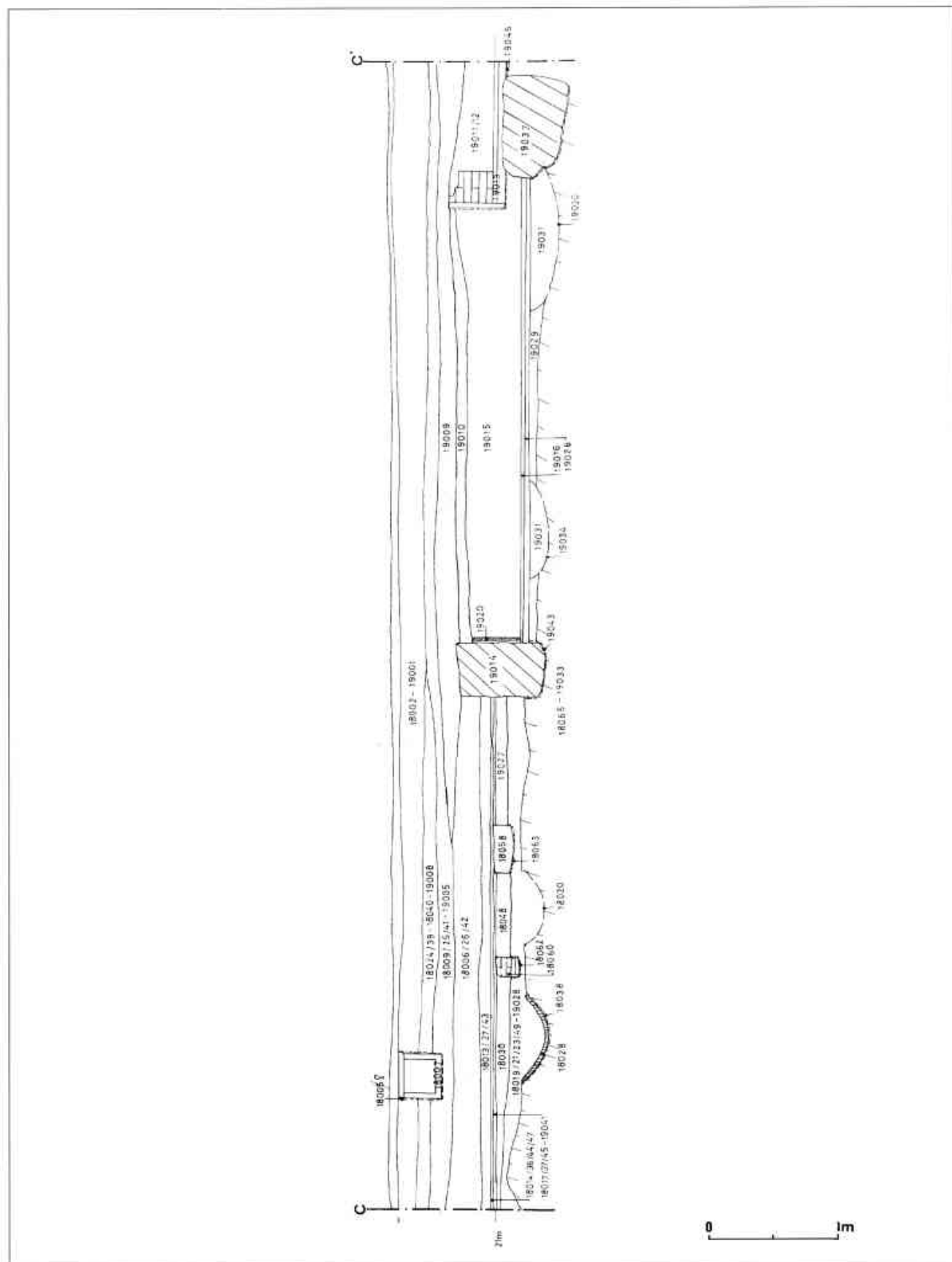
³ El fet d'haver trobat en l'estrat d'enderroc del sostre de l'àmbit 1 alguns fragments de t.s. africana A de la forma Lamb. 3, que poden datar-se a inicis del segle III dC, si no és que es tracta d'una intrusió de l'estrat immediatament superior, ens obligaria a suposar que durant el segle II dC l'àmbit 1 estava abandonat i que tant la construcció del forn com el tapiat de la porta es produïren en el segle III dC, després de l'enderroc del sostre.

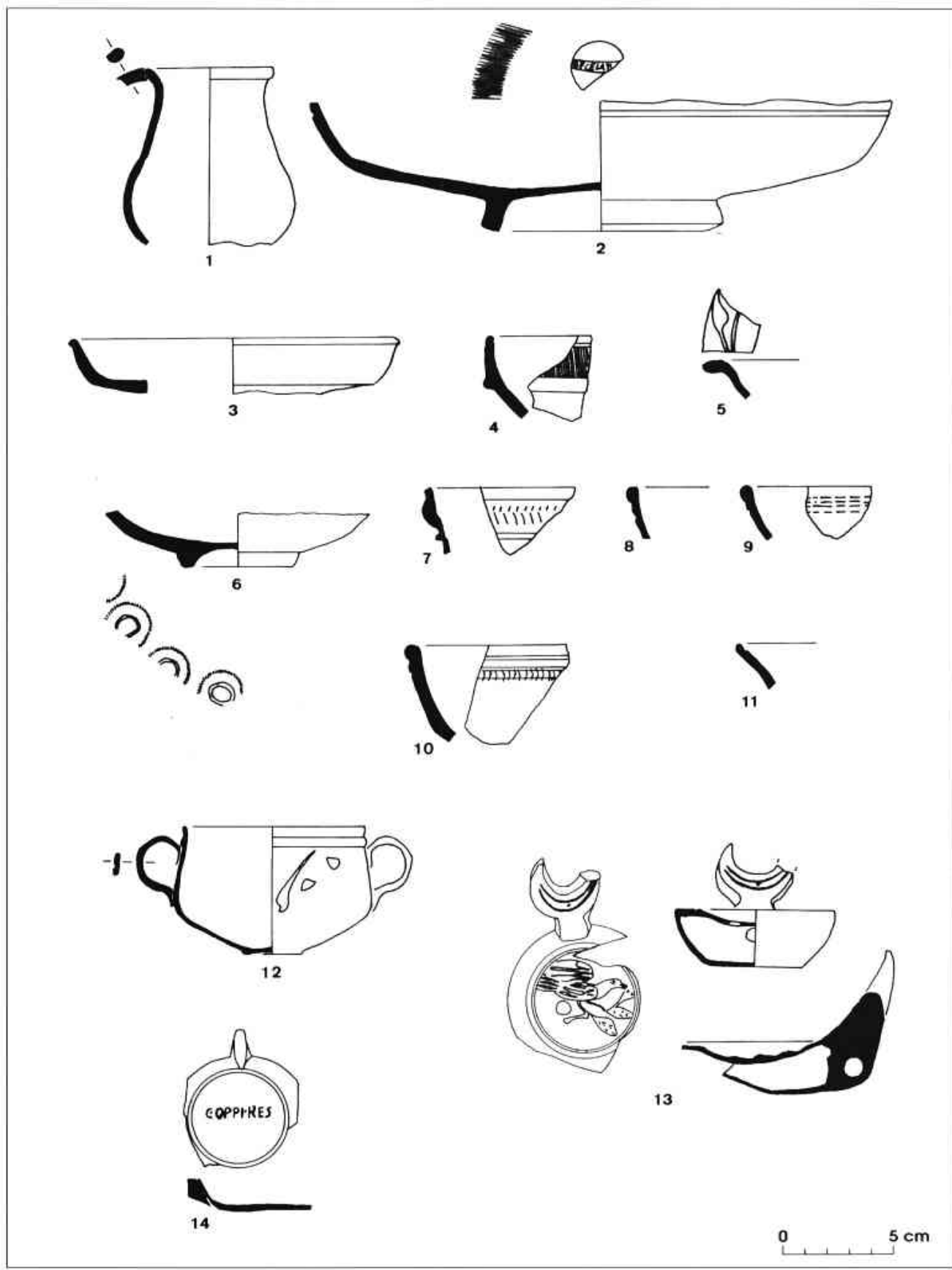
CARRER D'EN PUJOL, 43-45

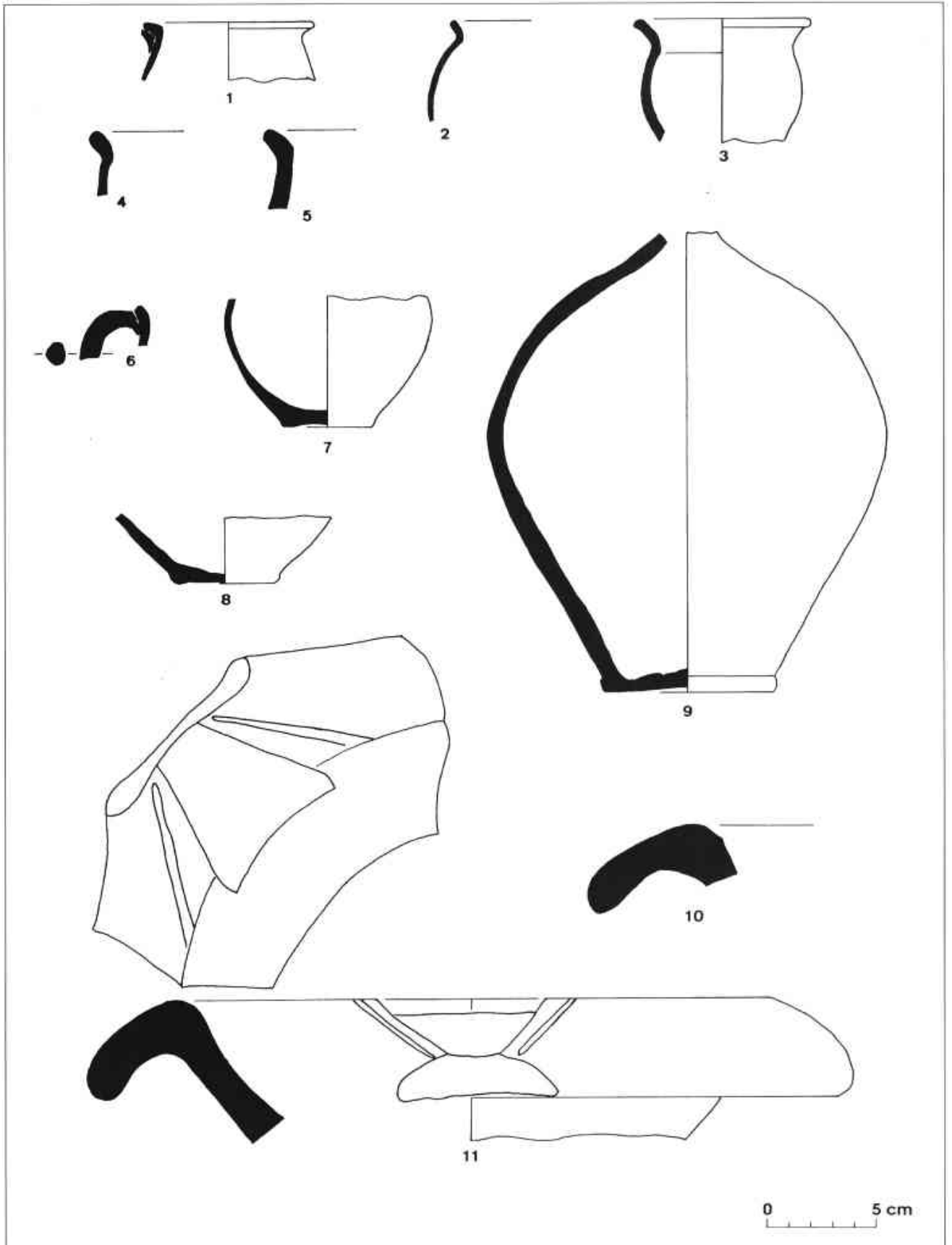
CARRER D'EN PUJOL, 43-45

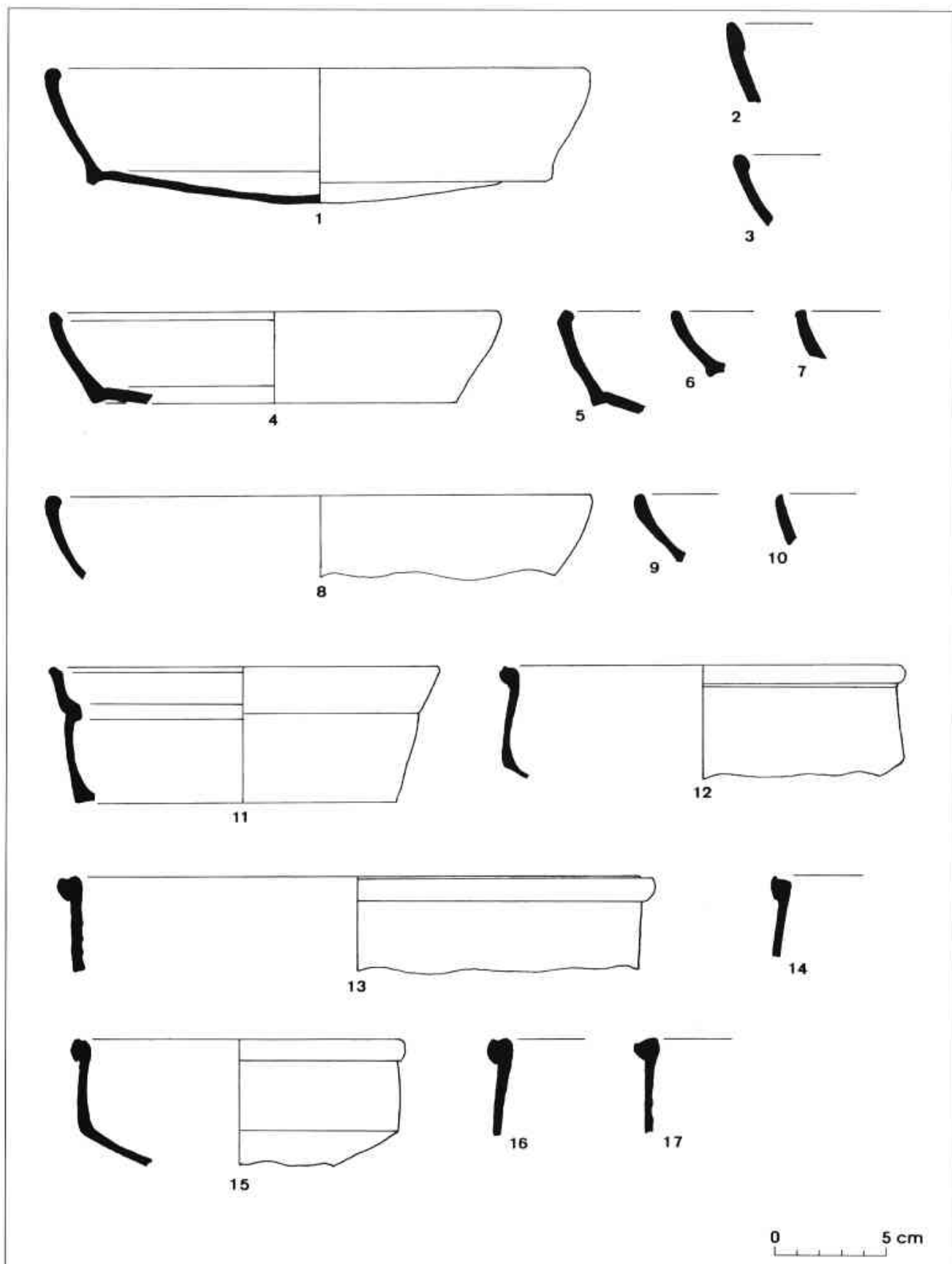
CARRER D'EN PUJOL, 43-45

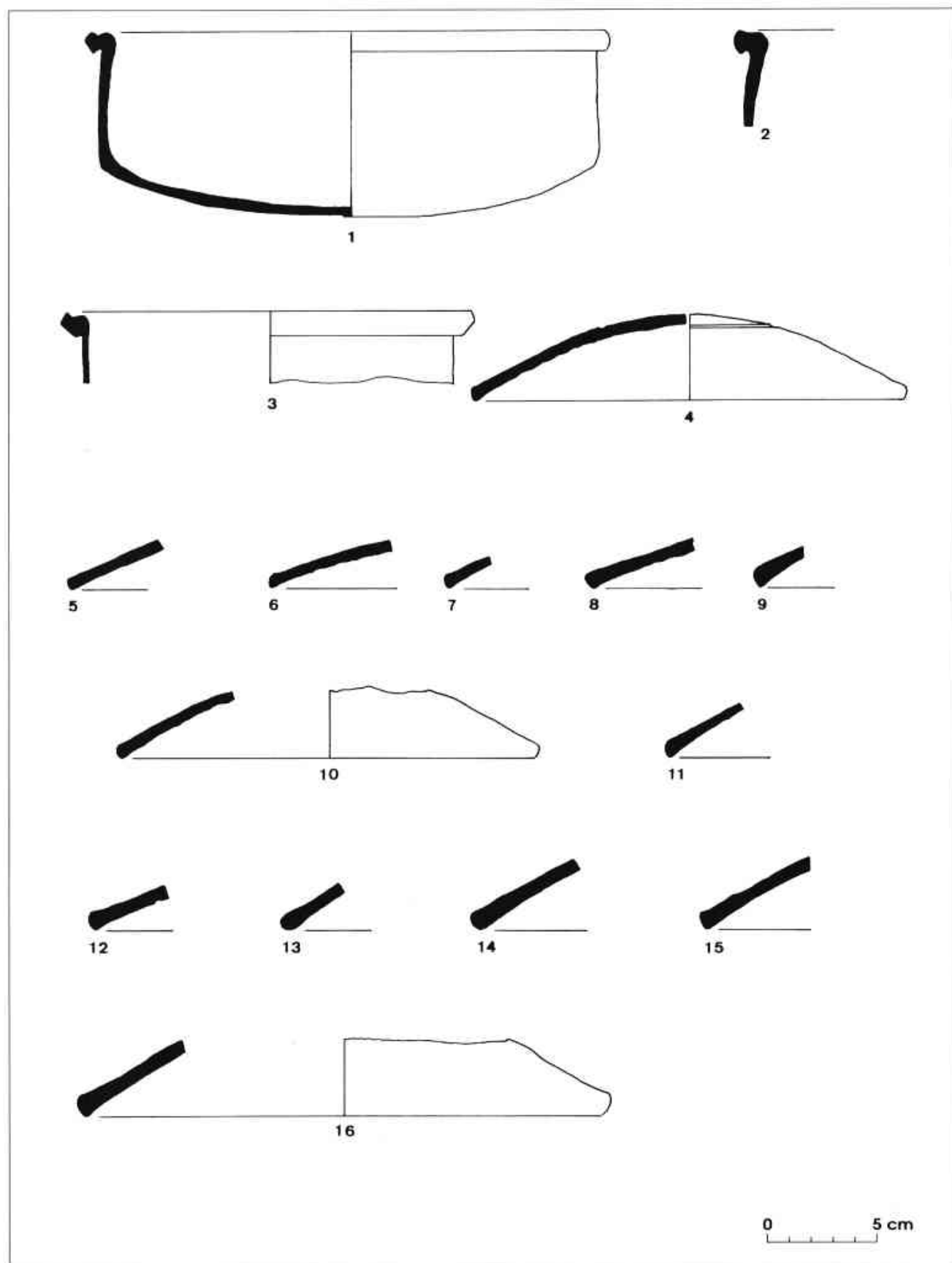
CARRER D'EN PUJOL, 43-45. Lám. 1

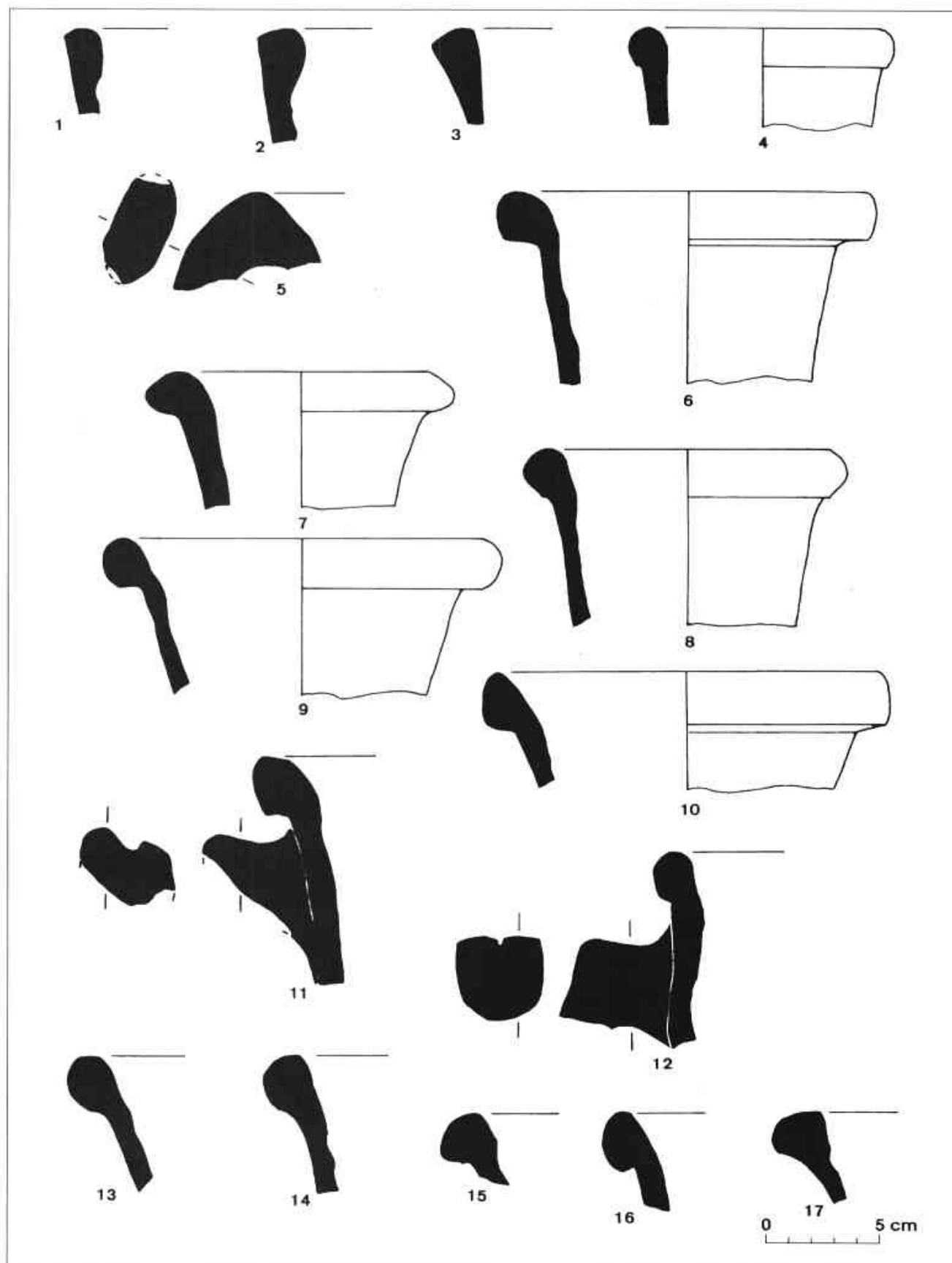

CARRER D'EN PUJOL, 43-45. Lám. 2

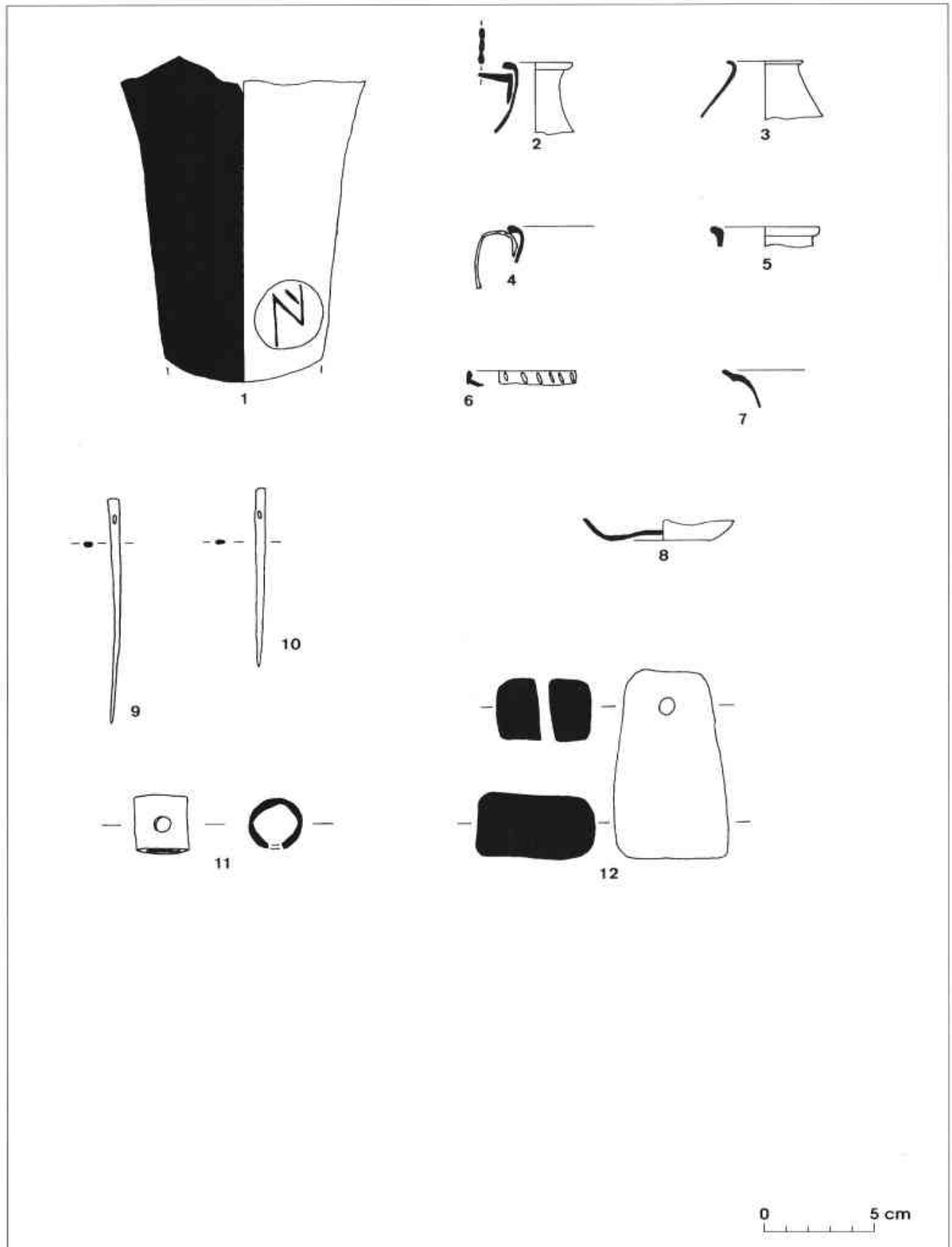

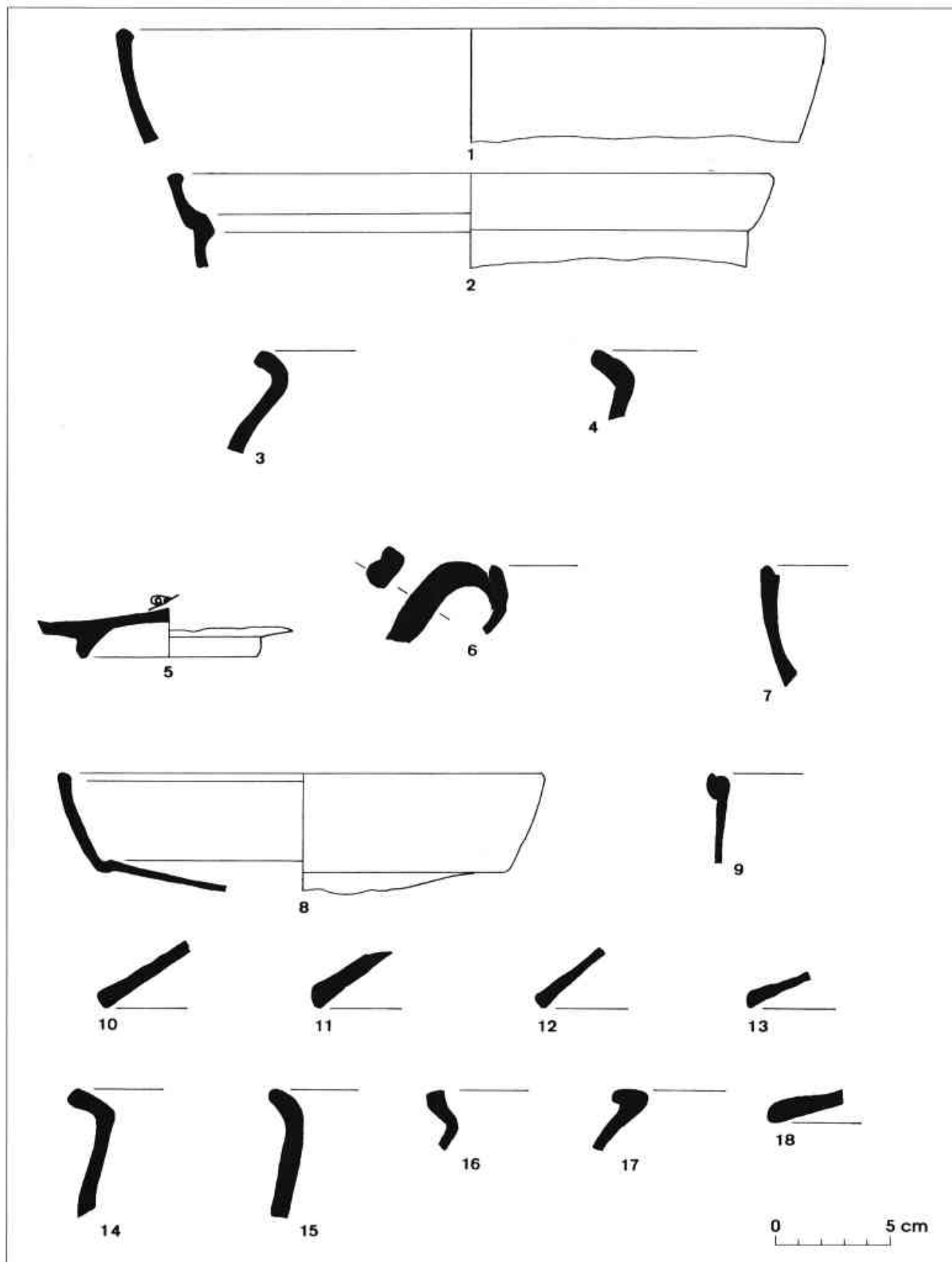
CARRER D'EN PUJOL, 43-45. Làm. 3

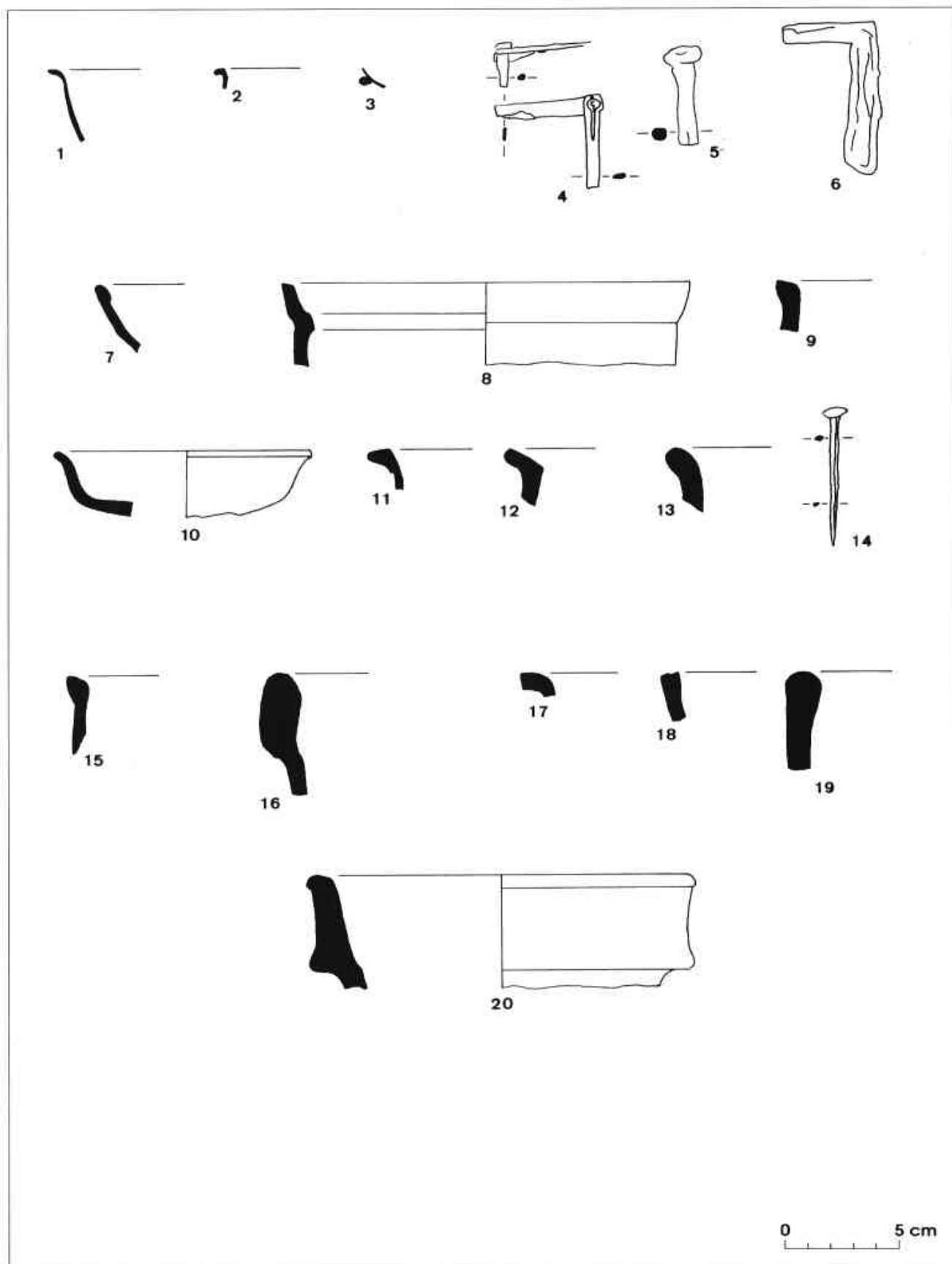

CARRER D'EN PUJOL, 43-45. Làm. 5

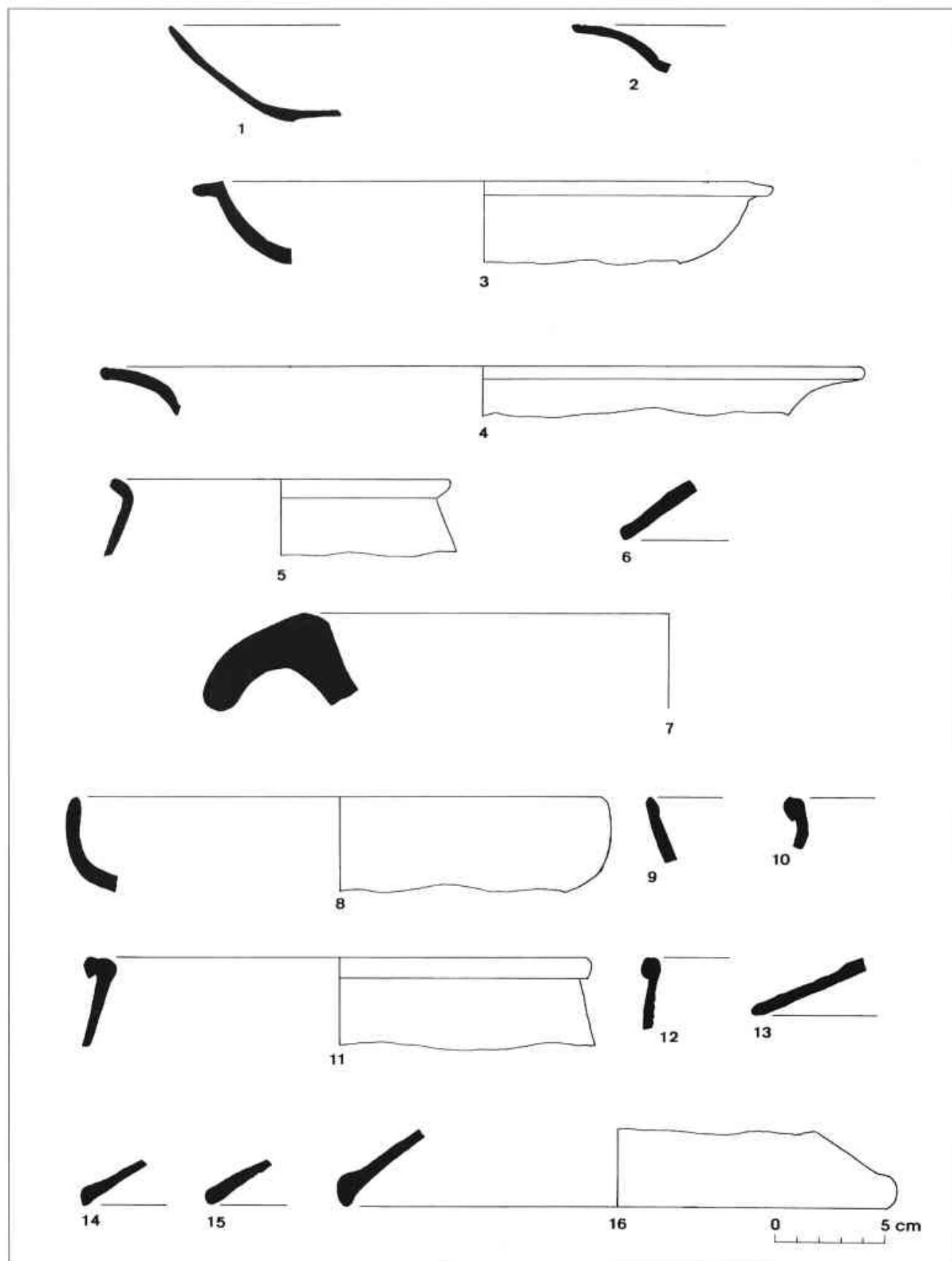

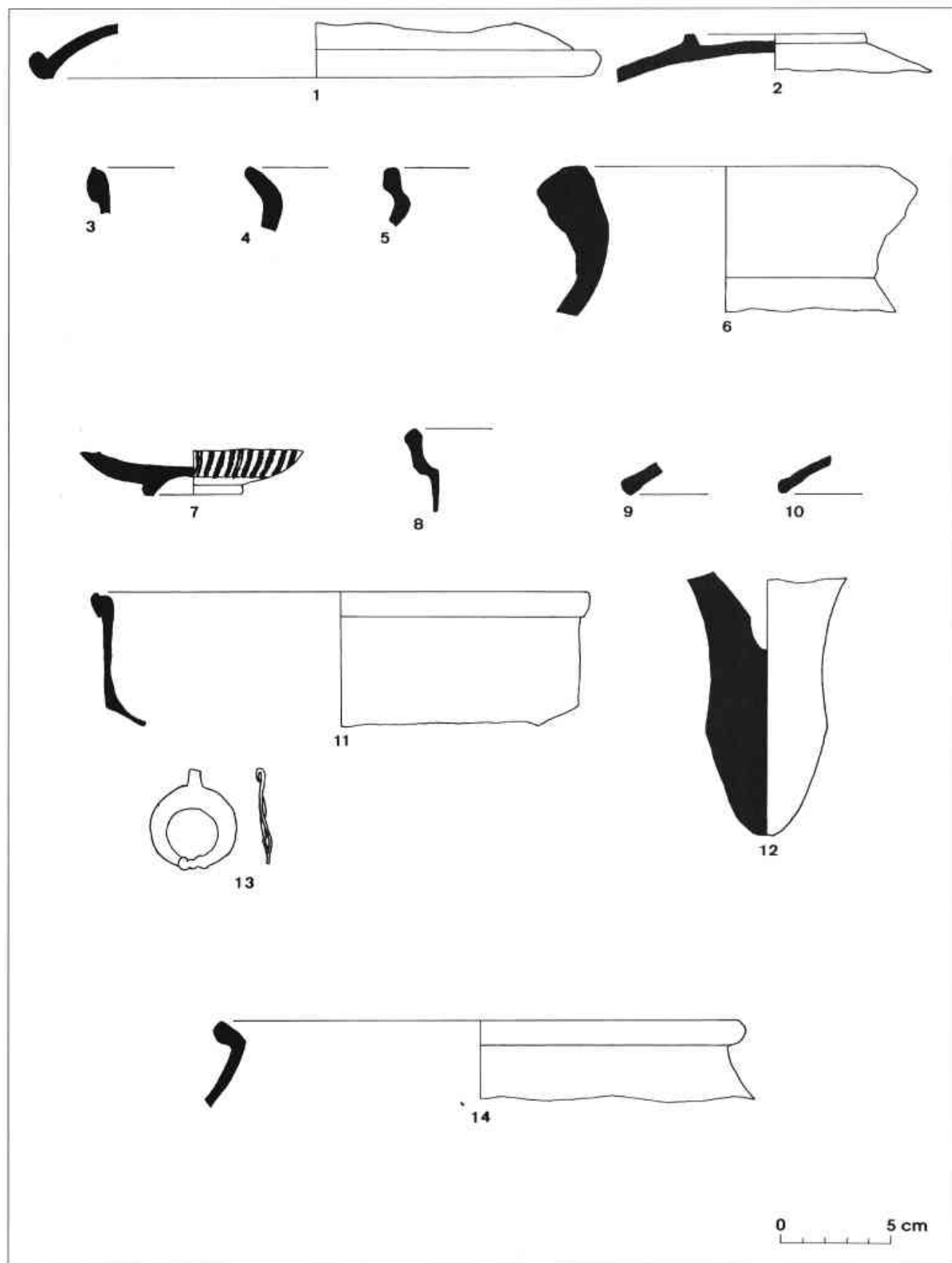
CARRER D'EN PUJOL, 43-45. Lám. 7

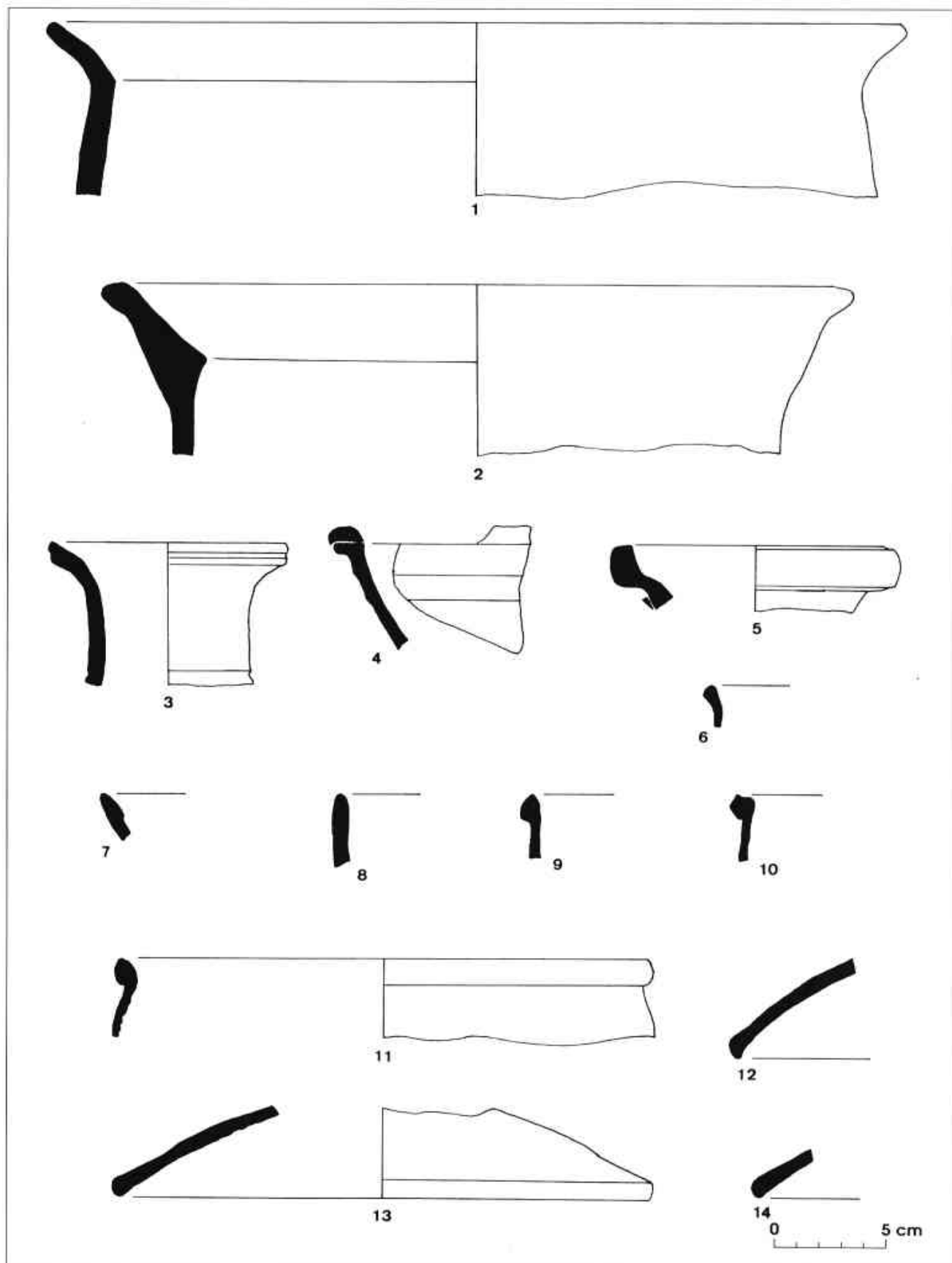

CARRER D'EN PUJOL, 43-45. Lám. 8

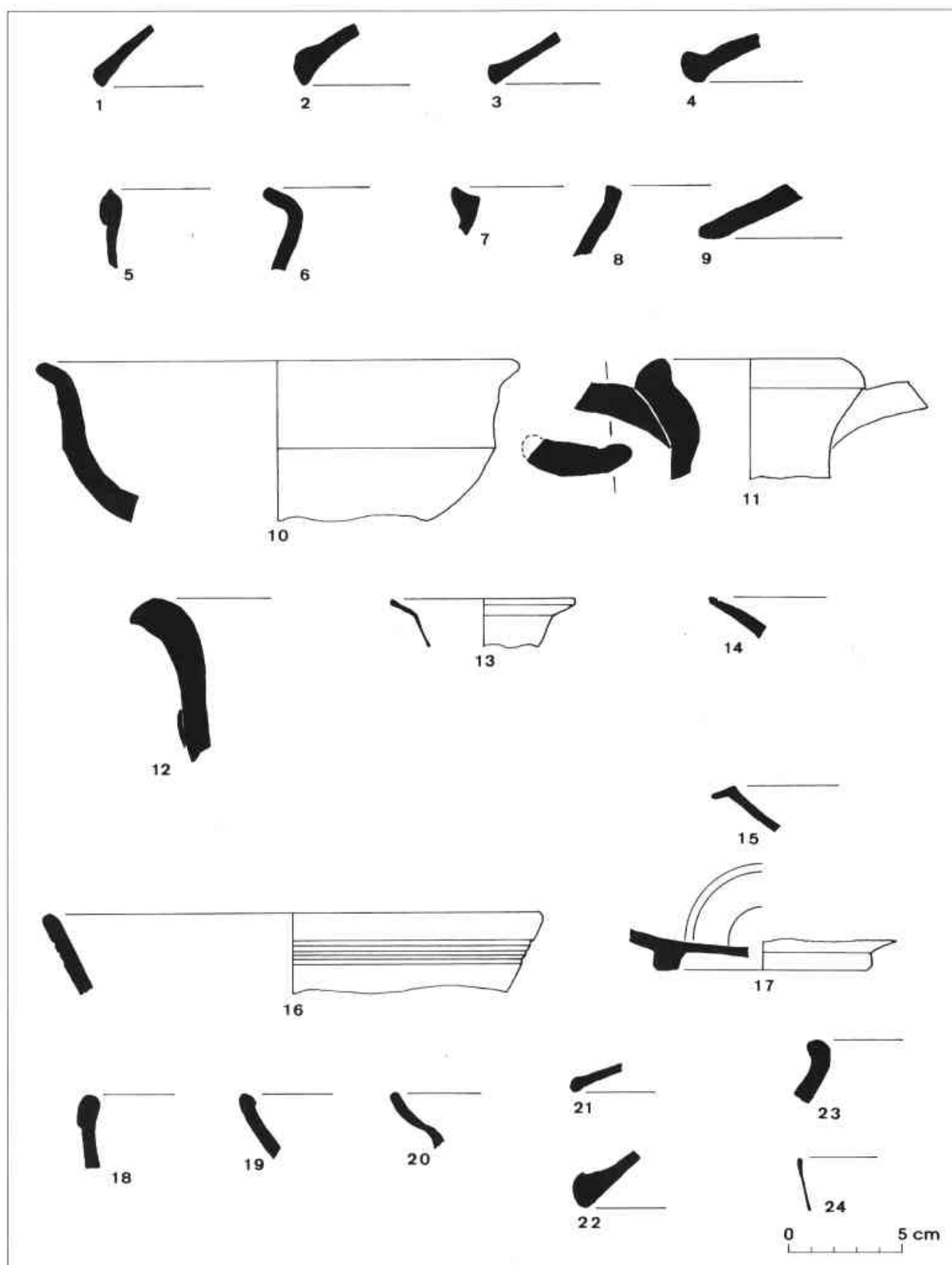

CARRER D'EN PUJOL, 43-45. Lãm. 9

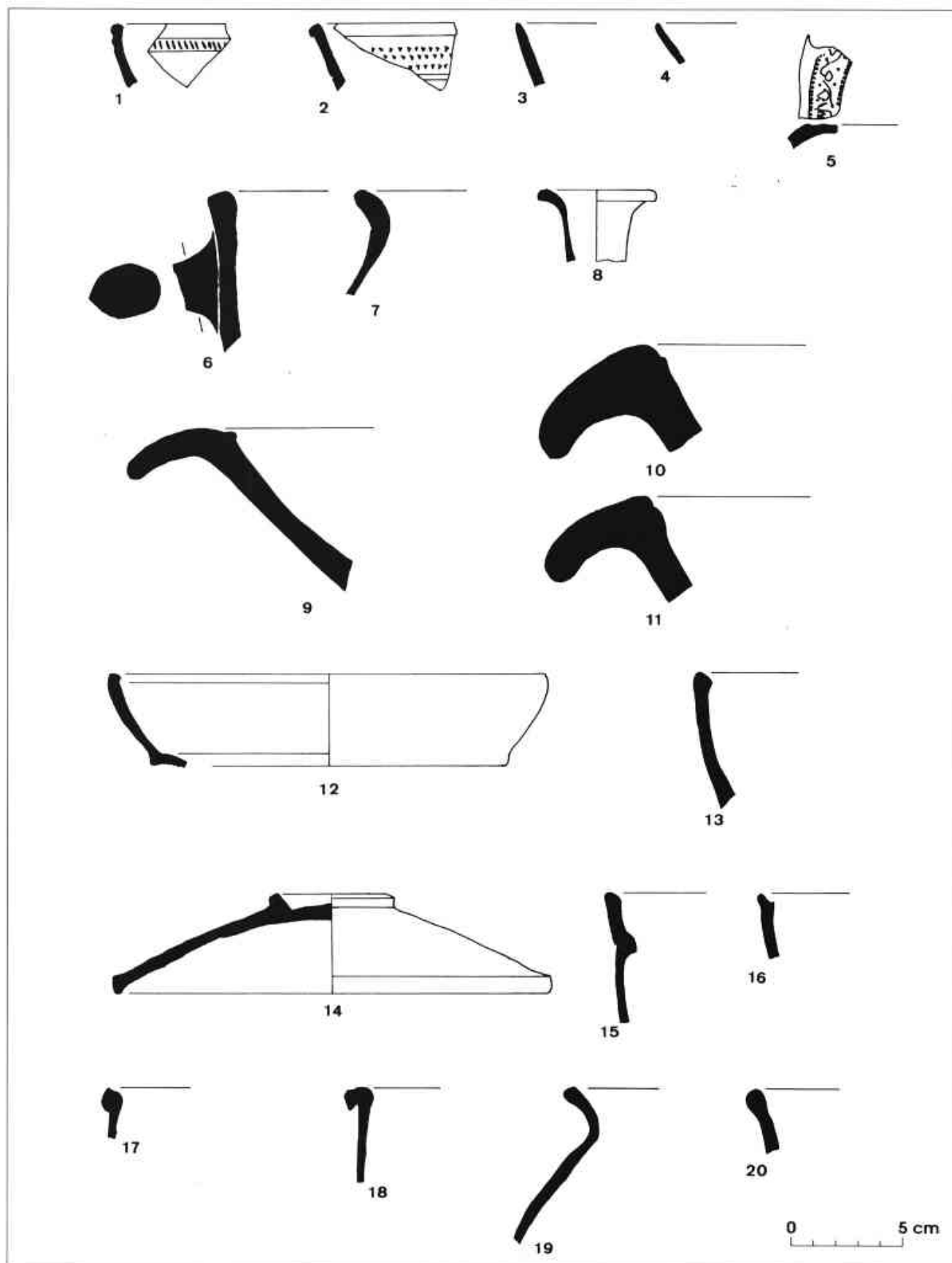

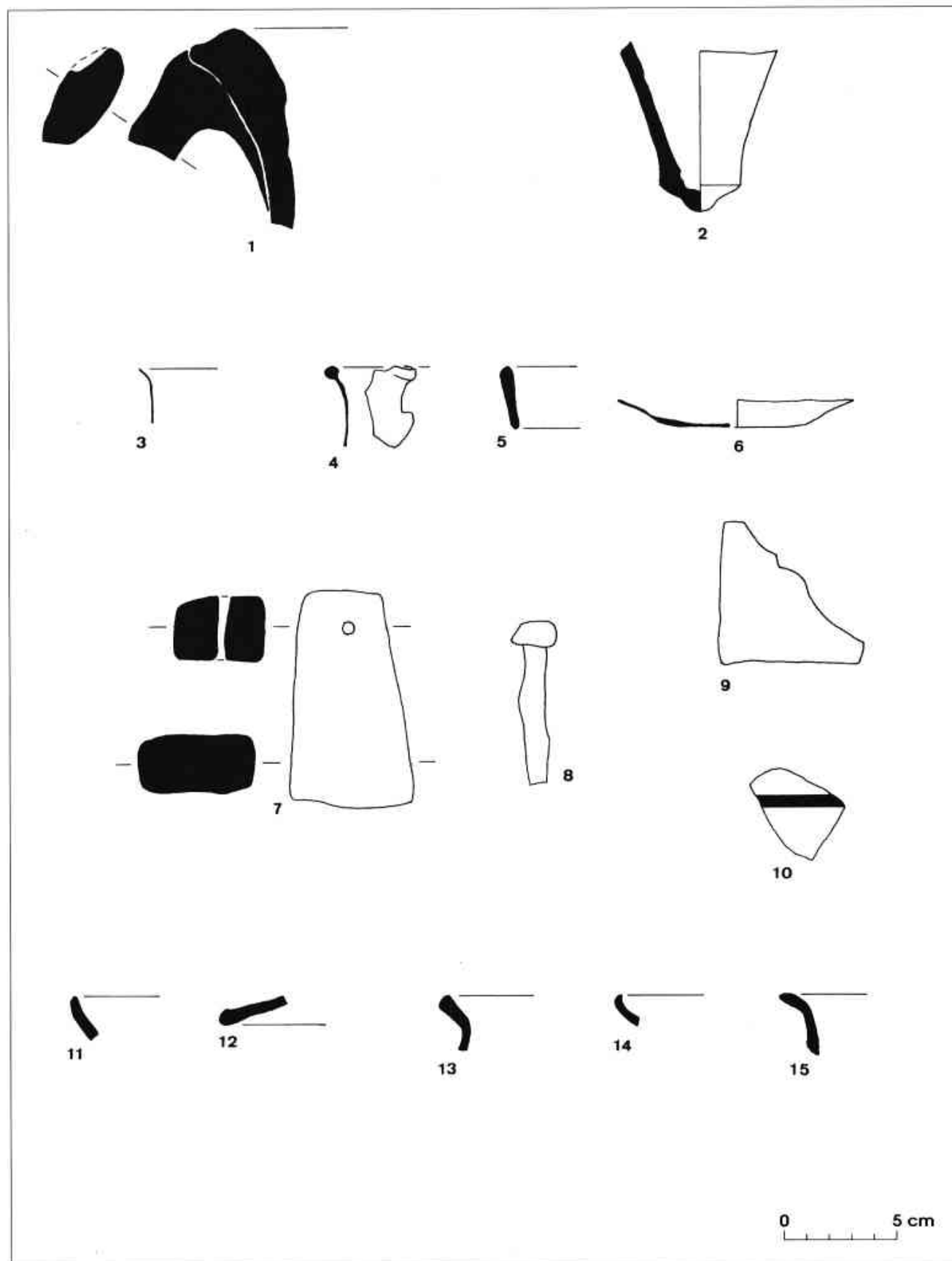
CARRER D'EN PUJOL, 43-45. Lãm. 11

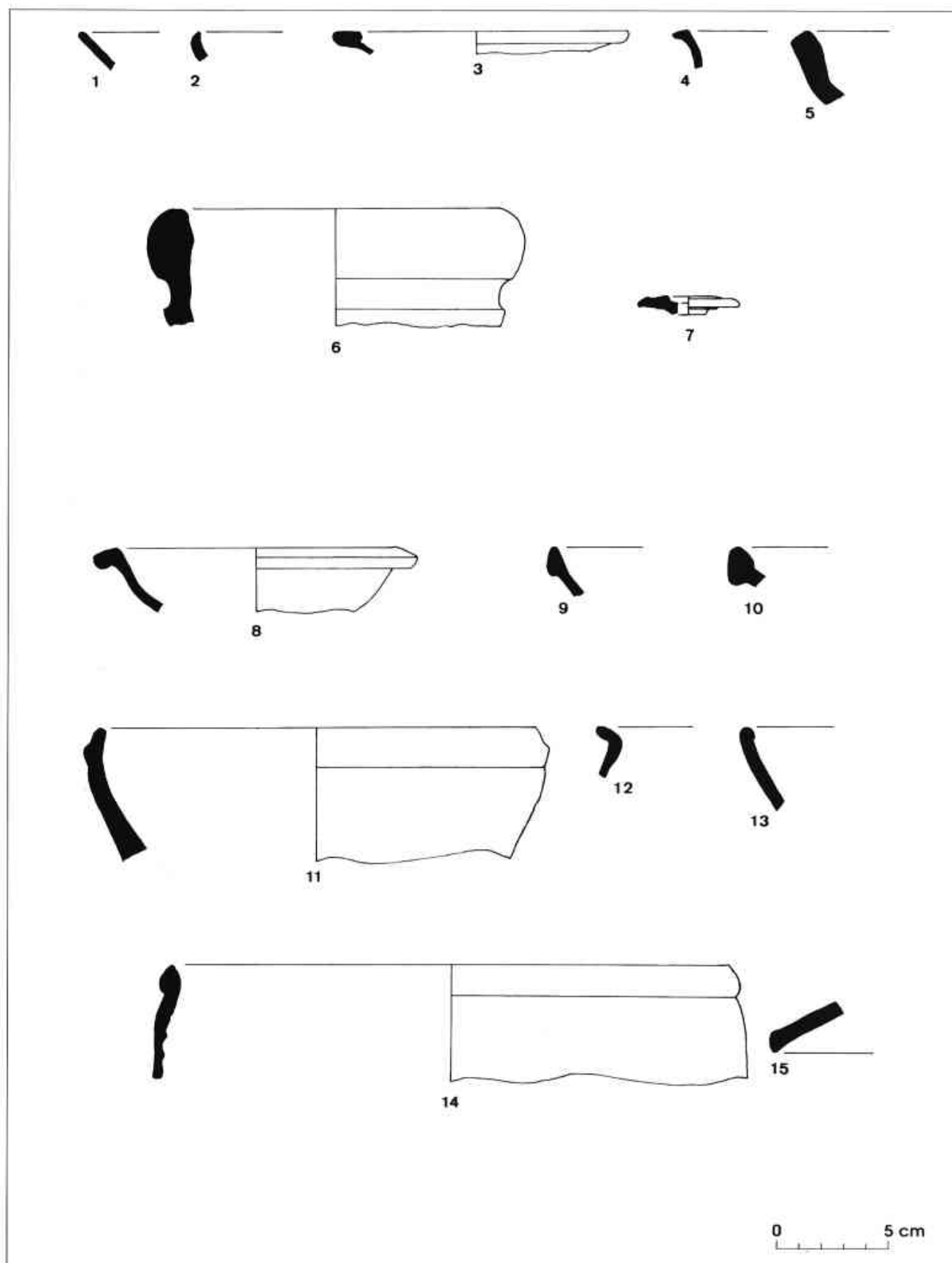
CARRER D'EN PUJOL, 43-45. Làm. 12

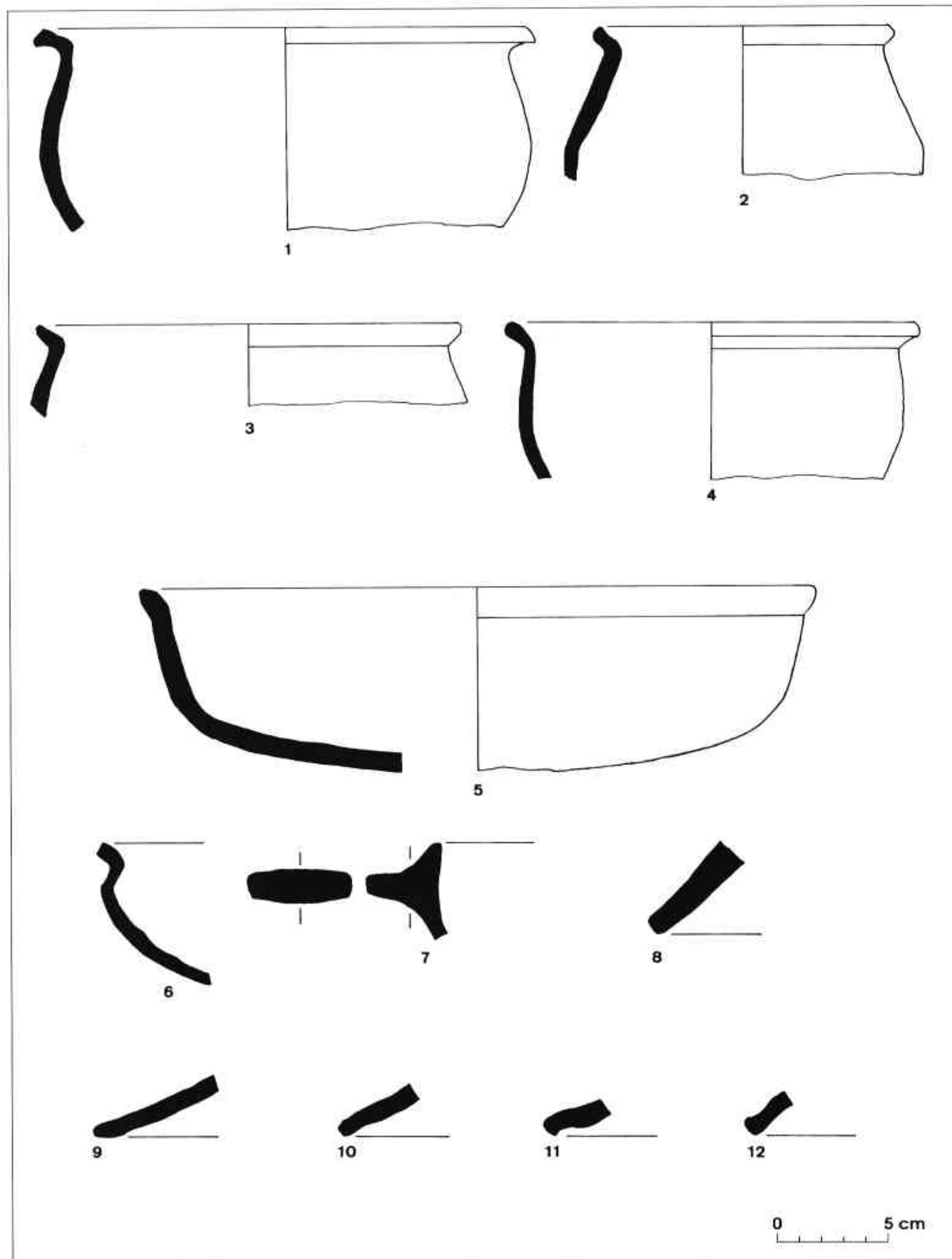
CARRER D'EN PUJOL, 43-45. Lám. 13

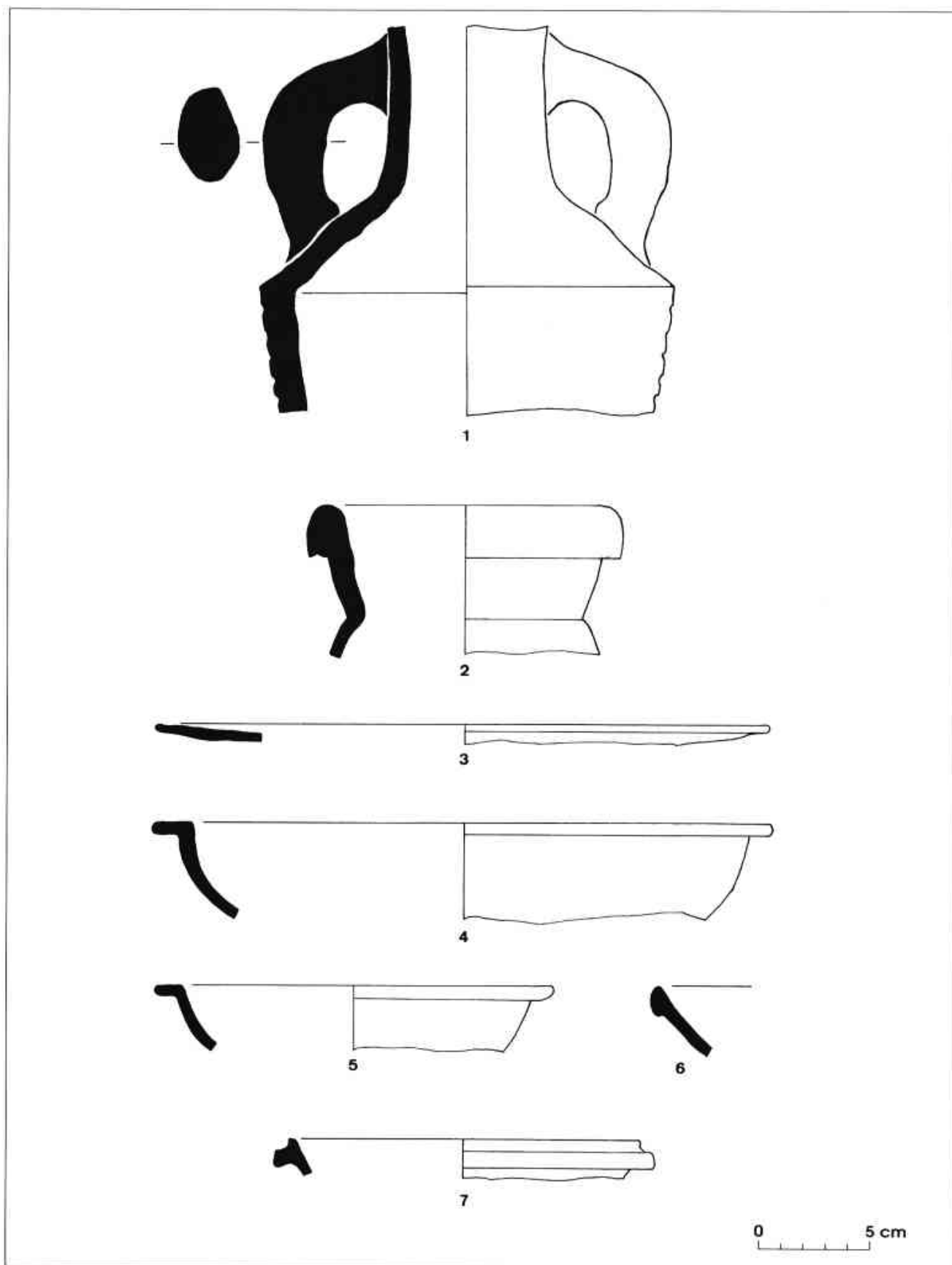
CARRER D'EN PUJOL, 43-45. Làm. 14

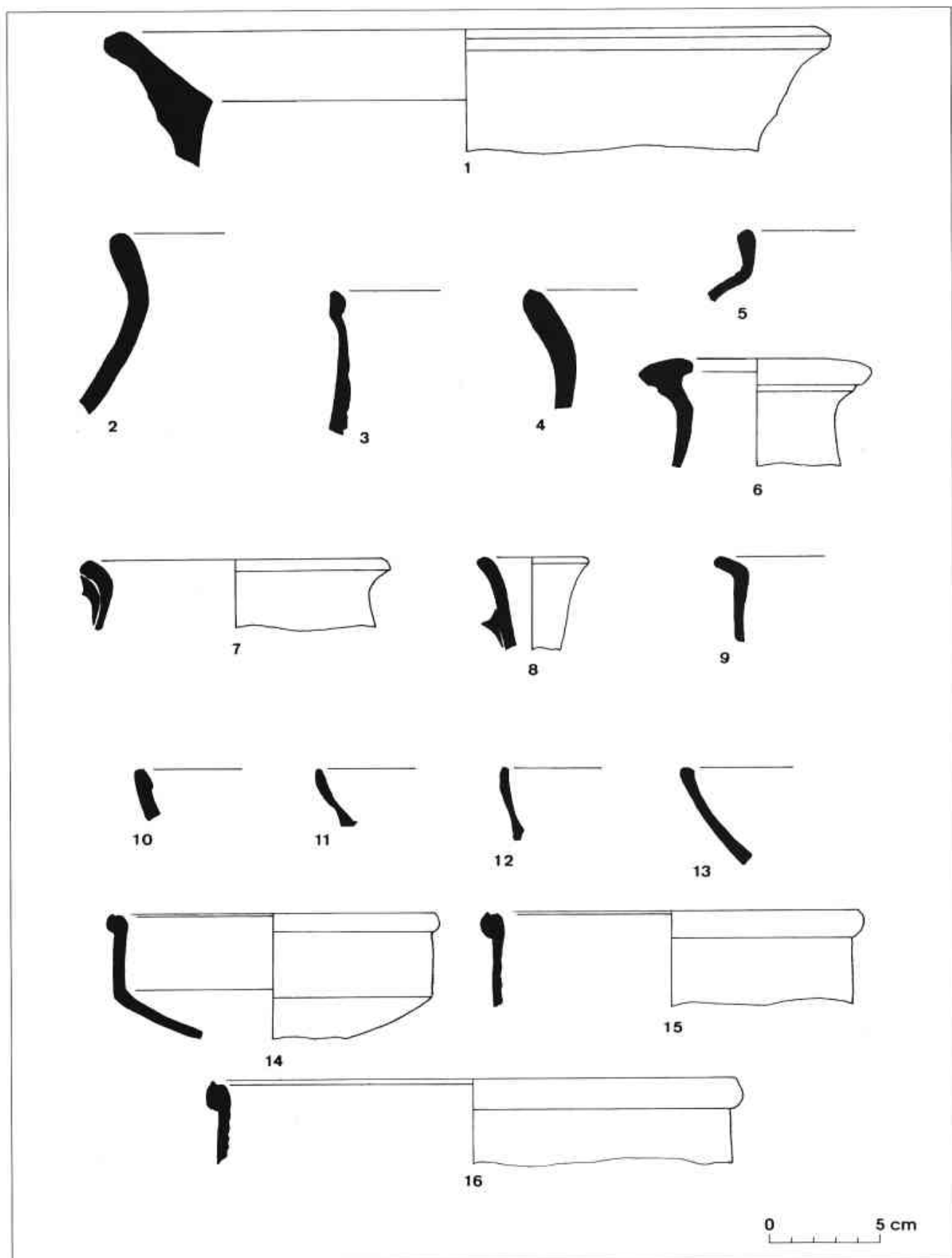
CARRER D'EN PUJOL, 43-45. Lám. 15

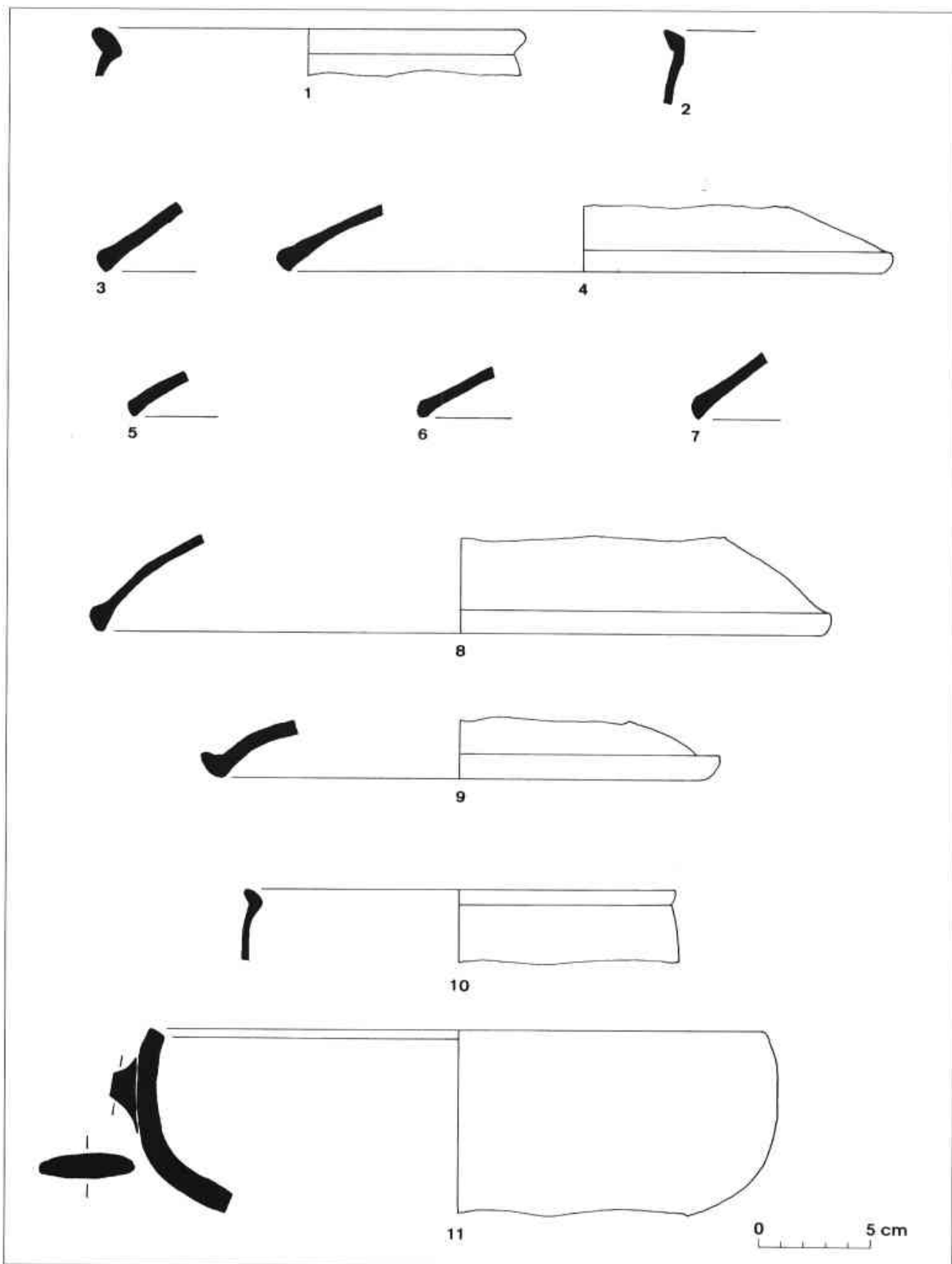
CARRER D'EN PUJOL, 43-45. Làm. 16

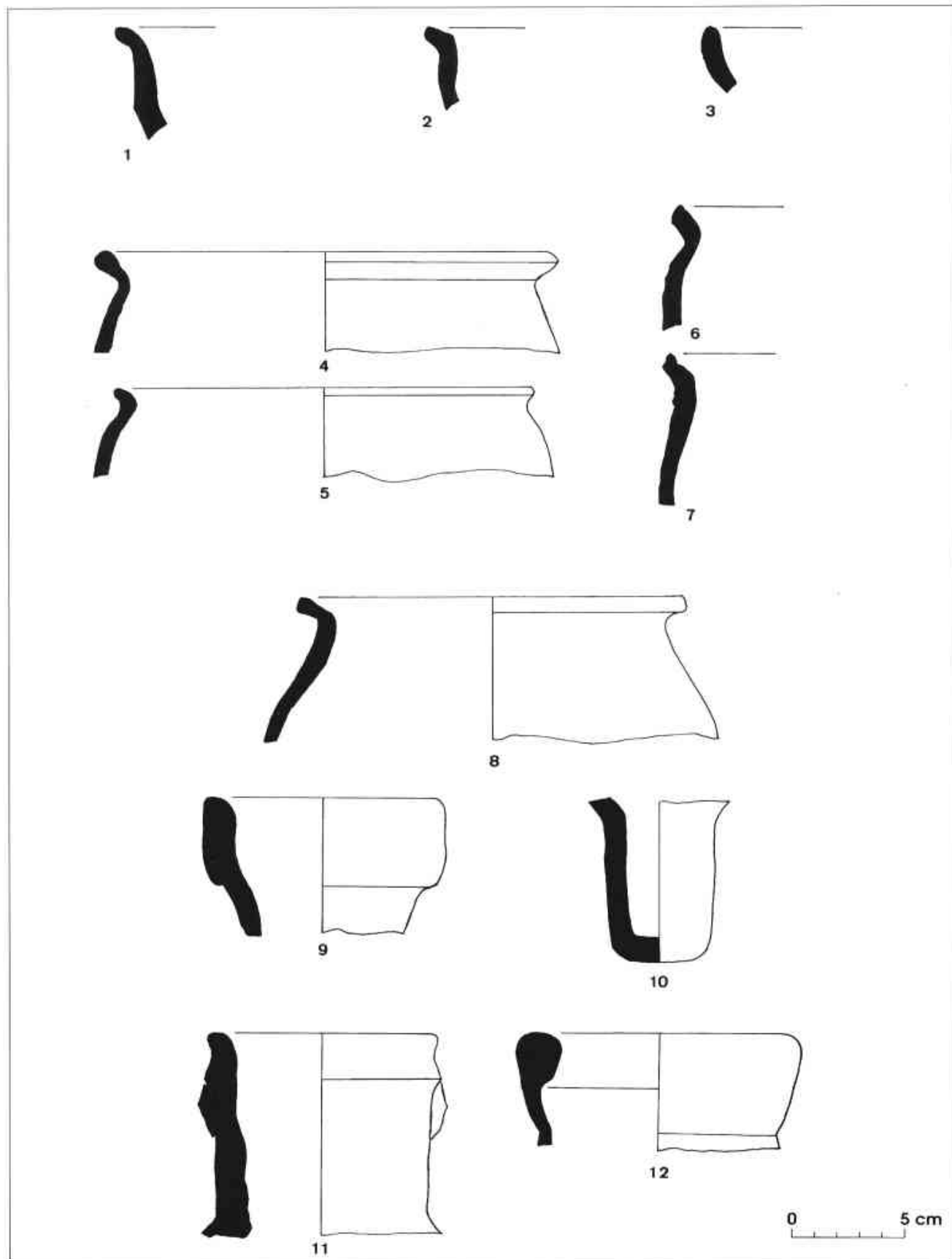
CARRER D'EN PUJOL, 43-45. Lám. 17

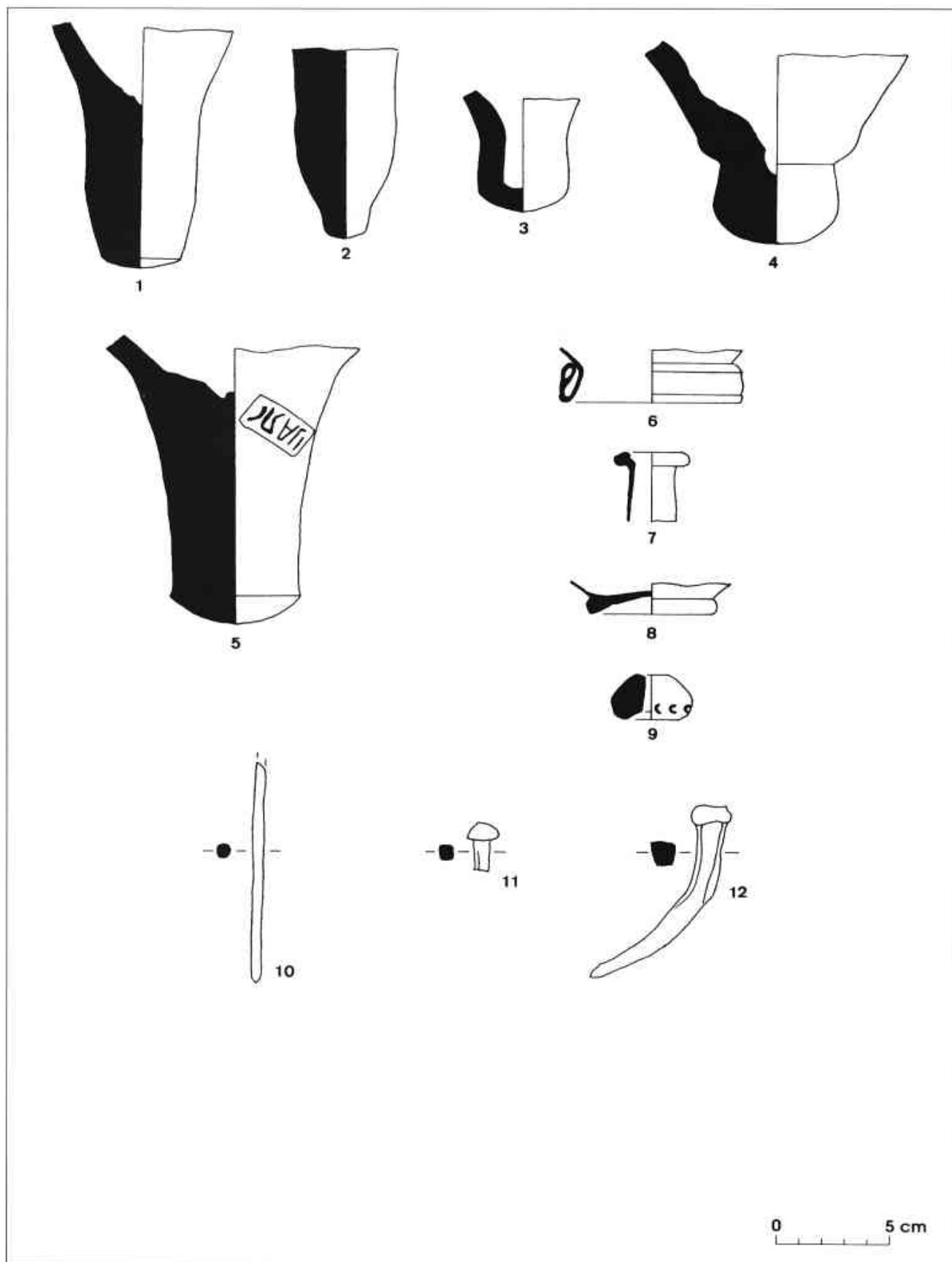

CARRER D'EN PUJOL, 43-45. Lám. 18

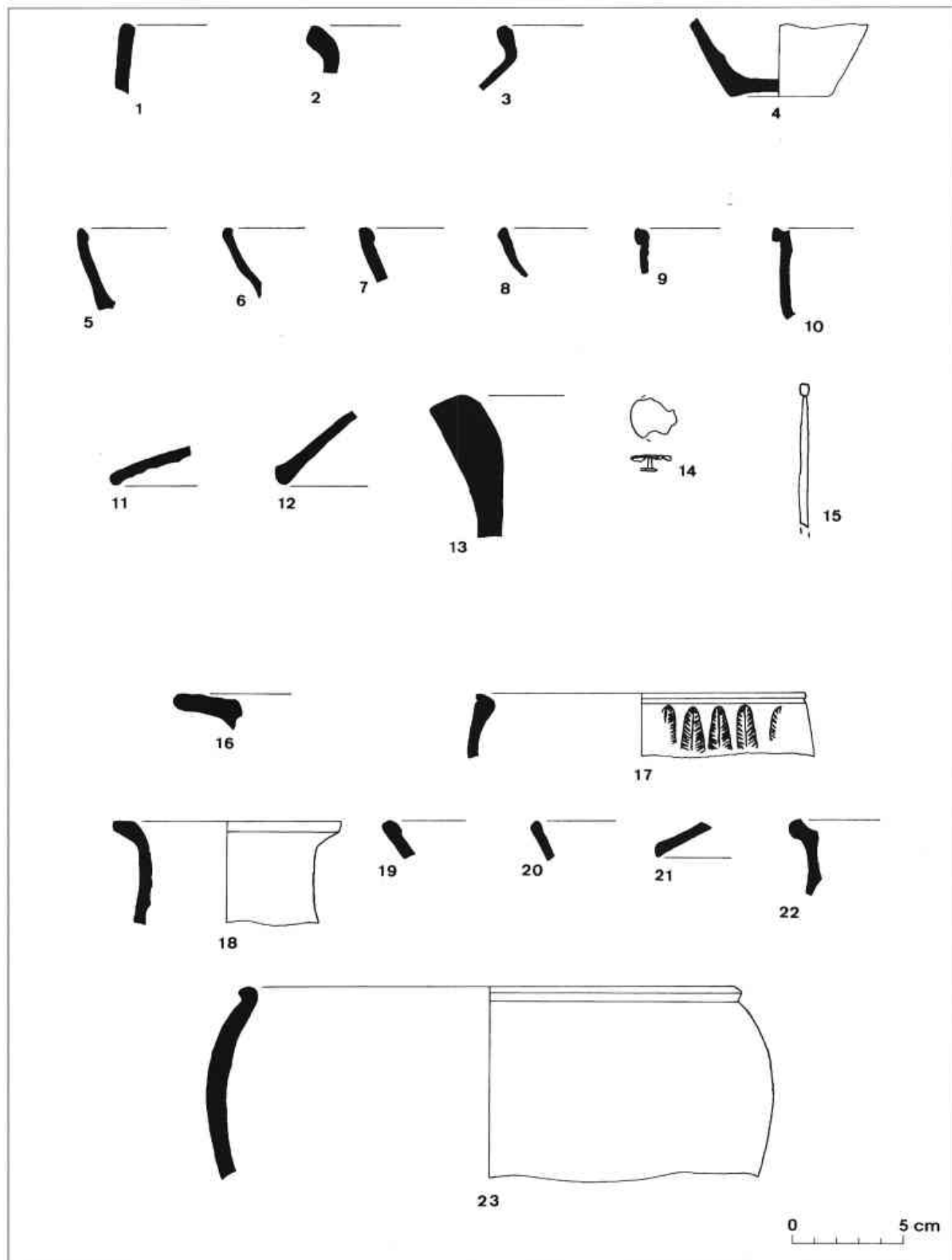

CARRER D'EN PUJOL, 43-45. Lám. 19

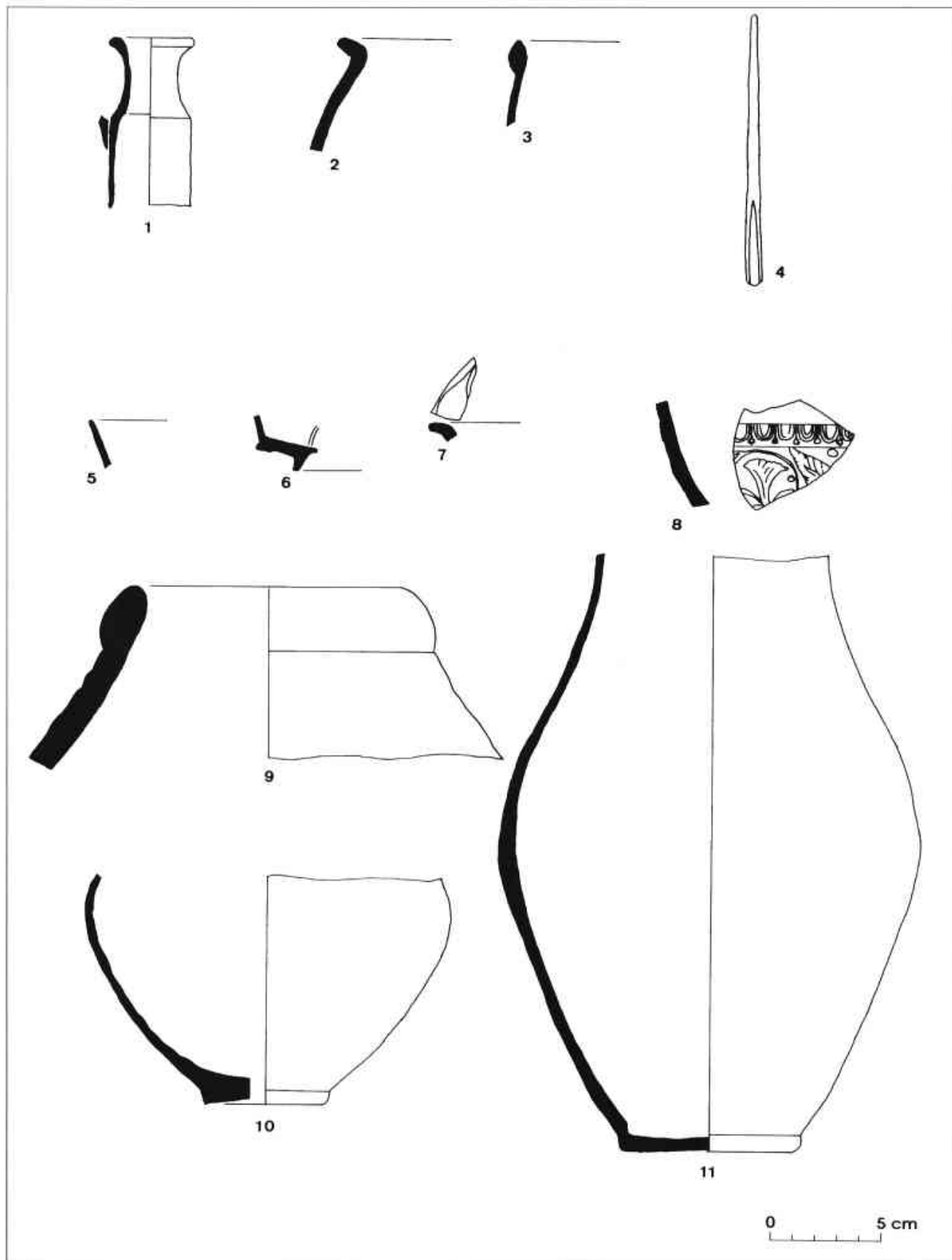

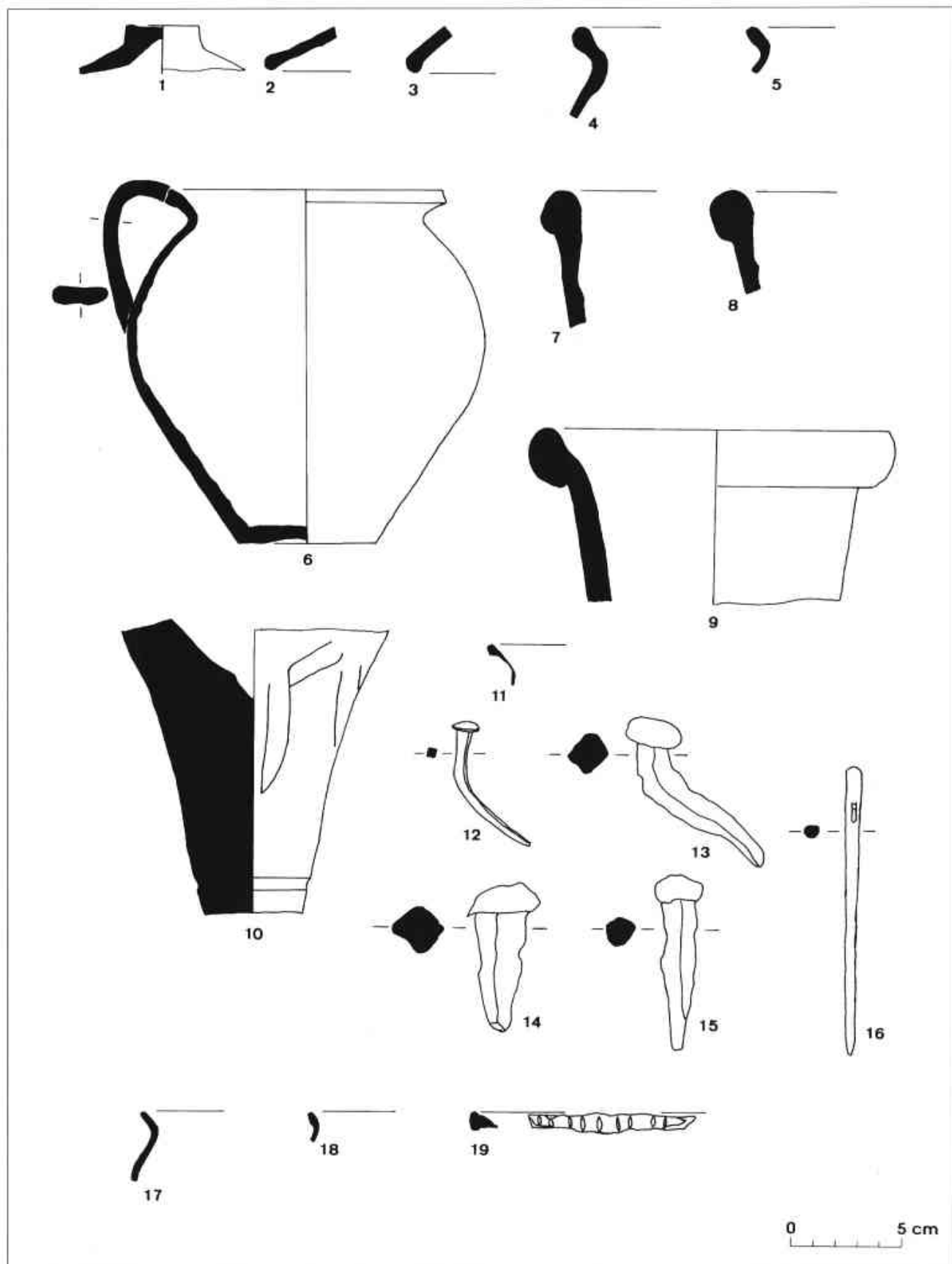
CARRER D'EN PUJOL, 43-45. Lám. 21

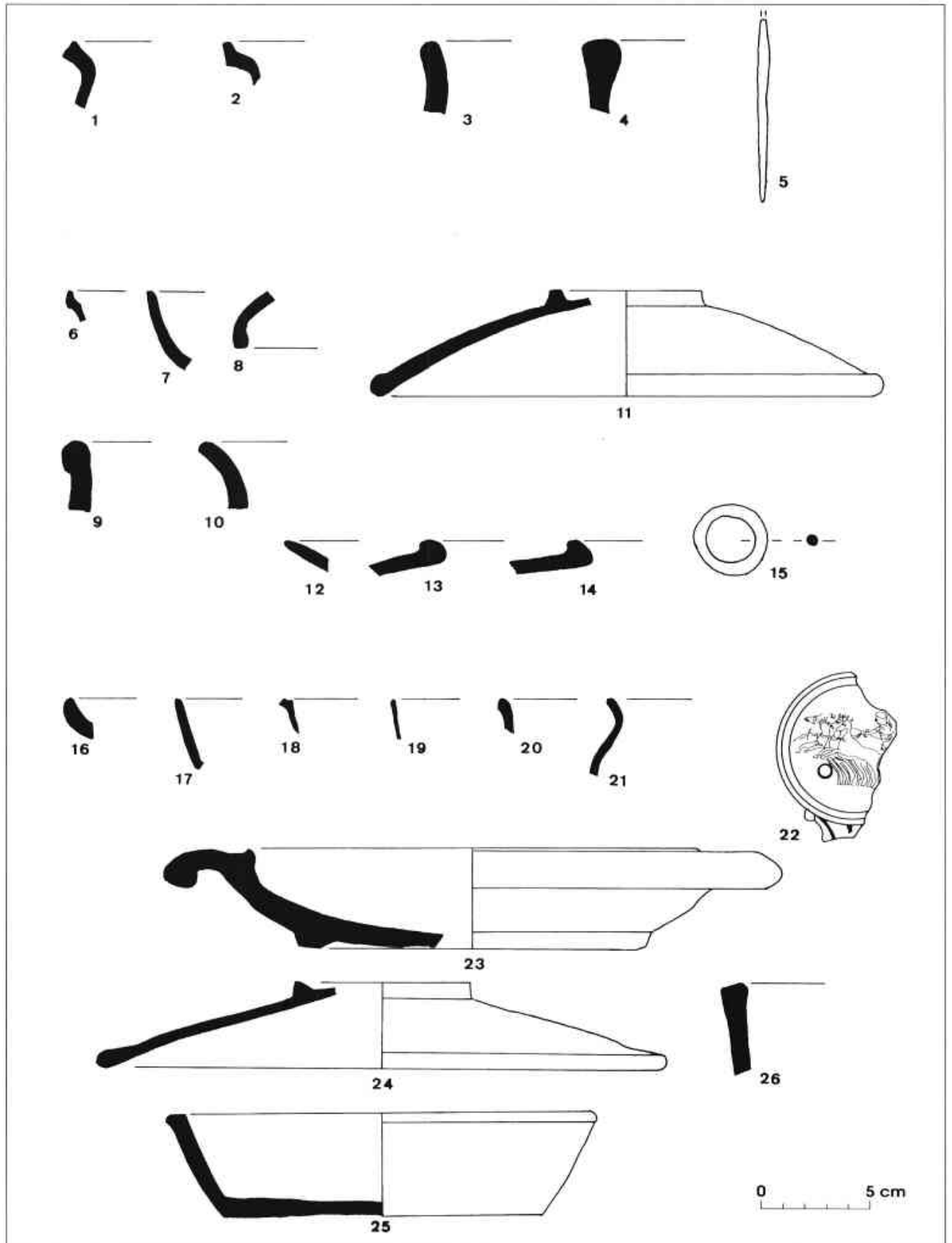

CARRER D'EN PUJOL, 43-45. Lám. 22

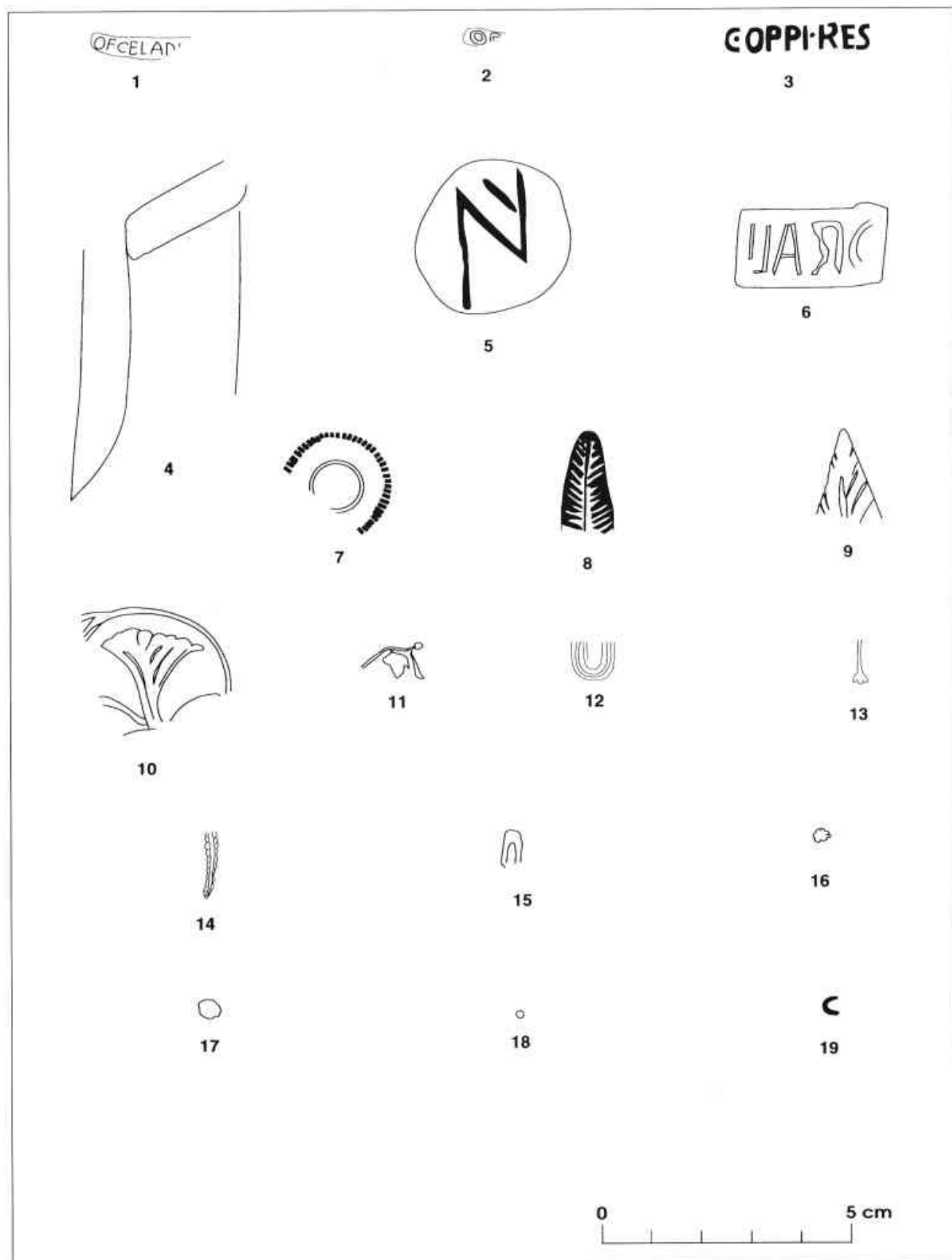

CARRER D'EN PUJOL, 43-45. Lám. 23

CARRER D'EN PUJOL, 43-45. Lám. 25

2.10.- CARRER SANT CRISTÒFOR NÚM. 12 (Can Puig/Can Fullerachs).

L'excavació. El material arqueològic.

L'enderroc del casal sis-centista de Can Fullerachs, situat al Carrer Sant Cristòfor núm. 12, motivà la realització d'una intervenció arqueològica en el solar ja que està situat dins del perímetre declarat BCIN. Les excavacions a «Can Fullerachs» es realitzaren en dues etapes entre els mesos d'agost de 1989 i gener de 1990: en la primera es va obrir una cala de 10'00 x 10'75 m, on es va localitzar part del *cardo maximus* d'Iluro; en la segona es va obrir una ampliació de 7'75 x 4'75 m cap a l'est, la qual cosa va possibilitar d'excavar parcialment l'interior d'una de les cases que donaven al *cardo maximus*. En total la superfície excavada fou d'uns 162'75 m². Els treballs d'excavació foren dirigits per Joaquim Garcia i Roselló, Josep Antoni Cerdà i Mellado i Joan Banús i Tort.

Per fer més còmode la descripció de les UE aparegudes varen ser agrupades en dos blocs: les UE 1000 corresponen als estrats, interestrats i elements de les èpoques medieval, moderna i contemporània; les UE 2000 corresponen als estrats, interestrats i elements d'època romana; i la UE 3000 correspon a la terra verge.

UE 1001/UE 1066/UE 1125. Estrat format per una gran quantitat de runa barrejada amb ceràmiques de tota època, correspon a l'enderroc de l'edifici que existí fins el 1989.

UE 1008. Enrajolat, de finals del segle XIX/inicis del segle XX, de la casa situada més a l'interior del carrer d'en Pujol, estava fet amb peces de terra cuita rectangulars i construït sobre la **UE 1009**, un estrat de sorres de preparació. Estava amortitzat per la **UE**.

UE 1010. Mur fet amb pedres lligades amb calç. Estava construït dins de l'interestrat **UE 1011** i estava amortitzat per la **UE 1004**.

UE 1012-UE 1015. Coberta, parets i sòl d'una claveguera moderna, de finals del segle XIX/inicis del segle XX, d'una de les cases, que travessava la cala longitudinalment i de la qual no es conservava el tram final; anava paral·lela al mur 1037. Els murs estaven fets amb rajols units amb morter de calç molt ric en sorra, feien 0'10 m de gruix i tenien una altura de 0'42 m; la coberta, conservada sols en alguns trams, i el sol eren de característiques molt semblants als murs. L'espai interior amidava 0'28 x 0'34 m. Estava construïda dins de la trinxera **UE 1016**, estava amortitzada per la **UE 1007** i farcida per la **UE 1006**.

UE 1019-UE 1023. Parets i sòl d'un cup d'uns 1'50 x 1'10 m, de finals del segle XVIII/inicis del segle XIX, d'estructura lleument trapezoïdal, per a la fermentació del vi; les parets, fetes amb rajols de 30 x 30 x 4 cm lligats amb argamassa de calç, feien 14 cm de gruix i 1'50 m d'alçada; el terra també era de rajols. Conservava part del sostre. El cup estava construït dins de l'interestrat **UE 1024**. El cup estava amortitzat per l'interestrat **UE 1018** i farcit per la **UE 1017**, un estrat de runes.

UE 1025. Estrat de runes, del segle XIX, situat entre el cup **UE 1019-UE 1023**, esmentat anteriorment i el cup **UE 1028**, que es comentarà a continuació.

UE 1028. Paret d'un cup, de finals del segle XVIII/inicis del segle XIX, molt malmès, de fermentació de vi. Estava feta amb rajols de ceràmica units amb calç. Estava construït dins de l'interestrat **UE 1029**, amortitzat per l'interestrat **UE 1026** i farcit per la **UE 1027**, un estrat de runa.

UE 1031. Mur fet amb pedres i calç, del segle XIX, que tallava el dipòsit anterior. Estava construït dins de l'interestrat **UE 1030** i amortitzat per la **UE 1005**.

UE 1032-UE 1033 i UE 1035. Estrat de terres argiloses, de finals del segle XVIII/inicis del segle XIX, on va aparèixer el següent material arqueològic: ceràmica catalana decorada en blau del tipus «d'influència francesa» i altres.

UE 1036. Mur modern de les antigues cases dels àmbits 1 i 2, fet amb pedres lligades amb morter de calç, d'inicis del segle XVIII. Feia 0'60 m de gruix i fou descobert en un tram de 10'20 m. Estava construït dins de l'interestrat **UE 1037** i amortitzat per la **UE 1003**.

UE 1038. Graó format per tres petits carreus granítics, d'inicis del segle XVIII; en faltava el central. Estava construït dins de l'interestrat **UE 1039** i amortitzat per l'interestrat **UE 1072**.

UE 1040. Paviment de rajoles rectangulars, d'inicis del segle XVIII, modificat diverses vegades. Estava construït sobre els estrats de preparació **UE 1041-UE 1043** on va aparèixer el següent material arqueològic: ceràmica catalana blava «de la ditada», ceràmica catalana daurada i monedes de Carles d'Àustria. Aquests estrats de preparació, al seu torn estaven sobre l'anivellament **UE 1044**. Aquest paviment estava amortitzat per l'interestrat **UE 1034**.

UE 1045. Retall per a construir un pou rodó, del segle XVIII, que queda fora del límit de l'excavació però que es va localitzar arran d'un esclavissament. Estava farcit per la **UE 1033** un estrat sorrenc on va aparèixer ceràmica catalana decorada en blau i ceràmica lligur amb decoració monocroma groga per la qual cosa cal datar-lo d'inicis del segle XIX.

UE 1048-UE 1051. Parets i sòl d'un dipòsit per a la fermentació del vi, de finals del segle XVIII/inicis del segle XIX. Les parets estaven fetes amb morter de calç. El cup es va construir dins de l'interestrat **UE 1052**, estava amortitzat per l'interestrat **UE 1046** i farcit per l'estrat **UE 1047**.

UE 1055. Fossa. Estava amortitzada per l'interestrat **UE 1054** i farcida per la **UE 1053**, un estrat argilós, del segle XIV?, on varen aparèixer fragments envernissats decorats en «verd i manganès».

UE 1058. Fossa. Estava amortitzada per l'interestrat **UE 1057** i farcida per la **UE 1056**, del segle XIV?

UE 1062. Muret semicircular fet de pedres lligades amb fang, feia uns 0'40 m de gruix. Possiblement es tractava d'una mena de construcció d'uns 2'40 m de radi de la que només se'n conservava un sector circular d'uns 80°. Estava amortitzat per l'interestrat **UE 1059**.

UE 1063. Muret molt desfet fet amb pedres lligades amb fang, feia uns 0'20 m d'amplada. Estava amortitzat per l'interestrat **UE 1060**.

UE 1064. Mur de pedres lligades amb calç de coloració grogosa, del segle XVII?, que anava paral·lel als murs de les edificacions

modernes i continuava en direcció al carrer d'en Pujol. Estava bastit dins de l'interestrat **UE 1065** i amortitzat per l'interestrat **UE 1061**.

UE 1067. Recuperació d'una premsa de vi, segle XX.

UE 1076-UE 1079 bis i UE 1080-UE 1081. Parets i sòls d'un gran doble cup de vi fet de rajols units amb calç, de planta gairebé rectangular, del segle XX. Les parets feien 0'40 m de gruix i tenien l'interior revestit de rajoles envernissades vermelles. Un dels cups feia 1'70 x 1'50 m i l'altre era més petit, ambdós tenien una fondària d'uns 2'00 m. La UE 1076 era la paret que compartien ambdós cups. Estaven construïts dins de l'interestrat **UE 1082** i estaven amortitzats pels interestrats **UE 1068** i **UE 1069**.

UE 1083. Base de cimentació del fonament d'una premsa de vi feta amb rajols units amb calç, de finals del segle XIX/inicis del segle XX. Es va construir dins de l'interestrat **UE 1084**.

UE 1085-UE 1088 i UE 1089. Parets i sòl d'un petit cup rectangular, de 1'10 x 0'78 m, de finals del segle XIX/inicis del segle XX, per la recollida de vi. Les parets estaven fetes amb rajols recoberts amb ciment. Tenia una altura conservada de 0'48 m des del fonament a la cota màxima. Estava construït dins de l'interestrat **UE 1090**, amortitzat per l'interestrat **UE 1070** i farcit per la UE 1066.

UE 1091-UE 1094 i UE 1095. Parets i sòl d'un petit cup rectangular, de 1'06 x 0'80 m, per la recollida de vi, de finals del segle XIX/inicis del segle XX. Les parets estaven fetes amb rajols recoberts amb ciment i el sòl estava fet amb ciment. Tenia una altura conservada de 0'56 m des del fonament a la cota màxima. Estava construït dins de l'interestrat **UE 1096**, amortitzat per l'interestrat **UE 1071** i farcit per la UE 1066.

UE 1097-UE 1099. Parets d'un petit doble dipòsit de 2'10 x 0'76 m, fetes amb rajoles unides amb calç, de finals del segle XIX/inicis del segle XX. Com a terra aprofitava la UE 1105, el paviment del dipòsit que es descriurà a continuació. Estava construït dins de l'interestrat **UE 1218**, amortitzat per l'interestrat **UE 1073** i farcit per la UE 1066.

UE 1102-UE 1104 i UE 1105. Parets i sòl d'un cup de fermentació de vi, de forma rectangular, de 1'44 x 1'00 m, del segle XIX. Les parets estaven fetes amb rajols units amb calç i el sòl de rajols vidrats. El cup estava construït dins de l'interestrat **UE 1106**, estava amortitzat per l'interestrat **UE 1101** i farcit per un massissat **UE 1100** per a instal·lar-hi una premsa de vi.

UE 1107. Empedrat fet amb pedres de mida mitjana, del segle XIX. Estava fet dins de l'interestrat **UE 1108** i amortitzat per l'interestrat **UE 1074**.

UE 1114. Mur modern de l'antiga casa, d'inicis del segle XVIII, d'identiques característiques que el mur 1036, en l'aparell del qual varen aparèixer fragments de ceràmica catalana. Estava fet dins de l'interestrat **UE 1115** i estava amortitzat per la **UE 1075**.

UE 1116. Mur fet de pedres lligades amb calç, d'inicis del segle XVIII, on hi hauria l'entrada a l'hipogeu. Construït dins de l'interestrat **UE 1124**. En el seu aparell s'hi va obrir una entrada d'hipogeu, UE 1119. Aquest mur estava amortitzat per l'interestrat **UE 1131**.

UE 1119. Entrada a un hipogeu, fet en la paret UE 1116. Fou tapiada mitjançant la paret **UE 1109**. L'entrada de l'hipogeu disposava d'uns graons, **UE 1120**, fets amb pedra, i al seu davant hi havia l'interestrat **UE 1118** dins del qual hi havia la **UE 1117**, un estrat on hi va aparèixer ceràmica catalana i monedes. L'hipogeu estava amortitzat per l'interestrat **UE 1112** i farcit per la **UE 1111**, un estrat d'inicis del segle XIX on va aparèixer ceràmica catalana.

UE 1121. Envà, d'inicis del segle XVIII, que hi havia sobre l'enrajolat UE 1122 i que anava en direcció a l'entrada de l'hipogeu. Només en queda el senyal a les rajoles.

UE 1122. Enrajolat de l'habitació, d'inicis del segle XVIII, fet dins de l'interestrat **UE 1123**. Estava amortitzat per l'interestrat **UE 1113** i per l'estrat **UE 1110**.

UE 1127. Forat que va fer una màquina excavadora, 1989. Estava farcit per la **UE 1126**.

UE 1135-UE 1136 i UE 1130. Paret, muret divisor i sòl d'un doble cup de vi, de finals del segle XIX/inicis del segle XX. La paret i el muret divisor estaven fets amb totxos i el sòl estava fet de rajols i calç. Aquest cup utilitzava com a una de les seves parets la paret UE 1143 d'un dipòsit anterior. El doble cup estava amortitzat pels interestrats **UE 1132-UE 1133** i farcit per la **UE 1129**, un estrat de runa.

UE 1141-UE 1143 i UE 1144. Parets i sòl d'un cup de vi, del segle XIX. Les parets estaven fetes amb maons i calç i el sòl estava fet amb rajols quadrats vidrats; el sòl tenia la **UE 1145** com a estrat de preparació. El dipòsit es va construir dins de l'interestrat **UE 1146** i estava amortitzat per l'interestrat **UE 1137** i farcit per la construcció del doble cup de vi esmentat anteriorment.

UE 1148. Canal d'eixidiu de la segona fase (tubs). Estava construïda dins de l'interestrat **UE 1147** i amortitzada per l'interestrat **UE 1134**.

UE 1150. Canal d'eixidiu, primera fase, que menava aigües residuals al pou UE 1154. La canal estava envoltada pels murs **UE 1151** i **UE 1151**, de protecció. Estava construïda dins de l'interestrat **UE 1149** i amortitzada per l'interestrat **UE 1138**.

UE 1152. Canal revestida per un massís de totxos.

UE 1154. Pou rodó per recollir aigües residuals. Estava construït dins de l'interestrat **UE 1155** i amortitzat per l'interestrat **UE 1139**.

UE 1156-UE 1159. Sòl, parets i sostre d'una claveguera que duia aigües residuals fins al carrer d'en Pujol. Estava construïda dins de l'interestrat **UE 1188** i estava amortitzada per l'interestrat **UE 1140** i per l'estrat **UE 1153**.

UE 1170. Envà que anava per sobre de l'enrajolat UE 1174.

UE 1171. Envà que anava per sobre de l'enrajolat UE 1174; potser era la continuació de l'anterior.

UE 1172. Envà que anava per sobre de l'enrajolat UE 1174 i per sota del dipòsit UE 1214-UE 1215.

UE 1173. Envà, més ample que els anteriors, que anava per sobre de l'enrajolat UE 1174. Potser era un dels murs d'un dipòsit reaprofitat.

UE 1174. Enrajolat fet de rajols de terracuita vermella de 0'30 x 0'16 m que cobria tota l'estança del casal set-centista. Es construï el dessobre de l'estrat de preparació **UE 1175**, un estrat de sorres barrejades amb trossos de rajols de terracuita -i aquest al dessobre de l'anivellament **UE 1177**- i estava amortitzat per l'interestrat **UE 1169** i per l'estrat **UE 1168**, un estrat de terres. D'altra banda, fou parcialment destruït, **UE 1128**, per una màquina excavadora.

UE 1176. Muret o envà que hi havia al costat de l'enrajolat anterior. Estava construït dins de l'interestrat **UE 1167**.

UE 1179. Estrat situat entre el muret UE 1176 i el mur UE 1181.

UE 1181. Mur molt ample de calç (una construcció subterrània?). Es construí dins de l'interestrat **UE 1182** i l'amortitzà l'interestrat **UE 1178**.

UE 1190/UE 1191 i UE 1192. Canal amb un massissat exterior fet amb pedres i calç i la seva coberta, de finals del segle XVII/inicis del segle XVIII. Es va fer dins de l'interestrat **UE 1184** i es dirigia vers el dipòsit que a continuació descriurem. Estava amortitzada per l'interestrat **UE 1183**.

UE 1193-UE 1196 i UE 1197. Murs i sòl d'un dipòsit de planta rectangular de 1'80x1'50 m, del segle XVII. Les parets estaven fetes amb pedres lligades amb fang; el sòl estava fet amb rajols de ceràmica de 0'22x0'22 cm i descansava sobre una base de pedres i calç, la **UE 1198** i dins de l'interestrat **UE 1199**. Estava amortitzat per l'interestrat **UE 1185** i farcit per un massissat, **UE 1186**, per construir-hi al dessorre una premsa, que al seu torn va ser amortitzada per l'interestrat **UE 1187**.

UE 1201. Muret fet amb pedres petites. Estava construït dins de l'interestrat **UE 1202** i amortitzat per l'interestrat **UE 1200**.

UE 1203. Estrat fangós on hi varen aparèixer ceràmiques d'inicis del segle XVII.

UE 1204. Mur modern que corresponia a la part del darrera del casal sis-centista. Estava construït dins de l'interestrat **UE 1205**. Estava amortitzat per l'interestrat **UE 1180**.

UE 1207. Forat fet al terra, sembla el fons d'una fossa. Estava farcit per la **UE 1206**, del segle XIV?

UE 1209. Retall en forma de fons de fossa. Estava farcit per la **UE 1208**, un estrat de terres soltes, del segle XIV, amb materials medievals.

UE 1210-UE 1211, UE 1212-UE 1213 i UE 1214-UE 1215. Murets de tres petits dipòsits adossats, del segle XIX, que aprofitaven com a paret el mur **UE 1216**, una de les parets mestres de la casa set-centista; com a terra aprofitaven l'enrajolat **UE 1174** que pavimentava la casa. Estaven amortitzats respectivament pels interestrats **UE 1164-UE 1165** i farcits també respectivament per les **UE 1161-UE 1163**.

UE 1216. Mur del casal set-centista, fet de pedres i calç, que delimitava l'excavació pel costat del carrer d'en Pujol.

UE 1219-UE 1220 i 1221. Murs i sòl d'un dipòsit de forma rectangular, de 1'30 x 1'00 m, del segle XIX, per a la fermentació de vi; com a una de les seves parets aprofitava la **UE 1204** i com a una altra la **UE 1206**, la resta de murs estaven fets amb maons lligats amb calç i el sòl estava fet amb rajols de ceràmica de 0'20 x 0'20 m. El sòl tenia un estrat de preparació **UE 1222**. El dipòsit es construí dins de l'interestrat **UE 1223** i estava amortitzat per l'interestrat **UE 1217** i farcit per la **UE 1160**.

UE 1224. Pedra col·locada al costat del dipòsit **UE 1218-UE 1220**.

UE 1226. Mur, del segle XVIII, corresponent a una construcció subterrània relacionada possiblement amb un antic celler que hi havia en bona part del solar. Estava fet amb pedres lligades amb calç. Es construí dins de l'interestrat **UE 1227** i estava amortitzat per l'interestrat **UE 1225**.

UE 2002. Clot d'època romana trobat en un angle de l'excavació, al costat d'un *lacus*. Estava farcit per la **UE 2001**, un estrat de terres amb algunes pedres de dimensions mitjanes i trossos de *tegulae* on

va aparèixer, entre d'altres coses, el següent material arqueològic: t.s. africana D amb decoració (Lâm. 1 núm. 1); DSP grisa amb decoració (Lâm. 1 núm. 2); ceràmica de cuina africana de les formes Lamb. 9 (Lâm. 1 núm. 3), Lamb. 10A (Lâm. 1 núm. 4) i Ostia III-332 (Lâm. 1 núm. 6); ceràmica grollera de cuina (Lâm. 1 núm. 5); i àmfora africana de la forma Keay VI (Lâm. 1 núm. 7) i una altra d'indeterminada (Lâm. 1 núm. 8). Darrer quart del segle V dC.

UE 2003. Estrat compost per terres argiloses que tapava gairebé totes les estructures romanes. Hi va aparèixer una gran quantitat de restes arqueològiques d'època romana (fragments de ceràmica, unes 120 monedes, pedres petites, fragments escultòrics i restes òssies). **Per l'estudi del material i les làmines corresponents vegeu l'annex núm. 3 d'aquest treball.** L'estrat es data del darrer quart del segle V dC.

UE 2004. Pedra posada verticalment, a manera de fita, clavada en els paviments del carrer romà. Al seu voltant sembla que es va efectuar una reparació de la pavimentació. Estava alineada amb el traçat de la voravia del carrer, on es produïa el canvi de pendent. Estava clavada dins de l'interestrat **UE 2006**; entre l'interestrat i al voltant de la pedra hi havia la **UE 2005**, un estrat de farciment datable del segle IV dC.

UE 2007. Clot fet als paviments del *cardo*, al costat de la claveguera domèstica núm. 6. Estava farcit per la **UE 2050** que es data del darrer quart del segle V dC.

UE 2010. Mur d'uns 0'40 m de gruix fet amb pedres lligades amb fang que anava paral·lel a un altre d'època republicana. Es va trobar seccionat en dos trams, el més llarg d'uns 3'50 m de llargada i el més petit d'uns 0'60 m. Estava construït dins de l'interestrat **UE 2013**. Estava amortitzat per la **UE 2009**.

UE 2011. Mur de 0'40 m de gruix fet amb pedres de mides petites i elements de construcció reaprofitats (hi ha el que sembla un fragment de capitell de pedra molt senzill) lligats amb fang. Es conservava en una llargada de 2'80 m. Estava construït dins de l'interestrat **UE 2012**.

UE 2014. Estrat de terres sorrenques barrejades amb molts fragments de ceràmica, d'elements constructius i restes òssies; cobria les pedres de la coberta de la claveguera romana del *cardo*. **Per a les làmines i l'estudi del material arqueològic corresponent vegeu l'annex núm. 2.** Primer quart del segle IV dC.

UE 2016. Clot, possiblement d'una *dolia*, a l'interior d'una habitació romana. Estava farcit per la **UE 2015**.

UE 2021. Paviment del carrer romà fet amb terres argiloses i amb gran quantitat de fragments de ceràmica. Hi va aparèixer: ceràmica de vernís negre (Lâm. 2 núm. 1-2); ceràmica campaniana del grup B (Lâm. 2 núm. 3); t.s. itàlica de les formes *Conspectus* 12.1 (Lâm. 2 núm. 4), *propera* a *Conspectus* 12 (Lâm. 2 núm. 5), *Conspectus* 22.1-3 (Lâm. 2 núm. 6-8) i *Drag.* 27 (Lâm. 2 núm. 9); t.s. gàlica de les formes *Ritt.* 8 (Lâm. 2 núm. 10), *Drag.* 27 (Lâm. 2 núm. 11), *Drag.* 33 (Lâm. 2 núm. 12), *Drag.* 24/25 (Lâm. 2 núm. 13), *Drag.* 29 (Lâm. 2 núm. 14), *Drag.* 37 (Lâm. 2 núm. 15) i *Drag.* 18 (Lâm. 2 núm. 19); t.s. hispànica de la forma *Drag.* 15/17 (Lâm. 2 núm. 20); t.s. africana A de les formes Lamb. 1a (Lâm. 2 núm. 21), Lamb. 1b (Lâm. 2 núm. 22), Lamb. 2a (Lâm. 2 núm. 23), Lamb. 2b (Lâm. 2 núm. 24), *Hayes* 6A (Lâm. 2 núm. 25), Lamb. 4/36A (Lâm. 2 núm. 26) i 4/36 (Lâm. 3 núm. 1-2), Lamb. 3c1 (Lâm. 2 núm. 28; Lâ. 3 núm. 3-4; i Lâ. 21 núm. 16) i Lamb. 23 (Lâm. 3 núm. 5); ceràmica de parets fines de les formes *Mayet* II (Lâm. 3 núm. 6), *Mayet* III (Lâm. 3 núm. 7), *Mayet* IV (Lâm. 3 núm. 8), *Mayet* XXXVII (Lâm. 3 núm. 9), *Mayet* XVIII (Lâm. 3 núm. 10), *Mayet* IX (Lâm. 3 núm. 11), *Mayet* XLVIII (Lâm. 3 núm. 13), *Mayet* XLII (Lâm. 3 núm. 14), *Mayet* XXXIII (Lâm. 3 núm. 15); ceràmica que

imita les parets fines (Là. 4 núm. 1-3); ceràmica comuna itàlica (Là. 4 núm. 4); ceràmica comuna ibèrica (Là. 22 núm. 1-2); ceràmica de cuina africana de les formes Ostia II-302 (Là. 4 núm. 5 i 31; i Là. 21 núm. 28), Ostia III-332 (Là. 4 núm. 6-7 i 29-30; i Là. 21 núm. 25-27 i 29), Ostia I-261 (Là. 4 núm. 9), Ostia II-303 (Là. 4 núm. 11-12), Ostia III-267 (Là. 4 núm. 13-14, 17 i 27-28; i Là. 21 núm. 21-23), Ostia II-312 (Là. 4 núm. 15-16), Lamb. 10A (Là. 4 núm. 10 i 18-19) i Lamb. 10B (Là. 4 núm. 20-24 i Là. 21 núm. 20); una vora que imita la ceràmica de cuina africana (Là. 21 núm. 24); ceràmica comuna romana (Là. 5 i 6); i Là. 22 núm. 3-4); ceràmica comuna grisa (Là. 7 núm. 1-6 i 10-11); un morter (Là. 22 núm. 6); ceràmica grollera (Là. 7 núm. 7-9 i 12; i Là. 22 núm. 5); llàntia (Là. 7 núm. 13-14); àmfora itàlica de la forma Dressel 1 (Là. 9 núm. 1-2); àmfores tarraconenses de les formes Tarraconense 1/Laietana 1 (Là. 8 núm. 1), Pascual 1 (Là. 8 núm. 2-3), Dressel 2-4 (Là. 8 núm. 4-11; i Là. 22 núm. 9 i 11) i una d'indeterminada (Là. 22 núm. 10); àmfores sud-hispàniques de les formes Dressel 7-11 (Là. 22 núm. 8), Dressel 20 (Là. 9 núm. 3 i 5) i Belrán IIB (Là. 9 núm. 4; i Là. 22 núm. 7); àmfora africana (Là. 9 núm. 6); àmfores indeterminades (Là. 9 núm. 7-8); una frontissa d'os (Là. 23 núm. 1); una agulla d'os (Là. 23 núm. 2); vidre (Là. 9 núm. 9-13) i un *pondus* (Là. 23 núm. 3). L'estrat es data de segona meitat del segle II dC. Estava amortitzat per l'interestrat UE 2066.

UE 2025. Tram de mur corresponent a un espai tapiat situat a la façana de cases del *cardo*. Estava fet amb pedres lligades amb calç i construït dins de l'interestrat UE 2027. Estava amortitzat per l'interestrat UE 2023.

UE 2026. Tram de mur afegit a l'extrem d'un mur de façana de cases del *cardo*. Estava fet amb trossos de ceràmica (àmfora) i calç i estava construït dins de l'interestrat UE 2028. Possiblement tapiava una entrada. Estava amortitzat per l'interestrat UE 2024.

UE 2031. Forat circular fet en un paviment del carrer, potser per a posar-hi un *dolium*. Estava amortitzat per l'interestrat UE 2029 i farcit per la UE 2187, datable al segle III dC.

UE 2032. Forat circular fet en un paviment del carrer, potser per a posar-hi un *dolium*. Estava amortitzat per l'interestrat UE 2030 i farcit per la UE 2172, datable al segle III dC.

UE 2033. Pou romà de planta circular les parets del qual no estaven revestides. Estava amortitzat per l'interestrat UE 2188 i farcit per la UE 2017, un estrat de terres compactes on va aparèixer, entre d'altres coses, el següent material arqueològic: t.s. africana A de la forma Hayes 14 (Là. 1 núm. 14), ceràmica de cuina romana (Là. 1 núm. 15) i ceràmica de cuina africana de la forma Ostia III-332 (Là. 1 núm. 16). Segona meitat del segle II dC.

UE 2038. Tram de mur, de 0'50 m de gruix, de la façana de cases del *cardo* que feia angle amb el mur UE 2039. Estava fet amb pedres lligades amb fang, es conservava en una llargada de 1'15 m i estava construït dins de l'interestrat UE 2037. En un dels seus extrems hi havia una pedra plana en forma de petit carreu. Estava amortitzat per l'interestrat UE 2189.

UE 2039. Tram de mur que feia angle amb el mur UE 2038. Estava fet amb pedres lligades amb fang i estava construït dins de l'interestrat UE 2036. Estava amortitzat per l'interestrat UE 2189.

UE 2040. Tram de mur, de 0'25 m de gruix, de la façana de cases del *cardo*. Es conservava en una llargada de 1'75 m, estava fet amb pedres lligades amb fang i estava construït dins de l'interestrat UE 2034. Estava amortitzat per l'interestrat UE 2190.

UE 2041. Tram de mur que feia angle amb el mur UE 2040. Estava

fet amb pedres lligades amb fang i estava construït dins de l'interestrat UE 2035. Estava amortitzat per l'interestrat UE 2190.

UE 2042. Muret de reforç, fet amb pedres lligades amb fang, situat davant de l'angle que feien els murs UE 2040 i UE 2041, i construït dins de l'interestrat UE 2034. Estava amortitzat per l'interestrat UE 2190.

UE 2043. Carreu de pedra que formava part de la façana de cases del *cardo*.

UE 2047-UE 2048 i 2049. Murs i sòl d'una claveguera romana domèstica (claveguera núm. 1) que feia un angle de 81° amb relació a la claveguera del *cardo*, a la qual desguassava a través del mur UE 2084, i amb un pendent aproximat del 16%. Els murs, de 0'20/0'25 m de gruix, estaven fets de pedres i trossos de ceràmica lligats amb fang i el fons estava fet amb *tegulae*. Estava construïda dins de l'interestrat UE 2051 i fou amortitzada per l'interestrat UE 2044 i farcida per la UE 2045, un estrat on va aparèixer el següent material arqueològic: ceràmica comuna romana. Segle I dC. (Là. 10 núm. 1-2). Tenia la boca de sortida perfectament tapada amb la UE 2046, una pedra col·locada en reparar el coronament de la claveguera romana del *cardo maximus*.

UE 2055-UE 2056 i UE 2057. Murs i sòl d'una claveguera romana domèstica (claveguera núm. 2) que feia un angle de 60° amb relació a la claveguera del *cardo*, a la qual desguassava pel dessorre del mur UE 2084. Els murs, d'un gruix variable entre 0'20-0'40 m, estaven fets amb pedres petites lligades amb calç i es recolzaven parcialment sobre el sòl, que estava fet amb *tegulae* de 0'62x0'40 m; en el punt de connexió amb la façana de cases estava reforçada, UE 2054. La claveguera estava construïda dins de l'interestrat UE 2058, estava amortitzada per l'interestrat UE 2052 i farcida per la UE 2053, un estrat on va aparèixer, entre d'altres coses, el següent material arqueològic: ceràmica comuna romana de la segona meitat del segle II dC (Là. 10 núm. 3-6) i una àmfora gal·lica de la forma G-4 (Là. 10 núm. 7). Tenia la sortida de l'edifici tapada per la UE 2022 una tegula posada verticalment.

UE 2061, UE 2062-UE 2063 i UE 2064. Coberta, murs i sòl d'una claveguera romana domèstica (claveguera núm. 3) que feia un angle de 88° amb relació a la claveguera del *cardo*, a la qual desguassava a través del mur UE 2084, i s'adossava a un mur de façana. Els murs, d'uns 0'20-0'25 m de gruix, estaven fets amb pedres petites i trossos de ceràmica lligats amb fang. El sòl estava fet amb *tegulae* de 0'50 m de llargada que s'encavalcaven les unes amb les altres. La claveguera estava construïda dins de l'interestrat UE 2065, estava amortitzada per l'interestrat UE 2060 i farcida per la UE 2059, un estrat on va aparèixer, entre d'altres coses, el següent material arqueològic: t.s. gal·lica de la forma Drag. 37 de la primera meitat del segle II dC. (Là. 10 núm. 9) i ceràmica de cuina africana de la forma Ostia II-303 (Là. 10 núm. 8).

UE 2067. Paviment del *cardo maximus* fet amb terra trepitjada. Hi va aparèixer el següent material arqueològic: ceràmica campaniana del grup B de la forma Lamb. 5 (Là. 33 núm. 1); t.s. itàlica de la forma Goudineau 27 (Là. 33 núm. 2); t.s. gal·lica (Là. 33 núm. 3); ceràmica grisa ibèrica (Là. 33 núm. 6-7); ceràmica comuna africana (Là. 33 núm. 4); una tapadora de ceràmica grisa (Là. 33 núm. 8); ceràmica comuna romana (Là. 33 núm. 9-14 i 16); ceràmica de cuina africana de la forma Lamb. 10B (Là. 33 núm. 5); i àmfora itàlica de la forma Dressel 1B (Là. 33 núm. 15). Estrat datable de segona meitat del segle I dC. Estava amortitzat per l'interestrat UE 2068.

UE 2069. Capa de cendres entre dos paviments del *cardo maximus*. Hi aparégué el següent material arqueològic: ceràmica de parets fines (Là. 34 núm. 1), ceràmica de cuina itàlica "roig pompeïà" (Là.

34 núm. 2), ceràmica comuna itàlica (Làm. 34 núm. 3), ceràmica de cuina africana de la forma Ostia III-332 (Làm. 34 núm. 4), ceràmica comuna grisa (Làm. 34 núm. 5-6) ceràmica de cuina romana (Làm. 34 núm. 7) ceràmica comuna romana (Làm. 34 núm. 8-9) i un *pondus* (Làm. 34 núm. 10). Segona meitat del segle I dC.

UE 2071. Paviment fet amb trossos de ceràmica. Segona meitat del segle I dC. Estava amortitzat per l'interestrat **UE 2070**.

UE 2072. Restes d'un possible basament que estava situat sobre el paviment del *cardo maximus*. Estava col·locada dins de l'interestrat **UE 2073**.

UE 2074. Muret molt malmès, d'uns 0'45 m de gruix i amb una llargada conservada de 0'90 m, que possiblement corresponia a la voravia del *cardo*. Estava fet amb pedres lligades amb fang. Estava construït sobre el paviment **UE 2071**. Estava amortitzat per l'interestrat **UE 2191**.

UE 2076. Paviment de sorres premsades on va aparèixer, entre d'altres coses, el següent material arqueològic: t.s. gàl·lica de la forma Drag. 37 (Làm. 11 núm. 10) i t.s. hispànica de la forma Drag. 37 (Làm. 11 núm. 11-12). Segona meitat del segle I dC. Estava fet sobre la **UE 2142**.

UE 2079. Paviment fet amb fragments ceràmics trobat entre les clavegueres domèstiques núm. 2 i 3, i entre la claveguera domèstica 2 i els dos grans dipòsits moderns del costat oest del carrer. Mitjans/tercer quart del segle I aC. Estava fet sobre la **UE 2177**, un estrat on va aparèixer t.s. aretina de vernís negre (Làm. 29 núm. 1), ceràmica comuna ibèrica (Làm. 29 núm. 2), ceràmica comuna romana (Làm. 29 núm. 3-8), àmfora tarraconense de la forma Pascual 1 (Làm. 29 núm. 9) i un *pondus* (Làm. 29 núm. 10). Estrat datable de mitjans/tercer quart del segle I aC.

UE 2082, UE 2083-UE 2084 i UE 2138. Terra, murs i coberta de la claveguera romana del *cardo maximus*, que tenia un desnivell aproximat del 8'6%. El sòl estava fet amb *tegulae* i construït sobre la **UE 2085**, un estrat d'anivellament de terres sorrenques en el qual hi va aparèixer el següent material arqueològic: t.s. hispànica. Segle II dC. (Làm. 15 núm. 1), ceràmica de cuina africana de la forma Ostia III-332 (Làm. 15 núm. 2) i ceràmica grisa (Làm. 15 núm. 3). Els murs, que feien entre 0'50-0'70 m de gruix, estaven fets amb pedres de dimensions mitjanes i trossos de ceràmica, tot lligat amb fang. La coberta, feta amb pedres i restes arquitectòniques, es va construir dins de l'interestrat **UE 2020**. Els murs de la claveguera foren reparats amb les **UE 2080-UE 2081**, respectivament, mitjançant l'obertura de la rasa **UE 2086**. La claveguera estava construïda dins de l'interestrat **UE 2139**, estava amortitzada per l'interestrat **UE 2019** i estava farcida per la **UE 2018**, un estrat on va aparèixer, entre d'altres coses, el següent material arqueològic: ceràmica comuna romana (Làm. 1 núm. 18-19), ceràmica grisa (Làm. 1 núm. 17) i una agulla d'os (datable de segle II dC); entre el mur UE 2083 i l'interestrat UE 2139 hi havia la **UE 2140**, un estrat en el qual va aparèixer el següent material arqueològic: ceràmica campaniana A tardana de la forma Lamb. 27 (Làm. 12 núm. 1); ceràmica campaniana del grup B de la forma Lamb. 5 (Làm. 12 núm. 4) i Lamb. 7 (Làm. 12 núm. 6); ceràmica de vernís negre indeterminat (Làm. 12 núm. 11), una imitació de la forma Lamb. 1 de ceràmica campaniana del grup B en pasta gris (Làm. 12 núm. 12) i també un fons d'imitació en pasta gris (Làm. 12 núm. 13); ceràmica de parets fines de les formes Mayet XXIV? (Làm. 12 núm. 14), Mayet III (Làm. 12 núm. 15); dos peus d'ungüentaris itàlic (Làm. 12 núm. 21-22); ceràmica de cuina itàlica (Làm. 13 núm. 1, 3-4); un morter itàlic (Làm. 13 núm. 5); ceràmica comuna romana (Làm. 13 núm. 9-12, 14 i 17-19); ceràmica de cuina romana (Làm. 13 núm. 13); àmfora itàlica? de la forma Dressel 1B (Làm. 14 núm. 4); àmfora tripolítana (Làm. 14 núm. 6); àmfora bètica (Làm. 14 núm. 7);

àmfores tarraconenses de les formes Tarraconense 1/Laietana 1 (Làm. 14 núm. 9; 12 i 15) i Pascual 1 (Làm. 14 núm. 16). Tercer quart del segle I aC.

UE 2089 i 2090. Canalització i el seu sostre que desguassaven a la claveguera romana del *cardo* a través del mur UE 2084. La canal i el terra eren d'una sola peça de terrissa. La canal estava amortitzada per l'interestrat **UE 2087** i farcida per la **UE 2088**, datable de segona meitat del segle II dC.

UE 2093, UE 2094-UE 2095 i UE 2096. Coberta, murs i sòl d'una claveguera romana domèstica (claveguera núm. 4) que feia un angle de 77° amb relació a la claveguera romana del *cardo*, a la qual desguassava a través del mur UE 2084. Els murs, molt fets malbé, estaven fets amb trossos de ceràmica lligats amb fang; el sòl estava fet amb *tegulae* de 0'62 x 0'40 m; i de la coberta sols se'n conservava una pedra. Estava construïda dins de l'interestrat **UE 2097**, amortitzada per l'interestrat **UE 2092** i farcida per la **UE 2091**, un estrat on va aparèixer, entre d'altre, el següent material arqueològic: t.s. gàl·lica de les formes Drag. 27 (Làm. 15 núm. 4) i Drag. 29 (Làm. 15 núm. 5), t.s. hispànica de la forma 37 (Làm. 15 núm. 6), ceràmica comuna romana (Làm. 15 núm. 7 i 9), ceràmica grisa ibèrica (Làm. 15 núm. 8) i àmfora sud-hispànica de la forma Dressel 20 (Làm. 15 núm. 10). Estrat datable del segle II dC.

UE 2100/UE 2173, UE 2101-UE 2102 i 2103. Coberta, murs i sòl d'una claveguera romana domèstica (claveguera núm. 5) que desguassava a la claveguera romana del *cardo* pel dessobre de la paret UE 2083/UE 2080. La coberta estava feta amb pedres, fragments de *tegulae* i algun fragment de ceràmica; els murs, de 0'20/0'25 m de gruix, estaven fets amb pedres lligades amb calç; i la coberta estava feta amb *tegulae* que s'encavalcaven parcialment. Estava construïda dins de l'interestrat **UE 2104**, en l'espai entre l'interestrat i els murs de la claveguera hi havia la **UE 2176**, fragments de ceràmica que farcién la trinxera. Entre les pedres de la coberta hi havia la **UE 2173** on hi aparegué el següent material arqueològic: ceràmica comuna itàlica "roig pompeïà" (Làm. 1 núm. 9); ceràmica grisa de cuina (Làm. 1 núm. 10) i un fragment d'os treballat (Làm. 1, núm. 11). Es data de la segona meitat del segle II dC. Estava amortitzada per l'interestrat **UE 2099** i farcida per l'estrat **UE 2098** on va aparèixer, entre d'altre, el següent material arqueològic: t.s. itàlica (Làm. 15 núm. 12) i t.s. africana A de la forma Hayes 9A (Làm. 15 núm. 11). Mitjans del segle II dC.

UE 2107, UE 2108/UE 2110/UE 2111-UE 2109 i UE 2112/UE 2113. Coberta, murs i sòl d'una claveguera romana domèstica (claveguera núm. 6) que desguassava a la claveguera romana del *cardo maximus* pel dessobre del mur UE 2083. Aquesta claveguera es va construir dins de l'interestrat **UE 2116**. Es detecten en aquesta claveguera tres fases, molt clarament en el mur sud; de la primera fase hi ha el mur UE 2111, fet amb pedres lligades amb fang, i el sòl UE 2113, fet amb *tegulae*; de la segona fase hi ha el mur UE 2110, fet amb pedres lligades amb morter de calç; i el sòl UE 2112, fet amb *tegulae*; de la tercera fase hi ha els murs UE 2108 i UE 2109, fets amb pedra petita lligada amb morter de calç. A la primera fase corresponien les **UE 2114 i UE 2115**, dues *tegulae* que feien de desguàs d'un *lacus*. La claveguera estava amortitzada per l'interestrat **UE 2106** i farcida per la **UE 2105** un estrat on hi va aparèixer, entre d'altre, el següent material arqueològic: t.s. hispànica de la forma Drag. 15/17 (Làm. 15 núm. 13); t.s. africana A de les formes Lamb. 4/36A (Làm. 15 núm. 15) i Lamb. 2b (Làm. 15 núm. 14 i 16); ceràmica de cuina africana de les formes Ostia II-302 (Làm. 15 núm. 17), Ostia III-332 (Làm. 15 núm. 18) i Làm. 16 núm. 1-2) Ostia IV-61 (Làm. 16 núm. 3), Lamb. 10A (Làm. 16 núm. 4-8), Lamb. 10B (Làm. 17 núm. 1-4), Ostia III-267 (Làm. 17 núm. 5-9 i 11), Hayes 199 (Làm. 17 núm. 10), ceràmica comuna ibèrica (Làm. 17 núm. 12-15 i Làm. 18 núm. 1), ceràmica comuna romana (Làm. 18 núm. 2-15 i 17), tap d'àmfora (Làm. 18

núm. 16), àmfora tarraconense de la forma Tarraconense 1/Laietana 1 (Lám. 18 núm. 18); àmfors sudhispàniques de les formes Dressel 7-11 (Lám. 20 núm. 1) i Pompei VII (Lám. 19 núm. 2); àmfora africana (Lám. 18 núm. 19); una àmfora de la forma Dressel 2-4 de procedència indeterminada (Lám. 19 núm. 1) i diversos fragments de vidre (Lám. 20 núm. 2-6). Segona meitat del segle II dC.

UE 2119-UE 2120 i UE 2121. Murs i sòl d'una claveguera romana domèstica (claveguera núm. 7) que desguassava a la claveguera romana del *cardo* pel dessorre del mur UE 2083. Els murs, fets amb pedres lligades amb calç, feien uns 0'20/0'25 m de gruix; el sòl estava fet amb *tegulae* encavalcades les unes amb les altres. Estava construïda dins de l'interestrat UE 2122, estava amortitzada per l'interestrat UE 2118 i estava farcida per la UE 2117, que es data de la primera meitat del segle II dC.

UE 2125 i UE 2126. Mur i sòl d'una claveguera romana domèstica (claveguera núm. 8) que desguassava a la claveguera romana del *cardo* pel dessorre del mur UE 2083. El mur estaven fet amb pedres lligades amb morter de calç i feia 0'30 m de gruix; el sòl estava fet amb *tegulae*. Estava construïda dins de l'interestrat UE 2127, estava amortitzada per l'interestrat UE 2124 i estava farcida per la UE 2123, un estrat on va aparèixer el següent material arqueològic: Ceràmica comuna romana (Lám. 20 núm. 7), ceràmica comuna itàlica (Lám. 20 núm. 8) i ceràmica comuna africana de les formes Ostia II-302 (Lám. 20 núm. 10), Ostia III-332 (Lám. 20 núm. 9), Ostia III-267 (Lám. 20 núm. 11) i Atlante CVII-12 (Lám. 20 núm. 12). Segle II dC. Aquest farciment estava cobert per la UE 2179, on va aparèixer ceràmica de cuina africana de les formes Ostia II-302 (Lám. 29 núm. 11), Ostia III-267 (Lám. 29 núm. 12-13) i Atlante CVII-12 (Lám. 29 núm. 14) i una àmfora africana de la forma Keay III (Lám. 29 núm. 15).

UE 2130 i UE 2131. Mur i sòl d'una claveguera romana domèstica (claveguera núm. 9) que desguassava a la claveguera romana del *cardo* pel dessorre del mur UE 2083. El mur estava fet amb pedres lligades amb fang i el sòl amb *tegulae*. Estava construïda dins de l'interestrat UE 2132, estava amortitzada per l'interestrat UE 2129 i farcida per la UE 2128.

UE 2136 i UE 2135. Mur i sòl d'un *lacus* romà que desguassava a la claveguera romana domèstica núm. 6. El sòl estava fet amb *opus signinum* i el mur estava arrebossat també amb *opus signinum*. Estava construït dins de l'interestrat UE 2137, estava amortitzat per l'interestrat UE 2134 i estava farcit per la UE 2133.

UE 2142. Paviment del carrer, fet amb terra trepitjada, corresponent a la part del *cardo* en pedent. Hi va aparèixer el següent material arqueològic: ceràmica campaniana C de la forma Lamb.5/7 (Lám. 11, núm.2), t.s. itàlica de les formes Conspectus 12.1? (Lám. 20, núm. 13), Conspectus 14.1 (Lám. 20, núm. 14 i 16), Conspectus 22.1 (Lám. 20 núm. 17 i 19), Drag. 17 (Lám. 20, núm. 18), Conspectus 36 (Lám. 20, núm. 20) i Magd.314 (Lám. 11 núm.3); t.s. itàlica indeterminada (Lám. 11 núm.4); t.s. gàllica de les formes Drag. 16? (Lám. 23 núm. 4), Drag. 24/25 (Lám. 20, núm. 23) i Drag. 33 (Lám. 23 núm. 5); ceràmica de parets fines de les formes Mayet II (Lám. 23 núm. 8) i Mayet III (Lám. 23 núm. 6); ceràmica comuna romana (Lám. 21 núm. 1-2; Lám. 23 núm. 7 i 9-10); àmfora tarraconense de la forma Pascual 1 (Lám. 21 núm. 3 i Lám. 23 núm. 13); àmfora tarraconense indeterminada (Lám. 11 núm.9); àmfora itàlica indeterminada (Lám. 23 núm. 12); i un *pondus* (Lám. 23 núm. 11). Segona meitat del segle I dC. Estava amortitzat per l'interestrat UE 2141.

UE 2144. Paviment del carrer, fet amb terra trepitjada i fragments ceràmics, corresponent a la part del *cardo* en pedent; s'hi va trobar una vora de morter (Lám. 23 núm. 14), ceràmica comuna ibèrica (Lám. 1 núm.12) i llavi d'àmfora tarraconense Pascual 1. Tercer quart del segle I aC (Lám. 1 núm.13). El paviment estava construït sobre la UE 2145 i estava amortitzat per l'interestrat UE 2143.

UE 2145. Treballs d'anivellament previs a la col·locació del paviment del *cardo*.

UE 2147. Paviment situat a la part plana del carrer fet de terres i fragments ceràmics. Segona meitat del segle I dC.

UE 2149. Paviment situat a la part plana del *cardo* entre les clavegures domèstiques 6 i 7, i 7 i 8; s'hi va trobar una vora de vidre de la forma Isings 42b. Segona meitat del segle I dC. (Lám. 23 núm. 15). El paviment estava construït sobre la UE 2150 i estava amortitzat per l'interestrat UE 2192.

UE 2150. Treballs d'anivellament del sòl per posar-hi el paviment del *cardo*.

UE 2151 Paviment de terra trepitjada per dessorre la claveguera domèstica núm. 7; sols hi aparegueren tres fragments informes de ceràmica campaniana del grup B. Estava amortitzat per l'interestrat UE 2193.

UE 2153. Estrat de terres argiloses trobat a l'interior d'una habitació i que comprenia la meitat Oest del sector; hi havia part de l'enderroc d'una teulada. Hi va aparèixer el següent material arqueològic: ceràmica comuna ibèrica (Lám.27 núm.15); t.s. itàlica de la forma Conspectus 20.4 (Lám. 23 núm. 16); ceràmica romana de parets fines (Lám.27 núm.10); t. s. africana A de les formes Lamb. 3c1 (Lám. 23 núm. 17) i Lamb. 19 (Lám. 23 núm. 18), ceràmica de cuina africana de les formes Lamb. 10A (Lám. 23 núm. 20 i Lám.27 núm. 9) , Lamb. 10B (Lám. 24 núm. 1-2) , Ostia II-302 (Lám. 24 núm. 5-6), Ostia III-332 (Lám. 24 núm. 3-4 i Lám.27 núm.12) i Ostia III-267 (Lám. 24 núm. 9-12); ceràmica de cuina itàlica "roig pompeïà" (Lám.25 núm.11); ceràmica comuna romana (Lám. 24 núm. 13-17 i Lám. 25 núm. 1-4 , 6-8 , 17-20); ceràmica comuna grisa (Lám. 27 núm.13, núm.14 i núm.22) i àmfora sud-hispànica de la forma Beltrán IIA (Lám. 27 núm. 5). Estrat datable de segona meitat del segle II dC.

UE 2154. Paviment de terra trepitjada aparegut a l'interior d'una habitació. Hi va aparèixer ceràmica campaniana del grup B de la forma Lamb. 5 (Lám. 21 núm. 4), t.s. itàlica de la forma Goudineau 13 (Lám. 21 núm. 5) i una d'indeterminada (Lám. 21 núm. 6), t.s. gàllica de les formes Hermet 4 (Lám. 21 núm. 7) i Drag. 18 (Lám. 21 núm. 8), ceràmica comuna romana (Lám. 21 núm. 11 i 13), ceràmica de cuina itàlica (Lám. 21 núm. 10), ceràmica de cuina romana (Lám. 21 núm. 12) i dos pesos de teler (Lám. 21 núm. 14-15). Segona meitat del segle I dC. Estava amortitzat per l'interestrat UE 2194.

UE 2155. Paviment de terres trepitjades d'una habitació. Hi va aparèixer el següent material arqueològic: ceràmica campaniana del grup B de les formes Lamb. 1 (Lám. 25 núm. 12 i Lám. 28 núm. 9), Lamb. 5 (Lám. 25 núm. 9-10) i una d'indeterminada (Lám. 28 núm. 8); ceràmica campaniana C (Lám. 28 núm. 10), ceràmica de parets fines de la forma Mayet II (Lám. 28 núm. 11), ceràmica comuna itàlica (Lám. 25 núm. 13 i Lám. 28 núm. 13), ceràmica comuna amb engalba blanca (Lám. 28 núm. 14-16 i Lám. 28 núm. 1), ceràmica comuna romana (Lám. 28 núm. 2), ceràmica de cuina itàlica "roig pompeïà" de la forma Luni 1 (Lám. 28 núm. 12), ceràmica grisa (Lám. 25 núm. 14-15); ceràmica grollera (Lám. 25 núm. 16); ceràmica comuna ibèrica (Lám. 28 núm. 5) ceràmica ibèrica tardana (Lám. 25 núm. 18), ceràmica feta a mà (Lám. 28 núm. 3-4 i 6), i dos *pondera* (Lám. 25 núm. 17 i Lám. 28 núm. 7). Mitjans/tercer quart del segle I aC. Estava amortitzat per l'interestrat UE 2195.

UE 2157. Clot circular de 0'84 m de diàmetre i 0'40 m de profunditat. Estava farcit per la UE 2156, una àmfora sud-hispànica esclafada de la forma Oberaden 83 (Lám. 26). Mitjans del segle I dC.

UE 2158. Carreu de pedra, un basament, situat dins de l'interestrat UE 2159.

UE 2160. Estrat localitzat dins d'una habitació, datable de la segona meitat del segle II dC. La part superior estava destruïda per la intervenció d'una màquina excavadora.

UE 2163. Forat fet a terra per posar-hi la copa de vidre **UE 2162** (Lâm. 25 núm. 1); es tractava d'una ofrena ritual, datable de mitjans del segle I dC.

UE 2165. Mur romà, d'uns 0'55 m de gruix i excavat en una llargada de 7'30 m. Estava fet amb pedres petites lligades amb fang. Tenia una capa d'estuc adossada, **UE 2161**. Estava construït dins de l'interestrat **UE 2170**; en l'espai que restava entre el mur i l'interestrat hi havia el farciment **UE 2168**, un estrat on hi va aparèixer el següent material arqueològic: ceràmica comuna romana (Lâm. 25 núm. 2) i àmfora sud-hispànica de la forma Oberaden 83 (Lâm. 25 núm. 3). Estrat datable del darrer quart del segle I aC. Estava amortitzat per l'interestrat **UE 2164**.

UE 2167. Mur corresponent a la façana de l'habitació que donava al *cardo*. Era de característiques idèntiques a les de la UE 2165. Estava construït dins de l'interestrat **UE 2171**; en l'espai que restava entre el mur i l'interestrat hi havia el farciment **UE 2169**, un estrat on va aparèixer ceràmica campaniana A de la forma Lamb. 31 (Lâm. 25 núm. 5), ceràmica campaniana A tardana de la forma Lamb. 31 (Lâm. 25 núm. 4), ceràmica comuna amb engalba blanca (Lâm. 25 núm. 6), ceràmica comuna ibèrica (Lâm. 25 núm. 7) i àmfora ibèrica (Lâm. 25 núm. 8). Mitjans/tercer quart del segle I aC. Estava amortitzat per l'interestrat **UE 2167**.

UE 2174 Estrat trobat al costat del mur UE 2010 de l'habitació núm. 2.

UE 2175. Estrat de terres que hi havia sota el sòl de la claveguera domèstica núm. 8, datable de segona meitat del segle I dC.

UE 2180. Franja de cendres situada entre els paviments del costat oest del carrer. Hi va aparèixer el següent material arqueològic: una joguina de ceràmica ibèrica (Lâm. 30 núm. 5); ceràmica grisa ibèrica (Lâm. 30 núm. 7); ceràmica de parets fines de la forma Mayet XXIV (Lâm. 30 núm. 1-2); un ungüentari de ceràmica (Lâm. 30 núm. 3); ceràmica comuna romana (Lâm. 30 núm. 6 i 9-10); ceràmica de cuina itàlica (Lâm. 30 núm. 4); ceràmica de cuina romana (Lâm. 30 núm. 8); àmfores tarraconenses de les formes Dressel 1 (Lâm. 31, núm. 5), Tarraconense 1/Laietana 1 (Lâm. 31, núm. 1), Pascual 1 (Lâm. 31, núm. 2) i Dressel 2-4 (Lâm. 31, núm. 4); àmfora sud-hispànica de la forma Dressel 7-11 (Lâm. 31, núm. 3). Primera meitat del segle I dC.

UE 2181. Bossada de terres situat al costat de la claveguera domèstica núm. 2. Hi va aparèixer el següent material arqueològic: t.s. gál. lica de la forma Drag 27 (Lâm. 31 núm. 6) i un fons (Lâm. 31 núm. 7), t.s. africana D de la forma Lamb. 54 (Lâm. 31 núm. 8), lucente (Lâm. 31 núm. 9), ceràmica comuna africana de la forma Lamb. 10A (Lâm. 31 núm. 10), Ostia II-306 (Lâm. 31 núm. 11) i Ostia III-332 (Lâm. 31 núm. 12), àmfora sud-hispànica de la forma Beltrán IIB (Lâm. 31 núm. 13), àmfora italiana de Forlimpopoli (Lâm. 32 núm. 2), àmfora Dressel 2-4 (Lâm. 32 núm. 1). Inicis del segle IV dC.

UE 2182. Forat irregular excavat al sòl natural. Estava farcit per la **UE 2178**, un estrat de terres on hi aparegué el següent material arqueològic: ceràmica comuna romana (Lâm. 27 núm. 16) i llavi d'àmfora Gauloise 4 (Lâm. 27 núm. 21). Segona meitat del segle I dC.

UE 2183. Forat fet en el paviment UE 2067. Estava farcit per la **UE 2180**, un estrat de terres cendroses on hi va aparèixer el següent material arqueològic: ceràmica de parets fines de les formes Mayet II (Lâm. 30 núm. 2) i Mayet IV (Lâm. 30 núm. 1), un ungüentari (Lâm.

30 núm. 3); ceràmica comuna itàlica (Lâm. 30 núm. 4), una joguina de ceràmica ibèrica (Lâm. 30 núm. 5), ceràmica grisa ibèrica (Lâm. 30 núm. 7), ceràmica comuna ibèrica (Lâm. 30 núm. 6 i 9), àmfora tarraconense de les formes Tarraconense 1/Laietana 1 (Lâm. 31 núm. 1) i Pascual 1 (Lâm. 31 núm. 2), àmfora sud-hispànica de la forma Beltrán IIB (Lâm. 31 núm. 3). Segona meitat del segle I dC.

UE 2184. Paviment de terres vermelloses trobat al costat oest del carrer. Era el primer paviment d'època romana. Com que és equivalent a la UE 2021, el material s'ha dibuixat conjuntament. Mitjans/segona meitat del segle II dC.

UE 2185. Paviment de terra trepitjada. Estava fet sobre la **UE 2077**, un estrat de sorres dures, que farcia la **UE 2078**, on va aparèixer el següent material arqueològic: ceràmica campaniana del grup B de les formes Lamb. 3 (Lâm. 12 núm. 2), Lamb. 7 (Lâm. 12 núm. 3), una vora indeterminada (Lâm. 12 núm. 5), tres fons (Lâm. 12 núm. 7-9); ceràmica de vernis negre de procedència indeterminada (Lâm. 12 núm. 10); ceràmica de parets fines de les formes Mayet III (Lâm. 12 núm. 16), Mayet II (Lâm. 12 núm. 17) i Mayet XII (Lâm. 12 núm. 18-20); ceràmica comuna itàlica (Lâm. 13 núm. 2); ceràmica grisa ibèrica (Lâm. 13 núm. 7-8 i 15); ceràmica de cuina romana (Lâm. 13 núm. 16); ceràmica comuna romana (Lâm. 13 núm. 20); àmfora itàlica de la forma Dressel 1 (Lâm. 14 núm. 1-3), àmfora itàlica de la forma Dressel 1? (Lâm. 14 núm. 5); àmfora bètica de forma indeterminada (Lâm. 14 núm. 8); i àmfores tarraconenses de la forma Tarraconense 1/Laietana 1 (Lâm. 14 núm. 10-11 i 13-14). Mitjans/tercer quart del segle I aC. Estava amortitzat per l'interestrat **UE 2196**.

UE 2186. Terres vermelloses situades al costat de la paret esquerra (UE. 2095) de la claveguera domèstica número 4, entre aquesta i el tall de la cala. Hi aparegué el següent material arqueològic: t.s. itàlica de la forma Drag. 7 (Lâm. 11 núm. 1), ceràmica comuna romana (Lâm. 11 núm. 6), possible imitació d'àmfora sud-hispànica de la forma Pascual 1? (Lâm. 11 núm. 7) i àmfora tarraconense de la forma Pascual 1 (Lâm. 11 núm. 8). Mitjans del segle I dC.

UE 3000. Sòl natural.

Les fases documentades

En aquesta excavació s'han documentat sis fases d'època romana i diverses més d'època moderna. L'estudi de les romanes es fa a continuació mentre que les modernes s'estudien en el capítol 4 d'aquest treball, en l'apartat dedicat a "Can Fullerachs".

Per fer més entenedora la descripció de l'excavació, d'ara en endavant parlarem de la part est i de la part oest del *cardo maximus*.

Fase 1: mitjans/tercer quart del segle I aC.

Corresponen a aquesta fase la construcció de la claveguera UE 2082-UE 2084 i UE 2138 del *cardo maximus*, inclosa la canalització UE 2089 i UE 2090; el farciment UE 2077 que anivellava les irregularitats del sòl natural per a possibilitar una superfície plana on col·locar el tram de paviment UE 2185; la UE 2140, una bossada de sorres que farcia els clots adossats a la claveguera del carrer i servia per anivellar la superfície i preparar la col·locació del tram de paviment

UE 2144; els trams de paviment UE 2079, UE 2151 i UE 2155; i el muret UE 2074.

També corresponen a aquesta fase les rases de fonamentació UE 2170 i UE 2171 de la façana UE 2167 i de la mitgera UE 2165, respectivament, de l'edifici situat a la banda est del carrer; les rases de fonamentació UE 2037, UE 2036, UE 2034 i UE 2035 de les parets UE 2038, UE 2039, UE 2040 i UE 2042 i UE 2041, respectivament, de la banda oest del carrer; el carreu UE 2043 de la façana oest; així com el paviment UE 2155 i el carreu UE 2158 de l'habitació núm.1 trobada al costat est.

A aquesta fase cal associar també la construcció de les clavegueres domèstiques núm. 1 (UE 2047-UE 2049), núm. 3 (UE 2061-UE 2064), núm. 4 (UE 2093-UE 2096), núm. 6 (UE 2107-UE 2109, UE 2111 i UE 2113) i núm. 9 (UE 2130-UE 2131); la construcció del *lacus* UE 2135 i UE 2136; i les restes de basament UE 2072.

Fase 2: Mitjans/Segona meitat del segle I dC.

De mitjans del segle I dC cal datar les reformes i recreixements de paviments UE 2067, UE 2069, UE 2076, UE 2142, UE 2147 i UE 2149, fets en alguns indrets del *cardo maximus*, i les clapes de cendres UE 2180 situades sobre el paviment del carrer UE 2071 del costat de ponent. També el clot UE 2163.

De la segona meitat d'aquest segle és la reparació de part del coronament dels murs de la claveguera del *cardo maximus* UE 2080 i UE 2081, concretament la part de murs compresa entre les boques de les clavegueres domèstiques núm. 1 i núm. 5 i la boca de la claveguera domèstica núm. 7. En el mateix moment s'inutilitza la connexió de la claveguera domèstica núm. 1 amb la del *cardo maximus* segellant-la amb la pedra UE 2046.

Possiblement en aquest període cal datar l'amortització de la claveguera domèstica núm. 9, la construcció de les clavegueres domèstiques núm. 7 (UE 2119-UE 2121) i núm. 8 (UE 2125-UE 2126), l'arranjament parcial de la núm. 6 (UE 2110 i UE 2112) i l'estrat UE 2175.

També correspondria a aquesta fase la col·locació del paviment UE 2154 dins de l'habitatge del costat est del *cardo maximus* -inclosa una àmfora d'origen bètic esclafada per tal de tancar el clot UE 2157- així com la construcció de la claveguera romana domèstica núm. 5 que, si bé talla aquest paviment, cal conside-

rar-la del mateix moment.

Per últim, potser podríem incloure en aquesta fase dos forats (UE 2182 i UE 2183) i l'estrat UE 2186.

Fase 3: Mitjans/segona meitat del segle II dC.

A aquesta fase hi correspondrien els tapiats UE 2025 i UE 2026 de les obertures de les possibles *tabernae* del sector oest del *cardo maximus*, la construcció de la claveguera domèstica núm. 2 (UE 2055-UE2057) i la construcció dels paviments UE 2021 i UE 2184 que amortitzaven les clavegueres domèstiques núm. 3, 4 i 7, i possiblement també la núm. 8. També cal incloure a aquesta fase l'amortització de les clavegueres domèstiques núm. 5 i 6, així com l'amortització del *lacus*.

D'aquesta fase seria també el forat UE 2016 fet a l'habitació núm. 1 per a col·locar-hi un *dolium* i la seva amortització i la UE 2010. També ho seria la construcció i amortització d'un pou, UE 2033 i UE 2188 respectivament.

Aquesta fase clouria a l'interior de les habitacions del cantó est del carrer amb el potent estrat d'abandonament UE 2153 que les amortitzava completament i la UE 2160.

Fase 4: Segle III dC?

Sembla que cal incloure en un moment no ben precisable d'aquesta fase l'amortització de la claveguera domèstica núm. 2.

Potser en un moment tardà però que no podem precisar d'aquesta fase, cal incloure també la construcció dels dos forats UE 2031 i UE 2032 per a *dolia* i la seva amortització -UE 2187 i UE 2172 respectivament.

Fase 5: segle IV dC.

Datable del primer quart del segle IV dC es localitza el potent farciment UE 2014 que cobria la reparació de la coberta de la claveguera del carrer i farcia l'interestrat UE 2020.

També en aquesta fase es col·locà al mig de la vorera est del carrer una mena de petit monòlit (UE 2004) de 1'30 m d'altura per 0'40 m d'amplada, que podria interpretar-se com una fita.

Seria d'aquesta fase la UE 2181 i d'un moment no precisable (evidentment, amb posterioritat a la

reparació de la seva coberta) l'amortització de la claveguera del *cardo maximus*.

Per últim, amb força dubtes, sembla que cal incloure en aquesta fase els murs UE 2010 i UE 2011.

Fase 6: darrer quart del segle V dC.

D'aquesta fase s'han documentat els clots UE 2002 i UE 2007 i el seus farciments UE 2001 i UE 2050 respectivament, així com el potent estrat UE 2003, que cobria totes les estructures romanes, excepte l'interior de les habitacions del costat est del carrer.

Interpretació de l'excavació.

De les excavacions fetes al solar de Can Puig/Can Fullerachs es dedueix, en línies molt generals, que el que s'ha trobat és un tram de 10 m de carrer romà -concretament del *cardo maximus* de la ciutat d'Iluro- amb la claveguera general que hi passa pel centre i amb les dues línies de façana a banda i banda, i al cantó est del carrer les restes de dues habitacions.

A mitjans/tercer quart del segle I aC es construí la claveguera romana principal i les clavegueres romanes domèstiques núm. 1, 3, 4, 6 i 9, es pavimentà el carrer i es construïren els edificis que hi tenien façana; cal destacar que totes les clavegueres domèstiques esmentades desguassaven a través dels murs de la claveguera principal del *cardo maximus*. Aquestes restes són el primer urbanisme documentat del *cardo maximus*.

Paral·lela a la façana dels edificis romans, equidistant entre aquesta i el centre del carrer, es va documentar part del que hauria d'haver estat la vorada de la vorera del cantó oest del carrer, per tant, el *cardo maximus* el devien formar dues voreres d'uns 1'70 m cadascuna i una calçada d'uns 5'80 m.

Els paviments de les voreres i de la calçada tenien un desnivell, en direcció muntanya-mar, aproximadament igual al que tenia el fons de *tegulae* de la claveguera romana del *cardo maximus* (3,60%), mentre que la secció transversal de costat a costat del carrer demostra que el paviment del carrer era gairebé pla en el tram comprès entre la façana dels edificis i la vorada i suaument pendent des d'ella fins al centre del *cardo maximus*. A la banda oest del carrer, tocant la vorada per la part del paviment en pendent, hi havia les restes d'un possible basament, corresponent possiblement a una zona porxada.

També a tocar de la vorada de la banda oest del carrer varen aparèixer algunes peces de parets fines senceres, una joguina de ceràmica ibèrica, una olleta de ceràmica conuna i una nansa de bronze dins d'una rasa amb cendres, fet que sembla correspondre a un ritus propiciatori.

L'estructura general del carrer romà no va patir modificacions significatives fins al seu final durant baix imperi. Es varen detectar diverses reparacions en els paviments, algunes fetes al llarg del segle I dC i altres fetes a mitjans del segle II dC, que podem relacionar tant amb amortitzacions com amb construccions de noves clavegueres domèstiques (concretament s'amortitzaren les clavegueres domèstiques núm. 1 i 9 i es construïren les núm. 5, 7 i 8 en la segona meitat del segle I dC, i es construí la núm. 2 i s'amortitzaren les núm. 3, 4, 5, 6 i 7 i possiblement també la 8 en la segona meitat del segle II dC); convé assenyalar que totes les clavegueres construïdes en aquests moments desguassaven pel dessorre dels murs de la claveguera del *cardo maximus*, de manera que el coronament d'aquests murs va haver de ser reforçat i impermeabilitzat.

La darrera actuació detectada en la claveguera es produí en el primer quart del segle IV dC i afectà la coberta, que fou reparada amb restes arquitectòniques possiblement provinents d'edificis d'època augustiana o júlio-clàudia ja enderrocats o en desús (cornises de marbre, una acrótera de pedra arenisca, etc.); malauradament, aquesta excavació no ha donat dades referides al moment d'amortització d'aquesta claveguera. Al segle IV dC s'hi posa una pedra vertical força alta en la part plana del paviment de la banda est del carrer, la utilitat de la qual ens és desconeguda (podria tractar-se d'una *meta*). A banda i banda del carrer s'han trobat diversos forats més o menys circulars i de diverses mides, que perforen tots els paviments i alguns fins i tot la terra verge, que podrien interpretar-se com a forats per a sostenir-hi *dolia*. El carrer i els forats esmentats resten amortitzats al darrer quart del segle V dC per un potent farciment.

A la banda est del carrer es varen localitzar al menys dues habitacions adossades amb façana al carrer. La núm 1 estava pavimentada, conservava un pilar i hi havia diversos clots circulars que podrien correspondre a forats per a col·locar-hi contenidors tipus petites *dolia*; com que la façana feia la impressió de no ser correguda sinó de tenir diverses obertures, podríem pensar que ens trobem davant d'una *taberna*. A l'habitació núm. 2 no s'hi va trobar cap paviment, de manera que sembla que actuava en aquest sentit

la mateixa terra verge; el terra estava a una cota inferior amb relació a la de l'habitació anterior. La paret que separava les dues habitacions conservava restes d'un estucat blanc per la banda de l'habitació núm. 2. Per les restes conservades de les façanes dels edificis de la fase més antiga documentada, doncs, sembla que estem davant de *tabernae* associades o no a altres espais de tipus industrial; és també de mitjans/tercer quart del segle I aC, per exemple, la construcció d'un *lacus*, que estava situat al cantó est del carrer, adossat a la façana per la seva part interior.

A la banda oest del carrer també es varen localitzar dues habitacions, en aquest cas, però, sembla que separades per un gran obertura d'uns 4'00 m que podria interpretar-se com a un carreró o pas que no s'ha pogut documentar bé pel fet d'estar al límit de l'excavació.

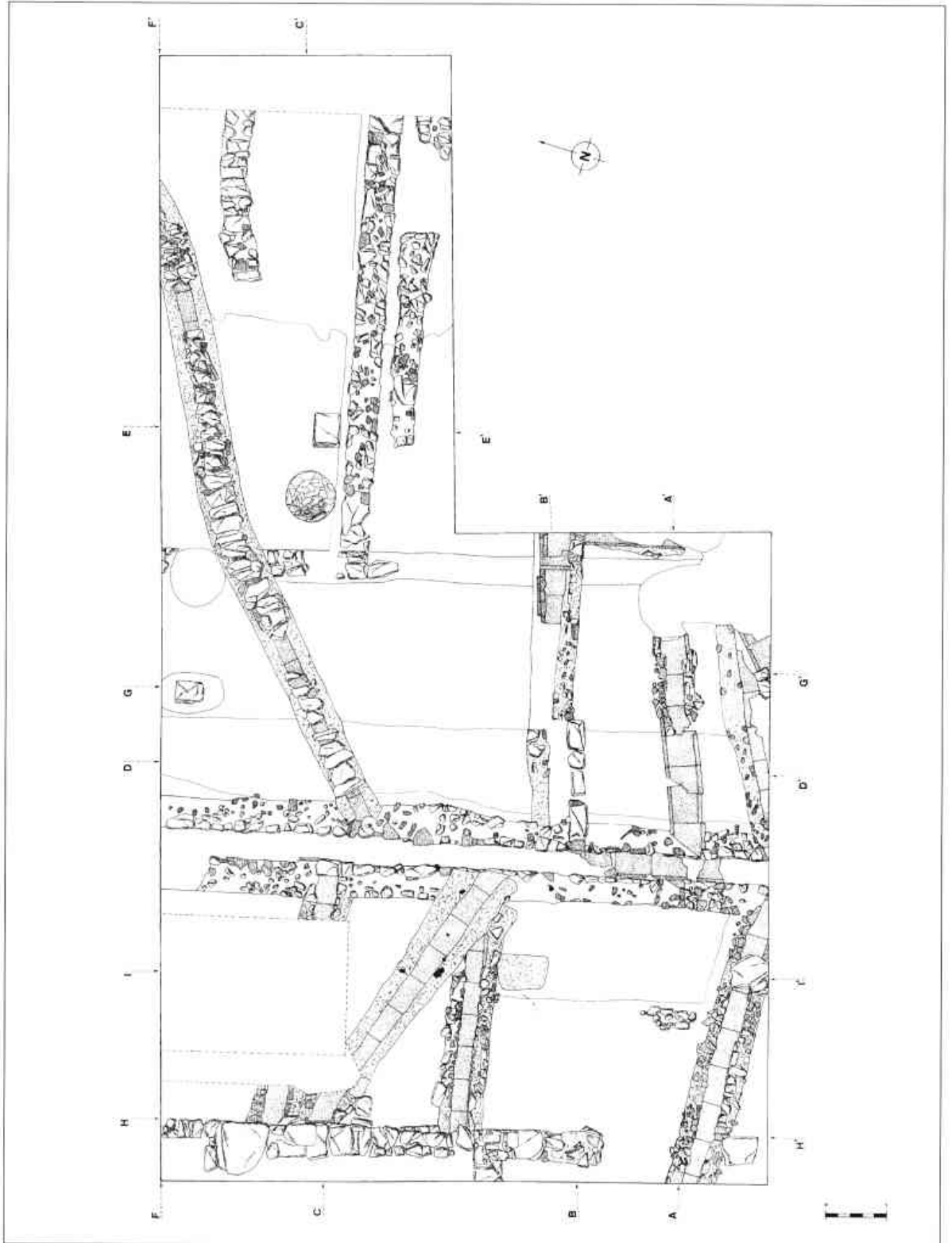
Quant a les habitacions del cantó est del carrer, l'habitació núm. 1 es va pavimentar de nou coincidint amb la construcció de la claveguera domèstica núm. 5 que la travessava. S'ha de destacar que en aquest paviment del segle I dC es va trobar una copa de vidre sencera dins d'un clot, que sens dubte és una ofrena que formava part d'un ritus relacionat amb la reforma de l'estança. En aquest moment el *lacus* encara estava en ús ja que una de les clavegueres que li feien de desguàs va ser reparada en aquests moments. Aquestes habitacions, i potser també tot l'edifici, estaven amortitzades amb un estrat de finals del segle II dC o començaments del III dC. Amb posterioritat es detecta la construcció de dos murs fets amb una tècnica molt dolenta, en un dels quals hi ha una cornisa de pedra reaprofitada, molt arranats i que no es poden associar a cap paviment.

Al costat oest del carrer durant el segle II dC es tapia l'espai obert entre les dues habitacions i es construeix la claveguera domèstica núm. 2, la cronologia d'amortització de la qual no es pot precisar.

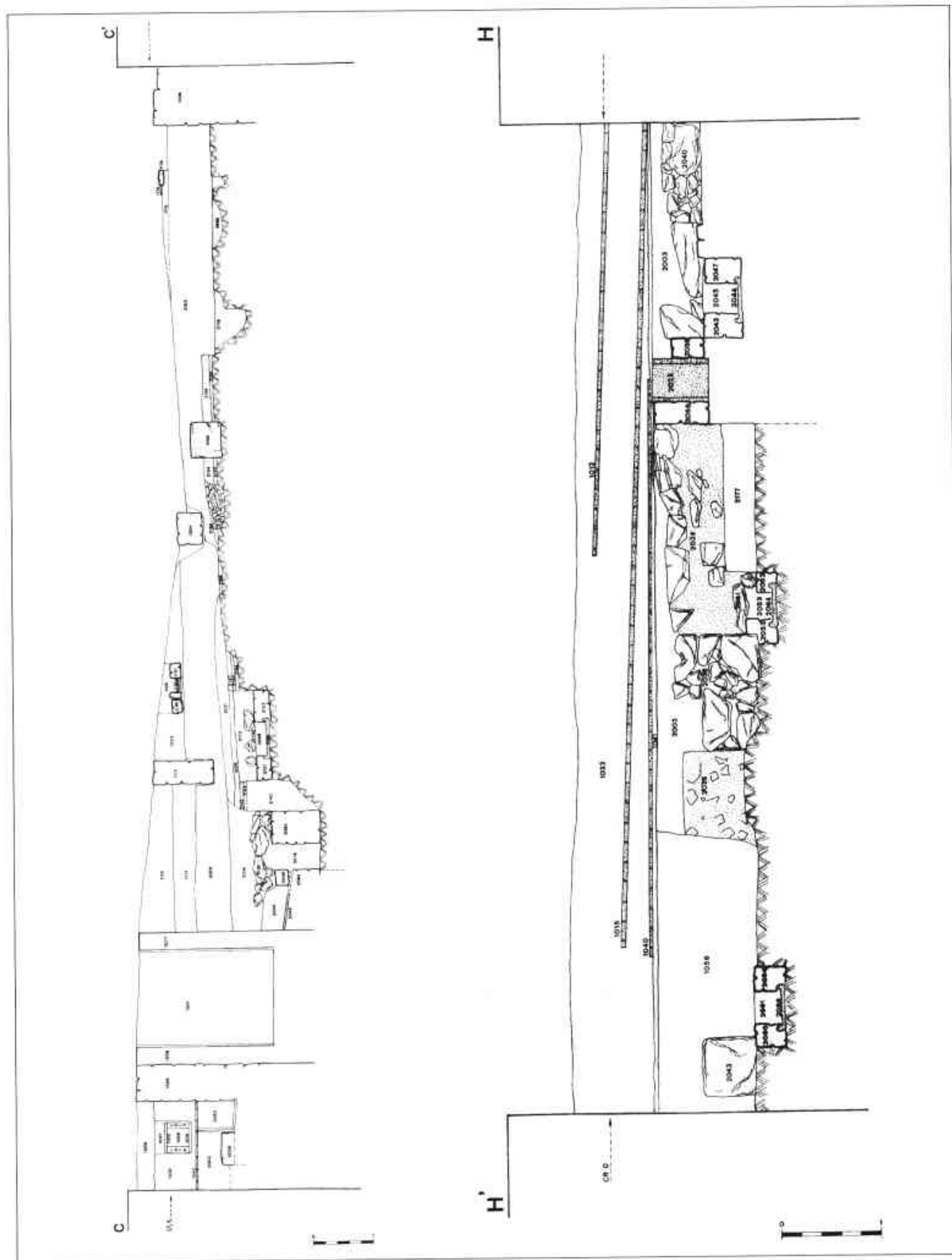
Les restes arqueològiques immediatament posteriors a l'època romana detectades a l'excavació corresponen a un moment avançat de la Baixa Edat Mitjana (segle XIV?).

Immediatament per sota de l'edifici que es conservà fins a l'any 1989, es trobaren un seguit de restes, d'estrats i de materials (ceràmiques, monedes, peces de vidre, etc), datables des del segle XIV fins a l'actualitat. En destaca una sèrie d'estructures

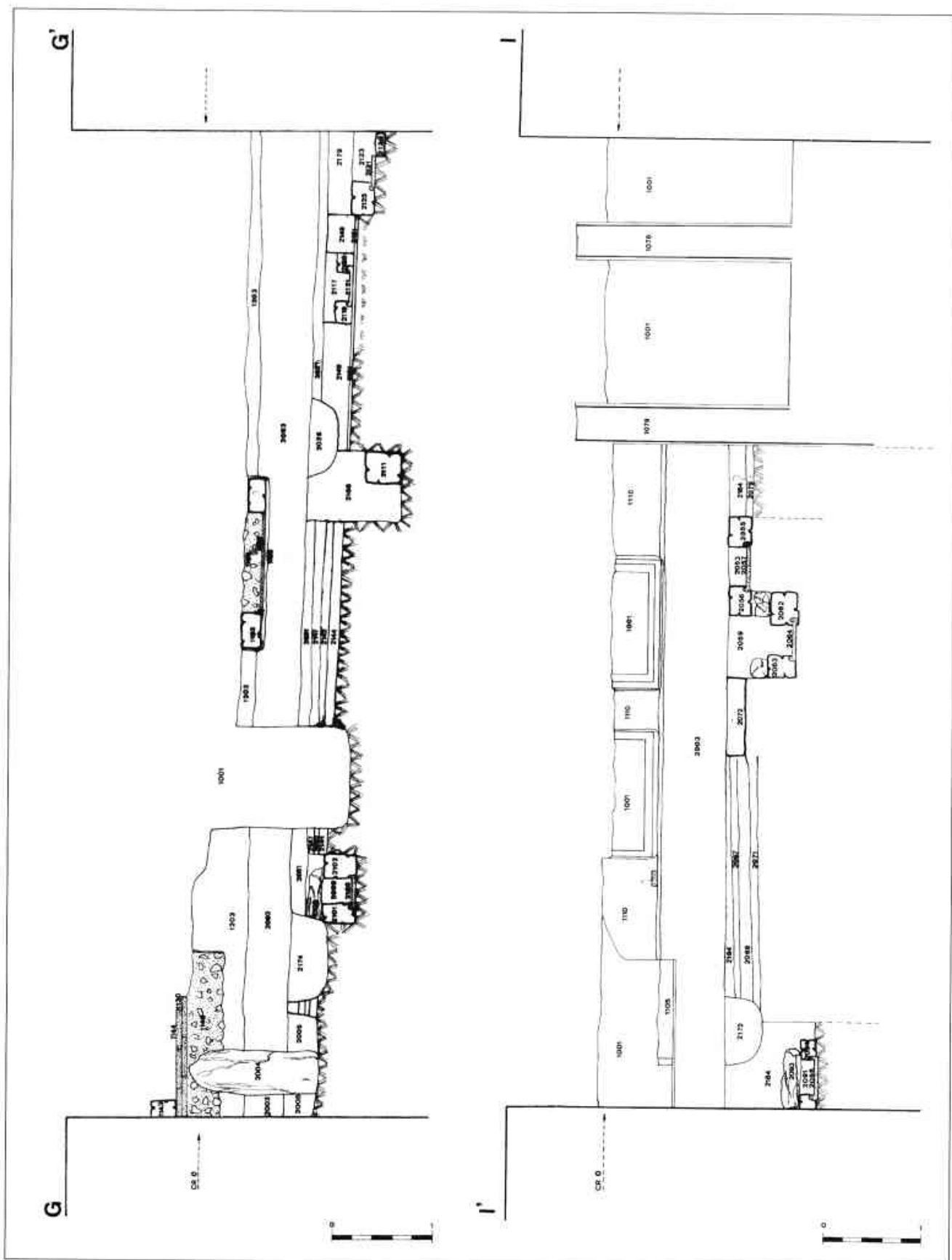
relacionades amb la producció de vi (premses i cups), restes de murs i paviments de l'antic casal dels segles XVII i XVIII i l'entrada d'un hipogeu abandonat a començaments del segle XIX. Esmentarem també per la seva importància la troballa d'un interessant lot de ceràmica catalana de finals del segle XVII i inicis del XVIII. Totes aquestes construccions modernes, com en la majoria de les excavacions fetes al nucli antic de Mataró, han afectat fortament les restes romanes documentades.

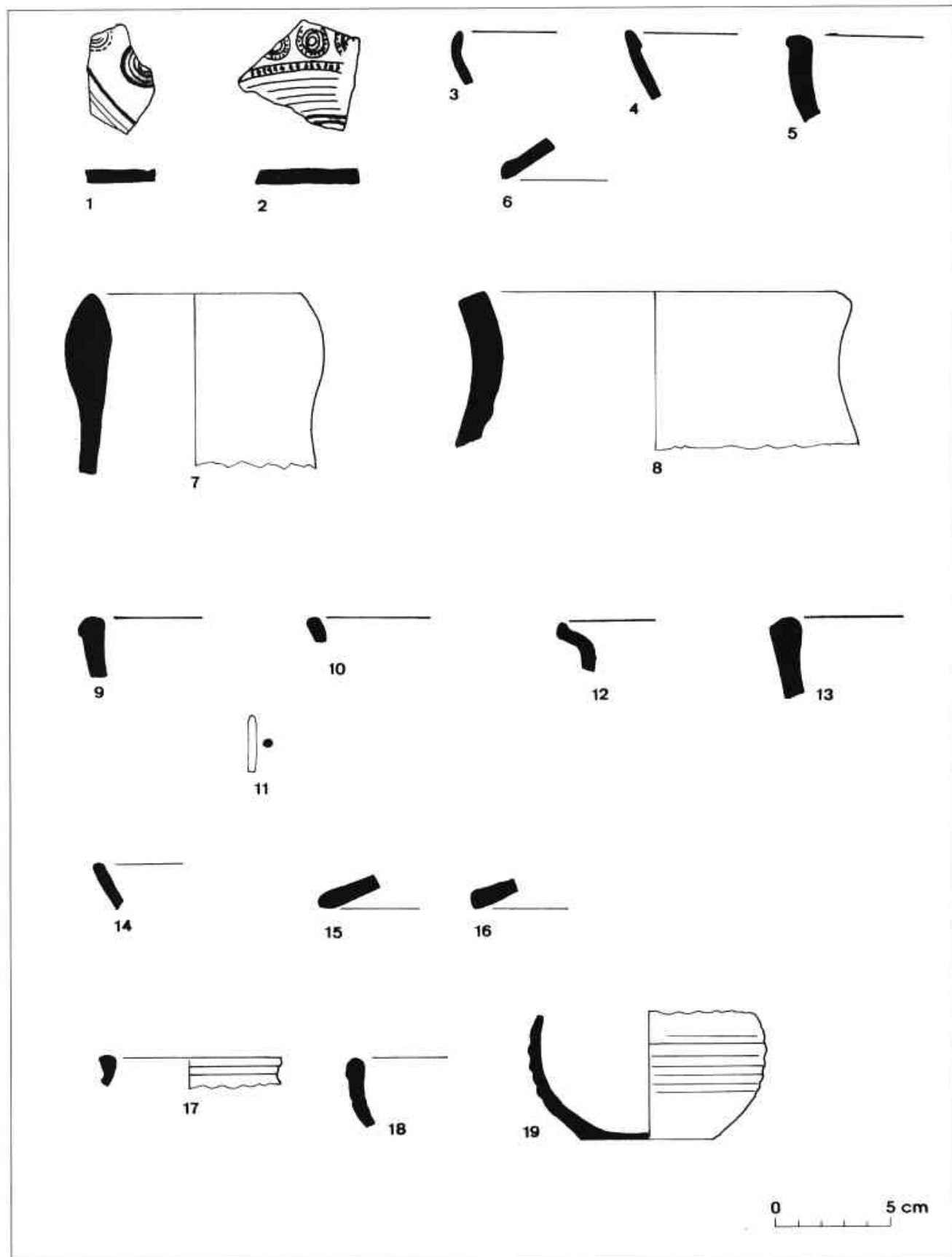
CARRER SANT CRISTÒFOR, 12

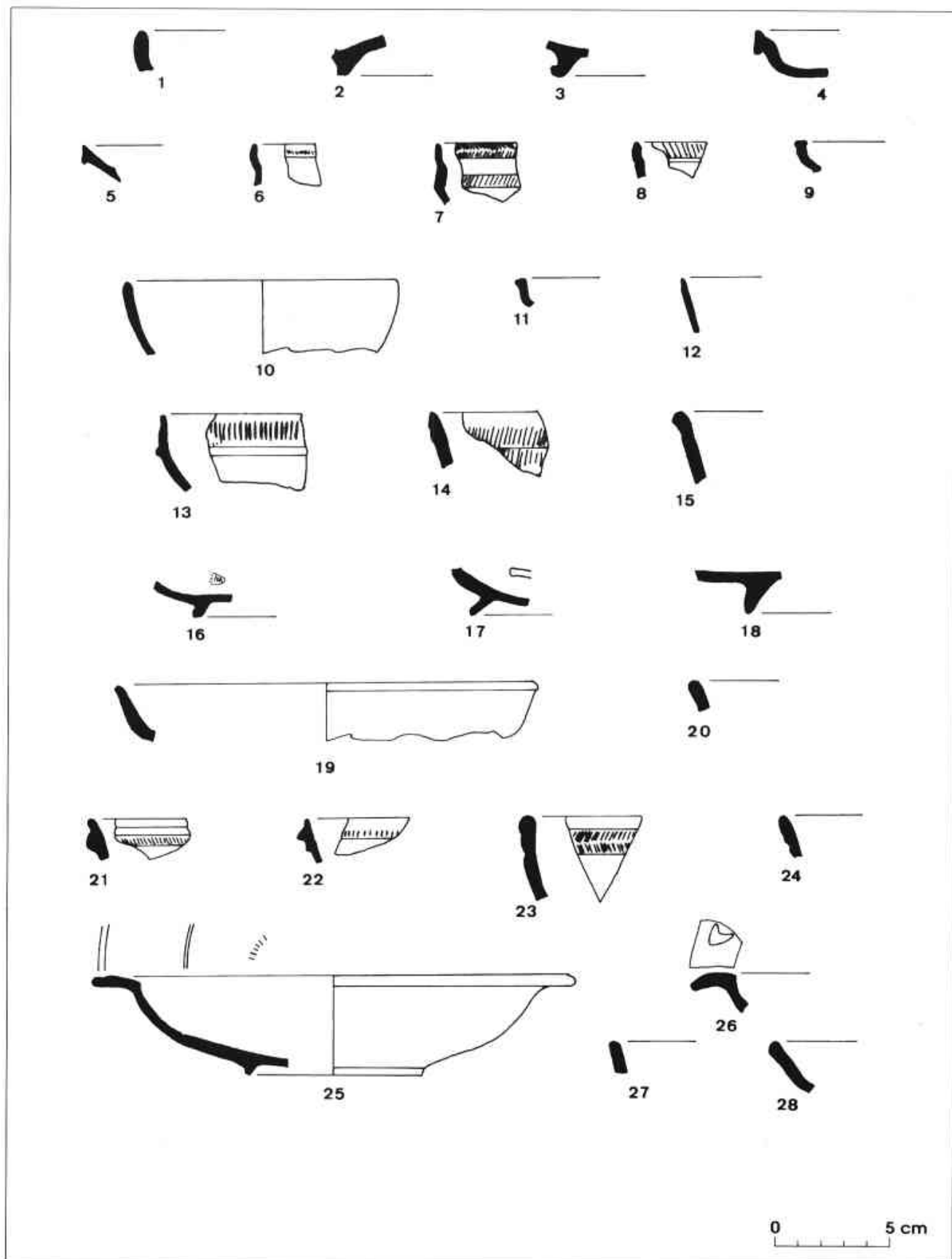
CARRER SANT CRISTÒFOR, 12

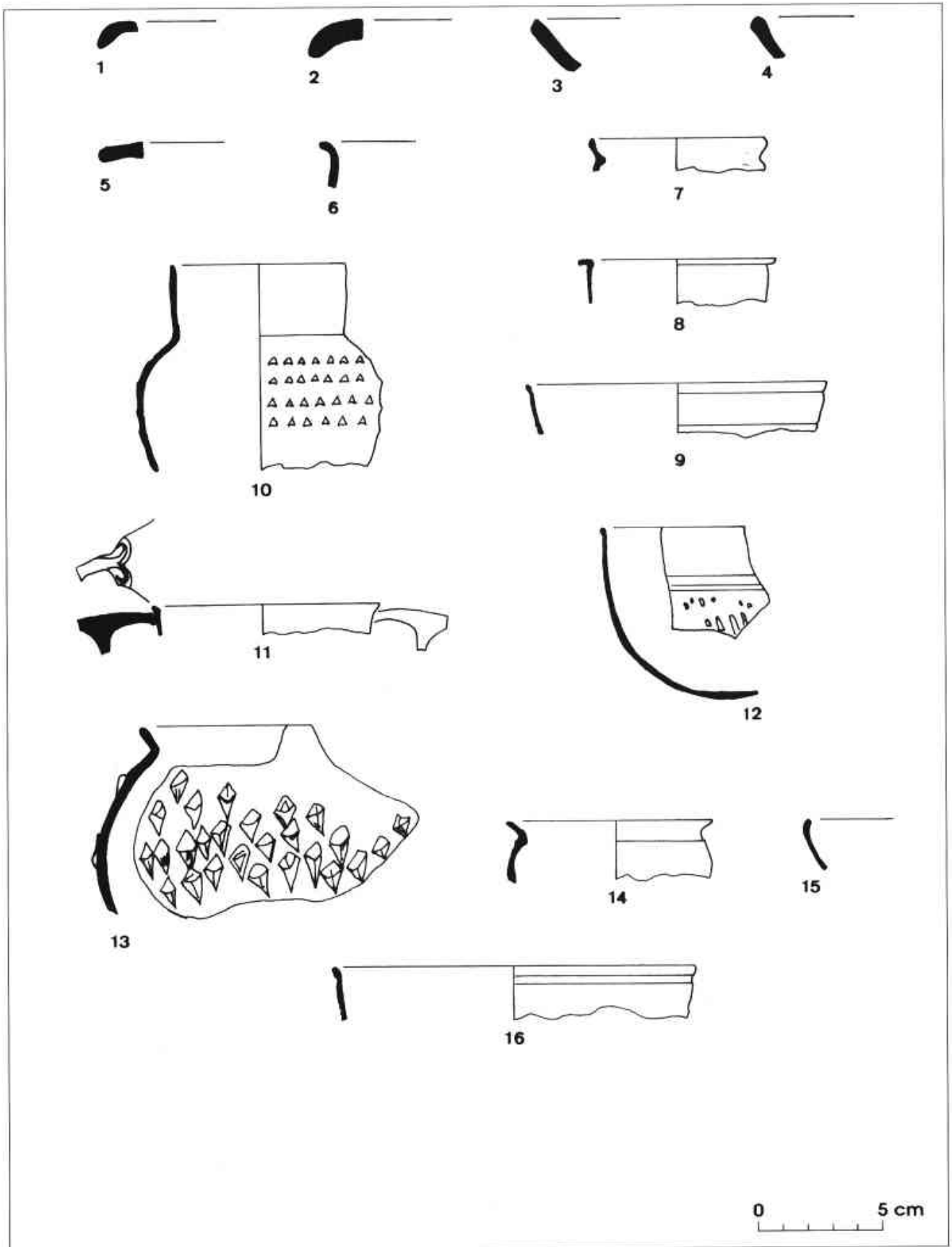
CARRER SANT CRISTÓFOR, 12

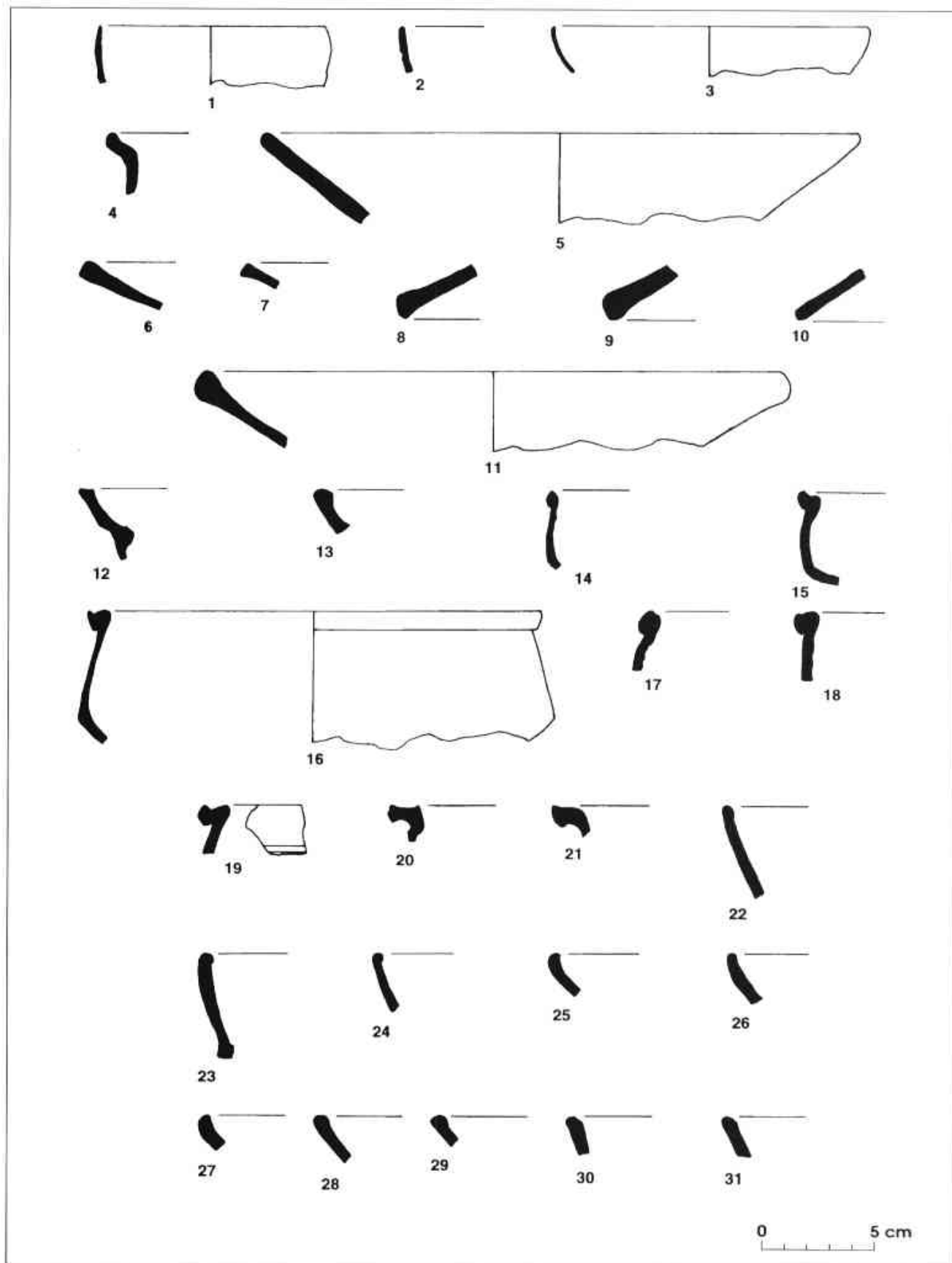
CARRER SANT CRISTÒFOR, 12. Lám. 1

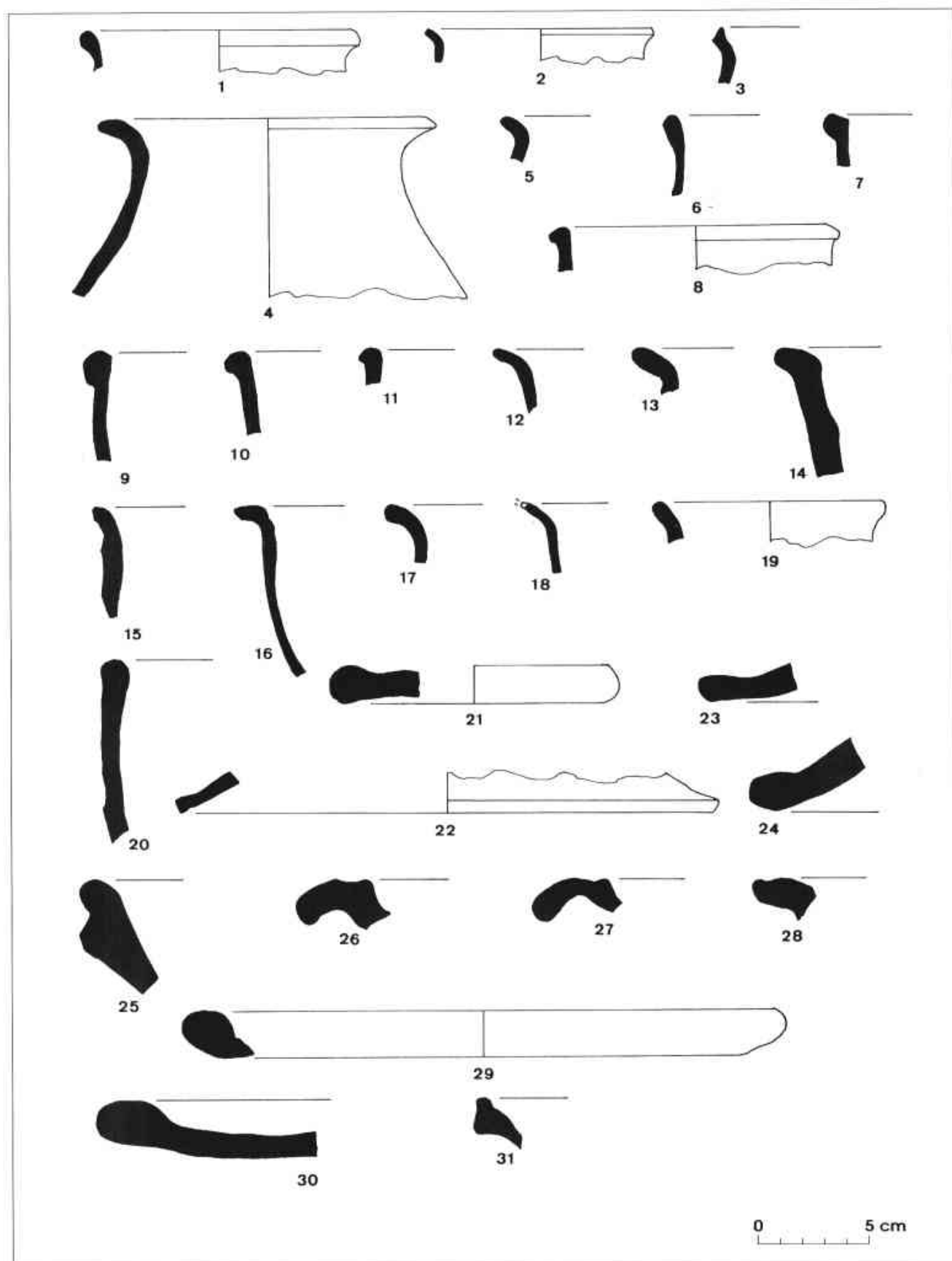
CARRER SANT CRISTÓFOR, 12, Lám. 2

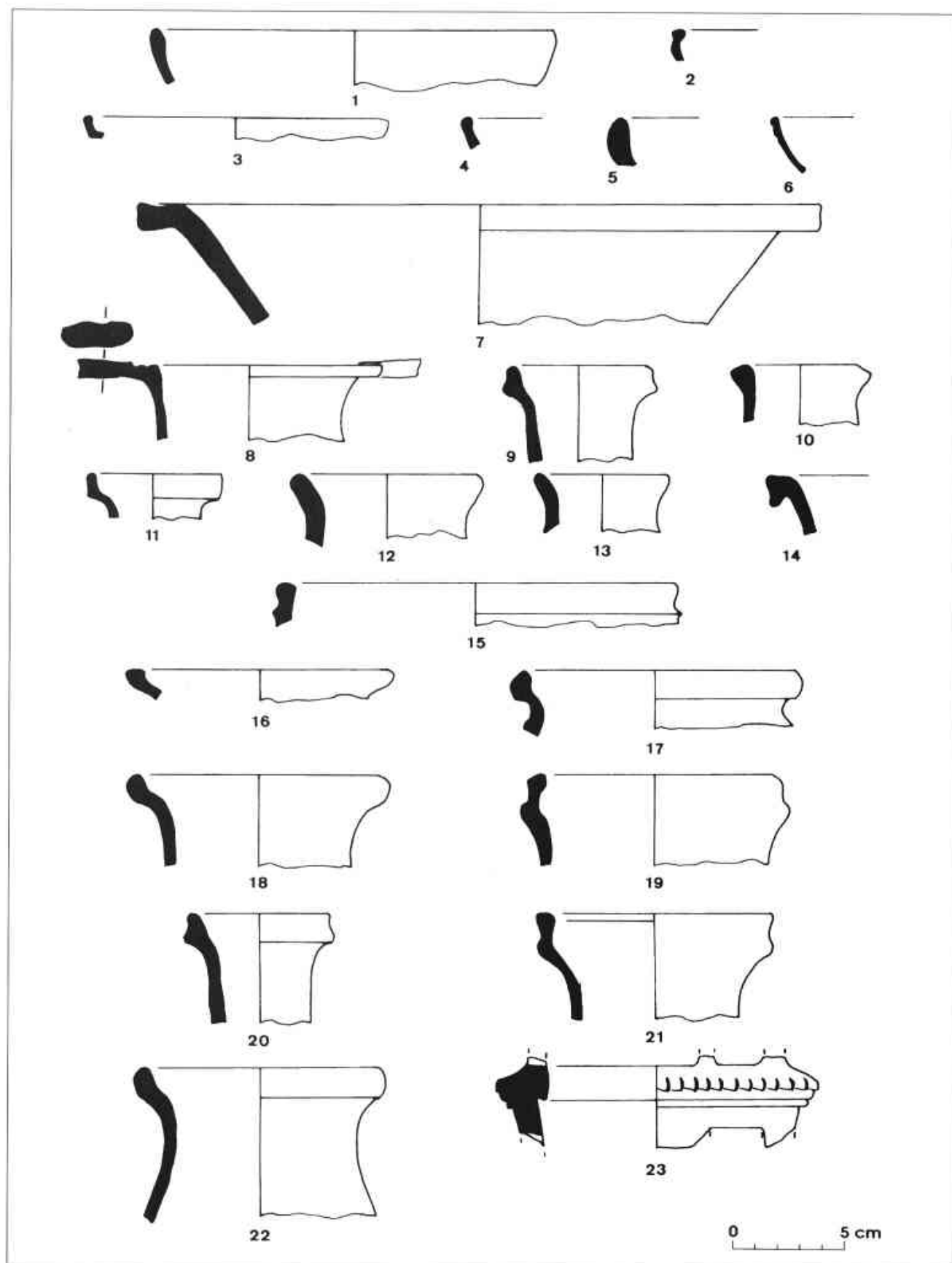

CARRER SANT CRISTÓFOR, 12. Lám. 3

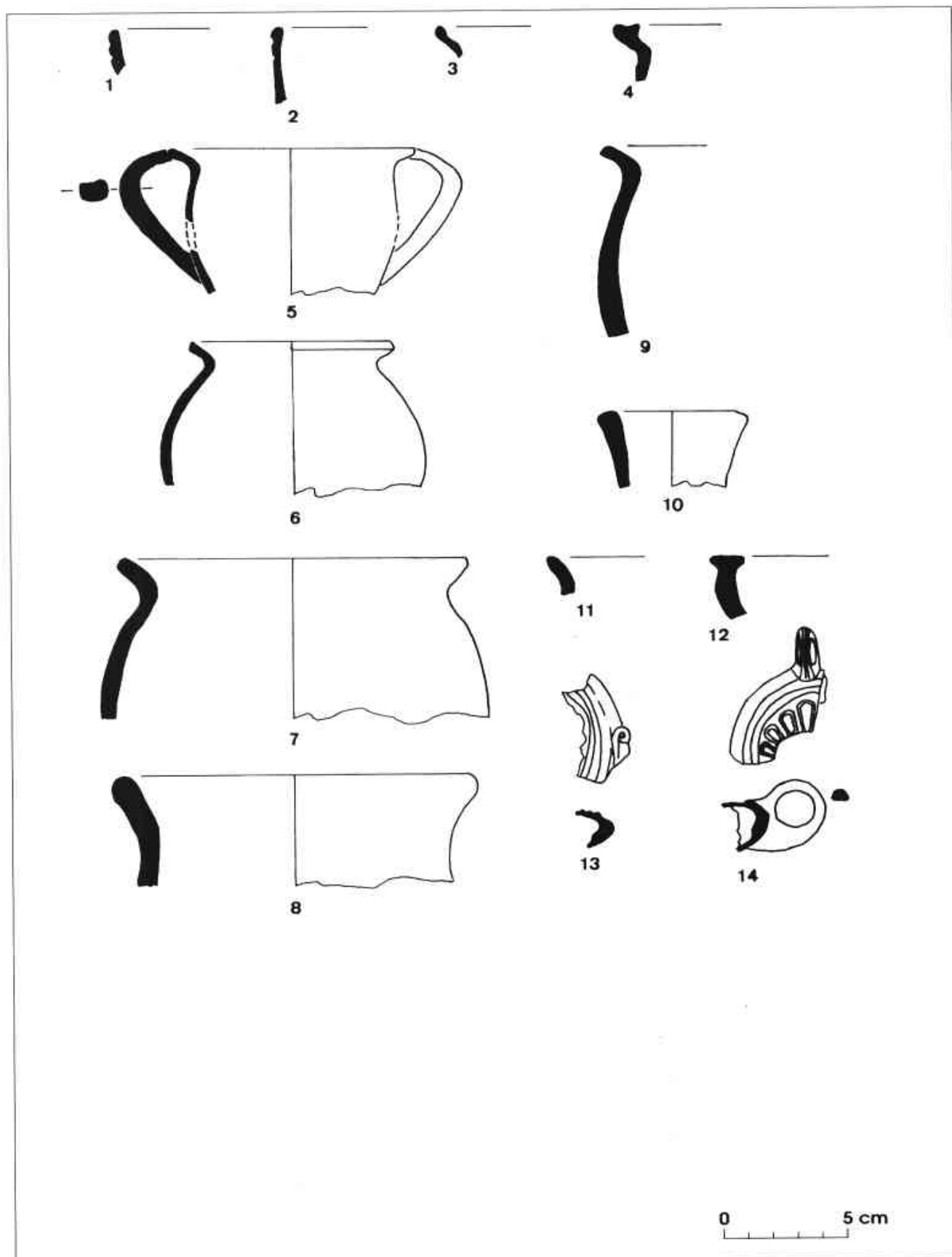

CARRER SANT CRISTÓFOR, 12. Lám. 4

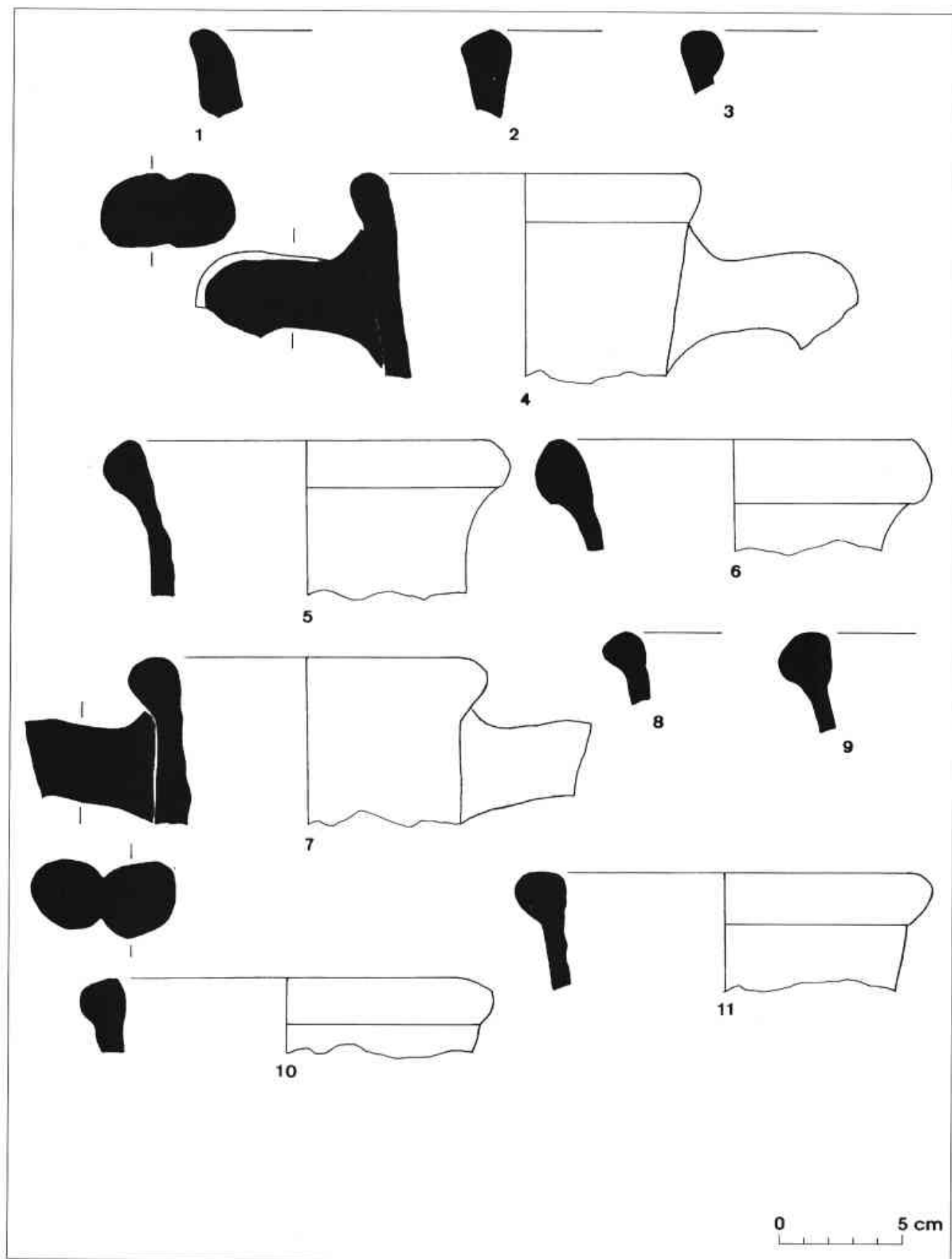

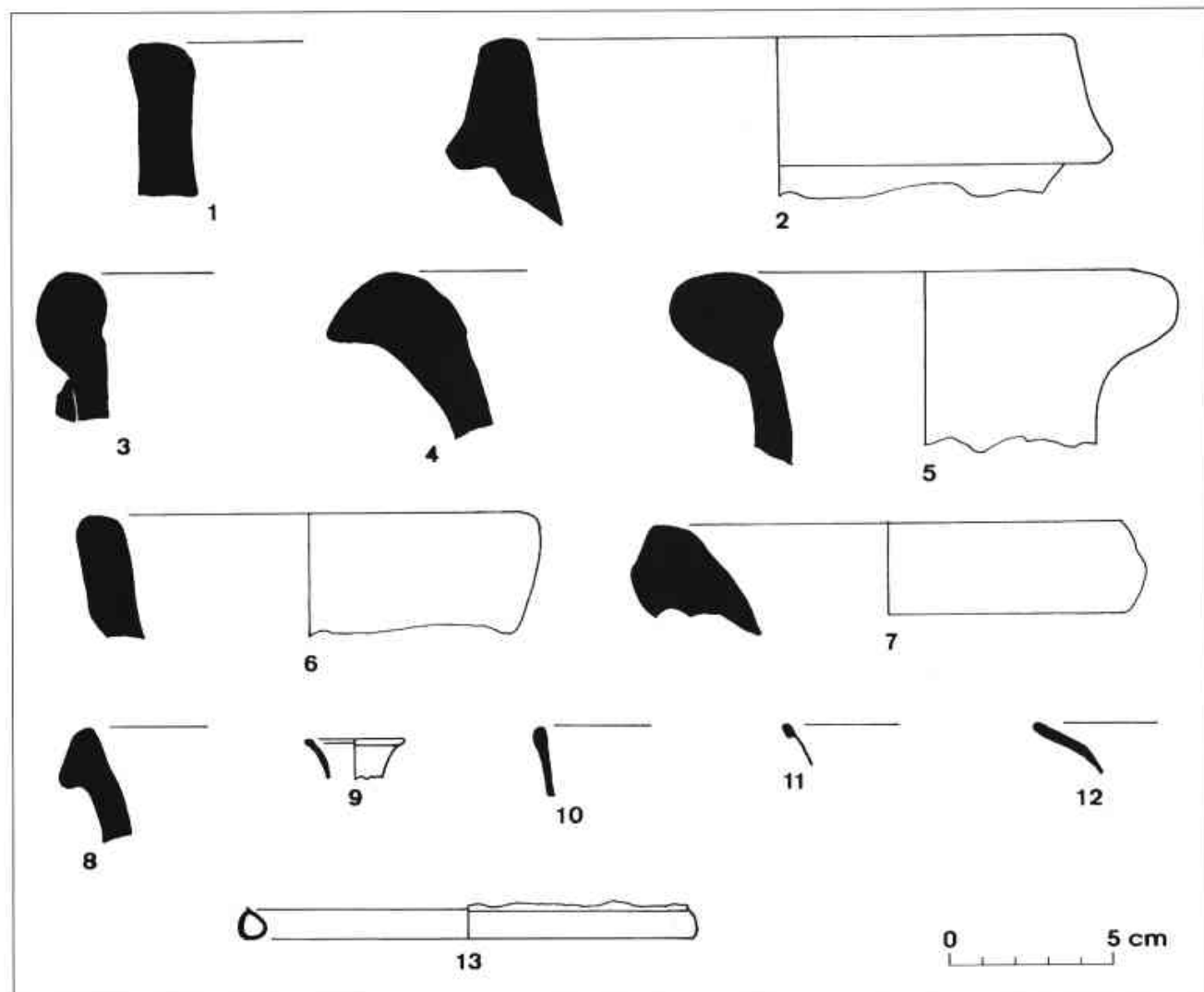
CARRER SANT CRISTÓFOR, 12, Lám. 6

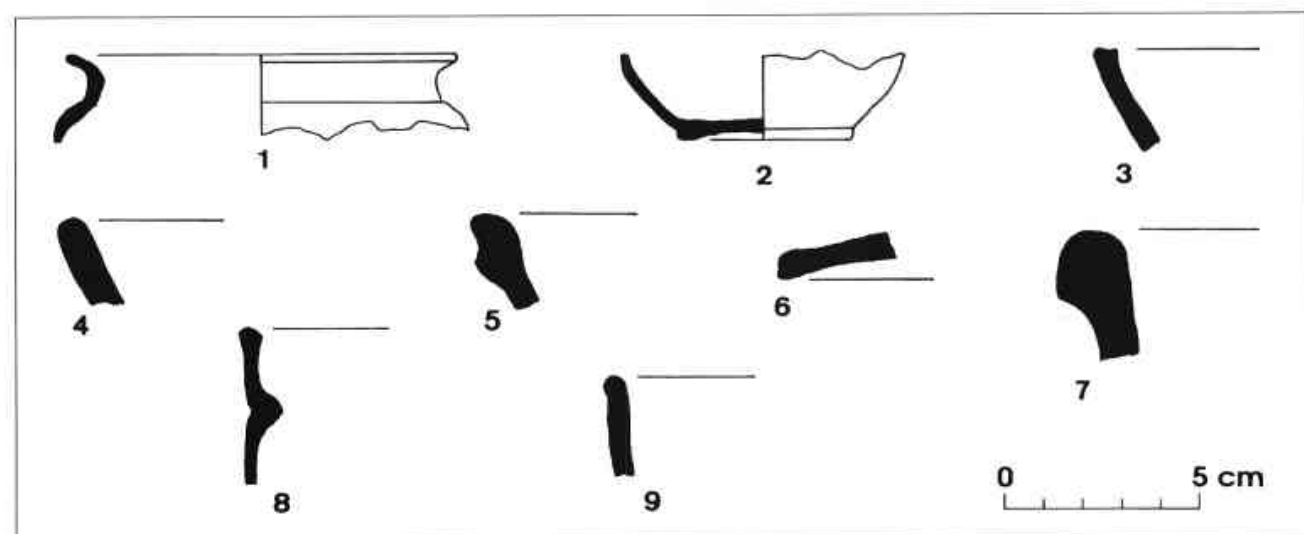
CARRER SANT CRISTÓFOR, 12. Lám. 7

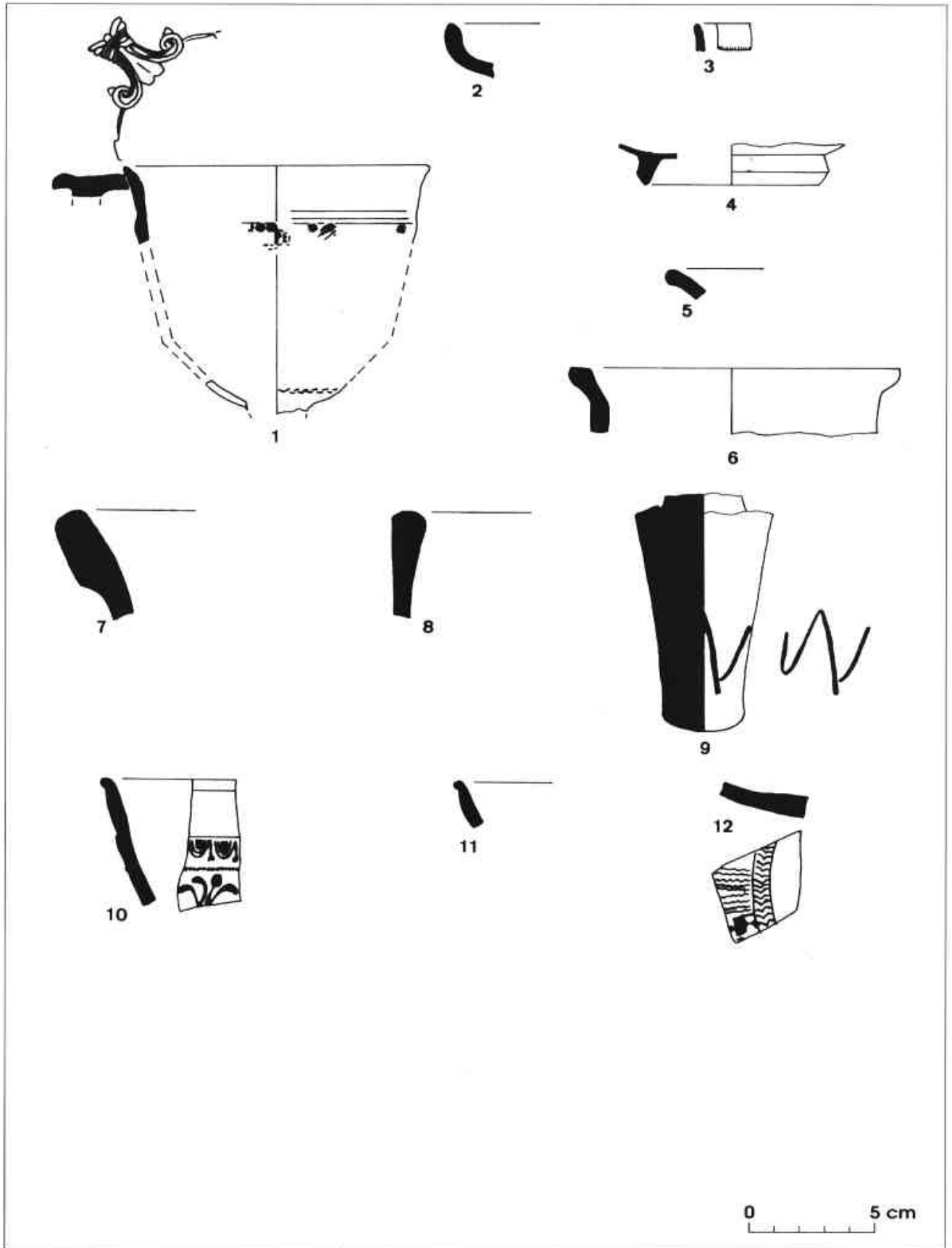
CARRER SANT CRISTÓFOR, 12. Lám. 8

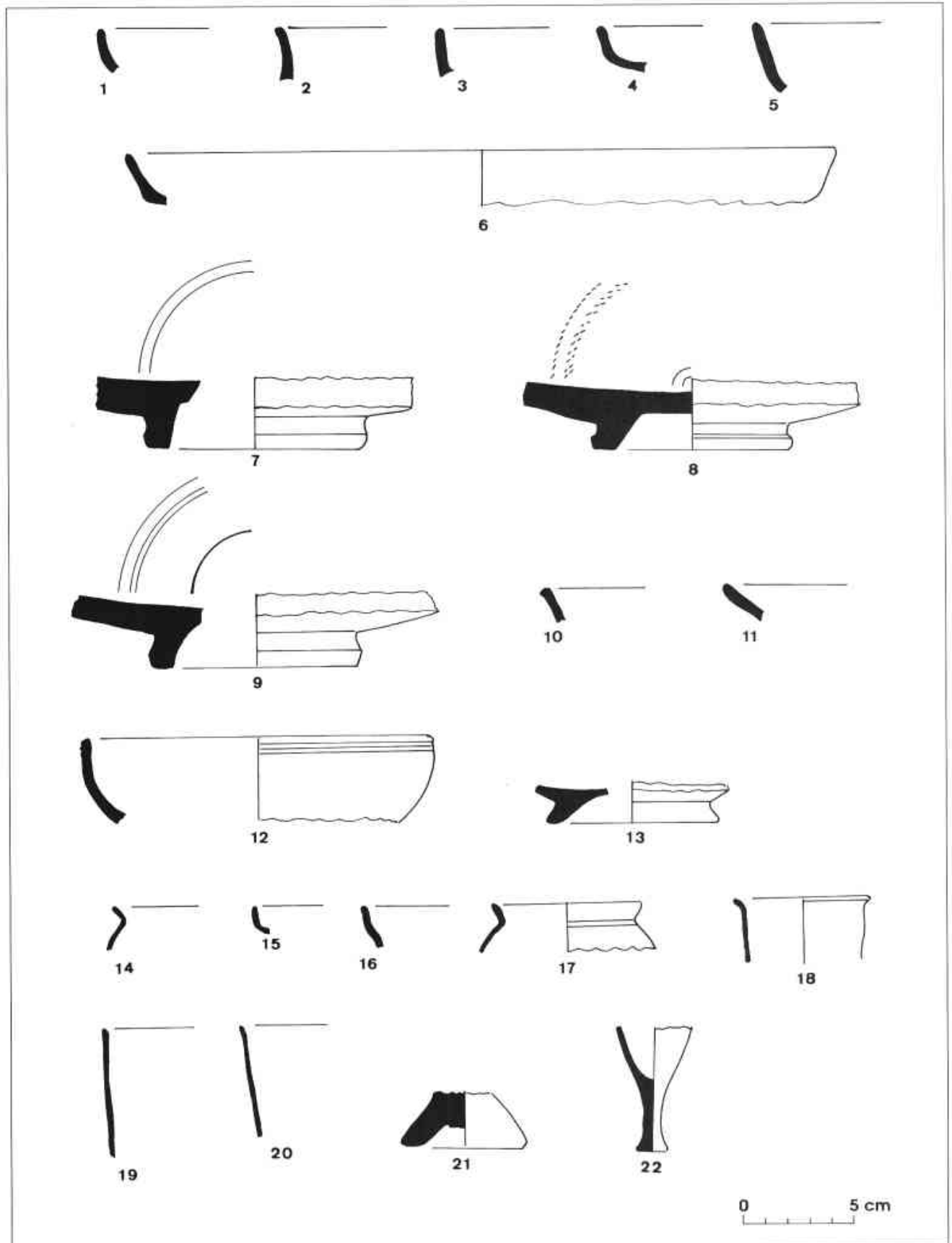
CARRER SANT CRISTÒFOR, 12. Lám. 9

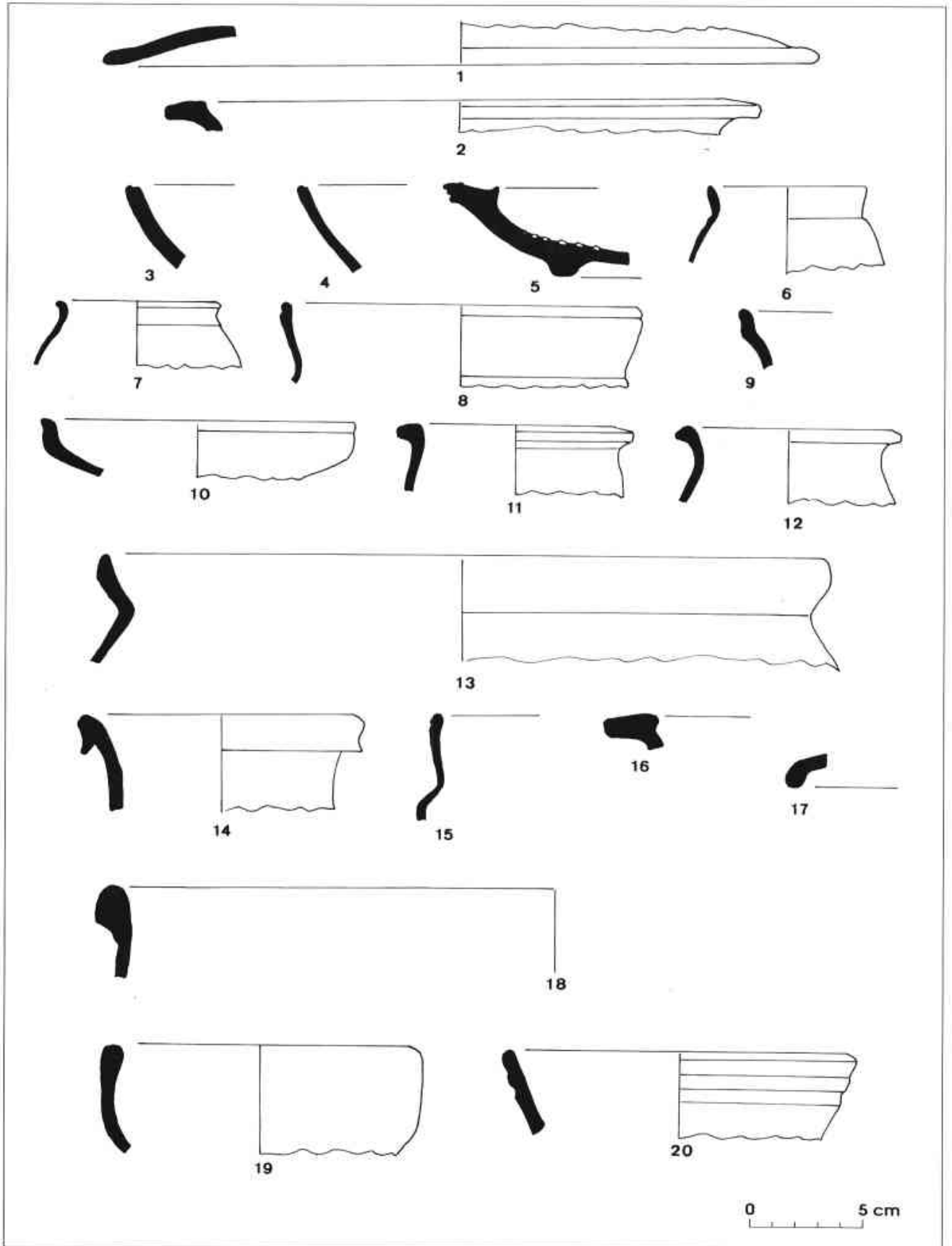
CARRER SANT CRISTÒFOR, 12. Lám. 10

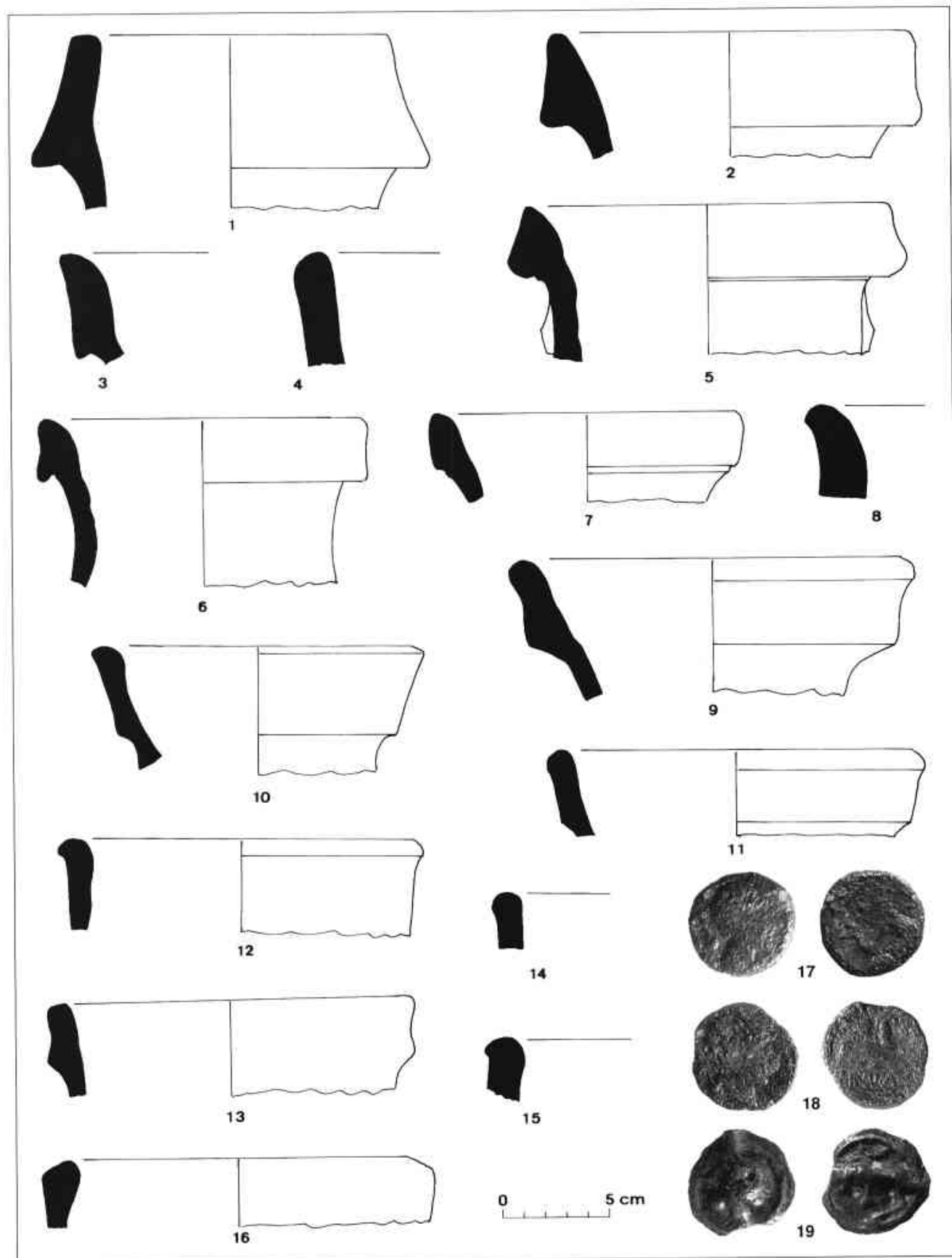
CARRER SANT CRISTÓFOR, 12. Lám. 11

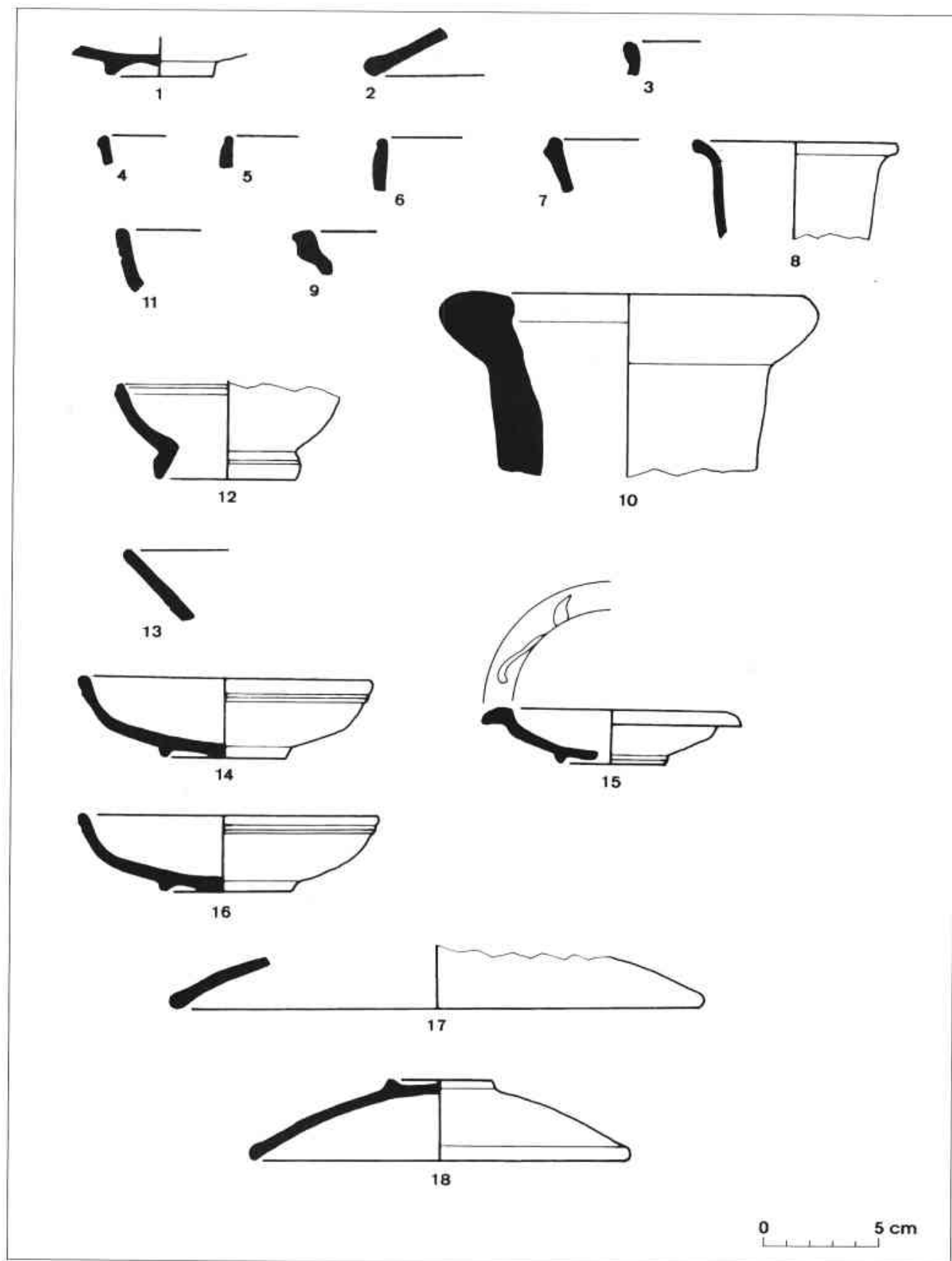
CARRER SANT CRISTÓFOR, 12. Lám. 12

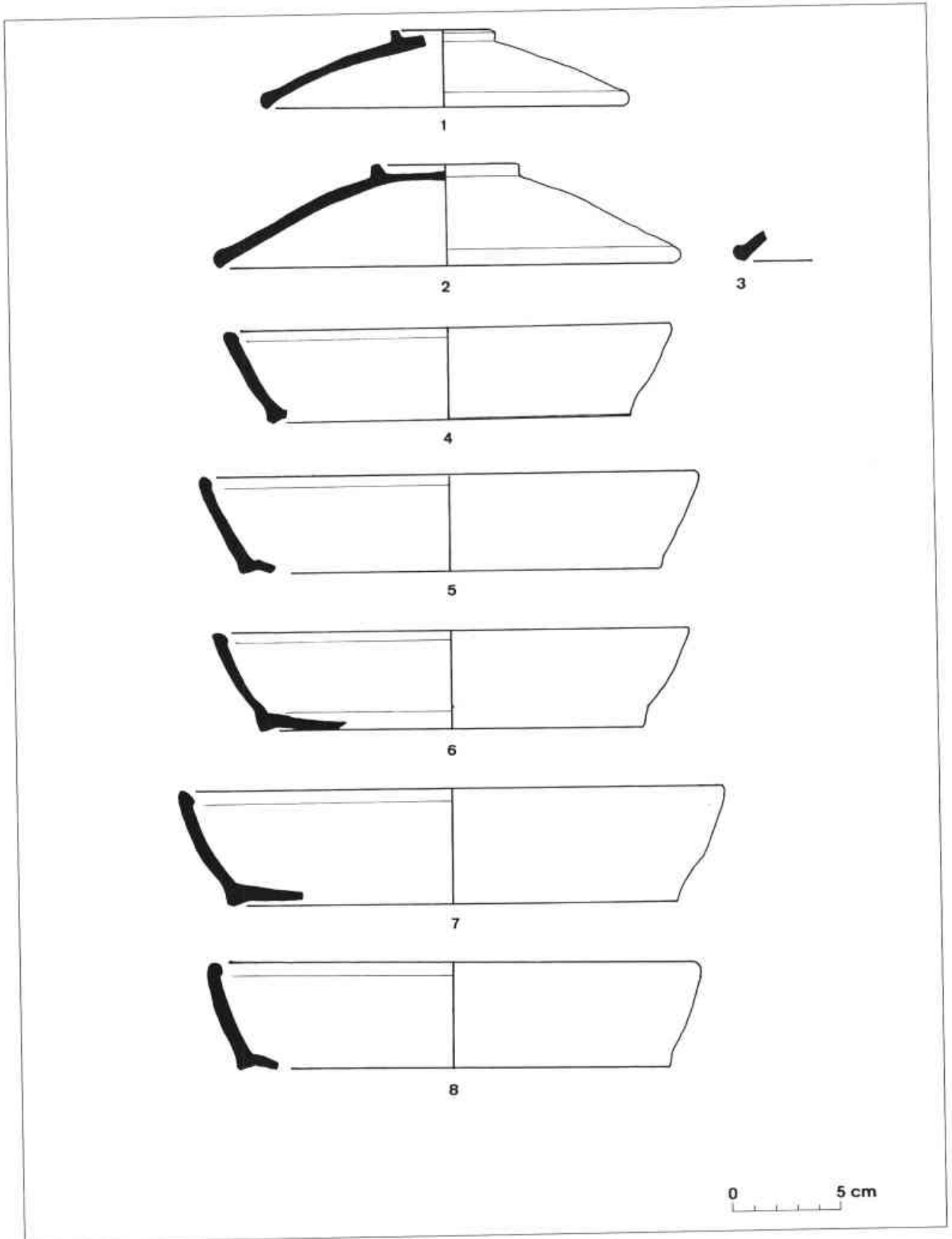

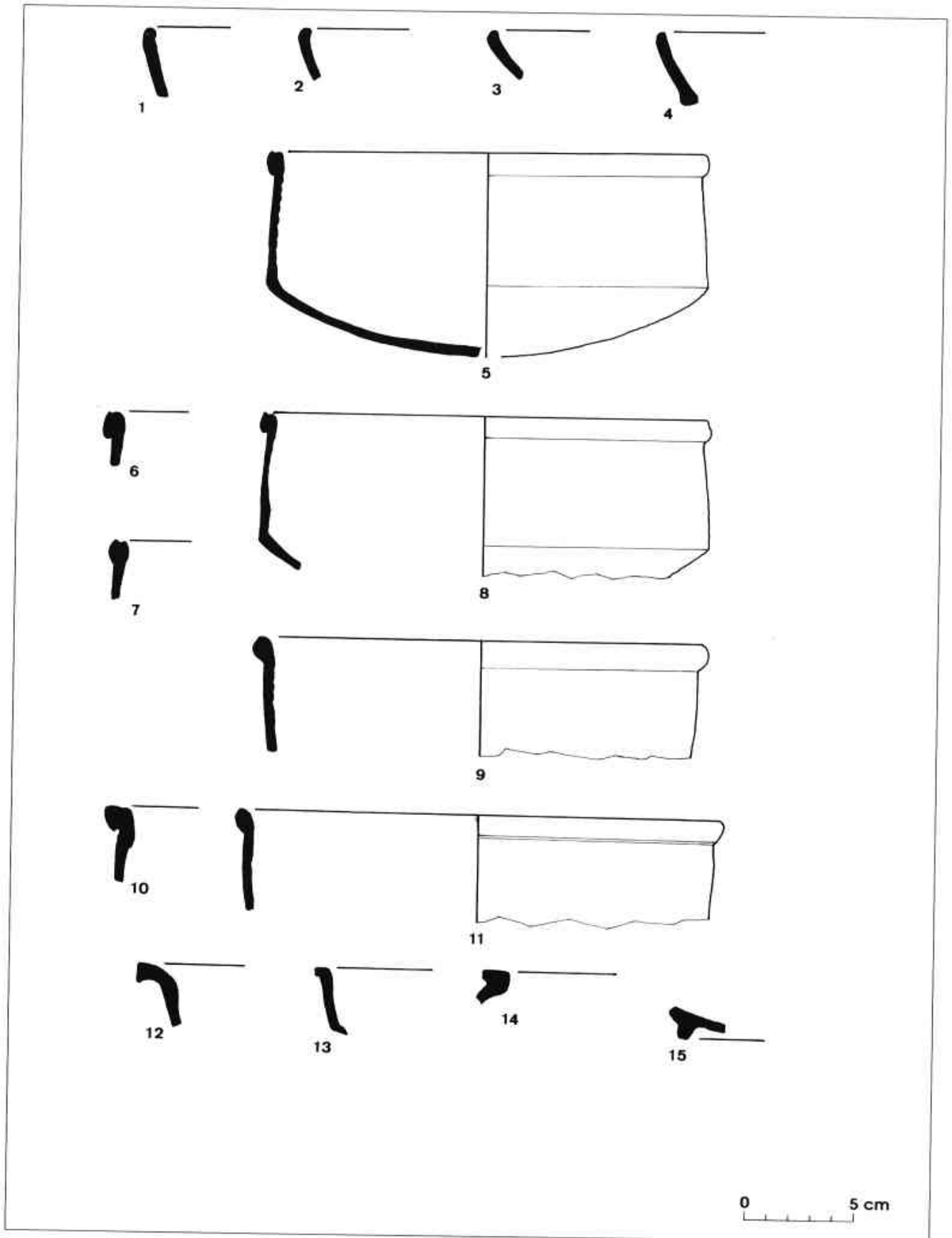
CARRER SANT CRISTÒFOR, 12. Lám. 13

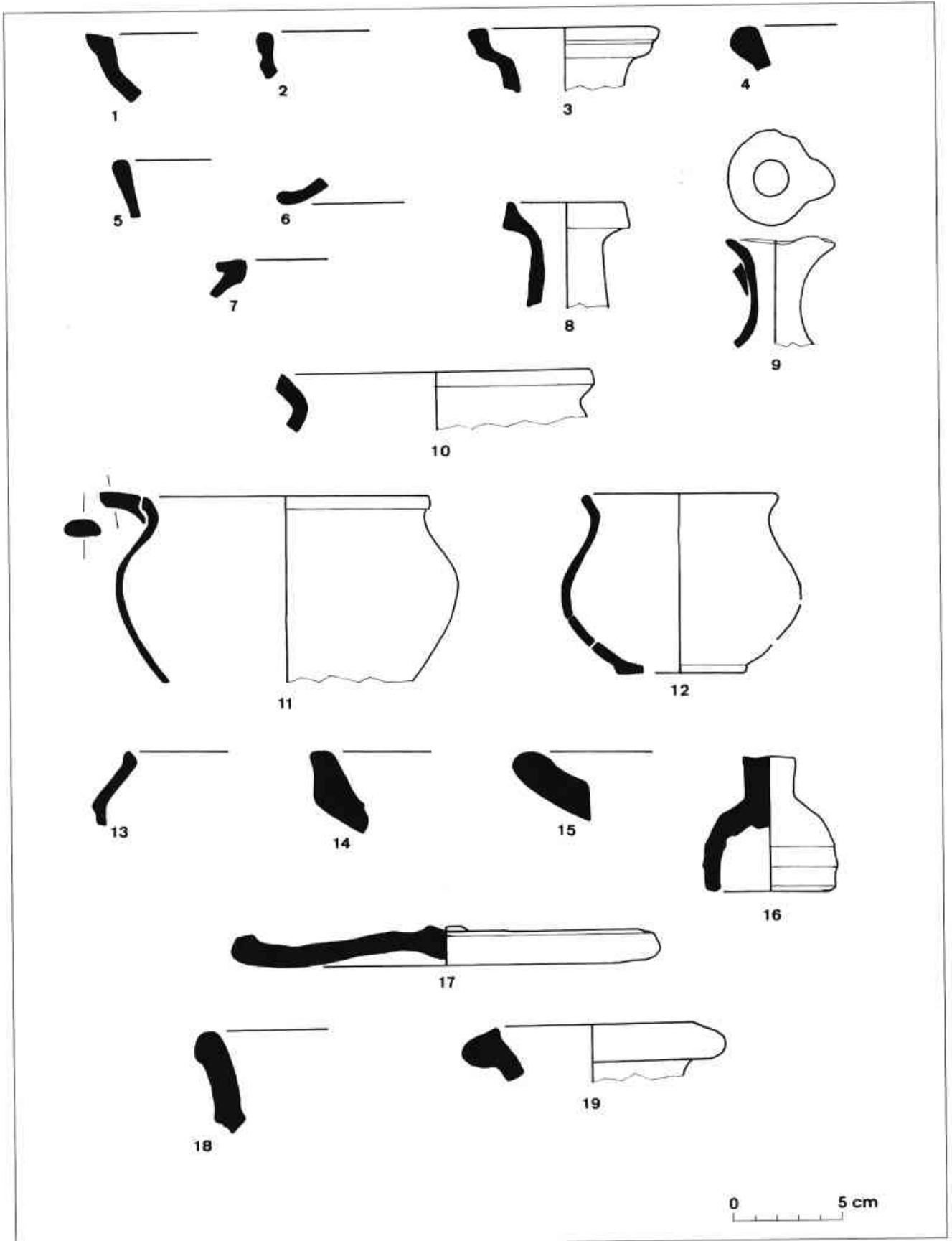
CARRER SANT CRISTÒFOR, 12. Lám. 14

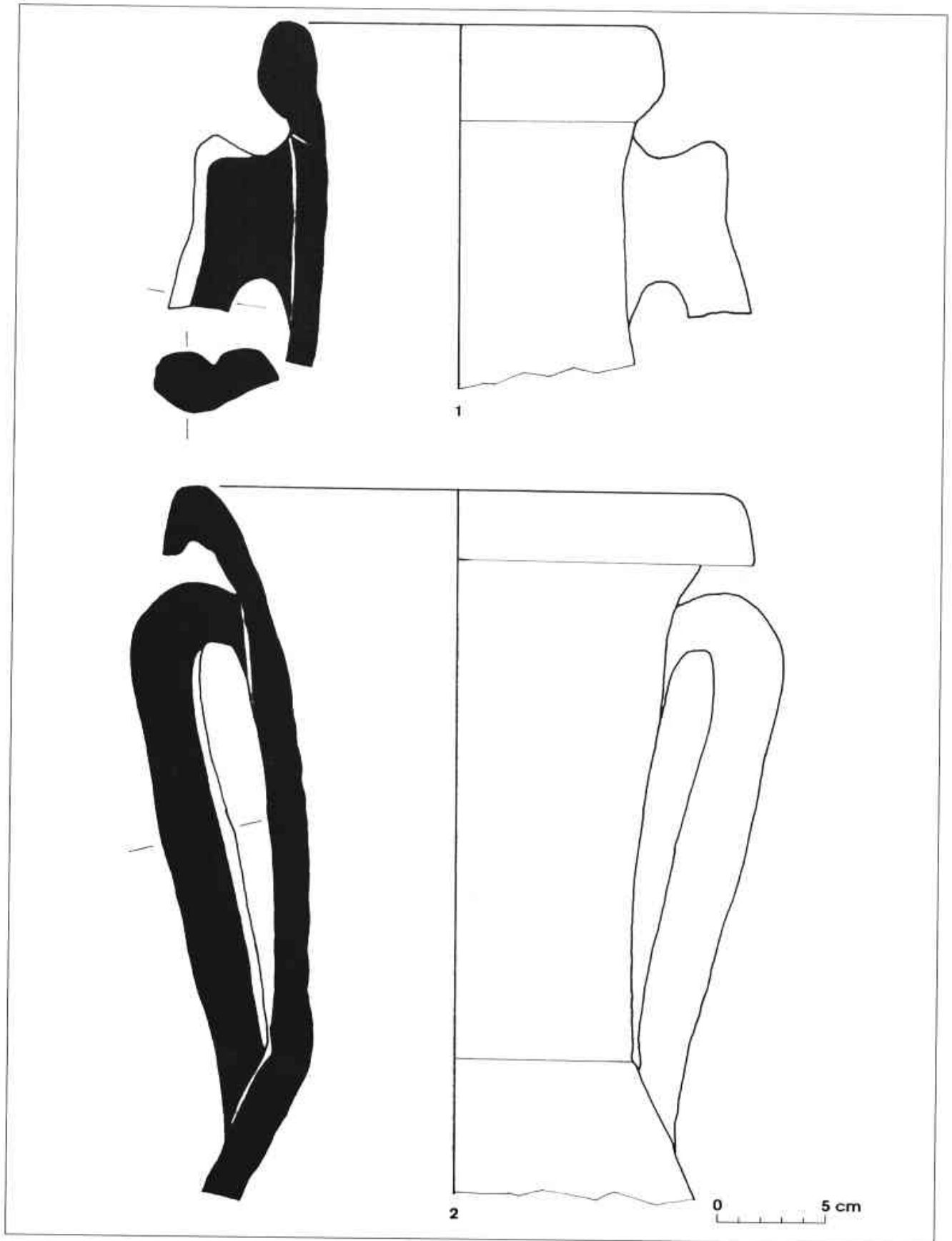

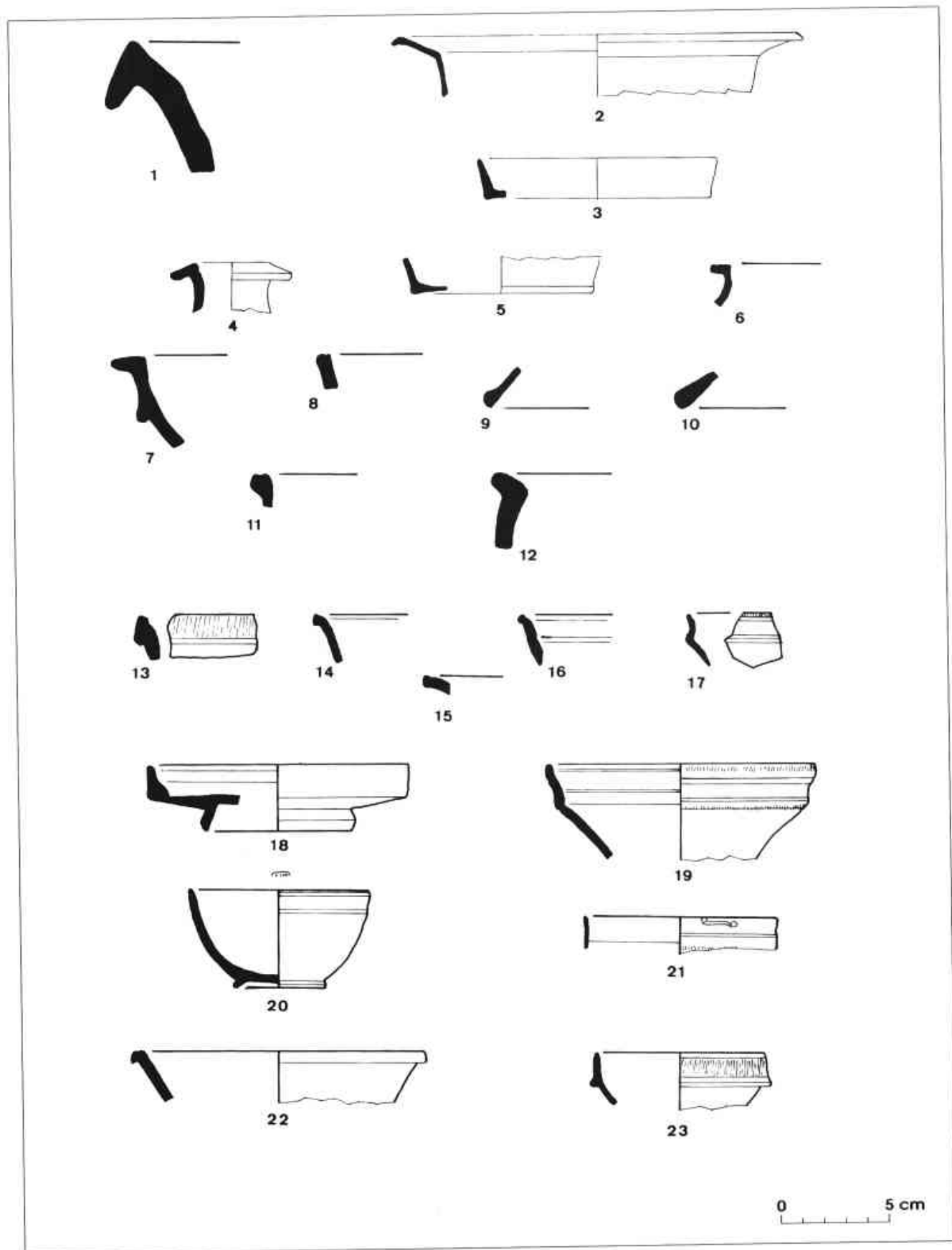

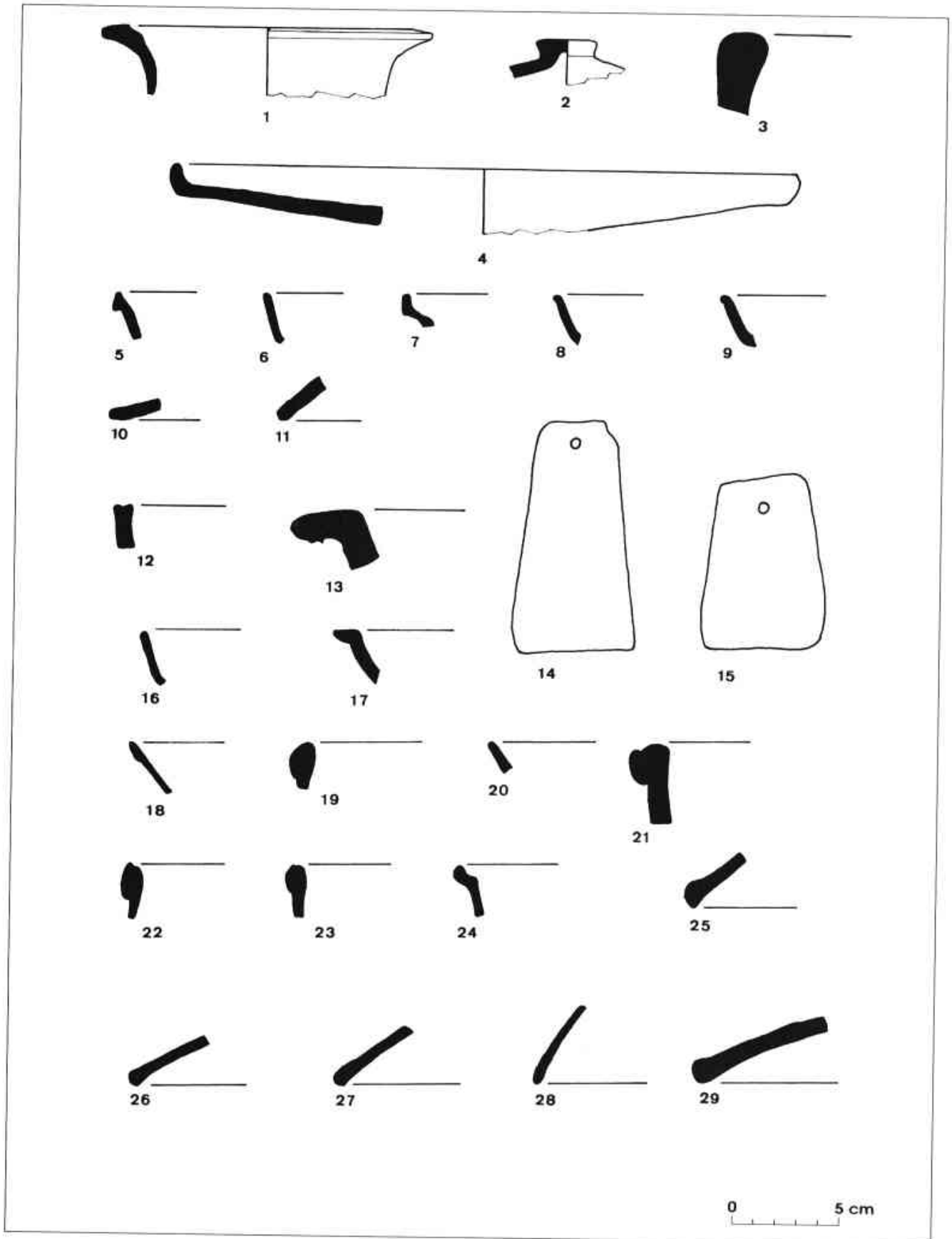
CARRER SANT CRISTÓFOR, 12. Lám. 17

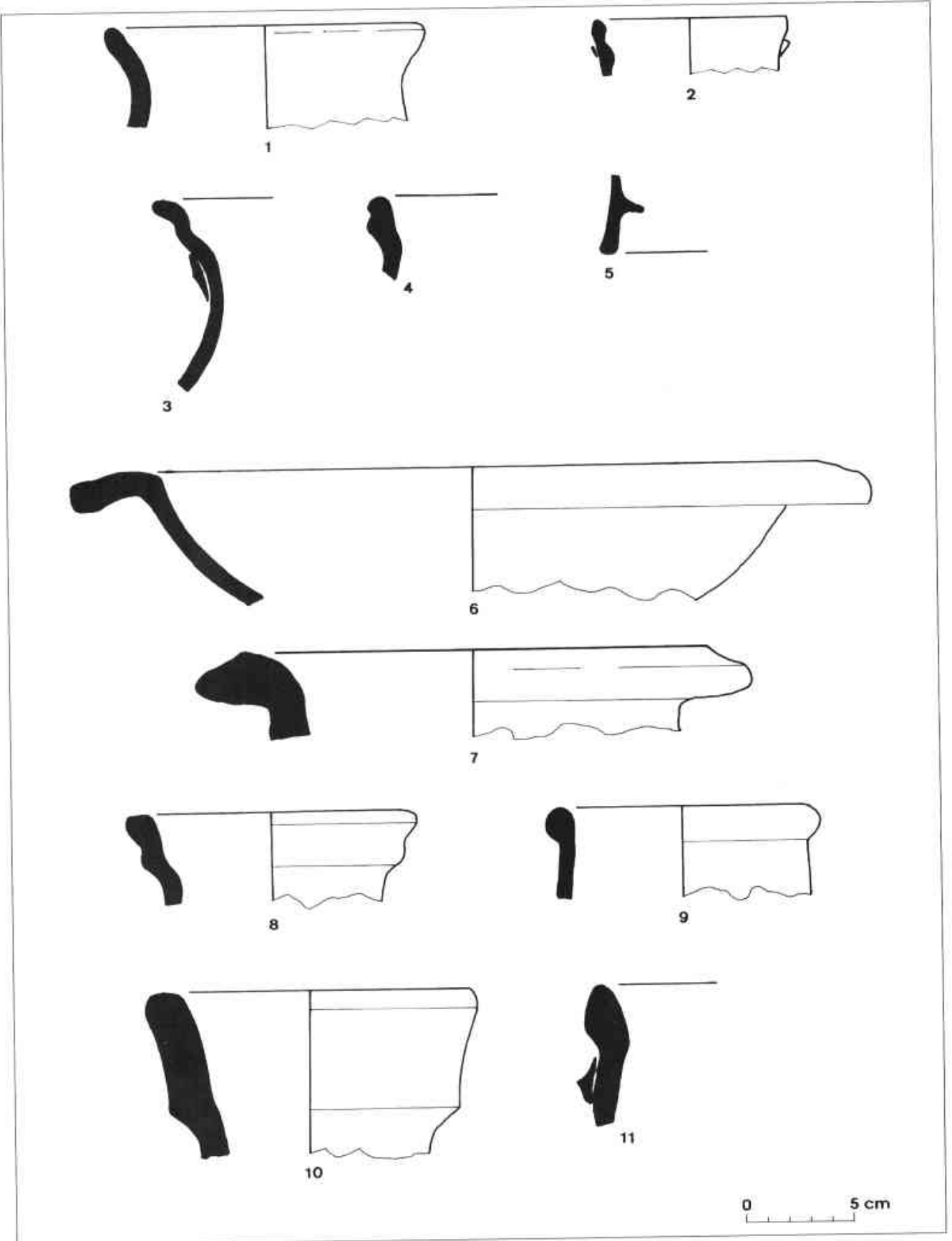

CARRER SANT CRISTÓFOR, 12. Lám. 19

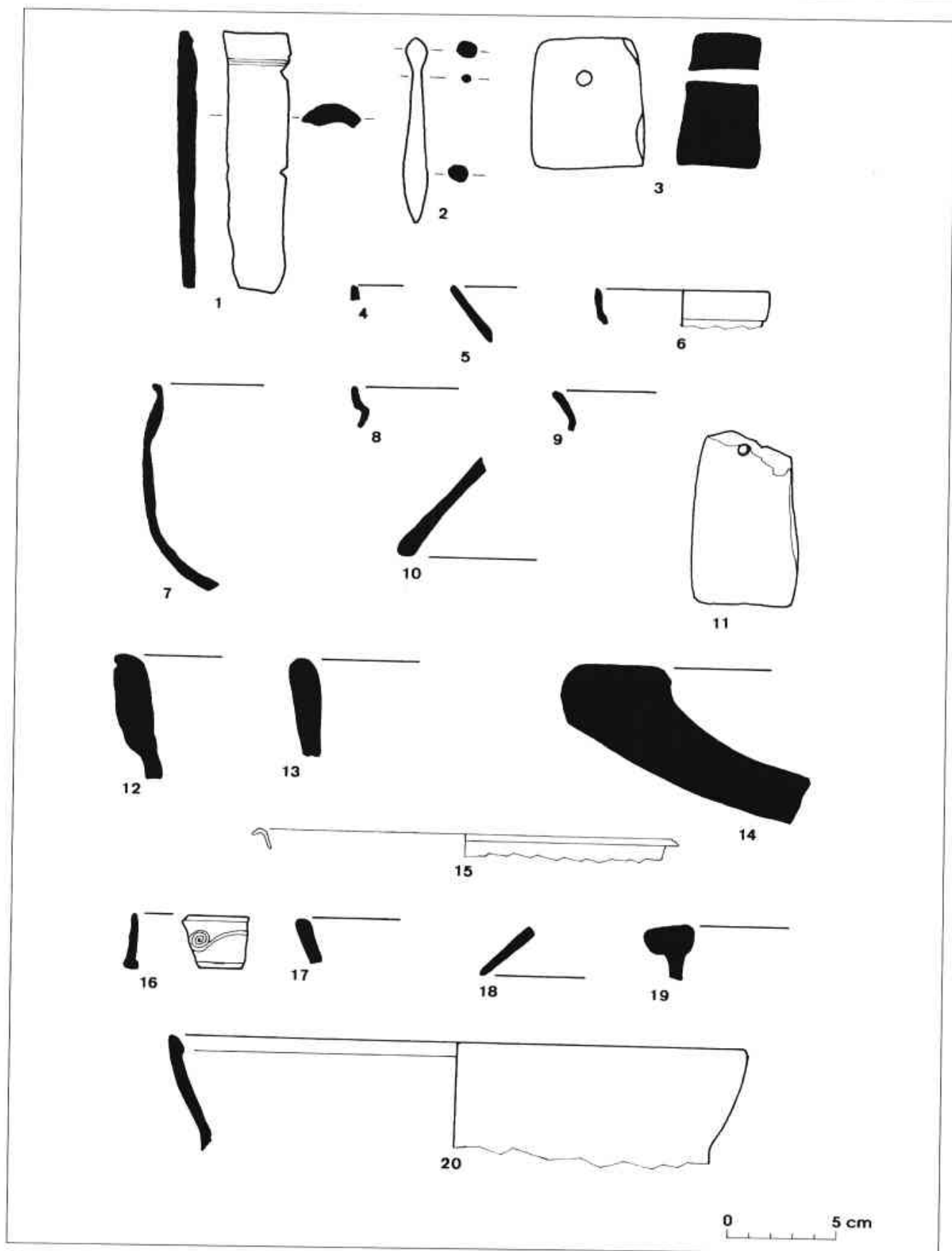

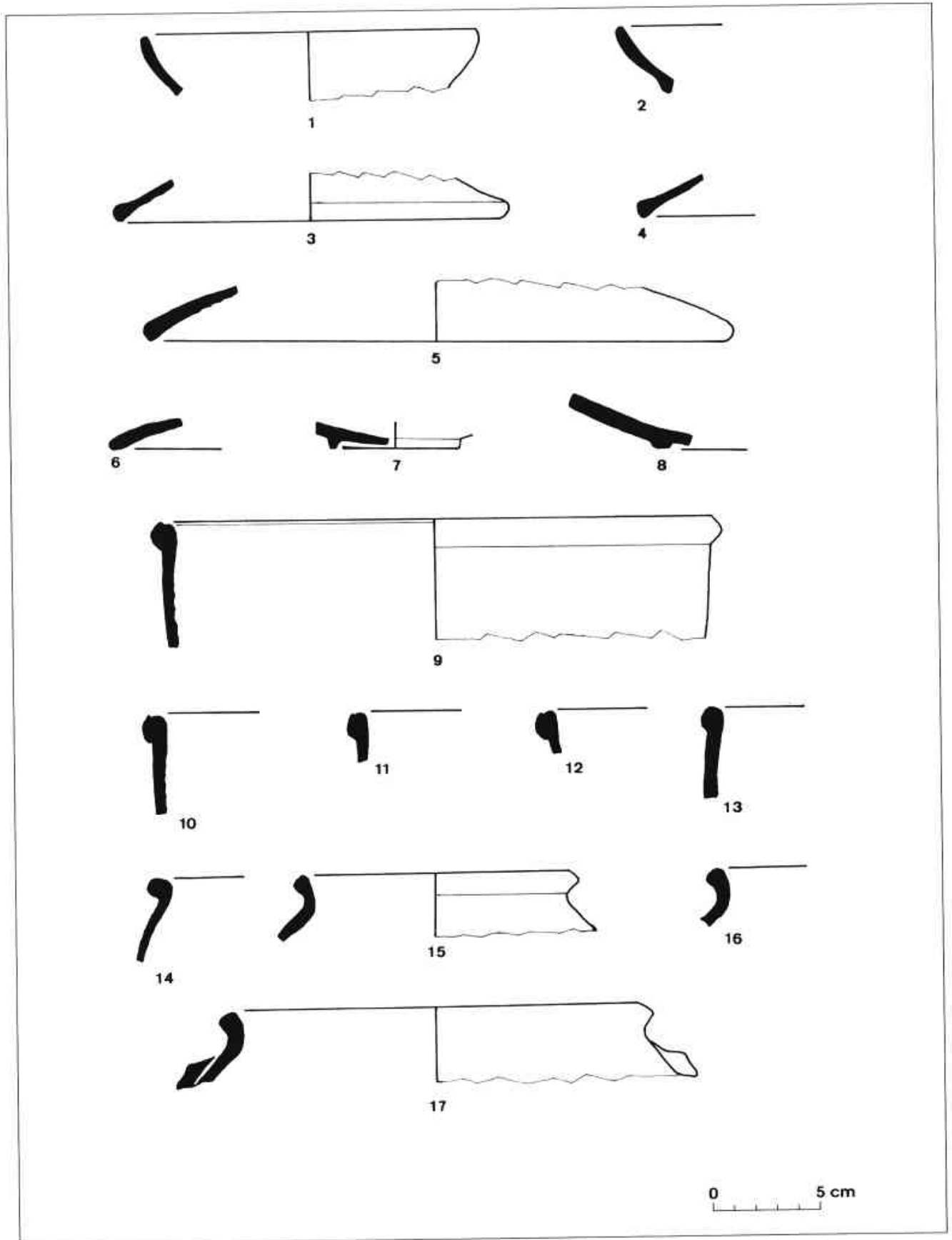
CARRER SANT CRISTÓFOR, 12. Lám. 21

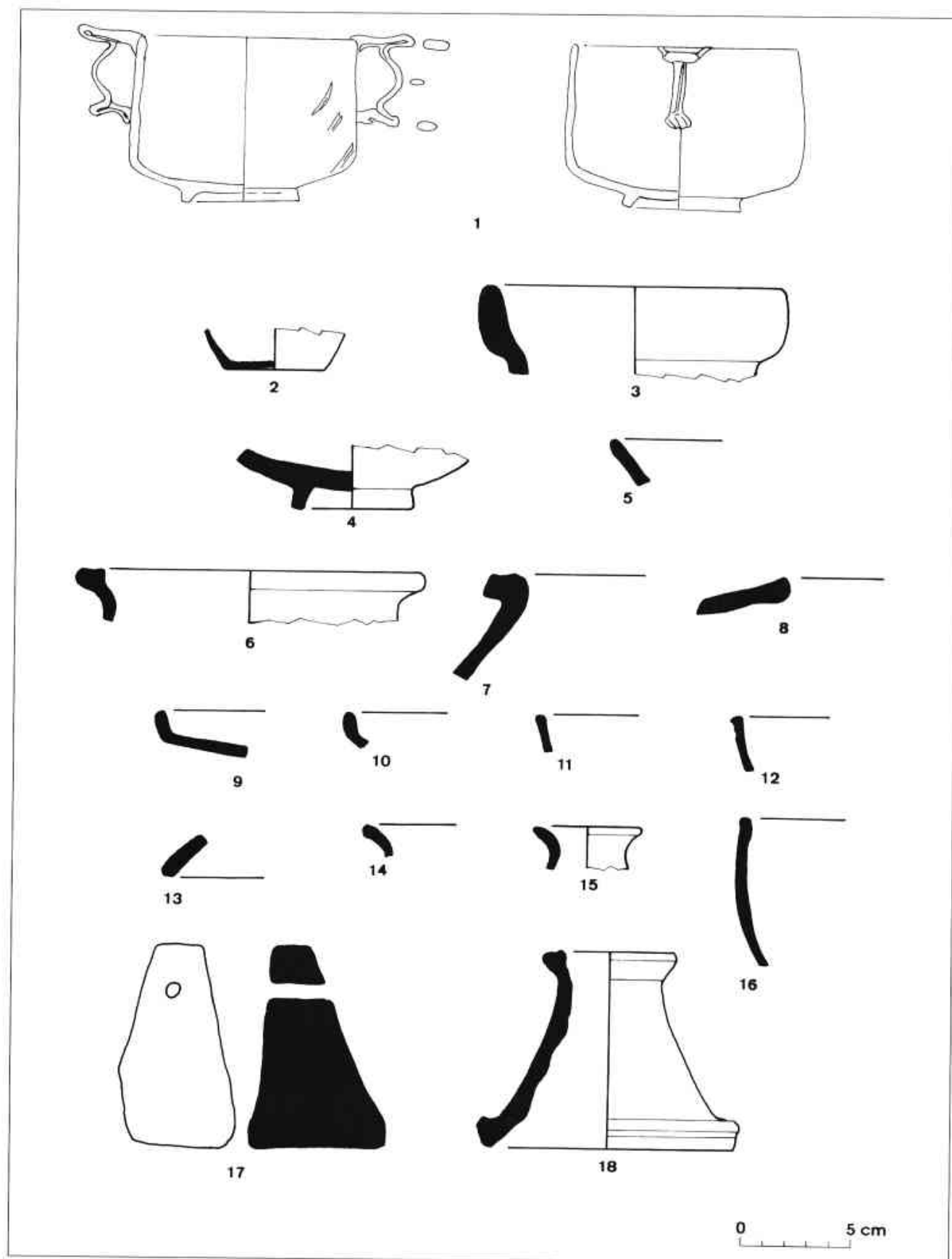

CARRER SANT CRISTÓFOR. 12. Lám. 22

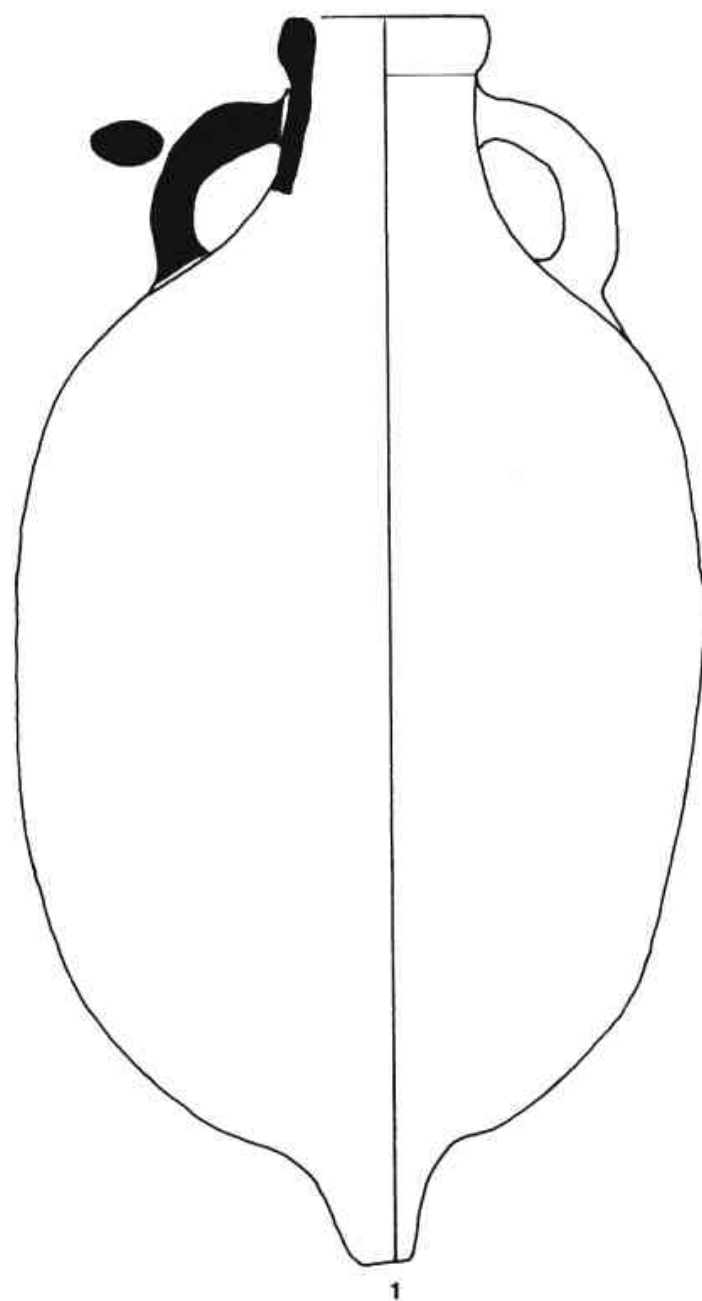

CARRER SANT CRISTÓFOR, 12. Lám. 23

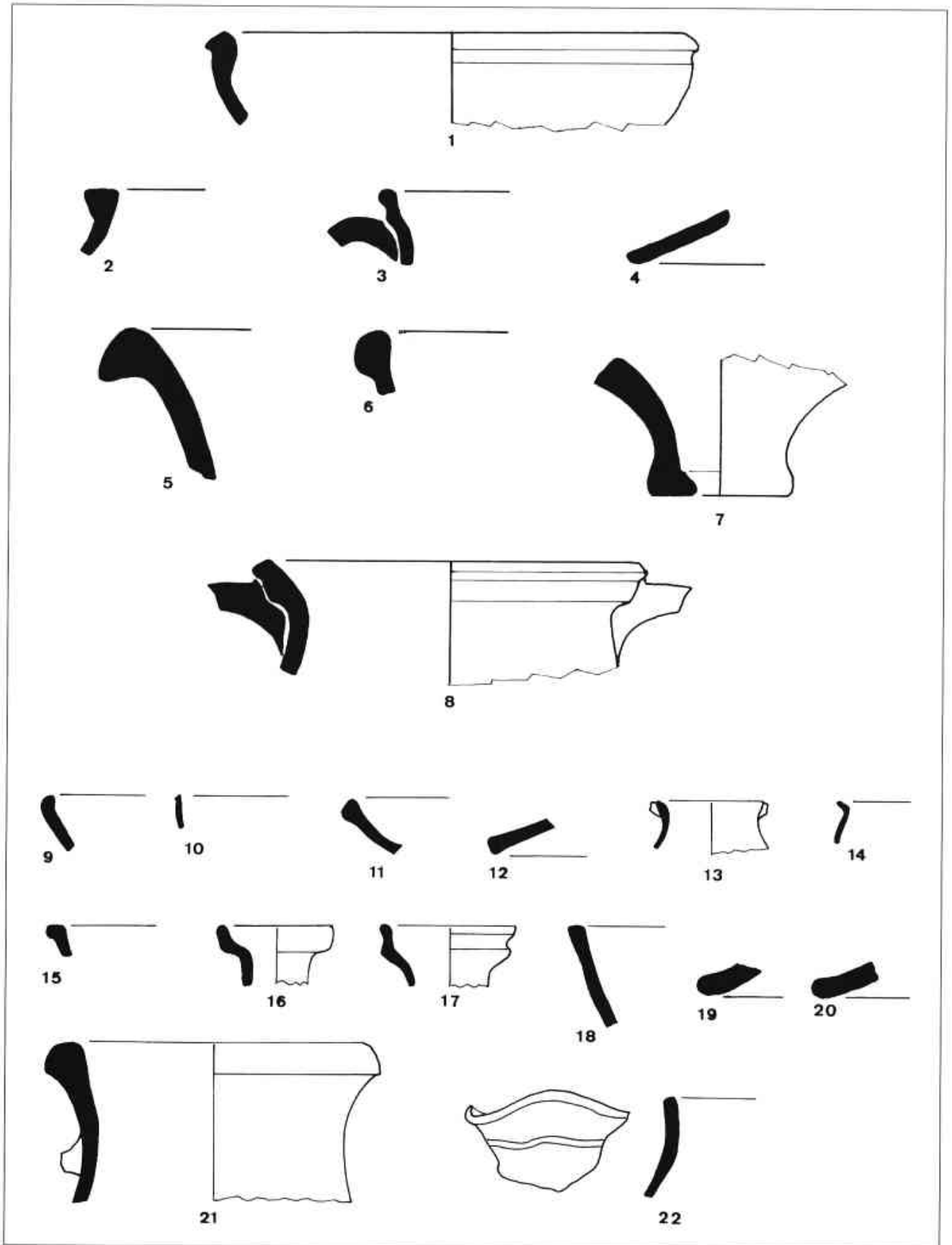

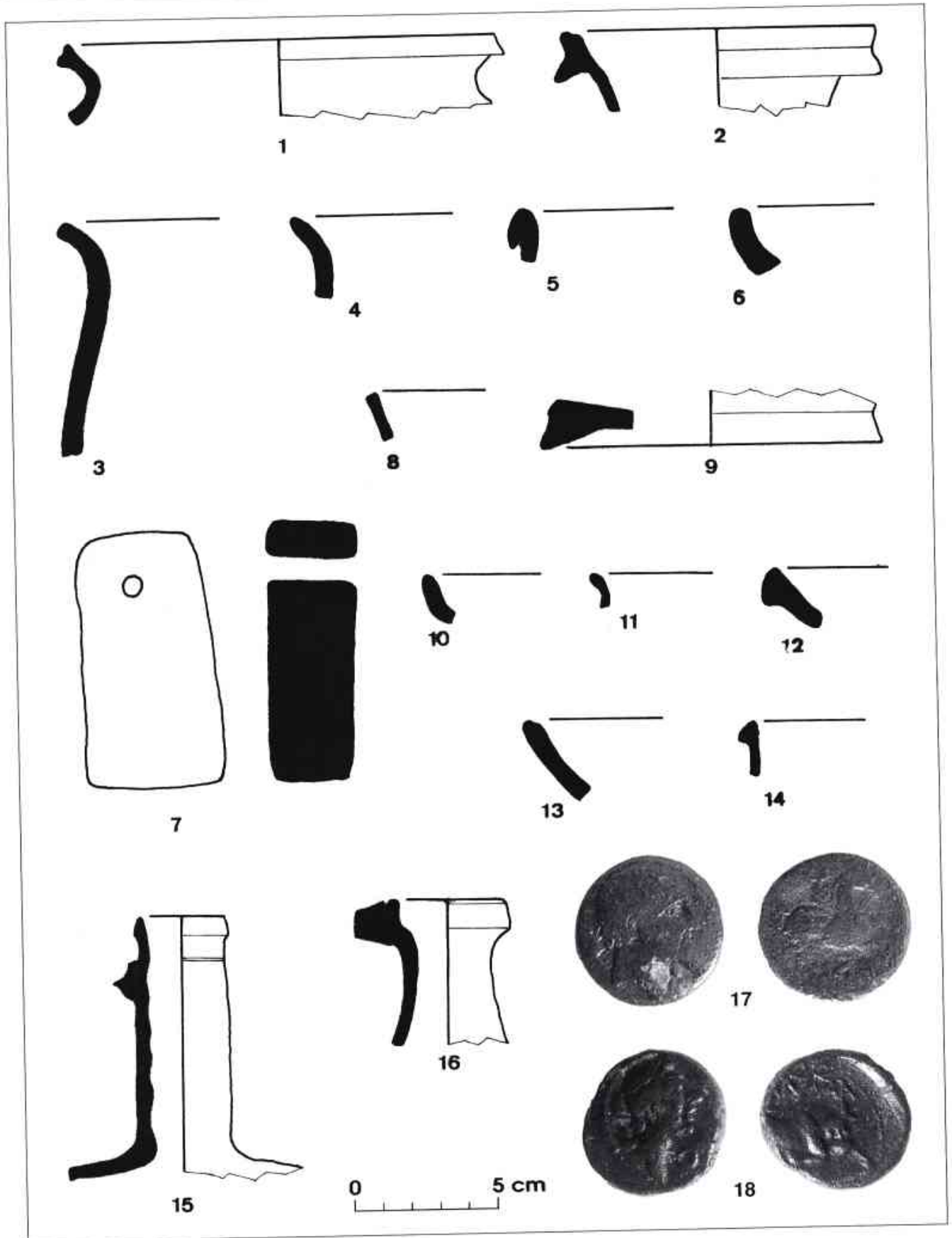
CARRER SANT CRISTÒFOR, 12. Lám. 25

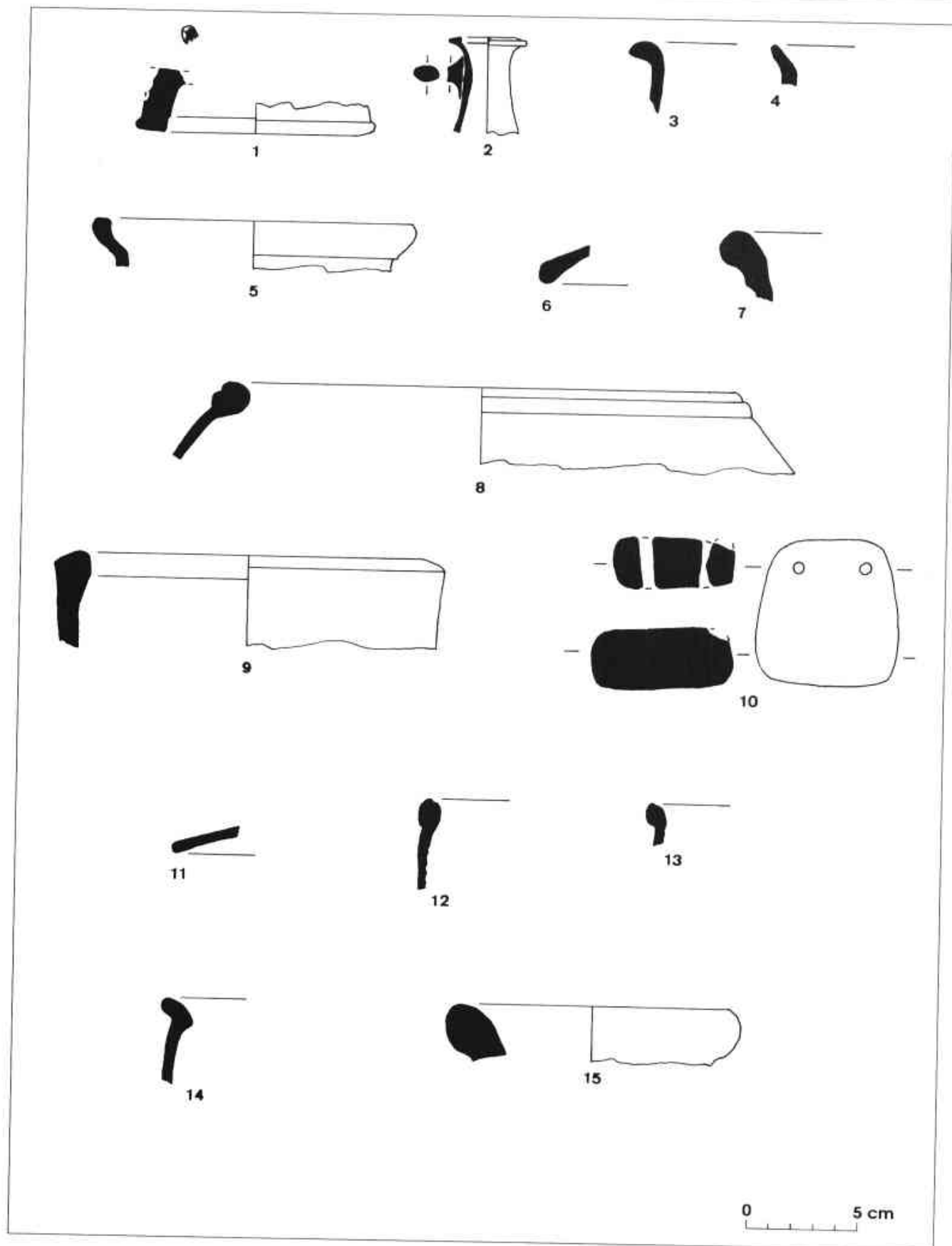
0 10 cm

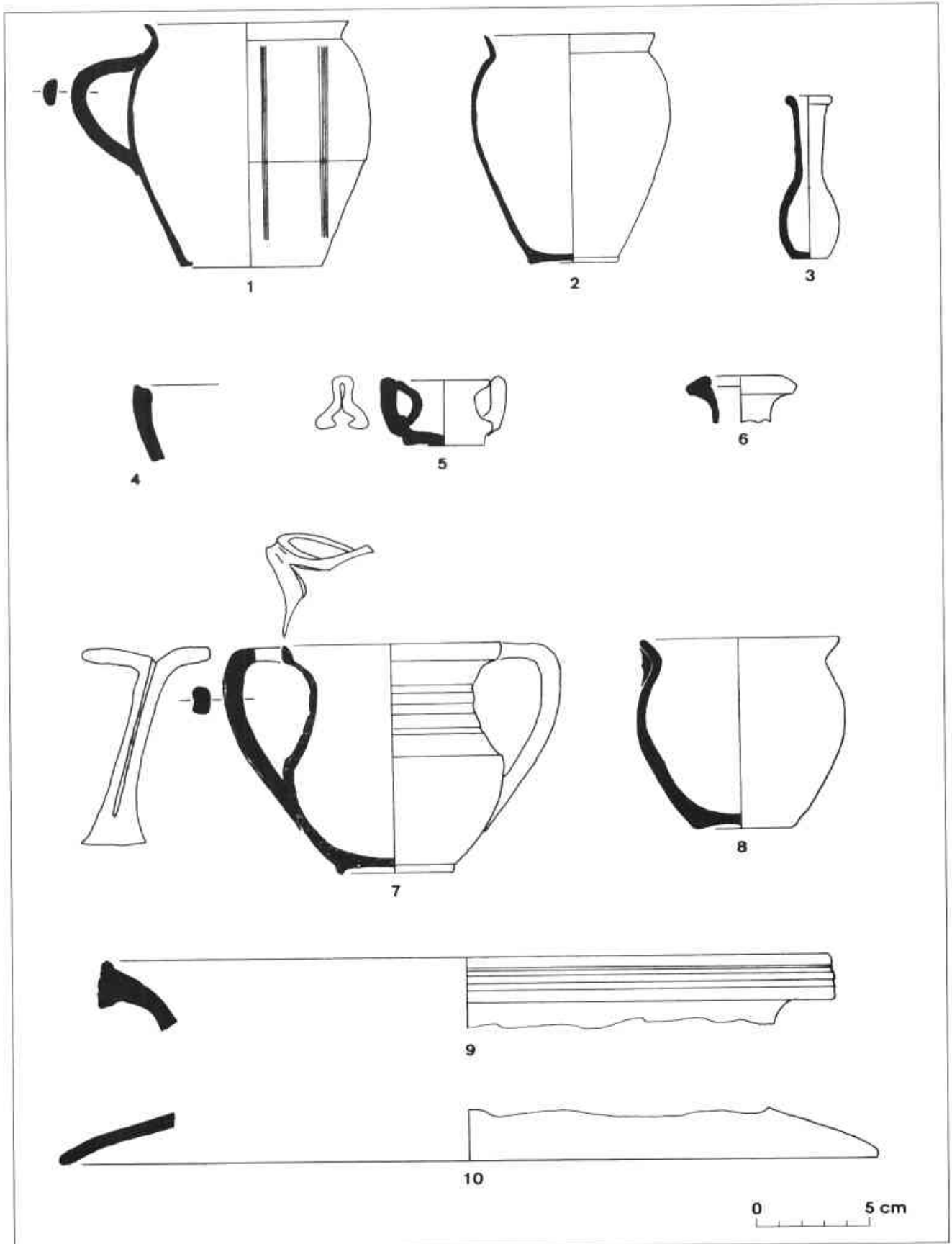
CARRER SANT CRISTÓFOR, 12. Lám. 27

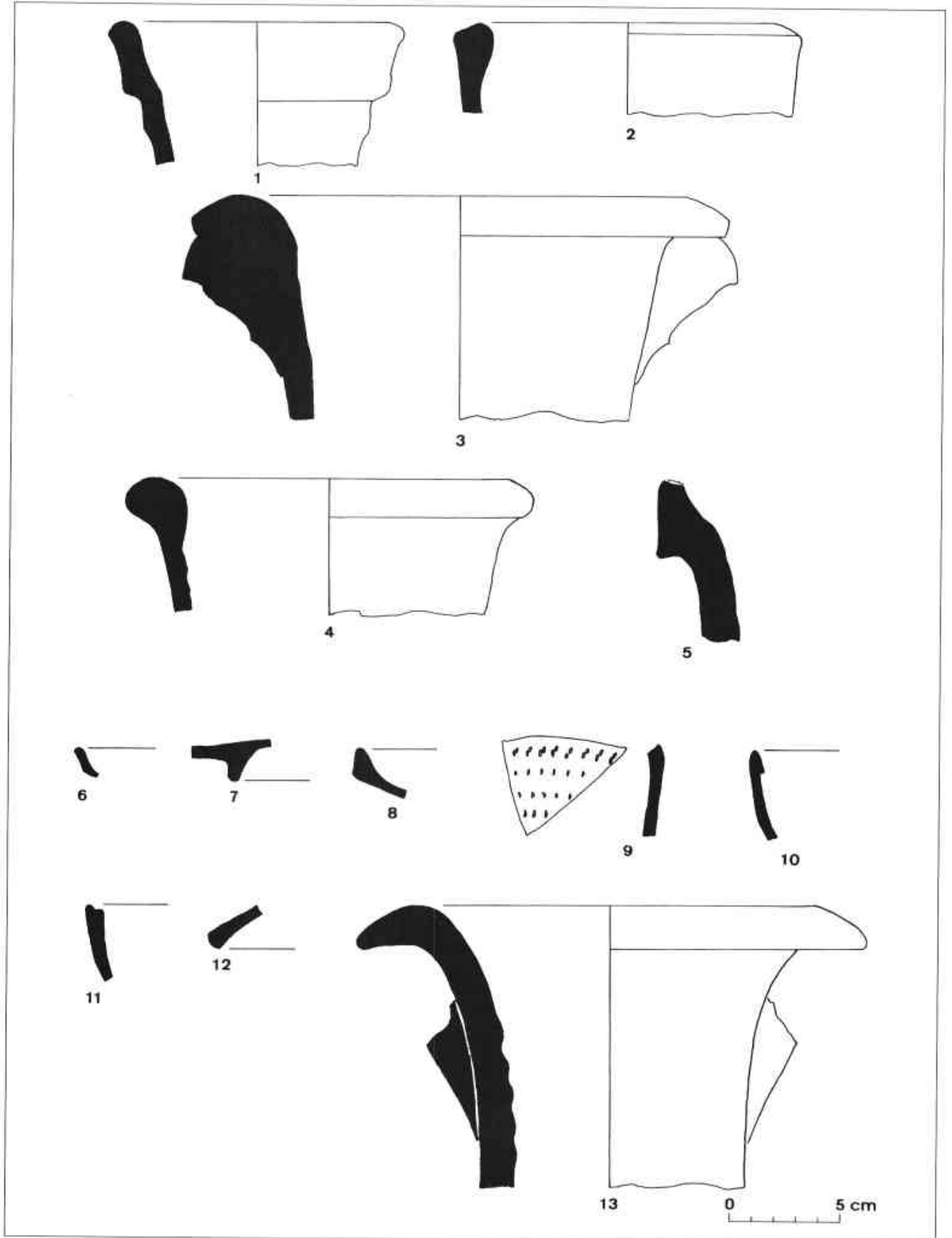
CARRER SANT CRISTÓFOR, 12. Lám. 28

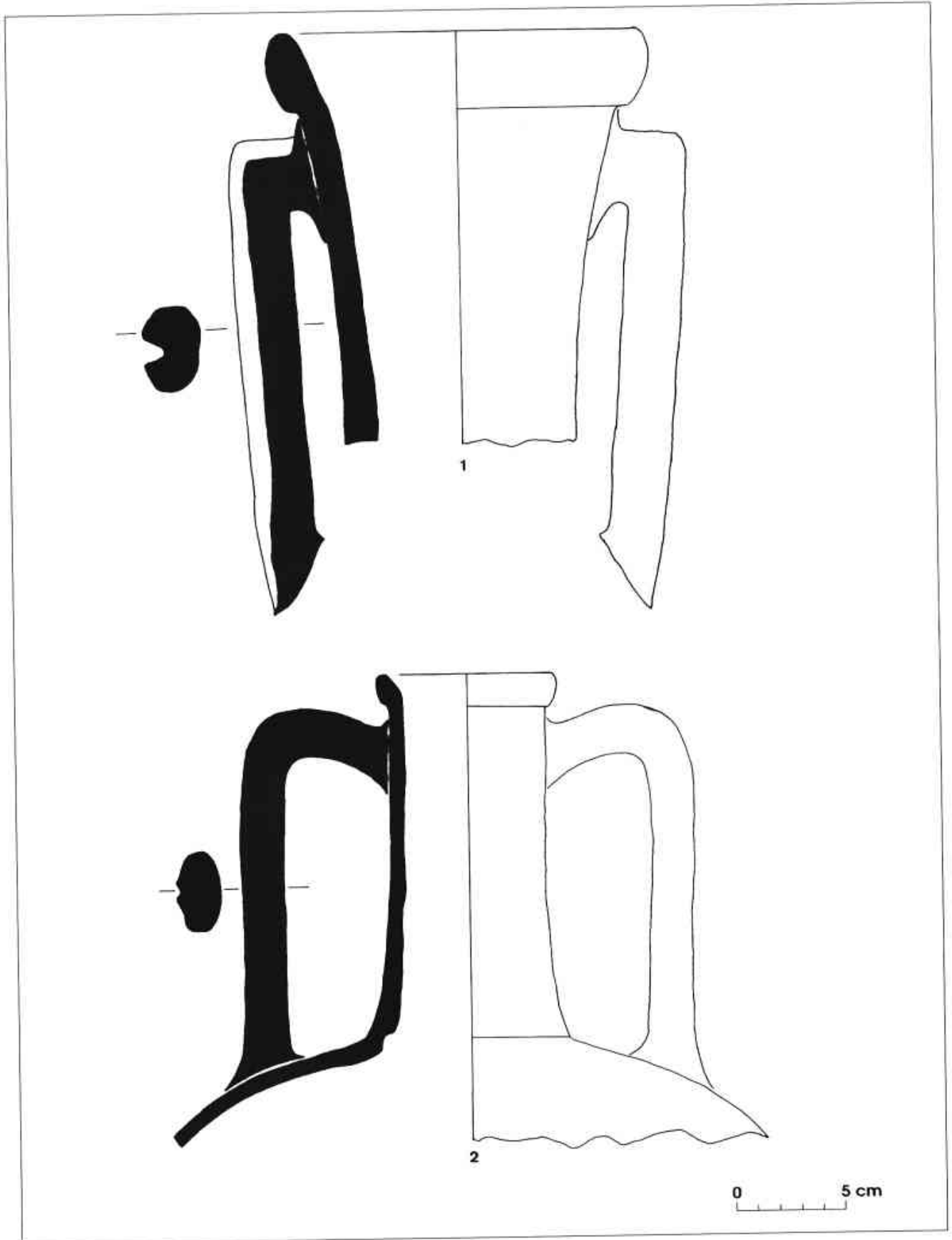
CARRER SANT CRISTÓFOR, 12. Lám. 29

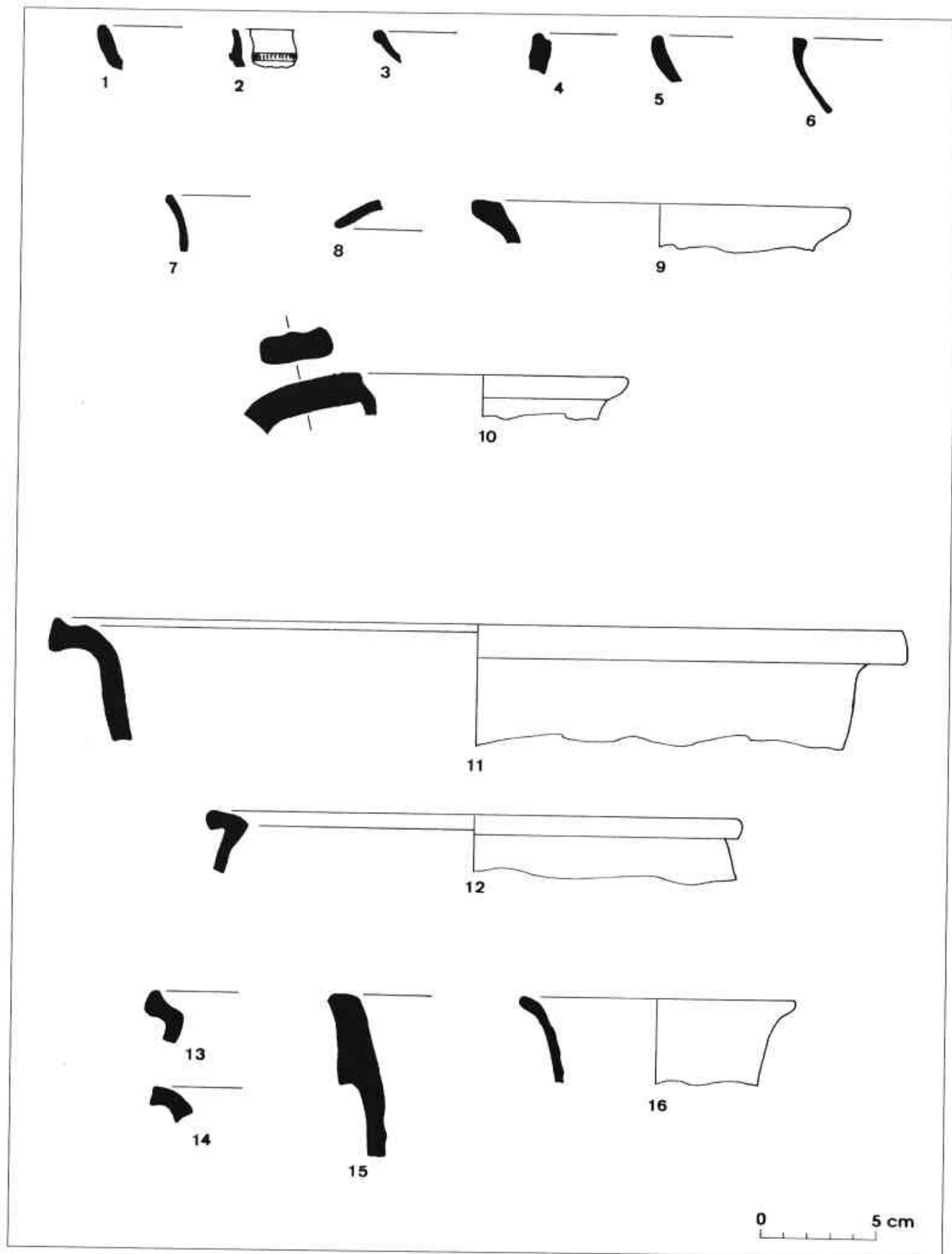

CARRER SANT CRISTÓFOR, 12. Lám. 30

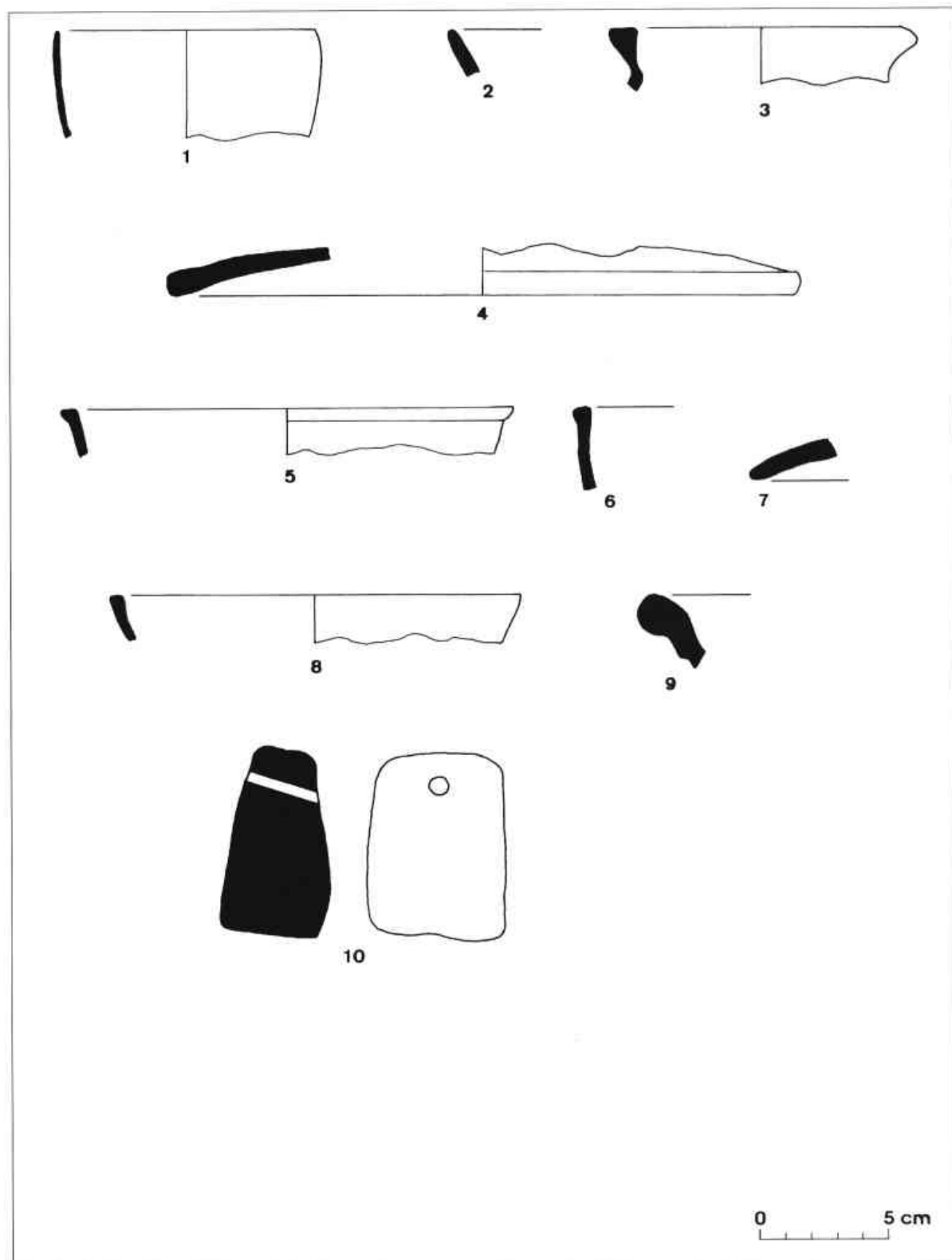

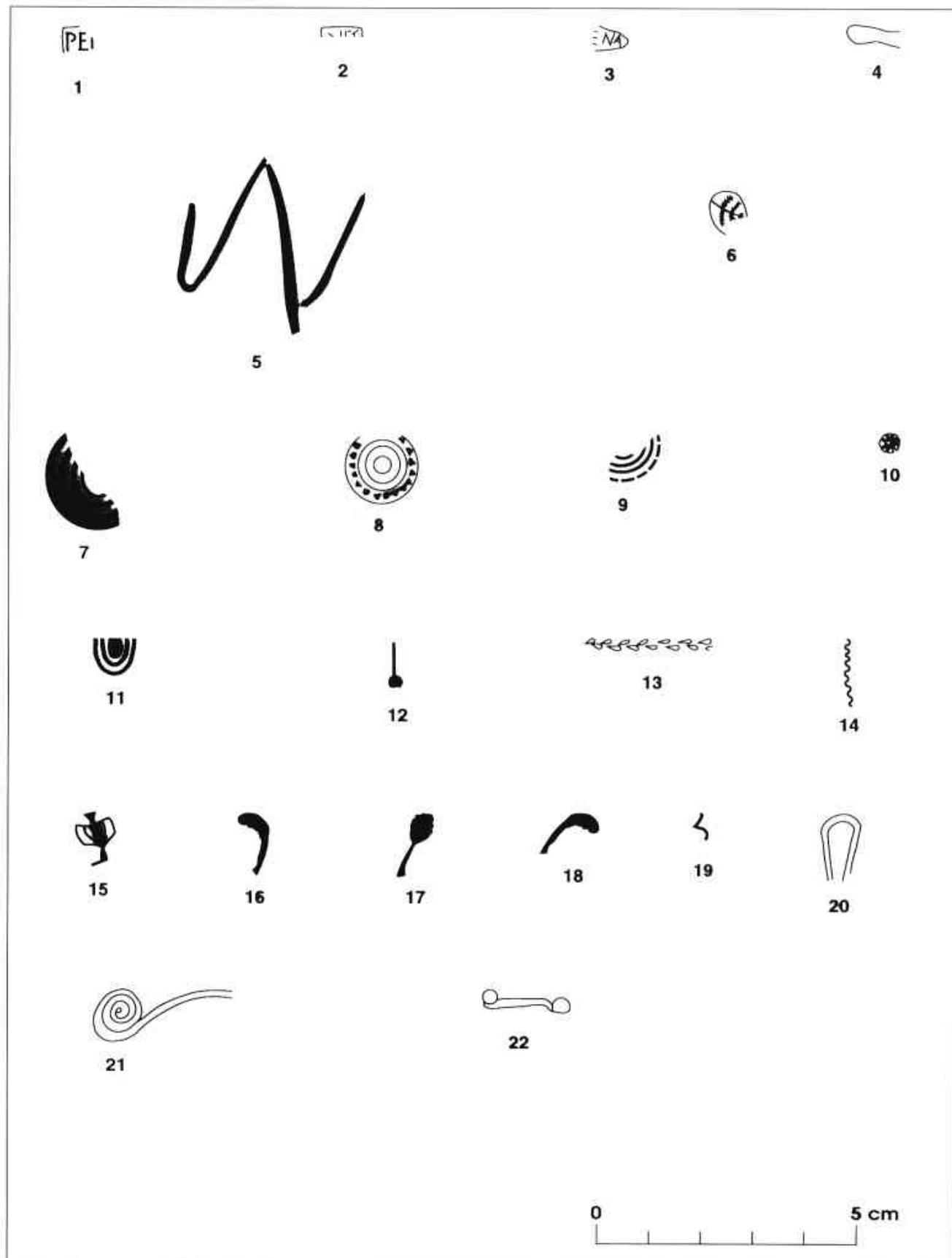
CARRER SANT CRISTÒFOR, 12. Lám. 31

CARRER SANT CRISTÒFOR, 12. Lám. 33

CARRER SANT CRISTÓFOR, 12. Lám. 35

2.11. Carrer Barcelona, 55-57 (Can Castany).

L'excavació. El material arqueològic.

La sol·licitud d'una llicència d'obra l'any 1989 per a d'enderrocar un vell edifici situat al solar núm. 55-57 del carrer de Barcelona, just davant de la plaça de la Peixateria, ocasionà una intervenció arqueològica d'urgència perquè el solar estava situat dins de l'àrea protegida per la incoació, llavors, d'un expedient per a la declaració monumental a favor del jaciment de la ciutat romana d' *Iluro*.

L'excavació arqueològica del solar la realitzà el Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya i es desenvolupà en dues fases. La primera es feu durant el mes de desembre de 1989 i fou dirigida pels arqueòlegs Joaquim García i Roselló, Josep Antoni Cerdà i Mellado i Joan Banús i Tort i estava inclosa dins d'un Pla de Lluita contra l'Atur que llavors s'estava desenvolupant a Mataró i incloïa també l'excavació del solar núm. 12 del Carrer Sant Cristòfor (Can Puig/Can Fullerachs). L'excavació d'aquesta primera fase es desenvolupà en dos sectors: un a la part de l'immoble que donava a la plaça de la Peixateria i l'altre en una zona intermèdia del solar.

En el sector 1 s'obriren cinc cales d'1'10 x 1'00 m, en els punts on hi havien d'anar les sabates de fonamentació del nou edifici. En totes aparegué la mateixa sedimentació i amb cotes de profunditat molt similars, per tant els directors de l'excavació decidiren d'unificar el registre arqueològic i el material aparegut en les cinc cales. En el sector 2, en canvi, s'obrí una cala única de 4'50 x 2'50 m allà on es veien les restes d'una claveguera romana que havia estat parcialment destruïda per una màquina excavadora a l'inici de les obres.

La segona fase d'excavació es realitzà durant els mesos de març i abril de l'any 1990 i la dirigiren els arqueòlegs Joan Banús i Tort, Isabel Carpio i Pérez, Joaquim García i Roselló i Santiago Pérez i Tort. L'equip d'excavació es completà amb dos dels obrers que treballaven a l'obra, cedits pels promotors, i hi participaren també alguns estudiants de la Facultat de Geografia i Història de la Universitat de Barcelona; quan fou necessari aquest equip rebé l'ajut de la resta de personal que treballava en l'obra.

En aquesta segona fase, un cop solucionats els problemes de seguretat dels edificis veïns, s'obrí una gran cala de 10'00 x 4'60 m que ocupava pràcticament tot l'antic pati de l'immoble. Malauradament algunes

de les estructures romanes ja havien estat localitzades mentre es realitzaven les obres d'enderroc de l'antic edifici i foren malmeses per una màquina excavadora quan intentava aplanar aquesta zona, per sort, però, la compactació i duresa de les restes feren desistir la màquina de seguir endavant.

El criteri seguit per numerar les unitats estratigràfiques fou el d'assignar a les del sector 1 un número a partir del 1000, a les del sector 2 un número a partir del 2000 i a les del sector 3 un número a partir del 3000.

UE 1001. Estrat de sorres, preparació de la pavimentació de la casa.

UE 1002. Estrat de terres sorrenques un xic compactes, farciment format en època recent.

UE 1003. Estrat de terres argiloses força compactes amb nombroses clapes sorrenques i algunes de cendroses; era un potent farciment d'anivellació del sector format entre el 15 aC i el canvi d'Era. Aquest mateix farciment es documentà l'any 1987 en l'excavació de la Plaça de la Peixateria (UE 2005). Hi va aparèixer una bona quantitat de material arqueològic (**vegeu estudi del material i làmines en annex núm. 1**): ceràmica campaniana A de la forma 33 i ceràmica campaniana A tardana de les formes Lamb. 5 i Lamb. 7; ceràmica campaniana del grup B de les formes Lamb. 1, Lamb. 1/8, Lamb. 2, Lamb. 3, Lamb. 4, Lamb. 5, Lamb. 7 i Lamb. 10; ceràmica campaniana C de les formes Lamb. 7, Lamb. 17 ò 19 i Lamb. 18?; t.s. aretina de vernís negre de la forma Lamb. 7; ceràmica grisa que imita les formes Lamb. 1, Lamb. 5 ò 7 i Lamb. 7 de la ceràmica campaniana del grup B; t.s. itàlica de les formes Goudineau 1, Goudineau 2, Goudineau 6, Goudineau 7, Goudineau 12b, Goudineau 13-16, Goudineau 15, Goudineau 18-24 i Goudineau 22b; ceràmica que imita la t.s. itàlica; ceràmica de parets fines itàliques de les formes Mayet II, Mayet III, Mayet IX, Mayet X-C, Mayet XII, Mayet XIV-A, Mayet XVII i Mayet XX-B; llànties romanes de les formes Dressel 2/ Deneauve I i Dressel 4; fragments d'ungüentaris de ceràmica itàlica; ceràmica de cuina itàlica del tipus "roig intern pompeïà" de les formes Aguarod 3/Luni 1 i Aguarod 4/Luni 2/4; ceràmica de cuina itàlica de les formes Aguarod 4/Vegas 14, Celsa 79.28, Aguarod 1/Burriac 38.100, Aguarod 2/Celsa 80.7056, Aguarod 3/Celsa 80.8145 i Aguarod 6/Celsa 79.106; ceràmica grisa ibèrica; ceràmica comuna ibèrica a torn amb engalba blanca; ceràmica comuna ibèrica oxidada i reduïda a torn; ceràmica de cuina ibèrica feta a mà; ceràmica comuna romana; morters itàlics de les formes Emporiae 36.2 i Dramont 1; ceràmica de cuina romana; àmfora oriental de la forma Dressel 2/4; àmfora púnica de la forma Mañà C-2; àmfora nord-africana tripolitana del tipus Van der Weerf 3; àmfora itàlica (adriàtica) de la forma Lamb. 2; àmfores itàliques de les formes Dressel 1B i Dressel 1C; àmfores sud-hispàniques de les formes Dressel 7-11, Dressel 12, Haltern 70 i Oberaden 83; i àmfores tarraconenses de les formes Dressel 1, Lamb. 2, Tarraconense 1/Laietana 1 i Pascual 1.

UE 1004. Sòl natural.

UE 2001. Paviment de rajoles de la casa enderrocada.

UE 2002. Capa de sorra fina, preparació del paviment anterior.

UE 2003. Forat sota del paviment de la casa. Estava farcit per la **UE 2004**, un estrat de terres sorrenques soltes, barrejades amb clapes de cendres, on no hi aparegué material arqueològic.

UE 2005. Estrat de terres argiloses soltes. Hi aparegué força material arqueològic d'època ibèrica tardana i romana i algun material d'època moderna que serà el que datarà la UE. Quant al material antic s'hi trobà ceràmica campaniana A de la forma Lamb. 5; ceràmica campaniana del grup B de la forma Lamb. 1; t.s. gal·lica de la forma Drag. 37; t.s. africana A; t.s. africana D de la forma Lamb.54/Hayes 61; DSP grisa; ceràmica de parets fines itàlica; llàntia de volutes; ceràmica de cuina itàlica del tipus "roig intern pompeïà"; ceràmica de cuina africana de la forma Ostia III-324; ceràmica grisa ibèrica; ceràmica comuna ibèrica oxidada; ceràmica de cuina romana reduïda; àmfores tarraconenses de la forma Dressel 1/Laietana i Pascual 1; àmfora tripolitana; i àmfora africana. De material modern s'hi trobà pisa catalana blava del segle XV, pisa catalana sense decorar del segle XVI, ceràmica amb vernís verd i melat, ceràmica sense vernís i ceràmica negra. Si bé la cronologia que ens donen els materials ceràmics moderns és del segle XVI, hem de datar la UE del primer quart del segle XVIII per la presència d'una moneda de Felip IV de 1655, una altra de Carles II 1680 i una altra de l'Arxiduc Carles d'Àustria de 1707-1711.

UE 2006. Estrat de terres argiloses dures. No hi aparegué material arqueològic. Per cronologia relativa era anterior a 2005.

UE 2007. Estrat de terres argiloses compactes. Hi aparegué molt poc material arqueològic; ceràmica de cuina africana de les formes Ostia III-267 i Ostia III-332; àmfores de les formes Dressel 1B, Tarraconense 1/Laietana 1 i Dressel 2-4; pisa catalana blava del segle XV; pisa catalana daurada del segle XVI; pisa catalana blava del segle XVII; i ceràmica negra. Els materials trobats ens daten l'estrat en la segona meitat del segle XVII.

UE 2008, UE 2009, UE 2015 i UE 2016. Sostre, murs i terra d'una claveguera romana; el sostre estava fet amb pedres de mida mitjana sense treballar, col·locades en sec; els murs estaven fets amb pedra lligada amb morter de gran consistència i duresa; el terra estava fet amb pedres de mida mitjana, amb una cara plana, i estava recobert amb morter. Aquesta claveguera va ser construïda dins de l'interestrat **UE 2010**, una rasa feta al sòl natural. Entre el mur **UE 2009** i l'interestrat hi havia el farciment **UE 2013**, un estrat de terres argiloses un xic compactes on hi aparegué poc material arqueològic; ceràmica campaniana A amb restes de calç; una imitació de la forma Lamb. 1 de la ceràmica campaniana del grup B feta amb ceràmica grisa (Lâm. 1, núm. 3); ceràmica grisa ibèrica (Lâm. 1, núm. 4); ceràmica comuna ibèrica (Lâm. 1, núm. 5-7); ceràmica ibèrica pintada; ceràmica ibèrica feta a mà (Lâm. 1, núm. 9-10); ceràmica de cuina itàlica (Lâm. 1, núm. 1-2) de les formes Aguarod 3/Celsa 80.8145 i Aguarod 3/Luni 1; ceràmica comuna romana; ceràmica de parets fines sense engalba (Lâm. 1, núm. 8); llàntia amb engalba vermella; i fragments informes d'àmfores tarraconenses, bètiques i africanes. Aquest estrat podria datar-se, sense que pugui precisar-se massa bé, dins de la segona meitat del segle I aC. La claveguera estava amortitzada per la **UE 2015**, en la qual aparegué tan escassíssim material arqueològic (vuit fragments) que no ens permet de precisar cap datació.

UE 2011. Estrat de terres sorrenques força soltes en el qual hi va aparèixer majoritàriament material arqueològic ibèric i romà i algun de modern; ceràmica campaniana del grup B; ceràmica comuna oxidada ibèrica; ceràmica grisa ibèrica; t.s. itàlica; t.s. hispànica tardana de la forma 42; t.s. africana C de la forma Hayes 52; t.s. africana D de la forma Hayes 94; ceràmica de parets fines; ceràmica de cuina itàlica, entre ella del tipus "roig intern pompeïà"; ceràmica de cuina africana de les formes Lamb. 10A, Atlante CV-1; ceràmica comuna romana; ceràmica de cuina romana de cuita reductora; àmfores tarraconenses de les formes Pascual 1 i Dressel 2-4; àmfora bètica de la forma Dressel 20?; pisa catalana en verd i manganès; pisa catalana sense decorar; pisa valenciana blava de Manises; pisa catalana daurada; ceràmica amb vernís de color melat i verd;

ceràmica sense vernís; i ceràmica negra. El material que data l'estrat és evidentment el modern, en especial la pisa catalana daurada, que en principi ens dataria la UE en el segle XVI.

UE 2012. Fossa feta al sòl natural. Estava amortitzada per la **UE 2017**, un estrat de terres argiloses dures en el qual aparegué el següent material arqueològic: ceràmica campaniana del grup B (Lâm. 1, núm. 11), ceràmica campaniana C (Lâm. 1, núm. 12), ceràmica comuna oxidada ibèrica (Lâm. 2, núm. 16-18 i Lâm. 3, núm. 1-4), ceràmica grisa ibèrica (Lâm. 2, núm. 1-6), ceràmica ibèrica a mà (Lâm. 3, núm. 5-11), t.s. itàlica, ceràmica de cuina itàlica (Lâm. 1, núm. 13-16), ceràmica de parets fines de la forma Mayet III (Lâm. 1, núm. 17), ceràmica de cuina africana (Lâm. 1, núm. 18-19) entre la qual hem identificat la forma Ostia II-302, ceràmica comuna romana (Lâm. 2, núm. 7-15), àmfora púnica de l'estret de Gibraltar de la forma Mañà C-2 (Lâm. 3, núm. 16), àmfora tripolitana (Lâm. 3, núm. 15), àmfora bètica de la forma Dressel 12 (Lâm. 3, núm. 12) i àmfora tarraconense de la forma Pascual 1 (Lâm. 3, núm. 13-14 i 17-19). També hi varen aparèixer una moneda ibèrica de *Baiolo* i una moneda gal·la de vora Nîmes datada entre 70-30 aC. Tot aquest conjunt de material ens dataria l'estrat dins del darrer quart del segle I aC.

UE 2018. Sòl natural.

UE 3001. Estrat de terres sorrenques molt soltes barrejades amb runa. Era l'estrat superficial format en enderrocar la casa moderna.

UE 3002. Pou d'època moderna, de secció circular de 0'86 m de diàmetre, fet amb maons; que encara conservava parcialment la coberta feta d'obra i una placa malmesa de ferro.

UE 3003, UE 3004 i UE 3005. Murs d'un pou mort fet amb maons i morter de calç.

UE 3006. Fossa d'època moderna. Estava amortitzada per la **UE 3007**, un estrat de terres sorrenques soltes on aparegué molt poc material arqueològic: t.s. itàlica, una imitació de la forma Goudineau 5 de la t.s. itàlica, t.s. gal·lica, ceràmica de cuina africana, àmfora tarraconense, pisa catalana en verd i manganès, pisa catalana sense decorar, pisa catalana daurada, pisa catalana blava «d'orles diverses», pisa italiana de Montelupo esgrafiada, ceràmica amb vernís, ceràmica sense vernís i ceràmica negra. El material modern, concretament la pisa catalana blava «d'orles diverses» i la pisa italiana, data l'estrat en la segona meitat del segle XVII.

UE 3008. Estructura de forma quasi rectangular, de 5'64x3'18 m, feta amb pedres de mida petita i mitjana sense treballar unides amb gran quantitat de calç i que s'adossava a la claveguera romana del *cardo maximus*. Fou parcialment destruïda pel pou mort **UE 3003**, **UE 3004** i **UE 3005**, per unes refonamentacions dels murs de les cases contigües i per la màquina excavadora que enderrocava l'edifici.

UE 3009, UE 3010/UE 3012, UE 3011/UE 3013 i UE 3015. Sostre murs i terra de la claveguera romana del *cardo maximus*. El sostre estava fet amb grans pedres que tenien la cara interna plana. Els murs estaven fets amb dues tècniques diferents: el tram que estava en contacte amb l'estructura **UE 3008** tenia quatre filades de carreus ben treballats, col·locats en sec seguint la tècnica de l'*opus quadratum*, si bé en algunes zones hi havia petites falques fetes amb pedretes i alguns fragments ceràmics - àmfora itàlica de tipus «DB», i la resta dels murs estava feta amb pedres de mida mitjana i petita sense treballar trabades en sec. El terra estava fet amb *tegulae*. Aquesta claveguera estava parcialment farcida per la **UE 3014**, un estrat de terres argiloses soltes i humides en el qual aparegué gran quantitat de material arqueològic modern: pisa catalana blava del

segle XVI; pisa catalana blava del segle XVII («de la figueta», «de la ditada», «de la botifarra», «de Poblet», «de faixes i cintes»); pisa italiana policroma de Monteluppo, del segle XVII; pisa catalana sense decorar del segle XVIII; pisa catalana blava del segle XVIII («de blondes», «de l'arracada» i «de la cirereta»); pisa catalana policroma del segle XVIII; pisa daurada de Manises del segle XVIII; pisa italiana policroma del segle XVIII; rajoles catalanes blanques i verdes del segle XVIII; ceràmica amb vernís groc i marró del segle XVIII; ceràmica amb vernís groc, amb vernís verd, amb vernís marró, amb vernís vermell, totes del segle XVIII; ceràmica italiana amb vernís marró tipus d'Albisola del segle XVIII; ceràmica sense envernissar del segle XVIII; ceràmica negra del segle XVIII; peces de vidre dels segles XVIII; un aplic de bronze; unes tisores de ferro; i una pipa de ceràmica. Aquest material, especialment la pisa catalana blava «de la cirereta», ens dataria la UE de finals del segle XVIII o d'inicis del segle XIX.

UE 3016. Fonamentació d'un mur d'època romana fet amb pedres de mida mitjana i petita sense treballar unides amb calç. Es documenta en una llargada de 3'10 m, feia 0'64 m de gruix i conservava una sola filera d'alçada.

UE 3017. Fonamentació d'un mur d'època romana, parcialment destruït en construir-se el pou UE 3002, de característiques i mides similars a les de la UE 3016.

UE 3018. Estrat de terres sorrenques cendroses molt soltes i fines que s'adossava a l'estructura UE 3008. Fou parcialment destruït en fer-se la fossa moderna UE 3006. Hi aparegué el següent material arqueològic: ceràmica campaniana del grup B de la forma Lamb. 1 (Lâm. 4, núm. 1-2); ceràmica campaniana del grup B de tipus emporità de les formes Lamb. 1 i Lamb. 5; ceràmica prearetina (Lâm. 4, núm. 6); imitacions en pasta grisa de les formes Lamb. 1 i Lamb. 2 de la ceràmica campaniana del grup B (Lâm. 4, núm. 3-5); ceràmica de parets fines itàlica (Lâm. 4, núm. 8-9) de la forma Mayet III (Lâm. 4, núm. 7); ceràmica itàlica de cuina de les formes Vegas 14 i Vegas 16 (Lâm. 4, núm. 10-12); un fons de *kalathos* ibèric amb decoració pintada (Lâm. 4, núm. 13); ceràmica comuna ibèrica oxidada (Lâm. 4, núm. 14-15 i Lâm. 5, núm. 1-4); ceràmica grisa ibèrica; ceràmica ibèrica feta a mà (Lâm. 5, núm. 5-7); àmfora itàlica de la forma Lamb. 2 (Lâm. 5, núm. 8); àmfora tarraconense de la forma Tarraconense 1/Laietana 1 (Lâm. 5, núm. 9-11); tapadores d'àmfora (Lâm. 5, núm. 13-14); i un pes de teler (Lâm. 5, núm. 15). El material exhumat, de clara filiació tardorepublicana, i el fons de ceràmica prearetina i l'àmfora de la forma Tarraconense 1/Laietana 1 són els que ens proporcionen la cronologia més moderna; es pot datar, per tant de vers 50/40 aC.

UE 3019. Sòl natural.

Les fases documentades

Fase 1: època tardorepublicana.

L'únic estrat que ens ha aportat cronologia d'aquesta època ha estat la UE 3018, que datem de vers 50/40 aC. En base a aquest estrat, però, podem establir la datació dels fonaments UE 3008 d'una estructura no conservada que pensem que seria de la construcció de la claveguera romana del *cardo maximus*, UE 3009-UE 3013 i UE 3015, que suposem coetània de les UE anteriors atès que se li adossen els fonaments de l'estructura no conservada.

Si, com pensem, els fonaments de parets UE 3016 i UE 3017 són les façanes d'un edifici que donaven al *cardo maximus* i a un *decumanus*, respectivament, la data de la seva construcció ha de ser semblant a la de construcció de la claveguera del carrer i, per tant, caldria situar-les en aquesta fase. Si no fos així, aquestes parets, de filiació romana, restarien sense datació precisa.

També podria correspondre a aquesta fase la construcció de la claveguera romana domèstica UE 2009-UE 2014-UE 2016-UE 2008, en un moment no precisable de la segona meitat del segle I aC.

Fase 2: època d'August.

Del darrer quart del segle I aC s'ha detectat l'amortització de la fossa UE 2012 per l'estrat UE 2017, fossa que estaria situada al mig del carrer.

També hi pertany el potent estrat d'anivellament UE 1003, ja documentat en l'excavació de la Plaça de la Peixateria, que datem entre el 15 aC i el canvi d'Era.

Fase 3: època moderna.

La següent fase documentada correspon ja a l'època moderna, entrat ja el segle XVI. Hi correspon l'estrat UE 2011.

Correspon amb seguretat al primer quart del segle XVIII un únic estrat d'anivellament, la UE 2005. També hi deuen de correspondre dos estrats, les UE 2007 i UE 3007, que contenen materials d'època lleugerament anterior: el primer era un estrat d'anivellament i el segon l'amortització d'una fossa. Seria de molt a finals d'aquest segle o d'inicis del següent la inutilització, UE 3014, d'un hipogeu.

La resta d'unitats estratigràfiques documentades en aquesta excavació corresponen a la casa enderrocada i són dels segles XIX-XX.

Interpretació de l'excavació

L'excavació realitzada a Can Castany ha posat al descobert un nou tram d'uns 6'50 m de la claveguera romana del *cardo maximus* d'Iluro. En aquest cas però, s'ha detectat com les parets de la claveguera estaven fetes amb dues tècniques constructives diverses, una la ja vista en altres trams del *cardo*, i una altra feta amb una tècnica molt propera a l'*opus quadratum*. Adossat a la claveguera, concretament en el tram

construït amb l'*opus quadratum*, es varen trobar uns fonaments força arranats d'una estructura no conservada. Això suggereix que ambdós elements han d'haver estat construïts al mateix temps, com a molt tard en el tercer quart del segle I aC segons la datació que aporta la UE 3018, estrat que s'adossa a l'estructura.

Els fonaments detectats fan 5'60 x 3,20 m aproximadament i tindrien una potència mitjana de 0'50 m, la qual cosa suggereix que podria tractar-se de la base d'un monument o estructura no conservada de gran pes (tal vegada un arc) fet que permetria explicar el canvi de tècnica constructiva observat en el tram de claveguera a la qual s'adossa. És lògic de creure que a l'altra cantó de la claveguera, que no ha pogut ser excavat perquè pertany a una altra finca, hi hauria d'haver la continuació dels fonaments esmentats; si això fos així tindriem una base rectangular de 5,60 x 7,80 m, tenint en compte que la claveguera del *cardo maximus* en aquest tram té una amplada d'1,40 m -amb el gruix de les parets incloses. Sols en un altre tram del *cardo maximus* (excavació feta al solar núm. 45 d'El Carreró, «Can Ximenes») s'havia observat un reforçament de la claveguera del carrer, en aquest cas per a bastir-hi al dessobre una font.

Les dues parets romanes en angle trobades en el sector 3, per la seva situació amb relació als fonaments i perquè una d'elles anava paral·lela a la claveguera del *cardo maximus*, les interpretem com a parets de façanes; la paret més llarga seria la façana del *cardo maximus* i la més curta seria la d'un *decumanus*. Si això fos així, el *cardo maximus* en aquest punt sols tindria uns 7 metres d'amplada, en el supòsit que la claveguera li passés pel centre.

Del possible *decumanus* no s'hauria localitzat l'altra façana, sols podem suposar que estaria aproximadament pel lloc on s'acabaven els fonaments; l'amplada d'aquest possible carrer seria d'uns 6'00 m.

La claveguera domèstica UE 2009-UE 2014-UE 2016-UE 2008, construïda en la segona meitat del segle I aC i que interpretem com a pertanyent al tram extern a l'edifici (és a dir, el construït sota el paviment del carrer) confirma que el *cardo maximus* es prolongava vers el sud com a mínim fins on la claveguera domèstica hi havia de desguassar. Això vol dir que la interpretació inicial que s'havia fet de l'estructura no conservada documentada en el sector 3, en el sentit de considerar-la com un dels límits de

la ciutat -un element relacionat amb el sistema defensiu de la ciutat romana, o els fonaments d'una torre, o una porta de la muralla- (CERDÀ *et alii* 1994: 98), (GARCÍA 1995: 11), (GARCÍA-GURRI 1996-1997: 405), creiem que s'ha de descartar. En aquest mateix sentit tenim la nova interpretació que donem per a l'estrat d'anivellament UE 1003 que va intimament lligada a la que donem per a l'estrat d'anivellament UE 2005 de la Plaça de la Peixateria.

Com cal interpretar l'estrat UE 1003? Si bé en un primer moment s'interpretà, juntament amb l'estrat UE 2005 de la Plaça de la Peixateria, com un anivellament fet immediatament fora muralles per a bastir-hi una àmplia plataforma situada on devia començar el pendent del desnivell sud de la petita elevació on s'assentava Iluro, ara ens decantem per pensar que es tracta d'un gran anivellament fet dins del recinte emmurallat de la ciutat, a tocar de la porta meridional del *cardo maximus*, que serví per remodelar profundament aquesta zona de la ciutat en època augustiana -entre el 15 aC i el canvi d'Era. Remodelacions d'aquesta mateixa època s'han detectat entre altres llocs en les excavacions fetes al Carreró 43-45 (Can Ximenes) i al Carrer d'En Pujol núm. 43-45 (ambdues objecte d'estudi en aquest mateix treball) i en l'excavació feta al Carrer Sant Francesc d'Assís núm. 16 (Can Genissans) (GARCÍA-GURRI 1996-1997: 403). Malgrat que es tracta de petites cales, el fet de no haver trobat cap mena d'estructura suggereix la possibilitat que estem davant d'un espai obert.

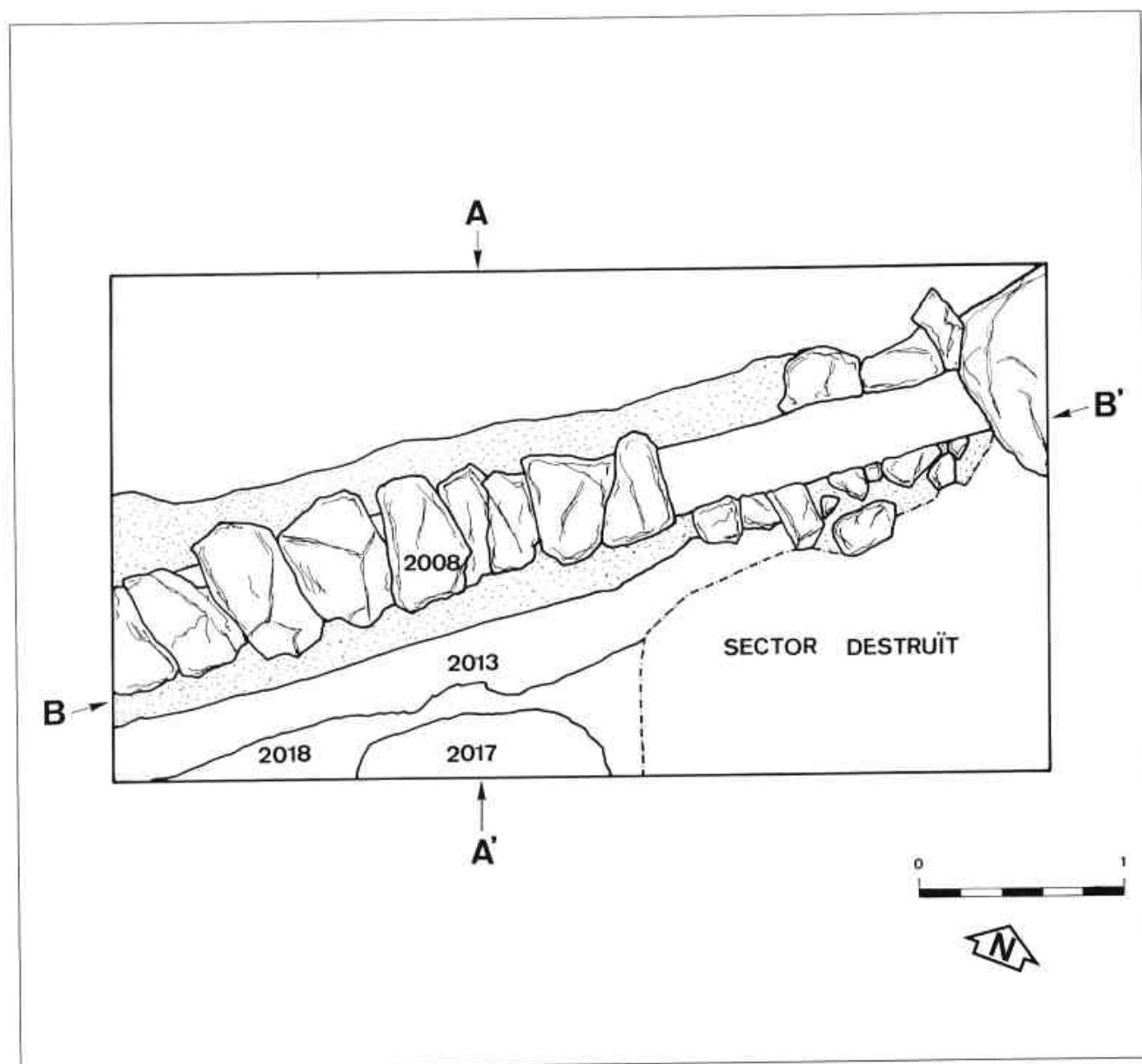
Quant al moment d'amortització de la claveguera del *cardo maximus* en el tram més meridional de la ciutat, aquesta excavació no ha aportat malauradament informació atès que la claveguera fou aprofitada en època moderna com un tram d'un hipogeu i el fàrciment que s'hi ha trobat és el del moment final d'aquest.

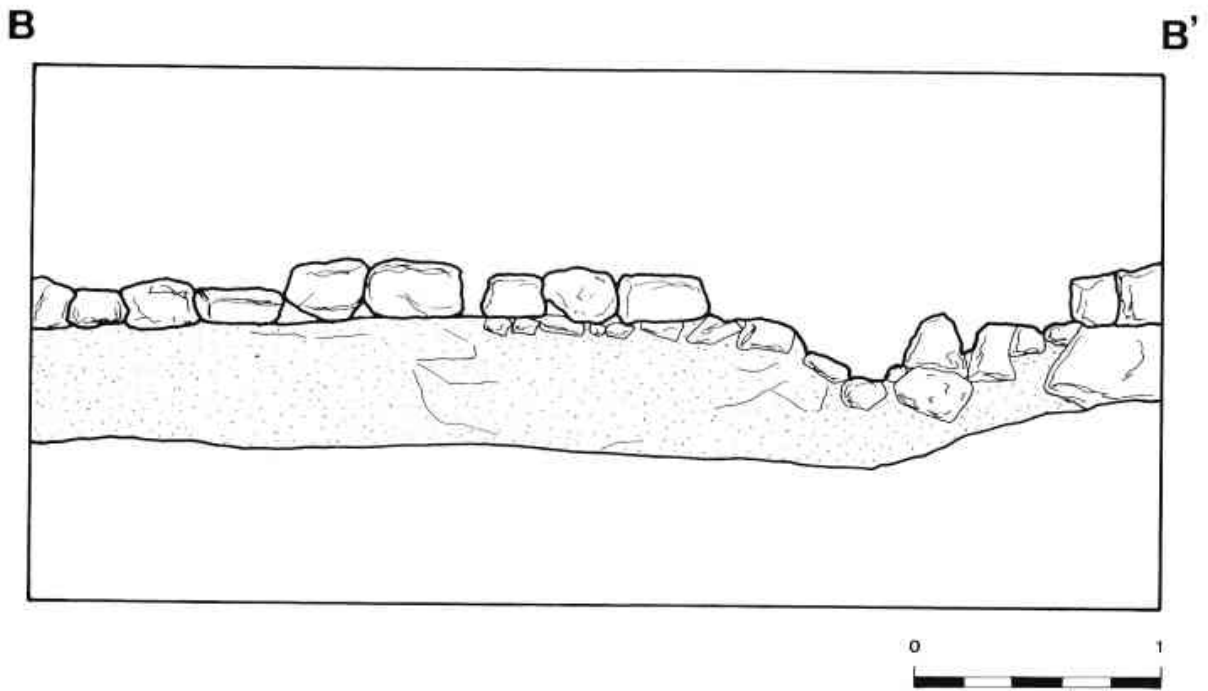
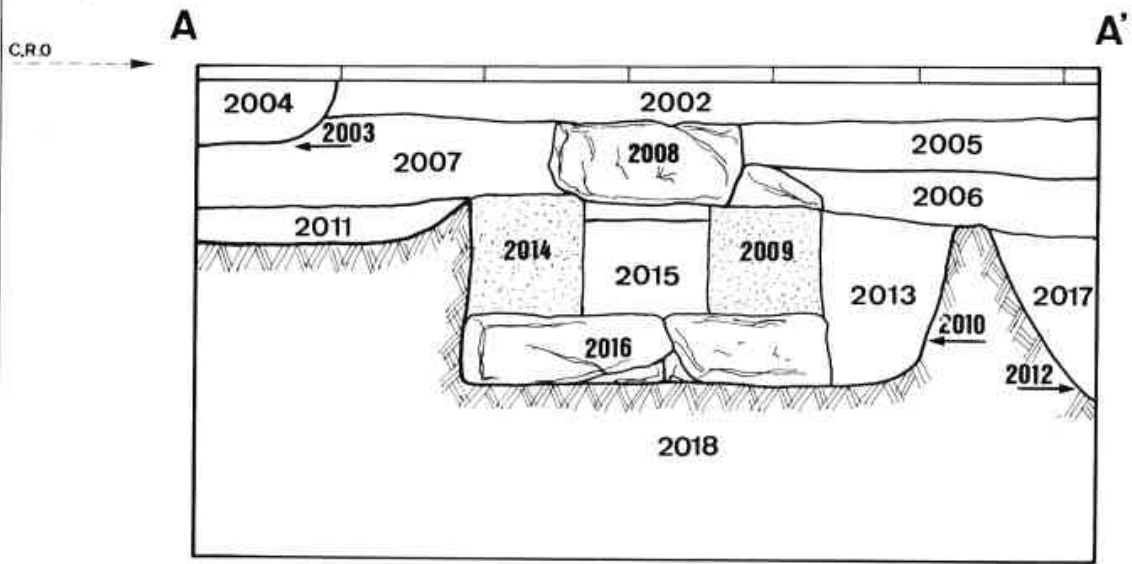
La formació dels estrats moderns trobats en aquesta excavació, el més antic dels quals -la UE 2011- data del segle XVI, va representar la destrucció de tots els estrats posteriors als formats en època d'August.

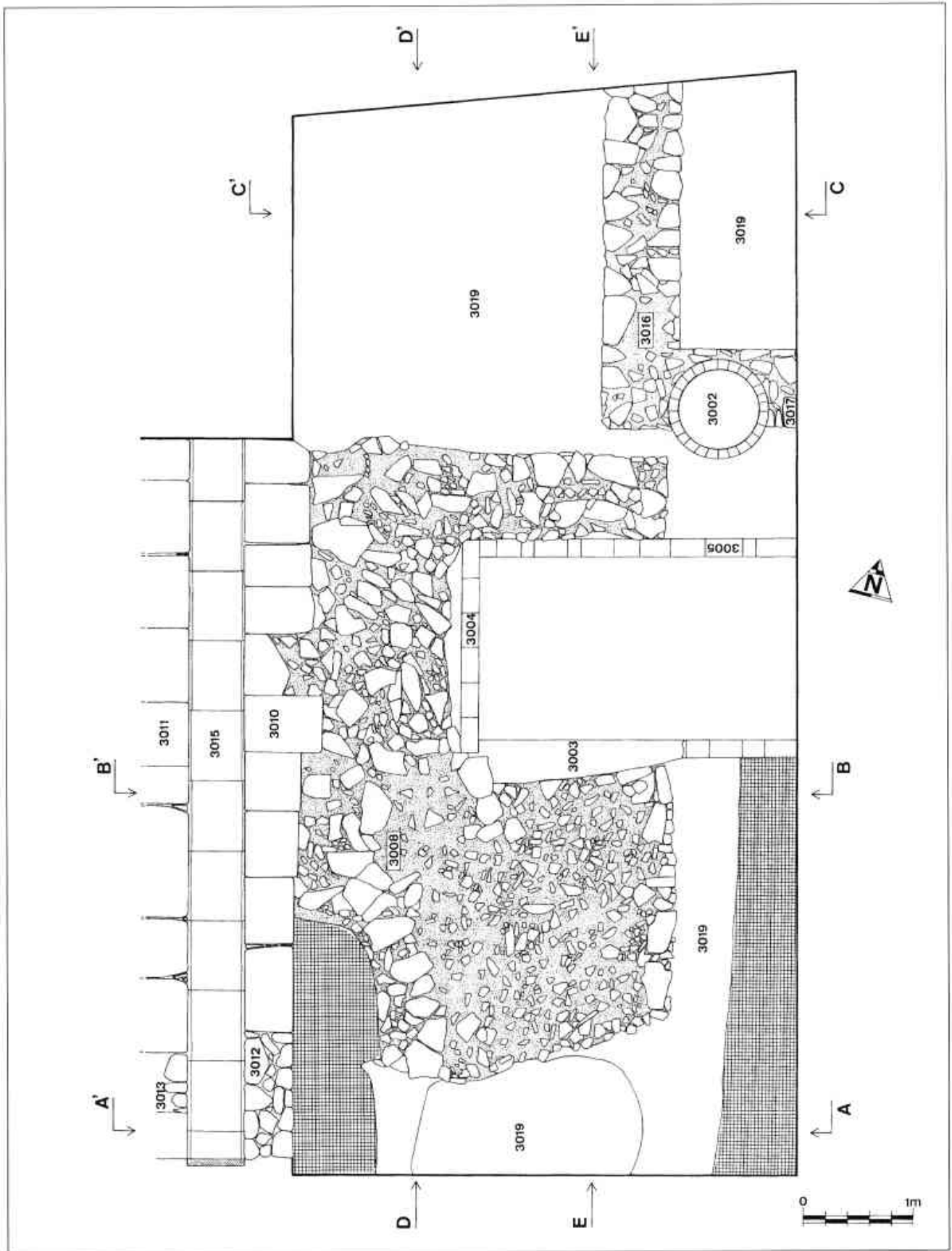
S'han detectat en aquesta excavació una sèrie d'estrats UE 2005, UE 2006 i UE 2007, que interpretem com a uns anivellaments fets per a construir la casa recentment enderrocada, que datem del primer quart del segle XVIII. Correspon al moment d'utilització de la casa enderrocada tota una sèrie d'estructures que interpretem com a un pou mort

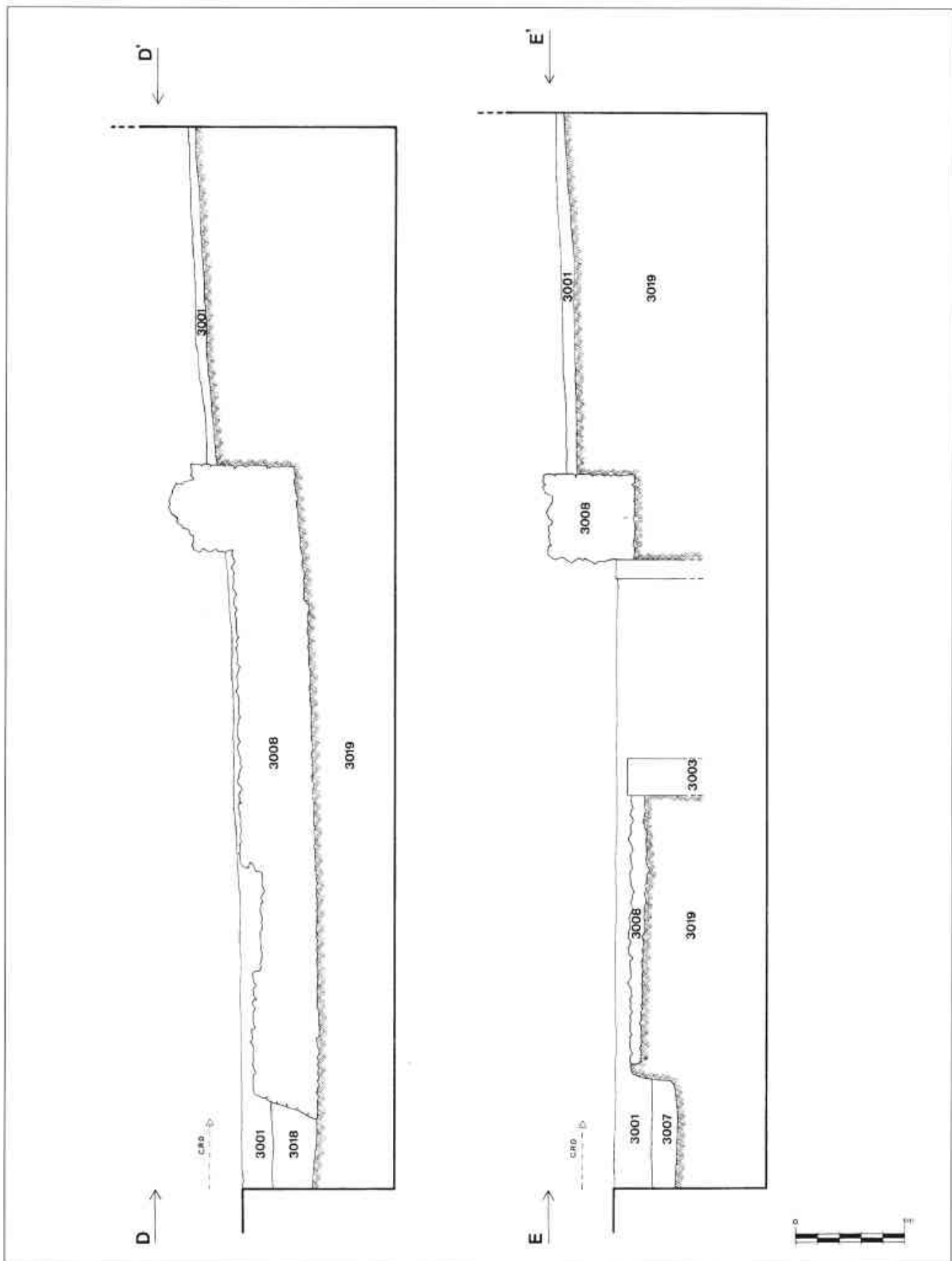
quadrangular i un pou circular, a part de la preparació del paviment i del propi paviment.

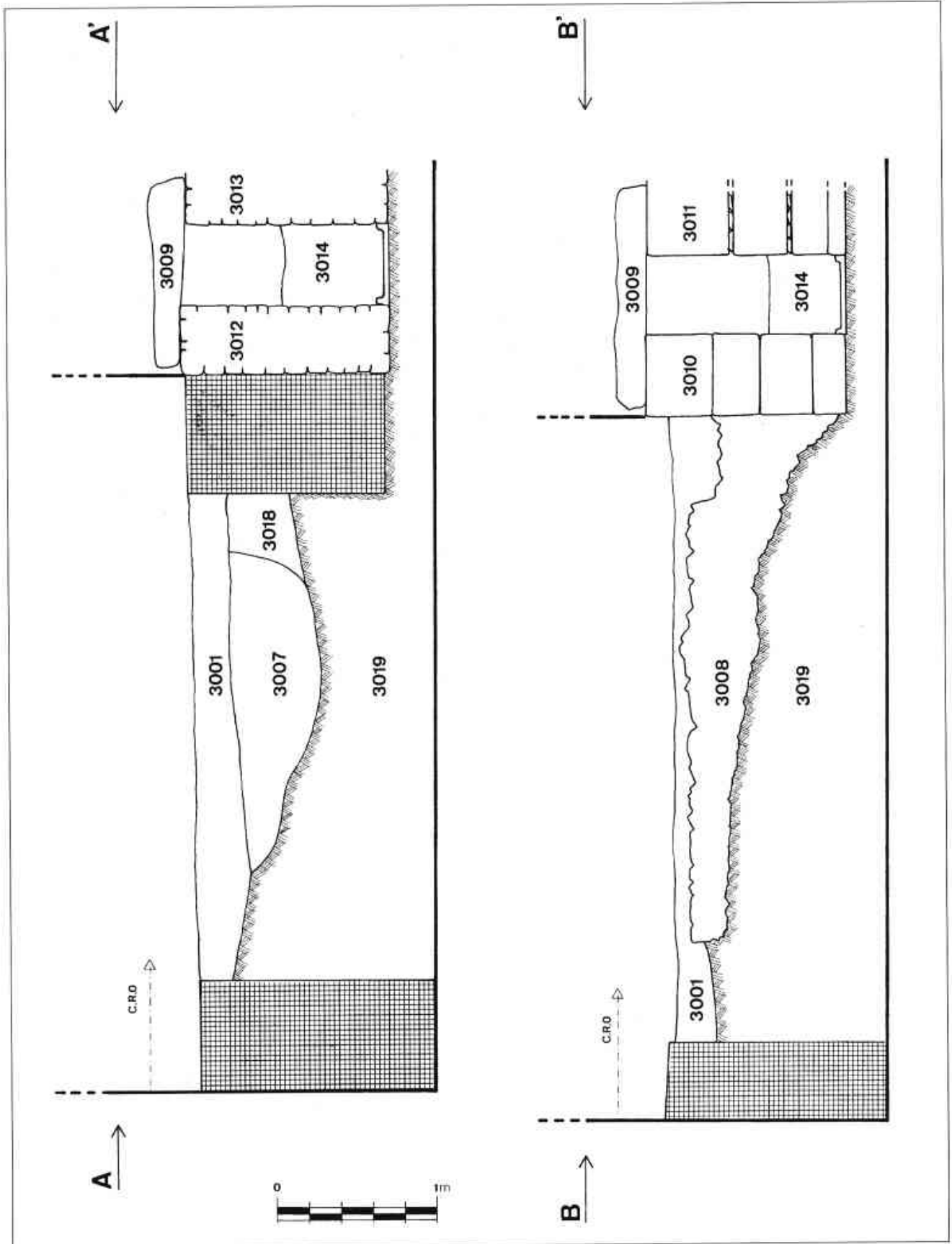
Finalment, hi ha tres estrats d'època moderna que resulten de difícil interpretació: la UE 2011 que caldria situar en un moment força anterior a la data de construcció de la casa enderrocada i les UE 3006 i UE 3007, una fossa i la seva amortització, que caldria datar en la segona meitat del segle XVII. L'amortització de la fossa podria estar relacionada amb el moment de construcció de la casa.

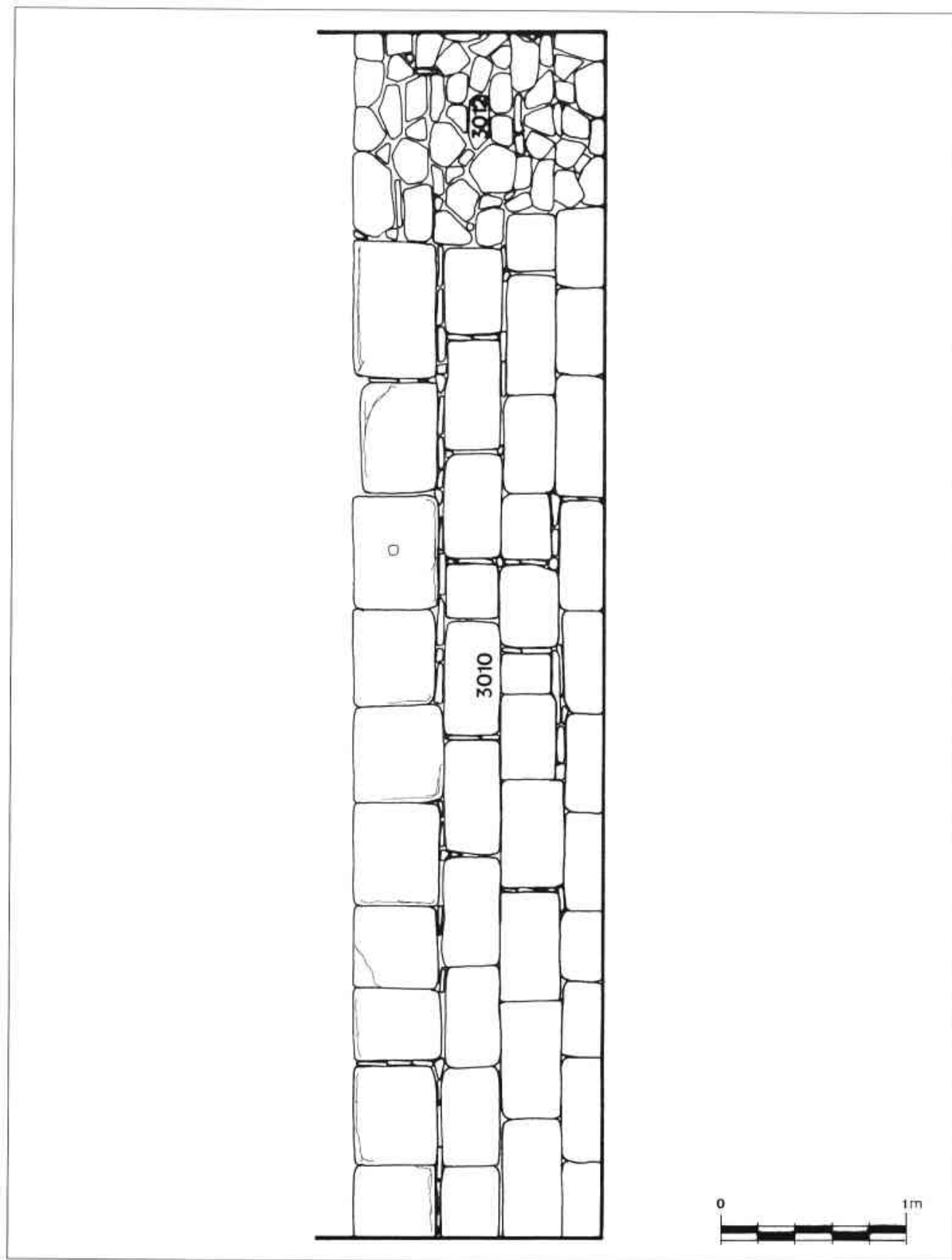

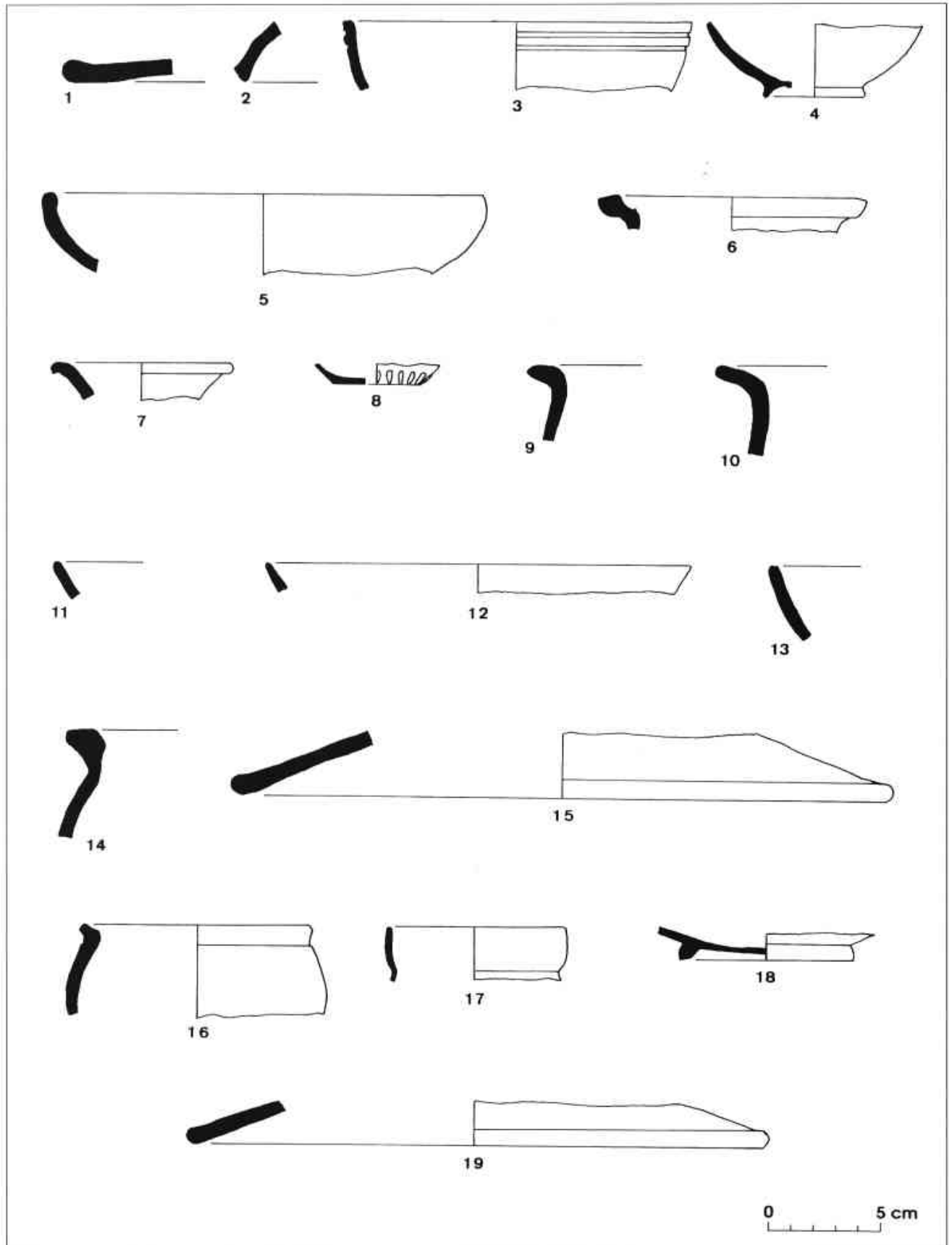

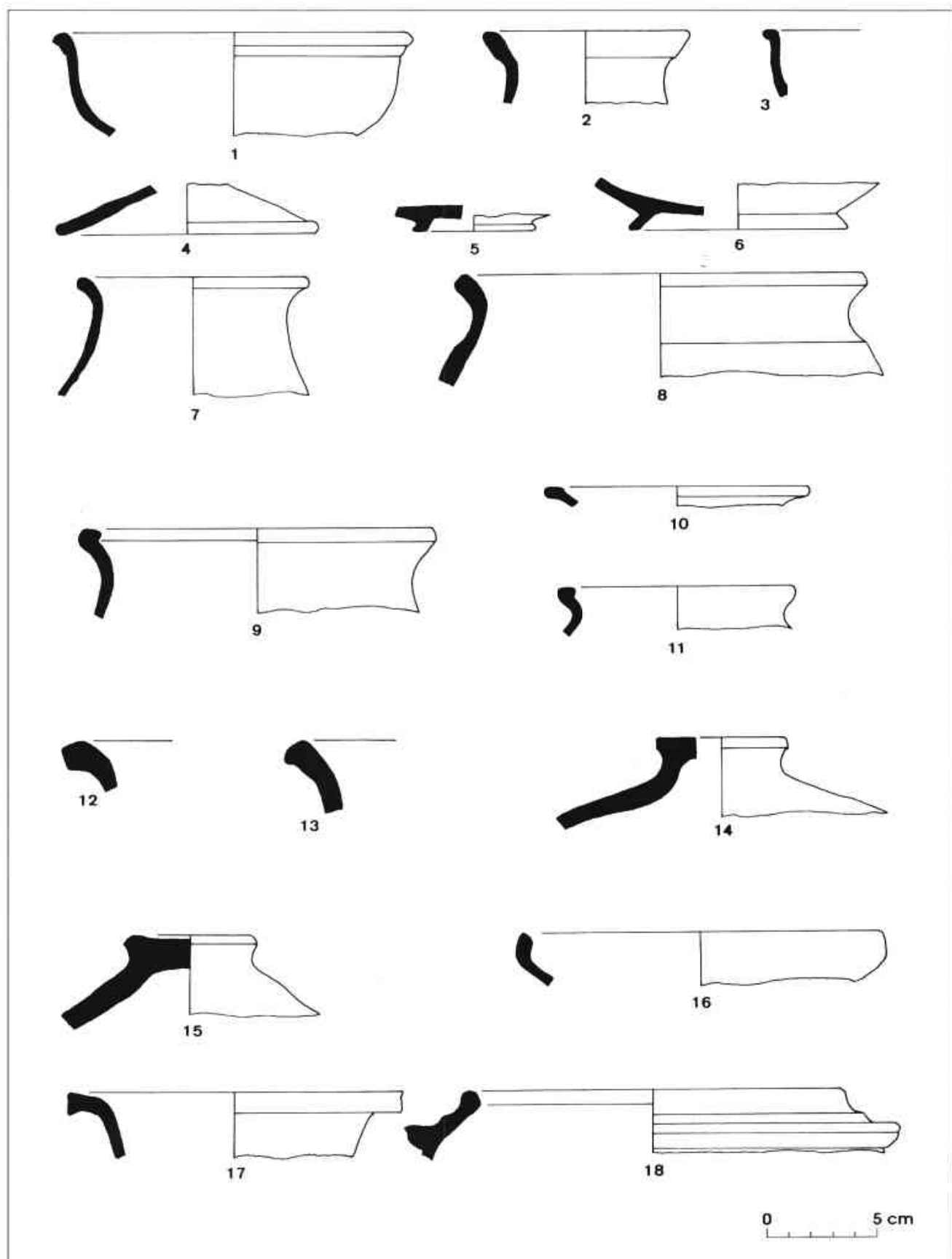

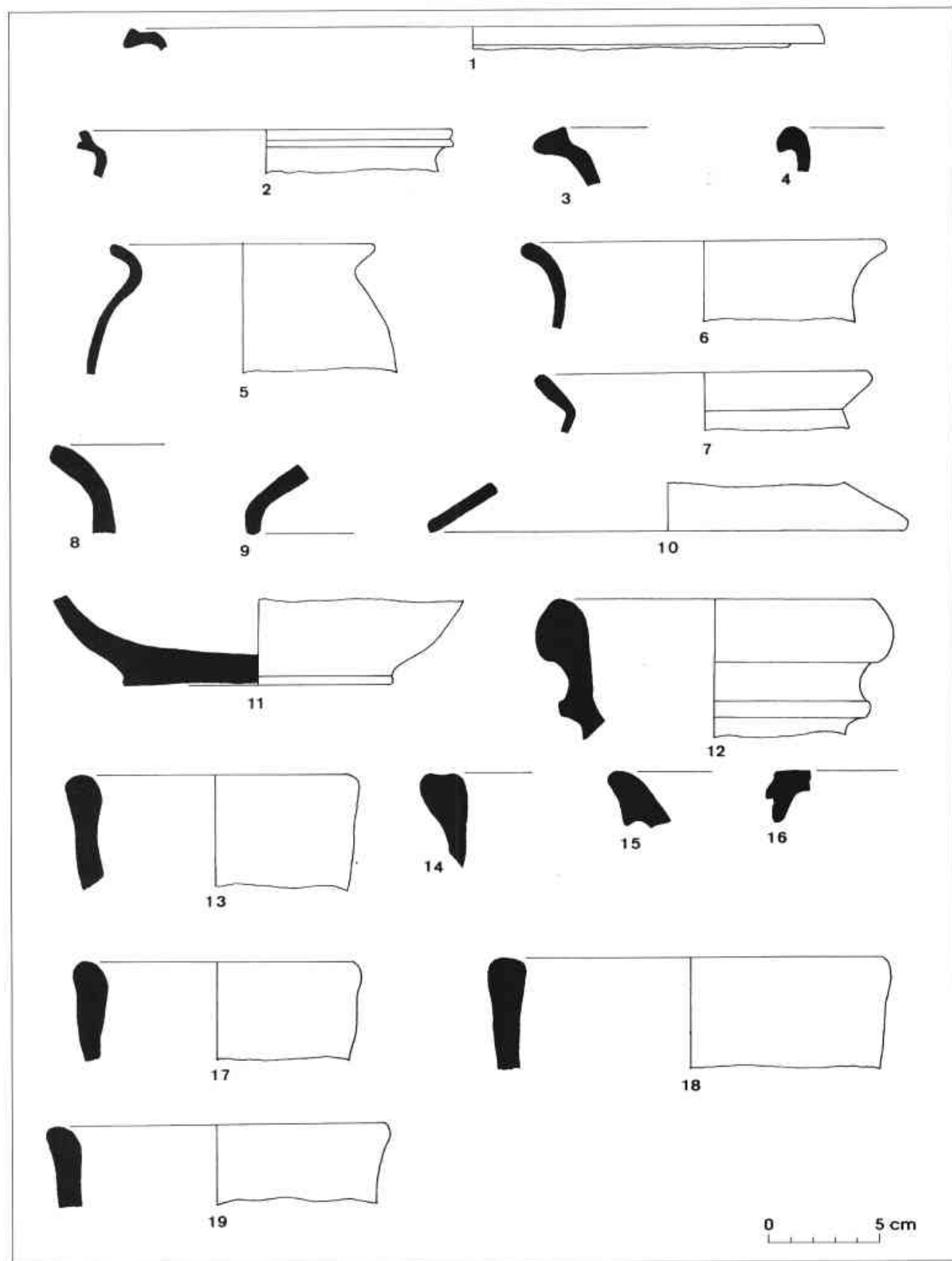

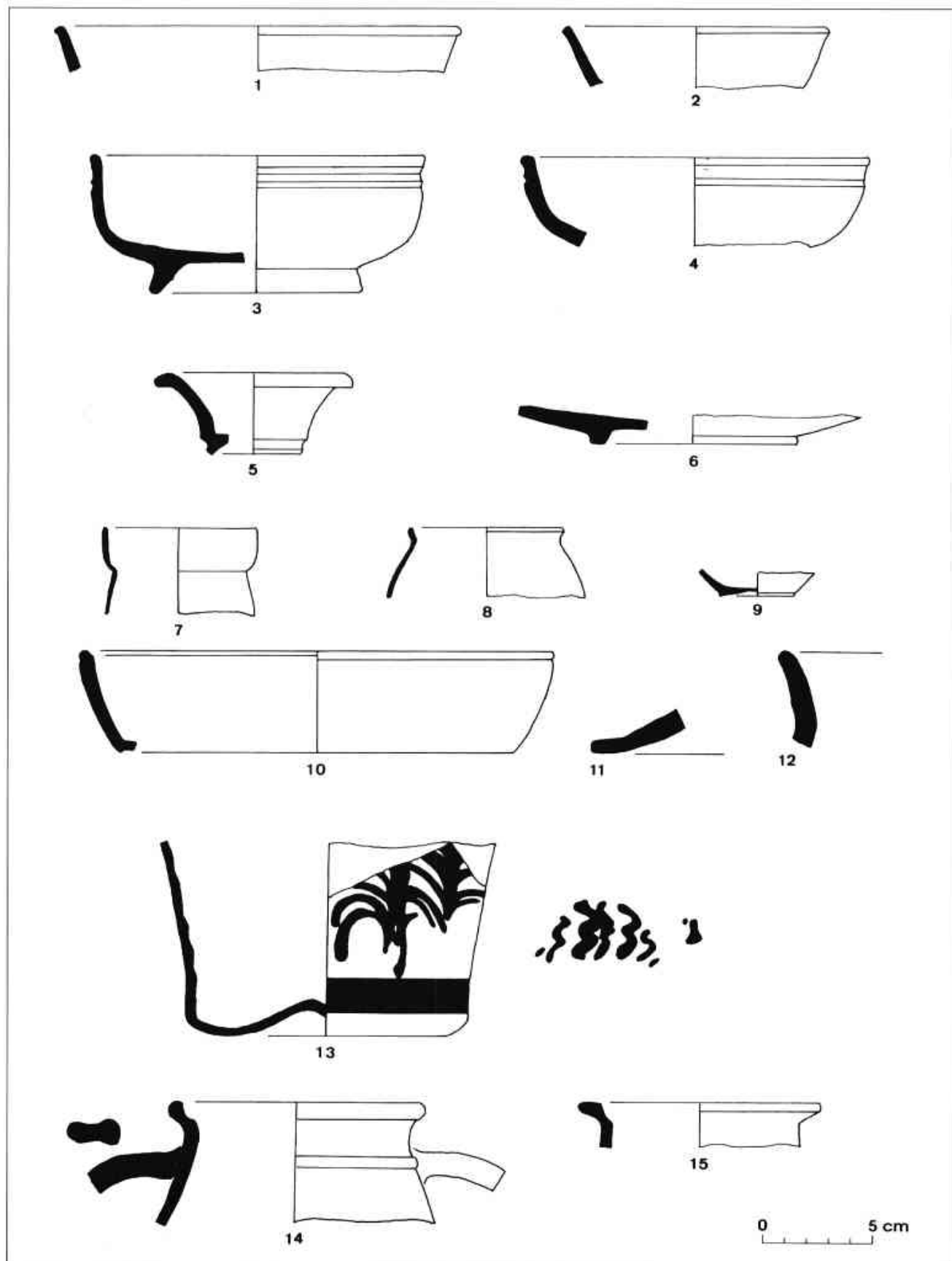

CARRER DE BARCELONA, 55-57

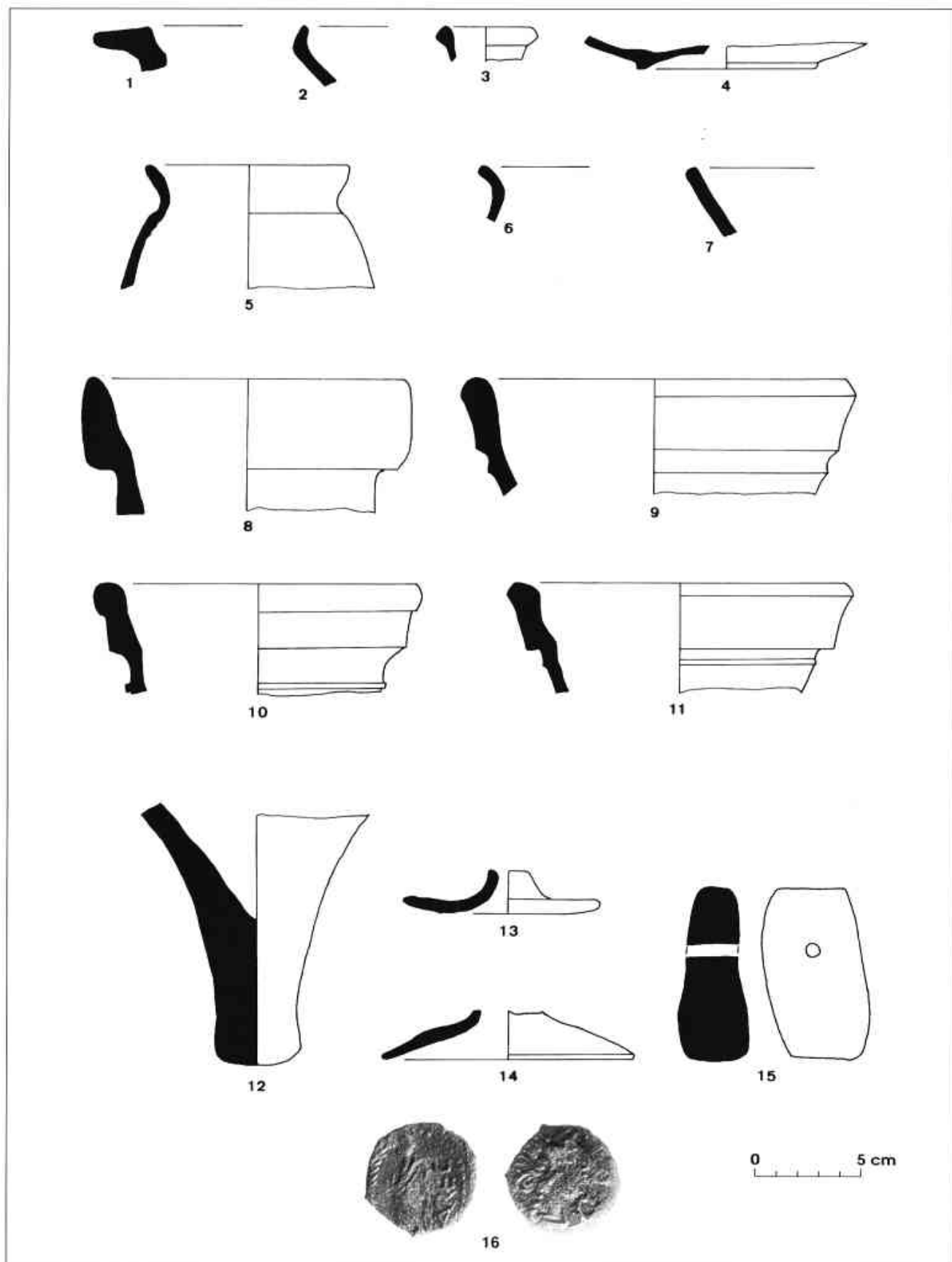

CARRER BARCELONA, 55-57. Lám. 4

2.12. PLAÇA DE LA PEIXATERIA

L'excavació. El material arqueològic.

La plaça de la Peixateria és un espai obert de forma quasi rectangular d'uns 28 m de llargada per uns 18 m d'amplada. Està situada en el límit meridional de la zona aturonada del nucli antic de la ciutat de Mataró -tot comunicant els carrers de Barcelona, Sant Cristófor i la Baixada de Les Escaletes- i dins del perímetre de la muralla construïda en el darrer quart del segle XVI, que resta uns metres més al sud, i ja en aqueixa època sembla que restava com a espai obert. La configuració actual de la plaça es completà cap a mitjans del segle XIX amb la construcció l'any 1841 de l'edifici porxat d'estil neoclàssic, projecte de Miquel Garriga i Roca, que identifica la plaça i que s'utilitzà com a mercat de peix fins fa pocs anys. A partir de la plaça, cap al sud, comença el desnivell fins arribar a l'actual Camí Ral.

El mes d'octubre de 1987 l'Ajuntament de Mataró inicià unes obres de reurbanització del carrer de Barcelona i de la plaça de la Peixateria, obres que havien de consistir en aixecar el paviment, instal·lar una nova xarxa subterrània pels subministraments de serveis i repavimentar el carrer i la plaça.

Com que aquests treballs havien d'afectar el subsòl, la Direcció General de Patrimoni Artístic de la Generalitat de Catalunya, previ informe del Servei d'Arqueologia, va resoldre que calia realitzar unes excavacions arqueològiques d'urgència i fer un seguiment de les obres. La direcció de les excavacions, que s'estengueren des del 19 d'octubre fins al 31 de desembre de 1987, s'encarregà als arqueòlegs Joaquim García i Roselló i Isabel Càrpio i Pérez. L'equip d'excavació es completà amb quatre obrers i quan fou necessari es comptà amb l'ajut de Lluís Sant, arquitecte i dibuixant del Servei d'Arqueologia. També participaren en l'excavació i en el posterior treball de neteja, siglat i catalogació del material alguns estudiants universitaris.

El plantejament inicial fou el d'obrir grans cales successives i contigües per tal d'excavar la plaça en extensió però no va ser possible perquè els sediments que s'anaven trobant a mesura que avançava l'excavació de la primera cala eren bàsicament sorres força flogues i hi havia un constant perill d'esllavissament, per tant es decidí de col·locar taulons de fusta i suports metàl·lics a les parets de la cala, que quedà reduïda a un quadrat de 2'70 m de costat.

Un cop acabada l'excavació de la cala i davant dels magres resultats obtinguts -no aparegué cap tipus

d'estructura d'època romana- es decidí de no excavar en extensió la plaça i obrir només una altra cala d'iguals mides però en el costat oposat. En l'estratigrafia de la segona cala es documentà una sedimentació diferent: si bé els primers estrats eren iguals els dos darrers s'havien format en època romana i tampoc no hi aparegué cap tipus d'estructura d'època romana.

En el seguiment de les obres del carrer Barcelona no aparegué cap indicatiu de restes arqueològiques en obrir les rases per a serveis i per tant no es realitzà cap excavació.

El criteri seguit per numerar les unitats estratigràfiques fou el d'assignar a les de la cala 1 un número a partir del 1000 i a les de la cala 2 un número a partir del 2000.

UE 1001. Farciment de sorres de riera molt soltes d'uns 0'20 m de potència; era la preparació de l'enlambordat que fins el moment de l'excavació pavimentava la plaça. No s'hi trobà cap tipus de material arqueològic. Segle XX.

UE 1003. Farciment de terres sorrenques soltes, amb calç i pedres petites, que oscil·lava entre els 0'18 i 0'66 m de potència. De material arqueològic s'hi varen trobar: alguns fragments de ceràmica catalana de reflexos metàl·lics; de ceràmica catalana decorada blava, entre els quals hem identificat produccions dites «de la ditada» i «de la corbata», del «tipus Poblet», i d'influència francesa; de rajoles catalanes decorades en blau dels segles XVIII-XIX; ceràmica catalana decorada en groc i marró, del segle XIX; i un plat de ceràmica catalana decorada en marró, verd i groc, producció de Mataró o La Bisbal, datable del darrer terç del segle XIX; també es trobaren fragments de ceràmica italiana de la Ligúria del tipus «blau sobre blau». El material més modern trobat ens data l'estrat de l'últim quart del segle XIX.

UE 1004. Claveguera moderna feta amb peces de formigó anellades, bastida dins de l'interstrat **UE 1011**. Farcint l'interstrat i cobrint la claveguera hi havia la **UE 1002**, un estrat de terres sorrenques soltes on es va trobar el següent material arqueològic: diversos fragments de ceràmica catalana decorada amb reflexos metàl·lics; de ceràmica catalana decorada amb blau i groc; de ceràmica catalana decorada en blau; de ceràmica catalana decorada en groc i verd; ceràmica catalana decorada en blanc; una gerra de ceràmica catalana envernissada vermella; i rajola catalana decorada en blau i manganès; i també fragments de ceràmica italiana decorada en blau. La cronologia d'aquesta UE s'inscriu dins de la 1a meitat del segle XX.

UE 1005. Farciment de terres sorrenques soltes, que oscil·lava entre 0'90 i 1'18 m de potència, on es va trobar el següent material arqueològic: fragments de ceràmica de Paterna decorada en blau; ceràmica catalana de reflexos metàl·lics; ceràmica catalana decorada en blau del tipus «ulls»; i ceràmica catalana decorada en blau del tipus «Poblet»; i també fragments de ceràmica italiana de la Ligúria del tipus «blau sobre blau». El material més modern trobat ens data la UE en l'últim terç del segle XVII.

UE 1006. Farciment de terres argiloses poc compactes, era un reompliment que oscil·lava entre 1'20 i 2'32 m de potència per a anivellar la plaça. S'hi va trobar força material arqueològic: ceràmica catalana decorada en verd i manganès; ceràmica de Manises deco-

rada en blau; força ceràmica catalana de reflexos metàl·lics, entre ells del tipus decorat amb el «pinzell-pinta»; ceràmica catalana italianitzant decorada en blau; ceràmica catalana policroma; ceràmica catalana comuna envernissada en verd, en melat, estannífer; plats de foc; ceràmica catalana de cuina envernissada; i ceràmica catalana comuna grisa; també s'ha d'esmentar la troballa d'una trentena d'agulles de bronze, diversos aplics del mateix metall i tres monedes de coure del segle XVI. El material més modern trobat ens data la UE de finals del segle XVI.

UE 1007. Retall fet en la terra verge. Tant podria tractar-se de l'empremta deixada en expollar-se les parets d'una claveguera romana, com del desguassament de la claveguera fora de la ciutat. Estava farcit per la **UE 1009**, un petit estrat de sorres de riera molt soltes, d'uns 8 cm de potència, on va aparèixer molt poc material arqueològic: un fragment de plat de t.s. africana D de la forma Hayes 61, alguns fragments de ceràmica d'ús comú romana i d'àmfores romanes, entre elles una nansa d'àmfora nordafricana, i un fragment d'una agulla d'or; el material més modern trobat ens data la UE a partir del segon quart del S IV dC. L'interestrat també estava farcit per la **UE 1008**, un estrat format per terres i un amuntegament de pedres de mides diverses juntament amb alguns fragments de ceràmica i materials de construcció; tampoc no hi va aparèixer massa material arqueològic: t.s. africana D de les formes Hayes 61 i Hayes 99?; ceràmica de cuina africana de les formes Lamb. 10B, Ostia I-268 i Ostia III-267; ceràmica d'ús comú romana; i àmfora romana; com per la UE anterior, el material trobat ens data la UE a partir del 2n quart del segle IV dC.

UE 1010. Sòl natural.

UE 2001. Farciment de sorres de riera molt soltes, d'uns 0'20 m de potència, que era la preparació de l'enllambordat que fins el moment de l'excavació pavimentava la plaça. S'hi varen trobar tres monedes de coure de cinc cèntims del Govern Provisional (de 1870). Segle XX.

UE 2002. Farciment de terres sorrenques soltes, amb algunes pedres de mida petita, d'uns 0'27 m de potència màxima i que no ocupava tota la cala. S'hi va trobar el següent material arqueològic: fragments de plats de porcellana del S XIX avançat, fragments de vasos de ceràmica decorada en groc del S XIX avançat i una rajola amb restes de decoració negra i verda del S XIX; també s'hi varen trobar nou monedes de coure, sis del Govern Provisional (de 1870), dues d'Alfons XII (de 1878-1879) i una moneda de la República Argentina (de 1890). El material més modern trobat ens data la UE molt a finals del S XIX. Cal destacar en aquesta UE la troballa de material del segle XVII.

UE 2003. Farciment de terres sorrenques un xic dures, que oscil·lava entre 0'28 i 0'60 m de potència. No s'hi va trobar massa material arqueològic: ceràmica catalana de reflexos metàl·lics, de la 1a meitat del S XVII, alguns fragments de vidre i un ardit de la 1a meitat del S XVII. Aquest material ens data la UE en la primera meitat del segle XVII.

UE 2004. Farciment de terres argiloses soltes, que oscil·lava entre 0'24 i 0'80 m de potència. Hi aparegué escàs material arqueològic modern però força d'època romana: entre el modern un fragment de ceràmica valenciana amb vernís blanc, un fragment de llàntia envernissada amb blanc, un fragment de ceràmica catalana envernissada verda, tres fragments de ceràmica catalana grisa i un fragment d'una barreta de vidre modern; i entre el romà t.s. itàlica, t.s. gal·lica de les formes Drag. 15/17 i Drag. 24/25, t.s. africana, ceràmica de cuina africana i ceràmica d'ús comú romana. Aquesta UE té una cronologia de segles XV/XVI.

UE 2005. Farciment de terres argiloses força compactes i dures amb

pedres de mida petita i amb clapes de sorres; si bé els excavadors inicialment varen diferenciar dos estrats, tant l'anàlisi dels estrats com el del material demostraren que sols n'era un. Hi aparegué molt material arqueològic: ceràmica campaniana A tardana de les formes Lamb. 5 i Lamb. 31; ceràmica campaniana del grup B de les formes Lamb. 1, Lamb. 3, Lamb. 5 i Lamb. 7; ceràmica grisa que imita formes de la ceràmica campaniana del grup B, les formes Lamb. 1, Lamb. 5, Lamb. 7, Lamb. 8? i Lamb. 28?; t.s. itàlica de les formes Goudineau 1, Goudineau 2/Conspectus 7, Goudineau, Goudineau 7 i Goudineau 16 i un fragment de fons amb la marca ...CA i ...ITI en dues línies; un fragment de ceràmica grisa que imita la forma Goudineau 12 de la t.s. itàlica; ceràmica de parets fines de les formes Mayet II, Mayet II/III, Mayet III, Mayet XII i Mayet XIV; ceràmica de cuina itàlica «roig intern pompeïà» de les formes Vegas 15 i Goudineau 1; ceràmica d'ús comú itàlica de la forma Vegas 14; fragments d'ungüentaris itàlics de la forma Vegas 63; fragments informes de llànties tardorepublicanes; ceràmica grisa ibèrica, bàsicament gerretes i bols; un fragment de vora de kalathos ibèric; un fragment de vora de ceràmica d'ús comú ibèrica pintada; ceràmica oxidada d'ús comú, ibèrica i romana; ceràmica de cuina romana, entre ella la forma Aguard 1980a:241; àmfora púnica de la forma Mañà C-2; àmfora itàlica de la forma Dressel 2-4; àmfora bètica de les formes Dressel 12 i Haltern 70; àmfores tarraconenses de les formes Dressel 1/Laietana, Tarraconense 1/Laietana 1 i Pascual 1, les dues últimes clarament majoritàries; fragments de vores de *dolia*; cinc pesos de teler; tesselles de marbre; un fragment d'agulla, un mànec i una plaqueta d'os; una plaqueta de plom; claus de ferro; i fragments informes de bronze. El material aparegut ens suggereix una datació de poc abans del canvi d'era (**vegeu estudi del material i làmines en annex núm. 1**).

UE 2006. Sòl natural.

Les fases documentades.

Excepció feta de la fase més moderna, comú en ambdues cales, en aquesta excavació s'han documentat fases diverses a les dues cales obertes.

Fase 1: època augustiana.

Aquesta fase s'ha documentat a la cala núm. 2. Hi pertany la UE 2005. Es tracta d'un potent estrat al qual no s'hi pot associar cap estructura.

La UE 2005 la datem de poc abans del canvi d'era per la presència de t.s. itàlica de les formes Goudineau 6, Goudineau 7 i especialment Goudineau 16 i per una imitació de la forma Goudineau 12 en ceràmica grisa, de ceràmica de parets fines sense engalba i d'àmfora bètica de la forma Haltern 70 trobades, així com per l'absència de la forma Dressel 2-4 de les àmfores tarraconenses, que té el seu moment inicial en l'últim decenni anterior al canvi d'era. La major part de les àmfores trobades en la UE són les tarraconenses de les formes Tarraconense 1/Laietana 1 i Pascual 1.

Fase 2: època baix-imperial.

Aquesta fase s'ha documentat en la cala núm. 1. Hi pertanyen les UE 1008 i UE 1009. Ambdues les

datem a partir de 325 dC per la presència de la forma Hayes 61 de la t.s. africana D. Si es pren en consideració el fragment de vora de t.s. africana D que podria correspondre a la forma Hayes 99, la cronologia inicial de la fase s'hauria de situar a partir d'inicis del segle V dC

Fase 3: època moderna (segles XV/XVI-XVII).

Formarien part d'aquesta fase les UE 1005, UE 1006, UE 2003 i UE 2004. D'aquesta fase, però, no s'ha documentat cap estructura.

La UE més antiga és la 2004, que datem dels segles XV/XVI per la presència de ceràmica valenciana amb vernís blanc, un fragment de llàntia envernissada amb blanc i un fragment de ceràmica catalana envernissada verda; l'escassíssim material trobat ens impedeix de precisar més la cronologia de la UE.

De cronologia un xic més tardana és la UE 1006. La presència de ceràmica catalana policroma del S XVI; de ceràmica catalana de reflexos metàl·lics del S XVI, especialment del tipus decorat amb el «pinzell-pinta» de finals de segle; de ceràmica catalana italianitzant decorada en blau, de finals del S XVI; i tres monedes de coure del segle XVI, la més moderna de les quals és de 1575-1582; ens permeten de datar la UE de finals del segle XVI.

Les altres dues UE es formaren en el segle XVII. La UE 2003 la datem de la primera meitat del segle XVII per la presència de ceràmica catalana de reflexos metàl·lics i un ardit d'aquesta cronologia. La UE 1005, en canvi, és de l'últim terç del segle XVII per la presència de ceràmica italiana de la Ligúria del tipus «blau sobre blau», ceràmica catalana de reflexos metàl·lics, ceràmica catalana decorada en blau del tipus «ulls» i especialment ceràmica catalana decorada en blau del tipus «Poblet», datable entre 1660-1700.

Fase 4: (finals segle XIX-segle XX).

Correspon a aquesta fase la UE 1003, que datem de l'últim quart del segle XIX per la presència de ceràmica catalana decorada en groc i marró del segle XIX i un plat de ceràmica catalana decorada en marró, verd i groc, producció de Mataró, datable del darrer terç del segle XIX.

També correspon a aquesta fase la UE 2002, que datem de molt a finals del segle XIX per la troballa de fragments de plats de porcellana del S XIX avançat;

fragments de vasos de ceràmica decorada en groc, de la mateixa cronologia; i especialment un conjunt de nou monedes de coure, sis del Govern provisional (de 1870), dues d'Alfons XII (de 1878-1879) i una de la República Argentina (de 1890).

De cronologia posterior són les UE 1011 (interestrat), UE 1004 (claveguera) i UE 1002 (farciment de l'interestrat). Si bé per la presència de ceràmica catalana decorada en groc i verd del segle XIX, ceràmica catalana decorada en blanc de la 2a meitat del segle XIX i una gerra de ceràmica catalana envernissada vermella, també de la 2a meitat del segle XIX, podríem datar la UE en la segona meitat del segle XIX, tant el fet que l'interestrat talli la UE 1003 com el tipus de parament de la claveguera, ens suggereixen una cronologia de mitjans del segle XX.

Per últim, els estrats més moderns localitzats en l'excavació són els que hi havia immediatament al dèssota de l'enllambordat de la plaça, les UE 1001 i UE 2001, a datar en el segle XX.

Interpretació de l'excavació.

La plaça de la Peixateria i els seus voltants ha estat des de fa temps un dels punts calents per tal d'esbrinar i intentar solucionar, mitjançant una excavació metòdica, el problema del traçat de la muralla romana per la zona meridional de la ciutat. Hem de lamentar, però, que per diversos motius no hagi estat possible de realitzar l'excavació en extensió de tota la plaça; el fet que tan sols s'hagin pogut fer dues petites cales dificulta molt la interpretació de l'excavació.

Si bé aquesta actuació arqueològica no ha estat generosa pel que fa a la troballa d'elements estructurals que ajudin a definir i aclarir la problemàtica urbanística de la ciutat romana, pensem que els resultats obtinguts permeten de replantejar-nos algunes hipòtesis que des de feia temps tenien els estudiosos i investigadors en relació amb la topografia i urbanisme des del punt de vista de la delimitació del nucli urbà per la zona sud.

M. Ribas situa el límit meridional del nucli romà just on comença el desnivell del carrer de Les Escaletes, tocant la plaça de la Peixateria; en la mateixa publicació dona la notícia de la descoberta d'un gran mur de quasi dos metres d'ample, just en la cantonada de la plaça amb el carrer Sant Cristòfor, que en cap moment no identifica com a muralla (RIBAS 1964: 93 i 184). J. F. Clariana, tot interpretant

aquesta troballa diu que podria tractar-se d'un pany de muralla i que correspondria a una ampliació del recinte inicial emmurallat (CLARIANA 1984: 90-91; CLARIANA 1994: 50). F. Gusi situa la muralla en el carrer de Barcelona i inclou dintre muralles la plaça de la Peixateria (GUSI 1976: 35-39). Per últim, els autors de la carta arqueològica de Mataró també situen la plaça de la Peixateria dins del recinte emmurallat (SAMM 1977: 18).

L'excavació de la plaça de la Peixateria ens ha documentat en la cala 2 un estrat romà de considerable potència, de vora el canvi d'era, que interpretem com a format artificialment; es tracta també de l'estrat UE 1003 localitzat a «Can Castany» (Carrer Barcelona, 55-57). D'altra banda, a la cala 1, hem trobat l'únic indici, si és que se'l pot considerar així, d'una estructura constructiva: un regueró fet a la terra verge, sembla que de claveguera romana, que coincideix amb el traçat conegut de la claveguera romana del *cardo maximus* documentada també a l'excavació de «Can Castany».

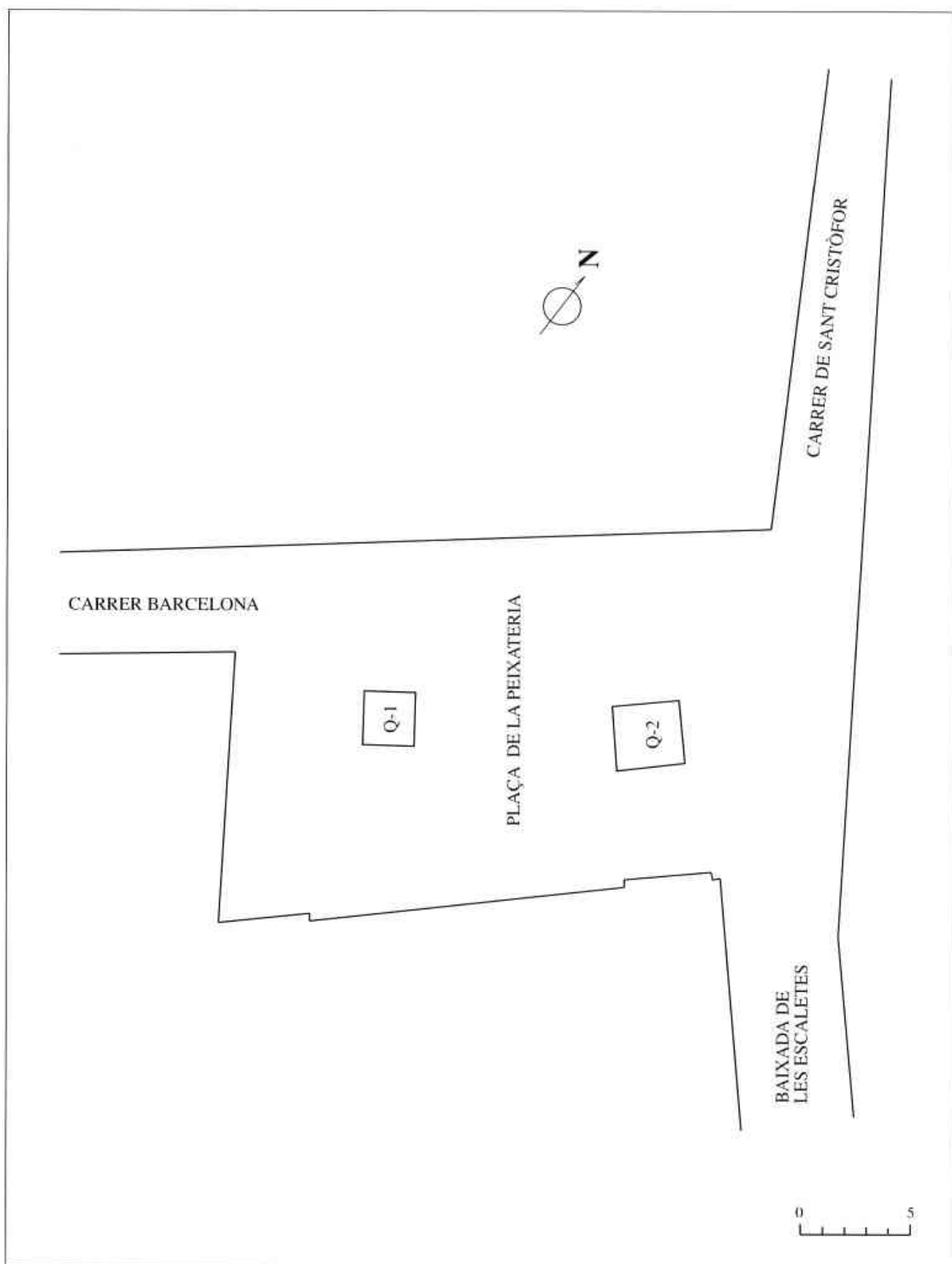
Quan es feu la memòria de l'excavació, els arqueòlegs interpretaren que el regueró UE 1011 semblava de formació natural, fruit d'una progressiva erosió provocada per les aigües residuals provinents de la claveguera romana del *cardo maximus*: per tant no es tractava de cap estructura. També interpretaren l'abocament de terres UE 2005 com a un anivellament de la zona on començava el pendent que delimitava el nucli antic. En conseqüència varen deduir que tant l'anivellaments com el regueró, que seria un desguàs extern, estarien situats ja fora de la ciutat romana i situaven la muralla pel dessor de les actuals edificacions entre els carrers Barcelona i d'En Pujol. Aquesta interpretació s'havia anat mantenint en treballs publicats posteriorment (GARCÍA *et alii* 1993: 150), (CERDÀ *et alii* 1994: 97), (GARCÍA 1995: 11).

Noves excavacions realitzades al carrer Barcelona 38 i 45 l'any 1996, molt a prop de la Plaça de la Peixateria, han posat al descobert unes noves estructures que fan pensar en l'existència d'una altra illa de cases més al sud d'on es creia que havia de passar la muralla romana. Per a nosaltres, això indica que l'anivellament detectat se situa possiblement a tocar de la muralla però dins del seu perímetre i no fora.

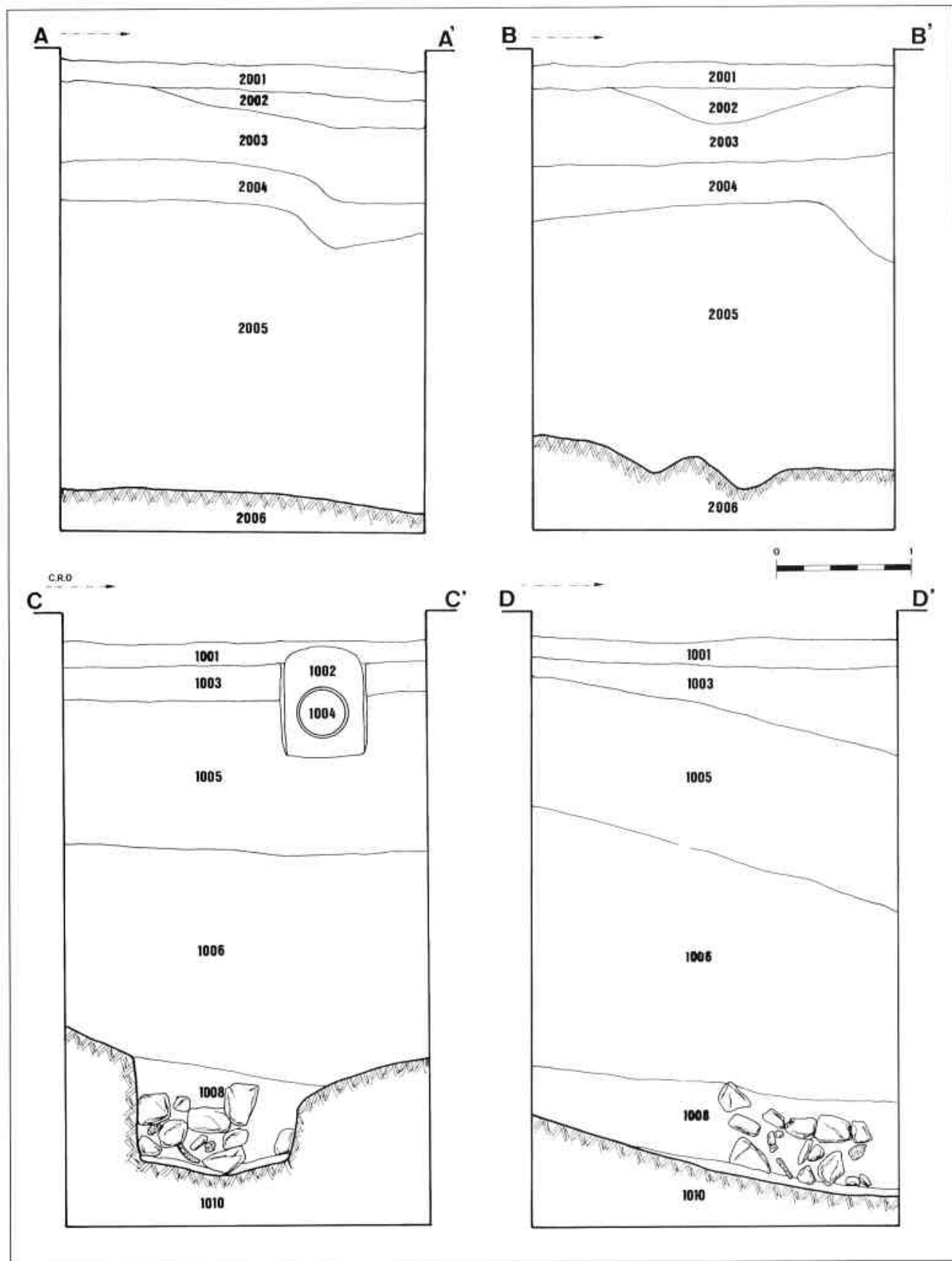
Ara sembla possible, doncs, que el regueró natural trobat a la Plaça, més que un desguàs natural extern situat fora muralles pugui ser interpretat també com l'empremta deixada en haver-se desmuntat una

claveguera romana: la continuació de la del *cardo maximus*. Quant a l'anivellament UE 2005, també considerat extern a la muralla, ara també sembla possible la seva situació dintre del recinte emmurallat, atès que sembla que es tracta d'uns abocaments pràcticament horitzontals; en un excavació posterior, la de «Can Castany», situada a la banda nord de la Plaça de la Peixateria, també ha aparegut un estrat molt semblant. Malauradament no podem saber per què es va fer aquest anivellament, atès que no es va poder excavar en extensió i a causa dels retalls que es varen fer en aquesta zona potser a partir del segle XV i ja clarament en el XVI. De fet però, en cap excavació encara no s'han trobat restes del llenç meridional de la muralla romana.

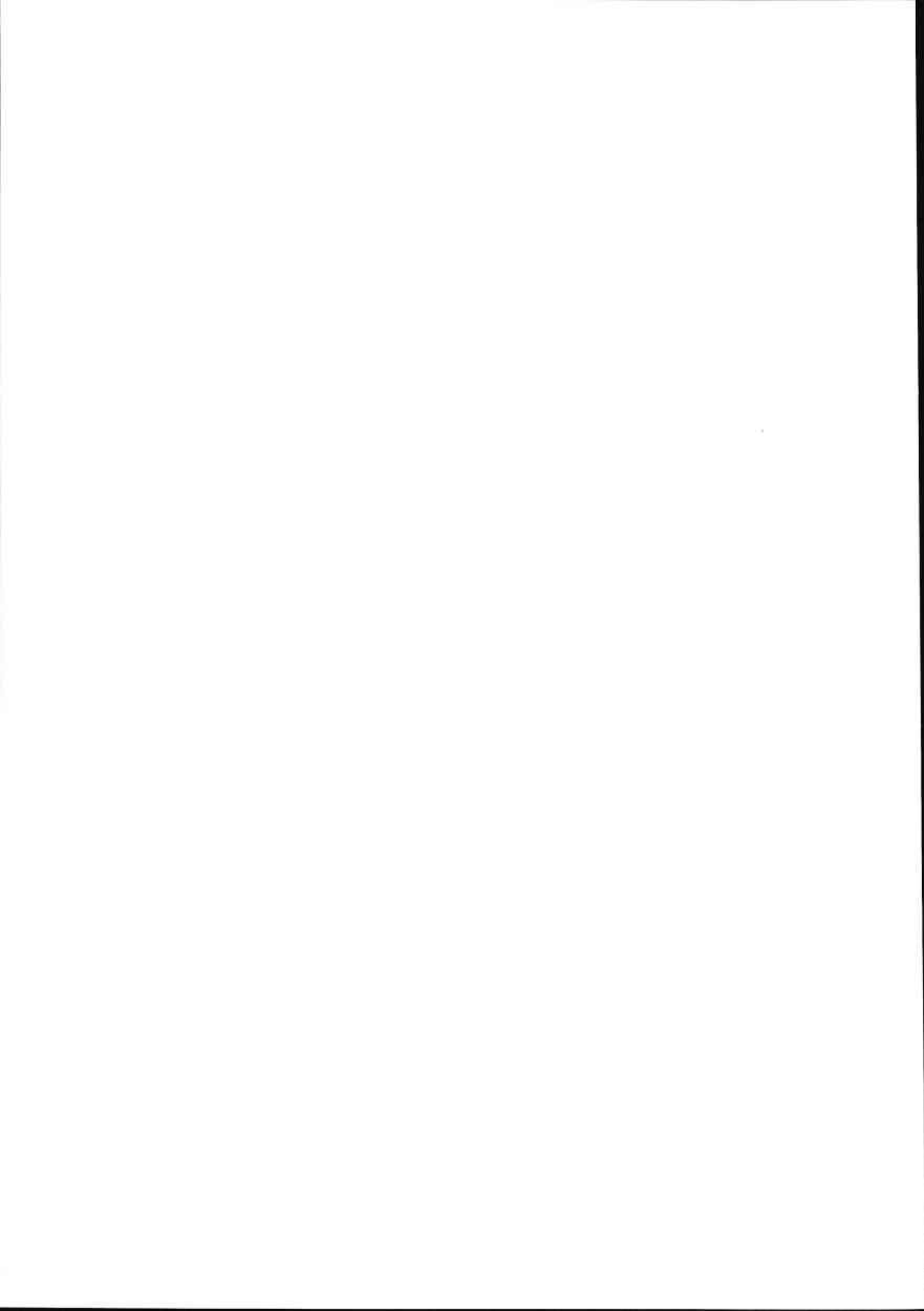
Per últim cal parar atenció en la gran diferència de cotes observada entre una cala i una altra amb relació als estrats romans. Aquest fet no té per ara cap explicació, com no sigui que una de les cales, la núm. 1, resultés molt més afectada pels retalls moderns efectuats en el segle XVI.

PLAÇA DE LA PEIXATERIA

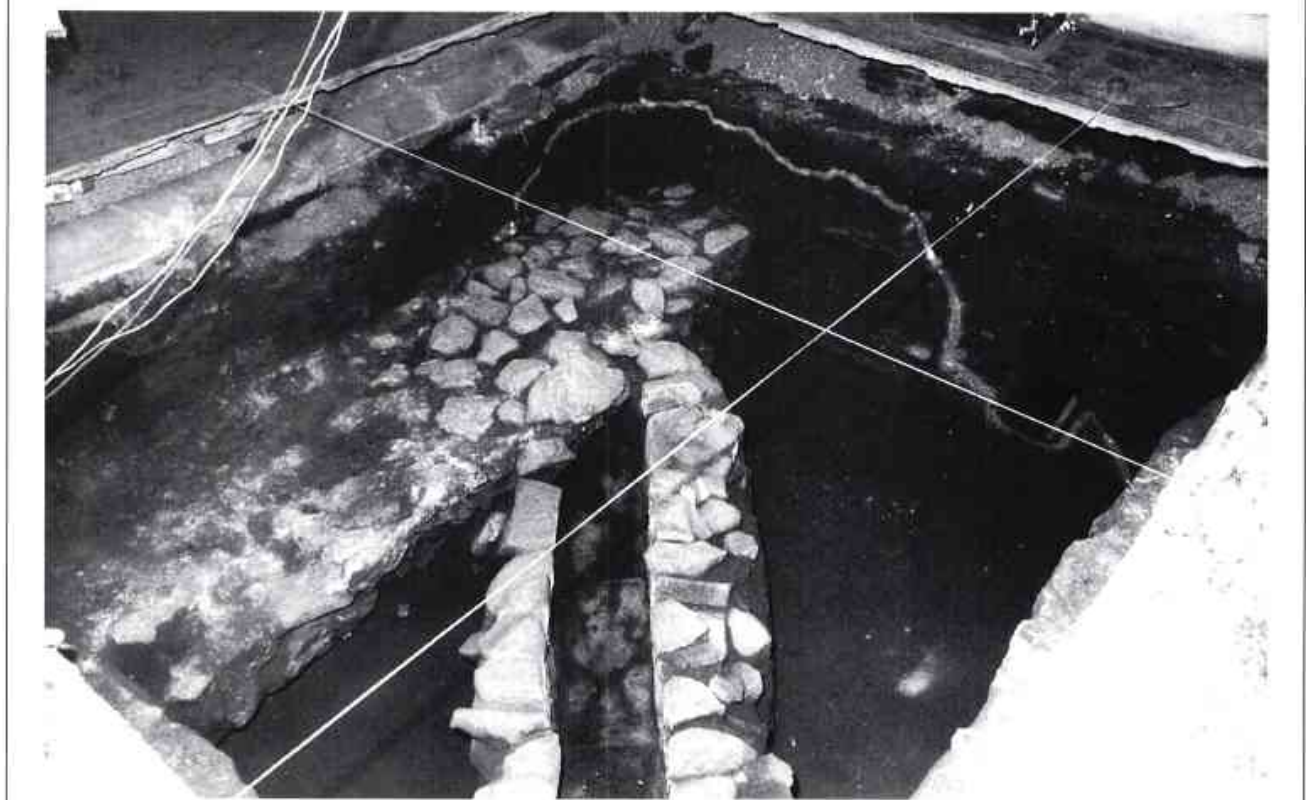
PLAÇA DE LA PEIXATERIA

DOCUMENTACIÓ FOTOGRÀFICA

1. Carrer Nou, 54. Mur i canalització romanés (UE. 34, 41).

2. El Carreró, 43-45. Claveguera secundària inutilitzada per l'empedrat UE 3.

3. El Carreró, 43-45. Interior de la claveguera del *cardo maximus* en aquest sector.

4. El Carreró, 47. Panoràmica de les restes romanes trobades en el sector 2 de l'excavació.

5. El Carreró, 47. Claveguera domèstica UE. 47, 48, 93, 100.

6. El Carreró, 47. Làpida epigrافيada reutilitzada com a sostre (UE. 93) de la claveguera.

7. Carrer d'En Pujol, 51. Sector 1. Mur i forn romans (UE. 1004-1008)

8. Carrer d'En Pujol, 51. Sector 2. Claveguera romana domèstica (UE. 2014 - 2016 - 2017 i 2019)

9. Carrer d'En Pujol, 51. Sector 2. Detall del mur (UE. 2017) de la claveguera domèstica romana.

10. Carrer d'En Pujol, 51. Sector 5.
Panoràmica de les restes d'època romana.

11. Carrer d'En Pujol. Tram de la claveguera del *cardo maximus* en aquest sector.

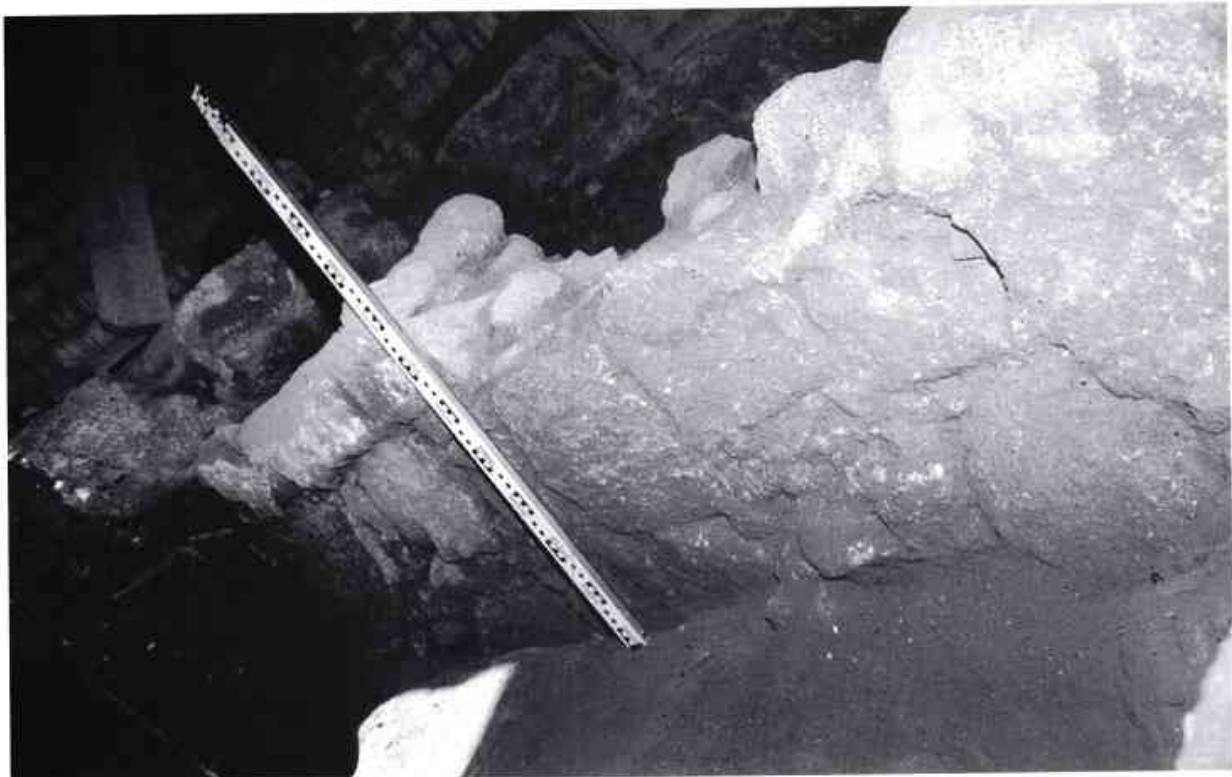
12. Carrer d'En Pujol. Claveguera secundària (UE. 39, a 41)

13. Carrer d'En Pujol. Cornisa de marbre reutilitzada en el sostre UE. 29 de la claveguera del *cardo maximus*.

14. Carrer Sant Cristòfor, 10. Mur d'època romana (UE, 14).

15. Carrer d'En Pujol, 43-45. Mur d'època romana (UE, 19014)

16. Carrer d'En Pujol, 43-45. Restes d'un forn romà. UE. 19013.

17. Carrer d'En Pujol, 43-45. Claveguera romana UE. 2, possiblement d'un *decumanus*.

18. Carrer d'En Pujol, 43-45. Murets (UE. 18050, 18058, 18060) d'un possible *termophilium*.

19. Carrer d'En Pujol, 43-45. Fons de *dolia* de la primera fase.

20. Carrer St. Cristófor, 12. Estructures d'època moderna relacionades amb l'elaboració de vi.

21. Carrer St. Cristófor, 12. Acrótera reaprofitada en el sostre del *cardo maximus*.

22. Carrer St. Cristófor, 12. Sostre de la claveguera del *cardo maximus*, en el punt on desguassa una claveguera domèstica.

23. Carrer St. Cristòfor, 12. Cornises de marbre reutilitzades en el sostre de la claveguera del *cardo maximus*.

24. Carrer St. Cristòfor, 12. Claveguera secundària.

25. Carrer St. Cristòfor, 12. Interior de la claveguera del *cardo maximus*.

26. Carrer St. Cristófor, 12. Panoràmica d'un sector de l'excavació.

27. Carrer St. Cristófor, 12. Detall de la connexió d'algunes clavegueres domèstiques amb la del *cardo maximus*.

28. Carrer St. Cristòfor, 12. Detall de l'excavació on s'aprecia la sobreposició de clavegueres domèstiques.

29. Carrer St. Cristòfor, 12. Estructures d'un espai amb façana al *cardo maximus*.

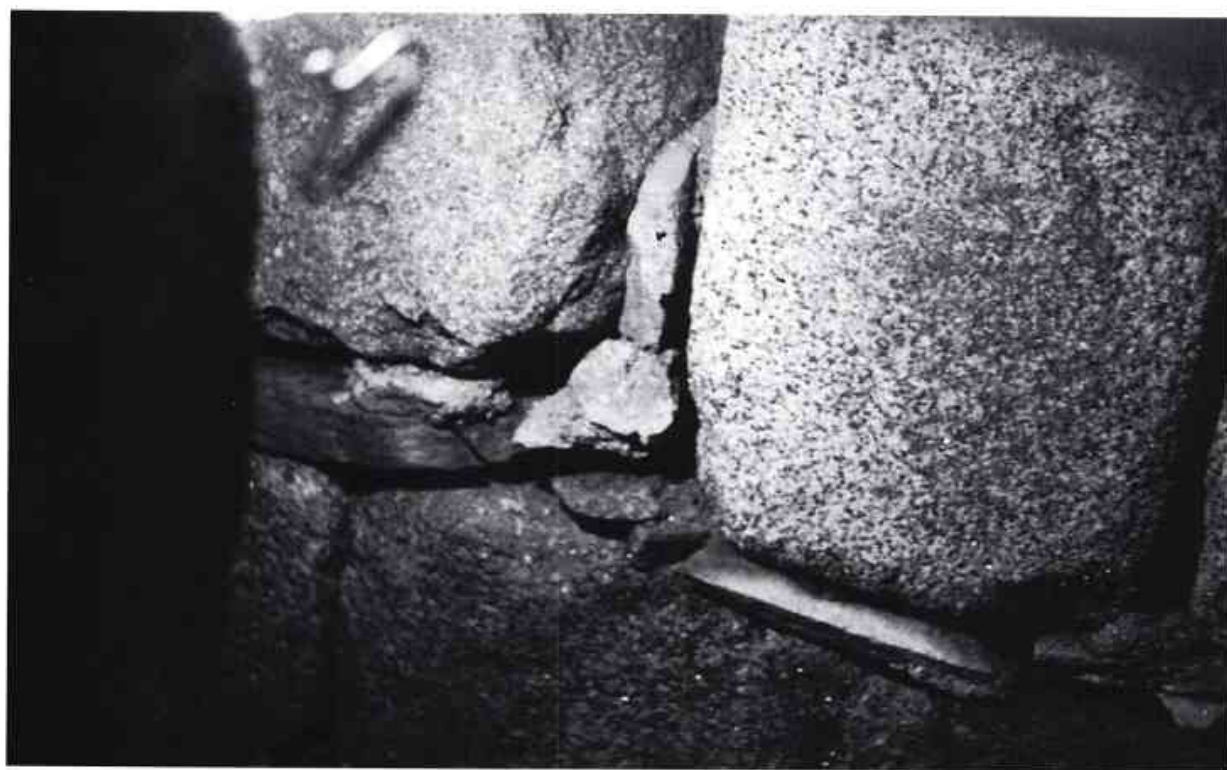
30. Panoràmica del sector de l'èsvant de l'excavació del Carrer St. Cristòfor, 12.

31. Carrer Barcelona, 55-57. Panoràmica de l'excavació del sector 3.

32. Carrer Barcelona, 55-57. Interior de la claveguera del *cardo maximus* en aquest sector.

33. Carrer Barcelona, 55-57. Detall de l'aparell constructiu dels murs de la claveguera del *cardo maximus* en aquest sector.

34. Carrer Barcelona, 55-57. Detall del gruix de la fonamentació UE. 3008.

3.- EL *CARDO MAXIMUS* I L'URBANISME D'ILURO

TRAÇAT I CARACTERÍSTIQUES DEL *CARDO MAXIMUS*

En els darrers anys el coneixement d'Iluro ha experimentat un avenç important, reflex d'un canvi d'orientació en la recerca i la gestió del patrimoni arqueològic que ha superat la fase de recollida indiscriminada i acumulativa d'informació. Aquest canvi ha permès elaborar les primeres hipòtesis sobre l'urbanisme de la ciutat romana, integrant les dades més recents i les referències -útils però de vegades difícils d'utilitzar per la dispersió i ambigüitat- acumulades des de les darreries del segle passat (per una anàlisi dels objectius de l'arqueologia denominada «monumental» del segle XIX a Catalunya: RIU 1992). Més concretament, les darreres intervencions han donat com a resultat la identificació d'un dels elements que organitzaven l'espai urbà: el *cardo maximus*. L'estudi d'aquest element ha afavorit el coneixement de la ciutat romana, sobretot pel que fa a alguns trets urbanístics fonamentals: la xarxa viària i la configuració de les *insulae*, resultat de l'aplicació d'un principi de modulació, i l'organització funcional dels espais urbans. Partint d'aquesta evidència, el gran volum d'informació actualment disponible també ens ha possibilitat d'interrelacionar totes les dades conegudes, antigues i recents, per formular una proposta interpretativa sobre el model urbanístic que devia organitzar la ciutat d'Iluro.

Els resultats obtinguts en el conjunt d'excavacions presentades en el capítol 2 permeten definir els trets generals del que és, avui per avui, el carrer més ben conegut d'Iluro: el *cardo maximus*. Quant a la longitud, el traçat del *cardo maximus* d'Iluro es pot resseguir al llarg de 190 m. La via té una amplada entre façanes que oscil·la entre 9 m i un màxim de 9'20 m en l'únic tram que ha estat possible excavar tota la seva amplada, al Carrer Sant Cristòfor núm. 12 (Can Puig/Can Fullerachs). En les excavacions fetes als solars d'El Carreró núm 43-45 i núm 47 es va trobar la claveguera i una de les façanes del *cardo maximus*, respectivament; posades en relació donen una distància entre façana i centre de claveguera d'uns 5,20 m. Al carrer Barcelona núm. 55-57, on s'excavà part de la via, es va trobar un mur que sembla correspondre a una de les façanes i la claveguera del carrer, el centre de la qual estava a una distància de 3,5 m respecte la façana. Si se suposa que la claveguera del carrer passava pel seu bell mig, caldria

concloure que l'amplada del *cardo maximus* oscil·laria entre el 7'00 i els 10'40 m; ara bé, pensem que l'amplada més probable del carrer seria l'obtinguda en l'excavació del Carrer Sant Cristòfor núm. 12, la qual cosa ens indica que el traçat de la claveguera no era sempre equidistant entre façanes.

El carrer, molt condicionat per la topografia de l'indret on s'assenta la ciutat, està orientat al nord-oest, amb una desviació respecte del nord magnètic d'uns 21°. A més a més, també com a resultat de la topografia, presenta un lleuger desnivell de 3'60% en sentit muntanya-mar (desnivell pres a Can Puig/Can Fullerachs). Aquesta inclinació és suficient per drenar d'una manera eficaç les aigües pluvials i les residuals (domèstiques i de les diverses infraestructures públiques) fins a les zona baixa de la plana situada extramurs de la ciutat. A *Caesaraugusta* (Saragossa) per a clavegueres fetes en l'època fundacional de la ciutat s'han constatat pendents que oscil·len entre el 3 i el 5% (MOSTALAC 1994: 302).

Per al seu estudi podem dividir el carrer en cinc parts: el paviment o ferm propiament dit; les voreres; la claveguera pública de desguàs que el travessa longitudinalment pel centre; dos elements singulars directament relacionats amb l'eix viari (identificats al Carreró 43-45 i al Carrer Barcelona 55-57); i, finalment, els àmbits domèstics amb façana al carrer o propers a ell, identificats sobretot per les seves clavegueres i paviments (localitzats a diversos llocs, però coneguts amb cert detall només a les excavacions del Carrer Sant Cristòfor 12, i del Carrer d'En Pujol 43-45.

El paviment del carrer està fet a base de terres argiloses piconades i en alguns casos reforçat amb fragments de ceràmica. No s'ha detectat en cap punt l'existència de paviments de grava o empedrats o bé els seus negatius, tret de la zona on estava situada la font pública (excavacions d'El Carreró 43-45 i d'El Carreró 47) i l'estructura documentada a l'excavació de Can Castany. En aquests punts, la presència d'un gran *rudus* de *caementicium* es podria relacionar amb l'existència originària d'un enllosat. Aquesta simplicitat constructiva sobta, sobretot si considerem que es tracta sens dubte d'un dels carrers principals de la ciutat.

El desgast del ferm per agents externs com ara la pluja, agreujat per la inclinació del carrer, està ben documentat perquè s'han detectat diverses reformes, amb aportacions de noves terres, per reforçar i reparar els trams malmesos. Un altre aspecte relatiu al manteniment del carrer és el relacionat amb les

refeccions i reparacions de la claveguera principal del carrer que òbviament van afectar la part del ferm on es situava la coberta del desguàs. A l'excavació del Carrer Sant Cristòfor núm. 12 es documenten intervencions amb aquesta finalitat des de mitjans del segle I dC fins a començaments del segle IV dC. Finalment, les seccions transversals del carrer realitzades al mateix punt mostren que el paviment presentava una lleugera inclinació vers el centre des de cadascun dels dos costats. Aquest fet deuria afavorir el drenatge del ferm en moments de pluges.

L'existència d'una vorera o graó més elevat respecte el nivell del ferm, per a vianants, es documenta també a la mateixa excavació del Carrer Sant Cristòfor núm. 12. Concretament, es pot interpretar com vorera una estructura identificada al costat de ponent del *cardo maximus*. És un espai amb una superfície compacta i plana, de 1'70-1'80 m d'amplada, delimitada per una filada de petites pedres, que ocupava l'espai situat entre la façana de les cases i el ferm del carrer. Aquesta vorera es construí contemporàniament al primer urbanisme conegut del *cardo maximus*, cap al tercer quart del segle I aC.

Un altre aspecte interessant que permet intuir alguns usos dels àmbits que donaven al carrer és la presència de porxos sobre les voreres. Aquestes estructures es poden identificar amb certesa a ambdós costats del *cardo maximus*, a l'excavació del Carrer Sant Cristòfor 12, gràcies a la presència de blocs usats com a basament de pals o de pilars que es distribueixen a distàncies més o menys regulars. A més a més, sota aquests porticats ha estat possible localitzar forats per *dolia* a l'excavació del Carrer Sant Cristòfor núm. 12 i un petit forn a la del Carrer d'En Pujol núm. 51. La presència d'aquests elements, protegits de les inclemències climàtiques, correspondria a ocupacions de l'espai públic per tal de realitzar-hi una activitat comercial o artesanal, tal vegada amb una probable funció de reclam pel negoci. Com a paral·lels de carrers porxats podem citar el cas del *kardo B d'Emporiae* (CASTANYER *et al.* 1993: 161-162).

A Can Puig/Can Fullerachs, en el costat oriental del *cardo maximus*, a una distància de 1'45 m de la façana (que podria correspondre a l'amplada d'una vorera), es localitzà un gran bloc de pedra que amidava de 0'40 a 0'45 m de costat i 1'30 m d'altura; l'estrat que farcia el forat fet per situar-lo es data a començaments del segle IV dC. És possible que es tracti d'un altre element típicament urbà, una *meta* o protecció de vorera, que es situava a les cantonades

o a distàncies intermèdies de la façana de les *insulae* (un exemple ben estudiat a Hispània i alguns paral·lels itàlics a BELTRÁN, MOSTALAC, LASHERAS 1984: 69).

Deixant de banda els trams de façanes de cases de les *insulae* (trobat a les excavacions del Carrer Nou núm. 54, d'El Carreró núm. 47, del Carrer Sant Cristòfor 12 i del Carrer Barcelona 55-57), les estructures arquitectòniques de major entitat relacionables amb el *cardo maximus* són dues.

En el sector més meridional del *cardo maximus*, al Carrer Barcelona 55-57, es va localitzar una sòlida estructura de fonament formada per morter i pedra. Possiblement aquesta estructura ocuparia tota l'amplada del carrer. Per ara no ha estat possible relacionar-la amb cap ús clar, però pensem que la construcció original havia de ser de grans dimensions, car devia ocupar bona part del ferm. Aquesta construcció va ser bastida a l'entorn del tercer quart del segle I aC segons es desprèn de l'anàlisi dels materials apareguts en la seva rasa de fonamentació. En relació amb aquesta estructura desconeguda, hem de destacar el fet que en aquest punt la claveguera principal del carrer, que en gairebé tot el seu traçat és una canalització amb un aparell constructiu força senzill, es construí amb grans carreus de granit, formant quatre filades d'*opus quadratum*, units en sec amb petits tascons de pedra i ceràmica. L'obra es cobrí amb un sostre de grans lloses planes de granit. Aquesta solidesa en la configuració de la claveguera en aquest tram fa pensar en una construcció molt pesant, segurament de tipus monumental, que s'aixecaria enmig del carrer. La seva solidesa va fer que aquest tram de claveguera es conservés intacte, fins i tot que fos reutilitzat com a hipogeu en època moderna.

El segon dels elements arquitectònics singulars que hem pogut identificar es localitzà a l'excavació d'El Carreró 43-45. Aquesta infraestructura urbana estaria situada enmig del *cardo maximus*, a la cruïlla amb un *decumanus*, tal vegada envoltada i realçada per un empedrat que només ocuparia aquest sector del carrer. Això no ho podem assegurar puig no s'ha conservat la pavimentació i tan sols va aparèixer una gruixuda solera de *caementicium* sobre la qual s'aixecava tot el conjunt. És possible que la font se situés molt a prop del *forum*, fins on conduiria el *cardo maximus* (*vid. infra*). Els escassos indicis cronològics ens indiquen un moment de construcció del monument a l'entorn de l'època d'August; això obligà a una reforma de la claveguera principal del *cardo maximus*: en

endinsar-se pel dessota de la font es cobrí la claveguera amb un encofrat de pedra i calç que feia volta i se substituïren les *tegulae* del terra per lloses de pedra de dimensions similars, la tècnica de l'encofrat per fer la volta s'ha trobat en alguns trams de les clavegueres de la ciutat de *Caesaraugusta* (MOSTALAC 1994: 302).

Malgrat que només se'n conserven els fonaments, l'estructura pot interpretar-se com les restes d'una font monumental. Aquesta era un element bàsic en el paisatge d'una ciutat romana, si bé les solucions tècniques, les tipologies i els programes ornamentals variaven enormement (NEUERBURG 1965; AUPERT 1974; pels problemes d'evolució de la terminologia i la seva aplicació a tipus arquitectònics definits: SETTIS 1973). L'explicació es troba tant en la diversitat de tradicions culturals de les províncies romanes com en les diferents possibilitats econòmiques de les elits municipals o provincials, que foren les principals responsables de la monumentalització de les ciutats romanes.

La font és una construcció molt senzilla, però dotada d'una evident intenció escenogràfica per la seva posició (situada sobre el *cardo maximus*) i elements estructurals¹. Bàsicament és una construcció de planta el·líptica dividida en tres dipòsits: un de central, de planta rectangular, de majors dimensions que els altres i que sobresurt del conjunt; i dues petites bases laterals de planta semicircular. Segurament el dipòsit central era el que rebia l'aigua de l'exterior i actuava com a distribuïdor, mentre que els laterals rebien l'aigua de l'altre mitjançant una sobreixida. Aquest conjunt, únic element relativament ben conservat, es podria incloure dins el que Aupert defineix com «*bassin isolé avec arrivée d'eau latérale*» (AUPERT 1974: 83; inclòs dins els seu grup C3).

Malgrat la seva situació al mig del *cardo maximus* sembla que es va donar al conjunt una organització que destacava la frontalitat i la simetria. Això es va aconseguir situant una filera de quatre columnes en el costat oriental, de les quals encara en restaven les empremtes de dues. Aquest element, estructural i/o decoratiu, és un dels trets més característics de les fonts romanes (AUPERT 1974: 35-36). Segurament, es tractava de columnes exemptes que responien essencialment a una intenció decorativa. El que no es pot afirmar, pel grau d'arranament, és si darrera

d'aquestes columnes es va construir un mur, una solució igualment comuna en aquest tipus de monuments (no es pot escollir, per exemple, cap de les propostes de AUPERT 1974: 82). Tampoc no podem conèixer com es va rematar el conjunt (potser mitjançant un arcaïon que unia les columnes?), ni si existí cap tipus de programa iconogràfic destinat a l'embelliment.

Com ja s'ha assenyalat aquest sector del *cardo maximus* sembla que presentava una pavimentació diferent a la de la resta; això serviria per a destacar el lloc i la integració en un complex més ampli (una situació característica de les fonts monumentals: AUPERT 1974: 17-18).

La classificació del monument és difícil pel seu deficient estat de conservació i, especialment, per l'extrema diversitat tipològica que caracteritzà aquest tipus de construccions (una anàlisi dels problemes a AUPERT 1974: 80 s.; i NEUERBURG 1965: 28 s.). La manca d'elements decoratius, epigràfics i estructurals tampoc no permet establir una eventual relació amb les advocacions religioses o les evocacions mítico-culturals que s'associen a algunes d'aquestes construccions i que justificarien l'ús precís i restrictiu del terme *nymphaeum* (l'ampliació del sentit del concepte des del segle II dC inclou tot tipus de construccions monumentals relacionades amb l'aigua: SETTIS 1973: 705, 708 i 739).

Una disposició amb una façana posterior ornamentada, des d'on brollaria l'aigua, permetria adscriure la font al tipus que Neuerburg denomina «*a facciata*» en la seva tipologia de construccions itàliques (NEUERBURG 1965: 73). Aquesta estructura es caracteritza per un desenvolupament arquitectònic en amplada, en lloc per la preferència per la profunditat (típica de les coves o recreacions arquitectòniques d'aquestes) d'altres tipologies. La majoria de les fonts «*a facciata*» adopten un esquema de façana tripartita, amb un mur articulat per nínxols i columnes (NEUERBURG 1965: 75). Aquest model s'adiu bé amb la presència, molt probable, de quatre columnes a la font d'El Carreró. De totes formes, també aquesta reconstrucció presenta problemes, ja que no podem conèixer l'organització de la part posterior de la font: existia un espai de transit o, en canvi, l'estructura arribava fins la façana de la *insula* que donava al *cardo maximus*, formant un conjunt de majors

¹ La proposta de Juhé i Clariana (JUHÉ, CLARIANA 1996: 123 s.) sobre l'organització del conjunt, que defineixen directament i genèricament com un *nymphaeum* (*sic*), presenta alguns problemes; en particular, la relació entre columnes, dipòsits i façana de la *insula* que limita el *cardo maximus*. Altres afirmacions, com la presència d'una plaça, imposada per la situació central de la font, són actualment indemostrables; i tampoc semblen necessàries, ja que la implantació podria respondre precisament a la pretensió de limitar la circulació en aquest tram del *cardo maximus*.

dimensions?²

Ara per ara només podem afirmar que es tracta d'una construcció utilitària dotada d'alguns elements estructurals i decoratius propis de les fonts monumentals. Entre els primers, destaca una planta el·líptica bastant freqüent que integra formes diverses i un joc molt senzill, però bàsic per a caracteritzar aquestes obres, de distribució d'aigües; entre els segons, la presència d'una columnata que reproduïx l'aparença d'una façana. La seva construcció devia ser el resultat de l'actuació d'un magistrat municipal o d'un ciutadà important que actuà de forma més o menys privada i desinteressada. Malgrat la seva modestia, la font del *cardo maximus* és un element important per a conèixer les intencions i possibilitats de l'elit municipal d'una petita ciutat romana, l'actuació de la qual s'entreveu, fragmentàriament, a través de les escasses restes epigràfiques i escultòriques conservades.

La font del *cardo maximus* s'integrava en una infraestructura de proveïment d'aigua i desguàs que assegurava el seu funcionament. Una part d'aquesta infraestructura, el clavegueram del *cardo maximus*, ens ha arribat en un estat de relativa bona conservació. La presència d'aquest sistema de clavegueram, a falta de restes més significatives, és un bon índex arqueològic per mesurar el tarannà urbà d'una ciutat com *Iluro*.

El moment de construcció d'aquesta important infraestructura (claveguera principal i algunes de les secundàries) se situa a mitjans-tercer quart del segle I aC. El parament constructiu de la claveguera és força senzill, a excepció dels trams trobats a les excavacions d'El Carreró 43-45 i del Carrer Barcelona 55-57 als quals ja ens hem referit abans. La conducció estava formada per dos murs paral·lels d'entre 0'5 m i 0'7 m de gruix, construïts amb pedres de mida mitjana i fragments de ceràmica lligats amb fang. L'amplada de la canal oscil·la entre 0'6 m i 0'7 m i l'amplada total oscil·la entre 1'10 i 1'30 m. L'alçada es situa a l'entorn dels 0'8 m.

De la construcció de la claveguera cal destacar-ne algunes particularitats. En primer lloc només alguns trams de la base estaven fets amb teules planes disposades a modus de canal, concretament a les excavacions d'El Carreró 43-45, de la recolzada del carrer d'En Pujol i de Sant Cristòfor 12; en aquesta darrera havia desaparegut la teula del fons en alguns

trams, fet que permetia documentar un estrat arqueològic datat a finals d'època flàvia. Això fa pensar que la canal de *tegulae* va ser afegida en aquesta època o en un moment posterior. El segon aspecte a destacar fa referència al sistema de cobriment. A les excavacions de la recolzada del Carrer d'En Pujol i del Carrer Sant Cristòfor 12 es va recuperar un important conjunt d'elements arquitectònics (cornises i acróteres -veure annex 4), reaprofitats com a travesses de suport de la coberta que era de pedres irregulars. El reaprofitament d'elements arquitectònics i ornamentals, més enllà de l'interès que suposa per a l'estudi d'uns models culturals i artístics, indica clarament les necessitats i possibilitats de reparació de la claveguera al llarg dels 400 anys que va restar en funcionament.

L'amortització de la claveguera del *cardo maximus* aporta una informació molt valuosa per entendre l'evolució urbanística i habitacional dels entorns d'aquest carrer d'Iluro. També resulten molt significatives les amortitzacions de les clavegueres domèstiques que van apareixent al llarg del traçat del carrer. Sembla que el desguàs públic del *cardo maximus* no va ser amortitzat en un mateix moment. Al contrari, es poden assenyalar com a mínim dues fases: la primera, en el tram corresponent a la zona més alta, des de l'excavació d'El Carreró 43-45 fins a l'excavació de la recolzada del Carrer d'En Pujol, on l'amortització sembla produir-se cap a començaments del segle IV dC.

Davant d'aquesta situació, a la zona més baixa del *cardo maximus*, corresponent a les excavacions de la recolzada del Carrer d'En Pujol, del Carrer Sant Cristòfor 12 i del Carrer Barcelona 55-57, tenim documentada una darrera reforma que indica que a començaments del segle IV dC encara funcionava. La reforma consistí bàsicament en la reparació de la coberta de la claveguera, per la qual cosa es va obrir una rasa al centre del *cardo maximus*. El moment definitiu d'abandonament resulta difícil d'establir, ja que en el moment de l'excavació d'aquest sector la canal de la claveguera va aparèixer buida, sense sediments; tan sols es va trobar un estrat de colmatació de començaments del segle XIX en el tram de l'excavació del Carrer Barcelona 55-57.

L'ESTRUCTURA URBANA D'ILURO

Òbviament, el *cardo maximus* d'Iluro s'integrà i evolucionà en el context d'una trama urbana que

² També es podria pensar en un altre tipus de font, amb dues columnates en els costats llargs, tancant els dipòsits en el centre com si fos un *tholos*: el tipus denominat «*ninfei rotondi*» (NEUERBURG 1965: 67-69); però no disposem de dades estructurals que recolzin aquesta possibilitat.

estructurava la vialitat, la residència privada, els espais de representació pública i les activitats econòmiques de la ciutat. L'evidència aportada per les excavacions recollides en aquest estudi i, d'una forma o altra, per totes les intervencions arqueològiques realitzades a les darreres dècades, permet avançar una proposta del que podria haver estat l'estructura urbana. La hipòtesi que presentem desenvolupa i modifica algunes conclusions avançades anteriorment (CERDÀ *et al.* 1994; plantejaments diferents, relacionats especialment amb la qüestió de la cronologia, a CLARIANA 1984; CLARIANA 1988; i CLARIANA 1991: 25; ampliat a CLARIANA 1994a-b; ARXÉ *et al.* 1986; també poden consultar-se OLESTI 1995; JÀRREGA-CLARIANA 1994; i JÀRREGA 1996).

En l'evolució històrica de Mataró i el seu terme municipal hi ha jugat un paper molt important l'orografia i, en aquest sentit la romana *Iluro* no fou una excepció. La ciutat romana, a la qual se superposà directament la vila medieval i moderna, fou construïda sobre una mena de promontori situat entre les rieres de Cirera i El Rierot, una prolongació de la serralada litoral, i a uns 400 m de l'actual línia de la costa.

L'estructura urbana de la ciutat romana havia de tenir en compte necessàriament els dos desnivells naturals del terreny -al sud i a l'est-, així com la presència i l'orientació de les dues rieres esmentades. En concret la xarxa viària havia d'ajustar-se a una orientació NO/SE. Per altra banda, malgrat la manca de prou dades arqueològiques, la inclinació i irregularitats de la superfície del terreny suggereixen la possibilitat que algunes de les edificacions romanes s'haguessin hagut de bastir al damunt d'anivellaments artificials; un d'aquests anivellaments fou trobat en les excavacions fetes a la Plaça de la Peixateria l'any 1987 i al solar 55-57 del Carrer Barcelona l'any 1989.

Des del punt de vista urbanístic, l'existència dels dos desnivells i la posició destacada del promontori amb relació a la resta del litoral podria aprofitar-se com a part d'una concepció escenogràfica general. Aquesta concepció és molt present a l'urbanisme hel·lenístic i romà i se'n coneixen nombrosos exemples a les províncies occidentals de l'Imperi. En el cas de la *Hispania Tarraconensis* es poden esmentar alguns casos molt propers, com el de *Baetulo* (Badalona) (GUITART 1976; PADRÓS 1985; GUITART, PADRÓS, FONOLLÀ 1994). Aquesta ciutat, amb la mateixa

situació litoral que *Iluro* i amb condicions topogràfiques molt similars (límits precisos marcats per rieres i inclinació cap a la banda de mar), utilitzà solucions semblants per estructurar la xarxa viària i la distribució dels espais i l'arquitectura³.

No cal dir que un element que ens hagués estat de gran ajut en el moment de refer l'estructura urbana i explicar les formes mitjançant les quals l'arquitectura s'integrà en la topografia hagués estat conèixer el traçat del circuit de les muralles. En moltes altres ciutats antigues la forma del perímetre emmurallat ha estat determinant per a interpretar l'urbanisme. En el cas d'*Iluro* existeixen diverses propostes d'identificació de la muralla romana recolzades en troballes arqueològiques (RIBAS 1964: 184; RIBAS 1981; SAMM 1977; CLARIANA 1991: 25;). Però és difícil relacionar cap d'aquestes propostes amb l'evidència epigràfica (IRC I 104; *vid.* també FABRE, MAYER, RODÀ 1983: 52-53; *vid. infra*).

És evident que el traçat dels carrers i del clavegueram va tenir en compte el pendent natural del terreny, essent determinants en la forma de la ciutat els carrers que anaven en direcció muntanyamar (NO-SE) més que no pas els que anaven paral·lels a la línia de la costa. Hem de tenir present que en els aproximadament 270 metres que hi ha entre els extrems nord i sud coneguts de la ciutat romana cal salvar uns 10 metres de desnivell.

No creiem gens agosarat suposar que els carrers principals, el *cardo maximus* i el *decumanus maximus*, havien de permetre travessar la ciutat d'un extrem a l'altre. Teòricament el *cardo maximus* havia de ser un dels carrers que, baixant de la part alta de la ciutat, menés cap a la plana situada davant del mar; un altre problema, per el qual no disposem de dades arqueològiques, és com es salvaria el desnivell sud. Per altra banda, és possible que el *decumanus maximus*, orientat en sentit NE-SO, enllaçés amb una via de comunicació molt antiga, el «Camí del Mig».

Dins l'actual nucli històric de Mataró hem identificat la presència de fossilitzacions urbanístiques que mostren les limitacions imposades per la topografia i la forma en què l'urbanisme romà s'adaptà a aquesta. En primer lloc es pot seguir un traçat que, venint de la zona plana situada a occident del terme municipal -el Pla d'en Boet-, travessa tot el nucli urbà actual, amb

³ D'una forma o altra la topografia és aprofitada per moltes altres ciutats de la *Tarraconensis* amb una clara finalitat escenogràfica. Sense pretensió d'exhaustivitat es poden esmentar *Bilbilis*, *Saguntum* o *Celsa*. Els casos de *Tarraco* i *Emporiae*, que serviren com bases inicials de la conquesta i inclouen obres de fortificació, o fundacions posteriors, com *Gerunda*, són diferents (TED'A 1989; DUPRÉ, CARRETÉ 1993; NOLLA, SAGRERA 1990); però és segur que la monumentalització de moltes d'aquestes ciutats en època imperial aprofità la topografia; *Tarraco* n'és un bon exemple (DUPRÉ 1987).

noms diversos (Camí del Mig-Carrer Miquel Biada-Carrer Sant Benet-Plaça de les Tereses-Carrer Sant Josep-El Carreró-Carrer Sant Simó-Baixada d'En Feliu-Carrer Sant Ramon-Carrer Antoni de Campmany), i continua més enllà en direcció als municipis del nord de la costa. Aquesta via, l'esmentat «Camí del Mig», sembla superposar-se a la branca litoral de la *Via Augusta* organitzada cap el 10 aC amb relació amb la fundació de la colònia *Barcino*. Una altra fossilització important podria correspondre a l'únic recorregut que travessa completament el nucli antic de Mataró des de la part de muntanya fins al desnivell que separa la ciutat de la platja. A aquest carrer se'l va anomenar antigament «Carrer Major». La nostra proposta de restitució de la trama urbana romana té molt en compte aquestes i altres pervivències.

Sembla, doncs, que la planificació urbanística de la *Iluro* romana s'ajustava a una sèrie de limitacions imposades per la topografia: les dimensions del lloc escollit i els accidents del relleu, que limitaven el creixement urbà i imposaven determinats usos a l'àrea periurbana, com el funerari; l'orientació de la petita elevació, que determinava l'orientació dels carrers; i la situació en el territori, que vinculava la ciutat a la xarxa viària que creuava el litoral del Maresme en sentit NE-SO. La capacitat d'adaptació, o millor el seu èxit, expliquen com les ocupacions posteriors, davant d'unes necessitats i d'uns mitjans molt semblants (només alterades per les conseqüències del desenvolupament industrial modern), han pogut mantenir alguns elements fonamentals de l'estructura romana.

La topografia i el desenvolupament urbà al llarg de la història (visible en les fossilitzacions) plantejen, doncs, una sèrie de possibilitats que poden relacionar-se directament amb les restes arqueològiques localitzades els darrers anys i integrar-se en una hipòtesi global sobre l'urbanisme de la ciutat romana.

Un primer element a valorar és l'existència d'un carrer romà de 9-9'20 m d'amplada, superior a la de les altres vies identificades. Aquest carrer segueix un traçat paral·lel i molt proper a un altre que al segle XVI es va anomenar «Carrer Major», que era l'únic i ho continua essent, ara amb altres noms (Carrer Sant Francesc d'Assís-Carrer Santa Maria-Carrer Sant Cristòfor)- que travessa la vila de dalt a baix. Les seves característiques, descrites anteriorment, ens permeten suggerir que el carrer romà correspondria segurament al *cardo maximus* i seria un dels eixos organitzadors, per no dir el principal, de la xarxa viària, de les activitats i dels espais de la ciutat.

Fins el moment s'han localitzat amb seguretat dos carrers menors que seguien una orientació paral·lela al *cardo maximus* i que poden considerar-se, per tant, *cardines*. Encara que es coneixen de forma incompleta, ambdós disposaven d'una claveguera central que servia per a desguassar les conduccions domèstiques. Cal assenyalar, en relació amb les identifications de traçats, que fins a les recents intervencions arqueològiques l'evidència sobre la majoria de carrers es limitava al traçat de les clavegueres considerades com a públiques, una qualificació que no sempre és fàcil d'establir.

El primer *cardo minor* se situa a llevant del *cardo maximus*. El seu traçat s'identifica en tres punts: al carrer Sant Francesc d'Assís núm. 19 (excavació realitzada l'any 1993: GURRI, PUERTA 1993, memòria inèdita de l'excavació); a la Plaça Gran (excavació de 1981: MARTÍ 1982-83); i al Carrer de Na Pau (SUBIRATS 1997, informe inèdit). En els dos primers llocs es coneixen trams de claveguera; al darrer l'excavació en extensió ha permès identificar les dues línies de façana. La separació entre aquestes és d'uns 5'80-5'90 m. La situació de les tres excavacions esmentades permet restituir un traçat rectilini d'uns 190 m de longitud.

Per altra banda, la identificació de les dues línies de façana a l'excavació del Carrer de Na Pau permet establir l'amplada de l'illa situada entre aquest carrer i el *cardo maximus*: vora 35 m. No es pot precisar més aquesta mesura, ja que l'evidència arqueològica es limita a sectors de façana molt reduïts en l'excavació del Carrer Sant Cristòfor núm. 12. A més, l'amplada del *cardo maximus* a aquest mateix lloc oscil·la entre els 9 i 9'20 m. Tanmateix, aquesta dada és prou important perquè pot relacionar-se en termes de modulació amb les amplades i la corresponent jerarquització dels diferents carrers.

El segon *cardo minor* fou localitzat fa anys per Marià Ribas en unes excavacions fetes a la Plaça Sant Salvador (RIBAS 1948; RIBAS 1952: 51-53). Per la trajectòria que duia -segons els dibuixos del mateix Ribas- sembla que enllaçaria amb un tram localitzat a l'entrada del Fossar Xic el 1959 (RIBAS 1964: 103; SAMM 1977: 28). La claveguera excavada a la Plaça Sant Salvador tenia una amplada total, murs inclosos, de 1 m, fet que fa pensar que es tracta d'una conducció pública. Per altra part, la conducció situada al Fossar Xic era també una obra feta amb cura, amb un llit de teules i una coberta de lloses i teules; però no s'indiquen més característiques a la publicació.

És possible que aquest *cardo*, a diferència dels altres dos, no tingués una trajectòria completament rectilínia en tot el seu recorregut. A la seva part baixa es desviava una mica cap a ponent abans d'arribar a l'alçada de l'edifici romà de Can Xammar. En aquest sector l'esmentat edifici integra un magatzem soterrani, la datació del qual se situa en el tercer quart del segle I aC i perdurà fins a començaments de l'època flàvia (PERA 1992: 13). Aquesta construcció i, en general, la presència de tot el conjunt de Can Xammar, podria explicar la necessitat de desviar el carrer en aquell punt concret del seu recorregut. El problema és que les condicions en què es va descobrir i excavar Can Xammar i la seva destrucció gairebé immediata no permeteren documentar les seves característiques ni establir la seva cronologia; s'ha parlat, per exemple, d'un complex termal de caràcter públic (SAMM 1977, 22; RIBAS 1988: 128-132; GUSI 1990; CLARIANA 1991: 29; PERA 1992: 12 s. i 31). Aquesta destinació (però també altres de possibles) permetria explicar les transformacions de la trama urbana que sembla imposar la seva presència.

A la part alta de la ciutat aquest mateix *cardo* sembla iniciar una inflexió cap a l'est. Possiblement en fou la causa la presència, no gaire més amunt, d'una àrea pública i les seves construccions.

És possible situar, en resum, tres carrers paral·lels, orientats NO-SE i equidistants. La distància de façana a façana oscil·la a l'entorn dels 35 m. També és interessant observar una jerarquització de la xarxa viària mitjançant les diferències d'amplada dels carrers: així el *cardo maximus* tindria una amplada de 9-9'20 m i la dels *cardines minores* seria de 5'80-5'90 m. En relació amb aquesta darrera mesura és interessant assenyalar que el Carrer Major, obert al segle XVI, tenia 5'80 m d'amplada màxima.

Tots els carrers tenen la mateixa infraestructura: una claveguera central, construïda cap a mitjans-tercer quart del segle I aC, que serveix de desguàs a una sèrie de conduccions domèstiques. El moment de construcció i el període d'ús d'aquestes respon a l'evolució general de l'hàbitat urbà. El *cardo maximus* en el sector del Carrer Sant Cristòfor 12, que concentra un gran nombre d'aquestes construccions, mostra reparacions i reformes contínues durant els segles I i II dC. Les darreres clavegueres domèstiques semblen abandonar-se a les darreries d'aquest segle, molt abans de l'abandonament de les clavegueres principals, llevat potser de la núm. 2 del Carrer Sant Cristòfor 12 (*vid. supra*).

Fins el moment l'evidència relacionada amb el traçat dels possibles *decumani* és molt més limitada que en el cas dels *cardines*. Aquest fet no es deu únicament a la manca d'excavacions, sinó que sembla reflectir una pitjor conservació de la trama urbana romana. A més a més les dades disponibles es limiten a trams aïllats del clavegueram, i en alguns d'aquests casos és molt difícil de distingir clarament el que serien les clavegueres públiques de les domèstiques. Una possible explicació d'aquest fet és que es podrien haver utilitzat solucions diverses respecte als *cardines*. Aquests darrers, que aprofitaven el pendent natural del terreny en què s'assentava la ciutat, servien millor per al desguàs general de les aigües residuals o de pluja, que seria més violent en certes situacions, i necessitarien una construcció més sòlida. En canvi les conduccions dels *decumani*, subordinades a l'orientació dels *cardines* i situades en sentit transversal, podrien ser més modestes.

En alguns casos s'han trobat clavegueres de dimensions més reduïdes que les conduccions centrals dels *cardines* i situades a tocar de les façanes de cases. És possible, doncs, que en alguns *decumani* no hi hagués una única claveguera central sinó que funcionessin una o dues clavegueres més petites adossades a les línies de façana. En canvi, en altres possibles *decumani* hi hem trobat una única claveguera situada al bell mig del carrer i de major amplada que les clavegueres abans esmentades, model que respon millor a la típica conducció pública observada en els *cardines*.

Un possible *decumanus*, identificat per la presència de dos tipus diferents de claveguera, se situaria sobre un sector ocupat per activitats comercials i artesanals entre les darreries del segle I aC i el segle II dC (excavació del Carrer d'En Pujol 43-45). En aquest lloc, a l'exterior d'un espai quadrangular que va patir importants reformes entre l'època d'August i el segle II dC (*vid. infra*), es localitzà un exemple del tipus de conducció adossada a una façana. Des del carrer s'accedia a l'interior de la casa per mitjà d'uns graons. L'altra façana de l'edifici, orientada a l'est (la principal?), donaria al *cardo maximus*. En aquest mateix sector, però a l'altre cantó del carrer romà (excavació de la recolzada del Carrer d'en Pujol), es va localitzar una claveguera que es diferenciava clarament de les típiques conduccions domèstiques, ja que tenia una amplada molt superior i desguassava a la del *cardo maximus* al mateix nivell de les teules del paviment. Aquestes particularitats, que responen a unes necessitats de desguàs importants, suggereixen que es tractava de la claveguera d'un

decumanus.

Una altra dada significativa en relació als *decumani* són les clavegueres localitzades en la part superior de la ciutat romana (al Carrer Sant Francesc d'Assís 26). Una excavació realitzada el 1991 va permetre localitzar una claveguera de 25/30 cm d'amplada que servia per desguassar un *lacus* i que finalitzava en una altra de dimensions majors. Aquesta segona claveguera, seguida en una longitud de 3'50 m, tenia una amplada interior de 0'48 m i una amplada total, amb els murs, de 1'30 m (GURRI, RUIZ 1993: 74, 78 i 81). Les mesures són idèntiques a les de les altres clavegueres públiques. La conducció, situada en l'eix central del possible *decumanus* desguassaria a la claveguera del *cardo maximus*.

A més, les evidències arquitectòniques relacionades fins el moment amb el límit d'un *decumanus* eren molt escasses. En concret, les úniques evidències eren una paret localitzada a l'excavació de Can Castany (que feia angle amb una altra que podria correspondre a la façana del *cardo maximus*) i un petit tram de mur amb el que semblava una porta, situat al solar d'El Carreró 47.

Una intervenció arqueològica molt recent ha aportat dades més concloents per a plantejar la situació dels *decumani* i, en conseqüència, la forma i dimensions de les illes. L'excavació del solar núm. 49 d'El Carreró ha permès localitzar un gran mur de façana de 0'50 m d'amplada en el qual s'obrien dos portals (excavació realitzada el mes de juliol de 1997 per Xabier Cela; inèdita). Aquesta troballa és important perquè correspon sense cap mena de dubte a una façana de *decumanus*. Aquesta façana es perllongaria cap a l'oest amb el mur i el portal localitzats al Carreró 47. Manca un estudi acurat dels materials arqueològics d'aquesta excavació, però la construcció es podria datar a les dècades centrals del segle I aC.

L'evidència arqueològica disponible, molt més feble que en cas dels *cardines* permet proposar, en resum, un traçat segur i tres de probables pels *decumani*. El primer segueix l'orientació d'El Carreró actual; dels altres només el segon esmentat podria correspondre a trams d'alguns carrers actuals: Carrer d'en Pujol-Carrer de Na Pau. Però és interessant constatar que algunes línies actuals del parcel·lari es recolzen, de forma transversal o paral·lela, sobre els probables límits dels *decumani*.

Quant a l'únic *decumanus* segur que s'ha pogut identificar, altres notícies arqueològiques ens podrien

confirmar el traçat i importància d'aquest carrer. En primer lloc, la localització d'una important *domus* a la Plaça Gran, coneguda des del segle passat, però on no es realitzaren excavacions en extensió fins el 1982. Es tracta d'una residència de grans dimensions, que probablement ocupà tota una illa, dotada d'un programa ornamental i arquitectònic molt acurat. Els espais identificats, alguns decorats amb mosaic, s'estructuraven a l'entorn d'un pati porticat, un peristil (PELLICER 1887: 227 i 239; SAMM 1977: 19, interpretant erròniament la troballa; RIBAS 1980: 372-380; ARXÉ, CERDÀ 1982-1983: 289-291; RIBAS 1988: 122-127; CLARIANA 1991: 29; CLARIANA *et alii* 1993: 41-44; CLARIANA, JUHÉ 1997: 133-159). La restitució d'una de les habitacions (corresponent a una àrea pavimentada amb mosaic sota l'actual botiga de Can Fradera) permet situar el límit de l'illa en aquest sector, amb el que seria la línia de façanes de les cases d'aquest *decumanus*.

D'altra banda, molt a prop, a l'antiga botiga coneguda amb el nom de Ca l'Amorós, que té façana a l'actual carrer de Santa Maria, s'hi varen localitzar les restes d'un mosaic i d'un basament de columna o pedestal (les notícies són imprecises: PELLICER 1887: 239; RIBAS 1952: 90). Les troballes, en especial, la del mosaic, podrien pertànyer a una altra *domus*. Per la seva banda M. Ribas recull la notícia de la troballa de restes d'una casa, parets i mosaics romans a molta fondària en el jardí de la casa de Can Sisternes, situada al Carrer Sant Simó núm. 17 (RIBAS 1934: 68). Pellicer esmenta la troballa l'any 1887 de dues estàtues en remoure l'empedrat d'aquest mateix carrer (PELLICER 1887: 238 i 256), una de les quals -un tors femení- encara es conserva al Museu de Mataró. Totes aquestes troballes estan més o menys aliniades a l'entorn del traçat que nosaltres proposarem pel *decumanus maximus* (*vid. infra*). Es podria pensar, en conseqüència, en un sector de residència privada i d'estatus elevat situat junt a les dues vies principals de la ciutat.

Finalment, el traçat d'aquest *decumanus* es pot resseguir actualment seguint l'eix format pels carrers El Carreró-Sant Simó-Baixada d'En Feliu, l'únic recorregut «modern» (amb una desviació al Carrer Beata Maria) per on es pot travessar el nucli antic de la ciutat. Al final d'aquest carrer s'obria el portal més important del pany est de la muralla del segle XVI, el Portal d'en Feliu.

Les restes arqueològiques d'època romana, una vegada situades en un mateix plànol, es poden ordenar d'acord amb una retícula ortogonal rigorosa, enca-

ra que amb alguns problemes que poden reflectir tant les limitacions del projecte urbanístic original com les transformacions històriques. A partir d'aquesta retícula hem plantejat les possibles dimensions i forma de la ciutat romana.

Cal partir, en primer lloc, de la integració de les mesures conegudes (amplades d'illes, amplades i longitud de carrers, etc) dins de la superfície que ocupava la ciutat. Tot i reconèixer, tanmateix, que aquests valors podrien ser sotmesos a revisió per manca de suficients dades arqueològiques i per algunes oscil·lacions en el traçat detectables en els propis carrers romans. Com ja s'ha esmentat, la distància entre el *cardo maximus* i els altres *cardines* dona lloc a illes de cases d'uns 35 m d'amplada, el *cardo maximus* té una amplada d'uns 9·9'20 m i la del *cardo minor* conegut és de 5'80-5'90 m, és a dir, mesures properes i/o derivades d'un *actus* de 120 peus romans de 0'2957 m⁴.

Un problema important per a determinar la forma de la trama urbana d'Iluro és la manca de prou dades per a establir les distàncies entre *decumani* i la situació exacta del *decumanus maximus*. La nostra proposta de restitució urbanística d'Iluro (vegeu vol. 3), d'acord a plantejaments típics (però no exclusius) de l'urbanisme romà, és la d'un traçat urbà ortogonal i regular, basat en *cardines* i *decumani* de la mateixa amplada i illes de planta quadrada⁵. En la nostra hipòtesi les illes tindrien un costat de 120 peus romans, amb una amplada situada vora els 35 m, el *cardo maximus* i el *decumanus maximus* tindrien una amplada aproximada d'un quart de l'*actus* (30 peus) i la resta de *cardines* i *decumani* una amplada aproximada d'un sisè de l'*actus* (20 peus). Quant a la situació del *decumanus maximus*, les diverses evidències esmentades només poden encaixar en una trama regular si considerem que la façana trobada a la recent excavació feta al Carreró núm. 49 pertanyia a aquest *decumanus* i n'era la façana nord; aquesta proposta no és massa agosarada si tenim en compte que les restes de la font monumental ja esmentada (El Carreró 43-45) se situen precisament a tocar de la cruïlla entre aquest *decumanus* i el *cardo maximus*.

En la nostra trama urbana, a l'est del *cardo maximus*, fins el desnivell corresponent a la riera que

segueix els carrers d'El Rierot, Sant Bonaventura i de l'Hospital, hi hauria espai per tres *cardines* i 3 *insulae* i mitja. La distància que hi ha des del centre del *cardo maximus* al desnivell est, uns 150 m, correspondria aproximadament a uns 4'50 m des de l'eix central del *cardo maximus* a la seva façana oriental, uns 17'50 m per la suma de les amplades dels tres *cardines minores*, uns 123 m per la suma de l'amplada de les tres *insulae* i mitja i 5'80 m més -amplada d'un carrer secundari- per al possible *intervallum*.

Si suposem, de forma totalment hipotètica, que el *cardo maximus* ocupava una posició centrada en la xarxa viària, el costat oest de la ciutat tindria la mateixa amplada (uns 150 m) i una distribució d'illes i de carrers similar. Per l'eix nord-sud si considerem, també hipotèticament, que el *decumanus maximus* ocupava una una posició centrada, apliquem el mateix criteri anterior i tenint en compte que aproximadament coneixem el límit sud de la ciutat (uns 168 m entre aquest límit i el centre del *decumanus maximus*), la llargada d'aquesta seria d'uns 336 m. L'adopció d'aquestes mesures donaria, doncs, una planta rectangular de 336 x 300 m, amb una superfície total de 10'10 ha.

La gran majoria de restes arqueològiques localitzades fins ara (excloent algunes estructures excavades fa dècades i de cronologia imprecisa) encaixen molt bé dins d'aquesta planta urbana ortogonal basada en l'*actus* quadrat (0'1259 ha) i les seves modulacions. Aquesta modulació demostra una intenció de planificació global evident. En altres paraules, no es troba pràcticament cap edifici romà tallat per un carrer o alguna situació similar. Tant sols el gran edifici de Can Xammar alteraria aquesta proposta de xarxa urbana en quedar en un angle del municipi molt a prop del desnivell de l'est. Però com s'ha assenyalat, els problemes d'excavació impedeixen de conèixer l'evolució del lloc. Una altra excepció són algunes de les estructures excavades el 1984 a la Plaça de l'Ajuntament. No es coneix la cronologia exacta de totes però algunes es daten en el segle V dC (ARXÉ *et al.* 1986). Aquestes construccions tardanes podrien indicar transformacions de la vialitat, semblants a la que coneixem, per esmentar un cas proper, a *Baetulo* des d'època flàvia (PADRÓS 1985; GUITART, PADRÓS,

⁴ Aquest peu fou utilitzat, per exemple, en l'urbanisme de la ciutat d'Emporiae (RIBERA 1996: 301), en el capitolí de la ciutat de Pollentia (EQUIP POLLENTIA 1994: 220), en el *forum* de Conimbriga (ALARÇAO *et alii* 1978: 9 i s.) i en diferents aspectes constructius a *Celsa* (BELTRÁN, MOSTALAC, LASHERAS 1984: 160).

⁵ A *Emporiae* i *Iesso* l'amplada que s'ha proposat per les *insulae* és igual a la nostra (1 *actus*), en canvi a *Baetulo* es proposen amplades diverses, algunes també de 1 *actus*; en aquestes ciutats, en canvi, les illes serien rectangulars, amb una llargada generalment superior a l'amplada i que difereix en tots els casos: a *Emporiae* 2 *actus*, a *Iesso* 1'3 *actus* i en el cas de *Baetulo* diverses (per *Emporiae* GUITART 1993: 68; per *Iesso* GUITART, PERA 1994: 187; per *Baetulo* GUITART, PADRÓS, FONOLLÀ 1994: 189).

FONOLLÀ 1994).

De tota manera no es pot assegurar que la ciutat romana d'Iluro tingués una forma perfectament rectangular. És possible que es dissenyés una estructura urbana amb aquesta forma i que el *cardo* i *decumanus maximus*, en posició central, separessin els diversos sectors de la ciutat amb una simetria absoluta. Però quan es va passar del projecte a la realitat calgué adaptar-lo a la peculiar orografia del terreny, amb uns desnivells naturals molt pronunciats a est i sud i els cursos de dues rieres.

De fet, la possible simetria del projecte falla notòriament en el costat occidental com a resultat de la presència de la riera de Cirera (l'actual carrer de La Riera), que limitava l'espai urbà disponible. Vindria a reforçar aquesta suposició el resultat d'algunes intervencions arqueològiques fetes l'any 1996 a La Riera, al davant del Carrer Sant Josep. Les excavacions, a més de situar un important nombre d'enterraments de finals del segle II dC, han demostrat que el curs de la riera ha variat al llarg del temps i que en època romana se situava més a prop de la ciutat antiga, desviant-se cap a occident en època moderna en fer-se la muralla del segle XVI.

El sector proper a La Riera presenta alguns problemes d'interpretació molt interessants, relacionats amb els límits de l'ocupació residencial i la distinció entre el que serien les àrees urbana i periurbana, cadascuna amb funcions específiques. Les excavacions realitzades el 1984 a la Plaça de l'Ajuntament mostraren l'existència d'alguns abocadors que ocupen un espai que sembla exterior a la ciutat i que fou destinat a un ús precís i exclusiu des d'època augustiana fins al segle V dC (ARXÉ *et al.* 1986; altres notícies parlen d'una claveguera: RIBAS 1988: 116-117). Una altra dada a tenir en compte és la troballa documentada per Marià Ribas d'un important mur al solar que ocupava l'antiga Caixa d'Estalvis Laietana a la plaça esmentada i que ha estat interpretat com el fonament de la muralla romana (*vid. infra*). Si fos certa aquesta suposició, ens trobaríem amb el fet que entre la possible muralla i el *cardo maximus* hi hauria espai per només dues illes de cases. Aquesta dada trencaria la suposada disposició central del *cardo maximus*.

És possible que el sector occidental de la ciutat, planificat de bon principi, no fos ocupat totalment per construccions. L'existència d'un planejament antic serviria per assentar construccions posteriors, d'època d'August o més tardanes, que mantenen la mateixa

orientació de la ciutat (les cronologies més antigues obtingudes a la intervenció de la Plaça del l'Ajuntament són augustianes: ARXÉ *et al.* 1986). Però per verificar aquesta hipòtesi, interessant perquè mostraria una altra limitació del projecte urbanístic original, caldria projectar en aquell sector de la ciutat tot un seguit d'intervencions arqueològiques.

En un altre sector de la ciutat la topografia fou un condicionant per establir una planta rectangular perfecta. En el costat N i NE (actualment Carrer La Coma) la presència d'un fort desnivell també imposa el trencament de la planta teòrica.

Ara per ara, en l'estat actual de la recerca, és molt difícil establir els límits de la ciutat romana. En realitat només es poden proposar unes dimensions mínimes en funció de les impositions de la topografia (el desnivell en els sectors sud i est és especialment pronunciat) i de la presència d'estructures arquitectòniques romanes, presència que d'altra banda tampoc no és determinant, ja que podria tractar-se de construccions extramurs. Pel costat sud, les troballes més recents (excavació al Carrer Barcelona núm. 38) portarien a situar el límit en els habitatges actuals que ocupen el costat sud del Carrer Barcelona. A l'est, les estructures domèstiques trobades a la Baixada de les Espenyas situarien el límit molt a prop de l'antic torrent del Rierot (actuals carrers Sant Bonaventura i de l'Hospital).

El límit nord del jaciment és el més problemàtic i difícil de conèixer. Les troballes més septentrionals d'època romana se situen en els núms. 16 i 19 del carrer Sant Francesc d'Assís. Les intervencions arqueològiques realitzades poc més amunt, al núm. 9 del mateix carrer (1991), al Carrer Bonaire núm. 8-10 (1988), núm. 28 (1995) i núm. 3-5 (1997), han permès constatar que el sòl natural es troba a pocs centímetres del nivell actual, just per sota de les pavimentacions. Aquest fet l'interpretem com el resultat d'un arranament d'aquest sector realitzat en època moderna, molt possiblement per anivellar la zona i urbanitzar-la. Aquests rebaixos de terres degueren destruir, si n'hi havia, les sedimentacions i restes estructurals d'èpoques anteriors. És pràcticament impossible, doncs, establir el límit de la ciutat romana pel nord. No es conserva tampoc cap indicatiu topogràfic que permeti refer l'orografia antiga del sector, si bé sembla clar que l'actual configuració existent a partir aproximadament de la meitat del carrer Sant Francesc d'Assís no es correspon amb l'antiga. Possiblement el que actualment és una zona més o menys plana en l'antiguitat mantenia el pendent que

s'iniciava al sector sud (actual Plaça de la Peixateria).

Un problema relacionat amb els límits de la ciutat és, òbviament, el del recinte emmurallat. Algunes de les intervencions arqueològiques de les darreres dècades han permès identificar diversos trams de murs de gran amplada en llocs molt diversos del nucli històric de Mataró. Però la manca de prou dades o la destrucció de les restes ha provocat la formulació de propostes molt diferents referides a la situació i característiques de la muralla romana (RIBAS 1952: 91; SAMM 1977: 44; RIBAS 1988: 118-120; CLARIANA 1988: 23; CLARIANA 1994a; GARCÍA 1995: 10-11).

La situació és contradictòria si tenim en compte que disposem d'una evidència epigràfica referida precisament a un recinte emmurallat. Un manuscrit de la Bibliothèque Nationale de Paris (ms. Esp. 118, fol. 124 v°=IRC I 104) recull un epígraf molt mutilat, però en el qual es pot reconèixer un esquema d'actuació municipal típic: un individu, possiblement un magistrat municipal, s'encarrega de la construcció o reforma de les muralles; una situació paral·lela a la que coneixem a *Barcino* i per la qual es podria proposar una cronologia semblant, l'època augustiana (IRC IV 57).

Les primeres referències a un recinte emmurallat (i, simultàniament, els primers problemes d'interpretació) són les notícies del segle passat proporcionades pel pare J. Rius (RIUS 1866: 13-14) i per J. Pellicer (PELLICER 1887: 235). El primer escriu sobre «*un paredón compuesto de piedras ciclópeas... Esta grande pared se halló en la huerta de can Guarro, sita el la calle de la Riera, por la cual pasaba antiguamente la nombrada de Cirera*». Pellicer, menys precís, assenyala l'existència d'un gran mur situat al Carrer Palau. Aquestes notícies es poden relacionar amb la troballa el 1980, arran de les obres de construcció del nou edifici de la Caixa Laietània a la Plaça de l'Ajuntament, d'un mur de grans dimensions. El mur, conservat en uns 20 m de longitud i amb una orientació paral·lela al sentit de la Riera anava en direcció al Carrer d'en Pujol, on Franquesa el 1889 parla de *muros ciclópeos* i Ribas situa un altre mur (FRANQUESA 1889: 195; RIBAS 1952: 91). Les úniques dades publicades sobre l'estructura del solar de la Caixa (ja que no es va permetre l'excavació i fou destruïda immediatament) fan referència a una obra de construcció ciclòpia (potser la fonamentació?), amb grans blocs poc treballats, formant dos paraments reomplerts amb material de menors dimensions (RIBAS 1988: 119). Si bé no disposem

de dades cronològiques, la construcció i l'orientació, molt similar a la dels *cardines*, fan pensar que es tracta realment d'un dels límits del recinte romà.

L'existència d'una muralla en aquest sector sembla clara si es tenen en compte les notícies ja des del segle passat sobre la troballa de monuments funeraris i tombes en aquesta zona de La Riera (PELLICER 1887: 253-254; RIBAS 1952: 88; BONAMUSA 1972: 37-42; RIBAS 1975: 70-71; SAMM 1977: 25-27; RIBAS 1988: 132-138; CLARIANA 1991: 30-31; JIMÉNEZ 1996: 104; cal recordar que és aquí on es localitzà, el 1814, la inscripció dedicada a *L. Marcus Optatus*) (foto 22). Entre aquestes, una de les més interessants és l'esment a un possible columbari al pati de l'antiga casa Guarro (actualment el col·legi del Sagrat Cor: RIUS 1866: 101; PELLICER 1887: 253). La resta de referències són més imprecises en les descripcions de les característiques de les tombes i ritus funeraris, però assenyalen la seva abundància i dispersió. La destinació a necròpoli de tot aquest sector de La Riera ha estat confirmada per les excavacions recents (1996) que han localitzat un edifici de grans dimensions, datat en el segle I dC (possiblement un mausoleu o un lloc de culte), i una sèrie d'enterraments, la majoria del segle II dC i altres de posteriors. La situació de la necròpoli de La Riera s'adiu molt bé amb les limitacions imposades per la pròpia topografia i el probable traçat viari (recordem el pas del «Camí del Mig», que creuava la ciutat entre el Portal d'en Feliu i l'extrem d'El Carreró). La configuració del sector marcaria el límit occidental de la ciutat i determinaria la seva funció funerària.

La resta de troballes arqueològiques referides a trams del recinte emmurallat són més difícils d'interpretar. Entre 1946 i 1948, M. Ribas excavà bona part de la Plaça Xica-Carrer Sant Cristòfor i localitzà un mur de grans dimensions (fins a 4 m d'amplada) que separava estructures arquitectòniques romanes (RIBAS 1948: 47; RIBAS 1952: 51-54; SAMM 1977: 43). Una mica més al sud, prop de la Plaça de la Peixateria es va localitzar un altre mur de 2 m d'amplada (RIBAS 1964: 184). Els resultats d'aquests treballs no permeten establir les característiques i significat d'aquestes estructures, ni tan sols si es tracta de construccions romanes. Tanmateix, han estat utilitzades diverses vegades per establir el possible límit sud del recinte romà (CLARIANA 1988: 24).

En funció de les possibles adaptacions i ajustaments de la planta, la superfície de la ciutat seria inferior a les 10'10 ha que es dedueixen de la hipotètica planta rectangular, organitzada segons una simetria perfecta. Tanmateix, pensem que una

superfície mínima a l'entorn de les 6'5 ha, integrant segurament alguns espais buits, s'acostaria més a la realitat⁶. Segons la nostra proposta la ciutat tindria cinc *cardines* i set *decumani*, a part del possible *intervallum* al costat de la muralla.

La modulació teòrica proposada l'associem a un primer planejament urbanístic de la ciutat romana d'Iluro. En el sector corresponent al traçat del *cardo maximus* de la ciutat, objecte del present estudi, s'observa que cal situar el primer urbanisme documentat cap a mitjans/tercer quart del segle I aC. En altres excavacions fetes al jaciment s'han obtingut, però, cronologies un xic més antigues, algunes de les quals, extretes d'intervencions arqueològiques molt recents, estan relacionades amb elements estructurals definidors d'un urbanisme característic de ciutat. Ens referim en concret a les excavacions del carrer Barcelona núm. 38 (1996) i, molt especialment, a la del carrer de Na Pau (1997).

Les dades extretes d'aquestes excavacions obliguen a realitzar de nou un breu comentari referent al moment de la data fundacional de la ciutat romana d'Iluro, no tant per exposar un estat actual de la recerca, el qual ha estat suficientment tractat en recents treballs (GUITART 1994: 205-213; CLARIANA 1994: 7-17; CERDÀ *et alii* 1994: 99; PUJOL, GARCÍA 1994: 109; OLESTI 1995: 316-317; JÁRREGA 1996: 55-77; GARCÍA 1997: 52-61), com per la necessitat de contextualitzar cronològicament la nostra proposta urbanística.

Al Carrer de Na Pau s'ha excavat un tram d'un *cardo minor* i part d'una casa amb façana a aquest carrer, datats provisionalment de segon quart del segle I aC. Poc després, cap a mitjans del segle I aC, sembla que aquest *cardo minor* es remodelà per a construir-hi una claveguera de característiques i mides similars a la del *cardo maximus* (SUBIRATS 1997). Un altre element que pot ser indicatiu és la claveguera domèstica excavada al Carrer Barcelona núm. 38, amortitzada ja cap a mitjans del segle I aC. Tot i que encara manquen els estudis acurats i definitius d'aquestes excavacions, són dades suficientment indicatives que semblen concretar la data fundacional de la ciutat en un marc cronològic de segon quart del segle I aC.

Finalment, un altre problema important és el de la regularitat o no del projecte urbanístic. El caràcter fragmentari de les dades metrològiques disponibles fa

que la proposta d'una estructura basada en valors del peu romà i divisors que presentem en la nostra proposta de modulació dels espais (*insulae* i carrers) sigui totalment teòrica. Només per esmentar situacions properes, les restitucions de la trama urbana de *Baetulo* o *Barcino* mostren importants variacions en carrers i illes (per a *Baetulo* GUITART, PADRÓS, FONOLLÀ 1994; per a *Barcino* GRANADOS 1984; GRANADOS 1990). De fet, a Iluro s'ha assenyalat un cas de possible modificació de l'amplada d'un tram d'un *cardo minor* a la recent excavació del Carrer de Na Pau (SUBIRATS 1997).

L'estructura urbanística de la ciutat romana devia patir modificacions en el decurs dels segles. Una part d'aquesta organització va quedar fossilitzada en la vila medieval i moderna, probablement més com a resultat d'una perduració de les limitacions topogràfiques que no pas per un aprofitament real de l'estructura romana. Això explica tant situacions genèriques, com l'emplaçament d'alguns espais i edificis públics moderns (inclosos els de culte religiós), com l'orientació de la vialitat de l'actual nucli antic.

Quant a la xarxa viària sembla significativa la perduració d'una distribució regular de carrers en sentit NO-SE, en el sector oriental de la ciutat medieval i moderna, que reproduceix l'esquema romà. A l'estructura organitzada pel *cardo maximus* i els dos *cardines minores* coneguts correspon ara la successió Carrer de Santa Maria-Carrer Magí de Villalonga-Carrer de la Palma. El de Santa Maria correspon a una part de l'antic Carrer Major, del qual es té constància documental des del segle XVI. Paral·lel a ell i sobre l'antic traçat del *cardo maximus* se situava el que seria posteriorment un tram del Carrer d'en Pujol -la recolzada-, gran part del qual discorria sobre terrenys d'horta situats al sud de la ciutat (una reconstrucció del cadastre del segle XVI, realitzada per Joan Cabanyes el 1912, pot consultar-se a GRAUPERA 1988: 56; amb modificacions de Josep Cabanyes, el 1926, i de M. Ribas, el 1934 i 1982). Encara que molt diferents respecte a les normes urbanístiques romanes, és interessant assenyalar que es manté l'orientació general i una separació bastant regular (entorn els 42-45 m).

Com succeïa a la ciutat romana, les perduracions mostren la major importància dels eixos NO-SE que els orientats NE-SO. D'aquests, el cas més clar és el del possible *decumanus maximus*. Encara que no

⁶ L'extensió aproximada de les ciutats romanes a Catalunya seria la següent: *Tarraco* 70-80 ha, *Emporiae* 22 ha (si bé inicialment potser n'eren 14), *Iesso* 18-20 ha, *Baetulo* i *Barcino* 10 ha, *Gerunda* 6 ha, *Ilerda* 4-5 ha i *Aeso* 4 ha (AAVV 1992: 124-130; GUITART 1994: 205-213; GUITART, PERA 1994: 167; PÉREZ 1994: 326).

manté un traçat totalment rectilini, es pot seguir des de l'antic Portal d'en Feliu, per la Baixada d'en Feliu, el Carrer Sant Simó i El Carreró, enllaçant amb el «Camí del Mig». Les desviacions al tram final del Carrer Sant Simó-Carrer Beata Maria podrien correspondre a una reorganització medieval (potser anterior?) de la xarxa viària cap el sector de la Basílica Menor de Santa Maria, que se sobreposa a les restes d'un temple romànic. És interessant destacar com les reformes urbanes des del segle XVI en endavant suposen el traçat de nous carrers en sentit NE-SO, obrint-se a la Riera a distàncies regulars i molt a prop del que serien els inicis dels *decumani* segons la hipòtesi urbanística avançada en aquest capítol.

També és interessant assenyalar la possible fossilització d'orientacions paral·leles o perpendiculars en les parcel·lacions d'alguns punts de la ciutat (Carrer d'En Pujol, Plaça Xica, Carrer Barcelona, etc.). Aquesta particularitat pot relacionar-se, en alguns casos, amb la pervivència dels traçats, més visible en el sector sud d'Iluro, ocupada per hortes fins els segles XVI i XVII.

Un problema fonamental per a conèixer l'estructura urbana i l'entitat de la ciutat romana és la situació i característiques dels espais públics i la seva relació amb els diversos aspectes de la vida urbana (activitats institucionals, relacions socials, economia, etc).

Pel que fa a una plaça pública o *forum*, és evident que la vida institucional i social precisava d'un marc físic tant per les necessitats purament administratives com per les activitats col·lectives (cultes, festivals, etc.). La mateixa presència de magistrats municipals (com *L. Marcus Optatus* -IRC I 101-; o el personatge desconegut recordat a IRC I 102), que impliquen un estatut municipal des d'època d'August, devia suposar l'existència d'una infraestructura urbana; i com a qualsevol altra ciutat romana, la creació de les infraestructures va ser responsabilitat d'aquests magistrats. En el cas d'Iluro cal esmentar, una vegada més, la possible referència a un recinte emmurallat recollida a IRC I 104. Tanmateix, ara per ara només es pot exposar l'estat de la qüestió i una hipòtesi sobre la localització del *forum*.

L'opinió generalment acceptada situa aquest complex en el lloc de l'actual emplaçament de la ba-

silica de Santa Maria (modificant anteriors opinions: cf. SAMM 1977: 19). Aquesta proposta es recolza en una sèrie d'arguments epigràfics i arqueològics que han provocat un interessant debat (cf. CERDÀ *et al.* 1994). Els primers són potser els més dèbils pel seu caràcter indirecte i per les possibilitats de manipulació, fenomen relativament freqüent entre els erudits dels segles XVI i XVII i que inclou des de falsificacions fins a reconstruccions pseudohistòriques que integren mitologia, dades arqueològiques i història sagrada⁷. Dins d'aquest context ha de situar-se la troballa a la mateixa basílica d'un conjunt d'inscripcions dedicades des de finals del segle I dC i durant el segle II dC pels *seviri augustales* d'Iluro a una sèrie de divinitats que porten el qualificatiu d'augustees (IRC I 97: *Bono Evento Augusto*; IRC I 98: *Iunoni Augusta* (foto 21); IRC I 99: *Mercurio Augusto*; IRC I 100: *Silvano Augusto*). Òbviament, aquestes inscripcions, pedestals ben treballats i de grans dimensions, podrien haver estat desplaçades del seu lloc original per integrar-se com a material constructiu a les esglésies romànica i gòtica. Però la seva situació ha fet pensar en la localització propera d'un edifici (un temple?) o un gran espai descobert per a situar-les. Atès el caràcter polític-religiós d'aquestes dedicatòries, l'emplaçament i marc arquitectònic han de relacionar-se necessàriament amb un lloc públic de la ciutat, administrat per les institucions municipals.

En el mateix context hem de situar les troballes aïllades de fragments d'estatuària monumental i d'un gran basament que devia anar incorporat a un pedestal i que serví per a assentar una estàtua (*vid.* annex 4). Com en el cas de les inscripcions, els programes iconogràfics formen part dels projectes d'autorepresentació i de les demostracions de lleialtat envers el poder imperial de les elits municipals. Aquests projectes exigeixen necessàriament un marc arquitectònic per a la seva expressió.

La importància dels elements epigràfics i figurats mostra, en resum, l'existència d'una vida urbana institucionalitzada segons els models romans, que es desenvolupà en un espai físic determinat per impuls d'unes elits locals (ALFÖLDY 1996).

Les diverses troballes realitzades al sector de l'altar major de la basílica assenyalades per M. Ribas podrien aportar dades més significatives des del punt de vista de la topografia (RIBAS 1952: 57-58; RIBAS 1975:

⁷ Els humanistes dels segles XVI i XVII són un bon exemple de les possibilitats i limitacions en el coneixement del món clàssic a Catalunya; el seu treball es centrà en la recollida i estudi d'elements aïllats prou interessants, generalment epigràfics i numismàtics, que d'altre forma s'haurien perdut; però també es tractava d'objectes descontextualitzats fàcilment manipulables en nom del prestigi històric i d'interessos localistes. El desenvolupament de l'«arqueologia monumental» en el segle XIX no eliminà totalment aquesta activitat (RIU 1992; per un cas a Mataró: PELLICER 1887: 282-290).

37; SAMM 1977: 21). Aquest estudiós descriu la troballa de dues grans lloses de marbre blanc i una columna de 3'5 m d'alçada i d'una paret de 1'5 m d'amplada que interpretà com a part del temple romà d'*Iluro*. L'atribució és indemostrable fins que no es realitzi una excavació metòdica.

Una altra dada arqueològica important és la presència d'una extensa àrea d'enterraments als voltants de Santa Maria. Concretament, el sector davant la façana principal de la basílica va ser ocupat per un conjunt de tombes en pedra i *tegulae*; una d'aquestes, que semblava ocupar una posició central, va ser construïda amb major cura i coberta amb una lauda decorada amb un crismó (RIBAS 1975: 78-82; RIBAS 1988: 148; JIMÉNEZ 1996: 104-105). També s'han identificat tombes al baptisteri i a tota la zona al sud i est (Fossar Gran -avui sota la capella del Sagrament- i Fossar Xic, Carrer Beata Maria: RIBAS 1975: 83-86; SAMM 1977: 28-32, 41; RIBAS 1988: 142-154). Les excavacions més recents han permès comprovar que la necròpolis s'estenia cap al nord, a la zona de l'actual carrer de Sant Francesc d'Assís (GURRI, RUIZ 1993; JIMÉNEZ 1996: 106). Les dades disponibles permeten situar la necròpolis, o com a mínim, una part d'aquesta, en els segles IV-VI dC.

La seva presència es podria explicar com a conseqüència de l'existència prèvia d'un gran espai obert d'ús públic, el manteniment del qual s'hauria abandonat amb les transformacions de la vida municipal. Una altra qüestió important és fins a quin punt es pot relacionar la implantació de la necròpolis amb la cristianització d'*Iluro*. Aquest fet és important perquè algunes de les ciutats del litoral de la *Tarraconensis* mostren clarament la relació entre les transformacions de la topografia i les activitats de la vida urbana i l'aparició de nous protagonismes institucionals: *Barcino*, *Tarraco*, *Emporiae* (BARRAL 1982; RIU 1993: 26). Tots aquests casos es relacionen amb la consolidació del poder episcopal i suposen l'abandonament o reutilització dels antics espais de la vida municipal i provincial, així com la creació de nous marcs arquitectònics: basíliques martirials, palaus episcopals, etc. (GODOY 1995).

Bé que sense dades textuais, *Iluro* podria mostrar una situació semblant: la transformació de les estructures del poder municipal i social, reflectida en els canvis de la topografia i les construccions. Aquests canvis suposarien la creació d'una àrea

d'enterraments interior, potser organitzada a l'entorn d'un edifici de culte cristià⁸.

Com a paral·lels directes d'aquests tipus de situacions també es poden esmentar els casos d'abandonament d'espais públics relacionats amb un ús funerari. Aquest seria el cas de *lesso* (Guissona), on es detecta l'ocupació d'una zona urbana per una extensa necròpolis d'època paleocristiana; aquest cementiri, situat en el sector de l'església de Santa Maria, amortitza estructures habitacionals anteriors que per ara no s'han pogut excavar (PERA 1996-1997: 1117-1129). Concretament per a *fora*, tenim el cas de *Pollentia* (Alcúdia, Mallorca) el *forum* de la qual és ocupat per una gran necròpolis des de començaments del segle IV dC (ARRIBAS, TARRADELL 1987: 135-136). Aquestes situacions ha de relacionar-se amb els canvis sociopolítics generals que pateix la vida urbana tardoromana a la província.

No existeixen noves dades per manca d'excavacions, però alguns elements i paral·lels d'ordre topogràfic i arqueològic permeten ampliar el debat sobre la situació del *forum* d'*Iluro*. És el cas de la font pública situada en el centre mateix del *cardo maximus*. L'emplaçament d'aquests tipus de construccions es relaciona amb la presència de grans edificis i espais públics a totes les ciutats romanes (AUPERT 1974, 79; NEUERBURG 1965). En el cas d'*Iluro*, la seva situació es podria entendre com a part d'un programa constructiu general. La seva funció seria la de limitar i monumentalitzar l'accés al *forum* (es situa prop de la cruïlla entre el *cardo maximus* i el *decumanus maximus*, no sobre ella, de forma que no talla la circulació del *decumanus maximus*).

Una altra dada important està relacionada amb les possibles fossilitzacions sobre l'estructura urbana actual dels elements i mesures de la xarxa urbanística romana. Concretament, l'estudi de la planta de l'església gòtica de Santa Maria mostra algunes pervivències significatives pel que fa a l'orientació i a les dimensions. Les reconstruccions del temple medieval gòtic mostren un rectangle de 35 per 16'75 m, que correspon aproximadament a 1 x 0'5 *actus* (per la planta gòtica: SOLER 1988: 88; GRAUPERA 1996: 32). Només per citar un exemple proper, el temple augustià de *Barcino* té unes mesures de 35 per 17'5 m (GUTIÉRREZ BEHEMERID 1994). L'eix longitudinal del temple medieval s'orienta en sentit NE-SO, paral·lel als *decumani*. A més a més, la planta s'integra amb precisió en la trama urbana romana, totalment cen-

⁸ Les excavacions realitzades a la Plaça de l'Ajuntament l'any 1984 han permès recuperar un fragment de cancell de marbre que podria formar part d'un edifici religiós (ARXÉ *et alii*, 1986).

trada dins d'una illa i coincidint amb les seves façanes.

Aquests fets podrien suggerir la pervivència d'un edifici anterior; una altra qüestió és establir quin: tal vegada el temple pagà del que parlaria la tradició? El desconeixement del que devien ser les dimensions i característiques de l'àrea pública no permet afirmar-ho. És interessant comprovar, però, com el temple medieval encaixa en la trama viària. A la vegada, l'edifici romà sembla desplaçat cap el costat E i NE del sector nord de la ciutat; i es pot recordar, al respecte, que el desplaçament lateral dels temples dins d'una àrea oberta, a la vegada que ocupen una posició simètrica, és una solució relativament freqüent als conjunts forenses de l'occident romà (és el cas de *Barcino*: GUTIERREZ BEHEMERID 1994). Tots aquests factors parlen en favor d'una organització d'aquest espai de la ciutat que respon a la necessitat d'integrar i privilegiar la situació d'unes construccions concretes. La vida municipal, expressada per les magistratures i la institució del sevirat, cadascuna amb diverses possibilitats i camps d'actuació (construcció, lleialtat política, religió), es desenvoluparia en aquest marc.

Finalment, la posició descentrada que ocuparia el *forum* de la ciutat dins la trama urbana proposada no és un inconvenient i encaixaria perfectament dins d'una planificació global. De fet, són relativament freqüents els casos en què la topografia imposa, o s'aprofita expressament, per una localització diferent dels espais o construccions públiques, que destaca els efectes escenogràfics. Només per limitar-nos a la província *Tarraconensis* es poden recordar els casos ja esmentats (*vid. supra* nota 3). Molt a prop, la ciutat de *Baetulo* és un bon exemple d'un emplaçament descentrat del *forum*, que reflexa les mateixes possibilitats que *Iluro*: una ciutat litoral, aixecada sobre un turó, amb un desnivell suau orientat cap el mar (per a la topografia: GUITART, PADRÓS, FONOLLÀ 1994; per a la relació amb el territori proper de *Barcino* i el sistema viari general: PALET 1997).

Iluro, com tota ciutat romana, integrava activitats econòmiques de característiques i dimensions molt diverses. Les excavacions de les darreres dècades han permès identificar de forma genèrica algunes d'aquestes pràctiques mitjançant la recollida i estudi d'objectes aïllats (metall, vidre, ceràmica), però no establir la seva entitat i localització. Aquesta situació, comuna a moltes altres ciutats, ha condicionat les possibilitats d'interpretació de l'economia urbana en el món romà i ha provocat la difusió de generalitzacions no sempre ben fonamentades (un

bon plantejament dels problemes a MOREL 1983 i MOREL 1987). Les excavacions realitzades al *cardo maximus* han aportat algunes dades interessants per a conèixer la vida econòmica d'*Iluro*.

Fins al moment, totes les instal·lacions relacionades de forma directa amb algun tipus d'activitat econòmica es localitzen al sector sud del *cardo maximus*. El cas més clar documentat a *Iluro* està en l'excavació del Carrer d'en Pujol 43-45, a la cruïlla amb un possible *decumanus*. L'evidència més antiga és un conjunt de *dolia* i fosses tardorepublicà interpretat com un magatzem. Aquest magatzem fou amortitzat en època augustiana en construir-se dues estances: una relacionable amb una *taberna*, a la qual s'hi accediria des del *cardo maximus*, i una altra identificada pels seus excavadors com un possible *thermopolium* (CELA *et al.* 1994b: 52 i 56), si bé també podria ser interpretada com una *caupona* o *popina* (per la terminologia i funcions d'aquests establiments: KLEBERG 1957); a aquesta fase correspon també un tresoret d'*aurei* d'època júlio-clàudia.

Les reformes posteriors del lloc plantejen situacions encara més interessants. La primitiva *taberna* s'abandonà cap el tercer quart del segle I dC i, després d'un període d'abandonament, durant la primera meitat del segle II dC, s'hi instal·laren noves activitats. En aquest moment aquest sector de la *insula* sembla parcialment enrunat i sense sostre. L'anterior compartimentació s'aprofità per separar dues activitats diferents: la producció ceràmica i la metal·lúrgia. A la primera corresponia un forn; de la segona només restava una petita cubeta rectangular que devia servir de forn per a escalfar els metalls i facilitar-ne la reparació (CELA *et al.* 1994a: 135 i 144). Aquest mateix fet s'ha constatat a *Baetulo* (GUITART 1993: 72).

L'excavació del Carrer d'en Pujol 43-45 aporta dades molt aclaridores sobre el tipus d'activitats econòmiques desenvolupades a *Iluro* i la seva integració i evolució dins la vida urbana. El tipus i entitat de les activitats mostren paral·lels clars amb altres contextos urbans romans.

En primer lloc, la possible *taberna* correspon a unes necessitats alimentàries quotidianes a petita escala, però regulars i diversificades; el cas extrem, per millor conegut, no perquè sigui anormal, és el de Pompeia amb la diversitat de llocs per menjar, adquirir aliments o d'esbarjo (ETIENNE 1977). Quant a les produccions artesanals, corresponen a les típiques d'una ciutat romana: el treball de la ceràmica (CERULLI IRELLI

1977) i del metall (MANGIN 1971; DE VOS 1982: 101 i 180); però només representen una petita part de les possibilitats (MUSTILI 1950: 215 s.).

Les instal·lacions són de petites dimensions. Aquest fet, que permet una millor integració en l'estructura urbanística, respon en primer lloc a les condicions de la demanda; en altres paraules, al context socioeconòmic i cultural d'una petita ciutat provincial. El cas millor estudiat de Pompeia mostra una pluralitat de produccions a petita escala i de baix nivell artístic, centrades en objectes d'ús quotidià i complementades amb les reparacions: llànties, eines de metall o fusta i elaboració, rentat i tintat de teixits (MUSTILI 1950: 210-211; CERULLI IRELLI 1977: 53-54 i 67). En cap cas no calen grans instal·lacions. Les dues activitats identificades a Iluro semblen correspondre a aquesta situació; de fet, la instal·lació metal·lúrgica sembla dedicada a la reparació d'eines. En aquest mateix context productiu es podrien incloure, precisament, els escassos exemples de coroplàstia en argila trobats a Iluro, que podrien haver-se fabricat en tallers locals (vid. annex 4).

Paral·lelament, tampoc no es pot excloure a Iluro la presència d'activitats més específiques, que impliquen una certa capacitat econòmica o unes exigències artístiques i tècniques: orfebreria, estatuària en pedra -incloses les reparacions d'aquesta-, inscripcions. En aquest cas, ens trobem davant de necessitats diferents, per nivell tècnic i demanda ocasional, que la producció local generalment no pot assumir (MUSTILI 1950: 215-216 i 226-229).

Com a Pompeia, és possible que el mateix lloc integrés fabricació i venda directa per part del productor (CERULLI IRELLI 1977: 67). Tampoc no és inusual la proximitat d'activitats diverses (un exemple d'una situació molt complexa és el de la *insula* 8 de la *Regio* I de Pompeia: CASTIGLIONE MORELLI DEL FRANCO, VITALE 1989: 192 s.).

Sens dubte, també la topografia i les característiques residencials i urbanístiques de la ciutat condicionaren l'evolució d'aquests tallers artesanals. La *lex Coloniae Iuliae Genetivae*, per exemple, estableix límits a les dimensions d'una activitat en funció de criteris com la perillositat o l'espai ocupat (*lex Ursonensis* LXXVI). Aquests límits es devien tenir en compte en establir una *officina* urbana. Així, en alguns casos ben coneguts (Pompeia, Alesia, Saint-Roman-en-Gal) els tallers s'integren perfectament en l'estructura urbana, dins la xarxa viària i residencial preexistent (per Pompeia: CERULLI

IRELLI 1977: 54; CASTIGLIONE MORELLI DEL FRANCO, VITALE 1989: 192 i 195; per altres ciutats: PELLETIER 1982: 84; GROS, TORELLI 1992: 369). A Iluro la distribució de les activitats artesanals sembla respondre a criteris semblants, ja que sempre es varen desenvolupar dins dels límits d'una *insula*.

De fet, la presència i naturalesa de les activitats econòmiques urbanes no es poden comprendre sense tenir en compte el context rural més o menys immediat, controlat i estructurat en termes econòmics i simbòlics per la ciutat. En el cas d'Iluro es coneix la presència de produccions artesanals a moltes *villae* (REVILLA 1995). Una característica comuna a totes és la relació amb les necessitats de l'agricultura, amb la qual formen un cicle d'activitats complementàries; situació evident en la fabricació d'*instrumenta* ceràmics. Però aquest mateix *instrumentum* es pot destinar a la demanda urbana produint un benefici complementari. L'aparició d'altres produccions, com el vidre, que sembla fabricar-se a la propera *villa* de Torre Llauder, o la metal·lúrgia del ferro, responen encara millor a la mateixa demanda combinada, constant i diversificada del medi rural i urbà proper (RIBAS 1972; GÓMEZ, PÉREZ, REVILLA 1994).

Les instal·lacions del Carrer d'en Pujol 43-45 no són les úniques relacionades amb algun tipus d'activitat econòmica. L'anàlisi de les façanes del *cardo maximus* en el sector del Carrer Sant Cristòfor núm. 12 suggereix que alguns dels espais que limitaven el carrer podien haver funcionat també com a *tabernae* des d'època tardorepublicana. En el costat NE, un d'aquests espais presentava una façana totalment oberta i dividida en dos accesos per un pilar (potser n'existiren d'altres, però la zona no s'excavà totalment). A l'interior aparegué un forat per assentar un petit *dolium* que se situava molt a prop del carrer i en una fase posterior (segona meitat del segle I dC) es varen col·locar altres *dolia*. L'abandonament del lloc es situa en la segona meitat del segle II dC. De les façanes del costat occidental del *cardo maximus*, dues eren totalment obertes des de la fase fundacional. Un d'aquests espais no arribava als 4 m d'amplada. No fou fins a la segona meitat del segle II dC, moment en què també es construï una claveguera domèstica, quan es produí el tancament de les obertures. L'organització estructural (petites dimensions, absència de murs de façana) i la presència de *dolia* fan pensar, doncs, en algun tipus d'activitat comercial. La presència d'aquestes activitats, com en el cas de l'estació del Carrer d'en Pujol 43-45, sembla incloure's en la planificació inicial del carrer i es mantingué fins a les darreries del segle II dC.

Finalment, un altre element interessant a tenir en compte és el petit forn localitzat a l'excavació del Carrer d'en Pujol 51, que ocupava parcialment una vorera del *cardo maximus*. Aquest forn podia haver servit per a coure pa o altres productes alimentaris. Aquesta finalitat, junt amb la modèstia de les restes, encaixaria molt bé amb la implantació de petits negocis alimentaris situats a les vies per atreure els vianants.

Afortunadament, aquest conjunt d'evidències arqueològiques es pot relacionar de forma directa amb les escasses aportacions de l'epigrafia: a *Iluro* es coneix l'activitat d'un *pistor*, el llibert *P. Sicinius Germanus* o *Germanianus* (IRC I 106, datada en el segle I dC). Així, tant les instal·lacions com les inscripcions mostren la presència d'un sector dedicat a l'elaboració i distribució d'aliments, fonamental i constant en tota ciutat romana.

Un altre problema que planteja la presència d'activitats comercials i artesanals és el d'una possible concentració en sectors determinats de la ciutat. La localització d'una sèrie de recintes amb característiques de *tabernae* al costat d'una de les vies principals d'*Iluro* i la seva continuïtat durant gairebé dos segles es podrien interpretar en aquest sentit. És possible, fins i tot, que el sector sud d'*Iluro* fos ocupat preferentment per activitats econòmiques (integrant comerç, producció artesanal i llocs d'expedició de begudes i aliments), en contraposició al centre de la vida institucional, situat cap el nord i nord-est. Aquesta situació també s'adiu amb el que coneixem de les activitats artesanals a les ciutats romanes, que tendeixen a distanciar-se dels centres polítics, concentrar-se en certes àrees i a organitzar-se per especialitats: les *Regiones* I i II de Pompeia o certs barris de Roma (CERULLI IRELLI 1977: 54-55; MOREL 1987: 135; pels factors que expliquen la separació entre centres de representació político-social i activitats econòmiques des de finals de la república: GROS, TORELLI 1992: 163).

Ara per ara; però, hem de limitar-nos a constatar la presència d'activitats diverses i la seva perfecta integració dins la jerarquia viària d'*Iluro*, reflex directe de la necessitat d'assegurar un millor accés al comprador. El coneixement de les diverses possibilitats, com dels ritmes d'implantació i evolució de l'artesanat local, dependrà d'un augment de l'evidència arqueològica i epigràfica disponible.

4.- PERVIVÈNCIES DE L'ENTRAMAT ROMÀ EN L'URBANISME DEL MATARÓ MEDIEVAL I MODERN I LA INCIDÈNCIA DE L'EVOLUCIÓ D'AQUEST SOBRE LA TRAMA URBANA ROMANA.

Coneixem força bé l'evolució urbana experimentada per la ciutat de Mataró en el decurs dels segles XVI-XIX des de la publicació, l'any 1989, d'un interessant i exhaustiu llibre que tracta precisament d'aquest tema (GARCIA -GUÀRDIA 1989). Dues han estat les fonts d'informació d'on s'ha nodrit aquest treball d'investigació: per un costat, de la riquíssima documentació escrita, plànols, dibuixos i fotografies conservats en diferents arxius públics de Mataró, Barcelona i Madrid; per altra part, del buidat d'una extensa llista de títols bibliogràfics sobretot de llibres i articles de revista que tracten de la història del Mataró d'època moderna i contemporània. Potser s'hi trobarà a faltar, però, informació procedent d'excavacions arqueològiques -ens referim particularment a les que varen proporcionar dades del període cronològic anteriorment esmentat. Creiem que no es tracta de cap oblit o menyspreu per part dels autors del treball sinó que, en el moment d'elaborar-se aquell treball d'investigació, aquestes dades no estaven encara disponibles.

El fet de documentar les restes arqueològiques d'època medieval, moderna o contemporània amb el mateix rigor que les d'època romana és una realitat que s'ha anat imposant darrerament vencent vells recels. Avui dia comença a ser majoritària l'opinió d'aquells que creuen que l'arqueologia pot proporcionar per aquestes èpoques un tipus d'informació complementària a la que aporta la documentació escrita. En el cas de Mataró, gràcies a això es disposa ara d'una bona quantitat de dades arqueològiques que, quan siguin degudament contrastades amb les procedents dels arxius, de ben segur aportaran informació més precisa i interessant sobre la història dels darrers cinc-cents anys de la ciutat.

Les remodelacions que ha experimentat la trama urbana de Mataró al llarg dels darrers segles han fet desaparèixer una part substancial de les restes arquitectòniques corresponents a la ciutat romana i a la vila medieval. Juntament amb les edificacions, també han desaparegut els estrats arqueològics on es varen dipositar les evidències de la cultura material dels seus antics pobladors. Aquesta mutilació ha

fet que d'alguns períodes de la història de la ciutat no en sapiguem pràcticament res. Un bon exemple en seria la més absoluta manca d'informació que afecta el període de temps que enllaça la fi del Baix imperi romà amb l'Alta Edat Mitjana. Desconeixem fins i tot com seria físicament la vila medieval: la remodelació del nucli antic de Mataró efectuada entre els segles XVI i XVII va ser, com tindrem ocasió de veure, una de les causes de la seva gairebé total destrucció.

Durant molts anys s'han donat diverses opinions per explicar el "buit" arqueològic a què fèiem esment abans, algunes més afortunades que d'altres. Hi ha qui creu que la manca de registres arqueològics es deu a l'abandonament, durant segles, de l'antiga *Iluro*. Les causes no queden clares, però es diu que hi hauria jugat un paper determinant la coneguda crisi que afectà les ciutats romanes en els darrers segles de l'Antiguitat. D'altres ho atribueixen a les successives destruccions -fins ara mai documentades arqueològicament- patides per la *Iluro* romana primer i l'*Alarona* altomedieval més tard. Així, per posar un exemple, hi ha qui afirma que una d'aquestes suposades destruccions, la realitzada pel cabdill Al-Mansur l'estiu del 985, fou la causa per la qual a la parròquia de Santa Maria se la conegué, a partir del segle XI i durant uns quants segles amb el nom de *Civitas Fracta*, expressió que fou traduïda per "ciutat destruïda o esmicolada" (ALBERT 1973: 49). Més que no pas una destrucció violenta, caldria relacionar aquesta expressió amb l'evocació de la ciutat romana que fou el referent llunyà de la parròquia de Santa Maria d'Alarona que, a partir del segle XI, quan s'endreça i organitza el territori circumdant resta reduïda a un nucli menor d'escassa influència regional (sobre la problemàtica a l'entorn del topònim *Civitas Fracta* veure CUADRADA 1988: 9-14). L'antiga *civitas* ni s'adapta en la seva morfologia (no es procedeix a la construcció o reconstrucció del circuit de muralles) ni mantindrà un pes significatiu com a vila fins pràcticament les portes del segle XVI. Es tractaria, doncs, d'un exemple d'antiga ciutat d'origen romà que desapareix com a tal "ciutat" per donar pas, al segle XI, a una nova entitat territorial: la parròquia de Santa Maria (SABATÉ 1997: 114).

Sense negar que l'infima entitat "urbana" del Mataró altomedieval n'hagi estat un factor molt determinant, un dels objectius que ens hem proposat en aquest treball és el de demostrar que la no aparició de restes arqueològiques corresponents a determinats períodes de la història de Mataró es deuria més que res a les mutilacions originades pel creixement urbà al qual feien referència anteriorment, no sempre uniforme en el temps ni en l'espai. Al llarg del present

capitol podem comprovar que les fases més intensament expansives de la ciutat varen afectar fortament les restes de la ciutat romana i de la vila medieval. En aquesta destrucció hi jugà un paper no poc important el fet que el municipi, la vila i la ciutat moderna s'han anat sobreposant successivament damunt del mateix espai físic.

LA HIPÒTESI DE TRAÇA URBANA ROMANA I LA VILA MEDIEVAL I MODERNA: UN ESTUDI COMPARATIU.

El creixement de la vila medieval i moderna es veié condicionat d'alguna manera per l'estructura urbana d'època romana? Fins a quin punt la xarxa viària romana encara es conservava durant l'alta edat mitjana o estava ja del tot desfigurada aleshores? És la xarxa viària de l'actual centre històric de Mataró hereva de la del municipi romà? Es pot parlar d'una "fossilització" -ni que sigui parcial- com succeeix en altres ciutats que tenen un origen semblant? Una observació detallada dels carrers de l'actual centre històric de Mataró difícilment permet fer-nos una idea aproximada de com podria haver estat el traçat de les vies públiques

durant l'època romana. No s'hi endevina fàcilment una trama ortogonal ni tampoc el traçat dels carrers actuals coincideix exactament amb els dels carrers romans que fins ara s'han localitzat. Pot resultar un exercici interessant comparar la proposta que presentem d'entramat urbà d'època romana amb el plànol més antic que tenim de la vila de Mataró per comprovar si existeix algun tipus de pervivència o de "fossilització". Però, amb quines dades partim? Quines són les limitacions de les nostres fonts d'informació? El plànol més antic que es conserva de Mataró correspon a un dibuix del segle XVIII fet amb finalitats militars, que molt possiblement es pot datar de vers el 1716, i que ens proporciona poca però valuosa informació. Per a èpoques més reculades només comptem amb la informació que ens pot aportar la forma de l'espai que delimita el traçat de les muralles construïdes entre finals del segle XVI i els inicis del XVII dins del qual encara queden dempeus alguns edificis: l'església parroquial de Santa Maria (segle XVII, excepte el campanar gòtic), Can Serra (mitjan segle XVI) -actualment, seu del Museu de Mataró-, Can Palauet (segle XV) i algunes cases de la Plaça Gran

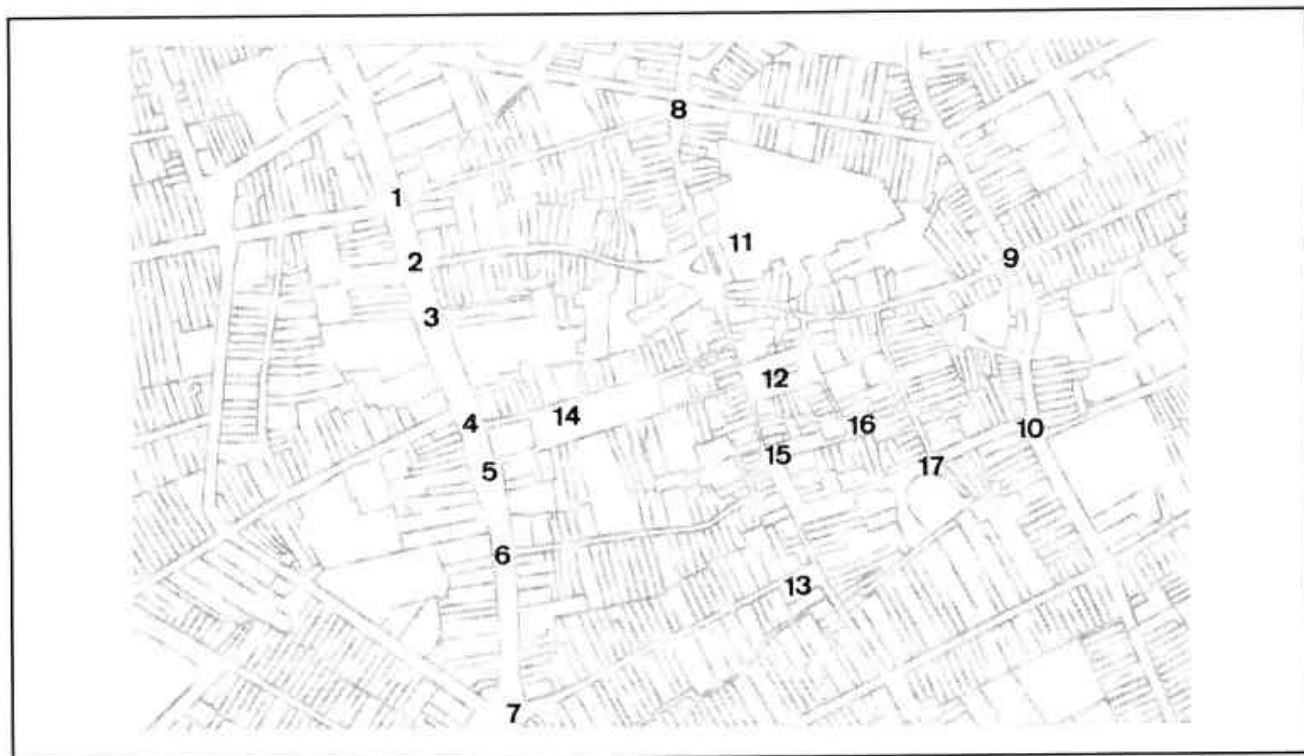

Fig. 1. Parcel·lari actual del centre històric de Mataró.

Núm. 1: Carrer Bonaire; núm. 2: Carrer Nou; núm. 3: Carrer d'en Padró; núm. 4: El Carreró (abans, Carreró de Fra Jaume); núm. 5: Carrer Palau (abans, de Santa Magdalena); núm. 6: Carrer d'en Pujol (abans, Carrer d'Avall); núm. 7: Carrer Barcelona (abans, d'en Garriga o del mestre Joan); núm. 8: Carrer Sant Francesc d'Assís (abans, de la Rectoria); núm. 9: Final de la Baixada d'en Feliu; núm. 10: Final de la Baixada de les Espenyas (abans, del Carrer del Pou de la Vila); núm. 11: Basilica de Santa Maria; núm. 12: Plaça Gran; núm. 13: Plaça de la Peixateria; núm. 14: Plaça de l'Ajuntament; núm. 15: Carrer Sant Cristòfor-Carrer de Na Pau (abans, d'en Cabanyes) i inici del carrer de Santa Maria (abans, de l'Escrivania); núm. 16: Plaça Sant Salvador (abans, d'en Rupit).

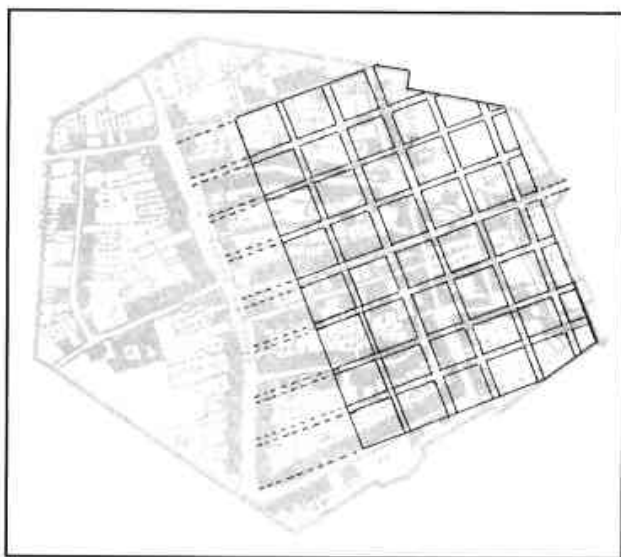

Fig. 2: Reconstrucció del parcel·lari de la vila de Mataró a finals del segle XVI segons J. Cabanyes, amb la hipotètica trama urbana romana sobreposada.

i de la Riera (segle XVI). No es conserva cap edifici ni cap gravat ni cap tipus d'imatge corresponent a la vila anterior al segle XV.

L'any 1912 en Joan Cabanyes va fer un plànol de com deuria ser la vila al segle XVI basant-se en un capbreu reial molt detallat de 1596/1601. Sembla, doncs, que el plànol és força fiable. L'any 1926 Josep Cabanyes en va publicar una còpia amb lleugeres modificacions. Marià Ribas, els anys 1934 i 1982, en va publicar dues adaptacions una mica diferents (GRAUPERA 1988: 56-57). En la proposta de Cabanyes de 1912 a més de la xarxa de carrers (que si fa o no fa coincideixen del tot amb els que actualment es conserven) hi podem veure uns espais més foscos que correspondrien a zones edificades i uns espais puntejats que serien els solars on presumiblement encara no s'hi havia construït res o eren patis de cases. Disposem d'un altre plànol, una reconstitució del parcel·lari de Mataró, feta actualment però molt detallada, basada en l'"apeo" de 1716 (GARCIA - GUÀRDIA 1989: 395).

Començarem l'estudi comparatiu amb els carrers que baixen en direcció muntanya-mar (els *cardines*) i continuarem amb els que van paral·lels a la línia de la costa (els *decumani*). En la figura núm. 1 podem veure la trama urbana actual, amb els carrers i les parcel·les a escala E. 1:5.000. En la figura núm. 2, la proposta urbana de la vila a finals del segle XVI deguda a Joan Cabanyes on hem superposat la nostra hipotètica trama viària romana. Els possibles *cardines* i *decumani* han estat numerats per facilitar la tasca comparativa (vegeu la figura núm. 16).

El *cardo* núm.1 -sector de la Plaça de l'Ajuntament-

Segons la proposta que presentem, a l'esquerra del *cardo maximus*, pel costat de ponent de la ciutat romana, hi hauria espai suficient per encabir-hi un *cardo* (el núm.1) que disposaria d'una illa de cases a cada costat. Pel costat de llevant, aquesta illa delimitaria amb el *cardo maximus* mentre que pel costat de ponent tindriem possiblement l'*intervallum* i la muralla romana enlloc d'un altre *cardo*. Es tracta del *cardo* de traçat més hipotètic de tots. En la trama urbana corresponent al municipi modern no hi ha cap carrer a ponent del carrer Major (Sant Cristòfor) -que seria el que més o menys coincidiria amb el *cardo maximus*- fins arribar a la riera de Círrera (La Riera). El creixement del municipi modern no es va fer de mar a muntanya, seguint eixos paral·lels al carrer Major, sinó d'est a oest, seguint uns nous eixos paral·lels al desnivell de migdia amb el desig d'enllaçar la zona central de la vila amb un nou eix de desenvolupament força valorat: la Riera. Per aquest motiu neixen els carrers "horizontals" de Fra Jaume (El Carreró), de Santa Magdalena (Palau), d'Avall (d'en Pujol) i d'en Garriga (Barcelona), i més al nord el carrer Nou. No s'hi veuen, doncs, punts de concordància entre un possible carrer romà i un altre possible carrer medieval o modern.

El *cardo maximus* (*cardo* núm.2) -Carrer Major, actualment Carrers de Sant Cristòfor/ Santa Maria.

Quan se sobreposa la proposta de trama urbana romana sobre l'actual veiem possibles punts de coincidència entre els carrers romans i els que hi ha actualment en aquells que van en direcció muntanya, excepte en el cas anterior. D'entre tots ells, és particularment interessant la relació física que hi ha entre el *cardo maximus* de la ciutat romana i el carrer Major del municipi modern (actualment anomenat carrer de Sant Cristòfor/Santa Maria). No acaben de coincidir del tot - amb la resta de carrers que duen la mateixa direcció tampoc es produeix una superposició exacta- ja que el carrer modern està desplaçat uns metres més cap a l'est respecte del d'època romana. El carrer Major era l'únic carrer de la vila baix medieval i moderna que l'atravesava completament, igual que el *cardo maximus*. Aquesta coincidència, al nostre criteri destacable, es deu a un fet fortuït o té alguna relació?

El *cardo maximus* d'Iluro pujava des d'aproximadament el lloc on ara hi ha la plaça de la Peixateria fins a un lloc indeterminat de la part alta de la ciutat, probablement més enllà de l'actual plaça de

Santa Maria. El carrer actual, en el tram que va des de la Plaça de la Peixateria fins a la Plaça de Santa Maria, es coneix amb el nom de carrer de Sant Cristòfor-carrer de Santa Maria. Vegem com es va configurar.

La Plaça de la Peixateria (fig.3).

Al segle XVI l'actual Plaça de la Peixateria no existia: es coneix amb aquest nom des que s'hi varen instal·lar les parades del peix un temps més tard. Correspon a una plataforma de 24 x 21m -uns 504 m², sense comptar amb la superfície dels carrers adjacents de Barcelona i de Sant Cristòfor- delimitada per un pany de muralla del segle XVI que li queda aproximadament a migdia, per la façana lateral d'una casa del carrer de Barcelona i pel carrer de Sant Cristòfor al nord. Avui dia presideix la plaça una petita porxada neoclàssica rematada amb una alegoria marina, construïda el 1841, obra de Miquel Garriga. La Plaça de la Peixateria és consubstancial amb el carrer Barcelona. S'aixeca damunt de part de l'antiga Quintana d'en Soler, espai de terreny que estava situat on ara passa aquest carrer. La quintana limitava amb el desnivell de migdia, lloc on a finals del segle XVI s'hi havien d'aixecar les muralles que envoltaven Mataró. En un principi, el carrer de Barcelona es va anomenar carrer "d'en Garriga" i posteriorment, carrer del "mestre Joan". El 1570 el carrer només tenia 3 cases.

La Plaça de la Peixateria queda, doncs, a l'extrem de la quintana, al costat est. Una mica més avall hi havia, segons Ribas, el portal de Vaixells, única

comunicació entre la vila i el desnivell de migdia, més enllà del qual comença la plana que s'estén fins a la mateixa línia de la platja on hi havia les drassanes. Cap a finals del segle XVI a la quintana d'en Soler s'hi construïren uns baluards per instal·lar-hi peces d'artilleria. Al segle XVIII a la plaça se la coneixia amb els noms de «plaça d'en Tarau», família de mercaders i hisendats que hi vivia, i "plassuela de las escaletas" (COSTA 1988: 33).

Durant les prospeccions arqueològiques efectuades a la Plaça de la Peixateria (1987) en una de les cales efectuades, la núm.1, s'hi va localitzar un potent farciment relacionat amb la construcció del tram de la muralla que havia d'encerclar la vila de Mataró. Entre les terres emprades per efectuar el rebliment (U.E. 1006) s'hi varen trobar monedes i fragments de ceràmica que ens ajuden a datar el moment en què s'efectuaren aquestes obres preparatòries. Es tracta d'un "diner" de Carles I (1543-1558), un "diner" de Felip II (1565-1568) i un "menut" de Felip II (1558-1588). Són interessants els fragments de ceràmica trobats juntament amb les monedes. N'hi ha de procedència catalana, valenciana i italiana. De procedència catalana són els fragments daurats (uns 150), entre el quals hi ha onze fons d'"escudelles amb orelles" decorats amb motius florals ("magrana", "rosa esquematitzada", "margarides", "mitges taronges"), reticles i motius vegetals, "bandes massises", "fulles feses", la "Creu de Malta", etc. Hi ha també fragments d'escudelles amb peu decorats amb el "pinzell-pinta" de triple traç. Quant als plats, hi ha fragments decorats amb el "pinzell-pinta" de triple traç, un fons amb decoració de "fulles massises" i un altre amb "cupolls

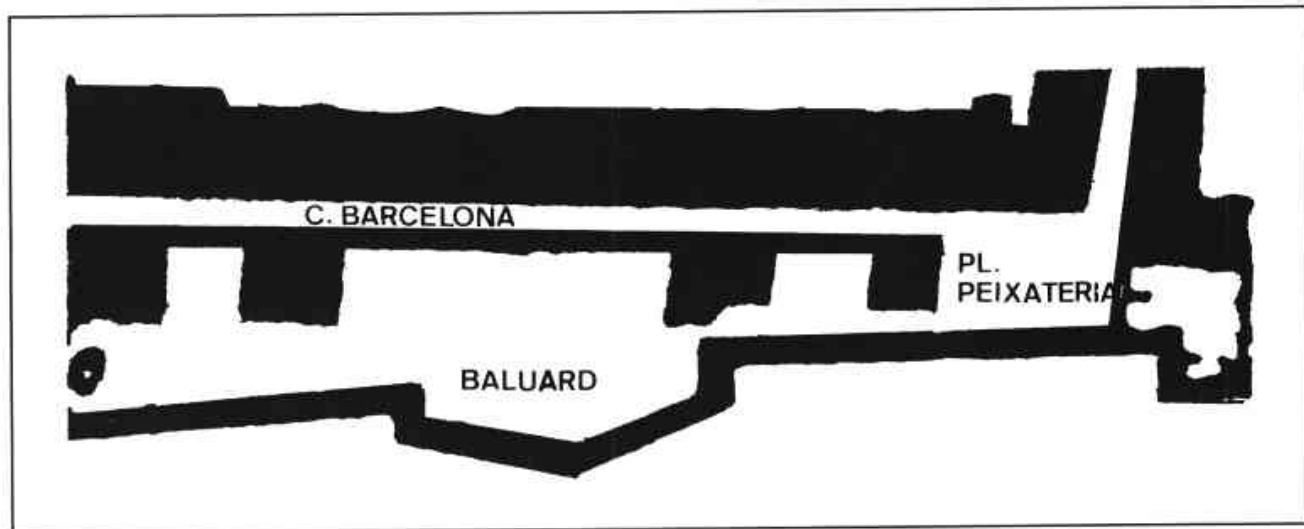

Fig.3: Vista parcial de la zona del Carrer Barcelona/Plaça de la Peixateria, on s'aprecia part de la quintana d'en Soler i el baluard per a l'emplaçament de les peces d'artilleria. A l'extrem dret hi ha la Plaça de la Peixateria. (Extret del plànol de Josep Cabanyes publicat al "Bloc Mataroní", full del 9 al 12 d'agost de 1926.)

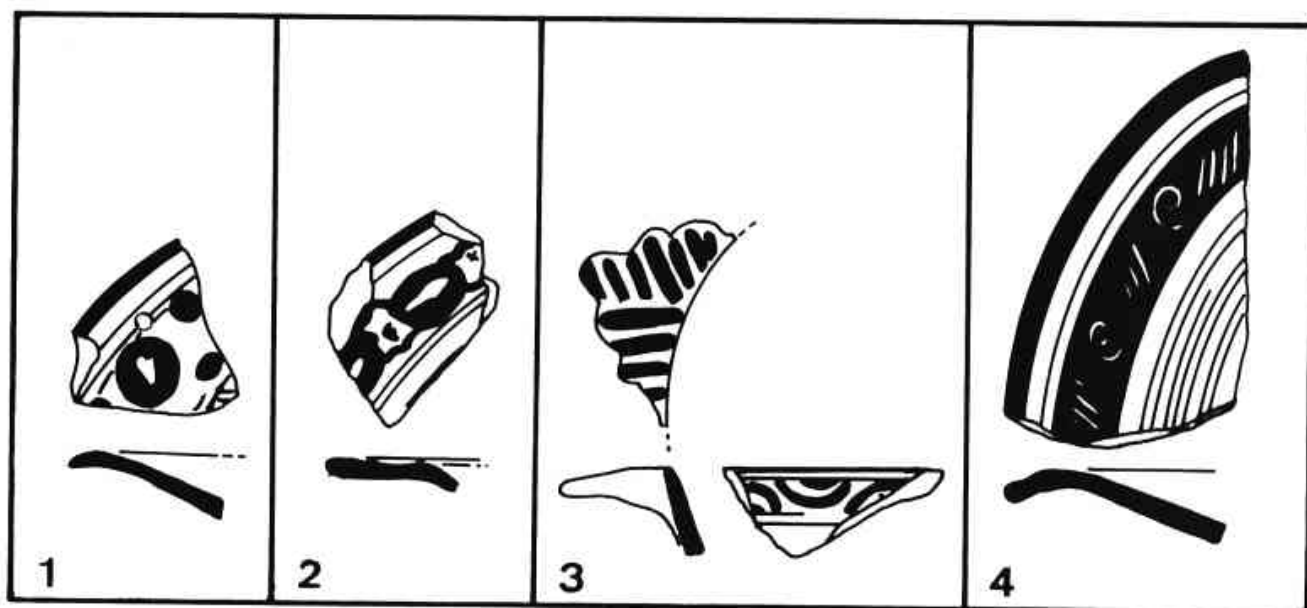

Fig.4: fragments de plats sense ala, amb ala i d'escudella amb orelles de ceràmica catalana blava del tipus dit "d'influència del Renaixement italià" (núm. 1 a 3); fragment de plat policrom de Montelupo (núm.4)

epicèntrics". Hi ha sanefes de "línies trenades", mig plat sense ala decorat amb un motiu reticulat i "columnes de punts", i un perfil de plat amb ala decorat en blau i reflex amb sanefa de "línies trenades". Hi són presents també fragments de ceràmica blava "gòtica" (escudelles, plats, servidores i un fragment corresponent a una petita forma tancada). Són de destacar uns petits fragments de plats i d'escudelles amb orelles decorats amb motius en blau sol del tipus dit "d'influència del Renaixement italià", amb decoracions de "semicercles", "fulles fesques", motius vegetals i "ulls", etc (fig. 4, núm. 1 a 3).

Hi ha també alguns fragments residuals de ceràmiques procedents de Paterna-Manises: escudelles decorades en blau i un fragment de plat fondo en blau i daurat, tipus bacina, decorat al revers amb lletres gòtiques. Pel que fa a la ceràmica de procedència italiana, hi ha fragments de plats sense ala amb decoració en blau, groc i ocre, en blau, ocre, groc i marró, i un fragment de pot en blau, ocre i manganès, tots ells produccions de Montelupo del segle XVI (fig. 4, núm.4). Pel context on han aparegut (dècada dels anys 80 del segle XVI) els pocs fragments de pisa catalana d'"influència del Renaixement italià" trobats correspondrien a alguns dels exemplars d'aquest tipus més antics que s'han localitzat fins ara, que confirmen l'aparició d'aquest tipus de ceràmica durant el darrer quart del segle XVI, si bé no es farà abundant fins entrat ja el segle XVII.

El cas és que quan es perfila el carrer Barcelona, aquest espai queda sense edificar. A la llarga serà

l'únic espai lliure d'edificacions de tot el carrer. És deu això a una casualitat? Corresponia aquella part de la quintana d'en Soler a un espai públic en època romana? Hi pot haver una relació directa entre ambdós fets? Afortunadament, ens ho expliquen dos documents, un de l'any 1594: "*Les penyes que es lo mirador de la mar de la present villa*" (GARCIA - GUÀRDIA 1989: 282 nota 76), i un altre una mica més tardà (1624): "*De temps immemorial els habitants han acudit a dit puesto per a veure si a cas hi ha vexells de moros*". El 1578 s'hi volen posar peces d'artilleria, però finalment sembla que se situen una mica més cap a ponent.

És a dir, aquell punt de la vila, on molt possiblement hi devia haver una plataforma presidida per una de les entrades principals a la ciutat romana, molts segles més tard era encara la talaia, l'únic punt de tot el desnivell de migdia des d'on es podia controlar l'espai marí.

Can Castany

És el nom d'una antiga botiga de roba situada al carrer de Barcelona, núm. 55-57, davant mateix de la Plaça de la Peixateria. Les restes d'època moderna trobades en les excavacions que s'hi efectuaren foren escasses: el fons d'una fossa que contenia fragments de ceràmica del segle XVII i alguns fragments de ceràmica catalana de reflex metàl·lic del primer terç del segle XVII trobats en els murs de tàpia, que ens indiquen l'època en què es va construir l'edifici enderrocat l'any 1989. El més interessant fou

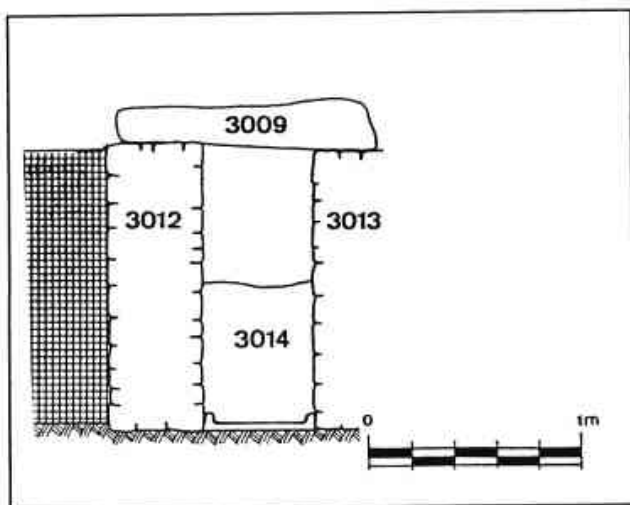

Fig. 5. Secció de l'hipogeu de Can Castany fet aprofitant la claveguera del *cardo maximus*

l'excavació d'un hipogeu que es va construir aprofitant les parets laterals i la coberta de la claveguera del *cardo maximus*, que en aquell tram estava feta de carreus granítics (fig.5). És difícil datar amb certesa l'època de construcció de l'hipogeu: la tècnica constructiva de les parts no romanes coincideix amb altres hipogeus no gaire llunyans que hem datat de finals del segle XVII o començaments del segle XVIII. L'interior de l'hipogeu estava farcit amb fragments de ceràmica amb els quals es varen poder reconstruir una bona colla de peces. Es va amortitzar a inicis del segle XIX. No farem ara un estudi detallat del material trobat a l'interior, atès que ja ha estat motiu de publicació (CERDÀ 1992, 1993a i 1993b). A manera de resum, la ceràmica trobada correspon a:

- **ceràmica catalana.** N'hi ha de dos tipus: la pisa o obra estannífera i la terrissa. Quant a la pisa, correspon majoritàriament a les típiques produccions fetes a Barcelona pintades de color blau (fig. 6). Són de destacar alguns plats de "la ditada", els plats amb sanefa de "blondes", de "l'arracada", de "línia i punts", així com els de "la cirereta" que correspon a la sèrie més moderna del conjunt (finals del segle XVIII- inicis del XIX). També hi varen aparèixer algunes xicres blaves i fragments d'enciameres. Pel que fa la terrissa, abunden els fragments envernissats amb òxid de plom (olles, cassoles) i l'obra negra.

- **ceràmica italiana.** També n'hi ha de dos tipus: obra estannífera decorada en blau sol, en blau i ocre o en policromia, i la terrissa. Quant a la pisa, hi ha tasses sense nanses i xicres amb nansa, plats monocroms blaus amb decoració inspirada en la ceràmica francesa de Rouen, plats monocroms blancs i plats policroms decorats amb ocells i motius vegetals, de

procedència lligur. Quant a la terrissa, hi ha una bona quantitat de fragments de ceràmica "à taches noires" i "terraglia nera" fetes a Albisola (Ligúria). Es tracta, majoritàriament de plats amb ala, xicres, tasses i xocolateres. Corresponen a ceràmiques datades majoritàriament de la segona meitat del segle XVIII.

- **ceràmiques aragoneses.** Tot i que en un primer article les vàrem considerar italianes (CERDÀ 1993a), cal atribuir a la producció divuitesca de Villafeliche un conjunt interessant de xicres policromes (en blau, ocre, carbassa, verd) o monocromes (de color ocre - fig.8- o blau sol) decorades amb ocellots, branquillons i petits motius vegetals i florals molt senzills. Es daten també del segle XVIII.

- **ceràmica francesa.** Hi ha uns pocs fragments de ceràmica de pasta blanca i coberta de color groc llimona indubtablement de procedència francesa, concretament dels tallers de Saint-Quintin-la-Poterie, a la regió de l'Uzège. Hi hem identificat un fragment de plat amb ala i una petita xocolatera.

Can Fullerachs (sector del Carrer del Mar, carrer Major o de Sant Cristòfor)

Segons ens expliquen Garcia i Guàrdia (GARCIA - GUÀRDIA 1989: 23), el 31 de desembre de 1570 els acords municipals parlen de donar potestat als jurats municipals per obrir un carrer que passarà per darrera de la casa d'en Soler "e enant dret al costat de la payssa den roig de la penya i anant apres dret al carrer novament fet en quintana dita den Soler". El nou carrer ha d'unir la part baixa del carrer de Santa Maria, a l'altura de l'actual carrer de Na Pau, amb la plaça de la Peixateria i amb l'actual baixada de les Escaletes. Aleshores la baixada de les Escaletes tot just acabava de construir-se. Els mateixos autors continuen dient que "l'ingenier Setara projectà el que s'anomenarà carrer del Mar (1579), de 28 pams d'amplada a la part superior i 30 a la inferior. El 1595, un projecte urbanístic tendeix a valorar l'eix vertical que uneix el nucli antic, la plaça del mercat, amb la platja. La proposta comença per dignificar el carrer, que rep el nom de carrer Major. Es reforça el caràcter de via donant-li una amplada més gran". És a dir, el carrer faria entre 5,4 i 5,8 metres d'amplada.

El carrer Major tindrà després altres noms: carrer de Sant Cristòfor i Carrer de Santa Maria. Amb el pas del temps, el nom de Carrer Major es va perdre. Per tant, l'origen i el traçat del carrer de Sant Cristòfor semblaria que res no tenen a veure amb el traçat del carrer romà sinó que forma part d'una política urbanística perfectament planificada: si es va obrir en aquell lloc en concret és perquè era la via de comunicació més

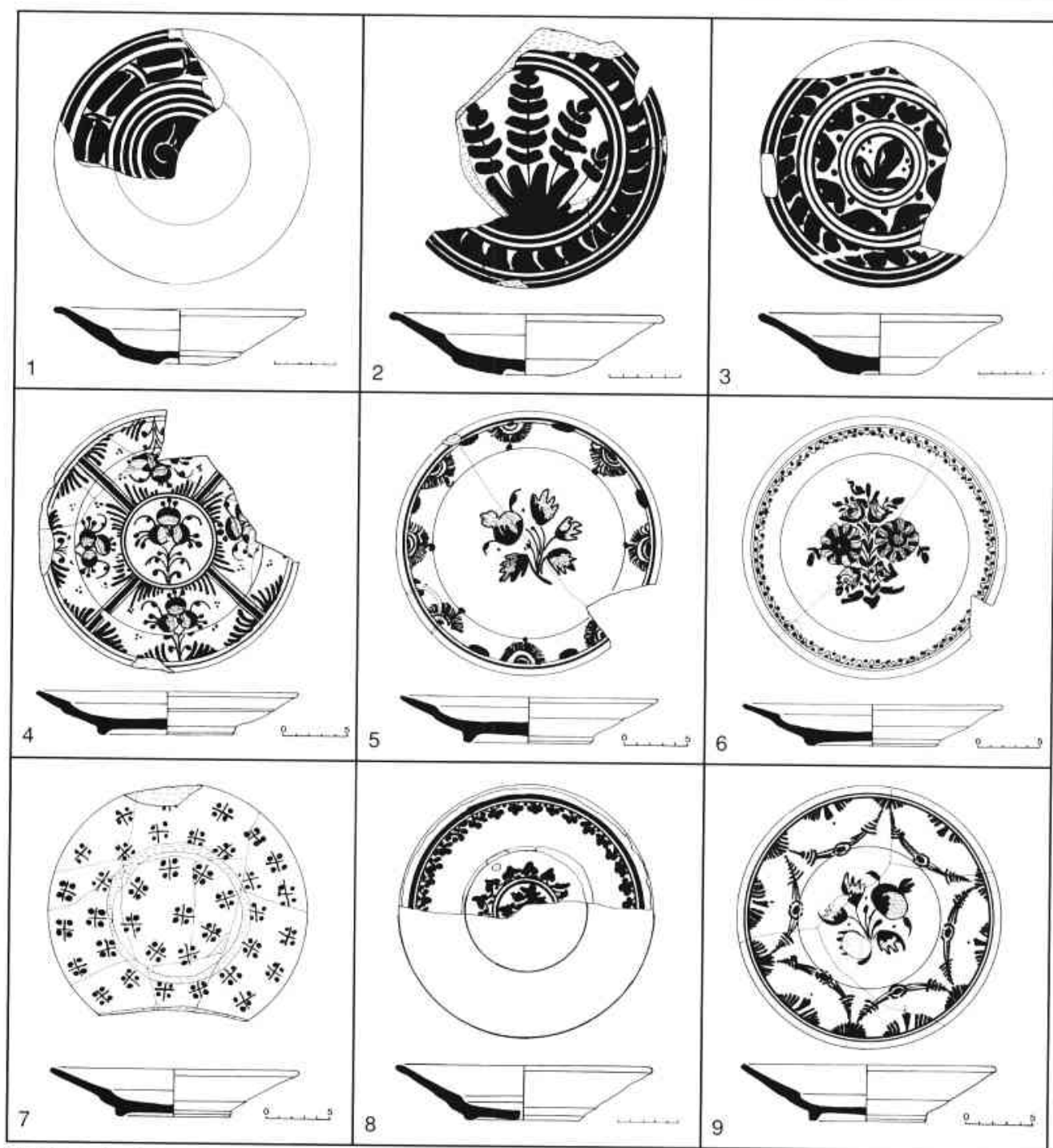

Fig. 6 Exemples de plats de ceràmica catalana blava trobats a l'interior de l'hipogeu de Can Castany: núm. 1: "orles diverses"; núms. 2 i 3: "la ditada"; núm. 4: "la cirereta"; núm. 5: "blondes"; núm. 6: "línia i punts"; núm. 7: "creus i punts"; núm. 8: "trèvols i punts"; núm. 9: "l'arracada". Segle XVIII.

directa entre l'església, el mercat i la platja on hi havia les drassanes.

La plaça de Sant Cristòfor es creà el 1613. També es va anomenar Plaça Xica. Actualment, en canvi, es fa diferència entre el Carrer de Sant Cristòfor i la Plaça Xica. En aquest espai s'hi establiren patis, a mà dreta,

per situar les carnisseries i també les peixateries que eren a la Plaça Gran. Es tractava d'uns terrenys de la família Cabanyes. Al segle XVIII hi vivien a la plaça el doctor, comerciant i regidor Josep Vendrell, el mercader Guarro i el comerciant Cantallops. El 1721 es va fer la claveguera que recollia les aigües de la carnisseria pública, que anava en direcció al portal

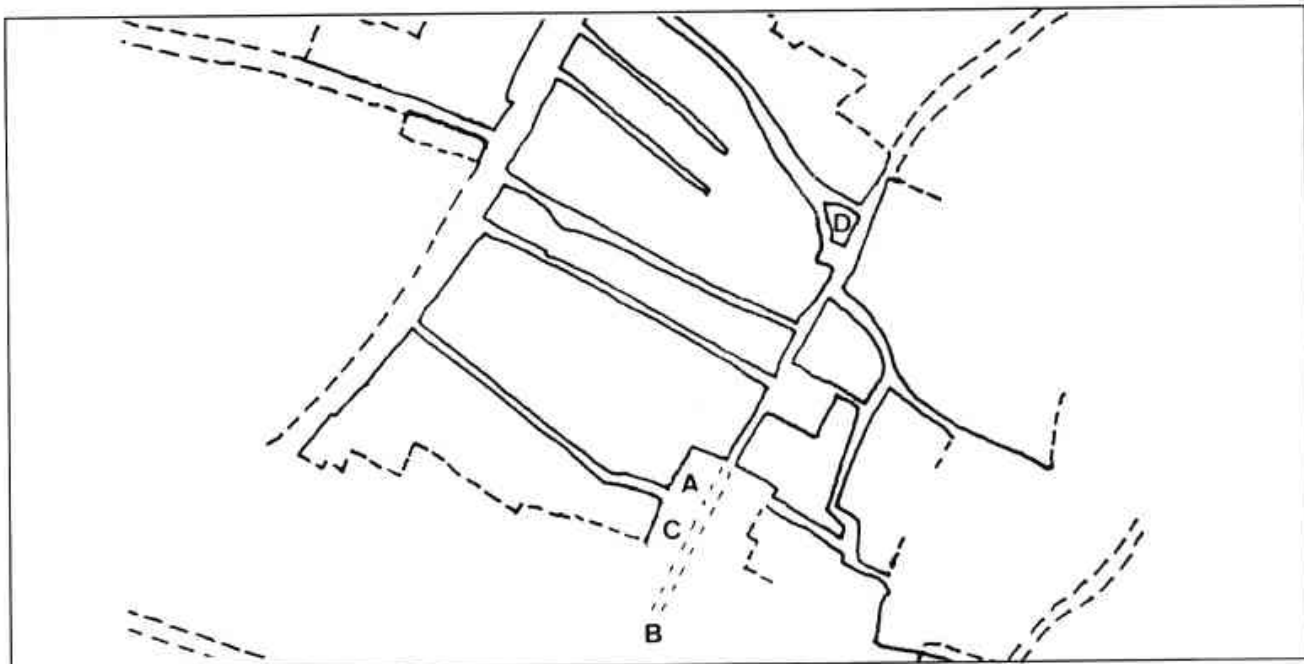

Fig. 7: El creixement de la ciutat el 1590 i creixements precedents (GARCIA - GUÀRDIA 1989: 61)

de Barcelona. L'any 1762, a causa de les pluges que la malmeteren enfangant-ho tot i fent impossible el comerç, la plaça fou empedrada (COSTA 1988: 33). El 1766 s'envien els revenedors a la plaça de les Penyes (avui, plaça de la Peixateria). A la Plaça Xica es venia la carn al lloc on hi havia un cobert "ahont se talla i ven la carn al públich, junt ab un pati o corral per recullir lo bestiar a la nit".

En la fase de l'evolució del Mataró modern de cap a finals del segle XVI, segons els autors esmentats, la recolzada del carrer d'en Pujol (fig. 7, lletra a del plànol) ja existia. No estava encara definit el carrer Major en el tram que aniria des del carrer de Sta. Maria/Plaça Xica fins la baixada de les Escaletes (fig. 7, lletra b). El solar que ocupava Can Fullerachs estaria

parcialment edificat (fig. 7, lletra c). També s'observa la planta de les edificacions que hi havia a l'actual plaça de Santa Maria (fig. 7, lletra d), avui desaparegudes. No queda clar el motiu pel qual s'obliga a fer la recolzada al carrer d'en Pujol si es podia continuar el traçat recte fins a la zona de la Riera. Però creiem que en fou la causa la presència d'una torre de guaita a la part posterior de Can Palauet, cronològicament anterior a la construcció de les muralles del XVI i a la configuració del carrer d'en Pujol o d'Avall, així com la necessitat de reservar un espai proper a ella, lliure de construccions.

En el solar del carrer de Sant Cristòfor núm. 12 existí, fins l'any 1989, un casal set-centista a la planta baixa del qual hi havia una botiga coneguda amb el nom de "Can Fullerachs" així com també el bar Oliveras i un celler. El solar que ocupaven aquesta casa i les cases del darrera foren parcialment excavats l'any 1989. Hi aparegueren moltes restes d'època moderna, a més de les d'època romana. Com a resultat de les excavacions arqueològiques podem establir les següents fases evolutives pel que fa les restes d'èpoques medieval, moderna i contemporània localitzades:

àmbit 1:

Correspon a la casa que hi havia a la part posterior del casal, més endinsada en el carrer d'en Pujol. Segons una reconstrucció del possible entramat urbà del Mataró de finals del segle XVI deguda a Joan Cabanyes, el solar corresponent a aquest àmbit estava

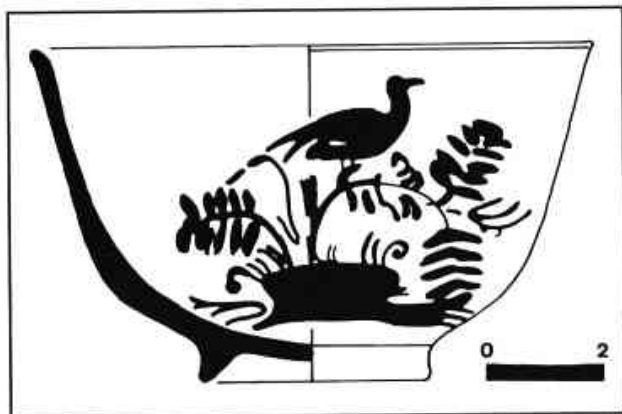

Fig. 8: Tassa pintada de color ocre, producció de Villatelihe (Aragó), Segle XVIII.

edificat en aquella època. Les fases evolutives de les estructures trobades són les següents:

Fase 1

Es varen localitzar el que podria ser una fossa o bossada que retallava els estrats romans, farcida amb terra i molt poca quantitat de fragments ceràmics. Es tracta, majoritàriament, de ceràmiques romanes d'època baix imperial. Algun petit fragment decorat en "verd i manganès" ens indicava que es tracta d'una fossa feta durant un moment imprecisable de la baixa edat mitjana (segle XIV?), possiblement amb la finalitat d'expoliar murs. En qualsevol cas, no hi vàrem trobar restes d'edificacions medievals que s'hi puguin relacionar.

Fase 2

Durant el primer quart del segle XVIII, al voltant de 1720, es terraplenà l'àmbit 1 i s'hi va construir un edifici del qual n'hem trobat l'enrajolat amb la seva preparació corresponent (fig.11, núm.3). Creiem que fou aleshores quan es varen destruir les restes arqueològiques dels períodes anteriors. Posteriorment es varen construir dos petits dipòsits o cups de fermentació de most i un mur que dividí l'àmbit en dues estances. Un petit graó (fig.11, núm.1) donava pas a una estança veïna que estava sense enrajolar i on, per efectes d'un esllavissament, i fora del que era el límit de l'excavació, va aparèixer un pou. Creiem que aquell espai -amb un terra sense enrajolar i amb un pou de planta circular- corresponia al pati de l'habitatge.

Fase 3

Tot l'àmbit es va abandonar. Correspon a aquesta fase un estrat que cobria el paviment i obliterava el pou. Gràcies als fragments de ceràmica trobats entre les sorres del pou sabem que l'abandonament tingué lloc a inicis del segle XIX.

Fase 4

Al segle XIX es degueren fer importants reformes en l'edifici del segle XVIII. Els cups de fermentació, fora de servei, són seccionats en construir-se una claveguera domèstica. Possiblement poguem posar en relació aquesta fase amb la crisi de la fil·loxera (darreries del segle XIX) que va afectar moltíssim la vinya del Maresme. La claveguera domèstica (fig.12, núm.1) connectaria amb la xarxa de clavegueres dissenyada per Puig i Cadafalch (la del carrer d'en Pujol data de finals del segle XIX). També es va pavimentar la casa.

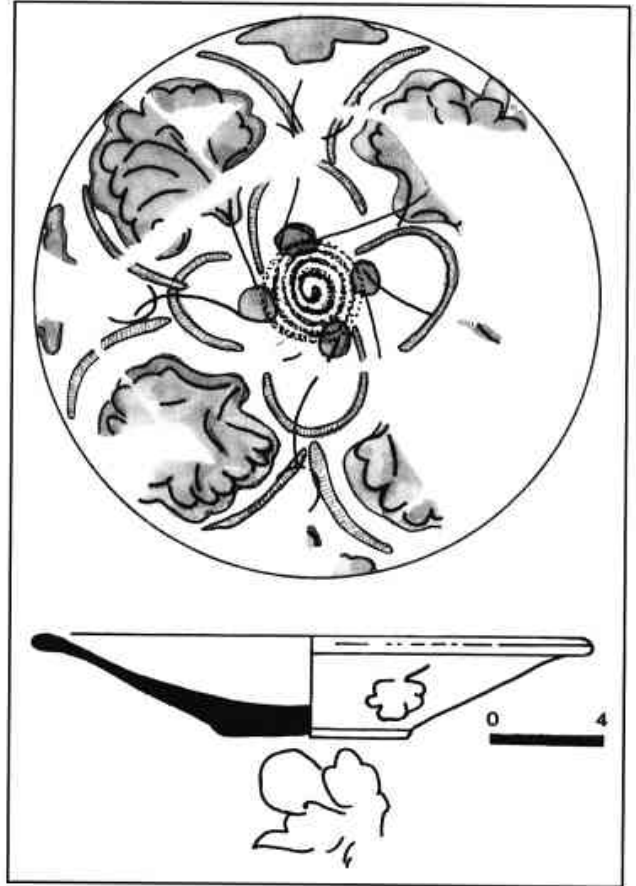

Fig. 9: Plat policrom de Montelupo (Itàlia), datat a finals del segle XVII.

Fase 5

La casa queda deshabitada durant la segona meitat del segle XX, fins que és enderrocada l'any 1989.

àmbit 2:

Correspon al solar comprès entre l'anterior i el casal setcentista amb façana al carrer de Sant Cristòfor. Segons el plànol d'en Cabanyes, estaria sense edificar a finals del segle XVI.

Fase 1

Les restes més antigues localitzades corresponen a l'edifici construït a inicis del segle XVIII -vers 1720-. D'aquest edifici n'hem trobat tres de les parets mestres (fig. 11, núm. 2 i 4) i l'enrajolat amb la seva corresponent preparació (fig. 11, núm. 5). Sobre l'enrajolat s'hi va trobar les traces d'un envà que deuria formar una mena de passadís estret que menava en direcció a l'entrada d'un hipogeu que s'endinsava per dessota de la recolzada del carrer d'en Pujol, aprofitant la claveguera del *cardo maximus*. L'hipogeu el datariem d'aquesta fase. Prop de la seva entrada es

va trobar un farciment amb ceràmiques catalanes blaves i italianes policromes (Montelupo) (fig. 9) de finals del segle XVII i inicis del XVIII, que devia servir per anivellar el sòl arran del paviment de rajols. Durant unes reformes posteriors es va construir un cup de fermentació de most i un empedrat adossat a una de les parets mestres al damunt del qual hi deuria anar la premsa.

Fase 2

L'estança es va abandonar a inicis del segle XIX i es va formar un estrat que cobria els paviments. També es va abandonar l'hipogeu (va ser farcit) i se'n va tapiar la porta d'accés.

Fase 3

Al segle XX, passada la crisi de la fil·loxera, creiem que l'estança es va repavimentar. S'hi varen instal·lar nous cups de fermentació. N'hi havia un de doble que n'obliterava un altre d'anterior. També n'hi havia dos més (fig. 12, núm. 3 i 4) de més petits construïts al centre de l'estança, un dels quals adossat a un potent massissat (fig. 12, núm. 5) que servia de base a la premsa i l'altre al costat d'una premsa les empremtes de la qual encara eren visibles en l'arrebossat de la paret. Adossats també a una de les parets mestres i a la paret que delimitava l'estança amb el carrer d'en Pujol s'hi varen construir dos grans cups de fermentació (fig. 12, núm. 2) que varen estar en ús fins fa uns 30 o 40 anys. L'estança degué de ser pavimentada a l'alçada de la base dels cups de vi tot i que l'enrajolat més modern no es va trobar en haver estat destruït per un "bulldozer" dies abans de l'inici de les excavacions arqueològiques.

Fase 4

L'estança fou abandonada durant la dècada dels anys 70. Abans de ser enderrocada la casa, l'any 1989, es varen emportar les premses de vi.

àmbit 3:

Correspon al solar que ocupava l'antic casal edificat a "Can Fullerachs". Aquest àmbit el podem dividir en dues parts: l'edifici pròpiament dit i un solar annex que correspondria a un pati, separats per una paret.

Fase 1

Es varen trobar una sèrie de bossades que contenien fragments de ceràmiques d'època romana i alguns fragments envernissats més moderns. Aquestes bossades les podríem datar del segle XIV. No en

sabem el seu origen ni tampoc les hem pogut relacionar amb cap estructura.

Fase 2

Corresponen a aquesta fase un ample mur datat de cap a finals del segle XVI o inicis del XVII que correspondria al casal siscentista. També s'hi va trobar una mena de safareig fet de pedres lligades amb calç i sòl de rajols envernissats de color verd fosc. La datació d'aquestes estructures ens la dona un estrat d'argiles de color gris que d'adossava al mur, estrat datat gràcies a la ceràmica de reflex metàl·lic d'inicis del segle XVII.

Fase 3

Correspon a finals del segle XVII o inicis del XVIII. En aquesta fase es massissà una conducció que duia aigua al dipòsit i el mateix dipòsit, per permetre la instal·lació al damunt seu d'una premsa per vi. Uns fragments de plats de ceràmica catalana blava (fig. 10) ens indica que el massissat degué d'efectuar-se a finals del segle XVII o inicis del XVIII. Aquestes reformes es poden posar en relació amb la construcció d'un nou casal o una reforma de l'anterior (fig. 11, núm. 6).

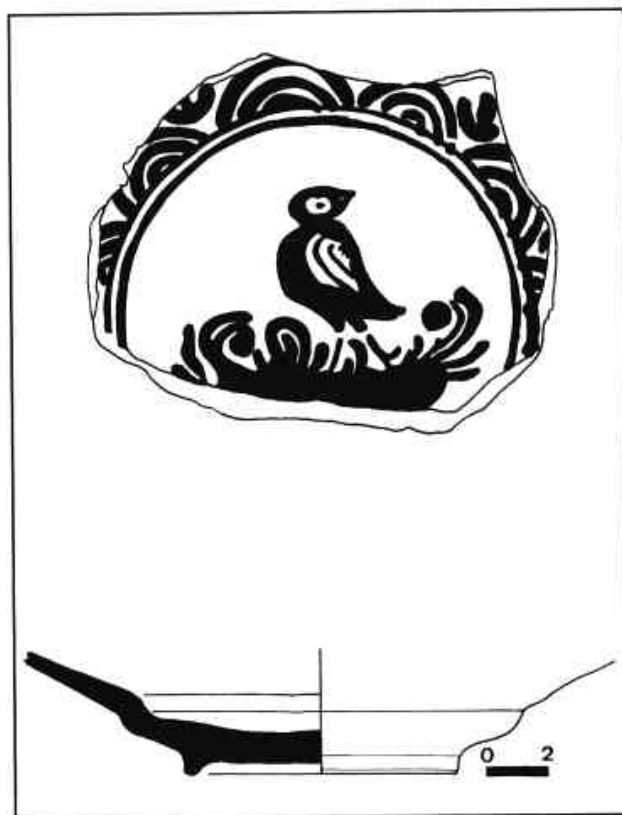

Fig. 10: fragment de plat del tipus "de Poblet" trobat dins d'una de les parets mestres (finals del segle XVII)

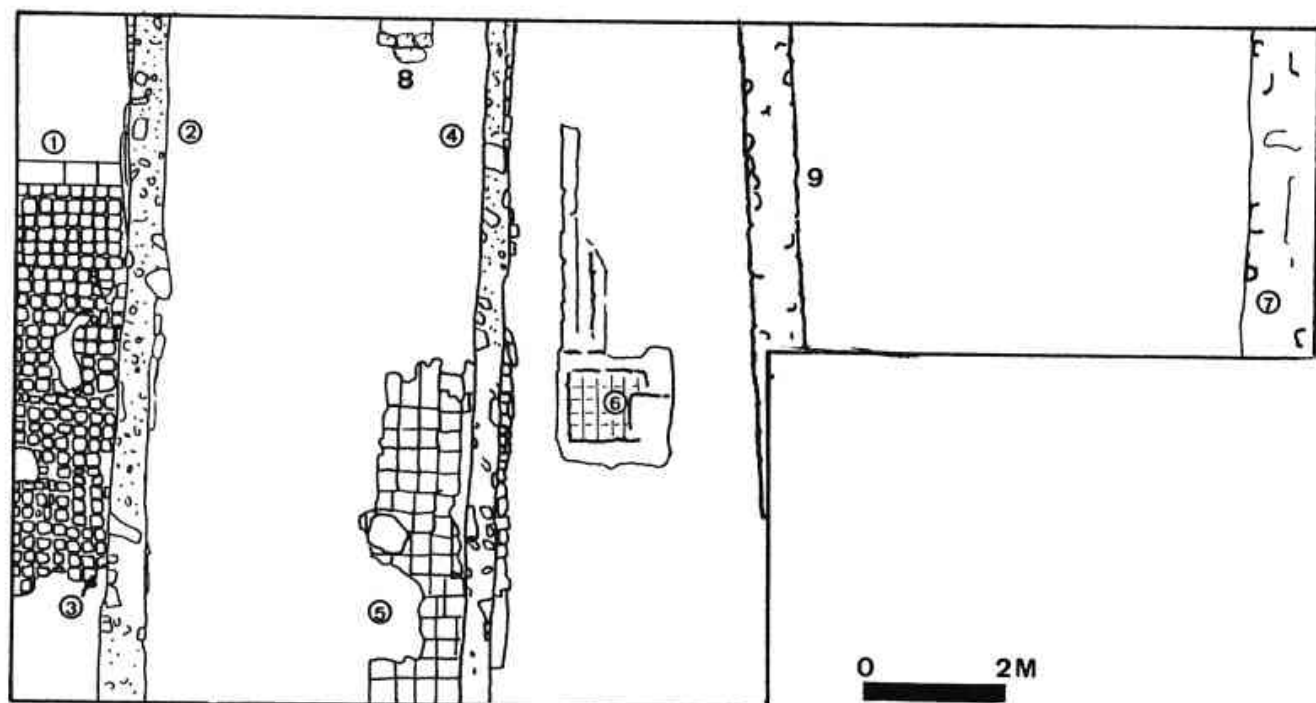

Fig. 11 Can Fullerachs: estructures datades de finals del segle XVII-inicis del XVIII.

Fase 4

Correspon a les construccions efectuades al segle XIX: un paviment de rajols i uns petits envans també de rajols que formaven una mena de petits dipòsits adossats els uns als altres (fig. 12, núm. 8, 9 i 11).

Fase 5

Els petits dipòsits i l'enrajolat són amortitzats. Damunt seu es construeix un nou paviment. També es construeixen nous cups de fermentació de vi i un pou rodó (fig. 12, núm. 6 i 7) per a aigües residuals. Més endavant el pou fou amortitzat i es varen construir unes conduccions de rajols que duïen les aigües residuals fins a la claveguera del carrer.

Fase 6

L'edificació més moderna quedà en desús fa uns 30 anys. L'edifici fou enderrocat l'any 1989.

Si finalment relacionem els resultats obtinguts per separat en els tres àmbits amb la documentació conservada podem deduir el següent. En primer lloc, hem localitzat una sèrie de fosses o bossades situades als àmbits 1 i 3. Estaven farcides bàsicament per fragments de ceràmiques corresponents a produccions romanes baix imperials, però la presència d'alguns fragments envernissats o decorats en "verd i manganès" ens indiquen que les fosses foren obertes durant el segle XIV i obliterades possiblement de manera immediata amb les mateixes terres extretes

de l'interior. En aquest procés si barrejaríem els fragments més moderns. Si efectivament es tracta de fosses baix-medievals hauríem de pensar en l'existència en un lloc no gaire llunyà d'un petit nucli d'habitat (possiblement un mas) als habitants del qual atribuir-ne l'origen, tal vegada per a expoliar antics murs o per abocar-hi algun tipus de deixalla domèstica. Si hi havia restes arquitectòniques alto o baix-medievals en aquell mateix indret o en un lloc pròxim és quelcom que no podem saber ja que els rebaixos del terreny efectuats a inicis del segle XVIII varen decapitar la sedimentació arqueològica fins als estrats corresponents al segle V. Les restes arquitectòniques més antigues corresponen a estructures datables del darrer terç del segle XVI o inicis del segle XVII, localitzades a l'àmbit 3. Es tracta d'una sòlida paret que hem d'interpretar com a façana posterior d'una casa que s'obria a la plaça de Sant Cristòfor i que a la part posterior hi tenia un pati amb safareig. El mur correspon al casal enderrocat l'any 1989. La construcció del casal la podem relacionar amb la remodelació d'aquell indret de la vila i, concretament, amb el moment en què s'hi instal·laren les carnisseries i peixateries públiques. Això s'esdevingué l'any 1613, una data que concorda perfectament amb l'estil de les ceràmiques daurades aparegudes en l'estrat que s'adossava al mur del casal, per la part posterior.

A començament del segle XVIII observem importants remodelacions en aquell sector (fig. 11). Creiem que s'hi construeixen noves cases a la part

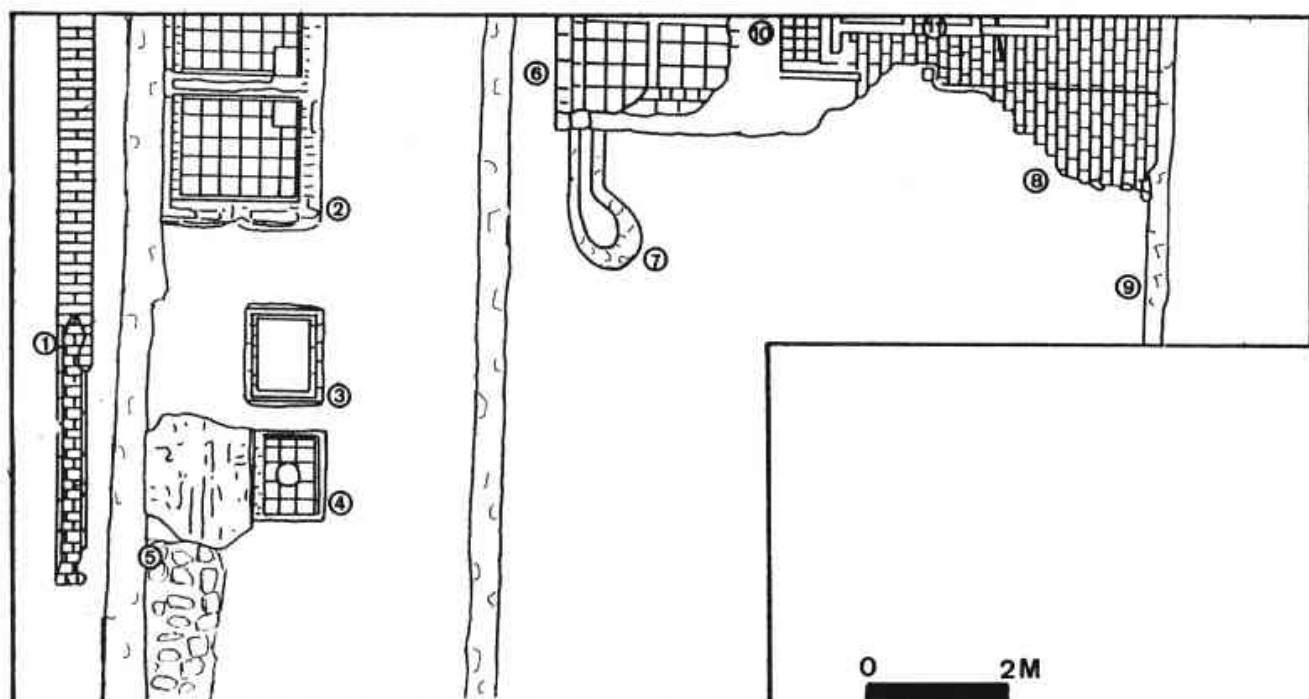

Fig. 12. Can Fullerachs: estructures dels segles XIX i XX.

posterior, al carrer d'en Pujol. L'antic pati interior es va destinar a instal·lacions per a la producció de vi. S'edificà també el solar que restava lliure de construccions, tot ell destinat també a la producció de vi. Possiblement aquest nou espai edificat passà a formar part de l'edifici localitzat a l'àmbit 1 (el més endins cap al carrer d'en Pujol), comunicant-s'hi per mitjà d'una obertura que no s'ha localitzat. La datació de les cases no ofereix cap problema gràcies a les monedes que aparegueren en les preparacions dels paviments; la més moderna és de 1720. També aparegueren alguns fragments de ceràmica catalana del tipus conegut com "de Poblet" mentre es desmuntaven els murs. Monedes i ceràmica corresponen cronològicament a l'època en què es va plantejar el trasllat de les vendes de la plaça de Sant Cristòfor (1723), que havia quedat petita.

Al llarg de tot el segle XVIII funcionaven al solar de can Fullerachs unes instal·lacions dedicades a la producció de vi. D'inicis del segle XIX és un estrat, localitzat damunt dels enrajolats que amortitza els àmbits 1 i 2. A la mateixa època correspon l'obliteració d'un pou trobat a l'àmbit 1 i també l'amortització de l'hipogeu de l'àmbit 2. Com que la datació proposada és d'inicis del segle XIX, creiem que tal vegada pot tenir relació amb les conseqüències derivades de la Guerra del Francès o de les reformes que s'efectuaren en aquell indret més o menys en la mateixa època. En el segle XIX es reformaren les edificacions

existents. Bona part de les estructures dedicades a la producció de vi es varen abandonar.

A l'àmbit 1 tenim proves que almenys una part de l'edifici preexistent és enderrocada, s'obliteren els cups de vi amb part de la runa resultant, s'aixeca el nivell del terra, s'hi construeix una nova claveguera que empalma amb la del carrer d'en Pujol i s'hi col·loca un nou enrajolat. Aquesta casa serà enderrocada l'any 1989. A l'àmbit 2 l'evolució és diferent. Passada la crisi de la fil·loxera s'hi construeixen tot un seguit de petits cups destinats a la fermentació de vi (al menys, cinc) i dos de molt grans. Aquests cups restaren en ús fins passada la postguerra quan s'arrencaren les vinyes de Mataró per plantar-hi altres productes. L'edifici fou enderrocada l'any 1989. A l'àmbit 3 també hi trobem cups destinats a la producció de vi (al menys, tres). També s'hi localitzaren tot un seguit de petits envans que formaven petites compartimentacions adossades, construïdes sobre l'enrajolat de l'estança, l'ús de les quals ens és desconegut. Els paral·lelismes entre l'època romana i la moderna parlen per ells mateixos: si en el *cardo maximus* s'hi instal·len les *tabernae*, al costat del Carrer Major s'hi situen les botigues de la carn i del peix.

Carrer d'en Pujol.

L'any 1987 es practicaren unes excavacions arqueològiques al carrer d'en Pujol. Pel que fa a les restes d'època moderna, el més interessant fou la

troballa d'una premsa una part de la qual es ficava cap a l'interior d'una casa particular i l'altra quedava en ple carrer. Això ens indica que al menys una part del carrer tenia una estructura una mica diferent de la que té actualment. Les excavacions efectuades al solar de la casa núm. 51 del mateix carrer varen posar al descobert una estructura subterrània de secció rectangular d'ús incert. Fou farcida cap a finals del

segle XVII. A prop seu es varen trobar uns fragments que corresponen al motlle d'una campana de bronze.

El Carreró (solars de l'antiga joieria Ximenes (núm. 43-45) i de la casa veïna (núm. 47).

Abans dels enderrocs d'aquests immobles dels anys 1982 (núm. 43-45) i 1991 (núm. 47) en aquell indret s'hi aixecaven tres edificis construïts

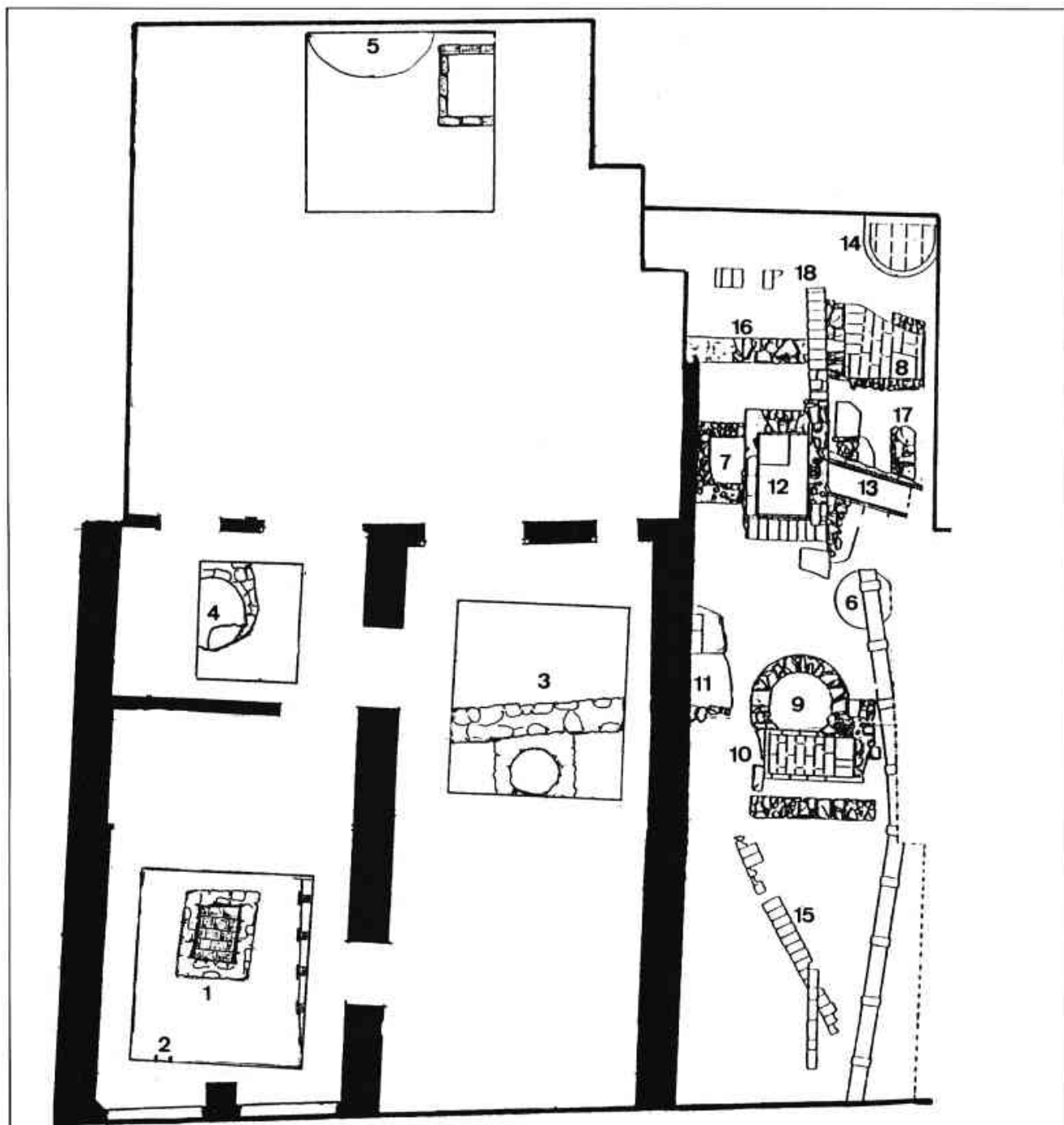

Fig. 13: Estructures d'època moderna trobades a les excavacions del Carreró, 43, 45 i 47.

E.1:100

probablement al segle XVIII i reformats diverses vegades. Un cop excavats els solars aparegueren una sèrie de restes d'antigues edificacions datades del període tardomedieval i modern.

Les restes d'època moderna trobades al solar de can Ximenes corresponen a un dipòsit de forma rectangular que amidava 1,5 x 1,2 metres, amb terra de rajoles rectangulars vidriades, de color verd, que descansava parcialment sobre un empedrat romà (fig. 13, núm.1). El dipòsit pot datar-se d'un moment indeterminat del segle XVI. Molt a prop seu es trobà l'entrada a una construcció subterrània (fig. 13, núm. 2) que quedava per sota del Carreró parcialment enfonsada, que possiblement tenia relació amb un hipogeu al qual s'entrava per la plaça de l'Ajuntament i que duia direcció cap el solar excavat. Un farciment d'inicis del segle XVIII ens indica que aquesta connexió (possiblement un forat de ventilació) quedà en desús en aquelles dates.

És de destacar un empedrat romà reaprofitat en època moderna perquè damunt mateix s'hi trobà un farciment ple de fragments de ceràmiques de la segona meitat del segle XVI, vidres i un mur (fig. 13, núm.3).

En una de les cales obertes, la número quatre, s'hi trobà un dipòsit de planta circular, que feia aproximadament 1,20 m de diàmetre interior (fig. 13, núm.4). En una cala feta al pati es varen trobar fragments de ceràmiques de la primera meitat del segle XVI així com una petita fossa sèptica de la mateixa època (fig. 13, núm.5).

Al solar del costat hi aparegué un cul de fossa farcit amb ceràmiques de Paterna-Manises datades de la segona meitat del segle XIV. Aquesta fossa va ser escapçada en fer-se un anivellament del terreny, previ a la construcció d'un nou edifici (fig. 13, núm. 16-17). L'anivellament es data de la primera meitat del segle XV. També s'hi trobaren estructures relacionades amb l'aigua, datades d'èpoques diferents. Possiblement estava relacionat amb l'anivellament del XV un dipòsit farcit amb ceràmiques de finals del segle XVI (fig. 13, núm.7). Hi ha altres dipòsits farcits a finals del segle XVII o inicis del XVIII. Correspondrien a construccions aixecades durant el segle XVI. Un pou rodó (fig. 13, núm. 9) farcit de sorres i sis dipòsits de formes diverses (rectangulars, trapezoïdals, semicirculars) alguns dels quals són sens dubte pous negres; d'altres poden tractar-se de petits safareigs (fig. 13, núm. 8, 10, 12, 14). També hi havia conduccions d'aigua i clavegueres (fig. 13, núm. 13, 15, 18).

Sens dubte una de les troballes més interessants fou la d'una bona colla de fragments de finíssim vidre

mataroní, alguns dels quals estaven decorats amb filets de laticini. N'hi ha de tan ben treballats que, a manca d'una anàlisi química, és difícil d'atribuir a un obrador mataroní o venecià. També s'hi varen trobar barretes de vidre aptes per a l'elaboració de peces de vidre.

Per la documentació conservada sabem que al carrer de Fra Jaume (El Carreró) hi tingué l'obrador el mestre vidrier Pere Pou, que treballà aproximadament per les mateixes dates que atribuïm als fragments de vidre trobats a Can Ximenes (finals del segle XVI), la qual cosa ens fa pensar que podrien correspondre a peces sortides en el seu obrador. Unes restes molt desfetes (fig. 13, núm.11) podrien correspondre a part d'un possible forn ja que hi vàrem trobar fragments d'escòria de vidre.

Segons Garcia i Guàrdia, aquest sector de la ciutat va experimentar un creixement urbanístic durant el període 1500-1520. Per davant mateix del solar passava el camí que menava cap a l'Hospital Vell, que més tard es va anomenar carrer de mossèn Puig, de mossèn Ferrer, de Fra Jaume o el Carreró, nom amb el que es coneix actualment, i que representava la sortida cap el camí que conduïa a la vila veïna de Cabrera a través del camí del Mig.

Carrer Nou/ Plaça de Santa Maria.

També fou anomenada Plaça del Rei i, després de la guerra civil, plaça del Doctor Samsó. La plaça de Santa Maria és de forma triangular. La configuració de l'actual plaça és relativament moderna ja que abans hi havia una casa que n'ocupava l'espai central, on ara hi ha una font. D'aquesta antiga casa només en queda una galeria subterrània. En aquesta plaça comença el Carrer Nou, configurat a finals del segle XV en terrenys del Mas Creus. Aquesta via comunicava la vila de Mataró amb la d'Argentona. Ben a prop de la plaça, prop del lloc on es varen practicar unes excavacions, hi havia la casa d'en Pou del Racó, a la qual en farem esment més endavant.

A l'excavació realitzada al Carrer Nou, núm. 54 es trobà el fons d'una fossa que amidava aproximadament 1,10 m d'amplada, farcit amb ceràmiques datables de finals del segle XVI o d'inicis del XVII (U.E. 17), entre les que cal destacar uns fragments de plats -amb ala i sense- i d'escudelles "amb orelles", de ceràmica catalana de reflex metàl·lic (fig. 14).

Un farciment datat d'inicis del segle XIX (U.E. 11) cobria el fons de fossa. Aquest farciment datava el moment en què es va efectuar un important rebaix

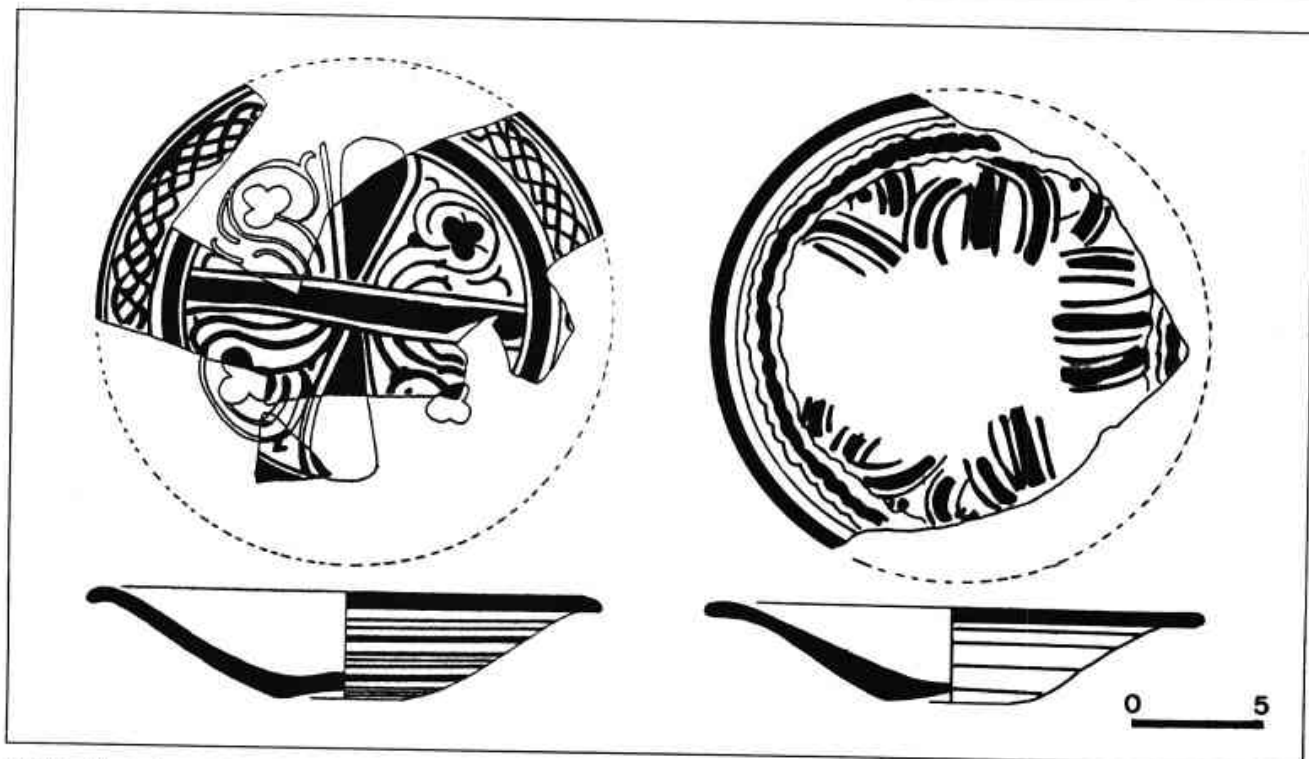

Fig. 14: plats de pisa catalana daurada decorats amb sanefa de línies trenades i circells (esquerra) i "pinzell-pinta" de triple traç (dreta).

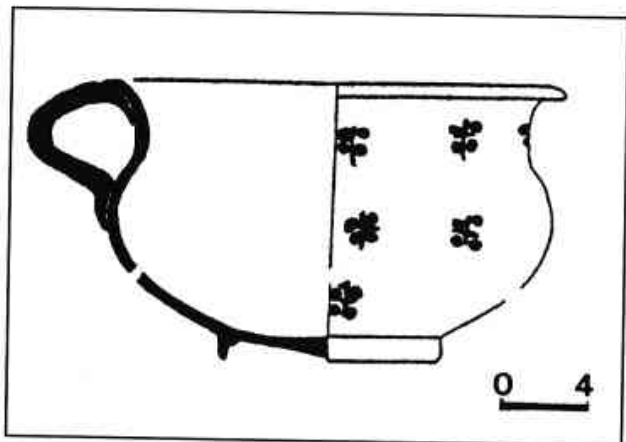

Fig. 15

del terreny, segurament per bastir-hi l'edifici que en degué substituir un altre d'anterior construït al segle XV o XVI.

Prop del fons de fossa varen aparèixer les restes d'un dipòsit fet de petits envans, datat del segle XVI o XVII, farcit amb fragments de ceràmica del segle XVIII. També s'hi va trobar una possible entrada a un hipogeu, inutilitzada a començaments del segle XIX segons que ens indiquen les ceràmiques trobades a l'interior de l'entrada (ceràmiques d'Albisola i ceràmica catalana de la sèrie dita "de creus i punts" (TELESE, 1995: 25) (fig. 15).

Els *cardines* núm. 3 i 4 -sector de la Plaça Gran i Carrer de Don Magí de Vilallonga i Carrer de la Palma.

Actualment, a la dreta de la Plaça Gran hi passen dos carrers que baixen en direcció al desnivell de migdia, paral·lels al desnivell de llevant i a la riera que els queda a la dreta, fora muralles, (actualment els carrers de Sant Bonaventura i de l'Hospital). Aquests dos carrers, el de Don Magí de Vilallonga i el de la Palma, queden tallats per la part superior pel carrer de Sant Simó i, un d'ells, per la Baixada de les Espenyas, a llevant. Comparat amb l'entramat urbà que presentem, sembla que existeix una coincidència en el sentit que en la nostra proposta d'entramat romà també hi hauria dos carrers en aquell sector, paral·lels a la riera que els quedava a la dreta.

El carrer actual de Don Magí de Vilallonga era anomenat anteriorment d'en Sala. En aquest carrer hi havia el Mas Arnau, els terrenys del qual arribaven fins la mateixa muralla. El carrer de la Palma no existia encara. És de destacar que el carrer del Pou de la Vila consistia en una unitat formada pels carrers d'en Sala, la plaça del Beat Salvador (abans de na Rupit) i la Baixada de les Espenyas. Era un carrer en forma de lletra "L", és a dir, qui entrava a la vila per una de les dues portes de llevant (la més meridional) una vegada al capdamunt de les Espenyas no podia continuar en línia recta, sinó que havia de desviar-se cap

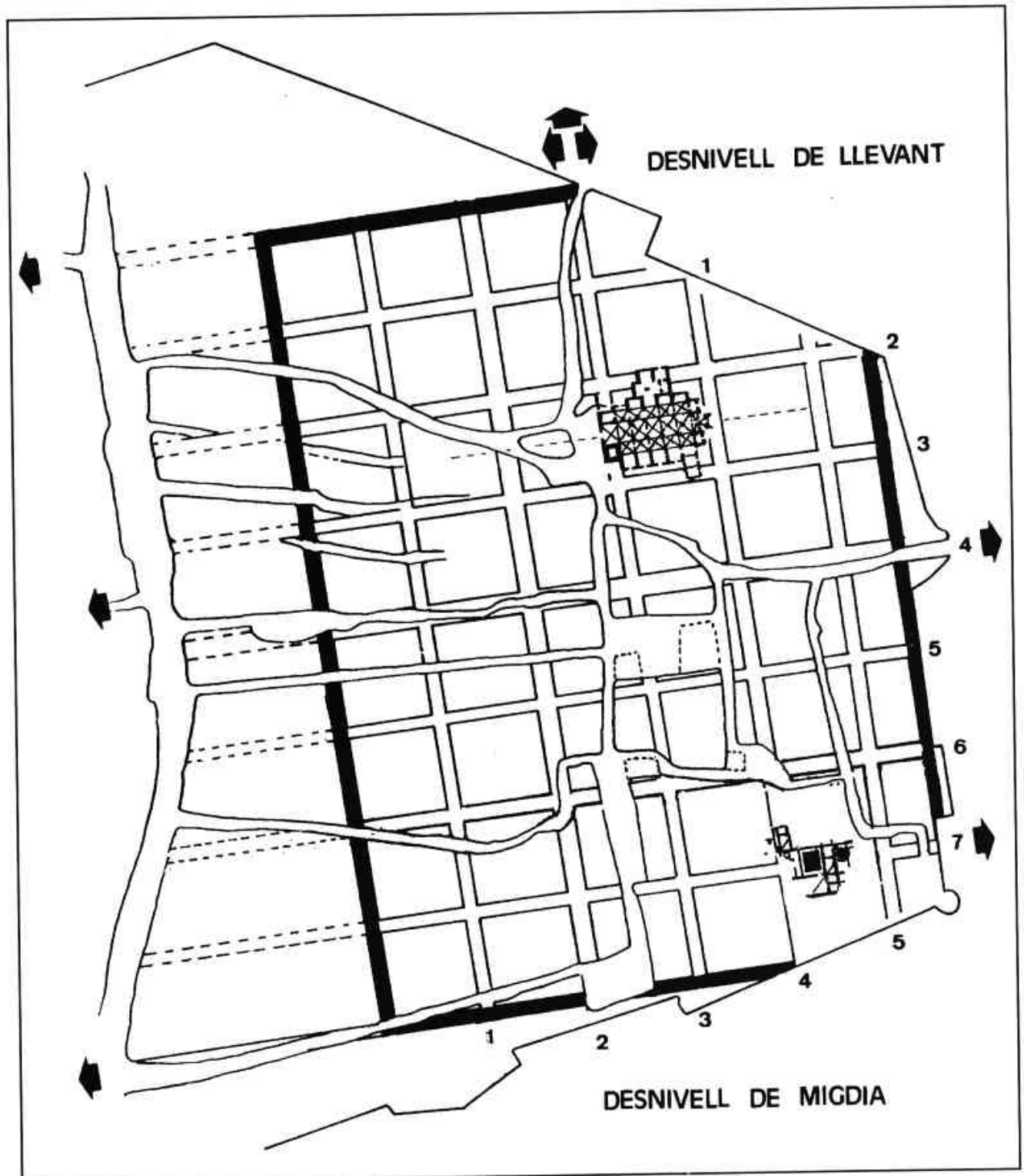

Fig.16: Proposta de la trama urbana romana a la qual s'ha sobreposat la xarxa viària del segle XVI, el temple gòtic de Santa Maria amb les ampliacions dels segles XVII i XVIII i les restes romanes trobades al dessota de la masia de Can Xammar. La línia negra més gruixuda correspondria al possible intervalum. Els decumani i els cardines estan numerats. Les línies discontinues corresponen a les prolongacions dels possibles decumani fins a la riera de Cirera. Les fletxes negres assenyalen les sortides de la vila del segle XVI.

Si s'observa el temple de Santa Maria es pot veure que la part corresponent a l'edifici gòtic (rectangle central) estava construït al bell mig d'una illa de la ciutat romana. Quan a l'edifici romà de Can Xammar observem que la forma en "L" del carrer romà es perpetua en el carrer de la vila moderna.

a la dreta per poder accedir al nucli de la vila. Per quina raó? Doncs perquè hi havia els terrenys d'en Sala, tal vegada el personatge que més terrenys tenia dins del nucli emmurallat. Els terrenys d'en Sala anaven des del carrer d'en Cabanyes (ara, carrer de Na Pau) fins al mateix desnivell de migdia, vora el pany de muralles. En aquests terrenys s'hi va construir la masia d'en Xammar, enderrocada l'any 1968, sota de la qual varen aparèixer les restes d'un important edifici públic d'època romana, relacionat possiblement amb un espai termal. És de fer notar que l'extensió que hem calculat per a l'edifici romà -perquè encaixi en la nostra proposta de trama urbana- faria que anés des del lloc on ara hi ha el carrer de Na Pau fins al desnivell de migdia. És a dir, el solar que ocuparia l'edifici romà seria equivalent en quant a forma i dimensions al terreny on hi havia l'antiga masia Xammar i els terrenys agrícoles que l'envoltaven.

Arribats a aquest punt, és interessant fer notar que, segons la documentació antiga, a la vila medieval hi havia com a mínim dos pous destacables: el d'en Soler (del Pou) situat prop del Portal de Barcelona, i el pou de la Vila, situat a la part de dalt de la Baixada de Les Espenyas. Aquest anomenat "Pou de la Vila" seria lògicament una de les fonts de provisió d'aigües de la vila medieval. La seva situació prop de l'edifici romà de Can Xammar, no avalaria la hipòtesi del complex termal? També hauríem de recordar l'esment fet en un manuscrit del segle XVIII on hi ha escrit el següent: "*Se troban també diferents minas o aqüeductos de ayguas y en particular una que te la boca a mitg dia a poca distancia del portal de las peñas, tirant a ponent y se encamina a tremuntana feta ab tanta sumptuositat primor i magnificencia que ha mogut a alguns curiosos a penetrarla per arribar al fi de ella però a distancia de mil canas que a mon pareixer va a ser sota lo portal de Vatlleix se trobaren ruinas de un edifici que lo primoros de ellas donà a entender que era edifici de sumptuositat y fabricat sota terra y que ab lo temps ab inundacions de ayguas hi ha entrada tanta sorra que ha quedat a las entranyas de ella, o que ja fou fabricat per fondo com la aygua de Tarragona obra que sols podia ser de Romans*" (Rev. Museu 1949: 16).

Quant al *cardo* romà (*cardo* núm. 4), aniria des de l'espai del Fossar Xic fins el desnivell de migdia, si bé en arribar a l'edifici romà de Can Xammar es desviaria una mica vers ponent, tal com ja s'ha explicat en el capítol corresponent. De nou, les línies de façanes de les cases romanes emmarquen un espai -el carrer romà- que coincideixen amb línies de façanes de cases modernes, de tal manera que sembla com si les

parts posteriors d'aquestes cases es recolzessin damunt seu. El fet que el carrer de la Palma sigui de configuració moderna faria que no tingués cap punt de coincidència amb un carrer romà anterior. En canvi, quan s'edifiquen les cases del carrer de la Palma, les parts posteriors d'aquestes tornen a recolzar-se damunt del traçat d'una possible línia de façana romana (les façanes del possible *cardo* núm. 5). No gaire més enllà d'aquest carrer hi hauria el possible *intervallum* de llevant, que coincidiria aproximadament amb el traçat de la muralla del segle XVI.

Els *decumani* romans núm. 1, 2 i 3 (sector del Carrer Nou-El Carreró).

Ja hem vist per què els carrers que s'obren a partir del segle XV no ho fan en direcció mar-muntanya sinó en direcció a la Riera. Ara bé, això no respon a la nostra pregunta: en el moment de decidir per on passarien aquests nou eixos viaris, hi va tenir algun pes l'estructura urbana del municipi romà?

En primer lloc cal dir que el possible *intervallum* septentrional coincidiria, més o menys, amb l'actual carrer Bonaire. En aquest sector de la ciutat no s'han trobat de moment restes d'època romana. Volem fer notar, però, que la continuació del carrer Bonaire és el carrer que va cap a la vila d'Argentona. Durant l'edat Mitjana i Moderna aquest carrer era un camí que enllaçava amb la via romana de Parpers, refeta al segle XVI, via que connectaria l'actual comarca del Maresme amb el Vallès Oriental. Possiblement, doncs, prop del carrer Bonaire hi havia el límit septentrional de la ciutat romana. Per la porta de sortida del *cardo maximus*, de ser certa la nostra proposta, es podrien prendre tres camins diferents: pel de l'esquerra, que faria cap a la via de Parpers, pel de la dreta, que fa cap al veïnat de Mata, o pel de davant mateix del carrer, que faria cap a la serralada litoral tot passant pel costat de les vil·les suburbanes localitzades a la plaça dels Bous i a Can Rafart. Els tres camins tingueren continuïtat en època moderna.

Pel que fa als carrers que queden entre l'*intervallum* septentrional i el *decumanus maximus* -que en serien tres- tindriem dos possibles *decumani* que acotarien un espai rectangular dins del qual hi emplaçaríem el *forum*. Dins d'aquest espai s'hi aixecaran, successivament, els diferents temples cristians posats, com a mínim des del 1024, sota advocació de Santa Maria. El traçat del carrer Nou, obert al segle XV en terrenys del Mas Creus, no coincideix amb cap dels dos *decumani* (números 2 i 3) que acotarien la zona foral. Possiblement la part final del carrer modern, la que queda més cap a ponent, s'aproxima

significativament per on creiem que hi hauria el final del *decumanus* núm.1. Quant als *decumani* 2 i 3, situats en l'illa de cases entre el carrer Nou i el Carreró, en el plànol de Cabanyes observem que hi ha uns projectes -frustrats- per obrir uns petits carrerons, el carrer de Creus i el carrer de Pedró, que connectarien la Riera amb l'espai que hi hauria davant de l'església de Santa Maria -actualment, una placeta de forma triangular. El traçat d'aquests carrerons s'apropa molt amb el dels possibles *decumani* 2 i 3. Aquestes dues obertures són perfectament visibles en el dibuix de Mataró d'inicis del segle XVIII, on podem veure que en els terrenys on temps més tard hi haurà la casa Guarro -avui col·legi de la Immaculada Concepció- aleshores hi havia un espai lliure d'edificacions. Si observem amb detall la fidedigna reconstrucció de Cabanyes de 1912, hi veurem un inici de carrer que arrenca des de la plaça de l'església de Santa Maria i va en direcció a la Riera. En aquest camí es va construir la casa d'en Roig del Racó. Fa la sensació que l'obertura des de la Riera i des de la plaça tenen tendència a juntar-se en una mena de camí/carrer frustrat. Quan cap a finals del segle XV s'obre el carrer Nou amb la intenció d'enllaçar el centre de la vila amb els masos construïts més enllà de la Riera, vora el camí que mena a Argentona, els altres "projectes" de camins no tenen sentit, atès que el traçat en diagonal resulta més pràctic. La casa dels Roig queda situada en un autèntic "racó" de la vila, d'aquí el seu nom. Possiblement aquesta circumstància -ens referim a l'obertura del Carrer Nou- va fer que els dos possibles *decumani* romans paral·lels que anaven a parar a la zona foral no tinguessin cap possibilitat de perpetuació en la xarxa viària d'aquell moment.

El *decumanus maximus* (*decumanus* núm. 4) - Sector de El Carreró- Carrer Sant Simó-Baixada d'en Feliu de la Penya-

El carreró de Fra Jaume (avui, El Carreró) és una via important d'entrada a la vila moderna. De fet, n'és la via d'entrada, ja que la seva prolongació més enllà de la Riera de Cirera, el carrer de Sant Josep, mena a la porta que hi havia a la muralla del segle XVI. Una prova de la importància d'aquesta via d'entrada a la vila és el fet que la casa on es reunia el comú -l'antic Hospital de Santa Magdalena, edifici reformat al segle XVII, avui seu de l'Ajuntament de Mataró- tenia l'entrada per aquell carrer i no pas per la Riera. Més enllà d'aquella porta hi ha l'actual carrer de Sant Benet i la seva continuació natural, el carrer Miquel Biada i després el Camí del Mig, on es va trobar un important mausoleu fet amb peces de marbre. Dit d'una altra manera, tot sembla indicar que el Camí del Mig coincidia, amb algunes desviacions, amb la *Via*

Augusta. Aquesta important via entraria al ciutat romana més o menys per on avui ho fa el carrer de Sant Josep.

El carrer és de configuració moderna (segle XV-XVI). La part més antiga correspon a l'extrem del carrer, que fa cruïlla amb l'actual carrer de Santa Maria, abans Carrer de l'Escrivania. És interessant observar que en la confluència d'ambdós carrers hi havia, des de la primera meitat del segle XV, les escrivanes de la vila. Aquest espai públic devia coincidir aproximadament amb els solars del Carreró nús. 47 i 49, on varen aparèixer algunes de les restes arqueològiques medievals més antigues trobades fins ara a Mataró, que daten dels segles XIV i XV. A l'altre costat del carrer, a l'illa de cases entre el carreró i el carrer Palau hi havia, al segle XV-XVI, la casa d'un corder, una casa on es reunia el Comú abans de traslladar-se a l'Hospital de Santa Magdalena (1535), la casa d'un barber, la casa d'en Jofre i les carnisseries públiques, que comunicaven amb el Carreró i el Carrer d'en Palau. Això representa una gran acumulació d'espai públic en aquell indret de la vila. Les carnisseries públiques devien estar ubicades aproximadament en l'espai que en època romana ocupava part del *cardo maximus*.

El carreró de Fra Jaume queda truncat per una illa irregular de cases que formen part de la Plaça Gran, però existeix un altre carrer, el carrer de Sant Simó, que correspondria a la prolongació natural del Carreró i que era l'eixida principal de la vila moderna al final de la qual s'obria el portal d'en Feliu de la Penya. A l'extrem del carrer, gairebé en contacte amb la muralla, hi havia una de les cases de les famílies més importants de la vila moderna. Els seus terrenys arribaven fins el mateix pany de muralla. En aquesta zona Marià Ribas esmenta la troballa d'un mosaic romà, per la qual cosa se suposa que hi devia haver una *domus* important. El poder d'aquesta família era tan gran que, en opinió de Garcia i Guàrdia va fer frustrar la connexió del carrer de la Palma amb un carrer que, arrencant de la part alta de la vila, passaria prop de la muralla, per la part del darrera del temple parroquial.

El carrer de Sant Simó -la part baixa del qual és l'actual Baixada d'en Feliu de la Penya- es va anomenar anteriorment d'en Bellot o d'en Ametller, nom d'antigues famílies mataronines esmentades des d'almenys el segle XIV, la qual cosa dóna fe de l'antiguitat d'aquesta via, que fóra anterior a la conformació moderna de Mataró.

De fet, si considerem que el carrer de Fra Jaume coincidia més o menys amb el *decumanus maximus*

(*decumanus* núm. 4), l'encreuament amb el *cardo maximus* es produeix uns metres abans d'arribar a l'actual Plaça Gran, molt a prop d'un solar excavat l'any 1982 (Can Ximenes) on es va trobar les restes d'un monument (una font) bastit enmig del *cardo maximus*.

Per tot això podem suposar que l'eix format pels carrers de Sant Josep-Carreró de Fra Jaume-Carrer de Sant Simó-Baixada d'en Feliu devia coincidir aproximadament amb l'eix *Via Augusta-decumanus maximus*. A l'encreuament del *decumanus maximus* i del *cardo maximus*, segons la tradició arqueològica local, devia haver el *forum*, cosa que en el cas d'Iluro no es correspon a la realitat. L'aplicació al peu de la lletra del que deien els manuals va fer que la Plaça Gran, que és l'espai urbà actual que queda més pròxim a aquest encreuament de carrers, fou considerat durant anys el lloc on hi hauria el *forum* del ciutat romana. El cert, però, és que l'actual Plaça Gran era, durant l'edat mitjana, un espai de proporcions més reduïdes ja que a un costat hi havia cinc casetes que limitaven amb el carrer de Vilallonga (abans, d'en Sala) i a l'altre costat la casa Fornells, enderrocada al segle XVI. És a dir, la plaça del mercadal era en realitat un espai rectangular que coincideix, segons la nostra proposta de restitució de la trama urbana d'Iluro, amb el traçat d'un *cardo* romà, el que passaria gairebé pel davant mateix del temple.

El *decumanus* núm. 5 (sector del carrer Palau-Plaça Gran)

No gaire lluny del Carreró de Fra Jaume, més cap al desnivell de migdia, hi ha el carrer Palau que antigament enllaçava el centre de la vila amb l'hospital de Santa Magdalena, construït al segle XV al costat de la Riera. L'hospital quedaria doncs entre dos carrers: el Carreró, per la part superior, i el carrer Palau, per l'inferior. En aquest cas és lògic que no hi hagi cap coincidència amb l'entramat d'època romana: el *decumanus* romà (*decumanus* núm. 5) el fariem passar una mica més avall de la façana de cases de la Plaça Gran. Possiblement aquest *decumanus* fos l'origen del límit inferior de l'actual Plaça Gran.

El *decumanus* núm. 6 (sector del carrer d'en Pujol).

Encara una mica més cap al desnivell de migdia tenim el carrer d'Avall, actualment carrer d'en Pujol. Aquest carrer hauria de connectar de forma natural amb el carrer d'en Cabanyes (avui, de Na Pau) però queda truncat per unes cases que llinden amb la Plaça de Sant Cristòfor o Plaça Xica, per la qual cosa el

carrer d'en Pujol ha de fer una recolzada. Proposem que un altre *decumanus* (*decumanus* número 6) transcorregués prop de l'eix Carrer d'Avall (avui, d'en Pujol)-Carrer d'en Cabanyes. Les finques que anaven des del carrer d'en Pujol fins el desnivell de migdia, més avall del Carrer Barcelona, corresponien a un mateix propietari, en Soler, del mas d'en Soler del Pou, un dels grans propietaris de terres de la vila del XVI. Més cap a llevant, passat el Carrer Major, l'antic carrer romà sembla que delimitaria les possessions de la família Cabanyes de les de la família Sala situades entre el carrer d'en Cabanyes i el desnivell que mira a mar.

A l'extrem de ponent, el *decumanus* devia coincidir amb l'inici del carrer d'en Pujol. Cap a llevant devia delimitar per la part de migdia amb l'espai que configura actualment la plaça de Sant Salvador, anteriorment de Na Rupit.

El *decumanus* núm.7 -sector del Carrer d'en Pujol-Carrer Barcelona-

Un altre possible *decumanus* (*decumanus* núm. 7) devia partir per la meitat l'actual illa de cases limitades entre el carrer d'en Pujol i el carrer Barcelona. Aparentment, no coincideixen les vies romana i moderna, però si observem el plànol d'en Cabanyes veurem que els grups de cases del carrer d'en Pujol s'adossen per la part posterior amb la part posterior del grup de cases del carrer Barcelona. En aquest punt de connexió entre totes dues línies de cases, segons la nostra proposta coincideix el traçat d'aquest altre *decumanus*. Per altra part, la prolongació del possible carrer romà més cap a llevant, en terres d'en Sala, coincideix amb una antiga finca allargada, d'una amplada equivalent a la d'un carrer romà. A l'extrem final coincidiria aproximadament amb l'actual Baixada de les Espenyas on hi havia el portal d'en Pou de la Sínia corresponent a la muralla del segle XVI.

L'interval·lum de migdia -carrer Barcelona/ desnivell de migdia.

És un dels traçats més desdibuixats. Sembla que el seu traç coincidia pel costat de ponent amb part del carrer de Barcelona i amb part de la plaça de la Peixateria, tot i que el desnivell de migdia impediria una connexió en angle recte amb el *cardo* núm. 5.

Això vol dir, que el nombre de vies paral·leles al desnivell de llevant que enllacen La Riera amb el Rierot (comptant els projectes de carrers no realitzats) devia ser semblant al nombre de *decumani* de la ciutat ro-

mana, encara que els traçats no se superposin matemàticament. Pel que fa a les vies que van en direcció mar-muntanya, només hi ha una certa coincidència en aquelles que queden entre el traçat del Carrer Major (*cardo maximus*) i el desnivell de llevant, precisament, en l'espai que correspondria al nucli més vell de la vila.

Això ens fa pensar que en el desenvolupament de la vila medieval encara hi degué d'influir en certa manera la xarxa urbana d'època romana car la ciutat romana s'havia planificat seguint una certa lògica, en haver estat construïda damunt d'una talaia que s'avança vers la plana litoral, delimitada per un important desnivell a la part de migdia i un altre a llevant, i on les aigües pluvials s'escolaven -o es varen fer escolar- per dues rieres situades una a cada costat de l'entramat urbà. Els condicionants naturals del terreny on es va enlairar la ciutat romana d'Iluro devien ser els mateixos per la vila altomedieval.

En canvi, el desenvolupament fet a partir del segle XV i XVI va ser totalment diferent. Els condicionants naturals continuaven essent els mateixos però no va ser un creixement natural, com el de la vila altomedieval, sinó pensat i dirigit pels membres de la Universitat de Mataró, erigida en Carrer de Barcelona des de que, després d'alguns intents anteriors frustrats, es va deslluirar del senyor feudal l'any 1480. Aquest creixement diferent, més accelerat, queda palès quan observem la forma que pren la vila moderna pel costat que queda entre el carrer Major i la Riera de Cirera, on hi dominen clarament els eixos horitzontals enfront dels verticals.

És possible que alguns espais públics tinguin un origen romà. En aquest sentit observem que per l'actual Plaça Gran hi passava un *decumanus* romà, i fenòmens similars s'esdevenien a la Plaça de Sant Salvador (un *decumanus* i un *cardo* encreuats), al Fossar Xic (un *cardo*), i a la plaça de la Peixateria (el *cardo maximus* i potser l'*intervallum* meridional).

A la pregunta que ens formulàvem a l'inici d'aquest capítol cal ara donar-li una resposta. La coincidència entre el traçat del *cardo maximus* i el del carrer Major és un fet fortuït? Es tracta d'una "fossilització"?

El *cardo maximus* divideix per la meitat un teòrica rectangle que faria uns 336 x 300 m. A la part nord del costat de llevant, creiem que es degué aixecar la zona foral amb el temple principal de la ciutat. En la nostra proposta de xarxa viària romana al *cardo maximus* li quedaria l'espai foral a llevant.

Per diversos testimonis arqueològics se suposa que damunt del temple romà s'hi han anat aixecant els

successius temples cristians fins l'actual, construït en la seva major part cap a finals del segle XVII. És a dir, sembla que en aquella zona de la ciutat podem parlar d'una perpetuació de l'espai destinat a activitats religioses. En configurar-se durant l'edat mitjana una via que comunicaria el temple i l'espai de la sagrera amb la plaça del mercat, aquesta via es convertí en la principal de la vila, i l'única amb orientació encarada a mar que la travessava completament. En desaparèixer l'espai foral romà -convertit en zona de necròpoli des del baix imperi romà- és bastant lògic de creure que la via pública es desplaçà més cap a l'est fins gairebé tocar la zona de la sagrera. Això podria explicar, per exemple, per què el carrer principal de la vila medieval no coincideix amb el *cardo maximus* romà, ans està desplaçat uns metres més cap a llevant.

Per altra part no és d'estranyar que alguns dels possibles carrers d'origen romà s'hagin perpetuat fins els nostres dies. És evident que un carrer difícilment pot durar dos mil anys, però pot haver succeït que els carrers romans (tots o només alguns) -que en definitiva eren vies públiques- s'haguessin convertit en camins públics (les *strata* públiques que apareixen en la documentació altomedieval) camins utilitzats fins i tot després que la trama de la ciutat romana quedés molt desdibuixada. Els camins existeixen i es perpetuen mentre menen cap a un lloc concret. D'aquí que alguns d'ells (pensem especialment en el *cardo* i el *decumanus maximus* però també d'altres), es perpetuessin com a vies públiques en el mateix moment en què es configura una nova realitat urbana cap a finals del segle XV i durant el segle següent.

LA INCIDÈNCIA DE L'EVOLUCIÓ DE L'ENTRAMAT URBÀ EN ÈPOCA MODERNA I CONTEMPORÀNIA SOBRE LA CIUTAT ROMANA.

Com s'ha pogut comprovar, les edificacions i els estrats arqueològics corresponents a la ciutat romana i a la vila medieval han estat repetidament destruïts al llarg dels segles, degut a les obres i remocions de terra efectuades des d'aleshores de manera gairebé ininterrompuda. S'han trobat evidències de la ciutat romana datades del segle VI ja que n'hem descobert ceràmiques dipositades en estructures negatives (fosses). També sabem que la parròquia ja existia l'any 1024, any en què és esmentada "*parrochia de Santa Maria de Civitas Fracta*". No és tampoc casualitat que les restes més antigues corresponents a la vila medieval es tractin també d'estructures negatives, sitges on s'emmagatzemava el gra, que s'han conservat pel fet d'estar excavades per dessota de la fondària a la que és corrent de trobar les restes arqueològiques.

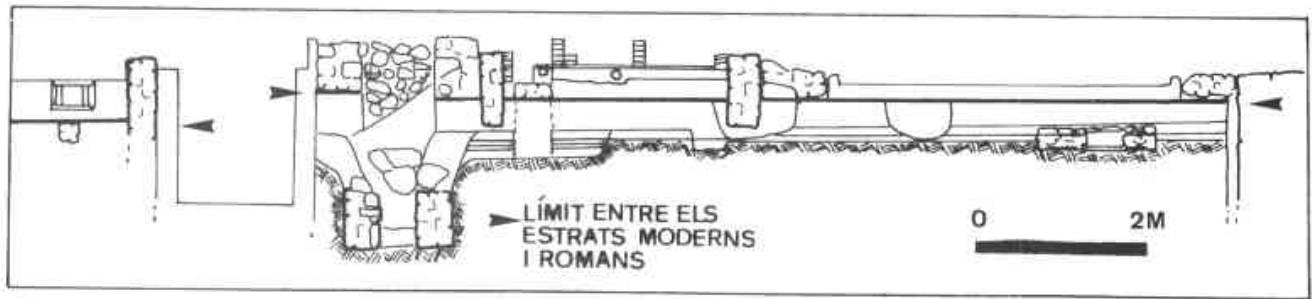

Fig. 17

Disposem de diversos exemples il·lustratius del que ha pogut succeir amb algunes de les restes arqueològiques tardoromanes o altomedievales.

A Can Fullerachs, el següent tall estratigràfic (fig. 17) resulta molt il·lustratiu. Podem observar perfectament com l'anivellament efectuat a inicis del segle XVIII per tal d'edificar un nou casal escapçà les construccions romanes i medievals, si n'hi havia. La línia més gruixuda diferencia els estrats romans de

seu es conserva part d'un estrat d'època romana i, immediatament per sobre, un paviment d'època moderna situat aproximadament en el mateix lloc que correspondria al nivell d'ocupació d'època romana. És evident que la construcció del paviment va suposar la destrucció d'aquest nivell d'ocupació. A més, un potent rebaix efectuat en època encara més tardana (segle XVII?) va reberntar el paviment modern i va afectar fins i tot el sòl natural, destruint tota la sedimentació acumulada durant segles.

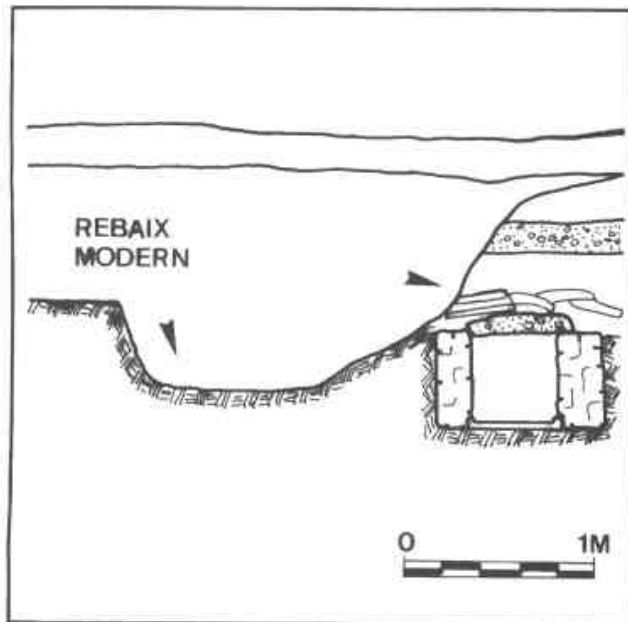

Fig. 18

les construccions modernes. Es pot comprovar que el primer estrat d'època romana, situat immediatament per dessota de l'anivellament correspon a un important farciment datat de la segona meitat del segle V. Les possibles restes arqueològiques posteriors varen desaparèixer pel fet de trobar-se a cotes massa altes.

El següent tall (fig. 18) correspon a una de les cal·les practicades a l'interior de la casa del carrer d'en Pujol, núm. 51. S'hi aprecien perfectament unes estructures (una claveguera domèstica). Per damunt

En l'altra il·lustració (fig. 19) corresponent a una cala efectuada al pati de la mateixa casa, es pot apreciar un estrat romà que cobreix una claveguera domèstica bastant feta malbé, la qual cosa ens indica que aquesta estructura fou escapçada ja en època molt antiga. Al seu costat hi apreciem un potent rebaix de secció perfectament rectangular farcit amb terres i amb alguns fragments de ceràmica datables de la segona meitat del segle XVII. No en sabem l'època de construcció (segle XVI?, XVII?) ni tampoc l'ús -fa uns dos metres de fondària; per tant, hi cap una persona dempeus. Podria haver estat cobert. Tampoc en sabem les dimensions totals. Del que no hi ha dubte és que afectà negativament la sedimentació arqueològica.

A les excavacions del Carreró, 43-45 (Can Ximenes) trobem una problemàtica semblant. Al damunt d'un empedrat romà relacionat a una font es va localitzar un farciment ple de fragments de ceràmiques de reflex metàl·lic i vidres datats de la segona meitat del segle XVI. La paret mestre de les cases del segle XVIII, enderrocades l'any 1982 descansava directament sobre el mateix empedrat. En una cala efectuada al pati, un estrat del segle XVI en cobria un d'anterior datat de finals del segle III o inicis del IV, i havia desaparegut la sedimentació baix imperial i medieval, si és que n'hi havia.

Al Carreró núm. 47 s'han trobat algunes de les poques restes baix-medievales localitzades fins ara a Mataró. Corresponen a una fossa de la que només en quedava part del fons. Fou amortitzada durant la segona meitat del segle XIV. Si tenim en compte que

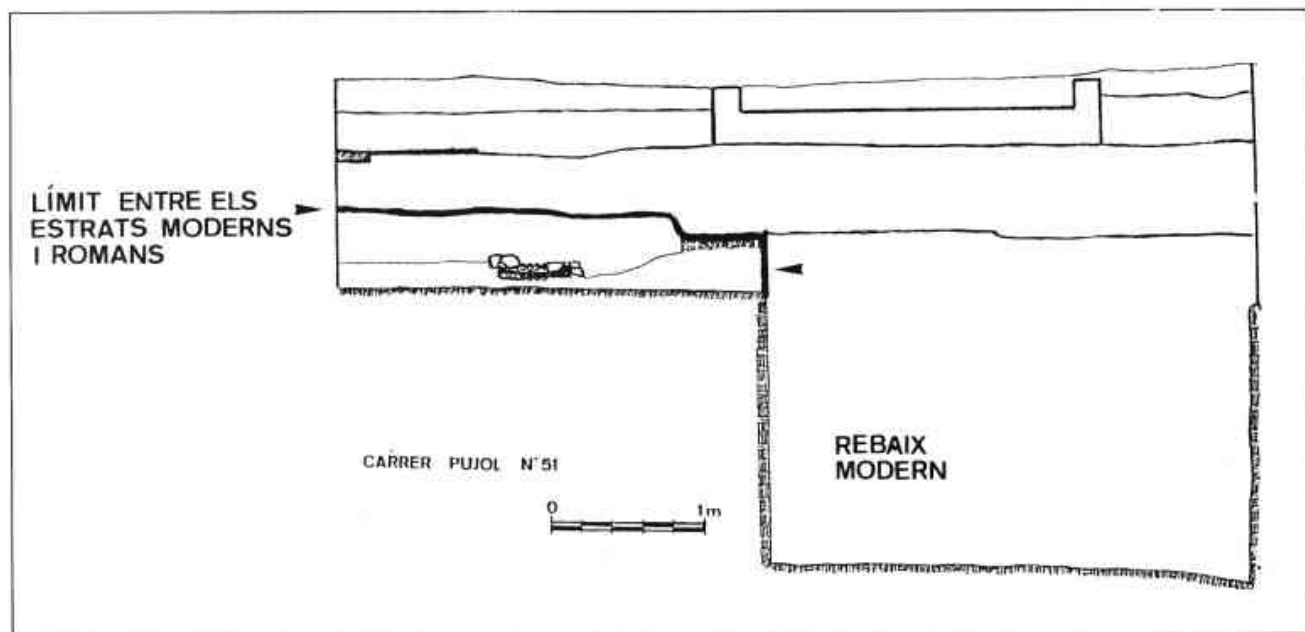

Fig. 19

la boca de la fossa devia correspondre al nivell del sòl (d'una habitació?) hem de concloure que tota l'estructura domèstica relacionada amb la fossa va desaparèixer en realitzar-se uns importants rebaixos. L'època en què es varen efectuar aquests rebaixos ens la indicaria l'estrat que cobria el fons de fossa, que gràcies als fragments de ceràmica trobats, podem datar de mitjans del segle XV. Per la data en què s'efectuaren aquests rebaixos els podem relacionar amb la instal·lació prop d'aquell indret de les escriptories públiques durant la primera meitat del segle XV. Sembla ser que, al segle XVI, una part de la finca correspondria al taller d'un vidrier (recordem els fragments de vidres i de gressols trobats al solar veí, Can Ximenes). S'hi han trobat restes que podrien correspondre a un forn de vidre, adossat a l'empedrat romà localitzat en el solar de la casa del costat. Però un altre gran rebaix efectuat a inicis del segle XVII va destruir bona part de les restes medievals. Encara s'hi va aixecar un altre edifici, vers la segona meitat

del segle XVIII, que fou el que es va enderrocar l'any 1990. Com es pot veure en el següent tall estratigràfic (fig. 20), les restes romanes foren repetidament mutilades.

Al solar del Carrer Nou, 54, un fons de fossa amb materials datats de la transició del segle XVI al XVII mutila la sedimentació romana. Els estrats baix imperials es varen localitzar a l'interior del fons d'una fossa, conservada miraculosament, tal com es pot apreciar en el següent tall estratigràfic (fig. 21).

En altres llocs de Mataró s'han trobat paviments romans que encara es trepitjaven als segles XVII i XVIII. Val la pena posar com a exemples el paviment d'"opus signinum" decorat amb tesselles blanques i negres trobat sota can Fradera (a la Plaça Gran de Mataró) o el mosaic de tesselles de color blanc i gris-plom trobat a Can Xammar.

Alguns rebaixos efectuats en època moderna varen sobrepassar fins i tot les cotes de la ciutat romana i

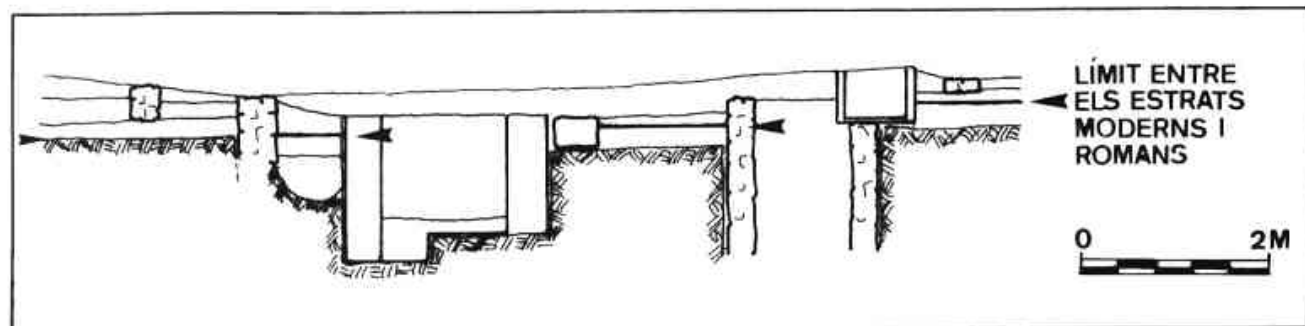

Fig. 20

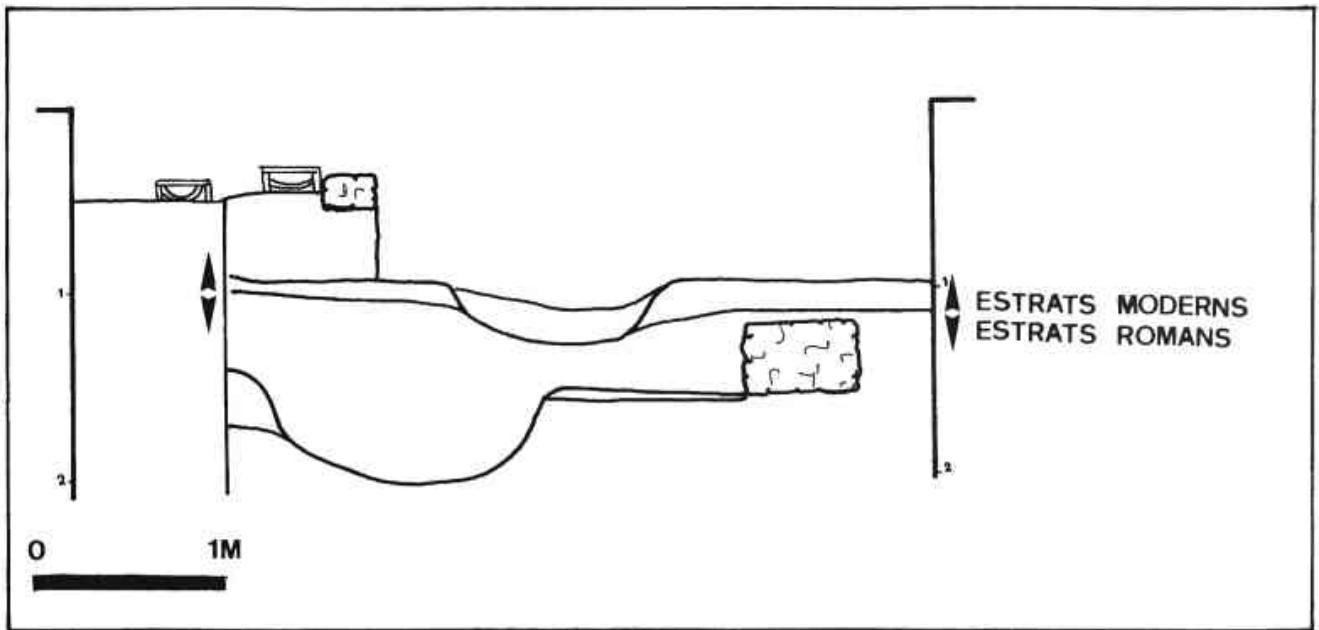

Fig.21

penetraren en el mateix sòl natural, amb la qual cosa va desaparèixer tot el que hi havia més amunt. Aquest fet es fa prou evident en els edificis situats al carrer d'en Xammar. És significatiu que algunes de les restes romanes conservades en aquell indret correspongessin a construccions subterrànies. Així mateix, tenim la sospita que importants rebaixos efectuats a la part alta del nucli antic de Mataró (aquest seria el cas del carrer Bonaire) són els que no ens permeten saber de l'existència d'hàbitat romà en aquell indret.

La llista podria ser molt més extensa però creiem que aquests exemples són suficients per demostrar que la no aparició de restes o d'estrats corresponents a determinades èpoques de la història de Mataró (ens referim particularment als segles que van des del baix imperi romà fins l'alta edat mitjana) no ho podem interpretar *necessàriament* com una prova de la inexistència d'hàbitat en aquell indret de la ciutat ni com a prova d'un suposat abandonament o d'una hipotètica destrucció violenta de la qual de moment no n'hem trobat cap rastre. Pot ser que hagin desaparegut durant alguna de les moltes reformes puntuals experimentades per la ciutat al llarg dels darrers segles, i fins i tot, en època anterior.

En qualsevol cas ha de quedar clar que no volem tampoc abusar de les "evidències negatives". Si no hi ha restes arqueològiques de determinats períodes de la història de la ciutat de Mataró potser és perquè no s'han conservat o bé al fet què, efectivament, no han existit mai.

Totes les proves arqueològiques i documentals aportades ens indiquen que la ciutat romana patí un important replegament urbanístic durant el Baix imperi romà, encara que possiblement no podem parlar ni d'abandonament total ni de destrucció sobtada. Dins del *territorium* de la ciutat, allò que ara en diríem el "terme municipal", varen sorgir diverses viles altomedievales (la vila de *Primilianum*, la vila Azzar, la vila de Treià, la vila de Cirera, la vila d'Eix, la vila de Mata, la vila d'Alarona o *Civitas Fracta*, etc), algunes foren després l'origen de parròquies; d'altres, en canvi, donaren lloc a veïnats.

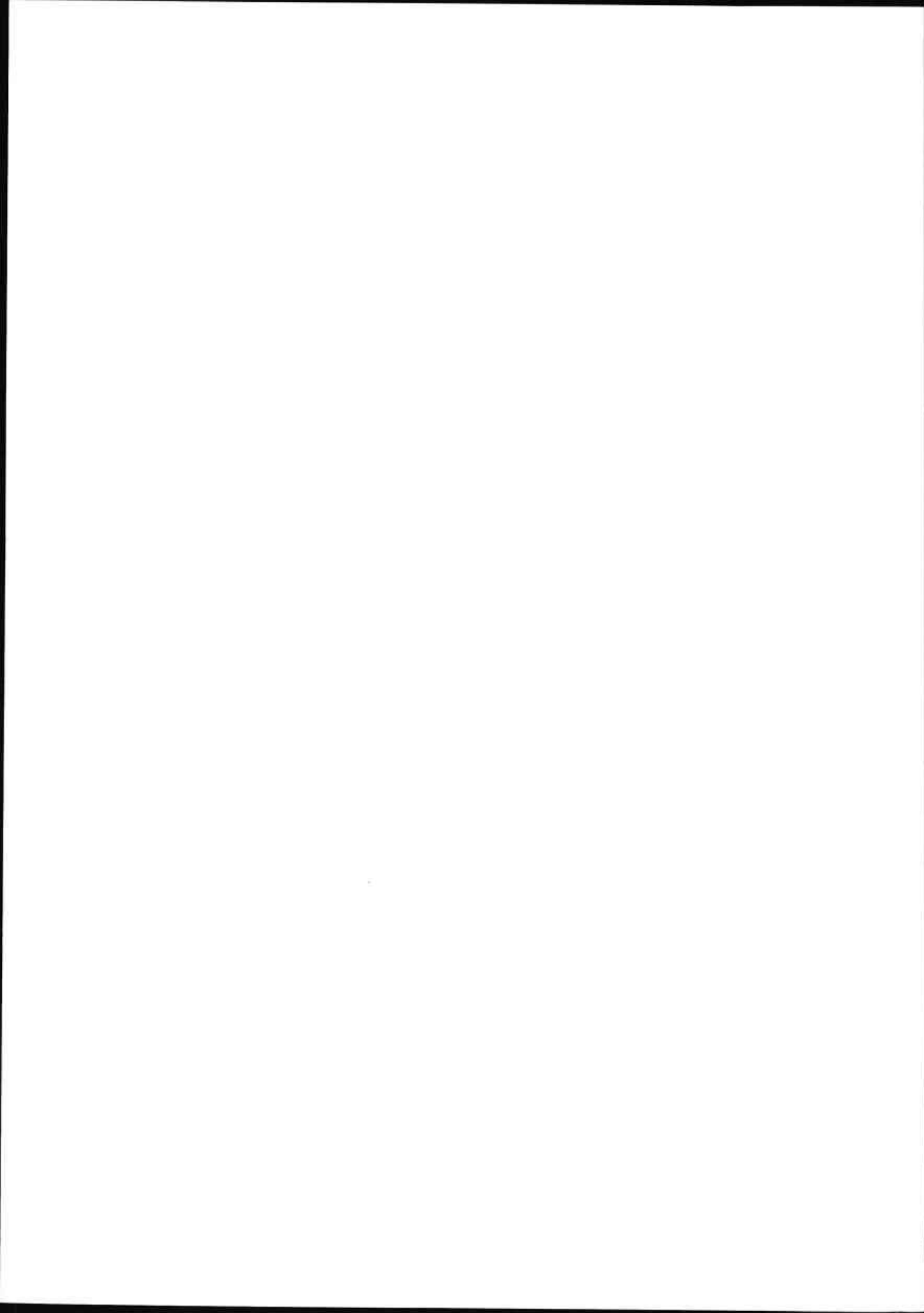
En el desenvolupament urbanístic altomedieval varen jugar un paper determinant l'edifici parroquial - esmentat al segle XI- i les cases adjacents, amb l'espai de la sagrera - documentat al segle XIV- on hi devia haver el cementiri i les cases del delme. Junt a l'edifici parroquial, el mercat i el pou de la vila, amb les vies que hi menaven. Franquejant aquestes vies, algunes cases (unes 30-35 famílies a finals del XIV) i alguns masos aïllats. Aquesta estructura, que de mica en mica anà creixement -el 1294 es concedí permís per efectuar-hi el mercat setmanal els dilluns-, fou pràcticament la mateixa que tenia la vila encara al segle XV. En aquest segle s'esmenten uns elements defensius que es manen reparar, així com algunes cases fortes que feien la mateixa funció. La documentació ens indica que al segle XVI una part important del que fou la ciutat romana està en mans d'uns pocs particulars. Destaquem en aquest sentit les possessions de la família Soler del Pou i de la família Sala. Aquesta, per exemple, posseïa una

extensió de terreny equivalent a unes cinc o sis illes senceres de cases de la ciutat romana, incloses les finques limítrofs amb els desnivells de llevant i de migdia. Aquest Sala, que després s'emparentarà amb els Tria i amb els Vilallonga, podria ser descendent del Sala que Llovet (LLOVET 1988) troba esmentat en el capbreu del castell de Mataró, que tenia homes propis i que devia actuar com un petit senyor feudal. Alguns altres propietaris esmentats en la documentació foren la família Cabanyes, la família Palau, els Roig, els Pou i els Seguí-Capella, entre altres. A la part superior, una part important de la vila era propietat de la parròquia. Els pocs espais públics esmentats en la documentació escrita es concentren entorn del nucli format pel carrer de l'Escrivania/Carreró de Fra Jaume/Plaça Gran, és a dir, més o menys en la confluència del *decumanus maximus* i el *cardo maximus*.

El peti nucli altomedieval s'expandeix ràpidament des de finals del segle XV seguint probablement antigues vies romanes, excepte a la zona del Carrer Nou, per les raons que anteriorment hem explicat. Els llocs on l'urbanisme de la vila no seguí la traça romana es corresponen significativament amb espais urbans originats en una fase expansiva més tardana -parlaríem d'una segona etapa de creixement molt més ràpida que les precedents- en un moment en què va jugar un paper decisiu l'especulació del terreny posada en pràctica per les famílies posseïdores d'importants finques situades dins de l'espai protegit pel circuit de les muralles del XVI. Amb tot, hi veiem encara unes sospitoses perduracions de finques (per exemple, a la zona superior de l'actual Baixada de les Espenyas -carrer de na Pau-plaça Sant Salvador).

No voldríem acabar sense fer notar que de les possibles muralles romanes no en queda cap rastre ni en la trama urbana actual ni en la trama -reconstruïda- del segle XVI. De fet, l'únic lloc de la vila altomedieval on podria haver interessat reaprofitar-les seria en els desnivells de migdia i de llevant. No sabem si les muralles del XVI es varen construir al damunt o davant de les romanes (tampoc sabem si encara es conservaven o si havien desaparegut). Una de les possibilitats que darrerament s'estan obrint camí, sobretot després de les excavacions realitzades l'any 1996 al solar del carrer Barcelona, núm. 38, és que en aquests indrets la muralla del segle XVI s'assentés directament sobre la romana. Pel costat de ponent i nord, el tram de la muralla romana quedaria massa lluny del nucli embrionari de la vila altomedieval com per interessar la seva reconstrucció o aprofitament. Per altra part, els treballs per recons-

truir-la haurien suposat un esforç col·lectiu i econòmic impossible de suportar per una vila tan petita. Quan aquesta té l'impuls necessari per edificar noves muralles, el nucli romà ja ha quedat àmpliament excedit. L'etapa d'expansió del segle XVI ja no necessitaria de les muralles romanes (almenys els trams de ponent i del nord). Fins i tot és possible que la muralla ja fos expoliada molt anteriorment, en època tardoromana. Certament, el fet que del circuit de muralles romà no se n'hagi conservat cap tram visible ha dificultat molt la reconstrucció de la trama urbana romana, però no creiem pas que les remodelacions modernes efectuades a la ciutat hagin estat la causa de la seva desaparició.

En el primer volum, una vegada impresa l'obra, s'han detectat deficiències tècniques alienes als autors en algunes de les làmines i s'ha considerat convenient repetir algunes de les il·lustracions en benefici de la seva qualitat.

Pàg. 63 - 18

Pàg. 63 - 19

Pàg. 63 - 22

Pàg. 63 - 23

Pàg. 70 - 3

Pàg. 69 - 4

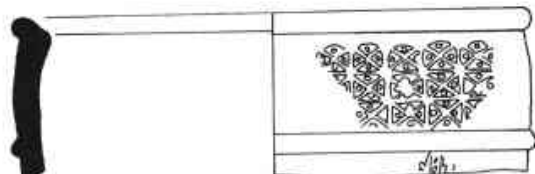
Pàg. 81 - 1

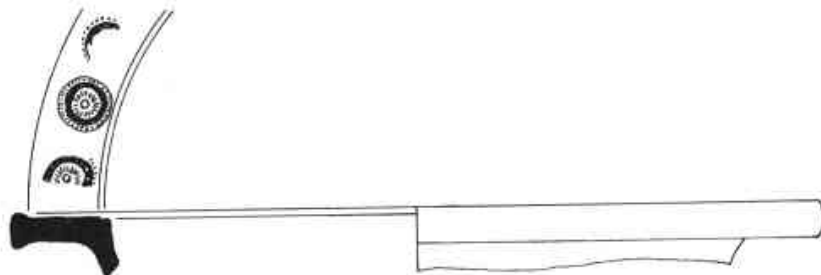
Pàg. 104 - 5

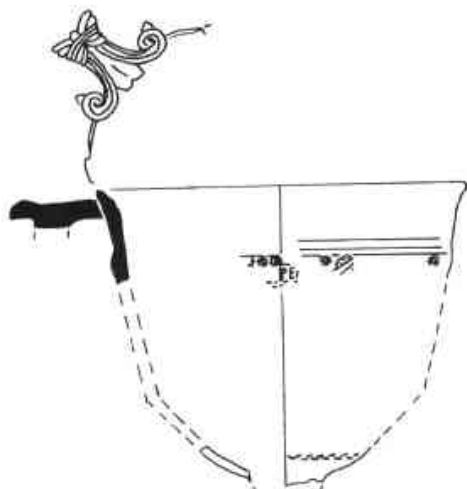
Pàg. 108 - 4

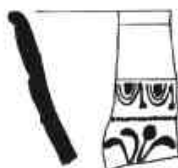
Pàg. 119 - 8

Pàg. 119 - 4

Pàg. 194 - 1

Pàg. 194 - 10

Pàg. 194 - 12

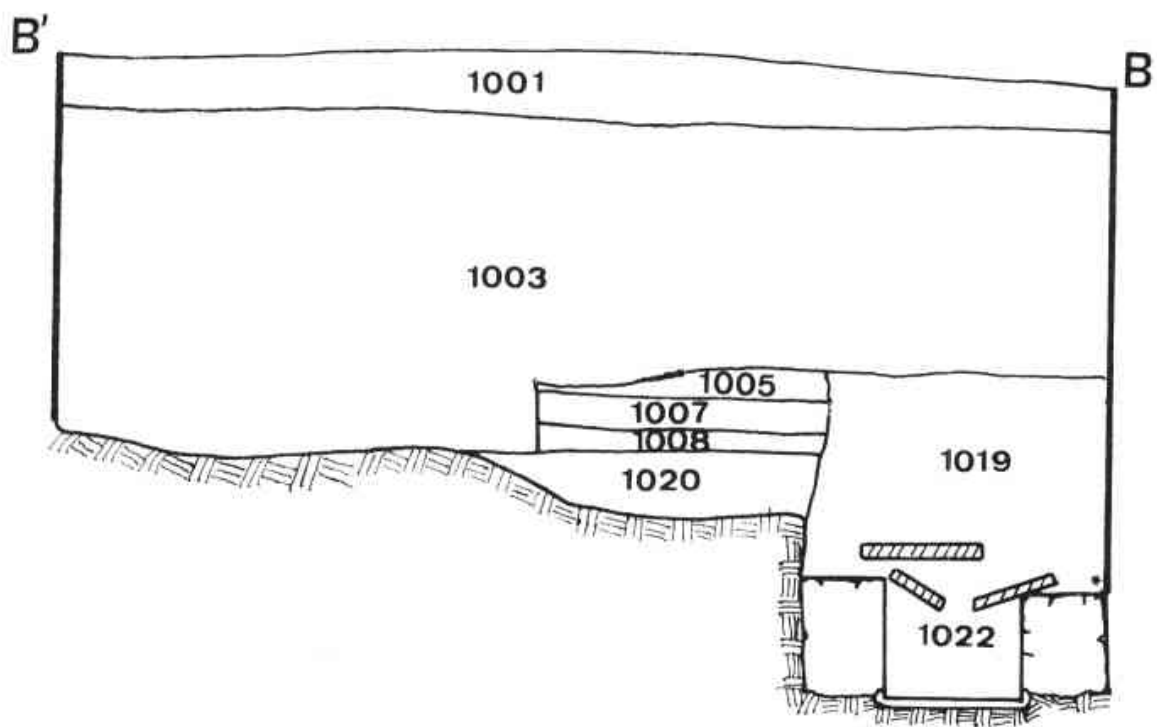
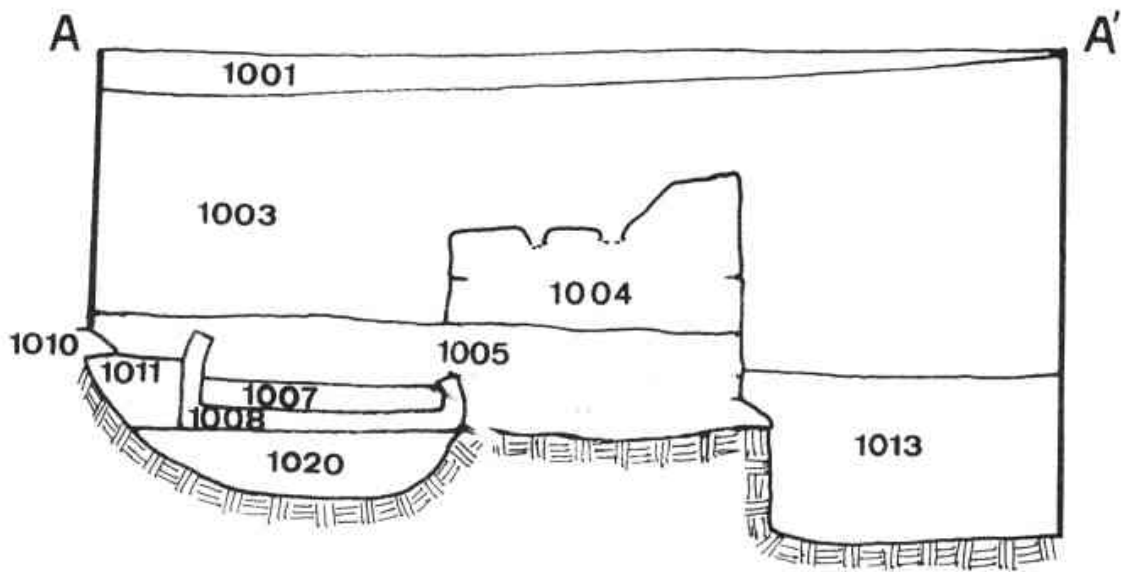
Pàg. 218 - 7

Pàg. 218 - 10

Pàg. 218 - 15

Fe d'errades del volum 1

	<u>On diu</u>	<u>Ha de dir</u>
9/1/1/10	dos metros y medio	1'70 metros
10/1/1/11	two and a half	1'70
11/1/1/11	2'5 m	1'70 m.
16/1/6/11	Cuadrada	Cuadrada
26/2/3/9	1981	1980
29/2/2/14	7 d'octubre	7 de novembre
29/2/2/18	22 de setembre	22 de desembre
45/2/1/3	Drag. 37	Drag. 37 (Lám. 1, núm. 10 i Lám. 4)
46/2/5/5	àmfora africana	àmfora sud-hispànica
57/1/5/1	moderna,	moderna (vegeu capítol 4),
76/2/4/7	d'habitatges	d'edificis
112/2	Fase 5: mitjans del	Fase 5: darreries del
112/2/5/2	mitjans	darrer quart
113/1/6/14	vers mitjans	del darrer quart
137/2/2/11	Ostia II-267	Ostia III-267
140/1/2/9	Ostia I-261	Ostia II-302
177/1/6/2	pedunt	pendent
180/2/1/4	conuna	comuna
255/1/3/7	bases laterals	basses laterals
263/2/2/12	col.legi del Sagrat Cor	col.legi del Cor de Maria
267/1/2/8	costat E i NE	costat E
290/2/3/6	mestre	mestra
292/2/2/7	Franquejant	Flanquejant

Fe d'errades del volum 2

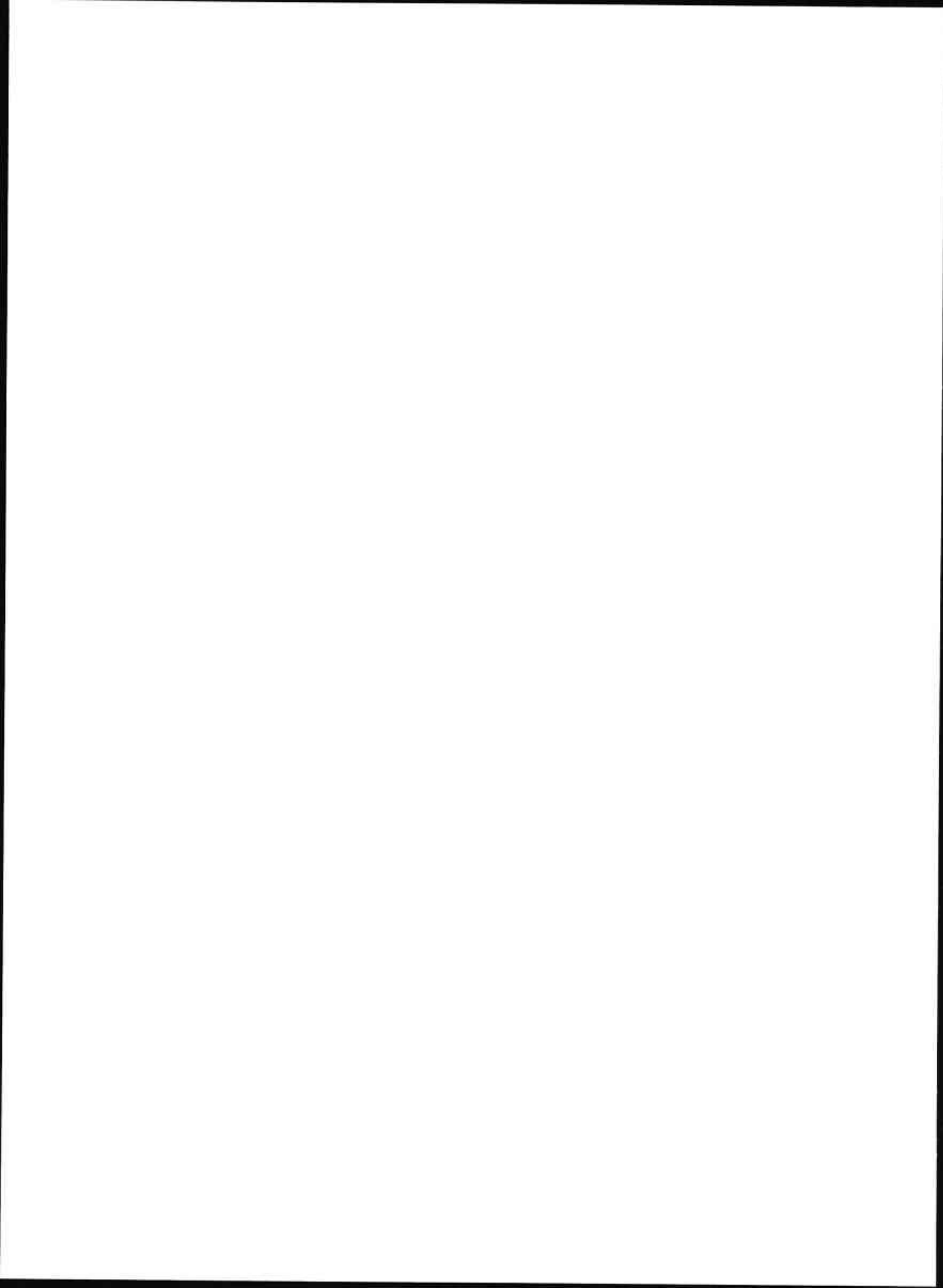
	<u>On diu</u>	<u>Ha de dir</u>
8/2/2/10	els vasos	els fons dels vasos
12/2/8/4	identicat	identificat
13 peu pàg.	(CLARIANA 1996)	(CLARIANA 1994: 52-53)
15/2/3/5	els dos darrers	els núm. 113 i 117
28/1/3/2	(UE 2007)	(UE 2006)
32/1/1/7	fenomen	fenomen residual
32/1/2/11	el fi	la fi
83/2/3/5	el 40%	el 31%
83/1/6/7	contrastar	constatar
84/2/2/22	segon quart	primer quart
130 peu pàg.	tardanes <i>Hispania</i>	tardanes a <i>Hispania</i>
130/2/5/9	qudres	quadres
135/1/1/8	gruix	gruixut
159/1/5/3	Hayes 51,51A	Lamb. 51,51A
162/2/1/3	composició	procedència
164/1/3/5	CERDÀ <i>et al.</i> 1995	CERDÀ <i>et al.</i> 1994
215/1/5/3	quart bocell	quart de bocell
215/2/2/3	quart bocell	quart de bocell
229/2/3/3	1989.	1989 (b).
230/1/18/3	Arels	Arles
230/2/5/1	CARIGNAI	CARIGNANI
230/2/14/3	1994 (a)	1994 (b)
231/1/21/1	surveysors	surveyors
231/1/21/1	agraminsors	agrimensores
232/2/17/3	1994.	1994 (a).
236/1/23/1	Excacaciones	Excavaciones

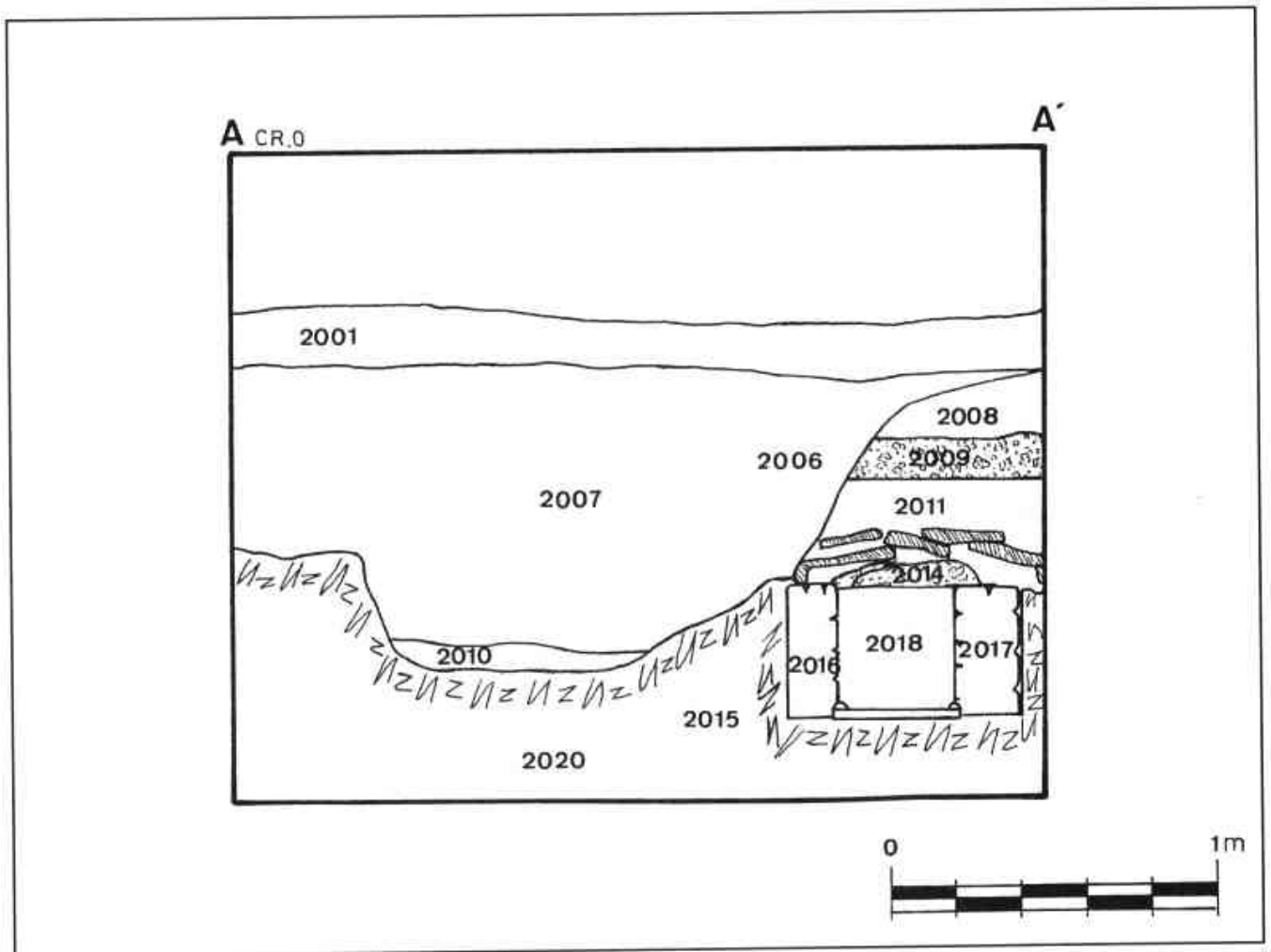
A les pàg. 5, 65, 121 i 207, on diu ANEX ha de dir ANNEX.

El quadre de la pàg. 143 és el següent:

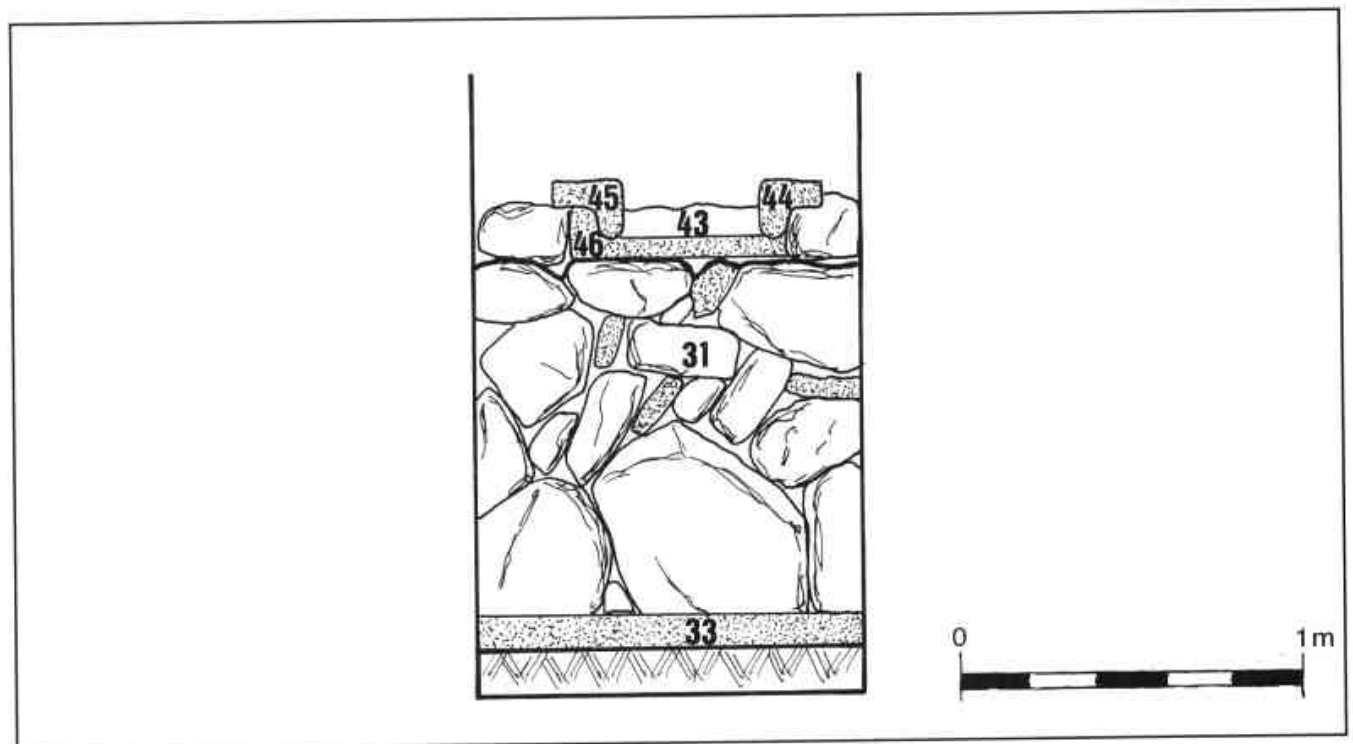
Nominal	Pes mitjà	Valor
AE4	0,73 gr	1
AE3	1,42 gr	2 AE4
AE2	5,54 gr	4 AE3 = 8 AE4
½ AE3	0,96 gr	
½ AE4	0,38 gr	

En aquest volum s'ha detectat que les pàg. 234 i 235 s'han imprès amb l'ordre invertit.

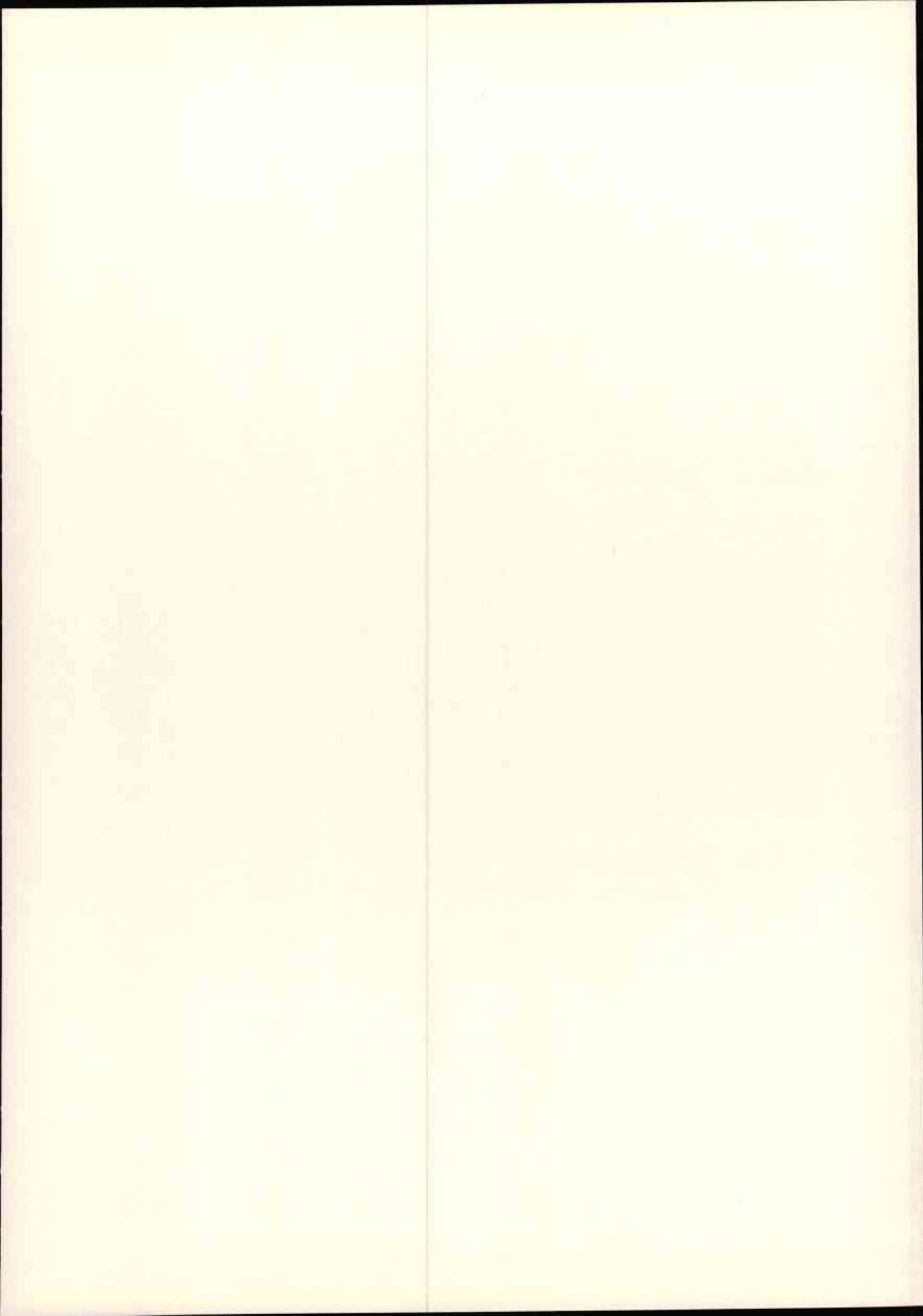

CARRER D'EN PUJOL, 51

RECOLZADA DEL CARRER D'EN PUJOL

Triens de la seca d'Ilduro (Poblat Ibèric de Burriac
—Cabrer de Mar—). S. II a.C. Bronze. 217 m.m. Ø.
MCM 6137

MUSEU
DE MATARÓ

Patronat Municipal de Cultura

MATARÓ

Amb el suport de:

Diputació
de Barcelona